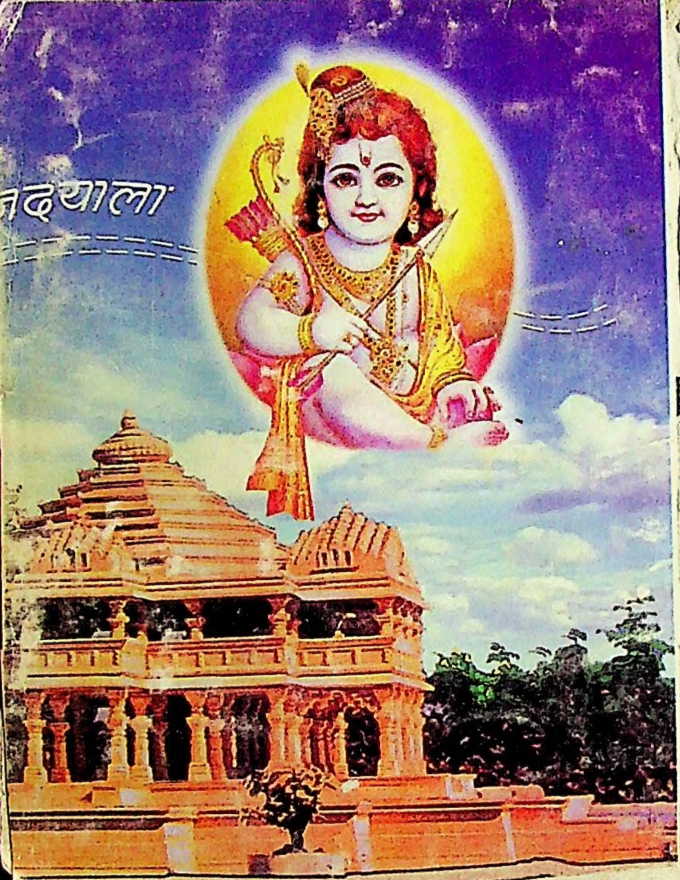

विद्याभवन प्राच्यविद्या ग्रन्थमाला

५

...क्ययजुर्वेदमाध्यन्दिनीय...

चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी-२२...

राम कथा

अमृत वर्षा

कथाव्यास

पूज्य सन्त

श्री अतुलकृष्ण भारद्वाज जी महाराज

प्रकाशक—
चौखम्बा विद्याभवन
चौक (बनारस स्टेट बैंक भवन के पीछे)
पो० बा० नं० १०६९, वाराणसी २२१००१
दूरभाष : ४२०४०४

अन्य प्राप्तिस्थान—
चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन
(भारतीय संस्कृति एवं साहित्य के प्रकाशक तथा वितरक)
के० ३७/११७, गोपालमन्दिर लेन
पो० बा० नं० ११२९, वाराणसी २२१००१
दूरभाष : ३३३४३१

अन्य प्राप्तिस्थान—
चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान
३८ यू. ए., जवाहरनगर, बंगलो रोड
दिल्ली ११०००७
दूरभाष : २३६३९१

सर्वाधिकार सुरक्षित
निर्णयसागर संस्करण २००५

मूल्य { २७५-०० सजिल्द
२५०-०० पत्राकार

मुद्रक
फूल प्रिन्टर्स
वाराणसी

अथ प्रास्ताविक–संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका–वेदपारायणविध्यनुवाकसूत्राध्यायाष्टविकृति–
याज्ञवल्क्यशिक्षा–प्रतिज्ञासूत्र–सर्वानुक्रमसूत्र–पारस्करगृह्यसूत्रादिसमलङ्कृता

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनीयसंहिता प्रारभ्यते ॥

२

हेमाद्रिकृतचतुर्वर्गचिंतामणिस्थव्रतखंडोक्तविश्वकर्मशास्त्रवचनानुसारेण शिक्षासहितवेदस्वरूपाणि

ऋग्वेदः श्वेतवर्णःस्यात्
द्विभुजो रासभाननः ॥
अक्षमालायुतः सौम्यः
प्रीतश्चाध्ययनोद्यतः ॥१॥

अजास्यः पीतवर्णःस्यात्
यजुर्वेदोऽक्षसूत्रधृक् ॥
वामे कुलिशपाणिस्तु
भूतिदो मंगलप्रदः ॥२॥

नीलोत्पलदलाभासः
सामवेदो हयाननः ॥
अक्षमालान्वितो दक्षे
वामे कंबुधरः स्मृतः ॥३॥

अथर्वणाभिधो वेदो
धवलो मर्कटाननः ॥
अक्षसूत्रं च खट्वाङ्गं
बिभ्राणो यजनप्रियः ॥४॥

शिक्षा शुभ्राभयकरा
ज्ञानमुद्रान्विता शुभा ॥
अक्षसूत्रा सकुंडीका
द्विभुजा दंडपंकजा ॥५॥

अथ शुक्लयजुर्वेदसंहितानुक्रमणिका ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः
१ संशोधयितुः प्रास्ताविकम्	५-१६
२ संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका	१७-६८
३ वेदपारायणविधिः	६९-७४
४ अनुवाकसूत्राध्यायः	७५-८२
५ संहितायाः पूर्वविंशतिः	८३-५४८
६ संहिताया उत्तरविंशतिः	५४९-८४०
७ अष्टविकृतिमन्त्राः	८४१-९००
८ याज्ञवल्क्यशिक्षा	९०१-९२६
९ प्रतिज्ञासूत्रम्	९२७-०००
१० सर्वानुक्रमसूत्रम्	९२८-२१२
११ पारस्करगृह्यसूत्रम्	९७४-१०३१
१२ पारस्करगृह्यसूत्रपरिशिष्टं (श्राद्धसूत्रम्	१०३२-१०३६
१३ ” ” (स्नानसूत्रम्)	१०३७-१०३८
१४ ” ” (भोजनसूत्रम्	१०३८-१०४१

श्रीजगद्धात्र्यै परदेवतायै नमो नमः ॥

प्रास्ताविकम्

भो समाराधितभारतीचरणाम्बुजा विद्वांसः!

मंत्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह ।
स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात् ॥ (पा. शि.)

सन्दृश्यते शब्दानां साधुत्वासाधुत्वावबोधाय सम्यक्तया शुद्धोच्चारणाय च व्याकरणशास्त्राध्ययनस्यावश्यकता । न शक्नोत्यनधीततच्छास्त्रः कोऽपि सुस्पष्टतया शब्दप्रयोजनं शब्दोच्चारणं च प्रयोगविज्ञानमपि ज्ञातुं कर्तुञ्च वैदिकोऽवैदिको वा । एतत्प्रतिपादनाय पूर्वोक्तः श्लोकः स्वविरचितायां शिक्षायां महर्षिणा पाणिनिनोपनिबद्धः । तथैव सामान्यतया शब्दप्रयोगविधावुच्चारणवेलायामपि तत्तत्पदानां विपरीतासंगतार्थदुर्बोधत्वादिदोषनिवारणाय सर्वथा **"व्याकरणशास्त्रज्ञानस्य"** बोध अत्यावश्यक इति प्रतिपादयता केनचिद्विदुषा **"यद्यपि बहु नाधीषे तथापि पठ पुत्र व्याकरणम् ॥ स्वजनः श्वजनो मा भूत्सकलं शकलं सकृच्छकृत्"** इति मनसि कृत्वा मत्पुत्रः "स्वजनस्य श्वजनेन, सकलस्य शकलेन, सकृत्पदस्य शकृदुच्चारणेन" च प्रयोगो न कुर्यादिति स्वपुत्रं लक्ष्यीकृत्यैव विरचितोऽयं श्लोक इत्यपि वक्तुं शक्यत एव । अत एव अपशब्दवारणाय सामान्यतया शब्दशास्त्रज्ञानं मूर्ध्नि

तिष्ठतीति सर्वैरपि स्वीकृतम्। तर्हि ये वैदिकाश्चतुर्षु वेदेषु कृतपरिश्रमाः स्वस्ववेदमंत्रोच्चारणं विधाय वैदिककर्मणि ताँश्च मन्त्रान् संप्रयुज्य यजमानस्य कल्याणाय प्रत्यहं संहितापाठेन रुद्रपाठेन जपेनाग्नावाहुतिप्रक्षेपेण च वेदमंत्राणां प्रयोगं विदधते तेषां तूदात्तानुदात्तस्वरितादीनां ज्ञानं तत्तन्मंत्रोच्चारणे तत्तत्स्वराणां तत्र तत्र सन्निवेशनं हस्तचालनविधौ ह्रस्व ७ं दीर्घ ६॰ प्लुत ३ प्रभृतीनां तथैव ॽ ६ ÷ म् न लोकाँ १ ॥ शत्रूँ २ ॥ इत्यादिषु चिह्नेषु कुत्र कया रीत्याऽङ्गुलिनिर्देशः कार्य इत्यादि ज्ञानमपि शब्दशास्त्रज्ञानमन्तरा कथं स्यात्।

एतदर्थमेव पाणिनिना पूर्वोक्तश्लोके स्पष्टतया **"स्वरतो वर्णतो हीनो मंत्रो मिथ्याप्रयुक्तो मंत्रार्थं नाभिव्यनक्ति उतान्वर्थरहितः सन् वाग्वज्रो भूत्वा यजमानं हन्यात् यथा इन्द्रस्य नाशाय कृतेऽपि इन्द्रशत्रुशब्दप्रयोगे स्वरतोऽपराधेन वृत्रासुर एव हतः।"** एवं मा भूयादित्येतदर्थं मंत्रप्रयोगे स्वर-वर्णार्थज्ञानस्य प्राधान्यमिति सुस्पष्टमभिहितम्। अतः शब्दानां साधुत्वबोधाय व्याकरणज्ञानेन सह वेदमंत्राणां स्वरसन्धिज्ञानमुच्चारणज्ञानं याज्ञवल्क्यशिक्षाज्ञानं कात्यायनमहर्षिप्रणीतशुक्लयजुःप्रातिशाख्यज्ञानञ्च वैदिकानामत्यावश्यकमेवेति प्रतिभाति।

महर्षिणा याज्ञवल्क्येन शिक्षायां **स्वरप्रकरणे मात्राधिकारः, अध्ययनविधिः, हस्तचालनविधिः, स्वरसंहिताविधिः, वर्णप्रकरणे दैवताद्यधिकारः, सन्ध्यधिकारः, वर्णोच्चारणाधिकारः, पदाधिकारः, प्रकीर्णाधिकारश्च;** एवं प्रकरणानि निर्माय तत्तत्प्रकरणे सर्वोऽपि विधिः स्पष्टतया सोदाहरणः प्रदर्शितः, सोऽवश्यं वैदिकैः परिशीलनीयः। गुरोः सकाशात्परंपरया या तज्ज्ञानप्राप्तिमन्तरा वेदाध्ययनकर्तारो वेदपाठकाश्च केवलं स्वकीयबुद्ध्या वेदाध्ययनं संपादयितुं नार्हेयेयुरिति प्रदर्शनाय कानिचित् पदानामुदाहरणान्येतेभ्यः प्रकरणेभ्य उद्धृत्य कियद्वेदस्य दुर्बोधत्वमिति सर्वेषां ज्ञानाय मया प्रदीयते।

अध्ययनविधौ स्वरप्रकरणम् । तत्रोदात्तानुदात्तस्वरितादीनां ज्ञानाय तेषां लक्षणम्, तत्तत्स्वराणां स्थानम्, वर्णः, दैवतम्, जातिः, गोत्रम्, छन्दश्च । यथा—उदात्तस्वरस्य शुक्लो वर्णः, अग्निर्दैवतम्, ब्राह्मणजातिः, भारद्वाजगोत्रम्, गायत्रीच्छन्दः ॥ अनुदात्तस्य लोहितो वर्णः, सोमदैवतम्, क्षत्रियजातिः, गौतमगोत्रम्, त्रिष्टुप्छन्दः ॥ स्वरितस्वरस्य श्यामो वर्णः, सूर्यदैवतम्, वैश्यजातिः, गार्ग्यसगोत्रम्, जगतीच्छन्दः ॥ सामवेदे ये सप्त स्वराः षड्ज-ऋषभ-गान्धार-मध्यम-पञ्चम-धैवत-निषादादयो गानविधौ उक्तास्तेषां यजुर्वेदे तु त्रिभिरुदात्तानुदात्तस्वरितस्वरैरेव व्यवहार (उच्चारणम्) उक्तः । यथा—उच्चौ निषाद-गान्धारौ उदात्तस्वरे, नीचौ ऋषभ-धैवतौ अनुदात्तस्वरे, शेषाः षड्ज-मध्यम-पञ्चमाः स्वराः स्वरितस्वरेऽन्तर्भूताः । एतेन त्रिषु स्वरेषु तेषां स्वराणामन्तर्भूतत्वं ज्ञेयम् । अक्ष्णोर्निमेषमात्रेण यो स्वरः समुच्चार्यते स काल एकमात्राकालः स ह्रस्वस्वरः ॥ तावान्द्विः द्विमात्राकालो दीर्घस्वरो ज्ञेयः । तावानेव त्रिमात्राकालः प्लुतस्वरो ज्ञेयः ॥ सर्वत्र मंत्रोच्चारणे कण्डिकाया अर्धोच्चारणे जाते द्विमात्राकालो विरामः कार्यः । यथा "निधीनान्त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो मम"। अत्र ममेति पदोच्चारणानन्तरं द्विमात्राकालं विरामं कृत्वैवाग्रिमाया अर्धकण्डिकाया उच्चारणं कर्तव्यम् । तथैव मंत्रसमाप्तावपि "त्वमं-जासिगर्भधम्" इत्यत्र त्रिमात्राकालो विरामः कार्यः । एवमेव वेदमंत्राणां पाठविधौ केवले मंत्रोच्चारणे वा सर्वत्राध्ययनस्यायं नियमो वोध्यः, करणीयश्च वैदिकैरेवंविधो विरामः । वैदिकैर्वेदमंत्रोच्चारणावसरे प्रणवस्यादावुच्चारणं (त्रिमात्रिकं) प्लुतं कृत्वा "भूर्भुवः स्वः" इति तिसृणां व्याहृतीनां तथैव सावित्रीमंत्रस्याप्युच्चारणमन्तरा संहितापाठो मंत्रपाठो वा नारम्भणीयः ।

सर्वानुक्रमसूत्रे प्रथमेऽध्याये "ऋषिच्छन्ददेवतादीन्येतान्यविदित्वा योऽधीतेऽनुब्रूते जपति जुहोति यजति याजयते तस्य ब्रह्म निर्वीर्यं भवति यातयामं भवत्यथान्तराश्च गर्तं वाऽऽपद्यते स्थाणुं वर्च्छति प्रमीयते पापीयान् भवतीति"। तथैव "अथ विज्ञाये-

तानि योऽधीते तस्य वीर्यवदथ योऽर्थवित्तस्य वीर्यवत्तरं भवति जपित्वा हुत्वेष्ट्वा तत्फलेन युज्यते" इत्युक्तम् । अतश्च ऋषिच्छन्दोदेवतादीनामिव मंत्राणां वर्णजातिदैवतानामपि ज्ञानेन वेदाध्ययनकर्तॄणां तत्तत्कर्मणि मंत्रप्रयोगञ्च विदधतां फलाफलत्वेन योगो जायते तदपि न विस्मरणीयं वैदिकैः ।

हस्तचालनविधावुदात्तादिस्वराणां ज्ञानम्—वेदेषूदात्तानुदात्तस्वरितादयः स्वरा हस्तस्य चालनद्वारैव प्रदर्श्यन्ते । वेदपाठकाः स्वदक्षिणहस्तम् उपर्यधो मध्ये वामदक्षिणभागयोर्वा नयन्तस्तत्तत्स्वरान् दर्शयन्ति । यथा—उदात्तस्वरे हस्तस्योर्ध्वगमनम् (दक्षिणकर्णसमीपे इति यावत्), उदात्तस्वरोच्चारे गात्राणामायामेनोर्ध्वगमनं भवति ततश्च यः स्वरो निष्पद्यते तस्य स्वरस्य "उदात्तसंज्ञा" उक्ता । यथा—अग्ना ३ इ पत्नी । लाजी ३ न् ॥ अनुदात्तस्वरे हस्तस्याधोनयनम् हृदयप्रदेशे च नयनम् ॥ यस्य स्वरस्योच्चारणे गात्राणां मार्दवेन नीचैरधोगमनं भवति ततश्च यः स्वर उत्पद्यते तस्य "अनुदात्तसंज्ञा" उक्ता । यथा—"आर्षेयऽऋषीणाम्" ॥ स्वरितस्वरे हस्तस्य मध्येऽधो वा सन्निवेशनम् । गात्राणामूर्ध्वाधोगमनेनोदात्तानुदात्तस्वरयोः समाहारेण यः स्वर उद्भवति तस्य "स्वरितसंज्ञा" उक्ता । यथा "धान्यमसि" वैष्णव्यौ" । एवं तत्तत्स्वरोच्चारे हस्तस्य सन्निवेशोऽपि त्र्यङ्गुलान्तरायो (न तु स्वमनसैव लघुर्दीर्घो वा हस्तप्रक्षेपः) हस्तचालनद्वारा तत्र तत्र तत्तत्स्वरप्रदर्शनपूर्वको नातिदीर्घो ह्रस्वो वा कार्यः । स्वदक्षिणवामपार्श्वयोस्तिर्यग्घस्तचालने स्वरविधौ तु षडङ्गुलान्तरं बोध्यम् । अत्रोपर्यधोभागे निर्दिष्टानामुदात्तानुदात्तस्वरितस्वराणां प्रचयस्वराणाञ्च विज्ञानं लेखद्वारा न प्रदर्शनयोग्यमतस्तद्वेदाध्ययनकाल एव स्वगुरोः सकाशाद्याज्ञवल्क्यशिक्षातो महर्षिकात्यायनप्रणीतशुक्लयजुःप्रातिशाख्यस्याध्ययनद्वारा चावश्यं वेदपाठकैः संपादनीयं नान्यथा वेदाध्ययनं फलजनकं भवेत्स्वस्य परस्य वा ।

वेदे सन्धिप्रकरणम्—वेदे चतुर्विधः सन्धिरुक्तः । लोपाऽऽगमविकाराः प्रकृतिभावश्च । तस्यापि ज्ञानमावश्यकं वेदविदाम् । यत्र द्वयोः स्वरयोर्मध्ये मंत्रादौ सन्ध्यभावस्तत्र विवृत्तिनामा एका वृत्तिर्विज्ञेया । साऽपि "पिपीलिका-पाकवती-वत्सानुसारिणी-वत्सानुसृजितेति चतुर्विधा । तथा च "करिणी कुर्वणी चैव हरिणी हरिता तथा । तद्वद्धंसपदा नाम पञ्चैताः स्वरभक्तयः" ।। इति स्वरभक्तयोऽपि पञ्चविधा वर्तन्ते । आसामपि लक्षणान्युदाहरणानि च शिक्षाया ज्ञेयानि । यत्र मंत्राणां मध्येऽनुस्वारस्य ॷ इत्याकारकेन चिह्नेन गुरुभूतोच्चारणं, ँ इत्याकारकेन चिह्नेन लघुभूतोच्चारणमपि यथा निर्दिष्टं तत्तत्र तथैवोच्चारणीयं प्रदर्शनीयञ्च । वेदे वकारस्य कुत्र (व) गुरुभूतोच्चारणं यकारस्य यकारोच्चारणं कुत्र विभाषयाऽऽम्रेडितपदे कथमुच्चारणं कुत्र च वकारस्येषत्स्पृष्टत्वं-(लघुभूतोच्चारणम्) तत्सर्वमपि महर्षिणा कात्यायनेन योगिवर्येण याज्ञवल्क्येन च स्वस्वविरचिते ग्रन्थे सुस्पष्टं सोदाहरणं निर्दिष्टम् । तत उद्धृत्य कतिपयाः श्लोका लिख्यन्ते मया दिग्दर्शनाय । "पादाद्यञ्च पदाद्यञ्च तथाऽवग्रहकालिकम् । सुस्पष्टं (कालविलम्बेन गुरुभूतम्) तं विजानीयात्तत्तत्कालविलम्बनम् ।। वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूत्तरः । आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पादान्ते च लघूत्तरः ।। सन्धिजौ च पदान्तीयावुपसर्गपरौ लघू । अथ-मा-न-स-शब्देभ्यो विभाषाऽऽम्रेडिते यवौ ।। पञ्चमादुत्तरो यो वो यदि नैकपदे भवेत् । संहितायां लघुः सोऽथ पदकाले गुरुर्भवेत् ।। यो वा वा वै मंत्रपाठे लघवो गुरवः पदे । उपसर्गपरो यस्तु स वकारो लघुर्मतः" ।। इति वकारस्य सुस्पृष्टत्वमीषत्स्पृष्टत्वञ्च ज्ञेयम् । तथाच यकारस्य जकारोच्चारणे "पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु यः । जशब्द इति विज्ञेयो योऽन्यः स य इति स्मृतः ।। हकाररेफसंयुक्त ऋवर्णादय एव वा । सुस्पृष्टं तं विजानीयाद्यकारो नान्ययुग् यदि ।। उपसर्गात्परो यस्तु पदादिरपि दृश्यते । ईषत्स्पृष्टो (जकारोच्चारणरहितः) यथा वियन्त पदच्छेदे परो भवेत् ।। विभाषया यकारश्च नित्यमाम्रेडितेऽपि च । यत्र यत्रेति मा यज्ञं तथामेति-

पदादिभिः ॥ अथात उत्तरो यः स्यात्तथा नेतिपदात्परः । भवतीत्यपि पूर्वैव तथा च सपदादपि ॥ अथावयमादित्यादावथो ये अस्य दृश्यते । न यत्परो यथा च स्यात्सपदे तदुदाहृतः ॥ ... लक्षणं यस्य वकारस्यापि तद्भवेत् । यत्र यत्र विशेषः स्यादिदानीं स स कथ्यते ॥ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजं ... शाश्च विकल्पार्थो ईषत्स्पृष्टास्तु ते स्मृताः ॥ एते श्लोका अवश्यं सार्था अध्येतव्याः ॥

वेदे स्वरसन्धिप्रकरणम्—उदात्तादयः परे स्वराः । "अभिनिहित-क्षैप्र-प्रश्लिष्ट-तैरोव्यञ्जन-तैरोभाव-पादवृत्त-ताथाभाव्य-भेदेन सप्तविधा अपि जात्येन सह अष्टौ स्वरितस्वराः । तेषां नीचस्वराः अभिनिहित-क्षैप्र-प्रश्लिष्टा ज्ञेयाः । वेदः असि वेदोसि । भागः असि भागोसि । कः असि कोसि । इत्यादौ "अकारे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. ४३ सू.) इत्यनेनोकारे कृते "एदोद्भ्यामकारः" (शु. य. प्रा. ३ अ. सू. ६१) इति पूर्वरूपे वेदोसि । अत्र अभिनिहिताख्यः स्वरः । यत्र इवर्ण उवर्णश्च यकारं वकारं क्रमेणानुदात्तेऽसवर्णस्वरे परे प्राप्नोति तत्र क्षैप्राख्यः स्वरः । यथा-त्रि-अम्बकम्-त्र्यम्बकम् । यत्र इवर्ण इवर्णेन सह संयुतो (दीर्घः) उदात्तानुदात्तस्वरविशिष्टो भवति तत्र प्रश्लिष्टाख्यः स्वरः । यथा अभि-इन्धताम्-अभीन्धताम् । यत्रोदात्तपूर्वः स्वरः तस्मात्परः स्पर्शादिवर्णो व्यञ्जनयुतस्तत्र तैरोव्यञ्जनाख्यः स्वरः । यथा-इडे-रन्ते-हव्ये-काम्ये चन्द्रे इत्यादौ बोध्यम् । एवं गोपताविति गो पतौ इत्यत्र तैरोविरामः । यत्र स्वरितमध्ये विवृत्तिः (स्वरयोर्मध्ये सन्ध्यभावः) तत्र पादवृत्ताख्यः स्वरः । यथा-श्वित्रऽआदित्योर्मर्त्यानाम् । यत्र द्वयोरुदात्ताक्षरयोर्मध्ये विरामस्तत्र ताथाभाव्याख्यः स्वरः । यथा-तनू-नप्त्र इति तनू नप्त्रे इत्यादौ ।

वर्णप्रकरणे वर्णदैवताद्यधिकारः—तत्र स्वराणां नानाविधवर्णत्वं प्रतिपादितम् । स्पर्शवर्णानां कृष्णत्वम् । अन्तःस्थानां

कपिलत्वम्। ऊष्माक्षराणाम् असवर्णत्वम्। एवं तत्तद्वर्णानां तत्तद्वर्णभेदेन मुखनासिकस्थानाद्युच्चारितत्वेन नीलत्वं पीतत्वं श्वेतत्वं हरितत्वम् अतिनीलत्वञ्च कथितम्। एवमेव कण्ठ्याद्युच्चार्यमाणानां वर्णानां दैवताधिकारे आग्नेयत्वं नैर्ऋत्यत्वं सौम्यत्वं वायवत्वं रौद्रत्वम् आश्विनत्वं शेषाणां वैश्वदेवत्वञ्च पदानां दैवतत्त्वमुक्तम्। स्वराणां ब्राह्मणत्वम्। प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थवर्गाणामाद्याक्षराणां चतुर्णां (क च ट त प, ख छ ठ थ फ, ग ज ड द ब, घ झ ढ ध भ) क्षत्रियत्वम्। पञ्चानां वर्गानामन्तिमा ये ङ ञ ण न माः तथाच ये अन्तस्थाः य र ल वा एतेषां वैश्यत्वम्। ऊष्माणः स ष श हाः हकारश्च तेषां शूद्रत्वं बोध्यम्।

वर्णप्रकरणे सन्ध्यधिकारः—सन्ध्यधिकारश्चतुर्विधः। लोपागमविकाराः प्रकृतिभावश्चेति। यथा—लोपे अयक्ष्माः मा अयक्ष्मामा। शततेजाः वायुः शततेजावायुः॥ अत्रोभयत्र विसर्गस्य लोपः। आगमे यथा—प्रत्यङ्सोमः प्रत्यङ्क्सोमः। प्राङ्सोमः प्राङ्क्सोमः। अत्र ककारस्यागमो विधीयते। तथैवात्र अस्मान्त्सीते। त्रीन्त्समुद्रान्। अत्र तकारागमो जातः। विकारे—आ इदम्। एदम्। आ इमे एमे। आ इष्यः एष्यः। प्र इषितः प्रेषितः। अत्र गुणो विधीयते। प्रकृतिभावे—यथा-आशुः शिशानः। युञ्जानः प्रथमम्। अदितिः षोडशाक्षरेण। इन्द्राग्नीऽआगतम् इत्यादिषु विसर्गस्य सन्धेश्च प्रकृतिभावः॥

अध्ययनविधिर्वेदाध्ययने नियमाश्च—अध्ययनविधौ वेदपाठचिकीर्षुः प्राङ्मुख उदङ्मुखः पूज्यपूजकयोर्मध्ये प्राचीति-न्यायेन वा कुशकंबलाद्यासने उपविश्य नान्यमतिः स्वदक्षिणोरुभागे स्वदक्षिणहस्तकूर्परं निधाय स्वयमन्यैः सह वा प्रणवव्याहृती-सावित्रीपूर्वकं मधुरस्वरैर्वेदपाठं विदध्यात्। तत्रापि काकस्वरं, शङ्कितं, भीतम्, उद्घृष्टम्, अव्यक्तं, मूर्ध्निगतं (अत्युच्चस्वरेणोच्चारणम्), स्थानवर्जितम् (उदात्तानुदात्तस्वरितादीनां तत्तत्स्थानानुच्चारणम्), विरसं, (शृण्वतामानन्दजनकादिधर्मरहितम्), विस्वरं, विश्लिष्टं,

विषमाहतं, व्याकुलं (चित्तविक्षेपादिना पठनम्), तालहीनम् (मंत्राणां याथातथ्येन स्वरसहितोच्चारणरहितम्) इत्यादयश्चतुर्दशाध्ययन-दोषाः परिवर्जनीया एव ।

वैदिकाः स्वेस्य प्रमादेनोद्भूतान्यज्ञानेन कृतान्यपि सर्वपापानि वेदाध्ययने नित्यं निरताः सन्तः ऋक्संहितां यजुःसंहितां साम-संहितां वा सरहस्यां ज्ञात्वा पठन्तस्त्रिभिः पाठैर्दहन्ति अपि तु वेदमाश्रित्य पापं कुर्वतां वेदपाठञ्च कुर्वतां पापानि न नाशमायान्तीत्यपि तत्रैव प्रतिपादितम् । यथा "न वेदबलमाश्रित्य पापकर्मरतिर्भवेत् । अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यन्ते कर्म नेतरत्" । तथा च न कदापि *स्वररहितो वेदपाठः कार्यः । ये स्वरविहीनम् ऋक्-यजुः-सामवेदाध्ययनं कुर्वन्ति ते अनृच ऋगादिभिर्दग्धा मरणानन्तरं वियोनिं सङ्गच्छन्ते ॥ †तथैव स्वरज्ञानेन सहार्थज्ञानमपि कर्मणां सिद्धये वेदविद्भिरवश्यं बोद्धव्यम् । अज्ञानेनोच्चारिता एकाऽपि स्वरादिरहिता मात्राऽनर्थजनका भूत्वोभयं (यजमानमृत्विजञ्च) पातयति । वेदाध्ययनं कुर्वद्भिरेते "चुंलु-नौंका-स्फुंटो-दण्डी स्वस्तिको-मुंष्टिकाकृतिः । एते वै हस्तदोषाः स्युः पँरशुश्चैव सप्तमः ॥" इति सप्त हस्तदोषाः सुतरां परित्याज्या अत्र । वेदमंत्रोच्चारण-काले वर्णान्न हन्यान्नापि वेदमंत्रान्गानसदृशं गायेन्नापि शरीरमितस्ततः कम्पयेत् । वेदारम्भे प्रथमतो (प्रारम्भे) येन मध्यम-नीचोच्चप्लुतस्वरेणाध्ययनं समारब्धं तेनैव स्वरेण समापयेन्न तु मध्ये मंत्राणां नीचोच्चस्वरं विदध्यात् । दृष्टिरपि स्वकीयहस्ताग्रे संस्थाप्य मंत्रार्थमनुचिन्तयेत् । हस्तस्य चालनेऽपि हस्तस्योपरि वामदक्षिणभागयोर्यथागमनं तथैव मुखेन वर्णोच्चारणं स्वरप्रक्षेपश्च सर्वं युगपत् कुर्यात् । ॥ ४ ॥

* "हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् । ऋग्यजुःसामभिर्दग्धो वियोनिमधिगच्छति ॥" † "हस्तेन वेदं योऽधीते स्वरवर्णार्थसंयुतम् । ऋग्यजुःसामभिः पूतो ब्रह्मलोके महीयते ॥"

न कदापि हस्तभ्रष्टः स्वरभ्रष्टो वा वेदपाठफलं प्राप्नोति। स्वकीयकण्ठस्वरस्य माधुर्यत्वसंपादनाय प्रत्यहं वेदपाठकर्त्रा "आम्रपालाशबिल्वानामपामार्गशिरीषयोः। वाग्यतः प्रातरुत्थाय भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ खादिरश्च कदम्बश्च करवीरकरञ्जकौ। एते कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणस्तु यशस्विनः" इति वृक्षानां दन्तधावनं कर्तव्यं तेनास्य कण्ठस्य सूक्ष्मत्वं माधुर्यञ्च जायते ॥ तथैव "त्रिफलां लवणाक्तेन भक्षयेच्छिष्यकः सदा। क्षीणमेधाजनन्येषा स्वरवर्णकरी तथा" ॥ एतेन लवणेन सहिता त्रिफला ग्राह्येत्युपायोऽपि मेधाविवर्धनः प्रदर्शितः। अध्ययनवेलायां मध्येऽवसाने दक्षिणवामयोः स्वरयोश्चोर्ध्वक्षेपेऽधःक्षेपे च यत्र यत्राङ्गुलिनिर्देशः प्रदर्शितस्तत्र तत्र शिक्षानुसारेण कुमारीकुचयोरिव वत्सस्य शृङ्गयोरिव एतादृश ÷ उभयक्षेपः, ॖ एतादृशोऽधःक्षेपः, एतादृशः ॖ ॗ दक्षिणवामयोः क्षेपोऽनुस्वारस्यैतादृशो ॐ ह्रस्वः, एतादृशो ॡ दीर्घः, मकारे मुक्ताकृतिस्तकारे कुण्डलाकृतिर्नकारे नखाग्रे स्पर्शनम् इत्यादि सर्वं गुरोः सकाशाज्ज्ञातव्यम्। अध्ययनविधौ के च संदेहमधिगच्छन्ति विद्याप्राप्नुवद्भिश्च के के दोषाः परिवर्जनीया इत्यपि तत्रोक्तम्। एतद्विषये भगवान् महर्षिर्याज्ञवल्क्यः स्वयं शिक्षायां कथयति वा यश्च वेदाध्ययनकाले उपांशु (अस्पष्टमात्रास्वरवर्णम्) अधीते यश्चाध्ययनकाले वित्रसन् (अनवधानपूर्वकम्) भीत इव पठति सोऽपि सर्वदा पाठकाले संदेहं प्राप्नोत्येव। यश्च जडः, अलसः, अतिरोगग्रस्तः, विस्मृतमनाश्च सोऽपि विद्यां नाधिगच्छति। अपि तु यश्च अहेर्गणाद् इव, सम्मानान्नरकाद् इव, स्त्रीभ्यो राक्षसीभ्य इव भयं हृदि सङ्गच्छते स एव विद्यामवाप्नोति। अथवा गुरोः शुश्रूषया पुष्कलधनप्रदानेन प्रतिविद्यया वा विद्या प्राप्यते नान्य उपायो विद्याप्राप्तये।

वेदमंत्रोच्चारे कया रीत्या नादः कार्यः—तत्तत्पदानां नादविधावपि शाखायां वानरा इव "इहेहैषाम्" इत्यादौ, भाद्रपदे मेघा इव "शुक्रन्दुदुहे" इत्यादौ, कामलुब्धः कुक्कुट इव "कुकुटोसि" इत्यादौ, पुत्रवती नारी स्नेहाद्यथा मधुरं स्वपुत्रं चुम्बते तद्वत्

"युञ्जानः" इत्यादौ, हयं दृष्ट्वा वडवा स्वां योनिं शनैः शनैर्विकुरुते तद्वत् "सन्दुन्दुभे" इत्यादौ, दुर्दुरस्य-मण्डूकस्योदरं यथा प्रफुल्लते तद्वत् "अपाम्फेनेन" इत्यादौ भाराक्रान्तो यथा श्वासं गृह्णाति तद्वत् "अद्भ्यः संम्भृतः" इत्यादौ, कामातुरा नारी यथा स्वं पतिं जारं वा "सि सि" इति शब्दविशेषेण यथाह्वयति तद्वत् "सिꣳह्यसि" इत्यादौ, आकाशे स्वीयौ पक्षौ विस्तार्यानन्तरं गृध्रस्तौ यथा संकोचयति तद्वत् "याद्रूर्ध्नीनस्ते" इत्यादौ, यथानादं वर्णाः प्रयोक्तव्याः । नात्र वेदोच्चारणेषु केनापि मनःपूतमुच्चारणं कर्तुं शक्यते। परंपरयाऽप्राप्तविद्या गुरूणां सन्निधौ स्थित्वा ये वेदविद्यां क्रमपुरःसरं नाधीतास्तेऽन्यशास्त्रेषु पारीणा अपि न याज्ञवल्क्यमहर्षिभिर्विरचितशिक्षानिर्दिष्टवर्णोच्चारणाद्यनुकूलोच्चारणं तथाच कात्यायनमहर्षिप्रणीतं शुक्लयजुःप्रातिशाख्याध्ययनमन्तरा द्वित्वाद्रिकञ्च सुस्पष्टतरं कर्तुं प्रभवन्ति ।

ऋग्यजुःसाममंत्राणां सागरत्वम् ।—शिक्षायां महर्षिणा याज्ञवल्क्येन "संहितासारबहुलः पदसंज्ञासमाकुलः । क्रमसन्धिसमाकीर्णो दुस्तरो मंत्रसागरः ॥ ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजुषां वा समाहितः । साम्नां वा सरहस्याञ्च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ संहिता नयते सूर्यं पदञ्च शशिनः पदम् । क्रमश्च नयते सूक्ष्मं यत्तत्पदमनामयम् ॥ कालिन्दी संहिता ज्ञेया पदमुक्ता सरस्वती । क्रमेणाऽऽवर्तिता गंगा शम्भोर्वाणी तु नान्यथा ॥ यथा महाह्रदं प्राप्य क्षिप्तो लोष्टो विनश्यति । एवं दुश्चरितं सर्वं वेदे त्रिवृति मज्जति" ॥ एतैः पञ्चभिः श्लोकैर्महर्षिणा ऋग्यजुःसाममंत्राणां दुस्तरं सागरत्वमुक्तम् । तथैव ऋग्यजुःसाममंत्राणां तिसृभिरावृत्तिभिर्महापापादीनां नाशसामर्थ्यमपि द्योतितम् । एवञ्च संहितापाठः कर्तारमादित्यलोकं नयति, पदपाठश्चन्द्रस्य लोकं प्रापयति । क्रमपाठश्चानामयमविक्रियं ब्रह्मणश्चिदात्मकस्य स्वरूपं नयति । वेदमंत्राणां गङ्गादिस्वरूपत्वमपि तत्रैव-यथा संहिताया कालिन्दी-यमुनास्वरूपं पदानां सरस्वतीस्वरूपं क्रमस्य गंगायाः स्वरूपं च ज्ञेयम् । यथा यमुनाद्या नद्यः स्वजले स्नानकर्तारं पवित्रीकुर्वन्ति तथैव वेदानां संहिता-

पदक्रमपाठकर्तारोऽपि तानधीत्य यमुनाप्रभृतिनदीषु कृतस्नानसदृशं पावित्र्यं लभन्त इति । एतदन्यच्चावश्यकं भगवता योगिवर्येण महर्षिणा याज्ञवल्क्येन कात्यायनेन च वैदिकानां हितकाम्यया सर्वं स्वे स्वे ग्रन्थे व्याख्यातम् । तत उद्धृत्य दिग्दर्शनरूपेण किञ्चिन्मयाऽत्र प्रदत्तम् ॥

किञ्च विदितं भवतामस्मिन्भारतवर्षे वहूनां संस्कृतमुद्रणालयानां मध्ये पञ्च दशैव परिगणिता एव मूर्ध्नि मुद्रणालया वर्तन्त इति । तेषामपि मोहमयी(मुंबई)स्थः "**निर्णयसागरनामा मुद्रणालयः**" सर्वेषां मूर्ध्नि तिष्ठतीति च । अस्मिन्मुद्रणालये प्रायः संस्कृतभाषाया महाराष्ट्रीयभाषाया हिन्दीभाषायाश्च विविधा ग्रन्थाः प्रकाश्यन्ते । वेदवैदिककाव्यसाहित्यन्यायधर्मशास्त्रप्रभृतिसर्वेषु विषयेषु प्रकाश्यमाना ग्रन्थाः शुद्धाः सुस्पष्टाक्षरा विश्वसनीयाश्चेति प्रसिद्धमेव । प्रायो द्वित्रिषु वर्षेष्वपरिसमाप्तेषु सर्वविषयाणां ग्रन्थानां प्रकाशनं परंपरया भवत्येवानिशम् । पूर्वमियं शुक्लयजुर्वेदसंहिता तच्छास्त्रविद्द्वारैव संशोधिताऽऽसीत् । अधुना क्रियमाणे मुद्रापणे तस्याधिकारिवर्गैर्मह्यं संशोधनायोक्तम् । मया त्वस्याः संशोधने सर्वेषां वैदिकब्राह्मणानां पूर्वतोऽप्यधिकतरं समुपयोगः स्यादिति विचारितम् । ततोऽहं याज्ञवल्क्यमहर्षिभिर्विरचितयाज्ञवल्क्यशिक्षानुसारेण कात्यायनमहर्षिभिश्च विरचितकात्यायनशुक्लप्रातिशाख्यसूत्रानुसारेण च संशोधनाय प्रवृत्तोऽस्मि तथापि मन्येऽहं यद्दुस्तरेऽस्मिन्मंत्रसमुदायरूपमहासागरे मदीयावगाहनं मम "बालचेष्टैव" एतत्तच्छास्त्रज्ञातार एवावबोधिष्यन्तीति । कात्यायनमहर्षिप्रणीतं श्रीशुक्लयजुःप्रतिशाख्यसूत्रम् अष्टाध्यायैर्युक्तं वर्तते तदप्यधुना दुर्लभतरम् । मया च तस्योपरि "आनन्दपुरवास्तव्यैर्वज्रसुतोवटनामभिः सुप्रसिद्धैः पण्डितप्रवरैर्विरचितं कालिकातायां मुद्रापितं भाष्यं समाकलय्य मंत्रेषु यकारषकारयोर्भेदो वकारेऽपि द्वित्वैकत्वयोर्भेदः ꣳ ꣴ ꣵ ꣶ ÷ व ह्य-त्क्न-ष्ण-द्वित्त्वादिकं तथैव व्याकरणरीत्या यत्र स्थले तथाविधं रूपं न जायते तत्र तथाविधस्य रूपस्य वैदिकव्याकरणरीत्या प्रदर्शनार्थं "अमृतवर्षिणीं टिप्पणीं" कृत्वा यथामति यथाशक्ति यथाज्ञानं मंत्राणां संशोधन-

पुरःसरमियं संहिता तत्तच्छास्त्रेषु कृतपरिश्रमाणां विद्यासंपन्नानां भवतां पुरः समुपस्थाप्यते । शुक्लयजुर्वेदमंत्राणां द्वित्वादिकस्य संशोधनं कियद्दुर्बोधमनेकविधञ्च वरीवर्तते तत्तु त एव कल्पस्यन्ते नात्र सामान्यतया सर्वेषामवसरः । प्रथमाध्यायमारभ्य त्र्यध्यायपर्यन्तं मदीयप्रकृतेरस्वास्थ्येन तत्तथैवान्यदपि दृष्टिदोषवशान्मानुषदोषत्वाद्वा क्वचित् संशोधने स्खलनं भवेत् तदेतत् "नीरक्षीरविवेकन्यायेन" द्रक्ष्यन्ति भवन्तो बहुश्रुता इति प्रार्थ्यते ।

मयात्र न विस्मर्तुं योग्यं मदीयपरमसुहृद्भिर्वेदवेदाङ्गविद्भी **"राजपिप्पलाप्रदेशान्तर्वर्तिनर्मदातटस्थभालोदग्रामनिवासिभिरपि सम्प्रति मुम्बापुरीवास्तव्यैः पंड्योपाह्वैः शास्त्रिवर्यैस्तुलजाशंकरधीरजरामशास्त्रिभिः"** प्रारंभत आसमाप्ति प्रातिशाख्यशिक्षादिद्वारा संशोधने टिप्पण्याञ्च समथाभावेऽपि स्वस्य यत्साहाय्यं स्वकीयं मत्वा परिदत्तम् ।

इति शम् ।

शके १८७२ चैत्रशुक्लप्रतिपदि रविवासरे
ता. १९-३-५०

इति प्रार्थयते मोहमयीकृतनिवासो विदुषामनुचरः
आचार्योवटङ्कस्त्रिकमजीतनुजनूरमृतलालशास्त्री
(जामनगर-वास्तव्यः)

॥ अथ श्रीवाजसनेयसंहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका ॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अक्रन्नकर्म्म	३	४७	अग्नयेगृहपतये	१०	२३	अग्निन्तम्मन्ये	१५	४१
अक्रन्ददग्निः {	१२, १२, १२	६, २१, ३३	अग्नयेत्त्वामह्यम्	७	४७	अग्निन्दूतम्	२२	१७
अक्षन्नमीमदन्त	३	५१	अग्नयेनीकवतेप्प्रथमजान्	२४	१६	अग्निःपशुरासीत्	२३	१७
अक्षराजायकितवम्	३०	१८	अग्नयेनीकवतेरोहिताञ्जिः	२९	५९	अग्निःपृथुर्द्धर्म्मणः	१०	२९
अग्नऽआयूंषि {	१९, ३५	३८, १६	अग्नयेपीवानम्	३०	२१	अग्निःप्प्रियेषु	१२	११७
अग्नऽइन्द्रवरुण	३३	४८	अग्नयेस्वाहासोमाय	२२	६	अग्निमद्यहोतारम् {	२१, २८, २८	५९, २३, ४६
अग्नयेकव्यवाहनाय	२	२९	अग्नयेस्वाहासोमायस्वाहेन्द्राय	२२	२७	अग्निँऽउषसन्नञ्जिम्	१८	५१
अग्नयेकुटरून्	२४	२३	अग्ना३ऽइपत्नीवन्	८	१०	अग्निरस्म्मिञ्जन्म्मना	१८	६६
अग्नयेगायत्राय	२९	६०	अग्नावग्निश्चरति	५	४	अग्निरेकाक्षरेण	९	३१

	अ॰	मं॰		अ॰	मं॰		अ॰	मं॰
अग्निर्ऋषिःपर्वमानः	२६	९	अग्निस्तिग्ग्मेर्न	१७	१६	अग्नेत्त्वम्पुरीष्य्ः	१२	५९
अग्निर्ज्यौतिर्ज्यौतिः	३	९	अग्निछंस्तोमैन	२२	१५	अग्नेत्त्वःसुजागृहि	४	१४
अग्निर्ज्यौतिषा	१३	४०	अग्निःहृदयेन	३९	८	अग्नेदब्धायः	२	२०
अग्निर्द्देवता	१४	२०	अग्निःहोतारम्	१५	४७	अग्नेदिवोऽअर्ण्णम्	१२	४९
अग्निर्म्मूर्द्धादिवः	३ १३ १५	१२ १४ २०	अग्नीषोमयोरुज्जितिम्	२	१५	अग्नेनयसुपथा	५ ७ ४०	३६ ४३ १६
अग्निर्वृत्राणि	३३	९	अग्नेऽअङ्गिरः	१२	८	अग्नेःपक्षुतिर्व्वायोः	२५	४
अग्निश्चपृथिवी	२६	१	अग्नेऽअच्छावदेहनः	९	२८	अग्नेपत्नीरिहावह	२६	२०
अग्निश्चमऽआपश्च	१८	१४	अग्नेगृहपते	२	२७	अग्नेपवस्व	८	३८
अग्निश्चमऽइन्द्रश्च	१८	१६	अग्नेजातान्	१५	१	अग्नेपावकरोचिषा	१७	८
अग्निश्चमेघर्म्मश्च	१८	२२	अग्नेतमद्याश्श्वम्	१५ १७	४४ ७७	अग्नेप्प्रेहिप्प्रथमः	१७	६९
अग्निष्ष्वात्तानृतुमतः	१९	६१	अग्नेतव	१२	१०६	अग्नेभ्यावर्त्तिन्	१२	७
अग्निष्ष्वात्ताःपितरः	१९	५९	अग्नेत्त्वन्नः	३ १५ २५	२५ ४८ ४७	अग्नेब्रह्मगृभ्णीष्व	१	१८

	अ०	मं०
अग्नेयत्तेदिवि	१२	४८
अग्नेयत्तेशुक्रम्	१२	१०४
अग्नेयुक्ष्वाहि	१३	३६
अग्नेरनीकम्	८	२४
अग्नेर्जनित्रम्	५	२
अग्नेर्भागोसि	१४	२४
अग्नेर्वोपन्नगृहस्य	६	२४
अग्नेवाजजिद्वाजम्	२	७
अग्नेर्वाजस्य	१५	३५
अग्नेर्वेहोत्रम्	२	९
अग्नेव्रतपतेव्रतञ्चरिष्यामि	१	५
अग्नेव्रतपतेव्रतमचारिषम्	२	२८

	अ०	मं०
अग्नेव्रतपास्त्वे	५, ५	६, ४०
अग्नेशर्द्धमहते	३३	१२
अग्नेसहस्राक्ष	१७	७१
अग्नेसहस्वपृतनाः	९	३७
अग्नेस्त्वनूरसि	१, ५	१५, १
अग्नेस्वाहाकृणुहि	२७	२२
अग्न्रेणीरसि	६	२
अग्नेवृहन्नुषसाम्	१२	१३
अङ्गान्युात्क्मन्	१९	९३
आङ्गिरसोनः	१९	५०
अचिक्रदुद्वृषा	३८	२२
अच्छायमेति	२७	१४

	अ०	मं०
अच्छिन्नस्यते	७	१४
अजस्रमिन्दुम्	१३	४३
अजारेपिशङ्गिला	२३	५६
अजीजनोहिपवमान	२२	१८
अजोह्यग्नेरजनिष्ट	१३	५१
अतिनिहोऽअतिस्रिधः	२७	६
अतिविश्वाःपरिष्ठाः	१२	८४
अत्यन्याँ२ऽअगान्नान्याम्	५	४२
अत्रपितरोमादयद्ध्वम्	२	३१
अत्रातेरूपमुत्तमम्	२९	१८
अथैतानष्टौ	३०	२२
अदब्धेभिःसवितः	३३, ३३	६९, ८४

	अ०	मं०
अदि॑तिर्द्यौरदि॑तिः	२५	२३
अदि॑तिष्ट्वादे॒वी	११	६१
अदि॑त्यास्त्वक्	४	३०
अदि॑त्यास्त्वापृ॒ष्ठे	१४	५
अदि॑त्यास्त्वामू॒र्द्धन्	४	२२
अदि॑त्यैरास्न्ना॑सिवि॒ष्णणो॑	१	३०
अदि॑त्यैरास्न्ना॑सी	३८	३
अदि॑त्यैरास्न्ना॑स्यदि॑तिष्टे	११	५९
अदि॑त्यैव्युन्द॑नम्	२	२
अर्द्दश्श्रमस्यके॒तवः॑	८	४०
अ॒द्भ्यः क्षी॒रं॑व्य॑पिबत्	१९	७३
अ॒द्भ्यः सम्भृ॑तः	३१	१७

	अ०	मं०
अ॒द्भ्यः स्वाहा॑	२२	२५
अ॒द्यादे॒वाऽउदि॑ता	३३	४२
अ॒धायथा॑नः	१९	६९
अ॒धाह्यग्ने॒क्रतोः॑	१५	४५
आधि॑नऽइन्द्रै॒षाम्	३३	४७
आधि॑पत्न्य॒सि	१५	१४
अद्ध्य॑वोचदधि॒वक्ता	१६	५
अद्ध्वं॑रुर्योऽअद्रि॑भिः	२०	३१
अ॒नड्वा॒न्वयः॑	१४	१०
अ॒नड्वा॒हम॒न्वारं॑भामहे	३५	१३
अना॑धृष्टापु॒रस्ता॑त्	३७	१२
अ॒नाधृष्यो॒जातवे॑दाः	२७	७

	अ०	मं०
अनु॑ते॒शुष्म॑म्	३३	६७
अनु॑त्तमातेम॒घवन्	३३	७९
अनु॑त्वामा॒ताम॑न्यताम्	४	२०
अनु॑त्वा॒रथोऽअनु	२९	१९
अनु॑नो॒द्यानु॑मतिः	३४	९
अनु॑वीरैरनु॑पु॒ष्यास्म	२६	१९
अनेज॒देकं॒मन॑सः	४०	४
अ॒न्तर॑ग्ने॒रु॒चात्वम्	१२	१६
अ॒न्त॒रा मि॒त्रावरु॑णा	२९	६
अ॒न्तश्च॑रति॒रोचना	३	७
अ॒न्तस्ते॒द्यावा॑पृ॒थि॒वी	७	५
अ॒न्धन्तमः॒प्रवि॑शन्ति {	४० ४०	९ १२

	अ०	मं०
अन्धस्थान्धं	३	२०
अन्नपतेन्नस्य	११	८३
अन्नात्परिस्रुतोरसम्	१९	७५
अन्यदेवाहुर्विद्यायाः	४०	१३
अन्यदेवाहुःसम्भवात्	४०	१०
अन्यवापोर्द्धमासानाम्	२४	३७
अन्यावोऽअन्याम्	१२	८८
अन्वग्निरुषसा	११	१७
अन्विदनुमतेत्त्वम्	३४	८
अपश्यङ्गोपाम्	३७	१७
अपाघमपकिल्बिषम्	३५	११
अपाङ्गम्भन्	१३	३०
अपांतामश्विनाघर्म्मम्	३८	१३

	अ०	मं०
अपाधमदभिशस्तीः	३३	९५
अपान्त्वेमन्	१३	५३
अपाम्पृष्ठमसि	{ ११ / १३	२० / २
अपाम्पेरुः	६	१०
अपाम्फेनेननमुचेः	१९	७१
अपामिदन्न्ययनम्	१७	७
अपाररुम्पृथिव्यै	१	२६
अपांरसम्	९	३
अपितेषुत्रिषु	२३	५०
अपेतवीतविचर्सपर्तु	१२	४५
अपेतोयन्तु	३५	१
अपोऽअद्य	२०	२२

	अ०	मं०
अपोदेवामधुमतीः	१०	१
अपोदेवीरुपसृज	११	३८
अप्नस्वतीमश्विना	३४	२९
अप्स्वग्नेसधिष्टवसौ	१२	३६
अप्स्वन्तरमृतम्	९	६
अबोध्यग्निःसमिधा	१५	२४
अभिगोत्राणिसहसा	१७	३९
अभित्यन्देवःसविता	४	२५
अभित्त्वाशूरनोनुमो	२७	३५
अभिधाऽअसिभुवनमसि	२२	३
अभिप्रवन्तसमनेव	१७	९६
अभिभूरसि	१०	२८

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अभियुज्ज्ञङ्गणीहिन॑	२६	२१	अयन्दक्षिणाविश्वकर्म्मात स्वरथस्वनश्च	१५	१६	अयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्यरथ	१५	१७
अभीमम्महिमादिवम्	३८	१७				अयम्पुरोभुव॑÷	१३	५४
अभीषुण॑सखीनाम् {	२७, ३६	४१, ६	अयन्नोऽअग्नि॑ {	५, ७	३७, ४४	अयम्पुरोहरिकेश॑	१५	१५
अभ्यर्षतसुष्टुतिम्	१७	९८	अयमग्नि॑पुरीष्य॑÷	३	४०	अयंवाम्मित्रावरुणा	७	९
अभ्यादधामिसमिधम्	२०	२४	अयमग्निर्गृहपति॑	३	३९	अयंवेन॑	७	१६
अभ्यावर्त्तस्वपृथिवि	१२	१०३	अयमग्निर्वीरतम॑	१५	५२	अय॑सहस्रमृषिभि॑	३३	८३
अभ्रिरसिनार्य्यसि	११	१०	अयमग्नि॑सहस्रिण॑÷	१५	२१	अय॑सोऽअग्नि॑	१२	४७
अमीषाञ्चित्तम्	१७	४४	अयमिहप्प्रथम॑ {	३, १५, ३३	१५, २६, ६	अर्थेतस्त्थ	१०	३
अमुत्रभूयादध	२७	९	अयमुत्तरात्	१५	१८	अर्द्धऽऋचैरुक्थानाम्	१९	२५
अमेवन॑सुहवा॑	२६	२४	अयमुपर्य्यर्वाग्ग्वसु॑	१५	१९	अर्द्धमासा॑परूछंषि	२३	४१
अयन्तेयोनिर्ऋत्त्वियः÷ {	३, १२, १५	१४, ५२, ५६	अयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य चक्षु॑÷	१३	५६	अस्मैभ्योहस्तिपम्	३०	११
अयन्दक्षिणाद्विश्वकर्म्मा	१३	५५				अर्य्यमणम्बृहस्प्पतिम्	९	२७

॥ ९ ॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अर्वाञ्चौऽअद्या	३३	५१	अश्मन्नूर्ज्जम्	१७	१	अश्विनातेजसा	२०	८०
अवतत्त्यधनुष्ट्वम्	१६	१३	अश्मन्वतीरीयते	३५	१०	अश्विनानमुचेः	२०	५९
अवपतन्तीरवदन्	१२	९१	अश्माचमे	१८	१३	अश्विनापिबताम्	२०	९०
अवभृथनिचुम्पुणः	३ { ८	४८ { २७	अश्यामतङ्कामम्	१८	७४	अश्विनाभेषजम्	२०	६४
अवरुद्रमदीमहि	३	५८	अश्वत्थेवः	१२ { ३५	७० { ४	अश्विनाहविः	२०	६७
अवसृष्टापरापत	१७	४५	अश्वस्तूपरः	२४	१	अश्विभ्याञ्चक्षुः	१९	८९
अविर्न्नमेषः	१९	९०	अश्वस्यत्त्वा	३७	९	अश्विभ्याम्पच्यस्व	१०	३१
अवेष्टादन्दशूकाः	१०	१०	अश्वावतीर्ग्गोमतीः	३४	४०	अश्विभ्याम्पिन्वस्व	३८	४
अवोचामकवये	१५	२५	अश्वावतीᳬसोमावतीम्	१२	८१	अश्विभ्याम्प्रातःसवनम्	१९	२६
अᳬशुनाते	२०	२७	अश्विनकृतस्यते	२०	३५	अश्वोघृतेन	२९	१०
अᳬशुरᳬशुष्टे	५	७	अश्विनागोभिः	२०	७३	अषाढँयुत्सुपृतनास	३४	२०
अᳬशुश्चमे	१८	१९	अश्विनाघर्म्मम्	३८	१२	अषाढासिसहमाना	१३	२६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अष्टौव्यख्यत्	३४	२४	अस्मात्त्वमधि	३५	२२	अह्नेपारावतान्	२४	२५
असंख्यातासहस्राणि	१६	५४	अस्मिन्महत्यर्णवे	१६	५५	अन्हुतमसि	१	९
असवेस्वाहावसवेस्वाहा	२२	३०	अस्मेरुद्रामेहना	३३	५०	आकूतिमग्निम्	११	६६
असियमोऽअस्यादित्यः	२९	१४	अस्मेवोऽअस्त्विन्द्रियम्	९	२२	आकूत्यैप्रयुजे	४	७
असुन्वन्तमयजमानम्	१२	६२	अस्यप्रत्नामनु	३	१६	आकृष्णेनरजसा	३३ ३४	४३ ३१
असुर्य्यानामतेलोकाः	४०	३	अस्याजरासः	३३	१	आक्रन्दयबलम्	२९	५६
असौयस्ताम्रः	१६	६	अस्येदिन्द्रोवावृधे	३३	९७	आक्रम्यवाजिन्	११	१९
असौयासेना	१७	४७	अहं केतुना	३७	२१	आगत्यवाज्यध्वानम्	११	१८
असौयोवसर्पति	१६	७	अहरहरप्रयावम्	११	७५	आगन्मविश्ववेदसम्	३	३८
अस्कन्नमद्य	२	८	अहानिशम्भवन्तुनः	३६	११	आग्नेयःकृष्णग्रीवः	२९	५८
अस्ताव्यग्निः	१२	२९	अहाव्यग्नेहविः	२०	७९	आग्रयणश्चमे	१८	२०
अस्माकमिन्द्रः	१७	४३	अहिरिवभोगैः	२९	५१	आघायेऽअग्निम्	७	३२

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
आच्याजानु	१९	६२	आतूर्नऽइन्द्र	३३	६५	आनुऽइन्द्रोहरिंभिः	२०	४९
आच्छच्छन्दंः	१५	५	आतैवृत्त्सः	१२	११५	आनैऽएतुमनुः	३	५४
आर्जघ्नन्ति	२९	५०	आत्मनैमे	७	२८	आनासत्त्यात्रिभिः	३४	४७
आजिंघ्रकुलर्शम्	८	४२	आत्मन्नुपस्त्थे	१९	९२	आनौनियुद्भिंः	२७	२८
आजुह्वानुऽईड्य्यंः	२९	२८	आत्मानंन्ते	२९	१७	आनौभद्राः	२५	१४
आजुह्वानासरंस्वती	२०	५८	आत्त्वाजिघर्म्मि	११	२३	आनौमित्त्रावरुणा	२१	८
आजुह्वानःसुप्प्रतीकः	१७	७३	आत्त्वाहार्षम्	१२	११	आनौयुज्ज्ञन्दिविस्पृशम्	३३	८५
आतम्भंज	१२	२७	आदित्त्यङ्गर्भम्	१३	४१	आनौयुज्ज्ञम्भारंती	२९	३३
आतत्तऽइन्द्रायवंः	३३	२८	आदित्त्यैन्नंः	२९	८	आन्त्राणिंस्त्थालीः	१९	८६
आतिंत्थ्यरूपम्	१९	१४	आधंत्तपितरः	२	३३	आपंतयेत्त्वा	५	५
आतिष्ठन्तुम्पारिं	३३	२२	आनुऽइडाभिः	३३	३४	आपयेस्वाहा	९	२०
आतिंष्ठवृत्रहन्	८	३३	आनुऽइन्द्रोदूरात्	२०	४८	आपंवस्व	८	६३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
आपश्चित्	३३	१८	आयङ्गौःपृश्निः	३	६	आरोदसीऽअपृणत्	३३	७५
आपोऽअस्मान्मातरः	४	२	आयद्दिषेन्नृपतिम्	३३	११	आवाचोमद्ध्यमरुहत्	१५	५१
आपोदेवीः	१२	३५	आयन्तुनःपितरःसोम्यासः	१९	५८	आवायोभूषशुचिपाः	७	७
आपोहृषत्	२७	२५	आयातुसुप	३३	८८	आविर्म्मर्य्याः	१०	९
आपोहिष्ठामयोभुवः {	११ ३६	५० १४	आयात्त्विन्द्रः	२०	४७	आविश्वतः	११	२४
आप्यायस्वमदिन्तम	१२	११४	आयासायस्वाहा	३९	११	आवोदेवासः	४	५
आप्यायस्वसमेतुते	१२	११२	आयुर्म्मेपाहि	१४	१७	आशुःशिशानः	१७	३३
आब्रह्मन्ब्राह्मणः	२२	२२	आयुर्यज्ञेन {	९ १८ २२	२१ ३० ३३	आशुस्त्रिवृद्धान्तः	१४	२३
आमन्द्रैरिन्द्र	२०	५३	आयुष्मानग्ने	३५	१७	आश्रावयेति	१९	२४
आमावाजस्यप्रसवः	९	१९	आयुष्यंवर्च्चस्यम्	३४	५०	आसन्दीरूपम्	१९	१६
आमूरंजप्रत्त्यावर्त्तय	२९	५७	आयोष्ट्वासदने	१५	६३	आसीनासोऽअरुणीनाम्	१९	६३
			आरात्रिपार्थिवम्	३४	३२	आसुतेसिञ्चत	३३	२१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
आसुष्वयन्ती	२९	३१	इदम्मेब्रह्म	३२	१६	इन्द्रवायूऽइमे	७ / ३३	८ / ५६
आहम्पितॄन्	१९	५६	इदंविष्णुर्विचक्रमे	५	१५	इन्द्रवायूबृहस्पतिम्	३३	४५
इच्छन्तित्त्वा	३४	१८	इदꣳहविः	१९	४८	इन्द्रवायूसुसन्दृशा	३३	८६
इडऽएहि	३ / ३८	२७ / २	इन्दुर्द्दक्षः	१८	५३	इन्द्रश्चमरुतश्च	८	५५
इडाभिरग्निरीड्ड्यः	२१	१४	इन्द्रऽआसान्नेता	१७	४०	इन्द्रश्चसम्म्राट्	८	३७
इडाभिर्भक्षानाप्नोति	१९	२९	इन्द्रगोमन्निहायाहि	२६	४	इन्द्रःसुत्रामास्ववान्	२०	५१
इडामग्ने	१२	५१	इन्द्रघोषस्त्वा	५	११	इन्द्रःसुत्रामाहृदयेन	१९	८५
इडायास्त्वापदे	३४	१५	इन्द्रन्दुरःकवष्ष्यः	२०	४०	इन्द्रस्यक्क्रोडः	२५	८
इडेरन्तेहव्ये	८	४३	इन्द्रन्दैवीर्व्विशः	१७	८६	इन्द्रस्यरूपम्	१९	९१
इदमापः	६	१७	इन्द्रंविश्वाः	१२ / १५ / १७	५६ / ६१ / ६१	इन्द्रस्यवज्रोमरुताम्	२९	५४
इदमुत्तरात्	१३	५७	इन्द्रंमरुत्वऽइह	७	३५	इन्द्रस्यवज्रोसि	९ / १०	५ / २१
इदम्पितृब्भ्यः	१९	६८	इन्द्रमिद्धरी	८	३५	इन्द्रस्यवृष्णः	१७	४१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
इन्द्रंस्युस्यूरसीन्द्रस्य	५	३०	इन्द्रायेन्दुंम्	२०	५७	इमम्मैंवरुण	२१	१
इन्द्रस्यौजंस्त्थ	३७	६	इन्द्रेमम्प्रंतराम्	१७	५१	इमꣳसाहुस्रम्	१३	४९
इन्द्राग्ग्नीऽअपादियम्	३३	९३	इन्द्रेहिमत्स्यन्धंसः	३३	२५	इमꣳस्तनुमूर्ज्जंस्वन्तम्	१७	८७
इन्द्राग्ग्नीऽअव्वर्यथमानाम्	१४	११	इन्द्रोविश्श्वंस्य	३६	८	इमाऽउंत्त्वापुरूवसो	३३	८१
इन्द्राग्ग्नीऽआगंतम्	७	३१	इन्द्रोंवृत्रम्	३३	२६	इमान्तेधियंम्	३३	२९
इन्द्राग्ग्नीमित्रावरुणा	३३	४९	इन्धानास्त्वा	३	१८	इमागिरंऽआदित्त्येब्भ्यं÷	३४	५४
इन्द्राग्ग्न्योःपंक्क्षतिः	२५	५	इमञ्जीवेब्भ्यं÷	३५	१५	इमातेंवाजिन्	२९	१६
इन्द्रांयत्त्वा {	६ / ३८	३२ / ८	इमन्देंवाः	९ / १०	४० / १८	इमानुकम्भुवंना	२५	४६
इन्द्राग्नंहिचित्रभानो	२०	८७	इमन्नोंदेव	११	८	इमामंगृब्भ्णन्नशुनाम्	२२	२
इन्द्रायांहितूतुंजानः	२०	८९	इमम्मूर्ण्णायुम्	१३	५०	इमामेंऽअग्ग्नऽइष्टंकाः	१७	२
इन्द्रायांहिधियेषितः	२०	८८	इमम्माहिꣳसीरेकंशफम्	१३	४८	इमारुद्रायंतुवसें	१६	४८
इन्द्रायांहिवृत्रहन्	२६	५	इमम्माहिꣳसीर्द्विपादंम्	१३	४७	इमौतेंपुक्क्षावजरौ	१८	५२

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
इयन्तेंसुज्ज्ञिया	४	१३	इषेरायेरमस्व	१३	३५	ईशानायपरस्वतः	२४	२८
इयंवेदिःपरः	२३	६२	इष्कर्त्तारमद्ध्वरस्य	१२	११०	ईशावास्यम्	४०	१
इयुत्त्यग्रंऽआसीत्	३७	५	इष्कृतिर्न्नामवः	१२	८३	उक्ताःसंश्चराऽएताः {	२४ २४	१५ १७
इयदुस्यायुः	१०	२५	इष्टोऽअग्निराहुतः	१८	५७	उक्ताःसंश्चराऽएताःशुनासी-	२४	१९
इयमुपरि	१३	५८	इष्टोयज्ञः	१८	५६	उक्थेभिर्वृत्रहन्तमा	३३	७६
इरुज्ज्यन्नग्ने	१२	१०९	इहरतिरिह	८	५१	उक्क्षासमुद्रः	१७	६०
इरावतीधेनुमती	५	१६	इहैवाग्नेऽअधि	२७	४	उखाङ्कृणोतु	११	५७
इषमूर्जमुहमितः	१२	१०५	ईडितोदेवैर्हरिवान्	२०	३८	उग्रँल्लोहितेन	३९	९
इषश्चोर्ज्जश्च	१४	१६	ईड्यश्चासि	२९	३	उग्रश्चभीमश्च	३९	७
इषिरोविश्वव्यचा	१८	४१	ईदृक्षासऽएतादृक्षासः	१७	८४	उग्राविघनिना	३३	६१
इषेत्त्वोर्ज्जेत्त्वा	१	१	ईदृङ्चान्यादृङ्च	१७	८१	उच्चातेजातम्	२६	१६
इषेपिन्वस्वोर्ज्जे	३८	१४	ईम्मान्तासः	३४	२१	उच्छुष्म्माऽओषधीनाम्	१२	८२

॥ १३ ॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
उतनोहिर्बुध्न्य÷	३४	५३	उदीचीमारोह	१०	१३	उद्वयन्तमसस्प्परि	२०, २७, ३५, ३८	२१, १०, २४, १४
उतस्म्मास्यु	९	१५	उदीरतामवरः	१९	४९	उन्नतऽऋषभः	२४	८
उतेदानीम्	३४	३७	उदुतिष्ठ	११	४१	उपज्मन्नुप	१७	६
उत्क्रामममहते	११	२१	उदुत्तमम्	१२	१२	उपत्वाग्ग्ने	३	४
उत्तानायामवं	३४	१४	उदुत्त्यञ्जातवेदसम्	७, [illegible], ३३	४१, ४१, ६१	उपनःसूनवं÷	३३	७७
उत्तिष्ठन्नोजसा	८	३९	उदुत्वाविश्वे	१२, ३७	३१, ५२	उपप्प्रयन्तोऽअध्वरम्	३	११
उत्तिष्ठब्रह्मणस्प्पते	३४	५६	उदेनमुत्तराम्	१७	५०	उपप्प्रागाच्छसनम्	२९	२३
उत्थायबृहती	११	६४	उदेपाम्बाहू	११	८२	उपप्प्रागात्त्परमम्	२९	२४
उत्सक्थ्याऽअव	२३	२१	उदुद्ग्राभञ्च	१७	६४	उपप्प्रागात्सुमन्मेधायि	२५	३०
उत्सादेभ्भ्य÷कुब्जम्	३०	१०	उद्दिवंस्तभानाम्	५	२७	उपयामगृहीतोसिध्रुवोसि	७	२५
उदक्रमीत्	११	२२	उद्धर्षयमघवन्	१७	४२	उपयामगृहीतोसिप्प्रजापतये	२३	४
उदग्नेतिष्ठ	१३	१२	उदुद्ध्यस्वाग्ने	१५, १८	५४, ६१	उपयामगृहीतोसिबृहस्पतिसुतस्य	८	९

॥ १३ ॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
उपयामगृहीतोसिमधवेत्त्वा	७	३०	उपहूताऽइह	३	४३	उशन्तस्त्वा	१९	७०
उपयामगृहीतोसिसावित्रोसि	८	७	उपहूताःपितरः	१९	५७	उशिक्त्वन्देव	८	५०
उपयामगृहीतोसिसुशर्म्मासि	८	८	उपहूतोद्यौष्पितोपमाम्	२	११	उशिक्पावकः	१२	२४
उपयामगृहीतोसिहरिरसि	८	११	उपह्वरेगिरीणाम्	२६	१५	उशिगसि	५	३२
उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वा	७	२२	उपावसृजत्त्मन्या	२९	३५	उपस्तच्चित्रम्	३४	३३
उपयामगृहीतोस्यग्नयेत्त्वा	८	४७	उपावीरस्युपदेवान्	६	७	उषासानक्तम्	२०	६१
उपयामगृहीतोस्यन्तः	७	४	उपास्मैगायतानरः	३३	६२	उषासानक्ता	२०	४१
उपयामगृहीतोस्यश्विभ्याम्	२०	३३	उभापिबतम्	३४	२८	उस्राचेतम्	४	३३
उपयामगृहीतोस्याग्रयणः	७	२०	उभाभ्यान्देव	१९	४३	उपेयह्वी	२१	१७
उपयामगृहीतोस्यादित्येभ्यः	८	१	उभावामिन्द्राग्नी	३	१३	ऊर्क्चमेसूनृताचमे	१८	९
उपयामगृहीतोस्याश्विनम्	१९	८	उभेसुश्चन्द्र	१५	४३	ऊर्गस्याङ्गिरस्यूर्णम्म्रदाः	४	१०
उपश्वासयपृथिवीम्	२९	५५	उरुविष्णो	५ ५	३८ ४१	ऊर्जंवहन्तीः	२	३४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
ऊर्ज्जोंनपाज्जातवेदः	१२	१०८	ऋजवेंत्त्वासाधवेंत्त्वा	३७	१०	ऋतापाड्ऋतधामा	१८	३८
ऊर्ज्जोंनपातम्	२७	४४	ऋजीतेपरि	२९	४९	ऋतुथेन्द्रं÷	२०	६५
ऊद्र्ध्वऽऊषुणं÷	११	४२	ऋतञ्चमेमृतञ्चमे	१८	६	ऋधगित्था	३३	८७
ऊद्र्ध्वमेनम्	२३	२७	ऋतᳬसत्त्यम्	११	४७	एकयाच	२७	३३
ऊद्र्ध्वाऽअस्यसमिधं÷	२७	११	ऋतुजिच्चं	१७	८३	एकयास्तुवत	१४	२८
ऊद्र्ध्वामारोह	१०	११	ऋतयेस्तेनहृदयम्	३०	१३	एकुस्त्व ष्टुं÷	२५	४२
ऊद्र्ध्वामेनाम्	२३	२६	ऋतवस्तऽ	२३	४०	एकस्म्मैस्वाहा	२२	३४
ऊद्र्ध्वोभवप्प्रति	१३	१३	ऋतवस्ते	२६	१४	एकाचमे	१८	२४
ऋक्क्सामयोःशिल्प्पे	४	९	ऋतवस्त्थऽऋतावृधं÷	१७	३	एजतुदशमास्यः	८	२८
ऋचंवाचम्	३६	१	ऋतञ्चसत्यञ्च	१७	८२	एण्ण्यह्नोमण्डूकं÷	२४	३६
ऋचेत्त्वारुचेत्त्वा	१३	३९	ऋतवानम्महिषम्	१२	१११	एतज्ञानाथ	१८	६०
ऋचोनामास्मि	१८	६७	ऋतावानंवैश्वानरम्	२६	६	एतत्तेरुद्रावसम्	३	६१

	अ०	मं०
एतन्तैंदेवसवितः	२	१२
एतꣳसंधस्तथ	१८	५९
एताऽअंर्षन्ति	१७	९३
एताऽउंवःसुभगाः	२९	३
एतांऽऐन्द्राग्नाः	२४	८
एतावंद्रूपम्	१९	३१
एतावांनस्य	३१	३
एदमंगन्म	४	१
एधोस्येधिषीमहिं	२०, ३८	२३, २५
एनाविश्वांन्यर्यऽआ	२६	१८
एनावोंऽअग्निम्	१५	३२
एभिर्नोंऽअर्कैः	१५	४६
एवुश्छन्दः	१५	४
एवेदिन्द्रम्	२०	५४
एषच्छागःपुरोऽ	२५	२६
एषतेंगायत्रः	४	२४
एषतेंनिर्ऋते	९	३५
एषतेंरुद्रभागः	३	५७
एषवुस्तोमः	३४	४८
एषस्यवाजी	९	१४
एषातेंऽअग्ने	२	१४
एषातेंशुक्रतनूः	४	१७
एषावःसासत्या	९	१२
एषोहदेवः	३२	४
एह्यूषुब्रवांणि	२६	१३
ऐन्द्रःप्राणः	६	२०
ओजंश्चमे	१८	३
ओमांसश्चर्षणीधृतः	७	३३
ओषधयुःप्रतिगृभ्णीत	११	४८
ओषधयुःसम	१२	९६
ओषधीःप्रति	१२	७७
ओषधीरिति	१२	७८
ककुभꣳरूपम्	८	४९
कत्यस्यविष्ठाः	२३	५७
कदाचुनप्रयुच्छसि	८	३
कदाचुनस्तरीरसि	३, ८	३४, २

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
कुल्याऽइव	१७	९७	कायस्वाहा	२२	२०	कुलायिनीघृतवती	१४	२
कयात्त्वन्नऽऊत्त्या	३६	७	कार्षिरसि	६	२८	कुविदङ्गयवम् {	१० १९ २३	३२ ६ ३८
कयानश्चित्रः	२७ ३६	३९ ४	काव्ययोराजानेषु	३३	७२	कृणुष्वपाजः	१३	९
कल्पन्तान्ते	३५	९	कास्विदासीत् {	२७ २६	११ ५३	कृष्णग्रीवाऽआग्नेयाः {	२४ २४ २४	० ६ १४
कुवित्सुनव्यचस्वतीः	२०	६०	किंस्वित्सूर्य्यसमम्	२३	४७	कृष्णाभौमाः	२४	१०
कस्त्वाच्छ्यति	२३	३९	किंस्विदासीत्	१७	१८	कृष्णोसि	२	१
कस्त्वायुनक्ति	१	६	किंस्विद्वनङ्कः	१७	२०	केतुङ्कृण्वन्	२९	३७
कस्त्वाविमुञ्चति	२	२३	कुक्कुटोसि	१	१६	केष्वन्तःपुरुषः	२३	५१
कस्त्वासत्यः	२७ ३६	४० ५	कुतस्त्वमिन्द्र	३३	२७	कोऽअस्यवेदभुवनस्य	२३	५९
काऽईमरे	२३	५५	कुम्भोवनिष्टुः	१९	८७	कोऽदात्कस्मा	७	४८
काण्डात्काण्डात्	१३	२०	कुर्वन्नेवेहकर्म्माणि	४०	२	कोऽसिकतमः {	७ २०	२९ ४
कामङ्कामदुघे	१२	७२	कःस्विदेकाकी {				२३ २३	९ ४५

	अ०	मं०
क्रमंद्ध्वमुग्निनां	१७	६५
क्रुव्यादंमुग्निम्	३५	१९
क्षुत्रस्यंत्वापुरस्तांय	३८	१९
क्षुत्रस्युयोनिंरसि	२०	१
क्षुत्रस्योल्बंमसि	१०	८
क्षुत्रेणांग्नेस्वायुंः	२७	५
क्षुपोरांजन्	१५	३७
खुङ्गोवैंश्वदुेवः	२४	४०
गुणानांन्त्वा	२३	१९
गुन्धुर्वस्त्त्वां	२	३
गर्ब्भोंऽअुस्योषंधीनाम्	१२	३७
गर्ब्भोंदुेवानांम्	३७	१४

	अ०	म०
गायुत्रञ्छन्दोंसि	३८	६
गायुत्रीत्रिष्टुप्	२३	३३
गायुत्रेणंत्त्वा	१	२७
गावुऽउपांवता	३३ ३३	१० ७१
गृहामाविंभीत	३	४१
गोत्रुभिदंङ्गोविदंम्	१७	३८
गोभिुर्न्नसोमंम्	२०	६६
गोमंदूषुणांसुत्त्या	२०	८१
ग्रहांऽऊर्ज्जाहुतयः	९	४
ग्रीष्म्मेणंऽऋुतुनां	२१	२४
घर्म्मैतत्तेपुरीषम्	३८	२१
घृतङ्घृतपावानः	६	१९

	अ०	मं०
घृतम्मिमिक्क्षे	१७	८८
घृतवंतीभुवंनानाम्	३४	४५
घृताचींस्त्थः	२	१९
घृताच्च्यंसिजुहूः	२	६
घृतेनुसीतां	१२	७०
घृतेनाक्क्तौपुशून्	६	११
घृतेनाञ्जन्त्सम्पुथः	२९	२
चक्क्षुंषःपिता	१७	२५
चतंस्त्रश्चमेुऽष्टौचंमे	१८	२५
चतुंस्त्रिꣳशत्तन्तंवः	८	६१
चतुंस्त्रिꣳशद्वाजिनः	२५	४१
चतुःस्त्रक्क्तिुर्न्नाभिंः	३८	२०

	अ०	मं०
चत्वारिꣳशृङ्गात्रयो॑	१७	९१
चन्द्रमाऽअप्स्वन्तरा	३३	९०
चन्द्रमामनसः	३१	१२
चित्तिञ्जुहोमि	१७	७८
चित्पतिर्मा	४	४
चित्रन्देवानाम् {	७ १३	४२ ४६
चिदसितयादेवतया	१२	५३
चिदसिमनासि	४	१९
चोदयित्रीसूनृतानाम्	२०	८५
जनयत्त्यैत्वा	१	२२
जनस्यगोपाः	१५	२७
जनिष्ठाऽउग्रः	३३	६४

	अ०	मं०
जवोयस्ते	९	९
जिह्वामेभद्रम्	२०	६
जीमूतस्येवभवति	२९	३८
जुषाणोबर्हिः	२०	४
ज्यैष्ठ्यञ्चमे	१८	४
ज्योतिरसि	५	३५
तऽआयजन्त	१७	२८
तम्पत्नीभिः	१५	२०
तम्प्रत्नथा	७	१२
तत्त्वायामि	१८ २१	४९ २
तन्त्वाशोचिष्ट	३	२६
तन्त्वासमिद्भिः	३	३

	अ०	मं०
तँयज्ञम्बर्हिषि	३१	९
तंवोदस्ममम्	२६	११
तच्चक्षुर्देवहितम्	३६	२४
ततोविराडजायत	३१	५
तत्सवितुर्वरेण्यम् {	३ २२ ३०	३५ ९ २
तत्सूर्यस्य	३३	३७
तदश्विना	१९	८२
तदस्यरूपममृतम्	१९	८१
तदिदासभुवनेषु	३३	८०
तदेजतितन्नैजति	४०	५
तदेव	३२	१
तद्विप्रासोविपन्यवः	३४	४४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
तद्विष्णोःपरमम्	६	५	तपसेस्वाहा	३९	१२	तस्मा॒ऽअरंगमामवः {	११, ३६	५२, १६
तनूनपाच्छुचिव्रतः	२१	१३	तुष्प्तायनीमे	५	९	तस्मादश्वा	३१	८
तनूनपात्पथः	२९	२६	तमिद्गर्भम्	१७	३०	तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतःसम्भृतम्	३१	७
तनूनपादसुरः	२७	१२	तमिन्द्रम्पशवः	२०	६९	तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऽऋचः	३१	६
तनूपाऽअग्नेसि	३	१७	तमीशानञ्जगतः	२५	१८	तस्यवयसुमतौ	२०	५२
तनूपाभिषजा	२०	५६	तमुत्वादध्यङ्	११	३३	तस्यास्तेसत्यसवसः	४	१८
तन्तुनारायस्पोषेण	१५	७	तमुत्वापाथ्यः	११	३४	ताऽअस्यसूददोहसः {	१२, १५	५५, ६०
तन्नस्तुरीपम्	२७	२०	तरणिर्विश्वदर्शतः	३३	३६	ताऽउभौचतुरःपदः	२३	२०
तन्नोवातः	२५	१७	तवभ्रमासः	१३	१०	तानऽआवोढम्	२०	८३
तन्मित्रस्य	३३	३८	तवव्रायवृतस्पते	२७	३४	तानासत्या	२०	७४
तपश्चतपस्यश्च	१५	५७	तवशरीरम्	२९	२२	तान्पूर्वया	२५	१६
तपसेकौलालम्	३०	७	तवायसोम	२६	२३	ताभिषजा	२०	७५

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
ताꣳसवितुः	१७	७४	तेजोसिशुक्रम्	२२	१	त्रीन्त्समुद्रान्	१३	३१
तिरश्चीनः	३३	७४	तेनोऽअर्वन्तः	९	१७	त्र्यम्बकंयजामहे	३	६०
तिस्रऽइडा	२१	१९	तेहिपुत्रासः	३	३३	त्र्यविर्वयोगायत्र्यै	२४	१२
तिस्रस्त्रेधा	२०	६३	त्रयादेवाः	२०	११	त्र्यविश्चमे	१८	२६
तिस्रोदेवीर्बर्हिः	२७	१९	त्रातारमिन्द्रम्	२०	५०	त्र्यायुषञ्जमदग्नेः	३	६२
तिस्रोदेवीर्हविषा	२०	४३	त्रिधाहितम्पणिभिः	१७	१२	त्वन्नोऽअग्नेतव	३४	१३
तीव्रान्घोषान्	२९	४४	त्रिꣳशद्धामविराजति	३	८	त्वन्नोऽअग्नेवरुणस्य	२१	३
तुभ्यन्ताऽअङ्गिरः	१२	११६	त्रिपादूर्ध्वः	११	४	त्वमग्नऽईडितः	१९	६६
तेऽअस्ययोषणे	२७	१७	त्रीणितऽआहुः	२९	१५	त्वमग्नेद्युभिः	११	२७
तेऽआचरन्ती	२९	४१	त्रीणिपदा	३४	४३	त्वमग्नेप्रथमः	३४	१२
तेजःपशूनाम्	१९	९५	त्रीणिशता	३३	७	त्वमग्नेव्रतपाः	४	१६
तेजोसितेजः	१९	९	त्रिवृदसि	१५	९	त्वमङ्गप्रशꣳसिषः	६	३७

	अ०	मं०
त्वमिन्द्रप्प्रतूर्त्तिष्व	३३	६६
त्वमिमाऽओषधीः	३४	२२
त्वमुत्तमास्योषधे	१२	१०१
त्वँयविष्ठ	१३ / १८	३२ / ७७
त्वयाहिनः	१९	५३
त्वष्टातुरीपः	२१	२०
त्वष्टादधुच्छुष्म्मम्	२०	४४
त्वष्टावीरन्देवकामम्	२९	९
त्वꣳसोमपितृभिः	१९	५४
त्वꣳसोमप्प्रचिकितः	१९	५२
त्वाङ्गन्धर्वाः	१२	९८
त्वाश्चित्रश्श्रवस्तम	१५	३१

	अ०	मं०
त्वामग्नेऽअङ्गिरसः	१५	२८
त्वामग्नेपुष्कक्करात्	१५	२२
त्वामग्नेयजमानाः	१२	२८
त्वामग्नेवृणते	२७	३
त्वामद्यऽऋष	२१	६१
त्वामिद्धिहवामहे	२७	३७
त्वाꣳहिमन्द्रतमम्	३३	१३
त्वेऽअग्नेस्वाहुतः	३३	१४
दक्षिणामारोह	११	७८
दधिक्क्राव्णोऽअकारिषम्	२३	३२
दꣳष्ट्राभ्यांमलिम्लून्	११	७८
दस्रायुवाकवः	३३	५८

	अ०	मं०
दिग्भ्यःस्वाहा	३९	२
दिवःपृथिव्याः	२९	५३
दिवस्प्परि	३२	१८
दिविधाऽइमम्	३८	११
दिविपृष्टः	३३	९२
दिविविष्णुः	२	२५
दिवोमूर्द्धासि	१८	५४
दिवोवाविष्णऽउत	५	१९
दीक्क्षायैरूपम्	१९	१३
दीर्ग्घायुस्त्ते	१२	१००
दुरोदेवीर्द्दिशः	२१	१६

	अ०	मं०
द्दतेद्दꣳहंमा	३६	१८
द्दतेद्दꣳहंमामित्रस्य	३६	१८
द्दशानोरुक्क्मः {	१२ / १२	१ / २५
द्दष्ट्वापरिस्रुतं	१९	७९
द्दष्ट्वारूपेव्याकरोत्	१९	७७
द्दꣳहस्वदेवि	११	५९
देवऽइन्द्रं — {	२१ / २८	५५ / १९
देवकृतस्यैनसः	८	१३
देवन्देवंवोवसे	३३	९१
देवम्बर्हिःसरस्वती	२१	४८
देवम्बर्हिरिन्द्रम्	२८	१२

	अ०	मं०
देवम्बर्हिर्वयोधसम्	२८	३५
देवम्बर्हिर्वारितीनाम्	२१	५७
देवम्बर्हिर्वारितीनान्देवमिन्द्रं	२८	२१
देवम्बर्हिर्वारितीनान्देवमिन्द्रंवयोधसम्	२८	४४
देवश्श्रुतौदेवेष्वघोषतम्	५	१७
देवसवितः {	९ / ११ / ३०	१ / ७ / १
देवसवितरेषते	५	३९
देवस्त्वासवितः	११	६३
देवस्य चेततः	२२	११
देवस्यत्वासवितुःप्रसवे	१	१०

अ.	मं.	अ.	मं.	अ.	मं.	अ.	मं.
१	२१	५	२६	६	३०	११	९
१	२४	६	१	९	३०	११	२८
५	२२	६	९	९	३८	१८	३७
२०	३	३७	१	३८	१		

	अ०	मं०
देवस्यसवितुर्म्मतिम्	२२	१४
देवस्याहꣳसवितुःसवे {	० / ९	२२ / १३
देवहूर्यज्ञऽआच	१७	६२
देवागातुविदः	८	२१
देवादेवानांभिषजा	२१	५३
देवादैव्याहोतारा	२८	४०

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
देवानाम्भुद्रासुमतिः	२५	१५	देवीरापऽएषवो	८	२६	देवोवनस्प्पतिः	२८	४९
देवान्दिवमगन्	८	६०	देवीरापःशुद्धाः	६	१३	देव्योवम्र्यः	३७	४
देवासुज्ञमतन्वत	१९	१२	देवीरापोऽअपान्नपात्	६	२७	देहिमेददामिते	३	५०
देवासोहिष्मा	३३	९४	देवीर्द्वारऽइन्द्रम्	२८	१३	दैव्याऽअद्ध्वर्यवस्त्वा	२३	४२
देवीऽउषासानक्ता	२८	३७	देवीर्द्वारोऽअश्विना	२१	४९	दैव्यामिमाना	२०	४२
देवीऽउषासानक्तेन्द्रम्	२८	१४	देवीर्द्वारोवयोधसम्	२८	३६	दैव्यायधर्त्रे	१७	५६
देवीऽउषासावश्विना	२१	५०	देवीस्तिस्रस्तिस्रः	२८ २१	१८ ५४	दैव्यावद्ध्वर्यूऽ	३३ ३३	३३ ७६
देवीऽऊर्ज्जाहुतीदुघे	२१ २८ २८	५२ १६ ३२	देवेनन्नोमनसा	३४	२३	दैव्याहोताराऽऊद्र्ध्वम्	२७	१८
देवीजोष्ट्रीवसुधिती	२८ २८	१५ ३८	देवेभ्योहि	३३	५४	दैव्याहोताराप्प्रथमा	२९	३२
देवीजोष्ट्रीसरस्वती	२१	५१	देवोअग्निःस्विष्टकृत्	२८ २८ २८	५८ २२ ४५	दैव्याहोतारा	२१	१८
देवीर्द्यावापृथिवी	३७	३	देवोदेवैः	२१ २८	५६ २०	द्याम्मालेखीः	५	४३
			देवोनराशंसः	२८	४२	द्युभिरक्तुभिः	३४	३०

सं.अ.२

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
द्यौःशान्तिः	३६	१७	द्वेसृतीऽअंशृणवम्	१९	४७	धूरसिधूर्व्व	१	८
द्यौरासीत्पूर्व्वचित्तिः	२३ २३	१२ ५४	धन्न्वनागाः	२९	३९	धृष्टिरस्यपाग्ग्ने	१	१७
द्यौस्त्तेपृथिव्युम्	२३	४३	धुर्त्तादिवः	३७	१६	ध्रुवक्षितिध्रुवयोनिः	१४	१
द्यौस्त्तेपृष्ठम्	११	२०	धातारातिः	८	१७	ध्रुवसदन्त्वा	९	२
द्रप्प्सश्चस्कन्द	१३	५	धानाःकरम्भः	१९	२१	ध्रुवासिधरुणा	१३	१६
द्रविणोदाःपिपीषति	२६	२२	धानानाॅंरूपम्	१९	२२	ध्रुवासिधरुणेतः	१३	३४
द्रापेऽअन्धसस्प्पते	१६	४७	धानावन्तङ्करम्भिणम्	२०	२९	ध्रुवासिद्ध्रोयम्	५	२८
द्रुपदादिव	२०	२०	धान्न्यमसि	१	२०	ध्रुवोसिपृथिवीम्	५	१३
द्वन्नःसर्प्पिरासुतिः	११	७०	धाम्मच्छदग्ग्निः	१८	७६	नक्तोषासासमनसा	१२ १७	२ ७०
द्वारोदेवीरन्न्वस्य	२७	१६	धामन्तेविश्श्वम्	१७	९९	नक्षत्रेब्भ्यःस्वाहा	२२	२८
द्विपदायाश्चतुष्प्पदाः	२३	३४	धूम्म्रान्न्वसन्तायालभते	२४	११	नतंविदाथ	३४	५१
द्वेविरूपेचरतः	३३	५	धूम्म्ररबब्भ्रुनीकाशाः	२४	१८	नतद्रक्षाॅंसि	१७	३१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
नतस्यंप्रतिमाऽअंस्ति	३२	३	नर्मःशुङ्गवे	१६	४०	नर्मस्तेरुद्रमुन्यवे	१६	१
नतेदूरेपंरुमा	३४	१९	नर्मःशम्भुवाय	१६	४१	नर्मस्तेहरसे	१७ / ३६	११ / २०
नत्वावाँ२ऽअन्यः	२७	३६	नमुःशुष्क्यांय	१६	४५	नमुःस्रुत्त्यांय	१६	३७
नुदीभ्यःपौञ्जिष्ठम्	३०	८	नमुःश्वभ्युः	१६	२८	नमोगुणेभ्यः	१६	२५
नर्भश्चनभुस्यश्च	१४	१५	नर्मःसुभाभ्यः	१६	२४	नमोज्येष्ठाय	१६	३२
नर्मऽआशवे	१६	३१	नर्मःसिकुत्याय	१६	४३	नमोधृष्णवे	१६	३६
नर्मऽउष्णीषिणे	१६	२२	नमुःसुतेनिर्ऋते	१२	६३	नमोबभ्लुशाय	१६	१८
नर्मःकपुर्दिने	१६	२९	नमुःसेनाभ्यः	१६	२६	नमोबिल्मिने	१६	३५
नमुःकूप्याय	१६	३८	नमुःसोभ्याय	१६	३३	नमोमित्रस्य	४	३५
नर्मःकृत्स्नायुतया	१६	२०	नर्मस्तऽआयुधाया	१६	१४	नमुोरोहिताय	१६	१९
नर्मःपुर्णाय	१६	४६	नमुस्तकक्षेभ्यः	१६	२७	नमोवःपितरः	२	३२
नमुःपार्याय	१६	४२	नर्मस्तेऽअस्तु	३६	२१	नमुोवञ्चते	१६	२१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
नमोवन्न्याय	१६	३४	नराशꣳसुꣳप्प्रति	२०	३७	नाब्भ्याऽआसीत्	३१	१३
नमोवात्त्याय	१६	३९	नराशꣳसस्यमहिमानम्	२९	२७	नाव्यैस्त्तेपलयः	२३	२६
नमोविसृजद्भ्यः	१६	२३	नुम्मायपुँश्चलूम्	३०	२०	नाशयित्रीबलासस्या	१२	९७
नमोव्व्रज्ज्याय	१६	४४	नवदशभिरस्तुवत	१४	३०	निष्क्क्रमणन्निषदनम्	२५	३८
नमोस्त्तुनीलग्ग्रीवाय	१६	८	नवभिरस्त्तुवत	१४	२९	नियुत्त्वान्वायवा	२७	२९
नमोस्त्तुरुद्द्रेभ्योयेन्तरिक्षे	१६	६५	नवविꣳशत्त्यास्त्तुवत	१४	३१	निवेशनꣳसङ्गमनꣳ	१२	६६
नमोस्त्तुरुद्द्रेब्भ्योयेदिवि	१६	६४	नवाऽउऽएतत्	२३ २५	१६ ४४	निषसाद धृतव्व्रतꣳ	१० २०	२७ २
नमोस्त्तुरुद्द्रेब्भ्योयेपृथिव्याम्	१६	६६	नहितेषामुमा	३	३२	निहोताहोतृषदने	११	३६
नमोस्त्तुसर्प्पेब्भ्यः	१३	६	नहिस्पशमविदन्	३३	६०	नीलग्ग्रीवाꣳशितिकण्ठादिवम्	१६	५६
नमोहिरण्ण्यबाहवे	१६	१७	नानाहिवान्देवहितम्	१९	७	नीलग्ग्रीवाꣳशितिकण्ठाꣳशर्वाऽ	१६	५७
नमोह्रस्वाय	१६	३०	नाभापृथिव्व्याः	११	७६	नृत्त्तायसूतम्	३०	६
नयत्त्परोनान्तरꣳ	२०	८२	नाभिम्मेचित्तम्	२०	९	नृषदेवेडप्प्सुषदे	१७	१२

	अ०	मं०
पञ्चदिशोदैवीः	१७	५४
पञ्चनद्यःसरस्वतीम्	३४	११
पञ्चस्वन्तःपुरुषऽ	२३	५२
पथस्पथःपरिपतिम्	३४	४२
पयःपृथिव्याम्	१८	३६
पयसाशुक्रममृतम्	१९	८४
पयसोरूपम्	१९	२३
पयसोरेतऽआभृतम्	३८	२८
परमस्याःपरावतः	११	७२
परम्मृत्योऽअनु	३५	७
परमेष्ठीत्त्वासादयतुदिवस्पृ	१५	५८
परमेष्ठीत्त्वासादयतुदिव स्पृष्ठेव्यचस्वतीम्	१५	६४

	अ०	मं०
परमेष्ठ्यभिधीतः	८	५४
परस्याऽअधि	११	७१
परितेदूडभोरथो	३	३६
परितेधन्वनः	१६	१२
परित्त्वागिर्वणः	५	२९
परित्त्वाग्नेपुरम्	११	२६
परिद्यावापृथिवी	३२	१२
परिनोरुद्रस्य	१६	५०
परिमाग्नेदुश्चरितात्	४	२८
परिवाजपतिः	११	२५
परिवीरसिपरित्त्वा	६	६
परीतोषिञ्चता	१९	२

	अ०	मं०
परीत्त्यभूतानि	३२	११
परीमेगामनेषत	३५	१८
पुरोदिवापरऽएना	१७	२९
पवमानःसोऽअद्य	१९	४२
पवित्रेणपुनीहि	१९	४०
पवित्रेस्थोवैष्णव्यौ	१, १०	१२, ६
पशुभिःपशूनाप्नोति	१९	२०
पष्ठवाट्चमे	१८	२७
पष्ठवाहोविराजः	२४	१३
पातन्नोऽअश्विना	२०	६२
पावकयायः	१७	१०
पावकवर्चाःशुक्रवर्चाः	१२	१०७

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
पावकानःसरस्वती	२०	८४	पुनर्म्मनःपुनरायुः	४	१५	पूषापञ्चाक्षरेण	९	३२
पाहिनोऽअग्नऽएकया	२७	४३	पुनस्त्वादित्यारुद्रा	१२	४४	पृच्छामित्त्वाचितयै	२३	४९
पितानोऽसिपितानः	३७	२०	पुनातितेपरिस्रुतम्	१९	४	पृच्छामित्त्वापरमन्तम्	२३	६१
पितुन्नुस्तोषम्	३४	७	पुराक्रूरस्यविसृपो	१	२८	पृथिविदेवयजन्योषध्याः	१	२५
पितृभ्यःस्वधायिभ्यः	१९	३६	पुरीष्यासोऽअग्नयः	१२	५०	पृथिवीचमऽइन्द्रश्च	१८	१८
पीवोऽअन्नारयिवृधः	२७	२३	पुरीष्योऽसिविश्वभराः	११	३२	पृथिवीच्छन्दः	१४	१९
पुत्रमिवपितरौ {	१० २०	३४ ७७	पुरुदस्मोविषुरूपऽ	८	३०	पृथिव्याऽअहम्	१७	६७
पुनन्तुमादेवजनाः	१९	३९	पुरुषऽएवेदम्	३१	२	पृथिव्याःपुरीषम्	१४	४
पुनरासद्यसदनम्	१२	३९	पुरुषमृगश्चन्द्रमसः	२४	३५	पृथिव्याःसधस्थात्	११	१६
पुनन्तुमापितरः	१९	३७	पूर्णादर्विपरापत	३	४९	पृथिव्यैस्वाहा	२२	२९
पुनरूर्जानिवर्त्तस्व {	१२ १२	९ ४०	पूषणंवनिष्ठुना	२५	७	पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निः	२४	४
पुनर्नःपितरो	३	५५	पूषन्तवव्रतेवयं	३४	४१	पृषदश्वामरुतः	२५	२०

	अ०	मं०
पृष्ठीम्मेंराष्ट्रम्	२०	८
पृष्ठोदिविपृष्ठो	१८	७३
प्रघासिनोहवामहे	३	४४
प्रजापतयेच	२४	३०
प्रजापतयेत्त्वा	२२	५
प्रजापतयेपुरुषान्	२४	२९
प्रजापतिःसम्भ्रियमाणः	३९	५
प्रजापतिर्व्विश्वकर्म्मामनः	१८	४३
प्रजापतिश्चरति	३१	१९
प्रजापतिष्ट्वा	१३	१७
प्रजापतेनत्त्वदेतान् {	१०, २३	२०, ६५
प्रजापतेस्तपसा	२९	११

	अ०	मं०
प्रजापतौत्त्वा	३५	६
प्रतद्विष्णुस्तवते	५	२०
प्रतद्वोचेदमृतन्नु	३२	९
प्रतिक्क्षत्रेप्प्रति	२०	१०
प्रतिपदसि	१५	८
प्रतिपन्थाम्	४	२९
प्रतिश्श्रुत्कायाऽअर्त्तनम्	३०	१९
प्रतिस्पर्शः	१३	११
प्रतीचीमारोह	१०	१२
प्रतूर्त्तंवाजिन्	११	१२
प्रतूर्व्वन्नेह्यवक्कामन्	११	१५
प्रत्युष्टःरक्षः	१, १	७, २०

	अ०	मं०
प्रथमाद्वितीयैः	२०	१२
प्रथमावांᳫंसरथिना	२९	७
प्रनूनंब्रह्मणस्पतिः	३४	५७
प्रनोयच्छत्त्वरुर्व्वमा	९	२९
प्रपर्व्वतस्यवृषभस्य	१०	१९
प्रप्प्रायमग्निः	१२	३४
प्रवाहवासिसृतम्	२१	९
प्रमंहमहेशवसानाय	३४	१६
प्रमुञ्चधन्वनस्त्व	१६	९
प्रयाभिर्य्यासिदाश्वाᳫंसम्	२७	२७
प्रवऽइन्द्रायवृहते	३३	९६
प्रवायुमच्छावृहती	३३	५५

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
प्रवांवृजेसुप्प्रयाः	३३	४४	प्राणम्मेंपाह्यपानं	१४	८	प्रोथदश्श्वोन	१५	६२
प्रवीरयाशुचंयः	३३	७०	प्राणश्चंमेऽपानश्च	१२	२	प्रोह्यमाणःसोमऽ	८	५६
प्रवौमहेमन्दमानायान्धसो	३३	२३	प्राणायंमेवर्च्चोदाः	७	२७	बण्णमहाँ२ऽअसि	३३	३९
प्रवौमहेमहिनमं÷	३४	१७	प्राणायस्वाहा	२२, २३	२३, १८	बट्सूर्य्यश्श्रवंसा	३३	४०
प्रसद्यभस्म्मंना	१२	३८	प्रातरग्निम्प्रातः	३४	३४	बर्हिषदःपितरः	१९	५५
प्रस्तरेणंपरिधिनां	१८	६३	प्रातर्जितंभगंम्	३४	३५	बलविज्ज्ञायस्त्थविरः	१७	३७
प्रागपागुदंगधराक्	६	३६	प्रेताजयंतानरः	१७	४६	बह्वीनाम्पिता	२९	४२
प्राचीनंबर्हिःप्प्रदिशां	२९	२९	प्रेदंग्नेज्ज्योतिष्म्मान्	१२	३२	बाहूमेबलंम्	२०	७
प्राचीमनुप्प्रदिशं	१७	६६	प्रेद्धोऽअग्ने	१७	७६	बीभत्सायैपौल्क्कसम्	३०	१७
प्राच्यैदिशेस्वाहा	२२	२४	प्रैतुब्रह्मंणस्प्पतिः	३३, ३७	८९, ७	बृहदिन्द्रांय	२०	३०
प्राणदाऽअंपानदाः	१७	१५	प्रैतुवाजी	११	४६	बृहन्निदिद्ध्मऽ	३३	२५
प्राणपामेंऽअपानपाः	२०	३४	प्रैषेभिं÷प्प्रैषान्	१९	१९	बृहस्प्पतेऽअति	२६	३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
बृहस्पतेपरि	१७	३६	ब्राह्मणोस्यमुखम्	३१	११	भूम्म्याऽआखून्	२४	२६
बृहस्पतेवाजंजय	९	११	भगंऽएवभगंवान्	३४	३८	भूरसिभूमिरस्य	१३	१८
बृहस्पतेसवितः	२७	८	भगप्प्रणेतर्भग	३४	३६	भूर्भुवःस्वःतत्त्सवितुः	३६	३
बोधामेऽअस्य	१२	४२	भद्रङ्कर्णेभिः	२५	२१	भूर्भुवःस्वर्द्यौरिव	३	५
ब्रह्मक्षत्रम्पवते	१९	५	भद्राऽउतप्प्रशस्तयः	१५	३९	भूर्भुवःस्वःसुप्प्रजाः	३	३७
ब्रह्मजज्ञानम्	१३	३	भद्रोनोऽअग्निराहुतः	१५	३८	भेषजमसि	३	५९
ब्रह्मणस्पतेत्त्वमस्य	३४	५८	भद्रोमेसिप्प्रच्यवस्व	४	३४	मखस्यशिरोसि	३७	८
ब्रह्मणेब्राह्मणम्	३०	५	भवतन्नःसमनसौ {	५, १२	३, ६०	मधवेस्वाहा	२२	३१
ब्रह्मसूर्य्यसमम्	२३	४८	भायैदार्वाहारम्	३०	१२	मधुनक्तमुतोषसः	१३	२८
ब्रह्माणिमेमतयः	३३	७८	भुज्युःसुपर्णः	१८	४२	मधुमतीर्न्नऽइषं	७	२
ब्रह्मणमद्य	७	४६	भुवोयज्ञस्य {	१३, १५	१५, २३	मधुवाताऽऋतायते	१३	२७
ब्रह्मणासःपितरः	२९	४७	भूतायत्त्वानारातये	१	११	मधुमान्नः	१३	२९

	अ०	मं०
मधुश्चमाधवश्च	१३	२५
मद्ध्वासुज्ज्ञन्नक्क्षसे	२७	१३
मनसःकाममाकूतिम्	३९	४
मनस्तुऽआप्प्यायताम्	६	१५
मनोजूतिर्ज्जुषताम्	२	१३
मनोनयेषु	७	१७
मनोन्वाह्वामहे	३	५३
मनोमेतर्प्पयत	६	३१
मन्न्यवेयस्त्तापम्	३०	१४
मयिगृह्णाम्म्यग्ग्रे	१३	१
मयित्त्यदिन्द्रियम्	३८	२७
मयीदमिन्द्रः	२	१०

	अ०	मं०
मयुःप्राजापत्यः	२४	३१
मरुताᳬंस्कन्धाः	२५	६
मरुतोयस्यहि	८	३१
मरुत्त्वन्तम्वृषभम्	७	३६
मरुत्त्वाँ२ऽइन्द्र	७	३८
मर्म्माणितेवर्म्मणा	१७	४९
मशकान्केशैः	२५	३
महाँ२ऽइन्द्रोनृवदा	७	३९
महाँ२ऽइन्द्रोयऽओजसा	७	४०
महाँ२ऽइन्द्रोवज्ज्रहस्तः	२६	१०
महानाम्न्योरेवत्त्यः	२३	३५
महिंत्रीणामवोस्तु	३	३१

	अ०	मं०
महीद्यौःपृथिवी {	८, १३	३२, ३२
महीनाम्पयोसि	४	३
महीमूषुमातरम्	२१	५
महोऽअग्नेःसमिधानस्य	३३	१७
महोऽअर्णःसरस्वती	२०	८६
माच्छन्दःप्रमा	१४	१८
मातेऽइन्द्रते	१०	२२
माताचतेपिताचतेग्ग्रम्	२३	२४
माताचतेपिताचतेग्ग्रे	२३	२५
मातेवपुत्रम्	१२	६१
मात्वाग्निर्ध्वनयीत्	२५	३७
मात्त्वातपत्प्रियः	२५	४३

	अ०	मं०
मानःशंसः	३	३०
मानस्तोकेतनये	१६	१६
मानोमहान्तमुत	१६	१५
मानोमित्रोवरुणः	२५	२४
मापोमौषधीः	६	२२
माभेर्म्मासंविक्थाः	१ / ६	२३ / २५
मामाहिंसीज्जनिता	१२	१०२
मावोरिपत्	१२	९५
मासुभित्थाः	११	६८
माहिर्भूर्म्मा	६ / ८	१२ / २३
मित्रश्चमऽइन्द्रश्च	१८	१७
मित्रस्यसुसृज्य	११	५३
मित्रस्यचर्षणीधृतः	११	६२
मित्रस्यमा	५	३४
मित्रहुवेपूतदक्षम्	३३	५७
मित्रावरुणाभ्यान्त्वा	७	२३
मित्रोनुऽएहि	४	२७
मित्रोनवाक्षरेण	९	२३
मीढुष्टमशिवतम	१६	५१
मुखंसदस्य	१९	८८
मुञ्चन्तुमाशपथ्यात्	१२	९०
मूर्द्धानन्दिवः	७ / ३३	२४ / ८
मूर्द्धावयंप्रजापतिः	१४	९
मूर्द्धासिराट्	१४	२१
मृगोनभीमः	११	७१
मेधाम्मेवरुणः	३२	१५
मोषूणऽइन्द्रात्र	३	४६
यऽआत्मदाबलदा	२५	१३
यऽइन्द्रऽइन्द्रियम्	२०	७०
यऽइमाविश्वा	१७	१७
यऽइमेद्यावापृथिवी	२९	३४
यऽएतावन्तश्च	१६	६३
यकासकौशकुन्तिका	२३	२२
यकासकौशकुन्तकऽ	२३	२३
यङ्क्रन्दसीऽअवसा	३२	७
यजानोमित्रावरुणा	३३	३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
यजुर्भिराप्यन्ते	१९	२८	यत्तेसोमदिविज्योतिः	६	३३	यदत्त्युंपुजिह्विका	११	७४
यज्ञाज्ञ्ग्रंतोदूर	३४	१	यत्पुरुंषुंव्यदंधुः	३१	१०	यदत्रंरिप्तःरसिनः	१९	३५
यज्ञंयज्ञंगच्छ	८	२२	यत्पुरुंषेणहविषा	३१	१४	यदुद्यसूरऽउदिते	३३	२०
यज्ञस्यदोहः	८	६२	यत्प्रज्ञानंमुत	३४	३	यदुद्यकच्चंवृत्रहन्	३३	३५
यज्ञायज्ञाव	२७	४२	यत्रधाराऽअनंपेताः	१८	६५	यदश्वस्यक्रविषः	२५	३२
यज्ञेनंयज्ञमंयजन्त	३१	१६	यत्रंबाणाःसम्पतंन्ति	१७	४८	यदश्वायुवासः	२५	३९
यज्ञोदेवानाम् {	८ / ३३	४ / ६८	यत्रब्रह्मंच	२०	२५	यदंस्याऽअंहुभेद्याः	२३	२८
यतेस्वाहाधावंते	२२	८	यत्रेन्द्रंश्च	२०	२६	यदांकूतात्	१८	५८
यतोंयतःसमीहंसे	३६	२२	यत्रौषंधीः	१२	८०	यदापिपेषंमातरं	१९	११
यत्तेगात्रांदग्निना	२५	३४	यथेमांवाचंम्	२६	२	यदापोंऽअघ्न्याऽइति	२०	१८
यत्तेंपवित्रंम्	१९	४१	यदक्रंन्दः	२९	१२	यदाबध्नन्दाक्षायणाः	३४	५२
यत्तेंसादेमहंसा	२५	४०	यदंग्नेकानिकानिं	११	७३	यदिजाग्रद्यदिस्वप्नम्	२०	१६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
रेतोमूत्रंविजहाति	१९	७६	वनेषुव्यन्तरिक्षम्	४	३१	वसन्तेनऽऋतुना	२१	२३
रेवतीरमद्ध्वंबृहस्पते	६	८	वयन्तेऽअद्यररिमा	१८	७५	वसवस्त्रयोदशाक्षरेण	९	३४
रेवतीरमद्ध्वमस्मिन्	३	२१	वयन्नामप्प्रब्रवामा	१७	९०	वसवस्त्वाकृण्वन्तु	११	५८
रोहितोधूम्म्ररोहितः	२४	२	वयꣳसोमव्रते	३	५६	वसवस्त्वाच्छृन्दन्तु	११	६५
लाङ्गलम्पवीरवत्	१२	७१	वयꣳहित्त्वाप्प्रयति	८	२०	वसवस्त्वाञ्जन्तु	२३	८
लोकम्पृणच्छिद्रम् {	१२ / १५	५४ / ५९	वरुणःक्षत्रम्	२०	७२	वसवस्त्वाधूपयन्तु	११	६०
लोमभ्यःस्वाहा	३९	१०	वरुणःप्प्राविता	३३	४६	वसुचमेवसतिश्च	१८	१५
लोमानिप्प्रयतिर्म्मम	२०	१३	वरुणस्योत्तम्भनमसि	४	३६	वसुभ्यऽऋश्यान्	२४	२७
वक्ष्यन्तीवेदागनीगन्ति	२९	४०	वरूत्रीन्त्वष्टुः	१३	४४	वसुभ्यस्त्वा	२	१६
वनस्प्पतिरवसृष्टः	२०	४५	वर्षाभिरृतुना	२१	२५	वसूनाम्भागोसि	१४	२५
वनस्प्पतेवसृजा	२७	२१	वर्षाहूरृतूनाम्	२४	३८	वसोःपवित्रमसि	१	२
वनस्प्पतेवीड्वङ्गः	१२	५२	वसन्तायकपिञ्जलान्	२४	२०	वसोःपवित्रमसिशतधारम्	१	३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
यस्तेस्तनः शशयो	३८	५	यस्यौषधीः प्रसर्पथ	१२	८६	यातेहेतिर्मीढुष्टम	१६	११
यस्माज्जातम्	३२	५	याऽइषवोयातुधनानाम्	१३	७	याः फलिनीर्या	१२	८९
यस्मान्नजातः	८	३६	याँ२ऽआवह	८	१९	यामिषुङ्गिरिशन्त	१६	३
यस्मिन्त्सर्वाणि	४०	७	याऽओषधीः पूर्वा	१२	७५	याम्मेधान्देवगणाः	३२	१४
यस्मिन्नश्वास	२०	७८	याऽओषधीः सोमराज्ञीर्बह्वीः	१२	९२	यावतीद्यावापृथिवी	३८	२६
यस्मिन्नृचः साम	३४	५	याऽओषधीः सोमराज्ञीर्विष्ठिताः	१२	९३	यावाङ्कशा	७	११
यस्यकुम्भोगृहे	१७	५२	यातेऽअग्नेयः	५	८	यावोदेवाः {	१३ १८	२३ ४७
यस्यप्रयाणम्	११	६	यातेघर्म्म	३८	१८	याव्याघ्रंविषूचिकोभौ	१९	१०
यस्यायंविश्वऽ	३३	८२	यातेधामानिपरमाणि	१७	२१	याशतेन	१३	२१
यस्यास्तेघोर	१२	६४	यातेधामानिहविषा	४	३७	याश्रेदसुपशृण्वन्ति	१२	९४
यस्येमेहिमवन्तः	२५	१२	यातेधामान्युश्मसि	६	३	याः सेनाऽअभीत्वरीः	११	७७
यस्यैतेयुञ्जियः	८	२९	यातेरुद्रशिवातनूः {	१६	२ ४९	यास्तेऽअग्ने {	१३ १८	२२ ४६

	अ०	मं०
युक्तेनमनसा	११	२
युक्त्वायसविता	११	३
युक्वाहिकेशिना	८	३४
युक्क्ष्वाहिदेवहूतमान्	१३/३३	३७/३४
युजेवाम्ब्रह्म	११	५
युञ्जतेमनऽ	११/३७	४/२
युञ्जन्तिब्रध्नम्	२३	५
युञ्जन्त्यस्य	२३	६
युञ्जाथाᳪरासभम्	११	१३
युञ्जानःप्प्रथमम्	११	१
युनक्तसीरा	१२	६८
युवन्तमिन्द्रापर्वता	८	५३
युवᳫसुरामम्	१०/२०	३३/७६
युष्मांऽइन्द्रः	१	१३
यूपव्रस्काऽउत	२५	२९
येऽअग्निष्वात्ताः	१९	६०
येचेहपितरः	१९	६७
येजनेषुमलिम्लवः	११	७९
येतीर्थानि	१६	६१
येतेपन्थाः	३४	२७
येत्त्वाहिहत्त्ये	३३	६३
येदेवाऽअग्निनेत्रा	९	३६
येदेवादेवानाम्	१७	१३
येदेवादेवेष्वधि	१७	१४
येदेवासोदिव्येकादशस्त्थ	७	१९
येनऽऋषयः	१५	४९
येनकर्म्माण्ण्युपसः	३४	२
येनाद्यौरुग्ग्रा	३२	६
येनःपूर्वेपितरः	१९	५१
येनवहसि	१५/१८	५५/६२
येनःसपत्ना	३४	४६
येनापावकचक्षसा	३३	३२
येनासमत्सु	१५	४०
येनेदम्भूतम्भुवनम्	३४	४
येन्नेषुविविद्ध्यन्ति	१६	६२
येपथाम्पथिरक्षयः	१६	६०

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
येभूतानामधिपतयः	१६	५९	योदेवेब्भ्यः	३१	२०	रयिश्चमेरायश्चमे	१८	१०
येरूपाणिप्प्रतिमुञ्चमानाऽ	२	३०	योनःपिता	१७	२७	रश्मिनासत्याय	१५	६
येव्वाजिनम्परिपश्श्यन्ति	२५	३५	योभूतानामधिपतिः	२०	३२	राजन्तमद्ध्वराणाम्	३	२३
येवामीरोचने	१३	८	योरेवान्योऽअमीवहा	३	२९	राज्ञ्यसिप्प्राचीदिग्ग्वसवस्ते	१५	१०
येवृक्षेषुशष्प्पिञ्जरा	१६	५८	योवःशिवतमः	११ / ३६	५१ / १५	राज्ञ्यसिप्प्राचीदिग्ग्विराट्	१४	१३
येषामद्ध्येति	३	४२	रक्षसाम्भागोसि	६	१६	रातिसत्पतिम्	२२	१३
येसमानाःसमनसःपितरः	१९	४५	रक्षोहणंवलगहनम्	५	२३	रायावयसंसवाṃसः	७	१०
येसमानाःसमनसोजीवाः	१९	४६	रक्षोहणोवः	५	२५	रायेनुयम्	२७	२४
योऽअग्निःकव्यवाहनः	१९	६५	रक्षोहाविश्वचर्षणिः	२६	२६	रुचन्नोधेहि	१८	४८
योऽअग्निरग्नेरद्ध्यजायत	१३	४५	रजताहरिणीः	२३	३७	रुचंब्राह्मम्	३१	२१
योऽअस्म्मब्भ्यम्	११	८०	रथवाहनंहविः	२९	४५	रुद्राःसंसृज्य	११	५४
योगेयोगेतवस्तरम्	११	१४	रथेतिष्ठन्नयति	२९	४३	रूपेणवोरूपम्	७	४५

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
शारदेनऽऋतुना	२१	२६	शैशिरेणऽऋतुना	२१	२८	सखायुःसंव्वं÷	१५	२९
शिरोमेश्रीर्यशः	२०	५	श्रायन्तऽइवसूर्य्यं	३३	४१	सुङ्क्रन्दनेनानिमिषेण	१७	३४
शिल्पाव्वैश्वदेव्य÷	२४	५	श्रीणामुदारः	१२	२२	सञ्चेद्ध्यस्वाग्ने	२७	२
शिवेनवर्चसा	१६	४	श्रीश्चतेलक्ष्मीश्च	३१	२२	सञ्ज्ञानमसि	१२	४६
शिवोनामासि	३	६३	श्रुधिश्रुत्कर्ण्ण	३३	१५	सन्तेपयांᳪंसि	१२	१३
शिवोभवप्प्रजाभ्यो	११	४५	श्वात्राःपिता	४	१२	सन्तेमन÷	६	१८
शिवोभूत्त्वा	१२	१७	श्वात्रास्त्थव्वृत्रतुरो	६	३४	सन्तेव्वायुः	११	३९
शुक्रज्ज्योतिश्च	१७	८०	श्वित्रऽआदित्त्यानाम्	२४	३९	सन्त्वमग्ने	३	१९
शुक्रन्त्वाशुक्रेण	४	२६	षडस्यव्विष्ठाः	२३	५८	सन्धयेजारम्	३०	९
शुक्रश्चशुचिश्च	१४	६	षोडशीस्त्तोमः	१५	३	सम्प्रच्यवद्ध्वम्	१५	५३
शुद्धवालःसर्व्वशुद्धवालः	२४	३	सऽइधानः	१५	३६	सम्बर्हिरङ्क्ताम्	२	२२
शुनᳪसुफाला	१२	६९	सऽइषुहस्त्तैः	१७	३५	सम्भूतिश्च	४०	११

	अ०	मं०		अ०	म०		अ०	मं०
वस्न्युस्यादितिः	४	२१	वाजस्येमाम्प्रसवः	९	२४	वायुःपुनातु	३५	३
वहंवुपाजातवेदः	३५	२०	वाजायस्वाहा	१८, २२	२८, ३२	वायुरग्ग्रेगायज्ञप्रीः	२७	३१
वाचन्तेशुन्धामि	६	१४	वाजेवाजेवत	९, २१	१८, ११	वायुरनिलममृतं	४०	१५
वाचस्पतयेपवस्व	७	१	वाजोनःसप्त	१८	३२	वायुष्ट्वापचतैः	२३	१३
वाचस्पतिम्	८, १७	४५, २३	वाजोनोऽअद्य	१८	३३	वायोःपूतः	१९	३
वाचेस्वाहाप्राणाय	३९	३	वातम्प्राणेनापानेन	२५	२	वायोयेतेसहस्रिणो	२७	३२
वाजःपुरस्तात्	१८	३४	वातरंहाभव	९	८	वायोशुक्रोऽ	२७	३०
वाजश्चमेप्रसवश्च	१८	१	वातस्यजूतिम्	१३	४२	वार्त्रहत्याय	१८	६८
वाजस्यनुप्प्रसवः	९	२५	वातायस्वाहा	२२	२६	विकिरिद्रविलोहित	१६	५२
वाजस्यनुप्प्रसवे	१८	३०	वातोवामनोवा	९	७	विज्यन्धनुः	१६	१०
वाजस्यमाम्प्रसवः	१७	६३	वाममद्यसवितः	८	६	वित्तञ्चमेवेद्यञ्च	१८	११
वाजस्येमम्प्रसवःसुषुवे	९	२३	वायव्यैर्वायव्यानि	१९	२७	विदद्यदीसरमा	३३	५९

॥ २७ ॥

	अ०	मं०
विद्द्मातेऽअग्ने	१२	१९
विद्याञ्चाविद्याञ्च	४०	१४
विधृतिन्नाभ्याम्	२५	९
विधेमतेपरमे	१७	७५
विनऽइन्द्र	८, १८	४४, ७०
विपाजसापृथुना	११	४९
विभक्तारंहवामहे	३०	४
विभूरसिप्प्रवाहण:	५	३१
विभूम्मात्रा	२२	१९
विभ्राड्बृहत्	३३	३०
विमानऽएषदिव:	१७	५९
विमुच्यध्वमघ्न्या	१२	७३

	अ०	मं०
विराडसिदक्षिणा	१५	११
विराड्ज्योतिरधारयत्	१३	२४
विवस्वन्नादित्यैष:	८	५
विश्वकर्म्मन्हविषावर्धनेन	८, १७	४६, २४
विश्वकर्म्मन्हविषावावृधान:	१७	२२
विश्वकर्म्मात्त्वा	१४, १४	१२, १४
विश्वकर्म्माविमना	१७	२६
विश्वकर्म्माह्यजनिष्ट	१७	३२
विश्वतश्चक्षुरुत	१७	१९
विश्वस्मैप्प्राणायापानाय	१३	१९
विश्वस्यकेतु:	१२	२३
विश्वस्यदूतम्	१५	३३

	अ०	मं०
विश्वस्यमूर्द्धन्नधि	१८	५५
विश्वाऽआशा:	३८	१०
विश्वानिदेव	३०	३
विश्वारूपाणि	१२	३
विश्वासाम्भुवाम्पते	३७	१८
विश्वेऽअद्यमरुतो	१८, ३३	३१, ५२
विश्वेदेवाऽअह्नशुषु	८	५७
विश्वेदेवा:शृणुतेमम्	३३	५३
विश्वेदेवाश्चमसेषून्नीत:	८	५८
विश्वेदेवासऽआगत	७	३४
विश्वेभि:सोम्म्यम्	३३	१०
विश्वेषामदिति:	३३	१६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
व्विश्श्वोदेवस्स्यनेतुः	४, २२	८, २१	व्वेद्यावेदिः	१९	१७	शतमिन्नुशरदो	२५	२२
व्विष्णोःकर्म्माणि	६, १३	४, ३३	व्वेनस्तत्पश्श्यत्	३२	८	शतंवोऽअम्ब	१२	७६
व्विष्णोःक्क्रमोसि	१२	५	व्वैश्श्वदेवीपुनती	१९	४४	शन्तेपरेब्भ्यः	२३	४४
व्विष्णोरराटमसि	५	२१	व्वैश्श्वानरस्यसुमतौ	२६	७	शन्नोदेवीः	३६	१२
व्विष्णोर्नुकम्	५	१८	व्वैश्श्वानरोनऽऊतये	१८, २६	७२, ८	शन्नोभवन्तु	९, २१	१६, १०
व्वीतꣳहविः	१७	५७	व्यचस्स्वतीरुर्व्विया	२९	३०	शन्नोमित्रः	३६	९
व्वीतिहोत्रन्त्वा	२	४	व्व्रतङ्कृणुत	४	११	शन्नोव्वातः	३६	१०
व्वृष्ण्णऽऊर्म्मिरसि	१०	२	व्व्रतञ्चमऽऋतवश्च	१८	२३	शंव्वातःशꣳहिते	३५	८
व्वेदाहमस्य	२३	६०	व्व्रतेनदीक्षामाप्नोति	१९	३०	शमितानोव्वनस्प्पतिः	२१	२१
व्वेदाहमेतम्	३१	१८	व्व्रीहयश्चमे	१८	१२	शर्म्मचस्स्थः	११	३०
व्वेदेनरूपे	१९	७८	व्वशीनान्त्वा	८	४८	शर्म्मास्यवधूतम्	१, १	१४, १०
व्वेदोसियेन	२	२१	शञ्चमेमयश्च	१८	८	शादन्दद्भिः	२५	१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
यदिदिवायदि	२०	१५	युन्तार्चमेधुर्त्तांचमे	१८	७	युमायुत्त्वाङ्गिरस्वते	३८	९
यदिमाव्वाजयन्	१२	८५	यन्त्रीराट्	१४	२२	युमायंत्त्वामुखायंत्त्वा	३७	११
यदूवंदूध्यमुदरंस्य	२५	३३	यन्निर्णिणजा	२५	२५	युमायंयमुसूम्	३०	१५
यद्द्ग्रामेयदरंण्ये	३, २०	४५, १७	यन्नीक्क्षंणम्	२५	३६	युमायुस्वाहान्तंकाय	३९	१३
यहुत्तंयत्त्परादानुम्	१८	६४	यन्तैंदेवीनिर्ऋतिः	१२	६५	युमेनंदुत्तम्	२९	१३
यद्देवादेवुहेडंनम्	२०	१४	यम्पंरिधिम्	२	१७	यवांनाम्भाग÷	१४	२६
यद्देवासौंलुलामंगुम्	२३	२९	यःप्प्रांणतः	२३, २५	३, ११	यश्चिदार्प÷	२७	२६
यद्ध्रिणोयवुमत्ति	२३, २३	३०, ३१	यन्मेंछिद्रम्	३६	२	यस्तुसर्वाणि	४०	६
यद्धंविष्ष्यमृतुशो	२५	२७	यमंग्ग्नेकव्यवाहनुत्त्वम्	१९	६४	यस्त्तेंऽअद्य	१२	२६
यद्वाजिनोदामं	२५	३१	यमंग्ग्नेपृत्त्सु	६	२९	यस्त्तेंऽअश्श्वुसनिं÷	८	१२
यद्वातोंऽअपः	२३	७	यमश्श्विनानमुंचेः	१९	६४	यस्त्तैंद्द्रप्प्सस्कन्	७	२६
यद्वाहिंष्टंतदग्ग्नयैं	२६	१२	यमश्श्विनासरंस्वती	२०	६८	यस्त्तैरसःसम्भृतुऽ	१९	३३

॥ २९ ॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
सम्मांसृजामि	१८	३५	सुꣳहितोविश्वसामा	१८	३९	सुद्योजातो	२९	३६
सुंवत्सरोसि	२७	४५	सजातोगर्भोऽअसि	११	४३	सधमादोद्युम्निनीः	१०	७
संवर्चसा	२ ८ ८	२४ १५ १३	सजूरब्दः	१२	७४	सनऽइन्द्राय	२६	१७
संवसाथाम्	११	३१	सजूर्ऋतुभिः	१४	७	सनः पावक	१७	९
संवाम्मनांꣳसि	१२	२८	सजूर्देवेन	३	१०	सनः पितेव	३	२४
सꣳशितम्मे	११	८१	सजोषाऽइन्द्र	७	३७	सनोबन्धुः	३२	१०
सꣳशितोरश्मिना	२३	१४	सत्यञ्चमेश्रद्धा	१८	५	सनोभुवनस्य	१८	४४
सꣳसमिद्युवसे	१५	३०	सत्रस्यऋद्धि	८	५२	सन्नꣳसिन्धुरवभृथायोद्यतः	८	५९
सꣳसीदस्व	११	३७	सत्त्वन्नश्चित्र	२७	३८	सपर्यगाच्छुक्रम्	४०	८
सꣳसृष्टाम्वसुभिः	११	५५	सत्त्वन्नोऽअग्ने	२१	४	सप्तऽऋषयः	३४	५५
सꣳस्रवभागास्थ	२	१८	सदसस्पतिमद्भुतम्	३२	१३	सप्ततेऽअग्ने	१७	७९
सꣳहितासि	३	२२	सद्रुद्रवत्	१५	३४	सप्तास्यासन्	३१	३१

॥ ३०॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
सप्प्रंथुमोवृहुस्पतिं÷	७	१५	समिंद्धोऽअुञ्जन्	२९	१	सुमुद्रोसिविश्वव्यंचाः	५	३३
सर्वौंधिसूुरिः	१२	४३	समिंद्धोऽअुद्य	२९	२५	सुम्म्यकूस्त्रंवन्ति	१३, १७	३८, ९४
सर्मख्क्येदुव्या	४	२३	सुमिधाग्निम्	३, १२	१, ३०	सुम्म्राडंसिप्प्रुतीचुी	१५	१२
सम् ग्निरुग्निनुा	३७	१५	समिंन्द्रणोमनंसा	८	१५	सर्यक्क्षदस्यमहिुमानंम्	२७	१५
समंदूध्वुरायुोषसौ	३४	३९	सुमुद्रङ्गंच्छ	६	२१	सरंस्वतीमनंसा	१९	८३
समांस्त्वाग्नऽऋुतवो	२७	१	सुमुद्रस्युत्त्वा	१७	४	सरंस्वतीयोन्युाम्	१९	९४
समिंतुᳬसङ्कंल्पेथाम्	१२	५७	सुमुद्राद्रूर्म्मिः	१७	८९	सरौभ्योधैवुरम्	३०	१६
सुमिदंसिसूर्य्यैस्त्वा	२	५	सुमुद्रायंत्वा	३८	७	सर्वेंनिमुषाजंज्ज्ञिरे	३२	२
समिंद्धुऽइन्द्रं÷	२०	३६	सुमुद्रायंशिशुमारांन्	२४	२१	सुवितातुेशरींराणि	३५	५
समिंद्धेऽअुग्नौ	१७	५५	सुमुद्रेतुहृदयंम्	८, २०	२५, ११	सुवितातुेशरीरेभ्यः	३५	२
समिंद्धोऽअुग्निः	२१	१२	सुमुद्रेत्त्वांनृमणाऽ	१२	२०	सुवितात्त्वांसुवानांम्	९	३९
समिंद्धोऽअुग्निरंश्विना	२०	५५	सुमुद्रोसिनभंस्वान्	१८	४५	सुवितापुथमेहंन्	३९	६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
सुवितावरुणः	२०	७१	सहस्वमेऽअरातीः	१२	९९	सीसेनतन्त्रम्मनसा	१९	८०
सुवितुस्त्वाप्प्रसवऽ	१	३१	साकंयक्क्षुप्रपतु	१२	८७	सुगव्यन्नः	२५	४५
सुवित्राप्प्रसवित्रा	१०	३९	साविरश्श्वायुः	१	४	सुगावोदेवाः	८	१८
सुहदानुंपुरुहूत	१८	६९	सिञ्चन्तिपरि	२०	२८	सुजातोज्ज्योतिषा	११	४०
सुहरय्यानिवर्त्तस्व {	[illegible]	[illegible]	सिनीवालिपृथुष्टुके	३४	१०	सुत्रामाणम्पृथिवीम्	२१	६
सहव्युवाडमर्त्यः	२२	१६	सिनीवालीसुकपुर्द्दा	११	५६	सुनावमारुहेयम्	२१	७
सहश्श्वसहस्यश्श्व	१४	२७	सिन्धोरिवप्प्राद्ध्वने	१७	९५	सुपुर्णम्वस्तेमृगः	२९	४८
सहसाजातान्	१५	२	सिंहह्यसिसपत्नसाही	५	१०	सुपुर्णःपार्ज्जन्यः	२४	३४
सुहस्तोमाःसुहछन्दसः	३४	४९	सिंहह्यसिस्वाहा	५	१२	सुपुर्णोसिगुरुत्मान् {	[illegible]	[illegible]
सुहस्रशीर्षापुरुषः	३१	१	सीदत्त्वम्	१२	१५	सुप्प्रजाःप्प्रजाः	७	१८
सुहस्रस्यप्प्रमासि	१५	६५	सीदहोतः	११	३५	सुबर्हिरग्निः	२१	१५
सुहस्राणिसहस्रशः	१६	५३	सीरायुञ्जन्ति	१२	६७	सुभूःस्वयम्भूः	२३	६३

॥ ३० ॥

	अ०	मं०
सुमित्त्रियानुऽआपः	३५, ३६, ३८	१२, २३, २३
सुरावन्तम्बर्हिंषदम्	१९	३२
सुवीरोंव्वीरान्	७	१३
सुषारथिरश्वानिव	३४	६
सुषुम्णः सूर्य्यरश्मिः	१८	४०
सुष्टुतिः सुमतीवृधः	२२	१२
सुसन्दृशन्त्वा	३	५२
सुसमिद्धायशोचिषे	३	२
सूपस्थाऽअद्यदेवः	२१	६०
सूर्य्यऽएकाकीचरति	२३, २३	१०, ४६
सूर्य्यत्त्वचसस्थ	१०	४
सूर्य्यरश्मिर्हरिकेशः	१७	५८
सूर्य्यस्यचक्षुरारोह	४	३२

	अ०	मं०
सोऽअग्निर्यो वसुः	१५	४२
सोमꣳराजानमवसे	९	२६
सोमःपवते	७	२१
सोममुद्भ्यः	१९	७४
सोमराजन्विश्वाः	६	२६
सोमस्यत्त्वा	१०	१७
सोमस्यत्त्विषिरसि	१०, १०	५, १५
सोमस्यरूपम्	१९	१५
सोमानꣳस्वरणम्	३	२८
सोमायकुलुङ्गः	२४	३२
सोमायलवान्	२४	२४
सोमायहꣳसान्	२४	२२
सोमोधेनुम्	३४	२१

	अ०	मं०
सोमोराजा	१९	७२
सौरीवलाका	२४	३३
स्तीर्णम्बर्हिः	२९	४
स्तोकानामिन्दुम्	२०	४६
स्थिरोभवव्वीड्वङ्गऽ	११	४४
स्योनापृथिविनः	३५, ३६	२१, १३
स्योनासिसुषदासि	१०	२६
स्रुचश्चमेचमसाश्च	१८	२१
स्वगात्त्वादेवेभ्यः	२२	४
स्वतवाँश्चप्रघासी	१७	८५
स्वयम्भूरसि	२	२६
स्वयंवाजिँस्तन्वम्	२३	१५
स्वराडसिसपत्नहा	५	२४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
स्वराडस्युदीची	१५	१३	स्वाहारुद्रायरुद्रहूतये	३८	१६	हिरण्यपाणिःसविता	३४	२५
स्वर्णघर्म्मःस्वाहा	१८	५०	स्वैर्दक्षैर्दक्षपितेह	१४	३	हिरण्यरूपाऽउषसः	१०	१६
स्वरुयन्तोनापेक्षन्तऽ	१७	६८	हंसःशुचिषत्	१०, १२	२४, १४	हिरण्यशृङ्गोयोऽ	२९	२०
स्वस्तिनऽइन्द्रः	२५	१९	हरयोधूमकेतवः	३३	२	हिरण्यहस्तोऽअसुरः	३४	२६
स्वाङ्कृतोसि	७, ७	३, ६	हविर्द्धानँयदश्विना	१९	१८	हृदेत्त्वामनसेत्त्वा	६, ३७	२५, १५
स्वादिष्ठयामदिष्ठया	२६	२५	हविष्मतीरिमाः	६	२३	हेमन्तेनऽऋतुना	२१	२७
स्वादुषंसदःपितरः	२९	४६	हस्तऽआधायसविता	११	११	होताध्वर्युरावया	२५	२८
स्वाद्वीन्त्वास्वादुना	१९	१	हिङ्कारायस्वाहा	२२	७	होतायक्षत्तनूनपातमुद्भिदम्	२८	२५
स्वाहापूष्णेशरसे	३८	१५	हिमस्यत्त्वाजरायुणा	१७	५	होतायक्षत्तनूनपातमतिभिः	२८	२
स्वाहाप्प्राणेभ्यः	३९	१	हिरण्मयेनपात्रेण	४०	१७	होतायक्षत्तनूनपात्सरस्वतीम्	२१	३०
स्वाहामरुद्भिः	३७	१३	हिरण्यगर्भःसम्	१३, २३, २५	४, १, १०	होतायक्षत्तिस्र	२१, २८	३७, ८
स्वाहायज्ञम्मनसः	४	६	हिरण्यपाणिमूतये	२२	१०	होतायक्षत्त्वष्टारमिन्द्रम्	२८	९
स्वाहायज्ञम्वरुणः	२१	२२				होतायक्षत्पेशस्वतीः	२८	३१

	अ०	मं०
होतायक्षत्प्रचेतसा	२८	३०
होतायक्षत्प्रजापतिम्	२३	६४
होतायक्षत्सुमिधाग्निमिडः	२१	२९
होतायक्षत्समिधानम्महत्	२८	२४
होतायक्षत्सुमिधेन्द्रम्	२८	१
होतायक्षत्सरस्वतीम्मेषस्य	२१	४४
होतायक्षत्सुपेशसासुशिल्पे	२८	२९
होतायक्षत्सुपेशसोषे	२१	३५
होतायक्षत्सुबर्हिषम्पूषण्वतम्	२८	२७
होतायक्षत्सुरेतसमृषभम्	२१	३८
होतायक्षत्सुरेतसन्त्वष्टारम्	२८	३२

	अ०	मं०
होतायक्षत्स्वाहाकृतीरग्निम्	२८	३४
होतायक्षदग्निꣳस्वाहा	२१	४०
होतायक्षदग्निꣳस्विष्टकृतम्	२१	४७
होतायक्षदश्विनौच्छागस्य	२१	४१
होतायक्षदश्विनौच्छागस्य हविषऽआत्ताम्	२१	४३
होतायक्षदश्विनौसरस्वतीम्	२१	४२
होतायक्षदिडाभिरिन्द्रम्	२८	३
होतायक्षदिन्द्रꣳस्वाहा	२८	११
होतायक्षदिडेडितः	२१	३२
होतायक्षदिन्द्रमृषभस्य	२१	४५
होतायक्षदीडेन्यमीडितम्	२८	२६

	अ०	मं०
होतायक्षदुपेदिन्द्रस्य	२८	६
होतायक्षदोजोनवीर्य्यम्	२८	५
होतायक्षद्दुरोदिशः	२१	३४
होतायक्षद्दैव्याहोतारा	२१, २८	३६, ७
होतायक्षद्बर्हिरूर्णम्म्रदा	२१	३३
होतायक्षद्बर्हिषीन्द्रम्	२८	४
होतायक्षद्वनस्पतिम्	२१, २८, २८	३९, १०, ३३
होतायक्षद्वनस्पतिमभि	२१	४६
होतायक्षद्व्यचस्वतीः	२८	२८
होतायक्षन्नराशꣳसम्	२१	३१
श्रीवाजसनेयशुक्लयजुर्वेदसंहितायाः	०	०
ककारादिमंत्रकोशः समाप्तः ।	०	०

इति श्रीवाजसनेयशुक्लयजुःसंहितामन्त्रकोशः समाप्तः ॥

अथ वेदपारायणविधिः शुक्लयजुर्वेदानुवाकसूत्राध्यायश्च ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ वेदपारायणविधिः ॥ ॥ स्थण्डिलं कल्पयित्वा तत्राग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याज्येनैताभ्यो देवताभ्यो जुहोति अग्नये सोमायेन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यऽऋषिभ्यऽऋग्भ्यो यजुर्भ्यः सामभ्यः श्रद्धायै प्रज्ञायै मेधायै धारणायै श्रियै ह्रियै सावित्र्यै सवित्रे प्रजापतये काण्डऽऋषये सोमाय काण्डऽऋषये अग्नये काण्डऽऋषये विश्वेभ्यो देवेभ्यः काण्डऽऋषिभ्यः संहिताभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो याज्ञिकीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो वारुणीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो हव्यवाहाय विश्वेभ्य ऋग्गणेभ्योऽनुमत्यै स्विष्टकृते च पृथक्स्वाहाकारेण हुत्वा व्याहृतिभिश्च पुनः परिषिञ्चति ॥ समाप्ते चैता यजुषा तर्प्पयति। एवमृग्वेदस्य काण्डऽऋष्यादिवर्ज्यमास्विष्टकृतस्तेषां स्थाने शतर्चिभ्यो माध्यमेभ्यो गृत्समदाय विश्वामित्राय वामदेवायात्रये भरद्वाजाय जामदग्न्याय गौतमाय वसिष्ठाय प्रगाथेभ्यः पावमानीभ्यो देवताभ्यः क्षुद्रसूक्तेभ्यो महासूक्तेभ्यो महानाम्नीभ्य इति ॥ ततो वेदादिमारभ्य सन्ततमधीयीतेत्याह भगवान्बौधायनः ॥ इति वेदपारायणोपक्रमविधिः ॥

अथ वेदपारायणे कलशप्रतिष्ठापनादिप्रकारः ॥ तीर्थे देवालये गेहे प्रशस्ते सुपरिष्कृते ॥ कलशं

सुदृढं तत्र सुनिर्णिक्तं विभूषितम् ॥ पुष्पपल्लवमालाभिश्चन्दनैः कुङ्कुमादिभिः ॥ मृत्तिकाभिश्च सम्मिश्रवेदिमध्ये न्यसेत्ततः ॥ पश्चाशद्भिः कुशैः कार्यो ब्रह्मा पश्चान्मुखस्थितः ॥ स्नापितः स्थापितः कुम्भे चतुर्बाहुश्चतुर्मुखः ॥ वत्सजान्वाकृतिं दण्डमुत्तराग्रैः कुशैः कृतम् ॥ ब्रह्मोपधाने दत्त्वा तं ततः स्वस्त्ययनं पठेत् ॥ प्रतिष्ठां कारयेत्पश्चात्पूजाद्रव्यमथोच्यते ॥ यज्ञोपवीतनैवेद्यवस्त्रचन्दनकुङ्कुमैः ॥ स्रग्धूपदीपताम्बूलैरक्षतैश्च पितामहम् ॥ ब्रह्मजज्ञानमिति वा गायत्र्या वा प्रपूजयेत् ॥ उपाध्यायश्च सम्पूज्यो यथापाठं पठेत्ततः ॥ इति वेदपारायणे कलशप्रतिष्ठापनादिप्रकारः ॥

अथानक्षत्पारायणविधिः ॥ अथातोऽनक्षत्पारायणविधिं व्याख्यास्यामः ॥ आसमाप्तेर्नाश्नीयात् यथाशक्ति वाऽऽपः पयः फलान्योदनं वा हविष्यमल्पं भुक्त्वा तदाशेषमधीयीत ॥ ग्रामात्प्राचीमुदीचीं वा दिशमुपगम्याग्निमुपसमाधाय परिस्तीर्येद्ध्मं प्रदायाज्येनैताभ्यो देवताभ्यो जुहोति ॥ अग्नये सोमायेन्द्राय प्रजापतये बृहस्पतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे ऋषिभ्य ऋग्भ्यो यजुर्भ्यः श्रद्धायै मेधायै प्रज्ञायै धारणायै सदसस्पतय अनुमतये श्रियै ह्रियै सावित्र्यै सवित्रे प्रजापतये

॥ ३४ ॥ काण्डऽऋषये सोमाय काण्डऽऋषये विश्वेभ्यो देवेभ्यः काण्डऽऋषिभ्यः संहिताभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो याज्ञिकीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो वारुणीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो हव्यवाहाय विश्वेभ्य ऋग्गणेभ्य अनुमत्यै स्विष्टकृते च पृथक् स्वाहाकारेण हुत्वा व्याहृतिभिश्च पुनः परिषिञ्चति ॥ समाप्ते चैता यजुषा तर्पयति एवमृग्वेदिकानां काण्डऽऋष्यादिवर्जमास्विष्टकृतस्तेषां स्थाने शतर्चिभ्यो माध्यमेभ्यो गृत्समदाय विश्वामित्राय वामदेवायात्रये भरद्वाजाय जामदग्न्याय गौतमाय वसिष्ठाय प्रगाथेभ्यः पावमानीभ्यः क्षुद्रसूक्तेभ्यो महानाम्नीभ्य इति ॥ ततो वेदादिमारभ्य सन्ततमधीयीत ॥ नास्यान्तरानध्यायो नास्यान्तराजननमरणे अशुची नान्तरा व्याहरेन्नान्तरा विरमेत् यावदन्तमधीयीत ॥ यद्यन्तरा विरमेत् त्रीन् प्राणायामानायम्य प्रणवं वा प्रणिदाय यावत्कालमधीयीत ॥ ततः सर्वं निशो निशान्तरं सङ्ग्रामारण्यसलिलं प्रलोप्य परिदध्यात् ॥ ॥ ३४ ॥
आदावन्ते च ब्राह्मणभोजनं दक्षिणादानं च दद्यात् ॥ परातेन विधिना वेदमधीयीत ततः स पूतो वेदो भवति मनःशुद्धश्च भवति द्वाभ्यां पारायणाभ्यां ऋग्भिश्च भोजन इहाधीते अनृतेभ्यः

प्रमुच्यते त्रिभिर्बहुभ्यः पातकोपपातकेभ्यः शूद्रायां रेतः सिक्त्वा गंगासु निमज्जँश्च भवति ॥ चतुर्भिः शूद्रान्नभोजनात्तत्सेवनात्तत्स्त्रीसेवनाच्च ॥ पञ्चभिरयाज्ययाजनात्पूतो भवति ॥ अग्राह्यग्रहणादग्राहणादभ्यासोपासन्नाच्च षड्भिर्ब्राह्मणस्य लोहितकरणात् स्त्रीलोहितकरणात्पशुहननात्सुवर्णस्तेयात्पतिसम्प्रयोगाच्च सप्तभिः प्राजापत्यानां हीनाचरणात् ॥ यज्ञोपवेधनाच्च अष्टभिश्चान्द्रायणस्यान्तरानाचरणाद्गुरुतल्पगमनाद्रजस्वलागमनाच्च नवभिः सुरापानाच्च दशभिरश्रोत्रिययाजनात् असोमपानात् अन्यायतश्च एकादशभिर्ब्राह्मणहननाद्गर्भहननाद्द्वादशभिः पूर्वजन्मेहजन्मकृतैः सर्वैः पापैः प्रमुच्यते स्वर्गलोकं गच्छति पितॄन् स्वर्गलोकं गमयति अग्निष्टोमादीन् क्रतून्यजति तैः क्रतुभिरिष्टं भवति ॥ वेदाध्यायी सदैव स्याद्यथा हि सत्यवाक् शुचिः ॥ यं यं कामयते कामं तं तं वेदेन साधयेत् ॥ असाध्यं नास्ति यत्किंचिद्ब्रह्मणो हि फलं महत् ॥ ब्रह्मणो हि फलं महदिति समाप्तौ यजुषा तर्पयतीति ॥ समाप्ते वेदपारायणे समाप्ते एता देवताः पूर्वोक्ता अग्निसोमाद्यजुषा तर्पयति यजुर्वेदपारायणे तस्य वेदस्य प्राधान्यमुच्यते ॥ अथवा भूरादिव्याहृतिचतुष्टयात्मकं यजुः-

॥ २५ ॥ शब्देन गृह्यते ॥ तेनैतदुक्तं भवति ॥ भूर्देवाँस्तर्पयामीति अनेन प्रकारेण तर्पयित्वा अग्निसोमादीँ-स्तर्पयेदिति ॥ नास्यान्तरा जननमरणे ॥ अशुची इति नाशुचिहेतुभूते इत्यर्थः ॥ नान्तराव्याहरे-दिति ॥ उपक्रान्तवेदपारायणमध्ये न व्याहरेन्नाध्यापयेत् तथा लौकिकवचनमपि न ब्रूयात् ॥ विहितं नित्यनैमित्तिकं कर्मानुपयुक्त्वा वक्ति न कुर्यादित्यर्थः ॥ निशो निशान्तरम् सङ्ग्रामारण्य-सलिलं लोप्य परिदध्यादिति लोप्य छित्त्वा परिहार्य्यं वर्जयित्वेत्यर्थ इति यावत् ॥ परिदध्यात् समापयेत् ॥ निशान्तरं निशीथः सन्ध्या वा ॥ सलिलं वृष्टिरुदकसमीपभूमिका वा निशादि-कालान्देशाँश्च वर्जयित्वा समापयेदित्यर्थः ॥ ततः स पूतो वेदो भवतीति वेदो भवति वेदात्मको भवति उत्कृष्टज्ञानवान्भवेदित्यर्थः ॥ द्वाभ्यां पारायणाभ्यां ऋग्भिश्चेति ऋग्भिः पावमानीभिः पारायणद्वयं पावमान्यश्च मिलित्वोक्तफलाय कल्प्यते इत्यर्थः ॥ एवमुत्तरत्र पारायणत्रयं गंगास्नानं च मिलित्वा साधनम् ॥ निमज्जँश्च भवति पूतो भवतित्यर्थः ॥ प्राजापत्यानाचरणं प्रक्रान्तप्राजा- ॥ २५ ॥
पत्यानामननुष्ठानम् एवं चान्द्रायणस्यानाचरणं यज्ञोपवेधनं यज्ञविनाशः ॥ इत्यनश्नत्पारायणविधिः ॥

अनुवाकसूत्राध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐअथानुवाकान् वक्ष्यामि ब्रह्मणा निर्मितान् पुरा ॥ शिष्याणामुपदेशाय यज्ञसँस्कार एव च॥ विप्राणां यज्ञकालेषु जपहोमार्चनादिषु ॥ इषेत्त्वैका वसोः पवित्रं तिस्रोऽग्ने- व्व्रतपते सप्त पवित्रेस्त्थो द्वे शर्म्मासि तिस्रो धूर्ष्टिरसिशर्म्मासि द्विकौ देवस्य त्वा पञ्च प्रत्युष्ट॑ रक्षस्तिस्रो दशैकत्रिँशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ३१ ॥ अ० १ ॥ कृष्णोसिषडग्नेवाजजित्तिस्रो मयीदमग्नीषोमयोःपञ्चकावग्नेदब्धायोचतस्रः संवर्च्चसापञ्चाग्नये कव्यवाहनायषट् सप्तचतुस्त्रिँ- शत् ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ३४ ॥ अ० २ ॥ समिधाग्निंभूर्भुवःस्वश्चतुष्कावग्निर्ज्योतिर्द्वे उपप्र- यन्तः षड्विँशतिर्भूर्भुवःस्वश्चतस्रो गृहामातिस्रः प्रघासिनःपञ्च पूर्ण्णादर्विद्वे अक्षन्नमीमदन्त- षडेषते सप्त दशत्रिषष्टिः ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ६३ ॥ अ० ३ ॥ एदंद्वे महीनांपयश्चतस्र आकू- त्याक्ऋक्सामयोर्द्विकौ व्व्रतङ्कृणुतषडेषतेचतस्रो वस्व्यसितिस्र एषतेद्वे शुक्रन्त्वाचतस्रोऽदित्यास्त्व- गष्टौदश सप्तत्रिँशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ३७ ॥ अ० ४ ॥ अग्नेस्तनूरापतयेचतुष्कौ तप्ता-

॥ ३६ ॥
यनीमेद्वे इन्द्रघोषस्तिस्त्रो युञ्जतेऽष्टौ देवस्यत्त्वाचतस्त्रो देवस्यत्त्वापञ्च विभूरसि चतस्त्रो ज्योतिरसिषड्डुरुविष्णणोतिस्त्रो दश त्रिचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ४३ ॥ अ० ५ ॥ देवस्यत्त्वाषड्डुपावीरसिपञ्च माहिःषट् सन्तेतिस्त्रः समुद्रङ्गच्छहविष्म्मतीर्द्विकौ हृदेत्त्वापञ्च देवस्यत्त्वाष्टावष्टौ सप्तत्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः ३७ ॥ अ० ६ ॥ वाचस्प्पतयऽउपयामगृहीतोसित्रिकावावायोयंवांद्विकौ यावामेका तम्प्रत्क्नथाचतस्त्रो यंवेनोयेदेवासस्त्रिकाविन्द्रायमूर्द्धानंद्विकौ यस्त्त एका प्राणायमेतिस्त्रो मघवऽइन्द्राग्नीऽआगतमाघोमासश्चर्षणीधृतोविश्वेदेवासऽआगतेन्द्रमरुत्त्वोमरुत्त्वन्तंवृषभंमरुतान्त्वौजसेसजोषाऽइन्द्रमरुत्त्वाँ२ऽइन्द्रमहाँ२ऽइन्द्रोमहाँऽ२इन्द्रएकैकोदुत्त्यमष्टौ पंचविꣳशतिरष्टाचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० २५ ॥ मंत्राः ४८ ॥ अ० ७ ॥ उपयामगृहीतोस्यादित्त्येभ्यः पञ्च वाममद्यद्वे सुशर्म्मास्येकाबृहस्प्पतिसुतस्यद्वे हरिरसिचतस्त्रः समिन्द्रणोष्टौ माहिरेजतुदमास्यःपञ्चकावातिष्ठयुक्क्ष्वाहीन्द्रमिदेकैका यस्म्मान्नद्वेऽग्नेपत्नीवत्तिष्ठन्नद्दश्रमुदुत्त्यमेकैकाऽजिग्घ्रद्वे विनऽइन्द्रवाचस्प्पतिंविश्वकर्म्मन्नेकैकाग्नयेत्वाचतस्त्र इहरतिस्तिस्त्रः परमेष्ठीदश त्रयोविꣳशतित्रि- ॥ ३६ ॥

षष्टिः ॥ अनु० २३ ॥ मंत्राः ६३ ॥ अ० ८ ॥ देवसवितश्चतस्र इन्द्रस्यवज्ज्रः पञ्च देवस्याहंदशा-
पयेतिस्रो व्वाजस्येममष्टावग्निरेकाक्क्षरेणैषते चतुष्कौ सविताद्वे अष्टौ चत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥
॥ मंत्राः ४० ॥ अ० ९ ॥ अपोदेवाश्चतस्रः सोमस्यत्त्विषिःपञ्चावेष्टृाःसप्त सोमस्यत्त्वाचतस्र इन्द्र-
स्यवज्ज्रःपञ्च स्योनासि चतस्रः सवित्रेकाश्विभ्याश्चतस्रोऽष्टौ चतुस्त्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः
३४ ॥ अ० १० ॥ युञ्जानऽएकादश प्रतूर्त्तꣳषोडश देवस्यत्त्वा दशाऽऽपोदेवीर्द्वादशापोह्येकादशादि-
तिष्ट्वापञ्चाऽऽकूतिमष्टादश सप्त त्र्यशीतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ८३ ॥ अ० ११ ॥ दृशानःसप्तदश
दिवस्पपरिद्वादश समिधाग्निंपञ्चदशापेतसप्तदशा सुन्वन्तं त्रयोदश याऽओषधीःसप्तविꣳशतिर्मा-
माषोडश सप्त सप्तदशꣳशतम् ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ११७ ॥ अ० १२ ॥ मयिगृह्णाम्यग्रेपंचदश दश-
ध्रुवासि मधुव्वाताऽएकादशकौ सम्म्यक्स्रवन्तिनवेमम्माषडपान्त्वैकाऽयम्पुरःपञ्च सप्ताष्टापञ्चाशत्
॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ५८ ॥ अ० १३ ॥ ध्रुवक्षितिः षट्र सजूर्ऋतुभिर्मूर्द्धावयोर्द्विकाविन्द्राग्नीऽ-
आयुर्म्मेषट्रकावाशुस्त्रिवृदेकाऽग्नेर्भागोस्येकयाचतुष्कावष्टावेकत्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः ३१ ॥

शु. य. संहिता. अ० १४ ॥ अग्नेजातान् पञ्च रश्मिमनासत्त्यायचतस्रो राज्ञस्ययम्पुरःपंचकावग्निर्मूर्द्धैकोनत्रिꣳशत् अनुवाक.
षेनऽऋषयोऽष्टौ तपश्चनव सप्त पञ्चषष्टिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ६५ ॥ अ० १६ ॥ नमस्तेषोडश
॥ ३७ ॥ हिरण्यबाहवऽउष्णीषिणेतक्षभ्योज्येष्ठायपञ्चकाः स्रुत्यायचतस्रः शम्भवायैका पार्य्यायपञ्च
द्रापेऽअन्धसोविꣳशतिर्नव षट्षष्टिः ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ६६ ॥ अ० १६ ॥ अश्म्मन्नूर्जंदश
नमस्तेपञ्चाग्निस्तिग्मेननव चक्षुषःपिताष्टावाशुःशिशानःसप्तदशोदेनंक्रमद्ध्वमग्निनापंचदशकौ
शुक्रज्योतिःसप्तेमꣳस्तनंत्रयोदश नवैकोनशतम् ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ९९ ॥ अ० १७ ॥ वाजः-
सत्त्यमूर्क्चतुष्काऽअश्म्माग्निस्त्रिकावꣳशुःपञ्चैकाचतस्रो वाजायद्वे वाजस्यन्वष्टावृताषाड्त्रयोदशा-
ग्निम्युनज्मिसप्त यदाकूताद्वार्त्रहत्यायदशकौ त्रयोदश सप्तसप्ततिः ॥ अनु० १३ ॥ मंत्राः ७७ ॥
अ० १८ ॥ स्वादीन्त्वैकादश देवायज्ज्ञंकिꣳशतिः सुत्रावन्तꣳसप्तदशोदीरतान्त्रयोदशाह्वयाजानुर्दश ॥ ३९
सोमोराजाष्टौ सीसेनतन्त्रꣳषोडश सप्त पञ्चनवतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ९५ ॥ अ० १९ ॥ क्षत्रस्य-
योनिस्त्रयोदश यद्देवादशाभ्यादधाम्यष्टौ योभूतानाश्चतस्रः समिद्धऽइन्द्रऽएकादश आयात्त्वष्टौ

समिद्धोऽअग्निर्द्वादशाश्विनाहविस्त्रयोदशाश्विनातेजसैकादश नव नवतिः ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ९० ॥
अ० २० ॥ इमम्मेसमिद्धोऽअग्निरेकादशकौ वसन्तेनऽऋतुनाषड् होतायक्षत्त्समिधाग्ग्निर्द्वादशाऽ-
श्विनौछागस्यसप्त देवम्बर्हिश्चतुर्दश षडेकषष्टिः ॥ अनु० ६ ॥ मंत्राः ६१ ॥ अ० २१ ॥ तेजोसि-
पञ्चाग्नय एका हिङ्कारायद्वे तत्त्सवितुर्दश विभूर्मात्रैका कायद्वे आब्रह्मँस्त्रयोदश शेषादेकैकोन-
विꣳशतिश्चतुस्त्रिꣳशत् ॥ अनु० १९ ॥ मंत्राः ३४ ॥ अ० २२ ॥ हिरण्यगर्भोयःप्राणतोद्विकौ
युञ्जन्त्यष्टौ वायष्ट्वापञ्च प्राणायतिस्त्र उत्त्सक्थ्याद्वादश गायत्रीकस्त्वाषट्कौ कःस्विदष्टौ कास्विद्दश
सुभूःस्वयम्भूस्तिस्त्र एकादश पञ्चषष्टिः ॥ अनु० ११ ॥ मंत्राः ६५॥ अ० २३ ॥ अश्वस्तूपरोधूम्म्रा-
न्वसन्तायसमुद्रायशिशुमारान्मयुःप्प्राजापत्त्योदशकाश्चत्वारश्चत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः
४० ॥ अ० २४ ॥ शादन्दद्भिर्नवैकैकाहिरण्यगर्भश्चतस्त्र आनोदश मानोमित्त्रोयदश्वस्याष्टकौ
यत्तेषडिमानुकंद्वे पञ्चदश सप्तचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० १५ ॥ मंत्राः ४७ ॥ अ० २५ ॥ अग्निश्च-
पञ्चदशोच्चातऽएकादश द्वौ षड्विꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २६ ॥ अ० २६ ॥ समास्त्वादशो-

द्वाऽअस्यपावाऽअन्नाद्वादशकावाभिस्त्वेकादश चत्वारः पञ्चचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ४५ ॥
अ० २७ ॥ होताषक्षदेकादश देवम्बर्हिर्द्वादश पुनरप्येवं चत्वारः षट्चत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ४ ॥
मंत्राः ४६ ॥ अ० २८ ॥ समिद्धोऽअग्नेकादश षदक्रन्दस्त्रयोदश समिद्धोऽअद्यद्वादश केतुङ्कृण्वँ-
श्चतुर्विꣳशतिश्चत्वारः षष्टिः ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ६० ॥ अ० २९ ॥ देवसवितःषट् तपसेकौलालꣳ-
षोडश द्वौ द्वाविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३० ॥ सहस्रशीर्षाषोडशाद्भ्यःषट् द्वौ
द्वाविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३१ ॥ तदेवसप्त वेनस्तन्नव द्वौ षोडश ॥ अनु० २ ॥
मंत्राः १६ ॥ अ० ३२ ॥ अस्याजरासःसप्तदशाऽऽपश्चिद्द्वादश विभ्राट्चतुर्दश प्रवावृज एकादश
प्रवायुम्प्रवीरयापञ्चदशकावानस्त्रयोदश सप्त सप्तनवतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ९७ ॥ अ० ३३ ॥
षज्जाग्रतः पञ्चनव्यःसोमोधेनुमाकृष्णेनपूषन्तवदशकानतष्टौ षडष्टपंचाशत् ॥ अनु० ६ ॥ मंत्राः ॥ ३८ ॥
५८ ॥ अ० ३४ ॥ अपेतोदशाघं द्वादश द्वौ द्वाविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३५ ॥
ऋचंवाचꣳषोडश द्यौःशान्तिरष्टौ द्वौ चतुर्विꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २४ ॥ अ० ३६ ॥ देवस्य-

त्वादश समायत्त्वैकादश द्वावेकविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २१ ॥ अ० ३७ ॥ देवस्यत्त्वाष्टौ-समायत्त्वाक्षत्रस्यत्त्वादशकौ त्रयोऽष्टाविꣳशतिः ॥ अनु० ३ ॥ मंत्राः २८ ॥ अ० ३८ ॥ स्वाहा-प्प्राणेब्भ्यःषड्ग्घ्रश्चसप्त द्वौ त्रयोदश ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः १३ ॥ अ० ३९ ॥ ईशावास्यमष्टावन्धन्त-मोनव द्वौ सप्तदश ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः १७ ॥ अ० ४० ॥ दशाध्यायेसमाख्याताऽनुवाकाः सर्व-संख्यया ॥ शतंदशानुवाकाश्च नवान्ये च मनीषिभिः ॥ १ ॥ सप्तषष्टिश्चितो ज्ञेयाः सौत्रे द्वाविं-शतिस्तथा ॥ अश्व एकोनपञ्चाशत् पञ्चत्रिंशत्खिले स्मृताः ॥ २ ॥ शुक्रियेषु तु विज्ञेया एकादश मनीषिभिः ॥ एकीकृत्य समाख्यातं त्रिशतं त्र्यधिकं मतम् ॥ ३ ॥ इत्यनुवाकसूत्राध्यायः ॥

वेदपारायणविधिरनुवाकसूत्राध्यायश्च समाप्तः ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
गणनाथसरस्वतीरविशुक्रबृहस्पतीन् ॥ पंचैतान् संस्मरन्नित्यं
वेदवाणीं प्रवर्त्तयेत् ॥ अथानुवाकसूत्रम् ॥ इषेत्त्वैका, वसोः
पवित्रंतिस्रोऽग्नेव्रतपते सप्त, पवित्रेस्थो द्वे, शर्म्मासितिस्रो,
धृष्टिरसिशर्म्मासिद्विकौ, देवस्यत्त्वा तिस्रो, देवस्यत्त्वा पंच,
प्रत्युष्टꣳरक्षास्तिस्रो, दशैकत्रिꣳशत् ॥ हरिःॐ ॥ इषेत्त्वा ॥
इषेत्त्वोर्ज्जेत्त्वांवायवंस्त्थदेवोवः सविताप्प्रार्प्पयतुश्रेष्ठतमाय

॥ १ ॥ कर्म्मणऽआप्यायद्ध्वमघ्न्याऽइन्द्राय भागम्प्रजावतीरनमीवा
ऽअयक्ष्मामावस्तेनऽईशतमाघशꣳसोद्ध्रुवाऽअस्मिन्गोपतौ
स्यातबह्वीर्य्यजमानस्यपशून्पाहि ॥ १ ॥ [१-१] व्वसोꣳ
पवित्रम् ॥ व्वसोꣳपवित्रमसिद्यौरसिपृथिव्यसिमातरिश्वनो
घर्म्मोसिव्विश्वधाऽअसि ॥ परमेणधाम्नादृꣳहस्वमाह्वार्म्माते
यज्ञपतिर्ह्वार्षीत् ॥ २ ॥ व्वसोꣳपवित्रम् ॥ व्वसोꣳपवित्रमसि ॥ १ ॥
शतधारंव्वसोꣳपवित्रमसिसहस्रधारम् ॥ देवस्त्वासवितापुनातु

व्वसोᳬम्पवित्त्रेंणशुतधांरेणसुप्प्वाकामंधुक्षᳬ ॥ ३ ॥ साव्विश्श्वा
युंः ॥ साव्विश्श्वायुᳬसाव्विश्श्वकंम्मासाव्विश्श्वधांयाᳬ ॥ इन्द्रंस्य
त्त्वाभागᳬसोमेनातंनच्मिव्विष्णोंहुव्व्यᳬरंक्ष ॥ ४ ॥ [३-२]
अग्ग्नेंव्व्रतपते । व्व्रतञ्चंरिष्ष्यामितच्छंकेयन्तन्मेंराद्ध्यताम् ॥ इद
महमनृंतात्त्सत्त्यमुपैंमि ॥ ५ ॥ कस्त्त्वां ॥ युनक्तिसत्त्वांयुनक्तिक
स्म्मैंत्त्वायुनक्तितस्म्मैंत्त्वायुनक्ति ॥ कर्म्मणेवांव्वेषांयवाम् ॥ ६ ॥
प्रत्त्युंष्टᳬरक्षंः ॥ प्रत्त्युंष्टᳬरक्षᳬप्प्रत्त्युंष्टाऽअरांतयोनिष्टंप्तᳬरक्षो

निष्टप्ताऽअरातयः ॥ उर्वन्तरिक्षमन्वेमि ॥ ७ ॥ धूरसि ॥ धूर्व
सि धूर्वं धूर्वन्तन्धूर्वतँय्योस्मान्धूर्वति तन्धूर्वयंव्वयन्धूर्वामः ॥
देवानामसि व्वह्नितमः सस्नितमम्पप्रितमञ्जुष्टतमन्देवहूतमम्
॥ ८ ॥ अन्हुतमसि । हविर्द्धानन्दृ ह स्वमाह्वार्म्मा ते यज्ञपति
र्ह्वार्षीत् ॥ व्विष्णुस्त्वाक्रमतामुरुव्वातायापहतः रक्षो यच्छन्ताम्
पञ्च ॥ ९ ॥ देवस्यत्वा । सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्याम्
पूष्णो हस्ताभ्याम् ॥ अग्नये जुष्टङ्गृह्णाम्यग्नीषोमाभ्या ॥ २ ॥

ज्जुष्टङ्गृह्णामि ॥ १० ॥ भूतायंत्त्वा ॥ भूतायंत्त्वानारांतयेस्वर
भिविक्ख्येषन्दृꣳहंन्तान्दुर्य्याꣳपृथिव्यामुर्व्वंन्तरिक्षमन्वेमि
पृथिव्यास्त्वानाभौसादयाम्म्यदित्त्याऽउपस्त्थेग्ग्नेहव्यꣳरंक्ष
॥ ११ ॥ [७-३] पवित्रेस्त्थऽ ॥ पवित्रेस्त्थोव्वैष्णव्यौ
सवितुर्व्वः प्प्रसवऽउत्त्पुंनाम्म्यच्छिद्द्रेणपवित्रेणसूर्य्यस्यरश्म्मि
भिः ॥ देवीरापोऽअग्ग्रेगुवोऽअग्ग्रेपुवोग्ग्रऽइममद्ययज्ञन्नं
यताग्ग्रेयज्ञपंतिꣳसुधातुंय्यज्ञपंतिन्देवयुवम् ॥ १२ ॥ युष्म्मा

॥ ३ ॥ इन्द्र॑ः ॥ युष्मा॑ऽइन्द्रो॑वृणीतवृत्रतू॑र्य्येयूयमिन्द्र॑मवृणीद्ध्वं
वृत्रतू॑र्य्ये॒प्प्रोक्षि॑तास्त्थ ॥ अ॒ग्नये॑त्त्वाजुष्टम्प्रोक्षा॑म्म्य॒ग्नीषोमा
भ्या॑न्त्वाजुष्टम्प्रोक्षा॑मि ॥ दैव्या॑यकर्म्म॑णेशुन्धद्ध्वन्देवय॒ज्ज्या
यैयद्वो॑शुद्धाःपराजघ्नु॒रिदंवस्तच्छु॑न्धामि ॥ १२ ॥ [२-४]
शर्म्मा॑सि ॥ शर्म्मा॑स्यव॑धूत॒ꣳरक्षोव॑धूताऽअरा॑त॒योदि॑त्त्या॒स्त्व
गसि॒प्प्रति॑त्त्वादि॑तिर्वे॑त्तु ॥ अद्रि॑रसिवानस्पत्त्योग्रावा॑सिपृथु ॥ ३ ॥
बु॑ध्नःप्प्रति॑त्त्वादि॑त्त्या॒स्त्वग्वे॑त्तु ॥ १४ ॥ अ॒ग्नेस्तनूः॑ ॥ अ॒ग्ने

स्तनूरसिव्वाचोव्विसर्ज्जनन्देववीतयेत्त्वागृह्णामिबृहद्ग्रावासिव्वान

स्पत्त्यश्सऽइदन्देवेब्भ्योहविश्शमीष्ष्वसुशमिशमीष्ष्व॥ हवि

ष्कृदेहिहविष्कृदेहि ॥ १५ ॥ कुक्कुटोसि ॥ कुक्कुटोसिमधु

जिह्वऽइषमूर्ज्जमावदत्त्वयांव्वयꣳसङ्घातꣳसङ्घातञ्जेष्म्मव्वर्षवृद्ध

मसिप्प्रतित्त्वाव्वर्षवृद्धंव्वेत्तुपरापूतꣳरक्षꣳपरापूताऽअरातयोप

हतꣳरक्षोव्वायुर्व्वोविविनक्तुदेवोवꣳसविताहिरण्ण्यपाणिꣳप्प्रति

गृब्भ्णात्त्वच्छिद्रेणपाणिना ॥ १६ ॥ [३-५] धृष्टिरसि ॥

॥ ४ ॥ धृष्टिरस्यपाग्नेऽअग्निमामादंजहिनिष्क्रव्यादꣳसेधादेवयजं
वह ॥ ध्रुवमसिपृथिवीन्दृꣳहब्रह्मवनित्वाक्षत्रवनिसजातव
न्युपदधामिभ्रातृव्यस्यवधाय ॥ १७ ॥ अग्नेब्रह्म । गृभ्णी
ष्वधरुणमस्यन्तरिक्षन्दृꣳहब्रह्मवनित्वाक्षत्रवनिसजातवन्यु
पदधामिभ्रातृव्यस्यवधाय ॥ धर्त्रमसिदिवन्दृꣳहब्रह्मवनि
त्वाक्षत्रवनिसजातवन्युपदधामिभ्रातृव्यस्यवधाय ॥ विश्वा ॥ ४ ॥
भ्यस्त्वाशाभ्यऽउपदधामिचितस्स्थोर्ध्वचितोभृगूणामङ्गिर

सान्तपंसातप्प्यद्धम् ॥१८॥[२-६]शर्म्मासि॥ शर्म्मास्यवंधूतꣳ रक्षोवंधूताऽअरातयोदित्त्यास्त्वगसिप्प्रतित्त्वादितिर्व्वेत्तु॥ धिष णासिपर्व्वतीप्प्रतित्त्वादित्त्यास्त्वग्ग्वेत्तुदिवस्कम्भनीरसिधिष णासिपार्व्वतेयीप्प्रतित्त्वापर्व्वतीर्व्वेत्तुधान्यमसि ॥ १९ ॥ धान्य मसि । धिनुहिदेवान्प्प्राणायत्त्वोदानायत्त्वाव्यानायत्त्वा ॥ दीर्ग्घामनुप्प्रसितिमायुषेधान्देवोवः सविताहिरण्ण्यपाणिः प्प्रतिगृब्भ्णात्त्वच्छिद्द्रेणपाणिनाचक्षुषेत्त्वामहीनाम्पयोसि

॥ २० ॥ [२-७] देवस्यत्त्वा ॥ सवितुश्प्प्रसवेश्विनौर्ब्बाहुब्भ्याम्
म्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥ संव्वपामिसमापऽओषधीभिःसमोष
धयोरसेन ॥ सꣳरेवतीर्ज्जगतीभिःपृच्यन्ताꣳसम्मधुमतीर्म्म
धुमतीभिःपृच्यन्ताम् ॥ २१ ॥ जनयत्त्यैत्त्वा ॥ जनयत्त्यै
त्त्वासँय्यौमीदमग्नेरिदमग्नीषोमयोरिषेत्त्वाघर्म्मोसिव्विश्वा
युरुरुप्प्रथाऽउरुप्प्रथस्वोरुतेयज्ञपतिःप्प्रथतामग्निष्टेत्त्वचम्मा
हिꣳसीद्देवस्त्वासविताश्रपयतुव्वर्षिष्ठेधिनाके ॥२२॥ माभेः ॥

माभेर्म्मासंविक्क्थाऽअतंमेरुर्य्यज्ञोतंमेरुर्य्यजंमानस्यप्प्रजाभूं
यात्त्रितायंत्त्वाद्द्वितायंत्त्वैकुतायंत्त्वा ॥२३॥ [३-८] देवस्यंत्त्वा।
सवितुः प्प्रंसवेश्श्विनोर्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥ आदंदेद्ध
रक्कृतंन्देवेब्भ्यऽइन्द्रंस्यबाहुरंसिदक्षिणꣳसहस्रंभृष्टिꣳशततेंजा
व्वायुरंसितिग्ग्मतेंजाद्द्विषतोब्बधः ॥२४॥ पृथिंविदेवयजनि ॥ पृ
थिंविदेवयजन्न्योषंद्ध्यास्तेमूलम्माहिꣳसिषंव्व्रजङ्गच्छगोष्ठानंव्व
र्षंतुतेद्यौर्ब्बंधानदेंवसवितःपरमस्यांम्पृथिव्व्याꣳशतेनपाशैर्य्यो

स्म्मान्द्वेष्ट्टियञ्चंव्वयन्द्विष्म्मस्तमतोमामौक्॥२५॥ अपारुम्॥
अपारुम्पृथिव्यैदेवयजनाद्वध्यासंव्व्रजङ्गच्छगोष्ठानंव्वर्षतुतेद्यौ
र्बधानदेवसवितःपरमस्याम्पृथिव्याᳬशतेनपाशैर्य्योस्म्मान्द्वे
ष्ट्टियञ्चंव्वयन्द्विष्म्मस्तमतोमामौक् ॥ अररोदिवम्मापप्तोद्र
प्सस्तेद्याम्मास्कन्व्व्रजङ्गच्छगोष्ठानंव्वर्षतुतेद्यौर्बधानदेवसवि
तःपरमस्याम्पृथिव्याᳬशतेनपाशैर्य्योस्म्मान्द्वेष्ट्टियञ्चंव्वयन्द्वि ॥ ६ ॥
ष्म्मस्तमतोमामौक् ॥ २६ ॥ गायत्त्रेणंत्त्वा ॥ गायत्त्रेणंत्त्वाच्छ

न्दंसापरिंगृह्णामित्रैष्टुंभेनत्त्वाच्छन्दंसापरिंगृह्णामिजागतेन
त्त्वाच्छन्दंसापरिंगृह्णामि ॥ सुक्ष्माचासिंशिवाचांसिस्योनाचा
सिंसुषदांचास्युर्ज्जस्वतीचासिपयंस्वतीच ॥ २७ ॥ पुराक्रूरस्यं।
विसृपोंविरप्प्शिन्नुदादायंपृथिवीञ्जीवदांनुम्॥ यामैरंयँश्चन्द्रम
सिस्वधाभिस्तामुधीरांसोऽअनुदिश्श्यंयजन्ते।॥ प्रोक्षंणीरासाद
यद्विषतोवुधोसि ॥२८॥ [५-९] प्रत्त्युंष्टुंहरक्षंः ॥ प्रत्त्युंष्टुंहरक्षुः
प्प्रत्त्युंष्टाऽअरांतयोनिष्टंप्तुंहरक्षोनिष्टंप्ताऽअरांतयः॥ अनिंशि

तोसिसपत्नक्षिद्वाजिनन्त्वावाजेद्ध्यायैसम्मार्ज्मि॥प्रत्त्युंष्टꣳर
क्षꣳप्प्रत्त्युंष्टाऽअरातयोनिष्टंप्तꣳरक्षोनिष्टंप्ताऽअरातयः॥अनिं
शितासिसपत्नक्षिद्वाजिनीन्त्वावाजेद्ध्यायैसम्मार्ज्मि॥२९॥
अदित्त्यैरास्नासिविष्णोर्वेष्प्यो[1]स्यूर्ज्जेत्त्वादब्धेनत्त्वाचक्षुषावप
श्श्यामि॥अग्नेर्जिह्वासिसुहूर्द्देवेब्भ्योधाम्नेधाम्नेमेभवयजुषे
यजुषे॥३०॥सवितुस्त्वा।प्प्रसवऽउत्पुनाम्म्यच्छिद्रेणपवित्रे

१ वेष्पोसि इति काण्वानां पाठः। तत्संहिताभाष्ये छांदसः पकारादेश इति सायणाचार्योक्तिः। माध्यंदिनीयानां तु वेष्योसि इति पाठः। अत्र उवटमहीधरादिभाष्यकारैः पकारादेशस्यानुक्तिः।

णसूर्य्यस्यरश्मिभिः ॥ सवितुर्व्वः प्प्रसवऽउत्पुनाम्म्यच्छिद्रे
णपवित्रेणसूर्य्यस्यरश्मिभिः ॥ तेजोसिशुक्रमस्यमृतमसि
धामनामासिप्प्रियन्देवानामनाधृष्टन्देवयजनमसि ॥ ३१ ॥
[३-१०] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां प्रथमोध्यायः ॥ १ ॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः । अनुवाकसूत्रम् ॥ कृष्णोसिषड, ग्नेवाज
जित्तिस्रो, मर्याद, मग्नीषोमयोः पंचका, वग्नेदब्धायोचतस्रः,
संवर्चसापंचा, ग्नयेकव्यवाहनायषट् सप्तचतुस्त्रिंᳪशत् ॥ हरिः

संहि. ॐ ॥ कृष्ण्णोसि ॥ कृष्ण्णोस्याखरेष्ठोग्ग्नयेत्त्वाजुष्टम्प्रोक्षामिव्वे पू. अ.
॥ ८ ॥ दिरसि बर्हिषेत्त्वाजुष्टाम्प्रोक्षामिबर्हिरसिस्रुग्भ्यस्त्वाजुष्टम्प्रो
क्षाम्म्यदित्त्यैव्युन्दनम् ॥ १ ॥ अदित्त्यैव्युन्दनमसिव्विष्ण्णो
स्तुपोस्यूर्णम्म्रदसन्त्वास्तृणामिस्वासस्त्थान्देवेब्भ्योभुवपतये
स्वाहाभुवनपतयेस्वाहाभुतानाम्पतयेस्वाहा ॥ २ ॥ गन्धर्व्वस्त्वा ।
व्विश्श्वावसुँपरिदधातुव्विश्श्वस्यारिष्ट्यैयजमानस्यपरिधिरस्यग्नि ॥ ८ ॥
रिडऽईडितः ॥ इन्द्रस्यबाहुरसिदक्षिणोव्विश्श्वस्यारिष्ट्यैयजमान

स्यपरिधिरंस्यग्निरिडऽईडितः ॥ मित्रावरुणौत्त्वोत्तरतःपरिध
त्तान्ध्रुवेणधर्म्मणाविश्वस्यारिष्ट्यैयजमानस्यपरिधिरंस्यग्निरि
डऽईडितः ॥ ३ ॥ वीतिहोत्रन्त्वा । कवेद्युमन्तꣳसमिधीमहि ॥
अग्नेबृहन्तमध्वरे ॥ ४ ॥ समिदसि ॥ समिदसिसूर्य्यस्त्वापुर
स्तात्पातुकस्याश्चिदभिशस्त्यै ॥ सवितुर्बाहूस्त्थऽऊर्ण्णम्म्रद
सन्त्वास्तृणामिस्वासस्त्थन्देवेभ्यऽआत्त्वावसवोरुद्राऽआदि
त्याःसदन्तु ॥५॥ घृताच्यसि । जुहूर्नाम्नासेदम्प्रियेणधाम्ना

॥ ९ ॥ प्प्रियꣳसदुऽआसीदघृताच्च्यस्युपभृन्नाम्म्नासेदम्प्प्रियेणधाम्म्ना
प्प्रियꣳसदुऽआसीदघृताच्च्यसिद्ध्रुवानाम्म्नासेदम्प्प्रियेणधाम्म्ना
प्प्रियꣳसदुऽआसीदप्प्रियेणधाम्म्नाप्प्रियꣳसदुऽआसीद ॥ ध्रुवा
ऽअंसदन्नृतस्ययोनौताव्विष्णोपाहिपाहियज्ञम्पाहियज्ञपतिम्पा
हिमाँय्यंज्ञन्यम् ॥ ६ ॥ [६-१] अग्नेव्वाजजित् ॥ अग्नेव्वाज
जिद्वाजंन्त्वासरिष्ष्यन्तंव्वाजजितꣳसम्मांर्ज्मि ॥ नमोदेवे ॥ ९ ॥
भ्य्यंःस्वधापितृभ्य्यंःसुयमेमेभूयास्तमस्कंन्नमद्य ॥ ७ ॥ अस्कं

न्नमद्य। देवेभ्यऽआज्यꣳसम्भ्रियासमङ्घ्रिणा व्विष्णोमात्वाव

क्रमिषंव्वसुमतीमग्नेतेच्छायामुपंस्त्थेषंव्विष्णोस्त्थानंमसीतऽ

इन्द्रोव्वीर्य्यमकृणोदूर्द्ध्वोऽध्वरऽआस्त्थांत्॥८॥ अग्नेव्वेः॥ अग्ने

व्वेर्होत्रंव्वेर्द्दूत्यमवंतान्त्वान्द्यावांपृथिवीऽअवत्त्वन्द्यावांपृथिवी

स्विष्टकृद्देवेभ्यऽइन्द्रऽआज्ज्येनहविषाभूत्स्वाहासञ्ज्योतिंषा

ज्ज्योतिंः॥९॥ [३-२] मयीदम्॥ मयीदमिन्द्रऽइन्द्रियन्दंधा

त्वस्म्मान्रायोमघवानꣳसचन्ताम्॥ अस्म्माकꣳसन्त्वाशिषंः

तिर्य्यज्ञमिमन्तन्नोत्त्वारिष्टँय्यज्ञꣳसमिमन्दधातु ॥ विश्श्वेदेवास
ऽइहमादयन्तामो ॥ ३ॅम्प्रतिष्ठ ॥१३॥ एषाते ॥ एषातेऽअग्ग्नेस
मित्तयाव्वर्द्धस्वचाचप्प्यायस्व ॥ व्वर्द्धिषीमहिचव्वयमाचप्प्यासि
षीमहि ॥ अग्ग्नेव्वाजजिद्द्वाजन्त्वाससृवाꣳसंव्वाजजितꣳसम्मा
र्ज्मि ॥१४॥[५-३] अग्ग्नीषोमयोरुज्जितिम् ॥ अग्ग्नीषोमयोरु
ज्जितिमनूज्जेषव्वाजस्यमाप्प्रसवेनप्प्रोहामि॥अग्ग्नीषोमौतमपनु
दताँय्योस्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मोव्वाजस्यैनम्प्रसवेनापोहा

संहि. मि ॥ इन्द्राग्न्योरुज्जितिमनूज्जेषंव्वाजंस्यमाप्प्रसवेनप्प्रोहांमि ॥ पू. अ.
॥११॥ इन्द्राग्नीतमपंनुदताँय्योस्म्मान्द्वेष्टियञ्चंव्वयन्द्विष्म्मोव्वाजंस्यै
नम्प्रसवेनापोहामि ॥ १५ ॥ व्वसुंब्भ्यस्त्वा । रुद्रेब्भ्यंस्त्वादि
त्येब्भ्यंस्त्वासञ्ज्ञांनाथान्द्यावापृथिवीमित्रावरुंणौत्त्वाव्वृष्ट्यां
वताम् ॥ व्यन्तुव्वयोक्तꣳरिहांणामरुताम्पृषंतीर्गच्छव्वशापृश्निं
र्ब्भूत्त्वादिवंङ्गच्छततोंनोव्वृष्टिमावंह ॥ चक्षुष्प्पाऽअंग्नेसिचक्षुं ॥११॥
र्म्मेपाहि ॥ १६ ॥ यम्पंरिधिम् ॥ यम्पंरिधिम्पर्य्यधंत्थाऽअग्नेदेव

पणिभिर्ग्गुह्यमानः॥ तन्तंऽएतमनुजोषम्भराम्म्येषनेत्त्वदपचे
तयाताऽअग्नेश्प्रियम्पाथोपीतम् ॥ १७ ॥ सꣳस्रवभागास्त्थे
षावृहन्तःप्प्रस्तरेष्ठाःपरिधेयाश्चदेवाः ॥ इमांव्वाचमभिविश्वे
गृणन्तंऽआसद्यास्मिन्बर्हिषिमादयद्ध्वꣳस्वाहाव्वाट् ॥ १८ ॥
घृताचीस्त्थः ॥ घृताचीस्त्थोधुर्य्यौपातꣳसुम्नेस्त्थःसुम्नेमा
धत्तम् ॥ यज्ञनमश्चतऽउपचयज्ञस्यशिवेसन्तिष्ठस्वस्विष्टेमेस
न्तिष्ठस्व ॥१९॥[५-४]अग्नेदब्धायो ॥ शीतमपाहिमादिद्योः

पाहिप्रसित्यैपाहिदुरिष्ट्यैपाहिदुरद्मन्याऽअविषन्नः पितुङ्कृ
णुसुषदायोनौस्वाहावाडग्नयेसंवेशपतयेस्वाहासरस्वत्यैयशो
भगिन्यैस्वाहा ॥ २० ॥ वेदोसि ॥ वेदोसियेनत्वन्देववेददेवे
भ्योवेदोभवस्तेनमह्यंवेदोभूयाः ॥ देवागातुविदोगातुंवित्त्वा
गातुमित ॥ मनसस्पतऽइमन्देवयज्ञꣳस्वाहावातेधाः ॥ २१ ॥
सम्बर्हिः ॥ सम्बर्हिरङ्क्ताꣳहविषाघृतेनसमादित्यैर्वसुभिःसम्म
रुद्भिः ॥ समिन्द्रोविश्वदेवेभिरङ्क्तान्दिव्यन्नभोगच्छतुयत्स्वाहा

॥ २२ ॥ कस्त्त्वां ॥ कस्त्त्वाव्विमुंञ्चतिसत्त्वाव्विमुंञ्चतिकस्म्मै
त्त्वाव्विमुंञ्चतितस्म्मैत्त्वाव्विमुंञ्चति ॥ पोषांयरक्षंसाम्भागोसि
॥ २३ ॥ [४] संव्वर्च्चंसा ॥ संव्व[1]र्च्चंसापयंसासन्तनूभिरगंन्मम
हिमनंसासᳫंशिवेनं ॥ त्वं[2]ष्ट्टांसुदत्त्रोव्विदंधातुरायोनुंमार्ष्टुतन्न्वो
यद्विलिंष्टम् ॥२४॥ दिविव्विष्णंणुः ॥ दिविव्विष्णणुर्व्व्यंक्रᳫंस्तजा
गंतेनच्छन्दंसाततोनिर्भ्भंक्तोयोस्म्मान्द्वेष्ष्टियञ्चंव्वयन्द्विष्म्मः

१ संव्वर्च्चसा। अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १७१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य चकारस्य द्वित्वम्। २ त्वष्ट्टा। अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२-सू.) इत्यनेन टकारस्य द्वित्वम्। एवं दिवि विष्णणुः। द्विष्म्मः। योस्म्मान्। इत्येतादृशेषु बोध्यम्।

सं. ३

संहि. ॥ १३ ॥ न्तरिक्षेव्विष्णुर्व्यक्रᳪंस्तत्रैष्टुभेनच्छन्दसाततोनिर्भक्तोयो पू॰ अ.
स्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मःपृथिव्यांव्विष्णुर्व्यक्रᳪंस्तगाय ॥ २ ॥
त्रेणच्छन्दसाततोनिर्भक्तोयोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मो
स्म्मादन्नादस्यैप्रतिष्ठायाऽअगन्म्मस्वःसञ्ज्योतिषाभूम ॥२५॥
स्वयम्भूरसि ॥ स्वयम्भूरसिश्श्रेष्ठोरश्श्मिर्व्वर्च्चोदाऽअसिव्वर्च्चोमे
देहि ॥ सूर्य्यस्यावृतमन्वावर्त्ते ॥ २६ ॥ अग्ग्नेगृहपते । सुगृ ॥ १३ ॥
हपतिस्त्वयाग्ग्नेहङ्गृहपतिनाभूयासᳪं सुगृहपतिस्त्वम्मयाग्ग्ने

गृहपंतिनाभूयाः॥ अस्त्थूरिणौगार्हंपत्त्यानिसन्तुशतꣳहिमाः
सूर्य्यंस्यावृतमन्वावंर्त्ते॥ २७॥ अग्ग्नेंव्व्रतपते। व्व्रतमंचारिषु
न्तदंशकुन्तन्मेंराधीदमहँय्यऽएवास्स्मिसोस्स्मि ॥ २८॥
[५] अग्ग्नयेंकव्व्यवाहंनाय। स्वाहासोमांयपितृमतेस्वाहा॥
अपंहताऽअसुंरारक्षांꣳसिव्वेदिषदंः॥ २९॥ येरूपाणि।
प्प्रतिमुञ्चमांनाऽअसुंराःसन्तंःस्वधयाचरंन्ति॥ परापुरोंनि
पुरोयेभरंन्त्यग्गिष्टाँल्लोकात्प्रणुंदात्त्यस्म्मात्॥ ३०॥ अत्रं

संहि. पितरः ॥ अत्रपितरोमादयद्ध्वंय्यथाभागमावृषायद्ध्वम् ॥ पू. अ.
॥१४॥ अमीमदन्तपितरोयथाभागमावृषायिषत ॥ ३१ ॥ नमोवः ॥२॥
पितरोरसायनमोवःपितरःशोषायनमोवःपितरोजीवायनमो
वःपितरःस्वधायैनमोवःपितरोघोरायनमोवःपितरोमन्न्यवेन
मोवःपितरःपितरोनमोवोगृहान्नःपितरोदत्तसतोवःपितरोदे
ष्मैतद्वःपितरोवासऽआधत्त ॥ ३२ ॥ आधत्त । पितरो ॥१४॥
गर्ब्भंकुमारम्पुष्करस्रजम् ॥ यथेहपुरुषोसत् ॥ ३३ ॥ ऊर्ज्जं

व्वहन्तीः ॥ ऊर्ज्जँव्वहन्तीरमृतङ्घृतम्पयः कीलालम्परिस्रुतम् ॥
स्वधास्त्थतर्प्पयतमेपितॄन् ॥ ३४ ॥ [६] इतिश्रीवाजसनेय
संहितायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवा
कसूत्रम्। समिधाग्निं, भूर्भुवःस्वश्चतुष्का, वह्निर्ज्योतिर्द्वे, उपप्र
यन्तोऽअध्वरꣳषड्विꣳशतिः, भूर्भुवःस्वश्चतस्रो,गृहामातिस्रः,
प्रघासिनोहवामहे पञ्च, पूर्णादर्विद्वे,ऽअक्षन्नमीमदन्तषडे, षते

१ ऊर्ज्जम् । अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) रेफहकाराभ्यां परं व्यञ्जनं द्विरुच्यते । तेन रकारात्परस्य जकारस्य द्विर्भावः

सप्त, दश ॥ १० ॥ त्रिषष्टिः ॥ ६३ ॥ हरिः ॐ ॥ समिधा
ग्निम् ॥ समिधाग्निन्दुवस्यतघृतैर्[1]बोधयतातिथिम् ॥ आस्मिं
न्हव्याजुहोतन॥१॥ सुसमिद्धाय[2]शोचिषे। घृतन्तीव्रञ्जुहोतन॥
अग्नयेजातवेदसे ॥ २ ॥ तन्त्वा । समिद्भिरङ्गिरोघृतेनवर्द्ध
यामसि॥ बृहच्छोचायविष्ठ्य॥ ३ ॥ उपत्वा। ग्नेहविष्मतीर्घृ
ताचीर्यन्तुहर्यत॥ जुषस्वसमिधोमम॥४॥[४-१]भूर्भुवः॥ ॥ १५ ॥

१ घृतैर्ब्बोधयता । अत्र परं तु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य बकारव्यञ्जनस्य द्वित्वम् । २ सुसमिद्धाय । अत्र भाविभ्यः सः पं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सुकारात्परस्य सकारस्य षकारे प्राप्ते अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धाय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ क.) इत्यनेन सकारस्य प्रकृतिभावः न षत्वम् ।

भूर्भुवःस्वर्द्यौरिवभूम्नापृथिवीवंव्वरिम्म्णा ॥ तस्यांस्तेपृथिविदे
वयजनिपृष्ठेग्निमंन्नादमन्नाद्यायादंधे ॥५॥ आयम् ॥ आयङ्गौः
पृश्न्निरक्क्रमीदसंदन्मातरम्पुरः ॥ पितरंञ्चप्प्रयन्त्स्वः ॥ ६ ॥
अन्तश्चंरति । रोचनास्यप्प्राणादंपानती ॥ व्यंख्यन्महिषोदि
वंम् ॥ ७ ॥ त्रिंशद्धामं ॥ त्रिंशद्धामव्विराजतिव्वाक्[1]पंतङ्गायंधी
यते ॥ प्रतिवस्तोरहद्युभिंः ॥८॥ [४-२] अग्निर्ज्योतिंः ॥ अ

१ वाक्पतिः । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम्, तत्र पूर्वः ककारो द्विरुक्तिजः पकारः संयोगः ।

ग्निर्ज्ज्योतिर्ज्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्य्यो ज्ज्योतिर्ज्ज्योतिः सूर्य्यः
स्वाहा ॥ अग्निर्व्वर्च्चो ज्ज्योतिर्व्वर्च्चः स्वाहा सूर्य्यो व्वर्च्चो ज्ज्योतिर्व्वर्च्चः
स्वाहा ॥ ज्योतिः सूर्य्यः सूर्य्यो ज्ज्योतिः स्वाहा ॥ ९ ॥ सजूर्देवेन ।
सवित्रा सजूरात्र्येन्द्रवत्या ॥ जुषाणोऽअग्निर्व्वेतु स्वाहा ॥
सजूर्देवेन सवित्रा सजूरुषसेन्द्रवत्या ॥ जुषाणः सूर्य्यो व्वेतु स्वाहा
॥ १० ॥ [२-३] उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वरम् ॥ उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वर ॥१६॥

१ उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वरम् अत्र एदोद्भ्यां पूर्वमकारः (शु. य. प्रा. ४ अ. ६१ सू.) इत्यनेन सर्वत्र पूर्वरूपे प्राप्ते प्रकृतिभाव ऋक्षु (शु. य. प्रा. ४ अ. ८१ सू.) इत्यनेन गाहमानादिभिः सूत्रैरभिनिहितेभ्योऽन्यत्र ऋक्षु प्रकृतिभावविधानसामर्थ्यान्न पूर्वरूपम् ।

म्मन्त्रंव्वोचेमाग्नये ॥ आरेऽअस्म्मेचंशृण्ण्वते ॥ ११ ॥ अग्नि
र्म्मूर्द्धा । दिवःककुत्पतिः पृथिव्याऽअयम् ॥ अपाᳬरेताᳬसि
जिन्न्वति ॥ १२ ॥ उभावाम् ॥ उभावामिन्द्राग्नीऽआहुवद्ध्यां
ऽउभाराधंसःसहमादयद्ध्यै ॥ उभादातारांविषाᳬरयीणामुभा
व्वाजंस्यसातयेहुवेवाम् ॥ १३ ॥ अयन्ते ॥ अयन्तेयोनिर्ऋत्त्विं
योयतोजातोऽअरोचथाः ॥ तञ्जानन्नंग्नऽआरोहाथानोव्वर्द्धया

१ दिवःककुत्पतिः । अत्र दिवोऽककुःपृथिव्योः (शु. य. प्रा. ३ अ. २४ सू.) इत्यनेन अककुत्पृथिव्योर्विसर्जनीयस्य सकारविधानान्नात्र सकारः ककुत्परत्वात् ।

संहि. रयिम् ॥ १४ ॥ अयमिह । प्प्रथमोधायिधातृभिर्होतायजिष्ठो पू. अ.
॥१७॥ ऽअद्ध्वरेष्ष्वीड्यः ॥ यमप्प्नवानोभृगवोव्विरुरुचुर्व्वनेषुचित्रंव्वि ॥ ३ ॥
भ्वंव्विशेविशे ॥ १५ ॥ अस्यप्प्रत्नाम् ॥ अस्यप्प्रत्नामनुद्द्युतꣳ
शुक्रन्दुदुह्रेऽअह्रयः ॥ पयःसहस्रसामृषिम् ॥ १६ ॥ तनूपाऽ
अग्नेऽसितन्न्वम्मेपाह्यायुर्दाऽअग्नेस्यायुर्म्मेदेहिव्वर्च्चोदाऽअग्ने
सिव्वर्च्चोमेदेहि ॥ अग्नेयन्मेतन्न्वाऽऊनन्तन्मऽआपृण ॥ १७ ॥ ॥१७॥
इन्धानास्त्वा । शतꣳहिमाद्द्युमन्तꣳसमिधीमहि ॥ व्वयंस्वन्तो

व्वयस्कृतꣳसहस्वन्तꣳसहस्कृतम् ॥ अग्नेसपत्नदम्भनमदब्धा
सोऽअदाभ्यम् ॥ चित्रावसोस्वस्तितेपारमशीय ॥ १८ ॥
सन्त्वम् ॥ सन्त्वमग्नेसूर्य्यस्यवर्च्चसागथाꣳसमृषीणाꣳस्तुते
नं ॥ सम्प्रियेणधाम्नासमहमायुषासंवर्च्चसासम्प्रजयासꣳराय
स्पोषेणग्मिषीय ॥ १९ ॥ अन्धस्थ ॥ अन्धस्थान्धोवो
भक्षीयमहस्थमहोवोभक्षीयोर्ज्जस्थोर्ज्जंवोभक्षीयरायस्पोषं

१ अन्धसःस्थ इतिपदे प्रत्ययसवर्णम्मुदि शाकटायनः (३ अ. ९ क.) इत्यनेन शषसेपु मुत्संज्ञकेपु परेपु विसर्गस्य परसवर्णं भवति तने सकारे मुदि परसवर्णं प्राप्तं परन्तु जित्परे मुदि तु लुङ्ङमुदि जित्परे (३ अ. १३ क.) इत्यनेन स्थे जित्परे मुदि सति विसर्गस्य लोपः । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (४ अ. १०२ क.) इत्यनेन द्वित्वे पस्य चर्त्वे अन्धस्त्थ इति ॥

रुत्थरायस्पोषँव्वोभक्षीय ॥ २० ॥ रेवंतीरमंद्ध्वम् ॥ रेवंतीरमं

द्ध्वमुस्म्मिन्न्योनांवुस्म्मिन्न्गोष्ठेस्म्मिँल्लोकेस्म्मिन्न्क्षयें ॥ इहैव

स्त्तमापंगात ॥ २१ ॥ सहहितासिं । व्विश्वरूप्प्यूर्ज्जामाविंश

गौपत्त्येनं ॥ उपंत्त्वाग्ग्नेदिवेदिंवेदोषांवस्त्तर्द्धियाव्वयम् ॥ नमोभ

रंन्तुऽएमंसि ॥ २२ ॥ राजंन्तमद्ध्वराणांम् ॥ राजंन्तमद्ध्वराणांङ्गो

पामृतस्स्यदीदिंविम् ॥ व्वर्द्धमानꣳस्वेदमें ॥ २३ ॥ सनंः ॥ सनंः

पितेवंसूनवेग्ग्नेंसूपायुनोभंव ॥ सचंस्वानꣳस्वुस्त्तयें ॥ २४ ॥

अग्ग्नेत्त्वम् ॥ अग्ग्नेत्त्वन्नोऽअन्तमऽउतत्त्राताशिवोभवाव्वरू
त्थ्यः ॥ व्वसुरग्ग्निर्व्वसुश्श्रवाऽअच्छानक्षिद्युमत्तमᳬंरयिन्दाः ॥
॥ २५ ॥ तन्त्वा ॥ तन्त्वाशोचिष्ठदीदिवᳬंसुम्म्नायनूनमीमहे
सखिब्भ्यः ॥ [1]सनोबोधिश्श्रुधीहवमु[2]रुष्ष्याणोऽअघायतस्सम
स्मात्॥२६॥ इडऽएहि॥ [3]इडऽएह्यदितऽएहिकाम्म्याऽएत॥

---

१ सः नो बोधिः । अत्र व्यञ्जने च (शु. य. प्रा. २ अ. १६ सू.) इत्यनेन सः इति पदस्य विसर्जनीयस्य लोपे सनोबोधिः इति सिद्ध्यति । २ उरुष्याणः । अत्र उरुष्यानः इति पदम् । अत्र निषण्णायरथवाहणमिन्द्र० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन नकारस्य णकारे, स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन षस्य द्वित्वम् । ३ इडेएहि इतिपदम् । अत्र सन्ध्यक्षरमयवायावम् (शु. य. प्रा. ४-अ-४७ सू.) इत्यनेन इडे इति एकारस्य अयादेशे यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यकारस्य लोपे पुनः स्वरसन्धिप्राप्तौ "न परकालः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इति निषेधः ।

मयिवर्ःकामधरंणम्भूयात् ॥ २७ ॥ सोमानर्ठंस्वरणं । कृणु
हिब्रंह्मणस्प्पते॥ कुक्षीवन्तँय्यऽऔशिजः ॥ २८ ॥ योरेवान् ॥
योरेवान्योऽअमीवहाव्वसुवित्पुंष्टि[1]वर्द्धनः ॥ सनंःसिषक्तुय
स्तुरः ॥ २९ ॥ मानंः ॥ मानःशंसोऽअरंरुषोधूर्त्तिः प्प्रण
ङ्मर्त्यस्य ॥ [2]रक्षाणोब्रह्मणस्प्पते ॥ ३० ॥ महित्रीणाम् ॥

---

१ "पुष्टिवर्द्धनः" अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. अ. सू. १०२) इति सूत्रेण पुष्टिपदे शषसहानां चतुर्णां वर्णानाम् ऊष्मसंज्ञात्वात् षकारोष्मणः परस्य स्पर्शसंज्ञकस्य टकारस्य द्वित्वं जातम् । तेनैकषकारो द्वौ टकारौ च संयोगः । तत्र प्रथमष्टकारः क्रमजो ज्ञेयः । अन्येष्वप्येतादृशेषु स्थलेषु द्वित्वं बोध्यम् । तथैव पुष्टिवर्द्धनः इत्यत्र वर्द्धनः इति पदे परं तु रेफहकाराभ्याम् (४-१०१) इत्यनेन रकारोत्तरवर्तिनः धव्यञ्जनस्य द्वित्वे जश्त्वे धकारस्य दकारः । २ रक्षाणः । रक्षा नः इतिपदम् । अत्र निषण्णाय रथवाहणम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन नकारस्य णकारो निपात्यते ।

माहिंत्रीणामवौस्त्तुद्युक्षम्मित्रस्यांर्य्यम्मणः ॥ दुराधर्षंव्वरुंणस्य
॥ ३१ ॥ नहितेषांम् ॥ नहितेषांममाचननाद्ध्वंसुव्वारणेषु ॥ ईशे
रिपुरघशंढ्सः ॥ ३२ ॥ तेहि । पुत्रासोऽअदितेःप्प्रजीवसेम
र्त्यांय ॥ ज्योतिर्य्यच्छन्त्यजंस्रम् ॥३३॥ कदाचन । स्त्तरीरं
सिनेन्द्रंसश्च्चसिदाशुषे ॥ उपोपेन्नुमंघवन्भूयऽइन्नुतेदानंन्देवस्य
पृच्यते ॥ ३४ ॥ तत्त्संवितुः ॥ तत्त्संवितुर्व्वरेंण्ण्यम्भर्ग्गोदेवस्य
धीमहि ॥ धियोयोनंःप्प्रचोदयांत् ॥ ३५ ॥ शतम् ॥ १०० ॥

परिंते । दूडभोरथोस्म्माँ२ ॥ ऽअश्नोतुव्विश्श्वतः ॥ येनरक्ष
सिदाशुषः ॥ ३६ ॥ [२६-४] भूर्भुवः ॥ भूर्भुवस्वः
सुप्प्रजाः प्प्रजाभिःस्याᳬसुवीरोव्वीरैः सुपोषम्पोषैः ॥ नर्य्य
प्प्रजाम्मेपाहिशᳬस्यपशून्मेपाह्यथर्य्यपितुम्मेपाहि ॥ ३७ ॥
आगन्म । व्विश्ववेदसमस्म्मब्भ्यंव्वसुवित्तमम् ॥ अग्नेसम्म्राड
भिद्युम्न्नमभिसहऽआयच्छस्व ॥ ३८ ॥ अयमग्निः ॥ अय

१ दूडभो रथः । दुःदभः इतिपदम् अत्र "उकारं दुर्दे (शु. य. प्रा. ३ अ. ४२ सू.)" इत्यनेन दुरित्यस्य विसर्गस्य उकारो दकारे परे दन्त्यश्च मूर्धन्यत्वमापद्यते । तेन दकारस्य उकारे दस्य मूर्धन्ये दुउडभः । सवर्णयोरुकारयोः सवर्णदीर्घः । २ सुप्प्रजाः अत्र "स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (४ अ. १०० सू.)" इत्यने प्रजाशब्दघटितप्रकारे परे पकारस्य द्वित्वम् । एवं वरेण्ण्यम् । पुत्त्रासः । द्युम्न्नम् एतादृशेषु स्थलेषु ज्ञेयम् ।

मग्निर्गृहपतिर्गार्हपत्त्यꣳप्प्रजायांव्वसुवित्तमः ॥ अग्नेगृहपते
भिद्युम्न्नमभिसहऽआयंच्छस्व ॥ ३९ ॥ अयमग्निः ॥ अय
मग्निःपुरीष्ष्योरयिमान्पुष्टिवर्द्धनः ॥ अग्नेपुरीष्ष्याभिद्युम्न्न
मभिसहऽआयंच्छस्व ॥ ४० ॥ [४-५] गृहामा । बिभीतमा
व्वेपद्ध्वमूर्ज्जम्बिब्भ्रतऽएमसि ॥ ऊर्ज्जम्बिब्भ्रद्वःसुमनाः सुमेधा
गृहानैमिमनसामोदमानः ॥ ४१ ॥ येषामद्ध्येति । प्प्रवसन्न्येषु

१ "प्रवसन्न्येषु" इत्यत्र "स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (१०० शु. य. प्रा. ४ अ. सू.)" इत्यनेन नकारस्य द्वित्वम् ।

सौमनसोबहुः ॥ गृहानुपंह्वयामहेतेनोंजानन्तुजानतः ॥४२॥
उपंहूताऽइह । गावऽउपंहूताऽअजावयः ॥ अथोऽअन्नंस्य
कीलालऽउपंहूतोगृहेषुंनः ॥ क्षेमांयवःशान्त्यैप्प्रपंद्येशिवꣳ
शग्ग्मꣳशँय्योःशँय्योः ॥ ४३ ॥ [३-६] प्रघासिनोंहवाम
हे । मरुतंश्चरिशादंसः ॥ करम्भेणंसजोषंसः ॥ ४४ ॥
यद्ग्रामें ॥ यदरंण्ण्येयत्सभायाँय्यदिंन्द्रिये ॥ यदेनं
श्चकृमावयमिदन्तदवंयजामहेस्वाहा ॥ ४५ ॥ मोषूणः ॥

मो[1]षूणऽइन्द्रात्रपृत्सुदेवैरस्तिहि[2]ष्मातेशुष्मिन्नवयाः ॥ मुह
श्चिद्यस्यमीढुषोयव्याहविष्मतोमरुतोवन्दतेगीः॥४६॥ अक्र
न्कर्म्म । कर्म्मकृतःसहवाचामयोभुवा ॥ देवेभ्यःकर्म्मकृ
त्वास्तम्प्रेतसचाभुवः ॥ ४७ ॥ अवभृथनिचुम्पुण । निचेरुर
सिनिचुम्पुणः ॥ अवदेवैर्देवकृतमेनोयासिषमवमर्त्यैर्म्मर्त्यकृ
तम्पुरुराव्णोदेव[3]रिषस्प्पाहि ॥ ४८ ॥ [५-७] पूर्णादर्वि ॥

१ मो षूणः । अत्र मो षू नः इतिपदम् । "निषण्णाय रथवाहणम् (३ अ. ८७ सू.)" इत्यनेन णकारस्य निपातः । २ हिष्मातेे । अत्र हेर्मिथोदयः (३ अ. ६८ सू.) इत्यनेन मकारोदये हिशब्दात्परस्य सकारस्य षकारः । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" इति द्वित्वम् । ३ देवरिषस्प्पाहि । अत्र "अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातौ (३ अ. २८ सू.)" इत्यस्मिन् पातौ इति धातुग्रहणात् पाधातो रूपे परेऽपि रिषः विसर्गस्य सकारः । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

पू॒र्ण्णा दर्व्वि॒परा॑पत॒सुपू॑र्ण्णा॒पुन॒राप॑त । व्व॒स्नेव॒व्विक्री॑णावहा॒ऽइष॒
मूर्ज्ज॑ᳬशतक्रतो ॥ ४९ ॥ दे॒हि मे॑ ॥ दे॒हि मे॒दद॑ामि॒ते॒नि मे॑धेहि॒
नि॒ते॑दधे ॥ नि॒हा॒रंञ्च॒हरा॑सि मे नि॒हा॒रन्नि॑ह॑राणि ते॒स्वाहा॑ ॥ ५० ॥
[२-८] अक्ष॒न्नमी॑मदन्त ॥ अक्ष॒न्नमी॑मदन्त॒ह्यव॑प्प्रि॒याऽअं
धूषत ॥ अस्तो॑षत॒स्वभा॑नवो॒व्विप्प्रा॒नवि॑ष्ठ्ठयामती॒योजा॒न्न्विन्द्र॒
ते॒हरी॑ ॥ ५१ ॥ सु॒स॒न्दृशं॑न्त्वा ॥ [१]सु॒स॒न्दृशं॑न्त्वा व्व॒यम्म॒घ॑वन्व ॥२२॥

१ सुसन्दशम् । अत्र “भाविभ्यः सः षं समानपदे (३ अ. ५९ सू.)” इत्यनेन षत्वापत्तौ “अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धायसुसन्दशम्” (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावः न षत्वम् ।

न्दिषीमहि ॥ प्रनूनम्पूर्ण्णवन्धुरस्तुतोयासिद्वशाँ २ ॥ ऽअनु
योजान्विन्द्रतेहरी ॥ ५२ ॥ मनोनु ॥ मनोन्वाह्वामहेनारा
शꣳसेनस्तोमेन ॥ पितृणाञ्चमन्मभिः ॥ ५३ ॥ आनः ॥
आनंऽएतुमनःपुनःक्रत्वेदक्षायजीवसे ॥ ज्योक्कसूर्य्यन्दृशे
॥ ५४ ॥ पुनर्नः । पितरोमनोददातुदैव्योजनः ॥ जीवंव्रा
तꣳसचेमहि ॥ ५५ ॥ व्वयꣳसोम । व्रतेतवमनस्तनूषुबिब्भ्र
तः ॥ प्रजावन्तꣳसचेमहि ॥ ५६ ॥ [६-९] एषते । रुद्र

॥२३॥ भागस्सहस्वस्राम्बिकयातञ्जुषस्वस्वाहैषतेरुद्रभागऽआखुस्ते[1]
पशुः॥५७॥ अवरुद्रम्॥ अवरुद्रमदीमह्यवदेवन्त्र्यम्बकम्॥
यथानोवस्य[2]सस्करद्यथानःश्रे[3]यसस्करद्यथानोव्यवसाययात्
॥ ५८ ॥ भेषजमसि । भेषजङ्गवेश्वायपुरुषायभेषजम् ॥
सुखम्मेषायमेष्यै ॥ ५९ ॥ त्र्यम्बकँय्यजामहे । सुगन्धिम्पु

१ आखुःते। अत्र "तथयोः सम् (३ अ. ८ सू.)" इत्यनेन तकारे परे सत्वे आखुस्ते इति रूपम्। २ वस्यसस्करत् अत्र "समानपदे च (३ अ. ३० क.)" इत्यप्राप्तौ "कविष्करत्कृधिपु (३ अ. ३२ सू.)" इत्यनेन करत्परे विसर्जनीयस्य सकारः। तत "ऊष्मान्तस्थाम्यश्च स्पर्शः" इति ककारस्य द्वित्वम्। ३ श्रेयसस्करत् अत्र "समानपदे च (३ अ. ३० सू.)" इत्यनेन समानपदे विसर्गस्य ककारे परे सकारः। तत "ऊष्मान्तस्थाम्यश्चस्पर्शः (४ अ. १०२ सू.)" इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम्। ॥२३॥

ष्टिवर्द्धनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धनान्मृत्त्योर्म्मुक्षीयमामृतात् ॥
त्र्यम्बकँय्यजामहेसुगन्धिम्पतिवेदनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धं
नादितोमुक्षीयमामुतः ॥ ६० ॥ एतत्ते । रुद्रावसन्तेनं
परोमूजवतोतीहि ॥ अवततधन्वापिनाकावसःकृत्तिवासाऽ
अहिँ सन्नःशिवोतीहि ॥ ६१ ॥ त्र्यायुषञ्जमदग्नेःकश्यप
स्यत्र्यायुषम् ॥ यद्देवेषुत्र्यायुषन्तन्नोऽअस्तुत्र्यायुषम् ॥ ६२ ॥
शिवोनाम ॥ शिवोनामासिस्वधितिस्तेपितानमस्तेऽअस्तुमा

मांहिꣳसीः ॥ निर्वर्त्तयाम्म्यायुषेन्नाद्यायप्प्रजननायरायस्प्पो
षायसुप्प्रजास्त्वायसुवीर्य्याय ॥ ६३ ॥ १० ॥ [७-१०]
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीवेदपुरु
षायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ एदंद्वे, महीनाम्पयश्चतस्र, आकू
त्याऋक्सामयोर्द्विकौ, व्रतंकृणुतषडे,षाते चतस्रो, वस्व्य
सितिस्र, एषतेद्वे, शुक्रंत्वाचतस्रो,ऽऽदित्यास्त्वगष्टौ, दश सप्त
त्रिꣳशत् ॥ १० ॥ ३७ ॥ ४ ॥ हरिः ॐ ॥ एदम् ॥ ऐदमगन्म ॥२४॥

१ एदमगन्। अत्र आ इदम् अत्र "कण्ठ्यादिवर्ण एकारम् (४ अ. ५३ सू.)" इत्यनेन कण्ठ्यात्परः इवर्णः पूर्वस्वरः परश्च एकारमापद्यते। तेन एदमगन्।

देवयजंनम्पृथिव्यायत्रदेवासोऽअजुषन्तविश्वे ॥ ऋक्सामा
भ्याᳬसन्तरन्तोयजुर्भीरायस्पोषेणसमिषामदेम ॥ इमाऽ
आपᳬशमुमेसन्तुदेवीरोषधेत्रायस्वस्वधितेमैनᳬहिᳬसीः[1] ॥ १ ॥
आपोऽअस्मान् ॥ आपोऽअस्मान्मातरःशुन्धयन्तु[2]घृतेन
नोघृतप्वःपुनन्तु ॥ विश्वᳬहिरिप्रम्प्रवहन्तिदेवीरुदिदाभ्यः

१ हिंसीः । (हिᳬसीः) अत्र अनुस्वाराच्च तत्पूर्वात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ५७ सू.) इत्यनेन षकारापत्तौ अनुसन्तनोतु (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे अथानुस्वारस्य गूमित्यादेशः शषसहरेफेषु (शु. य. प्रा. परिशिष्ट सू.) इत्यनेन अनुस्वारस्य दीर्घगूंत्वम् । २ शुन्धयन्तु । अत्र स्वरात्० इति सूत्रेण द्वित्वे प्राप्तेऽपि स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन स्ववर्गीये द्वित्वनिषेधादत्र नकारात्परे स्ववर्गीये धकारे नकारस्य न द्वित्वम् । एवमेवैतादृशेषु स्थलेषु ज्ञेयम् । यथा पुनन्तु । शान्तिः । अंष्छन्दः । सन्तु । अन्तरिक्षात् । अजुषन्त । सन्तरन्तः ।

सं. ५

शुचिरापूतऽएमि ॥ दीक्षातपसोस्त्तनूरसितान्त्वाशिवाᳬशु
ग्ग्मामपरिदधेभद्द्रंव्वर्ण्णम्पुष्ष्यन्॑ ॥२॥ [२-१] महीनाम्पयः ॥
महीनाम्पयोसिव्वर्च्चोदाऽअसिव्वर्च्चोमेदेहि ॥ वृत्रस्यासिकनीन
कश्चक्षुर्द्दाऽअसिचक्षुर्म्मेदेहि ॥ ३ ॥ चित्त्पतिर्म्मा ॥ चित्त्पति
र्म्मापुनातुव्वाक्पतिर्म्मापुनातुदेवोमासवितापुनात्त्वच्छिद्द्रेणप
वित्त्रेणसूर्य्यस्यरश्मिभिः ॥ तस्यतेपवित्त्रपतेपवित्त्रपूतस्ययत्
त्कामःपुनेतच्छकेयम् ॥४॥ आवः ॥ आवोदेवासऽईमहेव्वामम्प्र ॥२५॥

१ पुष्ष्यन्। अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. अ. १०० सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम्।

यत्त्यद्दूरे ॥ आवोदेवासऽआशिषोयज्ञियासोहवामहे ॥ ५ ॥
स्वाहायज्ञम् ॥ स्वाहायज्ञम्मनसःस्वाहोरोरन्तरिक्षात्त्स्वाहा
द्यावापृथिवीभ्याᳪस्वाहाव्वातादारंभेस्वाहा ॥ ६ ॥ [४-२]
आकूत्त्यैप्प्रयुजे ॥ आकूत्त्यैप्प्रयुजेग्नयेस्वाहामेधायैमनसेग्न
येस्वाहादीक्षायैतपसेग्नयेस्वाहासरस्वत्त्यैपूष्णेग्नयेस्वाहा ॥
आपोदेवीर्बृहतीर्व्विश्वशम्भुवोद्यावापृथिवीऽउरोऽअन्तरिक्ष ॥
बृहस्प्पतयेहविषाव्विधेमस्वाहा ॥ ७ ॥ व्विश्वोदेवस्य ॥ व्विश्वो

देवस्यनेतुर्म्मर्त्तौवुरीतसक्ख्यम् ॥ विश्वौरायऽइषुद्ध्यतिद्युम्न्नंवृ
णीतपुष्ष्यसेस्वाहा ॥८॥ [२-३] ऋक्सामयोःशिल्प्पे ॥ ऋक्सा
मयोःशिल्प्पेस्त्थस्तेवामारंभेतेमापातमास्ययज्ञस्योदृचः ॥ श
र्म्मासिशर्म्मंमेयच्छनमंस्तेऽअस्तुमामाहिंसीः ॥ ९ ॥ ऊर्ग्गं
सि ॥ ऊर्ग्गस्याङ्गिरस्यूर्ण्णम्म्रदाऽऊर्ज्जंमयिधेहि ॥ सोमंस्यनी
विरंसिविष्ण्णोःशर्म्मासिशर्म्मंयजमानस्येन्द्रंस्ययोनिरसिसुस ॥२६॥
स्याःकृषीस्कृधि ॥ उच्छ्रयस्ववनस्प्पतऽऊर्द्ध्वोमापाह्यंहसऽ

आस्ययज्ञस्योद्दृचः ॥ १० ॥ [२-४] व्रतङ्कृणुत[१] । व्रतङ्कृणुता
ग्निर्ब्रह्माग्निर्यज्ञोवनस्पतिर्यज्ञियः ॥ दैवीन्धियम्मनाम
हेसुमृडीकामभिष्टयेवर्चोधाँयज्ञवाहसꣳसुतीर्त्थानोऽअसद्व
शे॥येदेवामनोजातामनोयुजोदक्षङ्क्रतवस्तेनोवन्तुतेनःपान्तु
तेभ्यꣳस्वाहा ॥ ११ ॥ श्वात्त्राःपीताः ॥ श्वात्त्राःपीताभवतयूय
मापोऽअस्माकमन्तरुदरेसुशेवाः ॥ ताऽअस्मभ्यमयक्ष्मा

१ अत्र व्रतम् कृणुत इति पदम् । स्पर्शे परपञ्चमस्य (शु. य. प्रा. ४ अ. १२ सू.) इत्यनेन मकारस्य स्पर्शवर्णपरे स्पर्शवर्णस्य पञ्चमाक्षरो भवति तेन ङ्कारः । एवन्ते तत्र नकारः ।

संहि. ऽअंनमीवाऽअनांगसुꣳस्वदंन्तुदेवीरमृतांऽऋतावृधं÷ ॥ १२ ॥ पू. अ.
॥२७॥ इयन्तें । यज्ञियांतनूरपोमुंञ्चामिनप्प्रजाम् ॥ अꣳहोमुचꣳ ॥ ४ ॥
स्वाहांकृताꣳपृथिवीमाविंशतपृथिव्यासम्भंव ॥ १३ ॥ अग्ने
त्त्वम् ॥ अग्नेत्त्वꣳसुजांगृहिव्वयꣳसुमंन्दिषीमहि ॥ रक्षांणोऽ
अप्प्रंयुच्छन्प्प्रबुधेंनꣳपुनंस्कृधि॥१४॥पुनर्म्मनं÷ ॥ पुनर्म्मनꣳपु
नरायुंर्म्मऽआगन्पुनं÷प्प्राणःपुनंरात्त्मामऽआगन्पुनश्चक्षुꣳ ॥ २७ ॥

---

१ पुनस्कृधि । अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन ऋवर्णपरे स्पर्शे निषेधान्न ककारस्य द्वित्वम् । यत्र यत्र ऊष्मभ्योऽन्तःस्थेभ्यश्च परः स्पर्शवर्णः ऋविशिष्टश्चेत्तत्र तत्र द्वित्वाभावो ज्ञेयः । यथा-कृपीस्कृधि ।

पुनः॒श्रोत्रं॑म्म॒ऽआगं॑न् ॥ वै॒श्वा॒न॒रोऽअद॑ब्धस्त्तनू॒पाऽअ॒ग्निर्न्नः॑ पातुदु॒रि॒ताद॑व॒द्यात् ॥ १५ ॥ त्वम॑ग्ने । व्र॒त॒पाऽअ॑सिदे॒वऽ आमर्त्त्ये॒ष्ष्वा ॥ त्वँय॒ज्ञेष्ष्वीड्यः॑ ॥ रास्वेयं॑त्स॒ोमाभूयो॑ भरदे॒वोनः॑सवि॒तावसो॑र्दा॒तावस्व॑दात् ॥ १६ ॥ [६-५]
ए॒षाते॑ । शु॒क्रत॒नू॒रे॒तद्वर्च॒स्त्तया॒सम्भ॑व॒भ्भ्राजं॑ङ्गच्छ ॥ जूर॑सि धृ॒तामन॑सा॒जुष्ट्टा॒विष्ण॑वे ॥ १७ ॥ तस्या॑स्त्ते । स॒त्त्यस॑वसः॒ प्प्रस॒वेत॒न्न्वोय॒न्त्रम॑शीय॒स्वाहा॑ ॥ शु॒क्रम॑सिच॒न्द्रम॑स्य॒मृत॑मसि॒वै

संहि. ॥२८॥

श्वदेवमसि ॥ १८ ॥ चिदसि । मनासिधीरसिदक्षिणासिक्ष पू. अ.
त्रियांसियज्ञियास्यदितिरस्युभयतःशीर्ष्णी ॥ सानःसुप्राची ॥ ४ ॥
सुप्रतीच्येधिमित्रस्त्वांपदिबंध्नीताम्पूषाध्वनस्पात्विन्द्रायाध्
यक्षाय ॥ १९ ॥ अनुत्त्वा । मातामन्यतामनुपितानुभ्राता
सगर्भ्योनुसखासयूथ्यः ॥ सादेविदेवमच्छेहीन्द्रायसोमंरु
द्रस्त्वावर्त्तयतुस्वस्तिसोमसखापुनरेहि ॥ २० ॥ [४-६] ॥२८॥
वस्व्यसि ॥ वस्व्यस्यदितिरस्यादित्यासिरुद्रासिचन्द्रासि ॥

बृहस्प्पतिष्ट्वासुम्म्नेरंम्म्णातुरुद्द्रोव्वसुंभिराचंके ॥ २१ ॥ अदि
त्त्यास्त्त्वा । मूर्द्धन्नाजिघर्म्मिदेवयजंनेपृथिव्व्याऽइडांयास्प्पद
मंसिघृतवत्त्स्वाहा ॥ अस्म्मेरंमस्वास्म्मेतेबन्धुस्त्त्वेरायोमेरायो
माव्वयङ्ग्रायस्प्पोषेणव्वियौष्म्मतोतोरायंः ॥ २२ ॥ समंक्ख्ये[१] ।
देव्व्याधियासन्दाक्षिंणयोरुचंक्षसा ॥ मामऽआयुंष्प्रमोषीम्मोंऽ
अहन्तवंव्वीरंव्विंदेयतवंदेविसन्दृशिं ॥ २३ ॥ [३-७] एषतें ।

१ समक्ख्ये । अत्र स्वरात्संयोगा० (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन खकारस्य द्वित्वे जाते प्रथमैर्द्वितीयास्तृतीयैश्चतुर्थाः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०८ सू.) इत्यनेन खस्थाने ककारो विहितः ।

गायत्त्रोभागऽइतिमेसोमायब्रूतादेषतेत्त्रैष्टुभोभागऽइतिमेसो
मायब्रूतादेषतेजागतोभागऽइतिमेसोमायब्रूताच्छन्दोनामा
नाꣳसाम्म्राज्ज्यङ्गच्छेतिमेसोमायब्रूतादास्माकोसिशुक्क्रस्ते
ग्ग्रह्योविचितस्त्वाविचिन्वन्तु ॥ २४ ॥ अभित्त्यम् ॥ अभि
त्त्यन्[1]देवꣳसवितारमोण्ण्योः कविक्क्रतुमर्च्चामिसत्त्यसवꣳरत्नधा
मभिप्प्रियम्मतिङ्कविम् ॥ ऊर्द्ध्वायस्यामतिर्भाऽअदिद्युतत्सवी

१ देवꣳसवितारमोण्ण्योः । अत्र देवम् इत्यस्य मकारस्य अनुस्वारं रोष्मसु मकारः (शु. य. प्रा. ४ अ-१ सू.) इत्यनेन उष्मणि सकारे परे अनुस्वारे अथानुस्वारस्य गृंमित्यादेशः शषसहरेफेषु (का. प. १ सू.) इत्यनेन (गृंकारे) कृते गृंविशिष्टं रूपम् । एवम् उरुꣳहिराजा । अꣳहोमुचः । इत्यादिस्थलेषु गृंकारोऽनेन ज्ञेयः । वयꣳसुम. । अग्ने त्वꣳसुजा. । सोमꣳरुद्रस्त्वा. ।

मनिहिरंण्ण्यपाणिरमिमीतसुक्रतुं÷कृपास्वं÷ ॥ प्रजाब्भ्यंस्त्त्वा
प्प्रजास्त्त्वांनुप्प्राणंन्तुप्प्रजास्त्त्वमंनुप्प्राणिंहि ॥२५॥[२-८]
शुक्रन्त्वां । शुक्रेणंक्क्रीणामिचन्द्रञ्चन्द्रेणामृतंममृतेंन ॥ सग्ग्मे
तेगोरस्म्मेतेंचन्द्राणितपंसस्त्तनूरंसिप्प्रजापंतेर्व्वर्ण्णं÷परमेणंप
शुनांक्क्रीयसेसहस्त्रपोषम्पुंषेयम् ॥२६॥ मित्त्रोनं÷ ॥ मित्त्रोनऽए
हिसुमित्त्रधऽइन्द्रस्योरुमाविंशदक्षिणमुशन्नुशन्तंꣳस्योनंस्यो
नम् ॥ स्वानुभ्राजाङ्गांरेबम्भांरेहस्त्तसुहंस्त्तकृशांनवेतेवं÷सोम

संहि. क्रयंणास्त्ताव्रंक्षद्धुम्मावोंदभन् ॥ २७ ॥ परिंमा । ग्ग्नेदुश्च्रंरिता पृ. अ.
॥ ३० ॥ द्बाधुस्वामासुचंरितेभज ॥ उदायुंषास्वायुषोदंस्त्थामम्मृताँ २ ॥ ॥ ४ ॥
ऽअनुं ॥ २८ ॥ प्रतिपन्थांम् ॥ प्रतिपन्थांमपद्महिस्वस्तिगा
मंनेहसंम् ॥ येनाव्विश्श्वाः परिद्विषोंव्वृणक्तिव्विन्दतेव्वसुं ॥ २९ ॥
[४-९] अदिंत्त्यास्त्त्वक् ॥ अदिंत्त्यास्त्त्वगस्यदिंत्त्यैसदुऽआ
सींद ॥ अस्तंब्भ्नाद्द्यांव्वृषभोऽअन्तरिंक्षममिंमीतव्वरिमाणंम्पृ ॥ ३० ॥
थिव्व्याः ॥ आसींदद्विश्श्वाभुवंनानिसम्म्राड्विश्श्वेत्तानिव्वरुंणस्य

व्रतानि ॥ ३० ॥ व्वनेषुवि ॥ व्वनेषुव्व्यन्तरिक्षन्ततानव्वाजम
र्व्वत्त्सुपयंऽउस्रियासु ॥ हृत्सुक्क्रतुंव्वरुणोव्विक्ष्वग्ग्निन्दिवि
सूर्य्यमदधात्त्सोममद्रौ ॥ ३१ ॥ सूर्य्यस्यचक्षुः ॥ सूर्य्यस्य
चक्षुरारोहाग्नेरक्ष्णःकनीनकम् ॥ यत्रैतशेभिरीयसेभ्राजमा
नोव्विपश्चिता ॥ ३२ ॥ उस्रावेतम् ॥ उस्रावेतन्धूर्षाहौयुज्ज्ये
थांमनश्रूऽअवीरहणौब्रह्मचोदनौ ॥ स्वस्तियजमानस्यगृहा

१ अत्र स्वरात्संयोगा० (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वे प्राप्ते न क्षवृचिश्विसतयेभ्यस्त्वैकम् (शु. य. प्रा. ६ अ. २७ सू.) इत्यनेनैतेभ्यः परस्य त्रशब्दस्य द्वित्वं न भवति तेन क्षत्र, वृत्र, चित्रम् । श्वित्रम्, सत्रस्य । तत्र गच्छ, यत्र पूर्वे । इत्येतेषु द्वित्वाभावो ज्ञेयः ।

॥३१॥ न्गंच्छतम् ॥ ३३ ॥ भुद्रोमे । सिप्प्रक्ष्यंवस्वभुवस्पतेव्विश्वा ॥४॥
न्यभिधामानि ॥ मात्त्वांपरिपरिणोव्विदुन्मात्त्वांपरिपुन्थिनो
व्विदुन्मात्त्वाव्वृकाऽअघायवोव्विदन् ॥ श्येनोभूत्त्वापरांपतयज
मानस्यगृहान्गंच्छतन्नौसँस्कृतम् ॥ ३४ ॥ नमोमित्रस्य ॥ नमो
मित्रस्यव्वरुणस्यचक्षसेमहोदेवायतदृतꣳसपर्य्यत ॥ दूरेदृशेदेव
जातायकेतवेदिवस्पुत्रायसूर्य्यायशꣳसत ॥ ३५ ॥ व्वरुणस्यो ॥३१॥
त्तम्भनम् ॥ व्वरुणस्योत्तम्भनमसिव्वरुणस्यस्कम्भसर्ज्जनीस्त्थो

व्वरुणस्यऽऋतसदन्न्यासिव्वरुणस्यऽऋतसदनमासिव्वरुणस्यऽऋत
सदनमासीद ॥ ३६ ॥ याते ॥ यातेधामानिहविषायजन्ति
तातेव्विश्वापरिभूरस्तुयज्ञम् ॥ गयस्फानः प्प्रतरणः सुवीरो
वीरहाप्प्रचरासोमदुर्यान् ॥ ३७ ॥ [८-१०] इतिश्रीवाज
सनेयसंहितायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥
अनुवाकसूत्रम्–अग्नेस्तनू, रापतयेत्वाचतुष्कौ, तक्षायनीमेद्वे,
इन्द्रघोषस्त्वास्तिस्रो, युंजतेमनाष्टौ, देवस्यत्वाचतस्रो, देव

संहि. स्यत्वापंच, विभूरसिचतस्रो, ज्योतिरसिष, डुरुद्विष्णोतिस्रो, पू॰ अ.
॥३२॥ दश त्रिचत्वारिꣳशत् ॥ [अ. ५ मं. ४३-अनु० १०] हरिःॐ॥ ॥५॥
अग्नेस्त्तनूः ॥ अग्नेस्त्तनूरंसिव्विष्ण्णवेत्त्वासोमंस्यतनूरंसिव्वि
ष्ण्णंवेत्त्वातिंथेरातित्थ्यमंसिव्विष्ण्णंवेत्त्वाश्श्येनायत्त्वासोम
भृतेव्विष्ण्णंवेत्त्वाग्नयेत्त्वारायस्प्पोषदेव्विष्ण्णवेत्त्वा ॥ १ ॥
अग्नेर्ज्जनित्रम् ॥ अग्नेर्ज्जनित्रमसिवृषणौस्त्थऽउर्वश्श्यस्या ॥३२॥
युरंसिपुरूरवाऽअसि ॥ गायत्रेणंत्त्वाच्छन्दंसामन्थामित्रैष्टुभे

नत्त्वाच्छन्दसामन्थामिजागतेनत्त्वाच्छन्दसामन्थामि ॥ २ ॥
भवंतन्नः ॥ भवंतन्नः समनसौसचेतसावरेपसौ ॥ मायज्ञꣳ
हिꣳसिष्टम्मायज्ञपतिञ्जातवेदसौशिवौभवतमद्यनः ॥ ३ ॥
अग्नावग्निः ॥ अग्नावग्निश्चरतिप्प्रविष्टऽऋषीणाम्पुत्त्रोऽअ
भिशास्तिपावा ॥ सनः स्योनश्सुयजायजेहदेवेभ्योहव्यꣳ
सदमप्प्रयुच्छन्त्स्वाहा ॥ ४ ॥ [४-१] आपतयेत्त्वा ॥ आ
पतयेत्त्वापरिपतयेगृह्णामितनूनप्त्रेशाक्वरायशक्क्नऽओजि

संहि. ष्टाय ॥ अनाधृष्टमस्यनाधृष्यन्देवानामोजोनभिशस्त्यभि पू. अ.
॥ ३३॥ शस्तिपाऽअनभिशस्तेन्यमञ्जसासत्यमुपगेषꣳस्वितेमाधाः ॥ ५ ॥
॥ ५ ॥ अग्नेव्व्रतपाः ॥ अग्नेव्व्रतपास्त्वेव्व्रतपायातवतनूरियꣳ
सामयियोममतनूरेषासात्वयि ॥ सहनौव्व्रतपतेव्व्रतान्यनुमे
दीक्षान्दीक्षापतिर्म्मन्यतामनुतपस्तपस्पतिः ॥ ६ ॥ अꣳ
शुरꣳशुष्टे । देवसोमाप्प्यायतामिन्द्रायैकधनविदे ॥ आतुभ्य ॥ ३२ ॥
मिन्द्रःप्प्यायतामात्वमिन्द्रायप्प्यायस्व ॥ आप्प्याययास्मा

न्तसर्व्वान्तसुन्न्यामेधयास्वस्तितेदेवसोमसुत्त्यामंशीय ॥ एष्टा
रायुः प्प्रेषेभगाय ऽऋतमृतवादिब्भ्योनमोद्यावापृथिवीब्भ्याम्
॥ ७॥ यातें ॥ यातेऽअग्नेयःशयातनूर्व्वर्षिष्ठागह्वरेष्ठा ॥ उग्ग्रं
व्वचोऽअपावधीत्त्वेषंव्वचोऽअपावधीत्त्स्वाहा ॥ यातेऽअग्नेरजः
शयातनूर्व्वर्षिष्ठागह्वरेष्ठा ॥ उग्ग्रंव्वचोऽअपावधीत्त्वेषंव्वचोऽ
अपावधीत्त्स्वाहा ॥ यातेऽअग्नेहरिशयातनूर्व्वर्षिष्ठागह्वरेष्ठा ॥
उग्ग्रंव्वचोऽअपावधीत्त्वेषंव्वचोऽअपावधीत्त्स्वाहा ॥ ८॥ [४-२]

तुष्टायनीमे ॥ तुष्टायनीमेसिव्वित्तायनीमेस्यवंतान्मानाथिता
दवंतान्माव्यथितात् ॥ व्विदेदग्निर्न्नभोनामाग्नेऽअङ्गिरऽआयु
नानाम्नेहियोस्याम्पृथिव्यामसियत्तेनाधृष्टन्नामयज्ञियन्तेन
त्वादधेव्विदेदग्निर्न्नभोनामाग्नेऽअङ्गिरऽआयुनानाम्नेहियो
द्वितीयस्याम्पृथिव्यामसियत्तेनाधृष्टन्नामयज्ञियन्तेनत्वादधे
व्विदेदग्निर्न्नभोनामाग्नेऽअङ्गिरऽआयुनानाम्नेहियस्तृतीयं ॥ ३४॥
स्याम्पृथिव्यामसियत्तेनाधृष्टन्नामयज्ञियन्तेनत्वादधे ॥ अनु

त्वादेववीतये ॥ ९ ॥ सि[1]ꣳहयसि । सपत्नसाहीदेवेभ्यःकल्प
स्वासिꣳहयसिसपत्नसाहीदेवेभ्यःशुन्धस्वसिꣳहयसिसपत्न
साहीदेवेभ्यःशुम्भस्व ॥ १० ॥ [२-३] इन्द्रघोषस्त्वा ॥ इन्द्र
घोषस्त्वावसुभिःपुरस्तात्पातुप्रचेतास्त्वारुद्रैःपश्चात्पातुम
नोजवास्त्वापितृभिर्दक्षिणतःपातुविश्वकर्म्मात्वादित्यैरुत्तर
तःपात्विदमहन्तप्तंवार्बहिर्द्धायज्ञान्निःसृजामि ॥ ११ ॥

---

१ अत्र अनुस्वारं रोष्मसु मकारः (शु. य. प्रा. ४ अ० १ सू.) इत्यनेन मकारस्यानुस्वारे कृते अथानुस्वारस्य गूमित्यादेशः शषसहरेफेषु (शु. य. प्रा. परिशि. सू.) इत्यनेन दीर्घगूंकारे प्राप्ते नानुस्वारः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०९ सू.) इत्यनेन स्योन इति संयोगे परे सकारे न दीर्घगुंकारः किन्तु ह्रस्वः ।

संहि. सिꣳह्यसि ॥ सिꣳह्यसिस्वाहासिꣳह्यस्यादित्त्यवनिꣳस्वाहा पू. अ.
॥ ३५ ॥ सिꣳह्यसिब्ब्रह्मवनिः क्षत्त्रवनिꣳस्वाहासिꣳह्यसिसुप्प्रजाव ॥ ५ ॥
नीरायस्प्पोषवनिꣳस्वाहासिꣳह्यस्यावहदेवाँय्यजमानायस्वा
हाभूतेब्भ्यस्त्त्वा ॥ १२ ॥ ध्रुवोसि । पृथिवीन्दृꣳहध्रुवक्षिदस्य
न्तरिक्षन्दृꣳहाच्युतक्षिदसिदिवन्दृꣳहाग्नेः पुरीषमसि ॥ १३ ॥
[३-४] युञ्जतेमनः ॥ युञ्जतेमनऽउतयुञ्जतेधियोव्विप्प्राव्वि ॥ ३५ ॥
प्प्रस्यबृहतोव्विपश्चितः ॥ व्विहोत्त्रादधेव्वयुनाविदेकऽइन्मही

देवस्यसवितुश्परिष्टुतिꣳस्वाहा ॥ १४ ॥ इदंव्विष्णुः ॥ इदं
व्विष्णुर्व्विचक्रमेत्त्रेधानिदधेपदम् ॥ समूढमस्यपाꣳसुरेस्वाहा
॥१५॥ इरावतीधेनुमती ॥ इरावतीधेनुमतीहिभूतꣳसूयवसिनी
मनवेदशस्या ॥ व्यस्कभ्नारोदसीव्विष्णवेतेदाधर्त्थपृथिवीम
भितोमयूखैꣳस्वाहा ॥ १६ ॥ देवश्रुतौदेवेषु ॥ देवश्रुतौदेवेष्वा
घोषतम्प्राचीप्प्रेतमध्वरङ्कल्पयन्तीऽऊर्ध्वँय्यज्ञन्नयतम्माजिह्व
रतम् ॥ स्वङ्गोष्ठमावदतन्देवीदुर्य्येऽआयुर्म्मानिर्व्वादिष्टम्प्रजा

१ अत्र रकारात्परस्य यकारस्य परंतु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन द्वित्वम् ।

संहि. म्मानिर्व्वादिष्टमत्त्रंरमेथांव्वर्ष्मन्त्पृथिव्याः ॥ १७ ॥ व्विष्णोर्नु । पू. अ.
॥३६॥ कंव्वीर्य्याणिप्रवोचं यः पार्त्थिवानिव्विममेरजाᳪसि ॥ योऽ ॥ ५ ॥
अस्कभायदुत्तरᳪसधस्त्थंव्विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायोव्विष्णवे
त्त्वा ॥ १८ ॥ दिवोवा । व्विष्णऽउतवापृथिव्यामहोवाव्वि
ष्णऽउरोरन्तरिक्षात् ॥ उभाहिहस्त्तावसुनापृणस्वाप्प्रयच्छद
क्षिणादोतसव्याद्विष्णवेत्त्वा ॥ १९ ॥ प्रतत् ॥ प्रतद्विष्णु ॥३६।

१ अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वम् ॥ यथा–विष्णाऽउत वा । विष्णऽ उरोर० । द्विष्णवे त्वा । प्रतद्विष्णुः । विष्णोरराटम् । इत्यादिषु बोध्यम् ।

स्त्तवतेव्वीर्य्येणमृगोनभीमꣳकुचरोगिरिष्ठाः ॥ यस्योरुषुत्रिषु
व्विक्क्रमणेष्ष्वधिक्षियन्तिभुवनानिव्विश्श्वा ॥ २० ॥ व्विष्ण्णोररा
टम् ॥ व्विष्ण्णोरराटमसिव्विष्ण्णोःश्नप्त्रेस्त्थोव्विष्ण्णोःस्यूर
सिव्विष्ण्णोर्द्ध्रुवोसि ॥ व्वैष्ण्णवमसिव्विष्ण्णवेत्त्वा ॥ २१ ॥ [८-५]
देवस्यत्त्वा । सवितुःप्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्ण्णोहस्त्ता
ब्भ्याम् ॥ आददेनार्य्यसीदमहꣳरक्षसाङ्ग्रीवाऽअपिकृन्तामि ॥
बृहन्नसिबृहद्द्रवाबृहतीमिन्द्रायव्वाचंव्वद ॥ २२ ॥ रक्षोहणंव्व

लगहनम् ॥ रक्षोहणँव्वलगहनंव्वैष्णवीमिदमहन्तंव्वलगमुत्त्कि
रामियम्मेनिष्ट्योयममात्त्योनिचखानेदमहन्तंव्वलगमुत्त्किरा
मियम्मेसमानोयमसमानोनिचखानेदमहन्तंव्वलगमुत्त्किरा
मियम्मेसबन्धुर्य्यमसबन्धुर्न्निचखानेदमहन्तंव्वलगमुत्त्किरा
मियम्मेसजातोयमसजातोनिचखानोत्कृत्त्याङ्किरामि ॥२३॥
स्वराडसि । सपत्नहासत्त्रराडस्यभिमातिहाजनराडसिरक्षोहा ॥ ३७ ॥
सर्व्वराडस्यमित्रहा ॥ २४ ॥ रक्षोहणोवः ॥ रक्षोहणोवोव्व

लगुहनं॑प्रोक्षांमिव्वैष्णुवान्नंक्षोहणौंवोव्वलगुहनोवंनयामिव्वै
ष्णुवान्नंक्षोहणौंवोव्वलगुहनोवंस्तृणामिव्वैष्णुवान्नंक्षोहणौंवां
व्वलगुहनाऽउपंदधामिव्वैष्णुवीरंक्षोहणौंवांव्वलगुहनौपर्य्यूहा
मिव्वैष्णवीव्वैष्णवमंसिव्वैष्णुवास्त्थ ॥ २५॥ [४-६] देवस्यं
त्वा । सवितुःप्रंसवेश्विनोर्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्याम् ॥
आदंदेनार्य्यंसीदमुहश्रक्षसाङ्ग्रीवाऽअपिंकृन्तामि ॥ यवोसि
यवयास्म्मद्द्वेषोंयवयारांतीर्द्दिवेत्त्वान्तरिक्षायत्त्वापृथिव्यैत्त्वा

शुन्धन्ताँल्लोकाःपितृषदनाःपितृषदनमसि ॥ २६ ॥ उद्दि
॥३८॥ वम् ॥ उद्दिवꣳस्तभानान्तरिक्षम्पृणदृꣳहस्वपृथिव्यान्द्युतान ॥ ५ ॥
स्त्वामारुतोमिनोतुमित्रावरुणौध्रुवेणधर्म्मणा ॥ ब्रह्मवनि
त्वाक्षत्रवनिरायस्पोषवनिपर्य्यूहामि ॥ ब्रह्मदृꣳहक्षत्रन्दृꣳ
हायुर्दृꣳहप्रजान्दृꣳह ॥ २७ ॥ ध्रुवासि । ध्रुवोयँय्यजमानो
स्मिन्नायतनेप्रजयापशुभिर्भूयात् ॥ घृतेनद्यावापृथिवी ॥ ३८ ॥
पूर्य्येथामिन्द्रस्यच्छदिरसिविश्वजनस्यच्छाया ॥ २८ ॥ परि

त्वा । गिर्व्वणोगिरंऽइमाभंवन्तुव्विश्श्वतं÷ ॥ वृद्धायुमनुवृद्धंयो
जुष्टांभवन्तुजुष्टंयꣳ ॥ २९ ॥ इन्द्रंस्यस्यूः ॥ इन्द्रंस्यस्यूरसी
न्द्रंस्यद्ध्रुवोसि ॥ ऐन्द्रमंसिव्वैश्श्वदेवमंसि ॥ ३० ॥ [५-७]
व्विभूरंसि । प्प्रवाहंणोव्वह्निरसिहव्यवाहंनꣳ ॥ श्वात्रोसिप्प्रचे
तास्त्तुथोसिव्विश्श्ववेंदाऽउशिगंसि ॥ ३१ ॥ उशिगंसि । कवि
रङ्घांरिरसिबम्भांरिरवस्यूरंसिदुवंस्वाञ्छुन्ध्यूरंसिमार्ज्जालीयं÷
सम्म्राडंसिकृशानुं÷परिषद्योंसिपवंमानोनभोंसिप्प्रतक्कांमृष्टो

शु. य. संहि. सिहव्यसूदंनऽऋतधांमासिस्वुर्ज्योतिहंसमुद्रोसि ॥ ३२ ॥ पू. अ. ॥ ५ ॥
॥ ३९ ॥ समुद्रोसि। विश्वव्यंचाऽअजोस्येकंपादहिंरसिबुध्न्योवागंस्यैन्द्र
मंसिसदोस्यृतंस्यद्वारौमामासन्ताप्ध्वमध्वंनामध्वपतेप्रमांतिर
स्वस्तिमेस्मिन्पथिदेंवयानेंभूयान्मित्रस्यंमा ॥ ३३ ॥ मित्र
स्यंमा ॥ मित्रस्यंमा चक्षुंषेक्षध्वमग्नंयहंसगराहंसगंरास्त्थ
सगंरेणनाम्नारौद्रेणानींकेनपातमांग्नयहंपिपृतमांग्नयोगोपा ॥ ३९ ॥
यतंमानमोंवोस्त्तुमामांहिहंसिष्ट ॥ ३४ ॥ [४-८] ज्योतिं

रसि । व्विश्वरूपंव्विश्वेषान्देवानाᳬंसमित् ॥ त्वᳬंसोमतनू
कृद्भ्योद्वेषोभ्योन्न्यकृतेभ्यऽउरुयन्तासिव्वरूथᳬंस्वाहाजुषा
णोऽअप्तुराज्यंस्यव्वेतुस्वाहा ॥ ३५ ॥ शतम् ॥ २०० ॥
अग्नेनयं । सुपथारायेऽअस्म्मान्विश्वानिदेवव्वयुनानिव्वि
द्वान् ॥ युयोद्ध्यस्म्मज्जुहुराणमेनोभूयिष्ठान्तेनमऽउक्तिंव्विधेम
॥ ३६ ॥ अयन्नं ॥ अयन्नोऽअग्निर्व्वरिवस्कृणोत्त्वयम्मृधः

॥४०॥ पुरऽएंतुप्प्रभिन्दन् ॥ अयंव्वाजांञ्जंयतुव्वाजंसातावयꣳशत्रूं
ञ्जयतुजर्हंषाणꣳस्वाहां ॥ ३७ ॥ उरुव्विंष्णो ॥ उरुव्विंष्णो
व्विक्रंमस्वोरुक्षयांयनस्कृधि ॥ घृतङ्घृंतयोनेपिबप्प्रप्प्रंयज्ञपंति
न्तिरस्वाहां ॥ ३८ ॥ देवंसवितꣳ ॥ देवंसवितरेषतेसोमस्तꣳ
रंक्षस्वमात्त्वांदभन् ॥ एतत्त्वन्देंवसोमदेवोदेवाँ २ ॥ ऽउपां
गाऽइदमहम्मंनुष्प्यान्तसहरायस्प्पोषेंणस्वाहानिर्व्वरुंणस्यपा ॥४०॥

१ अत्र वाजान् जयतु इति पदे तकारवर्गश्चकारवर्गे चकारवर्गम् । (शु. य. प्रा. ४ अ. ९५ सू.) इत्यनेन वाजान् पदघटिततवर्गस्य नकारस्य जयतुपदघटिते चकारवर्गे परे चवर्गत्वं जातम् । तेन वाजाञ्जयतु । एवं शत्रूञ्जयतु ।

शान्मुञ्चये ॥ ३९ ॥ अग्नेव्व्रतपाः ॥ अग्नेव्व्रतपास्त्वेव्व्रतपाया
तवतनूर्म्मय्यभूदेषासात्त्वयियोममतनूस्त्वय्यभूदियꣳसाम
यि ॥ यथायथन्नौव्व्रतपतेव्व्रतान्यनुमेदीक्षान्दीक्षापतिरमꣳ
स्तानुतपस्तपस्पतिः ॥ ४० ॥ [६-९] उरुव्विष्णो ॥ उरुव्वि
ष्णोव्विक्क्रमस्वोरुक्षयायनस्कृधि ॥ घृतङ्घृतयोनेपिबप्प्रप्प्रयज्ञ
पतिन्तिरस्वाहा ॥ ४१ ॥ अत्त्यन्यान् ॥ अत्त्यन्याँ २ ॥
ऽअगान्नान्याँ २ ॥ ऽउपागामर्व्वाक्त्वापरेभ्योविदम्परोवरे

ऽभ्यर्ह ॥ तन्त्वाजुषामहेदेवव्वनस्प्पतेदेवयुज्ज्यायैदेवास्त्वादेव
यज्ज्यायैजुषन्तांव्विष्ण्णवेत्त्वा ॥ ओषधेत्त्रायस्वस्वाधितेमैनर्ठ
हिर्ठसीः ॥ ४२ ॥ द्याम्मा ॥ द्याम्मालेखीरन्तरिक्षम्माहिर्ठ
सीःपृथिव्व्यासम्भव ॥ अयर्ठहित्त्वास्वाधितिस्त्तेतिजानःप्प्रणि
नायमहुतेसौभगाय ॥ अतस्त्वन्देवव्वनस्प्पतेशतवल्शोव्वि
रोहसहस्रवल्शाव्वियर्ठरुहेम ॥ ४३ ॥ [३-१०] ॥
इति श्रीवाजसनेयसंहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वाषड्, पावी
रसिपंच, माहिःषट्, संतेतिस्रः, समुद्रंगच्छ, हविष्मतीरिमा
द्विकौ, हृदेत्वापंच, देवस्यत्वाष्टौ, अष्टौ सप्तत्रिꣳशत् ॥
[अ. ६ मं. ३७ अनु. ८] हरिः ॐ॥ देवस्यंत्त्वा। सवितुश्प्प्रंसवे
श्विनोर्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्ताम्भ्याम् ॥ आददेनार्यसीदम्
हꣳरक्षंसाङ्ग्रीवाऽअपिकृन्तामि ॥ यवोसियवयास्म्मद्द्वेषोयव
यारांतीर्द्दिवेत्त्वान्तरिक्षायत्त्वापृथिव्यैत्त्वाशुन्धन्ताँल्लोकाः

पितृषदनाꣳपितृषदनमसि ॥ १ ॥ अग्रेणीरसि । स्वावेशऽ
उन्नेतृणामेतस्यंव्वित्तादधिंत्त्वास्त्थास्यतिदेवस्त्वांसवितामद्ध्वां
नक्तुसुपिप्पलाब्भ्यस्त्वौषधीब्भ्यꣳ ॥ द्यामग्ग्रेणास्पृक्षऽआ
न्तरिक्षम्मद्धयेनाप्प्राꣳपृथिवीमुपरेणादृꣳहीꣳ ॥ २ ॥ यातें ॥
यातेधामान्न्युश्म्मसिगमंद्ध्यैयत्त्रगावोभूरिशृङ्गाऽअयासं÷ ॥
अत्राहतदुरुगायस्यव्विष्णणोꣳपरमम्पदमवंभारिभूरिं ॥ ब्रह्म ॥४२॥
वनिंत्त्वाक्षत्त्रवनिंरायस्प्पोषवनिपर्य्यूंहामि ॥ ब्रह्मंदृꣳहक्ष

१ अत्र देवः त्वा इति पदम् । तथयोः सम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यनेन त्वाघटिते तकारे परे विसर्जनीयस्य सत्त्वे देवस्त्वेति ।

त्रन्द्दृह्वायुर्द्दृह्प्प्रजान्द्दृह ॥ ३ ॥ व्विष्णोर्कम्माणि ।
पश्श्यतयतोव्व्रतानिपस्प्पुशे ॥ इन्द्रस्ययुज्ज्यर्सखा ॥ ४ ॥
तद्विष्णोः । परमम्पदह्सदापश्श्यन्तिसूरयः ॥ दिवीवचक्षु
रातंतम् ॥ ५ ॥ परिवीरसि ॥ परिवीरसिपरित्त्वादैवीर्व्विशो
व्ययन्ताम्परीमँय्यजमानह्रायोमनुष्ष्याणाम् ॥ दिवश्सूनु
रस्येषतेपृथिव्याँल्लोकऽआरण्ण्यस्तेपशुः ॥ ६ ॥ [६-१] उपा
वीरसि ॥ उपावीरस्युपदेवान्दैवीर्व्विशर्प्रागुरुशिजोव्वह्नित

मान् ॥ देवंत्त्वष्टुर्व्वसुंरमहुव्यातेंस्वदन्ताम् ॥ ७ ॥ रेवंतीर
मंद्धम् ॥ रेवंतीरमंद्धम्बृहंस्पते[1]धारयाव्वसूंनि ॥ ऋतस्यंत्त्वा
देवहविंःपाशेंनप्प्रतिमुञ्चामि[2]धर्षामानुंषः ॥ ८ ॥ देवस्यंत्त्वा ।
सवितुःप्प्रंसवेंश्विनोंर्ब्बाहुभ्भ्यांम्पूष्णोहस्ताभ्भ्याम् ॥ अग्नी
षोमांभ्भ्याञ्जुष्टन्नियुंनज्मि ॥ अद्भ्यस्त्वौषंधीभ्भ्योनुंत्त्वा
मातामंन्यतामनुंपितानुभ्भ्रातासगंभ्भ्योनुसखासयूंत्थ्यः ॥ ॥ ४३ ।

१ धारय वसूनि पदम् । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे धारयघटिताकारस्य दीर्घत्वं विधीयते । तेन धारयावसूनि । २ अत्र पिबासोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन धर्ष इत्यकारस्य दीर्घः ।

अग्नीषोमाभ्यान्त्वाजुष्टम्प्रोक्षामि ॥ ९ ॥ अपाम्पेरुः ॥
अपाम्पेरुरस्यापोदेवीःस्वदन्तुस्वात्तञ्चित्सदेवहविः ॥ सन्ते
प्राणोव्वातेनगच्छताᳯसमङ्गानियजत्रैःसंय्यज्ञपतिराशिषा
॥ १० ॥ घृतेनाक्तौ । पशूँस्त्रायेथाᳯरेवतियजमानेप्प्रिय
न्धाऽआविश ॥ उरोरन्तरिक्षात्सजूर्द्देवेनव्वातेनास्यहविष
स्त्मनायजसमस्यतन्न्वाभव ॥ व्वर्षोव्वर्षीयसियज्ञेयज्ञपतिन्धाः
स्वाहादेवेभ्योदेवेभ्यःस्वाहा ॥ ११ ॥ [५-२] माहिं ॥

माहिर्भूर्म्मापृदांकुर्न्नमंस्त्तऽआतानानुर्व्वांप्प्रेहि ॥ घृतस्यंकु
॥४४॥ ल्ल्याऽउपंऽऋतस्युपत्थ्याऽअनु ॥ १२ ॥ देवीरापः । शुद्धाव्वो
ढ्वँसुपंरिविष्टादेवेषुसुपंरिविष्टाव्वयम्पंरिवेष्टारोंभूयास्म ॥ १३ ॥
व्वाचंन्ते ॥ व्वाचंन्तेशुन्धामिप्प्राणन्तेंशुन्धामिचक्षुस्त्तेशुन्धा
मिश्श्रोत्रंन्तेशुन्धामिनाभिंन्तेशुन्धामिमेढ्रंन्तेशुन्धामिपायु
न्तेंशुन्धामिचरित्राँस्त्तेशुन्धामि ॥ १४ ॥ मनंस्त्ते ॥ ॥४४॥
मनंस्त्तऽआप्प्यांयतांव्वाक्क्तऽआप्प्यांयताम्प्राणस्त्तऽआप्प्यांय

ताञ्चक्षुंस्त्तऽआप्प्यांयताᳫं श्रोत्रंन्तऽआप्प्यांयताम् ॥ यत्तेंक्रू
रँम्ब्यदास्त्थितन्तत्तऽआप्प्यांयतान्निष्ट्यांयतान्तत्तेंशुद्ध्यतुशम
होंब्भ्यः ॥ ओषंधेत्त्रायंस्वस्वधिंतेमैनᳫं हिᳫंसीः ॥ १५ ॥ रक्षं
साम्भागः ॥ रक्षंसाम्भागोऽसिनिरंस्तᳫं रक्षंऽइदमहᳫं रक्षोभि
तिष्ठामीदमहᳫं रक्षोवंबाधऽइदमहᳫं रक्षोंधमन्तमोंनयामि ॥ घृ
तेनंद्यावापृथिवीप्प्रोण्णुंवाथांव्वायोवेस्त्तोकानांमग्निराज्ज्यंस्यव्वे

---

१ निष्ट्यायताम् । अत्र निःस्त्यायताम् इति पदम् । अत्र नेःस्त्यास्तनोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७० सू.) इत्यनेन नेरुपसर्गात्परयोः स्त्यास्तन्योर्धात्वोः सकारस्य षकारो भवति संहितायाम् । इति षत्वे षात्तथौ मूर्धन्यम् इति ष्टुत्वे (शु. य. प्रा. ३. अ. ८० सू.) ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श इत्यनेन टकारस्य द्वित्वम् ।

तुस्वाहास्वाहांकृतेऽऊर्ध्वंनभसम्मारुतङ्गच्छतम् ॥ १६ ॥
इदमांपः ॥ इदमांपुःप्प्रवंहतावद्यञ्चमलंञ्चयत् ॥ यच्चांभिदु
द्रोहानृतंयच्चंशेपेऽअंभीरुणंम् ॥ आपोंमातस्म्मादेनंसःपव
मानश्चमुञ्चतु ॥ १७ ॥ [६-३] सन्तें ॥ सन्तेमनोमनं
सासम्प्राणःप्प्राणेनंगच्छताम् ॥ रेडंस्यग्निष्ट्वांश्रीणात्वाप
स्त्वासमंरिणन्वातंस्यत्वाघ्राज्यैपूष्णोरंहंयाऽऊष्म्मणोव्य ॥४५।
थिषत्प्रयुंतन्द्वेषं ॥ १८ ॥ घृतङ्घृंतपावानः ॥ घृतङ्घृंतपा

वानꣳपिबतुव्वसांव्वसापावानꣳपिबतान्तरिक्षस्यहुविरसिस्वाहा ॥
दिशः प्प्रदिशऽआदिशोव्विदिशऽउद्दिशोदिग्भ्यः स्वाहा ।१९।
ऐन्द्रः प्प्राणः ॥ ऐन्द्रः प्प्राणोऽअङ्गेऽअङ्गेनिदीध्यदैन्द्रऽउदानो
ऽअङ्गेऽअङ्गेनिधीतꣳ ॥ देवंत्त्वष्ष्टर्भूरितेसꣳसमेतुसलक्ष्मायद्वि
पुरूपम्भवाति ॥ देवत्त्रायन्तमवसेसखायोनुत्त्वामातापितरो
मदन्तु ॥ २० ॥ [३-४] समुद्रङ्गच्छ ॥ समुद्रङ्गच्छस्वाहा
न्तरिक्षङ्गच्छस्वाहादेवꣳसवितारङ्गच्छस्वाहामित्रावरुणौगच्छ

स्वाहाहोरात्रेगच्छस्वाहाच्छन्दाꣳसिगच्छस्वाहाद्यावापृथिवी
गच्छस्वाहायज्ञङ्गच्छस्वाहासोमङ्गच्छस्वाहादिव्यन्नभोगच्छ
स्वाहाग्निंवैश्वानरङ्गच्छस्वाहामनोमेहार्द्दियच्छदिवन्तेधूमो
गच्छतुस्वर्ज्ज्योतिःपृथिवीम्भस्मनापृणस्वाहा ॥२१॥ मापः ॥
मापोमौषधीर्हिꣳसीर्द्धाम्नोधाम्नोराजँस्ततोवरुणनोमुञ्च ॥
यदाहुरघ्न्याऽइतिवरुणेतिशपामहेततोवरुणनोमुञ्च ॥ सुमि ॥४६॥
त्रियानऽआपऽओषधयःसन्तुदुर्म्मित्रियास्तस्मैसन्तुयो

स्म्मान्द्वेष्ट्टियञ्चंव्वयन्द्विष्म्मः ॥ २२ ॥ [२-५] हुविष्म्मंती
रिमाः ॥ हुविष्म्मंतीरिमाऽआपोंहुविष्म्मॉं २ ॥ ऽआविंवा
सति ॥ हुविष्म्मांन्देुवोऽअंद्धुरोहुविष्म्मॉं २ ॥ ऽअस्त्तुसूर्य्यः
॥ २३ ॥ अग्नेर्व्वः ॥ अग्नेर्व्वोपन्नगृहस्युसदंसिसादयामीन्द्रा
ग्ग्न्योर्भागुधेयींस्त्थमित्त्रावरुंणयोर्भागुधेयींस्त्थुव्विश्श्वेषान्देु
वानांम्भागुधेयींस्त्थ ॥ अमूर्ज्जाऽउपसूर्य्येयाभिंर्व्वासूर्य्यः
सुह ॥ तानोंहिन्न्वन्त्वद्धुरम् ॥ २४ ॥ [२-६] हुदेत्त्वां ॥

हृदेत्त्वामनसेत्त्वादिवेत्त्वासूर्य्यायत्त्वा ॥ ऊर्द्ध्वमिममध्वरन्दि
विदेवेषुहोत्त्रायच्छ ॥ २५ ॥ सोमराजन् ॥ सोमराजन्वि
श्वास्त्वम्प्रजाऽउपावरोहविश्वास्त्वाँम्प्रजाऽउपावरोहन्तु ॥
शृणोत्त्वग्निःसमिधाहवम्मेशृण्वन्त्वापोधिषणाश्चदेवीः ॥
[२]श्रोताग्ग्रावाणोविदुषोनयज्ञꣳशृणोतुदेवःसविताहवम्मेस्वाहा
॥ २६ ॥ देवीरापꣳ ॥ देवीरापोऽअपान्नपाद्योवऽऊर्म्मिर्हवि

---

१ अत्र विश्वाऽऊष्मान्तं परिढ्ढिपस्त्वं त्वाम् (शु. य. प्रा. ४ अ. २७ सू.) इत्यनेन विश्वापदम् ऊष्मान्तं (सान्तम्) जाते विश्वास्त्वम् विश्वास्त्वाम् ।
२ श्रोताग्ग्रावाणः । पिवासोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन श्रोत इति क्रियापदस्थह्रस्वाकारस्य दीर्घः ।

ष्यऽइन्द्रियावान्मदिन्तमः ॥ तन्देवेभ्योदेवत्रादत्तशुक्रपे
भ्योयेषाम्भागस्त्थस्वाहा ॥ २७ ॥ कार्षिरसि ॥ कार्षिरसि
समुद्रस्यत्त्वाक्षित्त्याऽउन्नयामि ॥ समापोऽअद्भिरग्ग्मतसमो
षधीभिरोषधीः ॥ २८ ॥ यमग्ग्ने ॥ यमग्ग्नेपृत्सुमर्त्त्यमवा
वाजेषुयञ्जुनाः ॥ सयन्ताशश्वतीरिषःस्वाहा ॥ २९ ॥ [५-७]
देवस्यत्त्वा ॥ देवस्यत्त्वासवितुःप्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुभ्याम्पूष्णो
हस्ताभ्याम् ॥ आददेरावासिगभीरमिममध्वरङ्कृधीन्द्रायसु

पूतमम् ॥ उत्तमेनंपविनोर्ज्जस्वन्तम्मधुमन्तम्पयस्वन्तंनिग्ग्रा
भ्यास्त्थदेवश्श्रुतंस्त्तर्प्पयंतमामनोमे ॥ ३० ॥ मनोमे । तर्प्प
यतव्वाचंम्मेतर्प्पयतप्प्राणम्मेतर्प्पयतचक्षुम्मेतर्प्पयतश्श्रोत्रंम्मे
तर्प्पयतात्त्मानंम्मेतर्प्पयतप्प्रजाम्मेतर्प्पयतपशून्म्मेतर्प्पयतग
णान्म्मेतर्प्पयतगणामेमाव्वितृषन् ॥ ३१ ॥ इन्द्रायत्त्वा ॥ इन्द्रा
यत्त्वाव्वसुमतेरुद्रवतऽइन्द्रायत्त्वादित्त्यवतऽइन्द्रायत्त्वाभिमा
तिग्घ्ने ॥ श्येनायंत्त्वासोमभृतेग्ग्नयेत्त्वारायस्प्पोषदे ॥ ३२ ॥

यत्ते । सोमदिविज्ज्योतिर्य्यत्पृथिव्याँय्यदुरावन्तरिक्षे । तेना
स्मैयजमानायोरुरायेकृध्यधिदात्रेव्वोचः॥३३॥ श्वात्रास्त्थ ॥
श्वात्रास्त्थवृत्रतुरोराधोगूर्त्ताऽअमृतस्यपत्नीः ॥ तादेवीर्देवत्रे
मँय्यज्ञन्नयतोपहूताः सोमस्यापिबत ॥ ३४ ॥ माभेः ॥
माभेर्म्मासंविक्थाऽऊर्ज्जन्धत्स्वधिषणेव्वीड्वीसतीव्वीडयेथामू
र्ज्जन्दधाथाम् ॥ पाप्माहतोनसोमः ॥ ३५ ॥ प्रागपा
क् ॥ प्रागपागुदगधराक्सर्वतस्त्वादिशऽआधावन्तु ॥ अम्ब

निष्प॑रसम॒रीर्व्विदाम् ॥ ३६ ॥ त्वम॒ङ्ग ॥ त्वम॒ङ्ग प्रश॑ꣳ
सिषोदे॒वश्श॑विष्ठ॒मर्त्त्यम् ॥ नत्त्वद॒न्न्योम॑घवन्नस्त्तिमर्ड्डि॒तेन्द्र॒
ब्रवी॑मिते॒वच॑÷ ॥ ३७॥ [८-८] इति श्रीवाजसनेयसंहिता-
यां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसू-
त्रम् ॥ व्वाचस्पतयेत्रिको, पयामगृहीतोसित्रिका, वायोद्विका,
यंव्वांद्विको, आवामेका, तंप्रत्क्कथाचतस्रो,ऽयंव्वेनस्त्रिका, ॥ ४९ ॥

१ निष्पर अत्र निः इति विसर्गस्य आविर्निरिड इडाया वसतिर्वैरिवः (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन यथायोगं ककारपकारपरयोः विसर्जनीयस्य पकारः क्रियते इति पकारे कृते निष्परः । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

श्वेदेवासस्त्रिका, इन्द्राय मूर्द्धानंद्विकौ, यस्तएका, प्राणायमे
तिस्रो, मघवऽएकेन्द्राग्नीऽआगतमेका, घैको, मासऽएका, वि
श्वेदेवासऽआगतऽएके, न्द्रमरुत्वऽएका, मरुत्वन्तंवृषभमेका,
मेरुतान्त्वा, सजोषाऽइन्द्रऽएका, मरुत्वाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएका,
महाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएका, महाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएको, दुत्यमष्टौ
पंचविꣳशतिरष्टाचत्वारिꣳशत् [अ. ७ मं. ४८ अनु. २५]

१ इति शतपथब्राह्मणपाठः ।

हरिः ॐ॥ [1]व्वाँचस्प्पतयेपवस्वव्वृष्णोऽअᳪशुब्भ्याङ्गभस्तिपूतः॥
देवोदेवेब्भ्यः पवस्वयेषाम्भागोसि ॥ १ ॥ मधुमतीर्न्नः ॥ मधुम
तीर्न्नऽइषस्कृधियत्तेसोमादाब्भ्यन्नामजागृवितस्म्मैतेसोमसो
मायस्वाहास्वाहोर्व्वन्तरिक्षमन्न्वेमिस्वाङ्कृतोसि ॥ २ ॥ स्वाङ्कृ
तोसि । व्विश्वेब्भ्यऽइन्द्रियेब्भ्योदिव्येब्भ्यः पार्त्थिवेब्भ्योमन
स्त्वाष्टुस्वाहात्वासुभवसूर्य्यायदेवेब्भ्यस्त्वामरीचिपेब्भ्योदे ॥ ५० ॥

१ व्वाचस्प्पतये अत्र प्रकृत्या कखयोः पफयोश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यनेन विसर्गस्य प्रकृतिभावे प्राप्ते पतित्तालव्यस्वरोदये (शु. य. प्रा. ३ अ. ३५ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे विसर्जनीयस्य सकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम्।

वांꣳशोयस्मैत्त्वेडेतत्त्सत्त्यमुंपरिप्प्रुतांभङ्गेनंहुत्तोसौफड्ड्प्रा
णायंत्त्वाव्व्यानायंत्त्वा ॥ ३ ॥ [३-१] उपयामगृंहीतोसि ॥
उपयामगृंहीतोस्युन्तर्य्यँच्छमघवन्प्पाहिसोमंम् ॥ उरुष्ष्यराय
ऽएषौंयजस्व ॥ ४ ॥ अन्तस्त्तें[1] ॥ अन्तस्त्तेद्द्यावांपृथिवीदंधा
म्म्यन्तर्द्दधाम्म्युर्व्वन्तारिंक्षम् ॥ सजूर्द्देवेभिरवंरैःपरैश्च्चान्तर्य्या
मेमंघवन्म्मादयस्व ॥५॥ स्वाङ्कृतोसि ॥ स्वाङ्कृतोसिविश्श्वेब्भ्यऽ

१ अन्तस्त्ते । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन नकारस्य द्वित्वे प्राप्ते स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन स्ववर्गीये तकारे परे द्वित्वनिषेधान्न द्वित्वम् ।

शु. य. संहि. इन्द्रियेभ्योदिव्येभ्यःपार्त्थिवेभ्योमनस्त्वाष्टुस्वाहात्त्वासु पू. अ.

॥५१॥ भवसूर्य्यायदेवेभ्यस्त्वामरीचिपेभ्यऽउदानायत्त्वा ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥

[३-२]आवायो ॥ आवायो भूषशुचिपाऽउपनःसहस्रन्तेनि

युतोविश्ववार ॥ उपोतेऽअन्धोमद्यमयामियस्यदेवदधिषेपूर्व्व

पेयंवायवेत्त्वा ॥ ७॥ इन्द्रवायूऽइमे । सुताऽउपप्प्रयोभिरागं

तम् ॥ इन्दवोवामुशन्तिहि ॥ उपयामगृहीतोसिवायवऽइन्द्र[1] ॥ ५१ ॥

---

१ इन्द्रवायुभ्याम् । अत्र पूर्वो द्वन्द्वेष्ववायुषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १२८ सू.) इत्यनेन अवायौ द्वन्द्वसमासे पूर्वस्य पदान्तस्याकारस्य दीर्घविधानाभावात्रेन्द्रशब्दाकारस्य दीर्घाकारो वायुशब्दपरत्वात् ।

वायुभ्यांन्त्वैषतेयोनिः सजोषोभ्यान्त्वा ॥ ८ ॥ [२-३]
अयंव्वांम् ॥ अयंव्वांम्मित्रावरुणासुतःसोमंऽऋतावृधा ॥ म
मेदिहश्रुंतंहवंम् ॥ उपयामगृंहीतोसिमित्रावरुणाभ्यान्त्वा
॥ ९ ॥ रायाव्वयम् ॥ रायाव्वयꣳसंसवाꣳसोमदेमहव्येनंदेवा
यवंसेनगावंः ॥ तान्धेनुम्मित्रावरुणायुवन्नोंव्विश्वाहांधत्तमनं
पस्फुरन्तीमेषतेयोनिर्ऋतायुभ्यांन्त्वा ॥ १० ॥ [२-४]
यावांम् ॥ यावाङ्कशामधुमत्यश्विनासूनृतांवती ॥ तयां

यज्ञम्मिमिक्षतम् ॥ उपयामगृहीतोस्यश्विभ्यान्त्वैषतेयोनि
र्म्माद्ध्वीभ्यान्त्वा ॥ ११ ॥ [१-५] तम्प्रत्नथा । पूर्व्व
थाव्विश्श्वथेमथाज्ज्येष्ठतातिम्बर्हिषदंᳬस्वर्व्विदम् ॥ प्रतीचीनं
व्वृजनन्दोहसेधुनिमाशुञ्जयन्तमनुयासुवर्द्धसे ॥ उपयामगृ
हीतोसिशण्डायत्त्वैषतेयोनिर्व्वीरताम्पाह्यपमृष्टᳬशण्डोदेवा
स्त्वाᳬशुक्रपाःप्प्रणयन्त्वनाधृष्टासि ॥ १२ ॥ सुवीरोव्वीरान् ॥
सुवीरोव्वीरान्प्प्रजनयन्परीह्यभिरायस्प्पोषेणयजमानम् ॥

सञ्जग्ग्मानोदिवापृथिव्याशुक्रश्शुक्रशोचिषानिरंस्त्तंशण्डः
शुक्रस्याधिष्ठानमसि ॥१३॥ अच्छिन्नस्यते। देवसोमसुवीर्य्यं
स्यरायस्प्पोषस्यददितारःस्याम ॥ साप्प्रथमासँस्कृतिर्व्विश्ववा
रासप्प्रथमोव्वरुणोमित्त्रोऽअग्ग्निः॥१४॥ सप्प्रथमः॥ सप्प्रथमो
[1]बृहस्प्पतिश्चिकित्त्वाँस्त्तस्म्माऽइन्द्रायसुतमाजुहोतस्वाहा ॥
[2]तृम्पन्तुहोत्त्रामद्ध्वोयाःस्विष्टायाःसुप्प्रीताःसुहुतायत्स्वाहाया

१ तथयोः सम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १३६ सू.) इत्यनेन नकारस्य सकारे अनुनासिकमुपधा प्रागन्तस्थायाः (शु. य. प्रा. ३ अ. १३१ सू.) इत्यनेन चोपधायामनुनासिके कृते रूपम् । नात्र धामन्छत्रून्. (शु. य. प्रा. ३ अ. १४६ सू.) इति निषेधस्त्वंपरत्वाभावात् ॥ २ तृम्पन्तु होत्राः । अत्र ऋषरेभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं प्राप्तं परञ्च तवर्गे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम् ।

डुग्ग्रीत् ॥ १५ ॥ [४-६] अयंव्वेनः ॥ अयंव्वेनश्चोदय
त्पृश्निगर्ब्भाज्ज्योतिर्ज्जरायूरजंसोव्विमानें ॥ इममपाᳬसङ्गमे
सूर्य्यस्यशिशुन्नव्विप्प्रामतिभीरिहन्ति ॥ उपयामगृहीतोसिम
र्क्कायत्त्वा ॥ १६ ॥ मनोन । येषुहवंनेषुतिग्ग्मंव्विपःशच्यांव्वनु
थोद्धवन्ता ॥ आयःशर्य्याभिस्तुविनृम्म्णोऽअस्याश्श्रीणीता
दिशङ्गभंस्त्तावेषतेयोनिःप्प्रजाःपाह्यपमृष्टोमर्क्कोदेवास्त्वांम
न्थिपाःप्प्रणयन्त्वनाधृष्टासि ॥ १७ ॥ सुप्प्रजाः । प्प्रजाः ॥५३॥

प्प्रजनयन्न्परीह्यभिरायस्प्पोषेणयजमानम् ॥ सञ्जग्ग्मानो
दिवापृथिव्यामन्न्थीमन्न्थिशोचिषानिरस्त्तोमक्कौमन्न्थिनोधि
ष्ठानमसि ॥ १८ ॥ [३-७] येदेवासः ॥ येदेवासोदिव्येका
दशस्त्थपृथिव्यामद्ध्येकादशस्त्थ ॥ अप्प्सुक्षितोमहिनैकादश
स्त्थतेदेवासोयज्ज्ञमिमञ्जुषद्ध्वम् ॥ १९ ॥ उपयामगृहीतोसि ॥
उपयामगृहीतोस्याग्ग्रयणोसिस्वाग्ग्रयणःपाहियज्ज्ञम्पाहियज्ज्ञ
पतिंविष्ण्णुस्त्वामिन्द्रियेणपातुविष्ण्णुन्त्वम्पाह्यभिसवना

निपाहि ॥ २० ॥ सोमः॒पवते ॥ सोमः॒पवतेसोमः॒पवतेस्म्मै
ब्रह्मणेस्म्मैक्षत्रायास्म्मैसुन्वतेयजमानायपवतऽइषऽऊर्ज्जेप
वतेद्भ्यऽओषधीब्भ्यःपवतेद्यावापृथिवीब्भ्यांम्पवतेसुभूताय
पवतेव्विश्वेब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यंऽएषतेयोनिर्व्विश्वेब्भ्यस्त्वादेवे
ब्भ्यः ॥ २१ ॥ [३-८] उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वाबृहद्व
तेव्वयस्वतऽउक्थाव्यङ्गृह्णामि ॥ यत्तऽइन्द्रबृहद्वयस्तस्म्मै
त्वाव्विष्णवेत्त्वैषतेयोनिरुक्थेब्भ्यस्त्वादेवेभ्यस्त्वादेवाव्यं

ऽयज्ञस्यायुषेगृह्णामिमित्रावरुणाब्भ्यान्त्वा ॥ २२ ॥ मित्रा
वरुणाब्भ्यान्त्वा । देवाब्भ्यँऽयज्ञस्यायुषेगृह्णामीन्द्रायत्त्वादेवा
ब्भ्यँऽयज्ञस्यायुषेगृह्णामीन्द्राग्निब्भ्यान्त्वादेवाब्भ्यँऽयज्ञस्यायु
षेगृह्णामीन्द्रावरुणाब्भ्यान्त्वादेवाब्भ्यँऽयज्ञस्यायुषेगृह्णामी
न्द्राबृहस्प्पतिब्भ्यान्त्वादेवाब्भ्यँऽयज्ञस्यायुषेगृह्णामीन्द्रावि
ष्णुब्भ्यान्त्वादेवाब्भ्यँऽयज्ञस्यायुषेगृह्णामि ॥ २३ ॥ [२-९]
सं. १० मूर्द्धानन्दिवः ॥ मूर्द्धानन्दिवोऽअरतिम्पृथिव्याव्वैश्वानरमृतऽ

 आजातमग्निम् ॥ कविꣳसम्म्राजमतिथिञ्जनानामासन्नापा
 त्रञ्जनयन्तदेवाः ॥ २४ ॥ उपयामगृहीतोसि । ध्रुवोसिध्रुव
क्षितिर्ध्रुवाणान्ध्रुवतमोच्युतानामच्युतक्षित्तमऽएषतेयोनिर्वै
श्वानरायत्त्वा ॥ ध्रुवन्ध्रुवेणमनसावाचासोममवनयामि॥अथा
नऽइन्द्रऽइद्विशोसपत्नाःसमनसस्करत् ॥२५॥[२-१०]यस्ते
द्रप्सस्कन्दतियस्तेऽअꣳशुर्ग्रावच्युतोधिषणयोरुपस्थात् ॥
अध्वर्योर्वापरिवायःपवित्रात्तन्तेजुहोमिमनसावषट्कृतꣳस्वा

होदेवानांमुत्क्क्रमणमसि ॥ २६ ॥ [१-११] प्राणायंमे । व्वर्च्चों
दाव्वर्च्चसेपवस्व्यानायंमेव्वर्च्चोंदाव्वर्च्चसेपवस्वोदानायंमेव्वर्च्चोंदा
व्वर्च्चसेपवस्व्वाचेमेंव्वर्च्चोंदाव्वर्च्चसेपवस्वक्क्रतुदक्षांब्भ्याम्मेव्वर्च्चों
दाव्वर्च्चसेपवस्वश्श्रोत्त्रांयमेव्वर्च्चोंदाव्वर्च्चसेपवस्वचक्षुंब्भ्यम्मेव्व
र्च्चोंदसौव्वर्च्चसेपवेथमात्क्मनेंमे ॥ २७ ॥ आत्क्मनेंमे । व्वर्च्चोंदा
व्वर्च्चसेपवस्वौजंसेमेव्वर्च्चोंदाव्वर्च्चसेपवस्वायुषेमेव्वर्च्चोंदाव्वर्च्चसेपव
स्वव्विश्श्वांब्भ्योमेप्प्रजाब्भ्योंव्वर्च्चोंदसौव्वर्च्चसेपवेथाम् ॥ २८ ॥
१९३

कोसि । कतमोसिकस्यासिकोनामासि ॥ यस्यतेनामामन्म
हियन्त्वासोमेनातीतृपाम ॥ भूर्भुवः स्वः सुप्रजाः प्रजाभिः
स्याᳬं सुवीरोवीरैः सुपोषः पोषैः ॥ २९ ॥ [३-१२] उपया
मगृहीतोसिमधवेत्त्वोपयामगृहीतोसिमाधवायत्त्वोपयामगृ
हीतोसिशुक्रायत्त्वोपयामगृहीतोसिशुचयेत्त्वोपयामगृहीतो
सिनभसेत्त्वोपयामगृहीतोसिनभस्यायत्त्वोपयामगृहीतोसीषे
त्त्वोपयामगृहीतोस्यूर्जेत्त्वोपयामगृहीतोसिसहसेत्त्वोपयामगृ

हीतोसिसहृस्यायत्त्वोपयामगृहीतोसितपसेत्त्वोपयामगृहीतो
सितपुस्यायत्त्वोपयामगृहीतोस्यꣳहसस्पतयेत्त्वा ॥ ३० ॥
[१-१३] इन्द्राग्नीऽआगतम् ॥ इन्द्राग्नीऽआगतꣳसुतङ्गी
र्भिर्नभोवरेण्यम् ॥ अस्यपातन्धियेषिता ॥ उपयामगृहीतो
सीन्द्राग्निभ्यान्त्वैषतेयोनिरिन्द्राग्निभ्यान्त्वा ॥ ३१ ॥
[१-१४] आघं ॥ आघायेऽअग्निमिन्धतेस्तृणन्तिबर्हिरानु

---

१ आघाये । अत्र अथोदारिथशोचपनयसादयर्जुत्रृषशत्रुसलक्ष्माघाघारास्यृभवत यकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) यकारे परे एते दीर्घा भवन्ति । तेन घ इत्यस्याकारस्य दीर्घः । एवम् अघायतः इत्यत्रापि दीर्घः ।

षक् ॥ येषामिन्द्रोयुवासखा ॥ उपयामगृहीतोस्यग्नीन्द्रा
ब्भ्यान्त्वैषतेयोनिरग्नीन्द्राब्भ्यान्त्वा ॥ ३२ ॥ [१-१५]
ओमासश्चर्षणीधृतः[1] ॥ ओमासश्चर्षणीधृतोव्विश्वेदेवासऽआ
गंत ॥ दाश्वाꣳसोदाशुषः सुतम् ॥ उपयामगृहीतोसिव्विश्वे
ब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यंऽएषतेयोनिर्व्विश्वेब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यः ॥ ३३ ॥
[१-१६] व्विश्वेदेवासः ॥ व्विश्वेदेवासऽआगतश्शृणुता[2]मंऽइमꣳ ॥ ५७ ॥

१ अत्र पिबासोममम्। (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन चर्षणिशब्दस्येकारस्य दीर्घे चर्षणीधृतः। २ शृणुत मऽइमम्। अत्र शृणुततिविपि-ध्रजिभवतपिबेतस्सतिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति। इति तकारस्य दीर्घे शृणुतामऽइमम्।

हवम् ॥ एदम्बर्हि[1]र्न्निषीदत ॥ उपयामगृहीतोसिव्विश्श्वेब्भ्य
स्त्वादेवेब्भ्यंऽएषतेयोनिर्व्विश्श्वेब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यं÷ ॥ ३४ ॥
[१-१७] इन्द्रंमरुत्वꣳ ॥ इन्द्रमरुत्वऽइहपाहिसोमँय्यथा
शार्य्यातेऽअपिबꣳसुतस्य ॥ तवप्प्रणीतीतवंशूरशर्म्मन्नाविवा
सन्तिकवयं÷सुयज्ञाः ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वामरुत्वं
तऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्वामरुत्वते ॥ ३५ ॥ [१-१८] मरु
त्वंन्तंवृषभं । वावृधानमकंवारिन्दिव्यꣳशासमिन्द्रम् ॥

१ बर्हिर्निषीदत अत्र निः ीदत इति पदम् । अत्र नेः सीदतेः (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन नेः परस्य सीदतेत्यत्रस्थसकारस्य षकारः ।

शु. य. संहि. ॥५८॥ पू. अ. ॥७॥

[1]विश्वासाहमवंसेनूतंनायोग्रꣳसंहोदामिहतꣳहुवेम ॥ उप
यामगृहीतोसीन्द्रांयत्त्वामरुत्वंतऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वामरु
त्त्वंते ॥ [2][१-१९] उपयामगृहीतोसिमरुतान्त्वौजसे ॥३६॥
[१-२०] सजोषाऽइन्द्र ॥ सजोषाऽइन्द्रसगंणोमरुद्भिꣳ
सोमंम्पिबवृत्रहाशूरविद्वान् ॥ [3]जहिशत्रूँ १ ॥ रपमृधोनुद
स्वाथाभंयङ्कृणुहिविश्वतोनꣳ ॥ उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्वा ॥५८॥

१ विश्वासाहम् । अत्र विश्वशब्दाकारस्य विश्वसहभुवपुषवसुषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०१ सू.) इत्यनेन सहपरे दीर्घाकारः । २ (इति शतपथे) । ३ शत्रूँ १ ॥ रपमृधः । अत्र स्वर औपशविः (शु. य. प्रा. ३ अ. १३२ सू.) इत्यनेन नकारस्य स्वरे परे अनुस्वारे उपधायामनुनासिक्ये च रूपम् ।

मरुत्त्वतऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वामरुत्त्वते ॥ ३७ ॥ [१-२१]
मरुत्त्वाँ[1] २ ॥ ऽइन्द्र । वृषभोरणायपिबासोमंमनुष्ष्वधम्म
दाय ॥ आसिञ्चस्स्वजठरेमद्ध्वऽऊर्म्मिन्त्वꣳराजासिप्प्रतिपत्त्सु
तानाम् ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वामरुत्त्वतऽएषतेयोनि
रिन्द्रायत्त्वामरुत्त्वते ॥३८॥ [१-२२] महाँ २ ॥ ऽइन्द्रः ॥
महाँ २ ॥ ऽइन्द्रोनृवदाचर्षणिप्प्राऽउतद्विबर्हाऽअमिनꣳसहो

1 मरुत्वान् इन्द्रः । अत्राकारोपधो यकारम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १४३ सू.) इत्यनेन स्वरे परे नकारस्य यकारे कृते उपधायामनुनासिक्ये च यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (शु. य. प्रा. ४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यकारलोपे न परकाल० (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इत्यनेन सन्धेर्निषेधः । तथैव महाँ २ इन्द्रः ।

॥५९॥ भिः ॥ अस्म्मद्र्यग्ग्वावृधेव्वीर्य्यायोरुःपृथुःसुकृतःकर्त्तृभिः
ब्भूत् ॥ उपयामगृहीतोसिमहेन्द्रायत्त्वैषतेयोनिर्म्महेन्द्राय
त्त्वा ॥३९॥ [१-२३] महाँ २॥ ऽइन्द्रः॥ महाँ २॥ ऽइन्द्रो
यऽओजसापर्ज्जन्न्योवृष्टिमाँ २॥ ऽइव॥ स्तोमैर्व्वत्सस्यव्वावृधे ॥
उपयामगृहीतोसिमहेन्द्रायत्त्वैषतेयोनिर्म्महेन्द्रायत्त्वा ॥४०
[१-२४] उदुत्त्यम् ॥ उदुत्त्यञ्जातवेदसन्देवव्वहन्तिकेतवः ॥ ॥५९॥

१ कर्तृभिः । अत्र परंतु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यस्यापवादभूतेन ऊष्मान्त. (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन तकारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे च (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन ऋवर्णे परे व्यञ्जनस्य द्विर्भावनिषेधान्न द्वित्वम् । एतादृशेष्वन्येष्वपि बोध्यम् ।

दृशेविश्वांयसूर्य्यंस्वाहां॥४१॥ चित्रन्देवानांम्॥ चित्रन्देवा
नामुदंगादनींकञ्चक्षुर्म्मित्रस्यवरुंणस्याग्नेः ॥ आप्प्राद्यावां
पृथिवीऽअन्तरिंक्षंसूर्य्यंऽआत्मांजगंतस्तस्थुषंश्चस्वाहां
॥ ४२ ॥ अग्नेनय । सुपथांरायेऽअस्म्मान्विश्वांनिदेवव्वयुनां
निव्विद्वान् ॥ युयोद्ध्युस्म्मज्जुंहुराणमेनोभूयिंष्ठान्तेनमंऽउ
क्तिंव्विधेमस्वाहां ॥ ४३ ॥ अयन्नं ॥ अयन्नोंऽअग्निर्व्वरिं
वस्कृणोत्त्वयम्मृधंःपुरऽएंतुप्प्रभिन्दन् ॥ अयंव्वाजांञ्जयतुव्वा

जंसातावयꣳशत्रूँञ्जयतुजर्हृषाणꣳस्वाहा ॥ ४४ ॥ रूपेणवꣳ ॥
रूपेणवोरूपमभ्यागान्तुथोवोविश्ववेदाविभजतु ॥ ऋतस्य
पथाप्रेतंचन्द्रदक्षिणाविस्वꣳपश्यव्यन्तरिक्षँयतस्वसदस्यैः
॥ ४५ ॥ ब्राह्मणमद्य । विदेयम्पितृमन्तम्पैतृमत्त्यमृषिम
र्षेयꣳसुधातुदक्षिणम् ॥ अस्म्मद्राताादेवत्राागच्छतप्प्रदातार
माविशत ॥ ४६ ॥ अग्नयेत्त्वा ॥ अग्नयेत्त्वामह्यंवरुणोददातु ॥२०॥

१ विस्वः । अत्र वेर्युदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ६७ सू.) इत्यनेन वेः उपसर्गात्परस्य सकारस्य यकारोदये षकारो भवति। अतो नात्र सकारात्परस्य वकारोदयस्य वेरुपसर्गस्य सकारस्य षकारः।

सोमृतत्त्वमंशीयायुर्द्दात्रऽएधिमयोमह्यम्प्रतिग्ग्रहीत्रेरुद्रायं
त्वामह्यँव्वरुणोददातुसोमृतत्त्वमंशीयप्प्राणोदात्रऽएधिव्वयो
मह्यम्प्रतिग्ग्रहीत्रेबृहस्प्पतयेत्त्वामह्यंव्वरुणोददातुसोमृतत्त्व
मंशीयत्त्वग्ग्दात्रऽएधिमयोमह्यम्प्रतिग्ग्रहीत्रेयमायत्त्वामह्यं
व्वरुणोददातुसोमृतत्त्वमंशीयहयोदात्रऽएधिव्वयोमह्यम्प्रति
ग्ग्रहीत्रे ॥ ४७ ॥ कोदात् ॥ कोदात्कस्म्माऽअदात्कामोदा
सं. ११ त्कामायादात् ॥ कामोदाताकामः प्प्रतिग्ग्रहीताकामैतत्ते

॥४८॥[८-२५]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांसप्तमोऽध्यायः ॥७॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ उपयामगृहीतोस्यादित्येभ्यः पंच, वाममद्यद्वे, सुशर्मास्येका, बृहस्पतिसुतस्यद्वे, हरिरसिचतस्रः, समिन्द्रेऽष्टौ, माहिः पंच, ऽएजतुदशमास्यः पंचा, तिष्ठैका, युक्ष्वाह्येके, न्द्रमिदेका, यस्मान्नद्वे, ऽग्नेपवस्वो, त्तिष्ठन्न, दृश्रमु, दुत्यमेकैका, जिघ्र द्वे, विनइन्द्र, वाचस्पतिं, विश्वकर्मन्नेकैका, ग्रयेत्वाचतस्र,

॥६१॥

इहरातिस्तिस्त्रः, परमेष्ठीदश, त्रयोविꣳशतिस्त्रिषष्टिः ॥ [अ. ८ मं. ६३ अनु. २३] हरिः ॐ ॥ उपयामगृंहीतोसि ॥ उपयामगृंहीतोस्यादित्त्येब्भ्यंस्त्वा ॥ व्विष्ण्णंऽउरुगायैषतेसोमस्त्तꣳ रंक्षस्वमात्त्वांदभन् ॥ १ ॥ कदाचन । स्त्तरीरंसिनेन्द्रंसश्चसि दाशुषें ॥ उपोपेन्नुमंघवन्भूयऽइन्नुतेदानंन्देवस्यंपृच्च्यतऽआदित्त्येब्भ्यंस्त्वा ॥ २ ॥ कदाचन । प्प्रयुंच्छस्युभेनिपांसिजन्मंनी ॥ तुरीयादित्त्यसवंनन्तऽइन्द्रियमातंस्त्थावमृतंन्दि

द्यादित्त्येब्भ्यस्त्वा ॥ ३ ॥ युज्ञोदेवानाम् ॥ युज्ञोदेवाना
म्प्प्रत्त्येतिसुम्न्नमादित्त्यासोभवतामृडयन्तः ॥ आवोर्व्वाची
सुमतिर्व्ववृत्त्यादुꣳहोश्चिद्याववरिवोवित्तरासदादित्त्येब्भ्यस्त्वा
॥ ४ ॥ व्विवस्वन्नादित्त्य ॥ व्विवस्वन्नादित्त्यैषतेसोमपीथस्त्त
स्म्मिन्न्मत्स्व ॥ श्रदस्म्मैनरोव्वचसेदधातनयदाशीर्द्दादम्पती
व्वाममश्श्नुतः ॥ पुमान्न्पुत्त्रोजायतेव्विन्दतेव्वस्वधाव्विश्श्वाहारपऽ
एधतेगृहे ॥ ५ ॥ [५-१] व्वाममद्य । सवितर्व्वाममुश्श्वोदिवे

१ भवत मृडयन्तः । अत्र शृणुत्विषिभ्रजिभवतपिवेतस्मतिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे दीर्घे भवता मृडयन्तः ।

दिवेव्वाममस्म्मब्भ्यꣳसावीः ॥ व्वामस्यहिक्षयंस्यदेवभूरेरयाधि
याव्वामभाजंःस्याम ॥ ६ ॥ उपयामगृंहीतोसि । सावित्त्रो
सिचनोधाश्चंनोधाऽअंसिचनोमयिंधेहि ॥ जिन्न्वंयज्ञञ्जिन्न्वं
यज्ञपंतिम्भगांयदेवायंत्त्वासवित्त्रे ॥ ७ ॥ [२-२] शतम्
॥ ३०० ॥ उपयामगृंहीतोसि । सुशर्म्मांसिसुप्प्रतिष्ठानोबृहदुं
क्षायनमंः ॥ व्विश्श्वेंब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यंऽएषतेयोनिर्व्विश्श्वेंब्भ्य
स्त्वादेवेब्भ्यंः ॥ ८ ॥ [१-३] उपयामगृंहीतोसि ॥ उप

शु. य. संहि. यामगृंहीतोसि[1]बृंहस्प्पतिंसुतस्यदेवसोमतऽइन्दोरिन्द्रियावंतꣳ पू. अ.
॥ ६३ ॥ पत्नीवतोग्ग्रहाँ २ ॥ ऽऋध्यासम् ॥ अहम्परस्त्तादहमवस्त्ता ॥ ८ ॥
द्यदन्तरिक्षन्तदुमेपिताभूत् ॥ अहꣳसूर्य्यमुभयतोददर्शाह
न्देवानाम्परमङ्गुहायत् ॥ ९ ॥ अग्ना ३॥ ऽइपत्नीवन् ॥
अग्ना ३ ॥ ऽइपत्नीवन्तसजूर्देवेनत्त्वष्ट्रासोमम्पिबस्वाहा ॥
प्रजापतिर्वृषासिरेतोधारेतोमयिधेहिप्प्रजापतेस्त्तेवृष्णोरेतो ॥ ६३ ॥

---

१ वृहस्प्पतिसुतस्य । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वे प्राप्ते अनुसन्तनोतु वृहस्पति० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन समानपदे सस्य प्रकृतिभावविधानान्न षत्वम् । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति पकारस्य द्वित्वम् ।

धसौरेतोधामशीय ॥ १० ॥ [२-४] उपयामगृहीतोसि ॥
उपयामगृहीतोसिहरिरसिहारियोजनोहरिभ्यान्त्वा ॥ हर्य्यौ
र्द्धानास्त्थसहसोमाऽइन्द्राय ॥ ११ ॥ यस्ते । ऽअश्वसनि
र्भक्षोयोगोसनि[1]स्तस्यतऽइष्टयजुषस्तुतस्तोमस्यशस्तोक्थ
स्योपहूतस्योपहूतोभक्षयामि ॥ १२ ॥ देवकृतस्यैनसः ॥
देवकृतस्यैनसोवयजनमसिमनुष्यकृतस्यैनसोवयजनमसिपि
तृकृतस्यैनसोवयजनमस्यात्मकृतस्यैनसोवयजनमस्येनसऽए

१ गोसनिस्त. । आविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन पत्वप्राप्तौ अनुसन्त० (३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिध्यते।

नसोवयजंनमसि ॥ यच्चाहमेनोविद्वाँश्चकारयच्चाविद्वाँस्तस्य
सर्व्वस्यैनसोवयजंनमसि॥१३॥ संव्वर्च्चसा॥ संव्वर्च्चसापयसासन्त
नूभिरगन्महिमनसासꣳशिवेन ॥ त्वष्टासुदत्रोविदधातुरायो
नुमार्ष्टुतन्वोयद्विलिष्टम्॥१४॥ [४-५] सᳲमिन्द्र। णोमनसाने
षिगोभिःसꣳसूरिभिर्म्मघवन्त्सꣳस्वस्त्या ॥ सम्ब्रह्मणादेव
कृतँय्यदस्तिसन्देवानाꣳसुमतौयज्ञियानाꣳस्वाहा ॥ १५ ॥ ॥ ६४ ॥

१ समिन्द्रणो । अत्र इन्द्र नः इति पदद्वयेन भाविभ्य० (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन समानपदत्वाभावाण्णत्वाप्राप्तौ निपण्णायरथवाहण। मिन्द्रऽएणस्परिर्णीयते समिन्द्रण० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते ।

संव्वर्च्चँसा ॥ संव्वर्च्चँसापयंसासन्तनूभिरगंन्महिमनंसासꣳशि
वेनं। त्वष्टांसुदत्त्रोव्विदंधातुरायोनुंमार्ष्टुतन्न्वोयद्विलिष्टम् ॥ १६॥
धातारातिः। संवितेदञ्जुंषन्ताम्प्रजापंतिर्न्निधिपादेवोऽअग्निः ॥
त्वष्टाव्विष्णुं÷प्प्रजयांसꣳरराणायजंमानायद्रविंणन्दधात
स्वाहा ॥ १७ ॥ सुगावं÷ ॥ सुगावोंदेवाꣳसदंनाऽअकर्म्मयऽ
आंजग्मेदꣳसवंनञ्जुषाणाः ॥ भरंमाणाव्वहंमानाहवीꣳष्य
स्म्मेधंत्तव्वसवोव्वसूंनिस्वाहा ॥ १८ ॥ साँ २ ॥ ऽआवंहꣳ ॥

याँ २ ॥ ऽआवंहऽउशतोदेवदेवाँस्त्तान्न्प्रेरयस्वेऽअग्ग्नेसधस्त्थे ॥
जक्षिवाᳬसं÷पपिवाᳬसं श्च्विश्श्वेसुंद्ध्म्मᳬस्वरातिंष्टुतानु
स्वाहा ॥ १९ ॥ व्वयᳬहि । त्त्वांप्प्रयतियज्ञेऽअस्म्मिन्नग्ग्नेहोतार
मवृंणीमहीह ॥ ऋधंगयाऽऋधंगुताशंमिष्ठाᳬप्प्रजानन्न्यज्ञमु
पयाहिव्विद्वान्त्स्वाहा ॥ २० ॥ देवांगातुविदᳬ ॥ देवांगातुविदोगा
तुंव्वित्त्वागातुमिंत ॥ मनंसस्प्पतऽइमन्देवयज्ञᳬस्वाहाव्वातेधाᳬ
॥ २१ ॥ यज्ञंयज्ञम् ॥ यज्ञंयज्ञङ्गच्छयज्ञपंतिङ्गच्छस्वाँय्योनिं

ङ्गच्छस्वाहा ॥ एषतेयज्ञोयज्ञपतेसहसूक्तवाकःसर्व्ववीरस्तञ्जु
षस्वस्वाहा ॥ २२ ॥ [८-६] माहिर्भूर्म्मापृदाकुः ॥
उरुꣳहिराजाव्वरुणश्चकारसूर्य्यायपन्थामन्वेतवाऽउ ॥ अप
देपादाप्प्रतिधातवेकरुतापवक्ताहृदयाविधश्चित् ॥ नमोव्वरुणा
याभिष्ठितोव्वरुणस्यपाशः ॥ २३ ॥ अग्नेरनीकम् ॥ अग्ने
रनीकमपऽआविवेशापान्नपात्प्रतिरक्षन्नसुर्य्यम् ॥ दमेदमेस

१ हृदयाविधश्चित् । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयध्वणिसेदिमेन्द्रियधारयचित्रभङ्गुरवयुनाश्वस्यहृदय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे हृदयाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । अतो हृदयशब्दाकारस्य दीर्घाकारः ।

मिधँऽस्यक्ष्यग्ग्नेप्प्रतितेजिह्वाघृतमुच्चंरण्ण्यत्स्वाहा ॥ २४ ॥ समु
द्द्रेते ॥ समुद्द्रेतेहृदयमप्प्स्वन्तश्सन्त्वांव्विशन्त्वोषधीरुतापं ॥
यज्ञस्यंत्त्वायज्ञपतेसूक्क्तोक्क्तौनमोवाकेव्विधेमयत्त्स्वाहा ॥ २५ ॥
देवीरापः ॥ देवीरापऽएषवोगर्भस्त्तꣳसुप्प्रीतꣳसुभृतम्बिभृत ॥
देवसोमैषतेलोकस्त्तस्मिञ्छन्नुव्वक्ष्वपरिचव्वक्ष्व ॥ २६ ॥ अव
भृथनिचुम्पुण । निचेरुरसिनिचुम्पुणः ॥ अवदेवैर्द्देवकृतमे ॥ ६६ ॥
नोयासिषमवमर्त्त्यैर्म्मर्त्त्यकृतम्पुरुराव्ण्णोदेवरिषस्प्पाहिदेवा

नां॑ऽसमिदं॑सि ॥ २७ ॥ [५-७] एजं॑तुदश॑मास्य॑ ॥ एज॑
तुदश॑मास्यो॒गर्भो॑जरायु॑णासह ॥ यथा॒यंवा॒युरेज॑ति॒यथा॑समु
द्रऽएज॑ति ॥ एवा॒यन्दश॑मास्यो॒ऽअस्र॑ज्जरायु॑णासह ॥ २८ ॥
यस्यै॑ते । य॒ज्ञियो॒गर्भो॒यस्यै॒योनि॑र्हि॒रण्ययी॑ ॥ अङ्गा॒न्यह्रु॑
ता॒यस्य॒तम्मा॒त्रासम॑जीगम॒ऽ॑स्वाहा॑ ॥ २९ ॥ पु॒रु॒दुस्मो॑वि
षु॑रूप॑ ॥ पु॒रु॒दुस्मो॑विषु॑रूप॒ऽइन्दु॑र॒न्तर्म॑हि॒मान॑मान॒ञ्ज॒धी
र॑ः ॥ एक॑पदीन्द्वि॒पदी॑न्त्रि॒पदी॒ञ्चतु॑ष्पदीम॒ष्टाप॑दी॒म्भुव॒नानु॑
सं. १२

प्प्रथन्ताᳪंस्वाहा ॥ ३० ॥ मरुतोयस्यं ॥ मरुतोयस्यहिक्षये
पा[1]थादिवोविमहसः ॥ ससुगोपातमोजनः ॥ ३१ ॥ मही
द्यौश्च । पृथिवीचनऽइमंय्यज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पिपृतान्नोभरी
मभिः ॥ ३२ ॥ [५-८] आ[2]तिष्ठ । वृत्रहन्रथंय्युक्तातेब्र
ह्मणाहरी ॥ अर्वाचीनᳪंसुतेमनोग्ग्रावाकृणोतुव्वग्नुना ॥
उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वाषोडशिनऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्वा ॥६७॥

१ अत्र पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. अ. १३० सू.) इत्यनेन पाथ इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घः । २ आतिष्ठ वृत्रहन् । अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् । (शु. य. प्रा. ३ अ. १०४ सू.) तिष्ठेत्येतत्पदं दीर्घमापद्यते यद्याद्युदात्तं भवति । इत्यनेन विधीयमानो दीर्घाकार आतिष्ठपदस्य आद्युदात्तत्वाभावेन न दीर्घः ।

षोडुशिनें ॥ ३३ ॥ [१-९] युक्ष्वाहि । केशिनाहरीवृषंणा
कक्ष्युप्प्रा ॥ अथांनऽइन्द्रसोमपागिरामुपंश्रुतिञ्चर ॥ उप
यामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वाषोडुशिनंऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वाषो
डुशिनें ॥ ३४ ॥ [१-१०] इन्द्रमित् ॥ इन्द्रमिद्धरींवहतोप्प्रंति
धृष्टशवसम् ॥ ऋषींणाञ्चस्तुतीरुपंयुज्ञञ्चमानुंषाणाम् ॥ उप
यामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वाषोडुशिनंऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वाषो
डुशिनें ॥ ३५ ॥ [१-११] यस्म्मान्न । जातश्परोऽअन्न्योऽअ

१ अन्न पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १३० सू.) इत्यनेन अकारस्य दीर्घे युक्ष्वाहि इति ।

स्त्तुयऽआंविवेशभुवंनानिव्विश्श्वा ॥ प्रजापंतिःप्प्रजयांसꣳ
॥६८॥ रराणस्त्रीणिज्ज्योतींꣳषिसचतेसषोडुशी ॥ ३६ ॥ इन्द्रंश्श्च । ॥ ८ ॥
सम्म्राड्वरुंणश्श्चराजातौतेंभक्षन्नंक्रतुरग्ग्रंऽएतम् ॥ तयोंरहमनुंभ
क्षम्भंक्षयामिव्वाग्ग्देवीजुंषाणासोमंस्यतृप्प्यतुसहप्प्राणेनस्वा
हा ॥ ३७ ॥ [२-१२] अग्ग्नेपवंस्व ॥ अग्ग्नेपवंस्वस्वपांऽअस्म्मे
व्वर्च्चंःसुवीर्य्यंम् ॥ दधंद्रयिम्मयिपोषंम् ॥ उपयामगृंहीतोस्य ॥ ६८ ॥
ग्ग्नयेंत्त्वाव्वर्चंसऽएषतेयोनिंरग्ग्नयेंत्त्वाव्वर्च्चंसे ॥ अग्ग्नेव्वर्च्चस्विन्त्व

र्च्चैस्वाँस्त्त्वन्देवेष्ष्वासिव्वर्च्चैस्वानुहम्मंनुष्ष्येषुभूयासम् ॥ ३८ ॥
[१-१३] उत्तिष्ठन्नोजंसा ॥ उत्तिष्ठन्नोजंसासुहपीत्त्वीशिप्प्रेऽ
अवेपयः ॥ सोमंमिन्द्रचमूसुतम् ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रांय
त्त्वौजंसऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वौजंसे ॥ इन्द्रौजिष्ठौजिष्ठस्त्त्व
न्देवेष्ष्वस्योजिंष्ठोहम्मंनुष्ष्येषुभूयासम् ॥ ३९ ॥ [१-१४]
अदृंश्श्रमस्य। केतवोव्विरश्म्मयोजनाँ२ ॥ ऽअनु ॥ भ्राजन्तोऽ
अग्ग्नयोंयथा ॥ उपयामगृहीतोसिसूर्य्यांयत्त्वाब्भ्राजायैषते

योनिꣳसूर्य्यायत्त्वाभ्राजाय ॥ सूर्य्यभ्राजिष्ठभ्राजिष्ठस्त्त्व
॥६९॥ न्देवेष्ववसिभ्राजिष्ठोहम्मनुष्येषुभूयासम् ॥४०॥ [१-१५] ॥८॥
उदुत्त्यम् ॥ उदुत्त्यञ्जातवेदसन्देवंव्वहन्तिकेतवः ॥ दृशेवि
श्वायसूर्य्यम् ॥ उपयामगृहीतोसिसूर्य्यायत्त्वाभ्राजायैषते
योनिꣳसूर्य्यायत्त्वाभ्राजाय ॥ ४१ ॥ [१-१६] आजिग्घ्र ॥
आजिग्घ्रकलशम्मह्यात्त्वाव्विशन्त्त्विन्दवः ॥ पुनरूर्ज्जानिवर्त्त ॥६९।
स्वसानःसहस्रन्धुक्ष्वोरुधारापयस्वतीपुनम्माविशताद्रयिः

॥ ४२ ॥ इडेरन्ते ॥ इडेरन्तेहव्व्येकाम्म्येचन्द्रेज्ज्योतेदितिसरं
स्वतिमहिव्विश्श्रुति॥ एतातेऽअग्घ्न्येनामानिदेवेब्भ्योमासुकृतं
ब्ब्रूतात् ॥ ४३ ॥ [२-१७] व्विनः ॥ व्विनऽइन्द्रमृधोजहि
नीचायच्छपृतन्न्यतः ॥ योऽअस्म्माँ२ ॥ ऽअभिदासत्त्यधं
र[2]ङ्गमयातमः ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाव्विमृधऽएषते
योनिरिन्द्रायत्त्वाव्विमृधे ॥ ४४ ॥ [१-१८] व्वाचस्प्पतिं ।

१ अस्य नामानि । अत्र नामानिपदस्थस्य निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इति सूत्रेण पदान्तीयस्य निशब्दस्य लोपे प्राप्तेऽपि सूत्रे बहुलम् ग्रहणात्क्वचिन्न भवति । तेन नात्र लोपः । २ अत्र पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १३० सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे जाते गमयातमः ।

शु. य. संहि. ॥७०॥

विश्वकर्म्माणमूतयेमनोजुवंव्वाजेऽअद्याहुवेम ॥ सनोव्विश्वा पू. अ. ॥ ८ ॥
निहवंनानिजोषद्विश्वशम्भूरवसेसाधुकर्म्मा ॥ उपयामगृही
तोसीन्द्रायत्त्वाव्विश्वकर्म्मणऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वाव्विश्वक
र्म्मणे ॥ ४५ ॥ [१-१९] व्विश्वकर्म्मन्हविषा ॥ व्विश्वकर्म्म
न्हविषाव्वर्द्धनेनत्रातारमिन्द्रमकृणोरवद्ध्यम् ॥ तस्म्मैविशः
समनमन्तपूर्व्वीरयमुग्ग्रोव्विहव्योयथासत् ॥ उपयामगृहीतो ॥७०॥

१ अद्य हुवेम । अत्र अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहेदेवेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन अद्येत्येतत्पदं ह्रस्वहकारतकारचकारभवतवृणीमहेदेवेत्येषु परेषु दीर्घमापद्यते । इति हकारे परे अद्यशब्दाकारो दीर्घो जातः । तेन अद्याहुवेम इति ।

सीन्द्रांयत्त्वाव्विश्श्वकर्म्मणऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वाव्विश्श्वकं
र्म्मणे ॥ ४६ ॥ [१-२०] उपयामगृंहीतोसि ॥ उपयाम
गृंहीतोस्यग्नयेंत्त्वागायत्रच्छंन्दसङ्गृह्णामीन्द्रांयत्त्वात्रिष्टुप्प्च्छं
न्दसङ्गृह्णामिविश्श्वेंब्भ्यस्त्त्वादेवेब्भ्योजगंच्छन्दसङ्गृह्णाम्म्यनु
ष्टुप्प्तेंभिगरः ॥४७॥ व्रेशीनान्त्वा ॥ व्रेशीनान्त्वापत्मन्नाधूं
नोमिकुकूननांनान्त्वापत्मन्नाधूंनोमिभन्दनांनान्त्वापत्मन्
न्नाधूंनोमिमदिन्तंमानान्त्वापत्मन्नाधूंनोमिमधुन्तमाना

न्त्वापत्नमुन्नाधूनोमिशुक्रन्त्वांशुक्रऽआधूनोम्म्यह्नोरूपेसूर्य्यं
स्यरश्मिषु ॥ ४८ ॥ ककुभꣳरूपं । वृषभस्यरोचतेबृह
च्छुक्रःशुक्रस्यपुरोगाःसोमꣳसोमस्यपुरोगाः ॥ यत्तेसोमादा
भ्यन्नामजागृवितस्मैत्त्वागृह्णामितस्मैतेसोमसोमायस्वा
हा ॥४९॥ उशिक्त्वम् ॥ उशिक्त्वन्देवसोमाग्नेःप्प्रियम्पाथो
पीहिव्वशीत्त्वन्देवसोमेन्द्रस्यप्प्रियम्पाथोपीह्यस्म्मत्त्सखात्त्व ॥७१॥
न्देवसोमव्विश्वेषान्देवानाम्प्प्रियम्पाथोपीहि ॥५०॥ [४-२१]

इहरतिं÷ ॥ इहरतिंरिहरंमद्धमिहधृतिंरिहस्वधृतिःस्वाहां ॥
उपसृजन्धरुणम्मात्रेधरुणोंमातरन्धयंन् ॥ रायस्प्पोषंमस्म्मा
सुंदीधरत्स्वाहां ॥ ५१ ॥ सत्रस्यऽऋद्धिं÷ ॥ सत्रस्यऽऋद्धिंर्
स्यगंन्मज्ज्योतिंरमृतांऽअभूम ॥ दिवम्पृथिव्याऽअध्यारुहामा
विंदामदेवान्स्वज्ज्योतिं÷ ॥ ५२ ॥ सुवन्तम् ॥ सुवन्तमिं
न्द्रापर्व्वतापुरोयुधायोनं÷पृतन्यादपतन्तमिद्धंतंव्वज्ज्रेणतन्त
मिद्धंतम् ॥ दूरेचत्तायंच्छन्त्सद्गहंनँय्यदिनंक्षत ॥ अस्म्मा

कद्रशात्रूँन्परिंशूराद्विश्वतोंद्स्मार्दंषीष्टद्विश्वतं÷ ॥ भूर्भुवंस्व÷
सुप्प्रजाःप्प्रजाभिं÷स्यामसुवीरांव्वीरैःसुपोषाहंपोषैं÷ ॥ ५३ ॥
[३-२२] प॒रमेष्ठ्युभिधींतः । प्प्रजापंतिव्वांचिव्याहृंतायाम
न्धोऽअच्छेतःसवितासन्यांव्विश्वकंम्मार्दीक्षायांम्पूषासोंमक्र
यंण्याम्मिन्द्रंश्च ॥ ५४॥ इन्द्रंश्च । मरुतश्चक्रयायोपोत्त्थितो
सुरःपण्ण्यमांनोमित्रःक्क्रीतोव्विष्ण्णु÷शिपिविष्टऽऊरावासंन्नो ॥७२॥

१ परमेष्ठ्यभिधीतः । अत्र परमेस्थ्यभिधीतः इत्यत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सकारस्य षत्वे षात्तथौ-मूर्धन्यम् (शु. य प्रा. ३ अ. ८१ सू) इत्यनेन षकारात्परौ तथौ मूर्धन्यत्वमापद्येते । तकारस्य टकारो थकारस्य ठकारो भवतीति ज्ञेयम् । एवं थकारस्य ठकारे कृते ऊष्मान्ताभ्यश्च स्पर्शाः (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम् ।

व्विष्णुर्न्नरन्धिषःप्प्रोह्यमाणःसोमः ॥ ५५ ॥ प्प्रोह्यमाणः
सोमः ॥ प्प्रोह्यमाणःसोमऽआगतोव्वरुणऽआसन्द्यामासन्नो
ग्निराग्नीध्रऽइन्द्रोहविर्द्धानेथर्व्वोपावह्रियमाणोव्विश्वेदेवाः
॥ ५६ ॥ व्विश्वेदेवाः ॥ व्विश्वेदेवाऽअंशुषुन्न्युप्तोव्विष्णुरा
प्प्रीतपाऽआप्प्याय्यमानोयमःसूयमानोव्विष्णुःसम्भ्रियमा
णोव्वायुःपूयमानःशुक्रःपूतःशुक्रःक्षीरश्रीर्म्मन्थीसक्तुश्रीर्व्वि

१ आप्प्याय्यमानः । अत्र आप्यायमानो यमो० (शु. य. प्रा. ४ अ. १५१ सू.) इत्यनेन द्विः यकारा संयोगा भवन्ति तेन द्वियकारे कृते पुनस्तृतीये क्रमजे यकारे प्राप्ते तस्य निषेधः ।

श्वेदेवाः ॥ ५७ ॥ विश्वेदेवाः ॥ विश्वेदेवाश्चमसेषून्नीतोसुर्हो
मायोद्यतोरुद्रोहूयमानोवातोभ्यावृत्तोनृचक्षाःप्प्रतिख्यातो
भक्षोभक्ष्यमाणःपितरोनाराशंसाःसन्नःसिन्धुः ॥ ५८ ॥
सन्नःसिन्धुः ॥ सन्नःसिन्धुरवभृथायोद्यतःसमुद्रोभ्यवहि
यमाणःसलिलःप्प्रप्लुतोययोरोजसास्कभितारजाᳬसिवीर्ये
भिर्वीरतमाशविष्ठा ॥ यापत्येतेऽअप्प्रतीतासहोभिर्विष्णूऽ ॥७३॥
अगन्वरुणापूर्वहूतौ ॥ ५९ ॥ देवान्दिवम् ॥ देवान्दिवम

गन्व्युज्ञस्त्ततोंमाद्रविंणमष्टुमनुष्ष्यानुन्तरिक्षमगन्व्युज्ञस्त्ततों
माद्रविंणमष्टुपितॄन्न्पृंथिवीमंगन्व्युज्ञस्त्ततोंमाद्रविंणमष्टुयङ्कंश्च
लोकमगंन्व्युज्ञस्त्ततोंमेभुद्रमंभूत् ॥ ६० ॥ चतुंस्त्रिꣳशुत्त
न्तंवꣳ ॥ चतुस्त्रिꣳशुत्तन्तंवोयेव्वितत्क्रिरेयऽइमँय्युज्ञꣳस्व
धयादुदंन्ते ॥ तेषांञ्चिच्छन्नꣳसम्म्वेतद्दंधामिस्वाहांघर्म्मोंऽ
अप्प्यैंतुदेवान् ॥ ६१ ॥ युज्ञस्यदोहं ॥ युज्ञस्यदोहोव्विर्त
तꣳपुरुत्रासोऽअंष्टुधादिवंमुन्न्वातंतान ॥ सयंज्ञधुक्ष्वमहिंमे

प्रजायाꣳरायस्पोषंविश्वमायुरशीयस्वाहा ॥ ६२ ॥ आप
वस्व ॥ आपंवस्वाहिर[1]ण्यवदश्वंवत्त्सोमव्वीरवंत् ॥ व्वाजङ्गोमं
न्तमाभंरस्वाहा ॥ ६३ ॥ [१०-२३] ॥ इतिश्रीवाजसनेय
संहितायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनु
वाकसूत्रम् ॥ देवसवितश्चतस्त्र, इंद्रस्यवज्रः पंच, देवस्याहं
दश, पयेस्वाहातिस्रो, वाजस्येममष्टा, वग्निरेकाक्षरेणचतुष्कौ, ॥ ७४ ॥

1 हिरण्यवदश्ववत् । अत्र अश्वशब्दस्य वतुपरे अश्वरश्मि० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन अश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारे प्राप्ते नाश्वहिरण्यात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ९९ सू.) इत्यनेन हिरण्यशब्दात्परस्याश्वशब्दाकारो न दीर्घ इति निषेधान्नात्राश्वशब्दाकारो दीर्घः ।

षतेचतुष्कौ, सवितात्वाद्वे, अष्टौचत्वारिᳬशत् [अ. ९ मं. ४०
अनु. ८] हरिः ॐ ॥ देवंसवितः ॥ देवंसवितुःप्प्रसुंवयुज्ञम्प्रसुं
वयुज्ञपंतिम्भगांय ॥ दिुव्योगंन्धुर्व्वश्कैंतपूश्केतंन्नःपुनातुव्वाचु
स्प्पतिर्व्वाजंन्नःस्वदतुस्वाहा ॥ १ ॥ ध्रुवसदंन्त्वा । नृषदंम्मनुः
सदंमुपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वाजुष्टंगृण्हाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रां
यत्त्वाजुष्टंतमम् ॥ अप्पसुषदंन्त्वाघृतसदंव्व्योमसदंमुपयाम
गृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वाजुष्टंङ्गृण्हाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वाजुष्टंत

मम् ॥ [1]पृथिविसदन्त्वान्तरिक्षसदन्दिविसदन्देवसदन्नाकसद
मुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्राय
त्त्वाजुष्टतमम् ॥ २ ॥ अपाꣳरसम् ॥ [2]अपाꣳरसमुद्वयसꣳ
सूर्य्येसन्तꣳसमाहितम् ॥ अपाꣳरसस्ययोरसस्तंव्वोगृह्णाम्म्यु
त्तममुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रा

१ पृथिविसदन्त्वा । अत्र भाविभ्यः सः पं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन समानपदे षत्वप्राप्तौ पृथिविदिव्युपरिचर्पणिशकुनियासिभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन पृथिविपरस्य सस्य षत्वनिषेधः। एवं दिविसदन्देवसदम् इत्यादिषु बोध्यम्। २ अपाꣳरसम् अत्र। दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वाचाध्यर्द्धा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) इत्यनेन दीर्घात्स्वरात्परोऽनुस्वारोऽर्धमात्राकालो भवति तेन अपामित्यस्याऽऽकारात्परस्य मकारस्यानुस्वारस्यार्द्धमात्राप्रदर्शको ह्रस्वो गुंकारोऽत्र ज्ञेयः। एवं अपाꣳरसस्य। रजाꣳसि, प्रजायाꣳरायस्पोषम्।

यत्त्वाजुष्टंतमम् ॥ ३ ॥ ग्रहांऽऊर्ज्जाहुतयः ॥ ग्रहांऽऊर्ज्जाहुत
योव्यन्तोव्विप्प्रायमतिम् ॥ तेषांव्विशिप्प्रियाणांव्वोहमिषमूर्ज्जꣳ
समंग्ग्रभमुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टंङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनि
रिन्द्रायत्त्वाजुष्टंतमम् ॥ सम्पृचौस्त्थःसम्मांभद्रेणपृङ्क्तंव्विपृचौ
स्त्थोव्विमांपाप्मनांपृङ्क्तम् ॥ ४ ॥ [४-१] इन्द्रस्यवज्ज्रः ॥
इन्द्रस्यवज्ज्रोसिव्वाजसास्त्वयायंव्वाजꣳसेत् ॥ व्वाजस्यनुप्प्र
सवेमातरम्म्महीमदितिन्नामव्वचसाकरामहे ॥ यस्यामिदंव्विश्श्व

ऽभुवंनमाविवेशतस्यान्नोदेवःसविताधर्म्मसाविषत् ॥ ५ ॥
॥७६॥ अप्प्स्वन्तः॥ अप्प्स्वन्तरमृतमप्प्सुभेषजमपामुतप्प्रशंस्त्तिष्ष्व ॥ ९ ॥
श्वाभवतव्वाजिनः ॥ देवीरापोयोवऽऊर्म्मिःप्प्रतूर्त्तिःककुन्मा
न्वाजसास्तेनायंव्वाजꣳसेत् ॥ ६ ॥ व्वातोवा ॥ व्वातोवामनो
वागन्धर्व्वाःसप्तविꣳशतिः ॥ तेऽअग्ग्रेश्वमयुञ्जँस्तेऽअस्मिम
ञ्जवमादधुः ॥ ७ ॥ व्वातरꣳहाभव । व्वाजिन्युज्ज्यमानऽइन्द्र ॥ ८६ ॥
स्येवदक्षिणःश्रियैधि ॥ युञ्जन्तुत्त्वामरुतोविश्श्ववेदसऽआतेत्त्व

ष्टांपुत्त्सुजवन्दंधातु ॥८॥ जवोयः ॥ जवोयस्त्तेंव्वाजिन्निहिंतो
गुहायःश्श्येनेपरीत्तोऽअचंरच्चव्वातें ॥ तेनंनोव्वाजिन्बलंवान्ब
लेंनव्वाजजिच्चभवसमंनेचपारयिष्ण्णुः ॥ व्वाजिंनोव्वाजजितो
व्वाजꣳसरिष्ष्यन्तोबृहस्प्पतेंर्भागमवंजिग्घ्रत ॥ ९ ॥ [५-२]
देवस्याहम् ॥ देवस्याहꣳसंवितुःसवेसत्त्यसंवसोबृहस्प्पतेंरुत्त
मन्नाकꣳरुहेयम् ॥ देवस्याहꣳसंवितुःसुवेसत्यसंवसऽइन्द्रस्यो
त्तमन्नाकꣳरुहेयम् ॥ देवस्याहꣳसंवितुःसवेसत्त्यप्प्रंसवसो

बृहस्पतेरुत्तमन्नाकंमरुहम् ॥ देवस्याहꣳसवितुश्सवेसत्त्यप्प्र
सवसऽइन्द्रस्योत्तमन्नाकंमरुहम् ॥ १० ॥ बृहस्पतेव्वाजम् ॥
बृहस्पतेव्वाजञ्जयबृहस्पतयेव्वाचंव्वदतबृहस्पतिंव्वाजञ्जाप
यत ॥ इन्द्रव्वाजञ्जयेन्द्रायव्वाचंव्वदतेन्द्रंव्वाजञ्जापयत ॥११॥
एषावः ॥ एषावꣳसासत्त्यासंव्वागभूद्ययाबृहस्पतिंव्वाजम
जीजपताजीजपतबृहस्पतिंव्वाजंव्वनस्पतयोव्विमुञ्चध्वम् ॥
एषावꣳसासत्त्यासंव्वागभूद्ययेन्द्रंव्वाजमजीजपताजीजपतेन्द्रं

व्वाजंव्वनस्प्पतयोव्विमुंञ्चयद्ध्वम् ॥१२॥ देवस्याहम् ॥ देवस्याहꣳ सवितुः सवेसत्त्यप्प्रंसवसोबृहस्प्पतेर्व्वाजजितोव्वाजंञ्जेषम् ॥ व्वाजिनोव्वाजजितोद्ध्वंनस्कभ्नुवन्तोयोजंनामिमानाꣳकाष्ठांङ्गच्छत ॥ १३ ॥[1] एषस्यः ॥ एषस्यव्वाजीक्षिपणिन्तुरण्ण्यतिग्ग्रीवायांम्बद्धोऽअंपिकक्षऽआसनि ॥ क्रतुंन्दधिक्क्राऽअनुंसꣳसनिष्ष्यदत्त्पथामङ्काꣳस्यन्वापनीफणत्त्स्वाहां ॥ १४ ॥

१ एषः स्यः वाजी। अत्र स्य एव च (शु. य. प्रा. ३ अ. १७ सू.) इति सूत्रेण स्यपरे व्यञ्जने एष इत्यस्य विसर्गस्य लोपः। तथैव स्य इत्यस्य वाजीघटिते वकारे व्यञ्जने परे विसर्जनीयस्य लोपः। तेन एषस्यवाजी। अत्र लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्येऽयं लोपनामा सन्धिर्विज्ञेयः।

उतस्म्मं ॥ उतस्म्मांस्यद्रवंतस्तुरण्ण्यतःपुर्ण्णन्नवेरनुंवातिप्प्र
गर्द्धिनं÷ ॥ श्येनस्यैवद्ध्रजंतोऽअङ्कुसम्परिंदाधिक्क्राव्ण्णं÷
सहोर्ज्जातरिंत्रतुंस्वाहां ॥ १५ ॥ शन्नं÷ ॥ शन्नोंभवन्तुव्वा
जिनोहवेंषुदेवतांतामितद्द्रंवंस्वर्क्काः ॥ जम्भयन्तोहिंव्वृकं
रक्षांᳬसिसनेंम्म्यस्म्मद्युंयवन्नमींवांः ॥ १६ ॥ तेनं÷ ॥ तेनोऽ
अर्व्वन्तोहवनश्श्रुतोहवंव्विश्श्वेंशृण्ण्वन्तुव्वाजिनोंमितद्द्रंवंः ॥ सह
स्र्रसामेधसांतासनिष्ष्यवोंमहोयेधनंᳬसमिथेषुंजब्भ्रिरे ॥१७॥

२३८

व्वाजेवाजेवत । व्वाजिनोनोधनेषुव्विप्प्राऽअमृताऽऋतज्ञाः ॥
अस्यमद्ध्वः पिबतमादयद्ध्वन्तृप्तायातपथिभिर्द्देवयानैः ॥ १८ ॥
आमा ॥ आमाव्वाजस्यप्प्रसवोजगम्म्यादेमेद्यावापृथिवीव्विश्श्व
रूपे ॥ आमांगन्तामिपतरांमातराचामासोमोऽअमृतत्त्वेनग
म्म्यात् ॥ व्वाजिनोव्वाजजितोव्वाजꣳससृवाꣳसोबृहस्प्पते
र्भागमवजिग्घ्रतनिमृजानाः ॥ १९ ॥ [१०-३] आप
सं. १४ येस्वाहा । स्वापयेस्वाहापिजायस्वाहाक्क्रतवेस्वाहाव्वसवेस्वाहा
२३९

हर्प्पतयेस्वाहाह्नैमुग्धायस्वाहामुग्धायवैनꣳशिनायस्वाहावि
नꣳशिनंऽआन्त्यायनायस्वाहान्त्यायभौवनायस्वाहाभुवनस्य
पतयेस्वाहाधिपतयेस्वाहा ॥ २० ॥ आयुर्य्यज्ञेनं । कल्प्प
ताम्प्राणोयज्ञेनंकल्प्पताञ्चक्षुर्य्यज्ञेनंकल्प्पताꣳश्रोत्रँय्यज्ञेनं
कल्प्पताम्पृष्ठँय्यज्ञेनंकल्प्पताँय्यज्ञोयज्ञेनंकल्प्पताम् ॥ प्रजा
पतेꣳप्प्रजाऽअभूमस्वर्द्देवाऽअगन्मामृताऽअभूम ॥ २१ ॥ ॥ ७९ ॥

१ अहर्प्पतये । अत्र समानपदे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते, अहःपतौ रेफम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ३९ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे अहरित्यस्य विसर्जनीयस्य रेफः । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

अस्म्मेवः ॥ अस्म्मेवोऽअस्त्त्विन्द्रियमस्म्मेनृम्म्णमुतक्क्रतुर
स्म्मेव्वर्च्चाꣳसिसन्तुवः ॥ नमोमात्रेपृथिव्व्यैनमोमात्रेपृथि
व्व्याऽइयन्तेराड्यन्तासियमनोध्रुवोसिधरुणः ॥ कृष्ष्यैत्त्वा
क्षेमायत्त्वारय्यैत्त्वापोषायत्त्वा ॥ २२ ॥ [३-४] व्वाज
स्स्येमम् ॥ व्वाजस्स्येमम्प्प्रसवश्सुषुवेग्ग्रेसोमꣳराजानमोषधीष्ष्व
प्प्सु ॥ ताऽअस्म्मभ्यम्मधुमतीर्भवन्तुव्वयꣳराष्ट्रेजागृयाम
पुरोहिताःस्वाहा ॥ २३ ॥ व्वाजस्स्येमाम् ॥ व्वाजस्स्येमाम्प्प्रसवश्शि

श्श्रियेदिवमिमाचविश्श्वाभुवनानिसम्म्राट् ॥ अदित्त्सन्तन्दा
पयतिप्प्रजानन्त्सनोरयिꣳसर्व्ववीरन्नियच्छतुस्वाहा ॥ २४ ॥
व्वाजस्यनु । प्प्रसवऽआबभूवेमाचविश्श्वाभुवनानिसर्व्वतः ॥
सनेमिराजापरियातिविद्द्वान्प्रजाम्पुष्टिंव्वर्द्धयमानोऽअस्म्मेस्वा
हा ॥ २५ ॥ सोमꣳराजानम् । सोमꣳराजानमवसेग्ग्निम्
न्वारभामहे ॥ आदित्त्यान्विष्णुꣳसूर्य्यम्ब्रह्माणञ्चबृहस्प
तिꣳस्वाहा ॥ २६ ॥ अर्य्यमणम्बृहस्पतिम् ॥ अर्य्यमण

म्बृहस्प्पतिमिन्द्रन्दानायचोदय ॥ व्वाचंव्विष्णुठ्ठंसरस्वतीठ्ठं
सवितारंव्वाजिनठ्ठंस्वाहा ॥ २७ ॥ अग्ग्नेऽअच्छ ॥ अग्ग्नेऽ
अच्छावदेहनःप्प्रतिनःसुमनाभव ॥ प्रनोयच्छसहस्रजित्त्वठ्ठं
हिधनदाऽअसिस्वाहा ॥ २८ ॥ प्रनः ॥ प्रनोयच्छत्त्वर्य्यमा
प्प्रपूषाप्प्रबृहस्प्पतिः ॥ प्रवाग्ग्देवीददातुनःस्वाहा ॥२९॥ देव
स्यत्त्वा । सवितुःप्प्रसवेश्श्विनोर्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्याम् ॥

---

१ प्रनो यच्छत्वर्यमा । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारठ्ठं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन ऋकारषकाररेफेभ्य उत्तरो नकारो णकारमापद्यते समानपदे । अनेन समानपदे णत्वविधानादत्र प्र नो इति पदयोः समानपदत्वाभावान्न णत्वम् ।

सरस्वत्यैव्वाचोयन्तुर्य्यन्त्रियैदधामिबृहस्पतेष्ट्वासाम्म्राज्ज्येना
भिषिञ्चाम्म्यसौ[1] ॥ ३० ॥ [८-५] अग्निरेकाक्षरेण। प्प्राणमुद
जयत्तमुज्जेषमश्विनौद्व्यक्षरेणद्विपदोमनुष्ष्यानुदजयतान्ता
नुज्जेषंव्विष्णुस्त्र्यक्षरेणत्रीँल्लोकानुदजयत्तानुज्जेषᳬसोमश्चतुर
क्षरेणचतुष्प्पदःपशूनुदजयत्तानुज्जेषम्पूषापञ्चाक्षरेण ॥ ३१ ॥
पूषापञ्चाक्षरेण ॥ पूषापञ्चाक्षरेणपञ्चदिशऽउदजयत्ताऽउज्जे ॥८१॥

---

१ अभिषिञ्चामि । अत्र अभेश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६५ सू.) इत्यनेन अभेः परस्य सिञ्चामीतिपदघटितस्य सकारस्य षत्वे रूपम् ।

षड्ःसविताषडक्षरेणषड्तूनुदंजयत्तानुज्जेषम्मुरुतं÷सप्ताक्षरे
णसप्तग्ग्राम्म्यान्पशूनुदंजयँस्तानुज्जेषम्बृहस्पतिरष्टाक्षरेण
गायत्रीमुदंजयत्तामुज्जेषाम्मित्रोनवाक्षरेण ॥ ३२ ॥ मित्रो
नवाक्षरेण । त्रिवृतꣳस्तोममुदंजयत्तमुज्जेषंव्वरुणोदशाक्षरेण
व्विराजमुदंजयत्तामुज्जेषामिन्द्रऽएकादशाक्षरेणत्रिष्टुभमुदंज
यत्तामुज्जेषंव्विश्वेदेवाद्वादशाक्षरेणजगतीमुदंजयँस्तामुज्जेषंव्व
संवस्त्रयोदशाक्षरेण ॥ ३३ ॥ वसंवस्त्रयोदशाक्षरेण । त्रयोद

शꣳस्तोममुदजयꣳस्तमुज्जेषꣳरुद्राश्चतुर्दशाक्षरेणचतुर्दशꣳ
स्तोममुदजयꣳस्तमुज्जेषमादित्त्याःपञ्चदशाक्षरेणपञ्चदशꣳस्तो
ममुदजयꣳस्तमुज्जेषमदिति[1]ꣳषोडशाक्षरेणषोडशꣳस्तोममुद
जयत्तमुज्जेषम्प्रजापतिꣳसप्तदशाक्षरेणसप्तदशꣳस्तोममुद
जयत्तमुज्जेषम् ॥ ३४ ॥ [४-६] एषते । निर्ऋतेभागस्त
ञ्जुषस्वस्वाहाग्निनेत्रेभ्योदेवेभ्यःपुरःसद्भ्यःस्वाहायमनेत्रे ॥ ८२ ॥

१ अदितिःपोडशा । अत्र प्रत्ययसवर्णम्मुदि शाकटायनः (शु. य. प्रा. ३ अ. ९ सू.) इति विसर्गस्य परसवर्णे प्राप्ते अविकारं शाकल्यः शषसेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १० सू.) इत्यनेन परसवर्णनिषेधाद्विसर्ग एव । लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्ये प्रकृतिभावाख्योऽयं सन्धिः ।

भ्योदेवेभ्योदक्षिणासद्भ्यःस्वाहाविश्वदेवनेत्रेभ्योदेवेभ्यः
पश्चात्सद्भ्यःस्वाहामित्रावरुणनेत्रेभ्योवामरुन्नेत्रेभ्योवादेवे
भ्यऽउत्तरासद्भ्यःस्वाहासोमनेत्रेभ्योदेवेभ्यऽउपरिसद्भ्योदुवं
स्वद्भ्यःस्वाहा॥३५॥ येदेवाः॥ येदेवाऽअग्निनेत्राःपुरःसदस्ते
भ्यःस्वाहायेदेवायमनेत्रादक्षिणासदस्तेभ्यःस्वाहायेदेवा
विश्वदेवनेत्राःपश्चात्सदस्तेभ्यःस्वाहायेदेवामित्रावरुणने
त्रावामरुन्नेत्रावोत्तरासदस्तेभ्यःस्वाहायेदेवाःसोमनेत्राऽ
२४७

उपरिसदो[1]दुवंस्वन्तुस्त्तेब्भ्युःस्वाहा ॥ ३६ ॥ अग्नेसहस्व ॥
अग्नेसहंस्वपृतंनाऽअभिमांतीरपांस्य ॥ दुष्टरस्त्तरन्नरांतीर्व्वर्च्चो
धायुज्ञवांहसि ॥ ३७ ॥ देवस्यंत्त्वा । सवितुश्प्प्रंसवेऽश्विनो
र्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णणोहस्त्तांब्भ्याम् ॥ उपाꣳशोर्व्वीर्य्येणजुहोमि
हुतꣳरक्षुःस्वाहारक्षंसान्त्वावुधायावंधिष्ष्मुरक्षोवंधिष्ष्मामु
मसौहुतश् ॥ ३८ ॥ [४-७] सवितात्त्वा । सवानाꣳसुवता ॥८३॥

१ उपरिसदः । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ पृथिविदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन उपरिशब्दात्परस्य सदः इत्यस्य सस्य प्रकृतिभावे जाते न षत्वम् ।

मुग्निर्गृहपंतीनाᳬसोमोव्वनुस्पतीनाम् ॥ बृहुस्पतिर्व्वाचऽ
इन्द्रोज्ज्यैष्ठ्यायरुद्रश्पुशुभ्योंमित्रश्सुत्त्योव्वरुंणोधर्म्मंपतीना
म् ॥ ३९ ॥ इमन्देवाः ॥ इमन्देवाऽअसपुत्क्ङ्सुंवद्धम्महुते
क्षुत्रायंमहुतेज्ज्यैष्ठ्यांयमहुतेजानंराज्ज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय ॥
इममुमुष्ष्यंपुत्रममुष्ष्यैपुत्रमुस्यैव्विशऽएषवोंमीराजासोमो
स्म्माकंम्ब्राह्मणानाᳬराजा ॥ ४० ॥ [२-८]॥ इतिश्रीवाज
सनेयसंहितायांनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ अपोदेवाश्चतस्रः, सोमस्यत्विषिः पञ्चा,
वेष्टादन्दशूकाः सप्त, सोमस्यत्वाचतस्र, ऽइन्द्रस्यवज्रः पञ्च,
स्योनासिचतस्रः, सवित्राप्रसवित्रैका, श्विभ्यांपच्यस्वचतस्रो,
ष्टौचतुस्त्रिꣳशत्[अ. १०मं. ३४अनु. ८]हरिःॐ॥ अपोदेवाꣳ॥
अपोदेवामधुमतीरगृभ्णन्नूर्ज्जस्वतीराजस्वश्चितानाꣳ ॥ याभि
र्म्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन्[1] याभिरिन्द्रमनयन्नत्त्यरातीꣳ ॥ १ ॥

१ अभ्यषिञ्चन्। अभि असिञ्चन्। इति द्वे पदे अत्र अभेश्च (शु. ३ अ. ६५ सू.) अभेरुपसर्गात्परस्य सिञ्चतेः सकारः षकारमापद्यते संहितायाम्। इति इत्यनेनासिञ्चन्पदघटिताकारस्य व्यवधानेन षत्वाप्राप्तौ अव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ६६ सू.) इत्यनेन व्यवधानेऽपि षकारे रूपम्।

वृषण्णंऽऊर्म्मिः ॥ वृषण्णंऽऊर्म्मिरंसिराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदेहिस्वाहा
वृषण्णंऽऊर्म्मिरंसिराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदेहिवृषसेनोसिराष्ट्रदारा
ष्ट्रम्मेदेहिस्वाहावृषसेनोसिराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदेह्यर्त्थेतंस्त्थ
॥ २ ॥ अर्त्थेतंस्त्थ । राष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहार्त्थेतंस्त्थराष्ट्र
दाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तौजंस्वतीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहौजंस्व
तीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तापंःपरिवाहिणीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्र
म्मेदत्तस्वाहापंःपरिवाहिणीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तापा

म्पतिंरसिराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदेहिस्वाहापाम्पतिंरसिराष्ट्रदाराष्ट्रममु
ष्म्मैदेह्यपाङ्गर्भोसिराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदेहिस्वाहापाङ्गर्भोसिराष्ट्र
दाराष्ट्रममुष्म्मैदेहिसूर्य्यत्वचसस्थ ॥ ३ ॥ सूर्य्यत्व
चसस्थ । राष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहासूर्य्यत्वचसस्थराष्ट्रदा
राष्ट्रममुष्म्मैदत्तसूर्य्यवर्चसस्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहासूर्य्य
वर्चसस्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तमान्दास्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्त
स्वाहामान्दास्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तव्रजक्षितस्थराष्ट्रदा

राष्ट्रम्मेदत्तस्वाहाव्रजक्षितस्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तव्वाशा
स्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहाव्वाशास्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्त
शविष्ठास्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहाशविष्ठास्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रम
मुष्मैदत्तशक्करीस्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहाशक्करीस्स्थराष्ट्र
दाराष्ट्रममुष्मैदत्तजनभृतस्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहाजनभृ
तस्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तविश्वभृतस्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्त
स्वाहाविश्वभृतस्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तापःस्वराजस्स्थरा

ष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्त ॥ मधुमतीर्म्मधुमतीभिः पृच्यन्ताम्महि
क्षत्रङ्क्षत्रियायद्भस्वानाऽअनाधृष्टाः सीदतसहौजसोमहिक्षत्रङ्क्ष
त्रियायदधतीः ॥ ४ ॥ [४-१] शतम् ॥ ४०० ॥ सोमस्यत्त्वि
षिः ॥ सोमस्यत्त्विषिरसितवेवमेत्त्विषिर्भूयात् ॥ अग्नयेस्वा
हासोमायस्वाहासवित्रेस्वाहासरस्वत्यैस्वाहापूष्णेस्वाहाबृह
स्पतयेस्वाहेन्द्रायस्वाहाघोषायस्वाहाश्लोकायस्वाहाऽंशाय
स्वाहाभगायस्वाहार्य्यम्णेस्वाहा ॥ ५ ॥ पवित्रेस्त्थः ॥ पवि

त्रैस्त्थोव्वैष्ण्णव्यौसवितुर्व्वः प्प्रसवऽउत्त्पुनाम्म्यच्छिद्द्रेणपवि
त्त्रेणसूर्य्यस्यरश्म्मिभिः ॥ अनिभृष्टमसिव्वाचोबन्धुस्त्तपो
जाःसोमस्यदात्त्रमसिस्वाहाराजस्वः ॥ ६ ॥ सधमादोद्द्युम्न्नि
नीः ॥ सधमादोद्द्युम्न्निनीरापऽएताऽअनाधृष्टाऽअपस्योव्वसा
नाः ॥ पस्त्यासुचक्क्रेव्वरुणःसधस्त्थमपाᳪशिशुर्म्मातृतमा
स्वन्तः ॥ ७ ॥ क्षत्त्रस्योल्बम् ॥ क्षत्त्रस्योल्बमसिक्षत्त्रस्यजरा
य्वसिक्षत्त्रस्ययोनिरसिक्षत्त्रस्यनाभिरसीन्द्द्रस्यव्वार्त्त्रघ्नमसिमि

त्रस्यासिव्वरुणस्यासित्त्वयायंव्वृत्रंव्वधेत् ॥ दृवासिरुजासिक्षु
मासि ॥ पातैनम्प्राञ्चंम्पातैनंम्प्रत्यञ्चंम्पातैनन्तिर्य्यञ्चंन्दि
ग्भ्यःपात ॥ ८ ॥ आविर्म्मर्य्याꣳ ॥ आविर्म्मर्य्याऽआ
वित्तोऽअग्निर्ग्गृहपतिरावित्तऽइन्द्रोवृद्धश्श्रवाऽआवित्तौमित्रा
वरुणौधृतव्व्रतावावित्तꣳपूषाव्विश्श्ववेदाऽआवित्तेद्यावापृथिवीव्वि
श्श्वशम्भुवावावित्तादितिरुरुशर्म्मा ॥ ९ ॥ [५-२] अवेष्टा
दन्दशूकाꣳ ॥ अवेष्टादन्दशूकाꣳप्राचीमारोहगायत्त्रीत्त्वाव

॥८७॥

तुरथन्तरꣳसामंत्रिवृत्त्स्तोमोंव्वसन्तऽऋतुर्ब्ब्रह्मद्द्रविंणन्दक्षिंणा

मारोंह ॥१०॥ दक्षिंणामारोंह । त्रिष्टुप्प्त्वांवतुबृहत्त्सामंपञ्चद

शस्त्तोमोंग्ग्रीष्ममऽऋतुःक्षत्त्रन्द्द्रविंणम्प्रतीचीमारोंह ॥ ११ ॥

प्रतीचीमारोंह । जगंतीत्त्वावतुव्वैरूपꣳसामंसप्तदशस्त्तोमों

व्वर्षाऽऋतुर्व्विड्द्रविंणमुदीचीमारोंह ॥ १२ ॥ उदीचीमारोंहा ।

नुष्टुप्त्वांवतुव्वैराजꣳसामैकविꣳशस्त्तोमः शरदृतुःफलन्द्रविं

णमूर्द्ध्वामारोंह ॥ १३ ॥ ऊर्द्ध्वामारोंह । पङ्क्तिस्त्त्वांवतुशाक्कर

॥८८॥ रैवतेसामंनीत्रिणवत्रयस्त्रिᳪंशौस्त्तोमौहेमन्तशिशिरावृतूवर्च्चो
द्रविणम्प्रत्त्यंस्त्तमसुंचेᳪंशिरं÷ ॥ १४ ॥ सोमंस्यत्त्विषिं÷ ॥ ॥ १० ॥
सोमंस्यत्त्विषिरसितवेवमेत्त्विषिर्भूयात् ॥ मृत्त्योश्पाह्यो
जोसिसहोस्यमृतंमसि ॥ १५ ॥ हिरंण्ण्यरूपाऽउषसं÷ ॥
हिरंण्ण्यरूपाऽउषसोविरोकऽउभाविन्द्राऽउदिंथᳪंसूर्य्यश्च ॥
आरोहतंवरुणमित्त्रगर्त्तन्ततंश्चक्षाथामदिंतिन्दितिंञ्चमित्त्रोसि ॥८८॥
वरुणोसि ॥ १६ ॥ [७-३] सोमंस्यत्त्वा । द्युम्न्नेना

भिषिञ्चाम्म्यग्ग्नेर्ब्भ्राजसासूर्य्यस्यव्वर्च्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण ॥ क्षत्रा
णांक्षत्रपतिरेस्यतिदिद्यून्पाहि ॥ १७ ॥ इमन्देवाः ॥ इम
न्देवाऽअसपत्न६ँसुवध्वम्महतेक्षत्रायमहतेज्ज्यैष्ठ्यायमहते
जानराज्ज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय ॥ इमममुष्ष्यपुत्रममुष्ष्यैपुत्र
मस्यैव्विशऽएषवोमीराजासोमोस्म्माकम्ब्राह्मणाना६ँराजा
॥ १८ ॥ प्रपर्व्वतस्य । वृषभस्यपृष्ठान्नावश्चरन्तिस्वसिचऽइया
नाः ॥ ताऽआववृत्रन्नधरागुदक्ताऽअहिम्बुध्न्यमनुरीयमा

णाᳬ ॥ व्विष्ण्णोर्व्विक्क्रमंणमसिव्विष्ण्णोर्व्विक्क्रान्तमसिव्विष्ण्णोᳬ
क्क्रान्तमंसि ॥ १९ ॥ प्रजांपतेन । त्त्वदेतान्न्यन्न्योव्विश्श्वांरूपा
णिपरितावंभूव ॥ यत्त्कांमास्त्तेजुहुमस्त्तन्नोऽअस्त्त्वयममु
ष्ष्यांपितासावस्यापितावयᳪंस्यांमपतंयोरयीणाᳪंस्वाहां ॥ रुद्र
यत्तेक्क्रिविपरन्नामतस्स्मिन्न्हुतमंस्यमेष्टमंसिस्वाहां ॥ २० ॥
[४-४] इन्द्रंस्यव्वज्ज्रं÷ ॥ इन्द्रंस्यव्वज्ज्रोसिमित्त्रावरुंणयोस्त्त्वा ॥८९॥
प्प्रशास्त्रोश्प्प्रशिषांयुनज्ज्मि ॥ अच्छ्यंथायैत्त्वास्वधायैत्त्वारिष्ट्टोऽ

अर्ज्जुनोमुरुताम्प्रसुवेनंजुयापांमुमनंसुासमिंन्द्रियेणं ॥ २१ ॥
मातें ॥ मातंऽइन्द्रतेव्वुयन्तुंराषाडयुंक्तासोऽअब्ब्रह्मताव्वि
दंसाम ॥ तिष्ठारथुमधियंव्वंज्जहुस्तारुश्मीन्देंवयमसेस्व
श्वांन् ॥२२॥ अुग्नयेंगृहपंतये ॥ अुग्नयेंगृहपंतयुेस्वाहुासोमांयु
व्वनुस्प्पतंयुेस्वाहांमुरुतामोजंसुेस्वाहेन्द्रंस्येन्द्रियायुस्वाहां ॥
पृथिंविमातुर्म्मामांहिᳬसीर्म्मोऽअुहन्त्वाम् ॥ २३ ॥ हुᳬसःशु
चिषत् ॥ हुᳬसःशुंचिुषद्व्वसुंरन्तारिक्षुसद्धोतांव्वेदिुषदतिंथिर्द्दुरोणु

१ तिष्ठारथेन । अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १०४ सू.) इत्यनेन तिष्ठेत्येतत्पदे आद्युदात्ते तस्याकारस्य दीर्घो भवति। अतो दीर्घाकारः।

सत् ॥ नृपद्वंरसद्वंतसद्व्योमसदुब्जागोजाऽऋतजाऽअद्रिजाऽ
ऋतम्बृहत् ॥ २४ ॥ इयंदसि ॥ इयंदुस्यायुरस्यायुर्म्मयिधेहि
युङ्ङसिवर्च्चौसिवर्च्चोमयिधेह्यूर्ग्गस्यूर्ज्जम्मयिधेहि ॥ इन्द्रंस्यवां
वीर्य्यकृतौबाहूऽअभ्युपावंहरामि ॥ २५ ॥ [५-५] स्योनासि ।
सुषदांसिक्षत्रस्ययोनिरसि ॥ स्योनामासीदसुषदामासीदक्षत्र
स्ययोनिमासीद ॥२६॥ निषसाद । धृतव्रतोवरुणःपस्त्यास्वा ॥
साम्राज्ज्यायसुक्रतुः ॥ २७ ॥ अभिभूरसि ॥ अभिभूरस्येता

१ निषसाद । अत्र नि ससाद इति पदम् ससाद च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६० सू.) इत्यनेन नेः परस्य ससादशब्दस्य सकारस्य षकारे निषसादेति रूपम् ।

स्त्तेपञ्चदिशं÷कल्पन्ताम्ब्रह्मँस्त्वम्ब्रह्मासिसवितासिसत्त्य
प्प्रसवोव्वरुणोसिसत्त्यौजाऽइन्द्रोसिव्विशौजारुद्द्रोसिसुशेवं÷ ॥
बहुकारश्श्रेयस्करभूयस्करेन्द्रस्यव्वज्ज्रोसितेनमेरध्य ॥ २८ ॥
अग्निःपृथुः ॥ अग्निःपृथुर्द्धर्म्मणस्प्पतिर्ज्जुषाणोऽअग्निःपृ
थुर्द्धर्म्मणस्प्पतिराज्ज्यस्यव्वेतुस्वाहास्वाहाकृताꣳसूर्य्यस्यरश्म्मि
भिर्व्ययतꣳसजातानाम्मद्ध्यमेष्ठ्याय ॥ २९ ॥ [४-६] सवि
त्राप्प्रसवित्रा । सरस्वत्त्यावाचात्त्वष्ट्रारूपैःपूष्णापशुभिरिन्द्रे

सं॰ १६ १ श्रेयस्करभूयस्कर इत्यत्र समानपदे च (शु. य प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन ककारपकारपरयोः यथायोगं समानपदे सकारः पकारश्च विधीयते ।

णास्म्मेबृहस्प्पतिनाब्ब्रह्मणाव्वरुणेनौजसाग्ग्निनातेजसासोमे
नराज्ञाव्विष्ण्णुनादशम्म्यादेवतयाप्प्रसूतꣳप्प्रसर्प्पामि ॥ ३० ॥
[१-७] अश्विभ्भ्याम्पच्यस्व ॥ अश्विभ्भ्याम्पच्यस्वसरस्व
त्यैपच्यस्वेन्द्रायसुत्राम्म्णेपच्यस्व ॥ व्वायुःपूतःपवित्रेणप्प्र
त्यङ्[1]क्सोमोऽअतिस्स्रुतꣳ ॥ इन्द्रस्ययुज्ज्यꣳसखा ॥ ३१ ॥ कुवि
दङ्ग । यवमन्तोयवञ्चिद्यथादान्त्यनुपूर्वंव्वियूय ॥ इहेहैषाङ्कृणु ॥ ९१ ॥

१ प्रत्यङ्क्सोमः । अत्र प्रत्यङ् सोम इति पदम् । ङ्नौ क्ताभ्यां सकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) ङकारनकारौ यथासंख्यं ककारतकाराभ्यां सकारे परे व्यवधीयेते । तेनात्र ङकारात्परस्य ककारे रूपम् । लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्येऽयमागमाख्यः सन्धिः ।

हि भोजंनानि॒ये ब॒र्हिषो॒ नमं॑ऽउक्ति॒ञ्च्य जंन्ति ॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतो
स्य॒श्विभ्या॑न्त्वा॒ सर॑स्वत्यै॒ त्वेन्द्रा॑य त्वा सु॒त्राम्णे॑ ॥ ३२ ॥ सु॒वꣳ
सु॒राम॑म् ॥ यु॒वꣳ सु॒राम॑मश्विना॒ नमु॑चावासु॒रे सचा॑ ॥ वि॒पि॒पा
ना शु॑भस्पती॒ऽइन्द्र॒ङ्कर्म्म॑स्वावतम् ॥ ३३ ॥ पु॒त्रमि॑व पि॒तरौ॑ ॥
पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑व॒श्विनो॒भेन्द्रा॑वथुः॒ काव्यै॑र्द॒ꣳसना॑भिः ॥ यत्सु
रामं॒ व्यपि॑ब॒ शची॑भि॒ः सर॑स्वती त्वा मघवन्नभिष्णक् ॥ ३४ ॥
[४-८] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥
२६५

श्रीवेदपुरुषायनमः। अनुवाकसूत्रम्। युञ्जानएकादश, प्रतूर्त्तं
वाजिन्षोडश, देवस्यत्वादश, पोदेवीर्द्वादश, पोह्येकादश,
दितिश्चापञ्च, कूतिमग्निमष्टादश, सप्तत्र्यशीतिः॥ [अ. ११
मं. ८३ अनु० ७]॥ हरिःॐ॥ युञ्जानः प्प्रथमम्॥ युञ्जानः
प्प्रथमम्मनस्तत्त्वायसविताधियः॥ अग्नेर्ज्योतिर्न्निचाय्य
पृथिव्याऽअद्ध्याभरत्॥१॥ युक्तेनमनसा। व्वयन्देवस्यसवितुः
सवे॥ स्वर्ग्यायशक्त्या॥ २॥ युक्त्वायसविता। देवान्त्स्वं

॥९२॥

र्य्यतोधियादिवम् ॥ बृहज्ज्योतिः करिष्ष्यतश्शंसविताप्प्रसुवाति
तान् ॥ ३ ॥ युञ्जतेमनः ॥ युञ्जतेमनऽउतयुञ्जतेधियोव्विप्प्रा
व्विप्प्रस्यबृहतोव्विपश्चितः ॥ विहोत्राँदधेव्वयुनाविदेकऽइन्मही
देवस्यसवितुः परिष्टुतिः ॥ ४ ॥ युजेवाम् ॥ युजेवाम्ब्रह्मपूर्व्यं
न्नमोभिर्व्विश्श्लोकऽएतुपत्थ्येवसूरेः ॥ शृण्वन्तुव्विश्वेऽअमृत
स्यपुत्राऽआयेधामानिदिव्यानितस्थुः ॥ ५ ॥ यस्यप्प्रयाणम् ॥
यस्यप्प्रयाणमन्वन्यऽइद्ययुर्देवादेवस्यमहिमानमोजसा ॥

 सꣳपार्त्थिवानिविमुमेसऽएतꣳशोरजाꣳसिदेवꣳसवितामहित्त्व
॥९३॥ ना ॥ ६ ॥ देवꣳसवितꣳ ॥ देवꣳसवितꣳप्प्रसुंवयुज्ञम्प्प्रसुंवयुज्ञपंति ॥ ११ ॥
म्भगाय ॥ दिव्योगन्धुर्व्वꣳकेतपूꣳकेतन्नꣳपुनातुव्वाचस्प्पातिर्व्वा
चंन्नꣳस्वदतु ॥ ७ ॥ इमन्नꣳ ॥ इमन्नोदेवसवितर्य्युज्ञम्प्प्र[1]णंय
देवाव्यूꣳसखिविदꣳसत्त्राजितन्धनजितꣳस्वर्ज्जितम् ॥ ऋचा
स्त्तोमꣳसमर्द्धयगायत्त्रेणरथन्तरम्बृहद्गायत्त्रवर्त्तनिस्वाहा ॥८॥ ॥ ९३ ॥

---

१ प्रणय। अत्र प्र नय इति पदम्। अत्र समानपदाभावेन ऋषरेभ्यः इत्यस्याप्राप्तौ प्रनेतिनुदातिहिनोमीनाम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन प्रपूर्वाणां नेति नुदाति हिनोमि इत्येषां नकारस्य णकारो विधीयते तेनात्र प्रणय इत्यत्र णत्वम्। सूत्रे हिनोमीतिविकरणनिर्देशाद्यत्र विकरणाभावस्तत्र न णत्वम्।

देवस्यंत्त्वा । सवितुश्प्प्रंसवेऽश्विनोर्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्याम् ॥ आददेगायत्रेणच्छन्दंसाङ्गिरस्वत्पृथिव्याःसधस्त्थांदग्निम्पुरीष्ष्यमङ्गिरस्वदाभंर त्रैष्टुंभेनच्छन्दंसाङ्गिरस्वत् ॥ ९ ॥
अभ्रिरसि ॥ अभ्रिरसिनार्य्यसित्त्वयांव्वयमग्निꣳशकेमखनितुꣳसधस्त्थऽआ ॥ जागंतेनच्छन्दंसाङ्गिरस्वत् ॥ १० ॥
हस्त्तंऽआधाय । सविताबिब्भ्रदभ्रिꣳहिरण्ययीम् ॥ अग्ने

१ त्रैष्टुभेन । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारꣳ समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन व्यवधानेऽपि विहितस्य प्राप्तस्य णत्वस्य शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकारलकारसकार (मध्यमवर्ग) चवर्गटवर्गतवर्गव्यवधानेषु ऋषरेभ्यः परस्य नकारस्य प्रकृतिभावादत्र णत्वं निषिध्यते ।

ज्योतिर्न्निचाय्यंपृथिव्याऽअध्याभंरदानुष्टुभेनुच्छन्दंसाङ्गिर
स्वत् ॥ ११ ॥[११-१]प्रतूर्त्तंवाजिन् ॥ प्रतूर्त्तंवाजिन्नाद्रंवव्वरि
ष्ठामनुंसंव्वतंम् ॥ दिवितेजन्मंपरममन्तारिंक्षेतवनाभिं÷पृथि
व्यामधियोनिरित् ॥ १२ ॥ युञ्जाथाॅंरासंभम् ॥ युञ्जाथाॅं
रासंभँय्युवमस्म्मिन्यामेंवृषण्ण्वसू ॥ अग्निम्भरंन्तमस्म्मयुम्
॥ १३ ॥ योगेंयोगेतवस्त्तंरम् ॥ योगेंयोगेतवस्त्तंरंव्वाजेंवाजे ॥९४॥
हवामहे ॥ सखांयऽइन्द्रंमूतयें ॥ १४ ॥ प्रतूर्व्वन्नेहिं ॥ प्रतूर्व्वं

न्नेहांचक्काम्नन्नशंस्त्तीरुद्रस्युगाणंपत्त्यम्मयोभूरेहिं॥ उर्व्वन्तरिक्षं
व्वीहिस्वस्त्तिगंव्यूतिरभंयानिकृण्णवन्त्पूष्णासयुजांसह ॥१५॥
पृथिव्याःसधस्त्थांत्॥ पृथिव्याःसधस्त्थांदग्गिम्पुंरीषव्यमाङ्गि
रस्वदाभंराग्गिम्पुंरीषव्यमाङ्गिरस्वदच्छेमोग्गिम्पुंरीषव्यमाङ्गिर
स्वद्धंरिष्ष्यामः ॥ १६ ॥ अन्न्वग्गिः ॥ अन्न्वग्गिरुषसामग्ग्रं
मकख्यदन्त्वहांनिप्प्रथमोजातवेदाः ॥ अनुसूर्य्यंस्यपुरुत्राचं
रश्म्मीननुद्यावांपृथिवीऽआतंतन्थ ॥१७॥ आगत्त्यंव्वाजी ॥

आगत्त्यंव्वाज्ज्यद्ध्वानङ्सर्व्वामृधोव्विधूनुते ॥ अग्निꣳसधस्त्थे
महतिचक्षुषानिचिकीषते ॥ १८ ॥ आक्रम्म्यंव्वाजिन् ॥ आक्र
म्म्यंव्वाजिन्पृथिवीमग्निमिच्छरुचात्त्वम् ॥ भूम्म्यांव्वृत्त्वाय
नोब्रूहियतःखनेमतंव्वयम् ॥ १९ ॥ द्यौस्त्ते । पृष्ठम्पृथिवी
सधस्त्थमात्त्मान्तरिक्षꣳसमुद्द्रोयोनिः ॥ व्विक्ख्यायचक्षु
षात्त्वमभितिष्ठपृतन्न्यतः ॥ २० ॥ उत्क्राम । महतेसौभगाय
स्म्मादास्त्थानाद्द्रविणोदाव्वाजिन् ॥ व्वयꣳस्यामसुमतौपृथि

॥९५॥

ध्याऽअग्निर्ह्न नन्तऽउपस्थेऽअस्याः॥२१॥उदक्रमीत्॥ उदक्र
मीद्द्रविणोदाव्वाज्ज्यर्व्वाकः सुलोकꣳ सुकृतम्पृथिव्याम्॥ ततः
खनेमसुप्प्रतीकमग्निꣳ स्वोरुहाणाऽअधिनाकमुत्तमम्॥२२॥
आत्त्वा।जिघर्म्मिमनसाघृतेनप्प्रतिक्षियन्तम्भुवनानिव्विश्वा॥
पृथुन्तिरश्चावयसाबृहन्तंव्यचिष्ठमन्नैरभसन्दृशानम्॥ २३ ॥
आविश्वतः। प्प्रत्यञ्चञ्जिघर्म्म्यरक्षसामनसातज्जुषेत॥ मर्य्य
श्रीस्पृहयद्वर्ण्णोऽअग्निर्न्नाभिमृशेतन्न्वाजर्भुराणः॥ २४ ॥

परिवाजपतिᳵ ॥ परिवाजपतिᳵकविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् ॥
दधद्रत्नानिदाशुषे ॥ २५ ॥ परित्वा । अग्नेपुरंवयंविप्रꣳसह
स्यधीमहि ॥ धृषद्वर्णन्दिवेदिवेहन्तारम्भ[2]ङ्गुरावताम् ॥ २६ ॥
त्वमग्ने ॥ त्वमग्नेद्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वम
श्मनस्परि ॥ त्वंवनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वन्नृ[3]णान्नृपतेजा

१ परिवाजपतिः कविः । अत्र कविष्करत्कृधिषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ३२ सू.) इत्यनेन कविपरे पतिशब्दस्य विसर्गस्य षकारे प्राप्ते वाजपति-र्वासऽएदिधिषुरन्तःपर्शव्येनान्तःपार्श्व्यमिति च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इत्यनेन सकारषकारयोर्निषेधाद्विसर्जनीय एव । २ भङ्गुरावताम् । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमति (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे भङ्गुरशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । ३ नृणाम् । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे ऋकारात्परस्य नकारस्य णत्वम् ।

यसेशुचिः ॥ २७ ॥ [१६-२] देवस्यंत्त्वा । सवितुश्‌ प्प्रंस
वेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्याम् ॥ पृथिव्याश्सधस्त्थां
दग्ग्निम्पुंरीष्ष्यमङ्गिरस्वत्त्खंनामि ॥ ज्योतिंष्ष्मन्तन्त्वाग्ग्ने
सुप्प्रतींकमजंस्त्रेणभानुनादीद्यंतम् ॥ शिवम्प्रजाब्भ्योहिं
सन्तम्पृथिव्याश्सधस्त्थांदग्ग्निम्पुंरीष्ष्यमङ्गिरस्वत्त्खंनामः
॥ २८ ॥ अपाम्पृष्ठम् ॥ अपाम्पृष्ठमंसियोनिंरग्ग्नेश्संमुद्रम
सं. १७ भितंःपिन्न्वंमानम् ॥ वर्द्धंमानोमहाँ२॥ऽआचपुष्क्करेदिवो
२७५

मात्त्रंयाव्वरिम्म्णाप्प्रंथस्व ॥ २९ ॥ शर्म्मच ॥ शर्म्मचस्त्थो
व्वर्म्मचस्त्थोच्छिद्द्रेबहुलेऽउभे ॥ व्व्यचंस्वतीसंव्वंसाथाम्भृतम्
ग्ग्निम्पुरीष्यम् ॥ ३० ॥ संव्वंसाथाम् ॥ संव्वंसाथाᳬंस्वर्व्विदा
समीचीऽउरसात्क्मना ॥ अग्ग्निमन्तर्ब्भरिष्यन्तीज्ज्योति
ष्मन्तमजस्त्रमित् ॥ ३१ ॥ पुरीष्योसि । व्विश्श्वभराऽअथ
र्व्वात्त्वाप्प्रथमोनिरमन्थदग्ग्ने ॥ त्वामग्ग्नेपुष्कराद्ध्यथर्व्वानिर
मन्थत ॥ मूर्द्ध्नोव्विश्श्वस्यव्वाघतः ॥ ३२ ॥ तमुत्त्वा । दद्ध्य

ङ्कऋषि॑÷पुत्रऽईधेऽअथर्वणः॑ ॥ वृत्रहणम्पुरन्दुरम् ॥ ३३ ॥
तमु॑त्त्वा । पात्थ्योवृषासमी॑धेदस्युहन्तमम् ॥ धनञ्जयᳬरणे॑
रणे ॥ ३४ ॥ सीद॑होतः॑ ॥ सीद॑होतःस्वऽउ॑लोकेचि॑कित्त्वा
न्त्सा॑दयायज्ञᳬसु॑कृतस्ययोनौ॑ ॥ देवावीर्देवान्हविषायजास्य
ग्नेबृहद्यजमानेवयो॑धाः॑ ॥ ३५ ॥ निहोता॑ । होतृषद॑नेवि
दानस्त्वेषोदीदिवाँ२॥ऽअ॑सदत्सुदक्ष॑÷ ॥ अद॑ब्धव्रतप्रम
तिर्वसिष्ठःसहस्रम्भरःशुचि॑जिह्वोऽअग्निः ॥ ३६ ॥ सᳬसी

१ सादय यज्ञम् । इति पदम् । अत्र अथोदारिथशोचपनय सादयर्जु॰ (य. शु. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन यकारे परे दीर्घविधानात् । सादयायज्ञम् ।

दस्व । मुहाँ २॥ऽअसिशोचस्वदेववीतमः ॥ विधूममग्नेऽअरुष
म्मियेद्ध्यसृजप्प्रशस्तदर्शतम् ॥ ३७ ॥ [१०-३] अपोदेवीः ॥
अपोदेवीरुपसृजमधुमतीरयक्ष्मायप्प्रजाब्भ्यः ॥ तासामा
स्त्थानादुज्जिहतामोषधयःसुपिप्पलाः ॥ ३८ ॥ सन्ते । वायु
र्म्मातरिश्श्वादधातूत्तानायाहृदयँय्यद्विकस्तम् ॥ योदेवानाञ्चर
सिप्प्राणथेनकस्म्मैदेवव्वषडस्तुतुब्भ्यम् ॥ ३९ ॥ सुजातोज्ज्यो ॥९८॥
तिषा । सहशर्म्मव्वरूथमासदत्स्वः ॥ व्वासोऽअग्नेव्विश्श्व

रूपꣳसंव्ययस्वविभावसो ॥४०॥ उदुतिष्ठ । स्वद्ध्वरावा[1]नोदेव्या
धिया ॥ दृशेचभासाबृहतासुशुक्वनिराग्नेयाहिसुशस्तिभिः
॥ ४१ ॥ ऊर्द्ध्वऽऊषुणः ॥ ऊर्द्ध्व[2]ऽऊषुणऽऊतयेतिष्ठा[3]देवो
नसविता ॥ ऊर्द्ध्वोवाजस्यसनितायदञ्जिभिर्वाघद्भिर्विह्वयामहे
॥ ४२ ॥ सजातः ॥ सजातोगर्भोऽअसिरोदस्योरग्नेचारुर्वि
भृतऽओषधीषु ॥ चित्रःशिशुःपरितमांꣳस्यक्तून्प्रमातृभ्योऽ

१ अवानोधिया । अत्र अवोपसर्गस्य ह्रस्वाकारस्य नोपरे धारययोजाव० (य. शु. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः । २ ऊर्द्ध्वऽऊषुणः ऊर्द्ध्व ऊ सुनः इत्यत्र ऊश्चापृक्तात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ६२ सू.) इत्यनेन अपृक्तसंज्ञादूकारात्परः सकारः षत्वमापद्यते तेन सस्य षकारः । ३ तिष्ठादेवः । अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् (शु. य प्रा. ३ अ. १०४ सू.) इत्यनेन यदि तिष्ठेत्येतत्पदं आद्युदात्तं भवेत्तदा दीर्घत्वं प्राप्नोति । अत्र तिष्ठेत्येतस्याद्युदात्तत्वाद्दीर्घः ।

शु. य. संहि. ॥११॥ पू. अ. ॥ ११ ॥

अधिकनिक्रदद्दाᳬ ॥ ४३ ॥ स्थिरोभव । व्वीड्वङ्गऽआशुर्ब्भव
व्वाज्यर्व्वन् ॥ पृथुर्ब्भवसुषदस्त्वमग्ग्नेः पुरीषवाहणᳬ ॥ ४४ ॥
शिवोभव । प्प्रजाब्भ्योमानुषीब्भ्यस्त्वमङ्गिरᳬ ॥ माद्यावा
पृथिवीऽअभिशोचीम्मान्तरिक्षम्माव्वनस्प्पतीन् ॥ ४५ ॥ प्रैतु ।
व्वाजीकनिक्रदन्नानदद्रासभᳬपत्त्वा ॥ भरन्नग्ग्निम्पुरीष्यम्मा
पाद्यायुषᳬपुरा ॥ वृषाग्ग्निंव्वृषणम्भरन्नपाङ्गर्ब्भᳬसमुद्रियम् ॥ ॥ ११ ॥

१ पुरीषवाहणः । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यप्राप्तौ स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन ऋपरेभ्यो स्वरयवहकवर्गपवर्गव्यवधानेऽपि णत्वविधानादत्र वाहनशब्दस्य नस्य णत्वम् ।

अग्नऽआयांहिवीतये ॥ ४६ ॥ ऋतꣳसत्त्यम् ॥ ऋतꣳसु
त्त्यमृतꣳसत्त्यमग्निम्पुरीष्ष्यमङ्गिरस्वद्भरामः ॥ ओषधयः
प्प्रतिमोदद्ध्वमग्निमेतꣳशिवमायन्तंमभ्ययत्रंयुष्ष्माः ॥ व्ययस्य
न्विश्वाऽअनिराऽअमीवानिषीदंन्नोऽअपदुर्म्मतिञ्जहि ॥४७॥
ओषधयःप्प्रति । गृब्भ्णीतपुष्प्पंवतीःसुपिप्पलाः ॥ अयंव्वो
गब्भऽऋत्त्वियं÷प्प्रत्क्कꣳसधस्त्थमासदत् ॥ ४८ ॥ व्विपाजसा ।
पृथुनाशोशुंचानोबाधस्वद्विषोरक्षसोऽअमीवाः ॥ सुशर्म्मणो

बृहतश्शर्म्मणिस्यामग्नेरहꣳसुहवंस्यप्प्रणीतौ ॥४९॥ [१२-४]

॥१००॥ आपोहि । ष्ठामयोभुवस्तानऽऊर्ज्जेदधातन ॥ महेरणायच
क्षसे ॥ ५० ॥ योवः । शिवतमोरसस्तस्यभाजयतेहनः ॥
उशतीरिवमातरः ॥ ५१ ॥ तस्म्माऽअरम् ॥ तस्म्माऽअरङ्ग
मामवोयस्यक्षयायजिन्न्वथ ॥ आपोजनयथाचनः ॥ ५२ ॥
मित्रश्सहसृज्ज्य । पृथिवीम्भूमिञ्चज्ज्योतिषासह ॥ सुजातञ्जात ॥ १०० ।

१ हिष्ठामयः । अत्र हि स्थामयो भुवः । अत्र हेर्मिथोदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ५८ सू.) इत्यनेन हिशब्दात्परः मकारोदयो थकारोदयो वा सकारस्य षकारो विधीयते । तथा सति ततः ष्टुत्वे थकारस्य ठकारे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम् ।

वेदसमयुक्ष्मायंत्त्वासहसृंजामिप्प्रजाब्भ्यंः ॥ ५३ ॥ रुद्राःसह
सृज्ज्यं । पृथिवीम्बृहज्ज्योतिःसमींधिरे । तेषांम्भानुरजंस्त्रऽइ
च्छुक्कोदेवेषुंरोचते ॥५४॥ सहसृंष्ट्वांव्वसुंभिः ॥ सहसृंष्ट्वांव्वसुंभी
रुद्रैर्द्धीरैःकर्म्मण्ण्याम्मृदंम् ॥ हस्त्तांब्भ्याम्मृद्वीङ्कृत्त्वासिंनी
वालीकृंणोतुताम् ॥ ५५ ॥ सिनीवालीसुंकपर्द्दा । सुंकुरीरा
स्वौपुशा ॥ सातुब्भ्यंमदितेमह्योखान्दंधातुहस्त्तंयोः ॥ ५६ ॥
उखाङ्कृंणोतु ॥ उखाङ्कृंणोतुशक्त्यांबाहुब्भ्यामदिंतिर्द्धिया ॥

मातापुत्रँय्यथोपस्थेसाग्निम्बिभर्त्तुगर्ब्भऽआ ॥ मखस्यशि
रोऽसि ॥५७॥ व्वसवस्त्वा । कृण्वन्तुगायत्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वद्ध्रु
वासिपृथिव्व्यसिधारयामयिप्प्रजाꣳरायस्प्पोषङ्गौपत्त्यꣳसुवी
र्य्यꣳसजातान्न्यजमानायरुद्द्रास्त्वाकृण्वन्तुत्रैष्टुभेनच्छन्दसा
ङ्गिरस्वद्ध्रुवास्यन्तरिक्षमसिधारयामयिप्प्रजाꣳरायस्प्पोषङ्गौ
पत्त्यꣳसुवीर्य्यꣳसजातान्न्यजमानायादित्त्यास्त्वाकृण्वन्तु
जागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वद्ध्रुवासिद्यौरसिधारयामयिप्प्रजाꣳ

रायस्प्पोषङ्गौपत्त्यꣳसुवीर्य्यꣳसजातान्यजमानायव्विश्वेत्त्वा
देवाव्वैश्वानराःकृण्वन्त्वानुष्टुभेनच्छन्दसाङ्गिरस्वद्ध्रुवासिदि
शोसिधारयामयिप्प्रजाꣳरायस्प्पोषङ्गौपत्त्यꣳसुवीर्य्यꣳस
जातान्यजमानाय ॥ ५८ ॥ अदित्त्यैरास्न्ना ॥ अदित्त्यैरा
स्न्नास्यदितिष्टेबिलङ्गृब्भ्णातु ॥ कृत्त्वायसामहीमुखाम्मृन्मयीं
य्योनिमग्ग्नये ॥ पुत्रेब्भ्यःप्प्रायच्छददितिःश्श्रपयानिति ॥५९॥
व्वसवस्त्वा । धूपयन्तुगायत्त्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्द्रास्त्वाधूप

यन्तुत्रैष्टुंभेनच्छन्दंसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाधूपयन्तुजागतेन
च्छन्दंसाङ्गिरस्वद्विश्वेत्वादेवावैश्वानराधूपयन्त्वानुष्टुंभेनच्छ
न्दंसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वाधूपयतुवरुणस्त्वाधूपयतुविष्णुस्त्वा
धूपयतु ॥ ६० ॥ [११-५] अदितिष्ट्वा । देवीविश्वदेव्यावतीपृ
थिव्याःसधस्थेऽअङ्गिरस्वत्खनत्ववटदेवानान्त्वापत्नीर्देवी
र्विश्वदेव्यावतीःपृथिव्याःसधस्थेऽअङ्गिरस्वद्दधतूखेधिषणा ॥१०२॥

१ अदितिष्ट्वादेवी । इति पदम् अत्र संधिरंशुरदितिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन सन्धिः अंशुः अदितिः एतेषां विसर्जनीयसकारस्य पत्वं समानपदे विधीयते । तेनात्र अदितेर्विसर्जनीयस्य षत्वे ष्टुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टकारस्य द्वित्वम् ।

स्त्वादेवीर्व्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्त्थेऽअङ्गिरस्वदभी

न्धतामुखे[1] वरूत्रीष्ट्वादेवीर्व्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्त्थेऽ

अङ्गिरस्वच्छ्रपयन्तूखेग्नास्त्वादेवीर्व्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः

सधस्त्थेऽअङ्गिरस्वत्पचन्तूखेजनयस्त्वाच्छिन्नपत्रादेवीर्व्वि

श्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्त्थेऽअङ्गिरस्वत्पचन्तूखे ॥ ६१ ॥

मित्रस्यचर्षणीधृतः ॥ मित्रस्यचर्षणीधृतोवोदेवस्यसानसि ॥

---

१ वरूत्रीः त्वा इति पदम् । अत्र मातृभिरर्चिभिःपायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे त्वापरे वरूत्रीः इत्यस्य विसर्जनीय-

खं. १८ सस्य षत्वं पात्तथौमूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इति मूर्धन्यत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति द्वित्वे वरूत्रीष्ट्वा ।

द्युम्नञ्चित्रश्श्रवस्तमम् ॥ ६२ ॥ देवस्त्त्वा । सवितोद्वपतुसुपा
॥१०३॥ णिःस्वङ्गुरिःसुबाहुरुतशक्त्या ॥ अव्यथमानापृथिव्यामाशा ॥ ११ ॥
दिशऽआपृण ॥ ६३ ॥ उत्थायबृहती । भवोदुतिष्ठद्ध्रुवात्त्वम् ॥
मित्रैतान्तऽउखाम्परिददाम्म्यभित्त्याऽएषामाभेदि ॥ ६४ ॥
वसवस्त्वा ॥ वसवस्त्त्वाच्छृन्दन्तुगायत्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वद्रु
द्रास्त्त्वाच्छृन्दन्तुत्रैष्टुभेनच्छन्दसाङ्गिरस्वदादित्त्यास्त्त्वाच्छृ ॥ १०३ ॥
न्दन्तुजागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वेत्त्वादेवावैश्वानराऽआच्छृ

न्दुन्त्वानुष्टुभेनुच्छन्दसाङ्गिरुस्वत् ॥ ६५ ॥ [५-६] आकूति
मुग्निम् ॥ आकूतिमुग्निम्प्रयुज॑ꣳस्वाहुामनोमुेधामुग्निम्प्रयु
ज॑ꣳस्वाहांचित्तंविज्ञातमुग्निम्प्रयुज॑ꣳस्वाहांवाचोविधृतिमु
ग्निम्प्रयुज॑ꣳस्वाहांप्रजापतयेमनवेस्वाहाग्नयेवैश्वानुरायस्वा
हा ॥ ६६ ॥ विश्वोदेवस्य । नेतुर्म्मर्त्तोवुरीतसुख्यम् ॥ वि
श्वोरायऽइषुध्यतिद्युम्नंवृणीतपुष्यसेस्वाहा ॥ ६७ ॥ मासु ।
भित्थामासुरिषोम्बंधृष्णुवीरयंवसु ॥ अग्निश्चेदङ्गरिष्य

थꣳ ॥ ६८ ॥ इडएहादितएहि । पृथिविस्वुस्त्तयंऽआसुरीमाया
स्वधयांकृतासि ॥ जुष्टंन्देवेब्भ्यंऽइदमंस्त्तुहव्यमरिष्टात्त्वमुदि
हियज्ञेऽअस्म्मिन् ॥ ६९ ॥ इन्न्नꣳसर्प्पिरासुतिꣳ । प्प्रत्नोहो
ताव्वरेण्ण्यꣳ ॥ सहंसस्प्पुत्त्रोऽअद्भुतꣳ ॥ ७० ॥ शतम् ॥ ५०० ॥
परंस्याऽअधि । संव्वतोवंरॉँ२॥ऽअब्भ्यातर ॥ यत्राहमस्म्मि
तॉँ२॥ऽअंव ॥ ७१ ॥ परमस्याः परावतः ॥ परमस्याꣳ
परावतोरोहिदंश्वऽइहागहि ॥ पुरीष्ष्यः पुरुप्प्रियोग्ग्नेत्त्वन्त

१ सहसः पुत्रः इत्यत्र रायः सहसः पोषपुत्रयोः (शु.य.प्रा. ३ अ. २५ सू.) इत्यनेन रायसहसशब्दयोः सकारस्य पोषपुत्रपरयोःपरयोःक्रमेण सत्वम्। सहसस्पुत्रः।

राम्मृधः॥ ७२ ॥ यदंग्ने ॥ यदंग्नेकानिकानिचिदातेदारू
णिदुद्धसि ॥ सर्व्वन्तदस्तुतेघृतन्तज्जुषस्वयविष्ठ्य ॥ ७३ ॥
यदत्ति ॥ यदत्त्युपजिह्विकायद्वम्म्रोऽअतिसर्प्पति ॥ सर्व्वन्त
दस्तुतेघृतन्तज्जुषस्वयविष्ठ्य ॥ ७४ ॥ अहंरहरप्प्रयावम् ॥
अहंरहरप्प्रयावम्भरन्तोश्वायेवतिष्ठंतेघासमंस्म्मै ॥ रायस्प्पोषे
णसमिषामदन्तोग्ग्नेमातेप्प्रतिवेशारिषाम ॥ ७५ ॥ नाभांपृ
थिव्याः । संमिधानेऽअग्नौरायस्प्पोषायबृहतेहंवामहे ॥ इर

म्मुदम्बृहदुंक्क्थँऽयजंत्रञ्जेतारमुग्निम्पृतंनासुसासुहिम् ॥७६॥

॥१०५॥ साऽसेनां÷ ॥ याऽसेनांऽअभीत्त्वरीराव्याधिनीरुगंणाऽउत ॥ ॥ ११ ।

येस्त्तेनायेचुतस्कंरास्त्ताँस्त्तेंऽअग्ग्नेपिंदधाम्म्यास्ये ॥ ७७ ॥

दᳬष्ट्राब्भ्याम्मुलिम्म्लूंन् ॥ दᳬष्ट्राब्भ्याम्मुलिम्म्लुञ्जम्भ्यै

स्त्तेस्कंराँ१ऽउत ॥ हनुंब्भ्याᳬस्त्तेनान्भंगवस्त्ताँस्त्त्वङ्खांदु

सुखांदितान् ॥ ७८ ॥ येजनेंषु । मुलिम्म्लंवस्त्तेनासुस्त्तस्कं ॥ १०६

१ तस्काराँऽउत । तत् कराऽउत इति पदे । अत्र तद्बृहतौ करपत्योस्तलोपश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ५२ सू.) इत्यनेन तच्छब्दस्य करशब्दपरे सकारे पूर्वस्य तद्घटिततकारस्य लोपे च कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

राव्वनें ॥ येकक्षैँष्ष्वघायवस्त्ताँस्त्तैंदधामिजम्भंयोः ॥ ७९ ॥
योऽअस्म्मब्भ्यंम् ॥ योऽअस्म्मब्भ्यंमरातीयाद्यश्श्चंनोद्द्वेषंते
जनंः ॥ निन्दाद्योऽअस्म्मान्धिप्प्सांच्चसर्व्वन्तम्मंस्म्मसाकुरु
॥ ८० ॥ सꣳशितम्मे ॥ सꣳशितम्मेब्रह्मसꣳशितंव्वीर्य्यम्ब
लंम् ॥ सꣳशितक्क्षत्रञ्जिष्णुयस्याहमास्म्मिपुरोहितः ॥ ८१ ॥
उदेषाम ॥ उदेषाम्बाहूऽअतिरमुद्द्वर्च्चोऽअथोबलंम ॥ क्षिणोमि
ब्रह्मंणामित्त्रानुन्नंयामिस्वाँ २॥ऽअहम ॥ ८२॥ अन्नंपतेन्नंस्य ।

नोदेह्यनमीवस्यंशुष्मिमणंः ॥ प्रप्प्रंदातारंन्तारिषऽऊर्ज्जंन्नोधेहिद्द्विपदेचतुंष्प्पदे ॥ ८३ ॥ [१८-७] ॥ इतिश्रीवाजसनेयसंहितायाम् एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ दृशानःसप्तदश, दिवस्परिद्वादश, समिधाग्निंपंचदशा, पेतसप्तदशा, सुन्वन्तमयजमानंत्रयोदश, याऽओषधीः सप्तविᳫंशति, मांमाषोडश, सप्तसप्तदशᳫंशतम् ॥ ॥ १०६ ॥
[अ. १२ मं. ११७ अनु. ७] हरिः ॐ ॥ दृशानोरुक्मश्‍ ॥

दृशानोरुक्मऽउर्व्याव्यद्यौद्दुर्म्मर्षमायुः श्रियेरुचानः ॥ अग्नि
रमृतोऽअभवद्वयोभिर्यदेनन्द्यौरजनयत्सुरेताः ॥ १ ॥ नक्तो
षासासमनसा ॥ नक्तोषासासमनसाविरूपेधापयेतेशिशु
मेकᳪसमीची ॥ द्यावाक्षामारुक्मोऽअन्तर्विभातिदेवाऽअग्नि
न्धारयन्द्रविणोदाः ॥ २ ॥ विश्वारूपाणि ॥ विश्वारूपाणि
प्प्रतिमुञ्चतेकविः प्प्रासावीद्भद्रन्द्विपदेचतुष्प्पदे ॥ विनाकम

१ दृशानः । अत्र ऋषरेभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन एतैरेव व्यवधानेऽपि । णत्वविधानात्र णत्वप्राप्तिः । तथापि शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ९५ सू.) इत्यनेन णत्वनिषेधः शिष्यबुद्धिव्युत्पादनार्थो ज्ञेयः ।

क्रव्यत्त्सविताव्वरेण्ण्योनुप्प्रयाणमुषसोव्विराजति॥ ३ ॥ सुपर्ण्णो

सि। गुरुत्त्माँस्त्रिवृत्तेशिरोगायत्त्रञ्चक्षुर्बृहद्रथन्तरेपक्षौ ॥ स्तोमऽ

आत्त्माच्छन्दाᳬस्यङ्गानियजूᳬषिनाम ॥ सामतेतनूर्व्वामदे

व्यँय्यज्ञायज्ञियम्पुच्छन्धिष्ण्ण्याः शफाः ॥ सुपर्ण्णोसिगरु

त्त्मान्दिवङ्गच्छस्वःपत ॥ ४ ॥ व्विष्ण्णोः क्रमः ॥ व्विष्ण्णोः

क्रमोसिसपत्त्नहागायत्त्रञ्छन्दऽआरोहपृथिवीमनुविक्क्रमस्व

व्विष्ण्णोः क्रमोस्यभिमातिहात्त्रैष्टुभञ्छन्दऽआरोहान्तरिक्षम

नुविक्क्रमस्वविष्ण्णोऽक्क्रमोस्यरातीयतोहन्ताजागतञ्छन्दऽआ
रोहदिवमनुविक्क्रमस्वविष्ण्णोऽक्क्रमोसिशत्रूयतोहन्तानुष्टुभ
ञ्छन्दऽआरोहदिशोनुविक्क्रमस्व ॥ ५ ॥ अक्क्रन्ददग्निः ॥ अक्क्र
न्ददग्निस्तनयन्निवद्यौःक्षामारेरिहद्वीरुधः समञ्जन् ॥ सद्यो
जज्ञानोविहीमिद्धोऽअक्ख्यदारोदसीभानुनाभात्यन्तः ॥ ६ ॥
अग्नेभ्यावर्त्तिन् ॥ अग्नेभ्यावर्त्तिन्नभिमानिवर्त्तस्वायुषावर्च्च
साप्प्रजयाधनेन ॥ सन्यामेधयारय्यापोषेण ॥ ७ ॥ अग्नेऽ

अङ्गिरः । शतन्तेसन्त्वावृतः सहस्रन्तऽउपावृतः ॥ अधा
पोषस्यपोषेणपुनर्न्नोनष्टमाकृधिपुनर्न्नोरयिमाकृधि ॥ ८ ॥ पुन
रूर्ज्जा । निवर्त्तस्वपुनरग्नऽइषायुषा ॥ पुनर्न्नःपाह्यꣳहसः ॥९॥
सहरय्या । निवर्त्तस्वाग्नेपिन्वस्वधारया ॥ विश्वप्स्न्याविश्वत
स्परि ॥ १० ॥ आत्वा । हार्षमन्तरभूर्द्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः ॥
विशस्त्वासर्वावाञ्छन्तुमात्वद्राष्ट्रमधिभ्रशत् ॥ ११ ॥
उदुत्तमम् ॥ उदुत्तमंवरुणपाशमस्मदवाधमंविमद्ध्यमꣳ

[1]अथाय ॥ अथाव्वयमादित्त्यव्व्रतेतवानागसोऽअदितयेस्याम
॥ १२ ॥ अग्ग्रेबृहन् ॥ अग्ग्रेबृहन्नुषसामूर्द्ध्वोऽअंस्त्थान्निर्ज्ज
गन्वान्तमंसोज्ज्योतिषागात् ॥ अग्ग्निर्ब्भानुनारुशतास्वङ्गऽ
आजातोव्विश्श्वासद्मान्यप्प्राः ॥ १३ ॥ हꣳसश्शुचिषत् ॥ हꣳ
सश्शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोताव्वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ॥ नृष
द्वरसदृतसद्व्योमसदब्जागोजाऽऋतजाऽअद्रिजाऽऋतम्बृहत्

१ अथय इति पदम् । अथोदारिथशोचपनयसादयर्जुन्नृपशत्रुसलक्ष्माघारात्पूतभवत यकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन एतेषां यकारे पदे दीर्घः । तेन अथाय इति पदम् ।

 ॥ १४ ॥ सीदुत्त्वम् ॥ सीदुत्त्वम्मातुरस्याऽउपस्त्थेव्विश्श्वान्न्य
 ग्ग्नेव्वयुनांनिव्विद्द्वान् ॥ मैनान्तपंसामार्च्चिषाभिशोंचीरन्तरं
स्याꣳशुक्क्रज्ज्योंतिर्व्विभांहि ॥ १५ ॥ अन्तरंग्ग्ने । रुचात्त्वमु
खायांꣳसदंनेस्वे ॥ तस्यास्त्त्वꣳहरंसातपञ्जातवेदःꣳशिवोभंव
॥ १६ ॥ शिवोभूत्त्वा । मह्यंमग्ग्नेऽअथोंसीदशिवस्त्त्वम् ॥
शिवाःꣳकृत्त्वादिशःꣳसर्व्वाःꣳस्वँय्योनिंमिहासंदः॥१७॥[१७-१]
दिवस्प्पारिं। प्प्रथमञ्जंज्ञेऽअग्ग्निरस्म्मद्द्वितीयम्पारिंजातवेदाःꣳ॥

तृतीयंम॒प्प्सुनृ॒मणा॒ऽअज॑स्र॒मिन्धा॑नऽएनञ्जरतेस्वा॒धीः॥१८॥

वि॒द्मा॒ते॑ ॥ वि॒द्माते॑ऽअग्नेत्रे॒धात्र॒याणि॑वि॒द्माते॒धाम॒विभृ॑

तापुरु॒त्रा ॥ वि॒द्माते॒नाम॑पर॒मङ्गुहा॒यद्वि॒द्मातमु॒त्सँ॒यत॑ऽ

आज॒गन्थं ॥ १९ ॥ स॒मु॒द्रेत्त्वा॑ । नृमणा॑ऽअ॒प्प्स्वन्तर्नृ॒चक्षा॑ऽ

ई॒धे॒दि॒वोऽअ॑ग्न॒ऽऊध॑न् ॥ तृ॒तीये॑त्त्वा॒रज॑सितस्थ्वा॒ᳫं सम॒पा

मु॒पस्त्थेम॒हि॒षाऽअ॑वर्द्धन् ॥ २० ॥ अक्र॑न्दद॒ग्निः ॥ अक्र॑न्द

१ नृमणा । अत्र ऋपरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) एतैर्व्यवधानेऽपि ऋपरेभ्यो णत्वविधानात्पवर्गस्य व्यवधानेऽपि णत्वे नृमणा इति रूपम् ।

शु. य. संहि. १५ ॥११०॥

दुग्ग्निस्त्तनयंन्निवृद्यौश्क्षामुारेरीहद्वीरुधः समुञ्जन् ॥ सुद्योज पू. अ.

ज्ञानोव्विहीमिुद्धोऽअक्ख्युदारोदंसीभानुनांभात्त्यन्तश् ॥२१॥ ॥ १२ ॥

श्रीणामुंदुारश् ॥ श्रीणामुंदुारोधुरुणोरयीणाम्मंनुीषाणाम्प्रा

र्प्पणुःसोमंगोपाः ॥ व्वसुंःसुनुश्सहंसोऽअुप्पुराजाव्विभात्त्य

ग्ग्रंऽउुषसांमिधानश् ॥ २२ ॥ व्विश्वंस्यकेतुः ॥ व्विश्वंस्यकेतु

र्ब्भुवंनस्युगर्ब्भऽआरोदंसीऽअपृणाज्जायंमानः ॥ व्वीडुञ्चिदद्द्रि ॥ ११० ॥

मभिनत्त्परायञ्जनायदुग्ग्निमयंजन्तुपञ्च ॥ २३ ॥ उशिक्पां

वकः ॥ उशिक्पावकोऽअरतिश्सुमेधामर्त्तेष्वग्निरमृतोनि
धायि ॥ इयर्त्तिधूममरुषम्भरिभ्रदुच्छुक्रेणशोचिषाद्यामिनं
क्षन् ॥ २४ ॥ दृशानोरुक्मः ॥ दृशानोरुक्मऽउर्व्याव्यद्यौदु
र्म्मर्षमायुः श्रियेरुचानः ॥ अग्निरमृतोऽअभवद्वयोभिर्य
देनन्द्यौरजनयत्सुरेताः ॥ २५ ॥ यस्ते ॥ यस्तेऽअद्यकृण
वद्भद्रशोचेपूपन्देवघृतवन्तमग्ने ॥ प्रतन्नयप्रतरंवस्योऽअच्छा
भिसुम्नन्देवभक्तंयविष्ठ ॥ २६ ॥ आतम् ॥ आतम्भजसौ

ब्बसेष्वंग्ग्नऽउक्थऽउंक्थ्ऽआभंजशुस्यमाने ॥ प्प्रियश्सूर्य्ये
प्प्रियोऽअग्ग्नाभंवात्त्युज्जातेनंभिनदुद्दुज्जानिंत्त्वैः ॥ २७ ॥
त्वामंग्ग्ने ॥ त्वामंग्ग्नेयजंमानाऽअनुद्यून्विश्वावसुंदधिरेव्वा
र्य्याणि ॥ त्वयांसहद्रविंणमिच्छमांनाव्व्रजङ्गोमंन्तमुशिजोव्वि
वंव्रुः ॥ २८ ॥ अस्त्तांव्यग्ग्निः ॥ अस्त्तांव्यग्ग्निर्न्नराᳬसुशे
वोंव्वैश्वानरऽऋषिंभिःसोमंगोपाः ॥ अद्वेषेद्यावांपृथिवीहुंवेम
देवांधत्तरयिमस्म्मेसुवीरंम् ॥ २९ ॥ [१२-२]समिधाग्ग्निम् ॥

समिधाग्निन्दुवस्यतघृतैर्ब्बोधयतातिथिम्॥ आस्मिन्न्हव्याजु
होतन ॥ ३० ॥ उदुत्त्वा ॥ उदुत्त्वाविश्श्वेदेवाऽअग्ग्नेभरन्तु
चित्तिभिः॥ सनोभवशिवस्त्त्वꣳसुप्प्रतीकोविभावसुः ॥३१॥
प्रेत् ॥ प्रेदग्ग्नेज्ज्योतिष्म्मान्याहिशिवेभिरर्च्चिभिष्ट्वम् ॥ बृहद्भि
र्भानुभिर्भासन्माहिꣳसीस्तन्न्वाप्प्रजाः ॥ ३२ ॥ अक्रन्द

१ आर्चिभिस्त्वम् इति पदम् । अत्र मातृभिरर्चिभिः पायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन मातृभिः आर्चिभिः पायुभिः वरूत्रीः एतेषां पदानां एकाक्षरे प्रत्यये विसर्जनीयसकारस्य षः । तेन सस्य षत्वे, पात्तथौ मूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इत्यनेन त्वमित्यस्य तस्य मूर्धन्ये टकारे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टस्य द्वित्वे आर्चिभिष्ट्वम् ।

दुग्निः ॥ अक्क्रन्ददुग्निस्त्तनयंन्निवद्यौःक्षामारेरिहद्वीरुधंः
समञ्जन् ॥ सद्योजंज्ञानोव्विहीमिद्धोऽअक्ख्यदारोदंसीभानु
नांभात्यन्तः ॥ ३३ ॥ प्रप्प्रायम् ॥ प्रप्प्रायमग्निर्ब्भरतस्यं
शृण्वेव्वियत्त्सूर्य्योनरोचंतेबृहद्भाः ॥ अभियःपूरुम्पृतंनासुत
स्त्थौदीदायदैव्योऽअतिथिꣳशिवोनंः ॥ ३४ ॥ आपोंदेवीꣳ ॥
आपोंदेवीꣳप्प्रतिंगृब्भ्णीतभस्म्मैतत्त्स्योनेकृंणुद्ध्वꣳसुरभाऽउं ॥ ११२ ॥
लोके ॥ तस्म्मैनमन्ताञ्जनंयꣳसुपत्क्नीम्मातेवंपुत्त्रम्बिभृता

प्प्स्वेनत् ॥ ३५ ॥ अप्प्स्वग्ग्ने ॥ अप्प्स्वग्ग्नेसधिष्ट्व[2]सौषधी
रनुरुद्ध्यसे ॥ गब्भैसञ्जायसेपुनः ॥ ३६ ॥ गब्भौऽअसि ॥
गब्भौऽअस्योषधीनाङ्गब्भौव्वनस्प्पतीनाम् ॥ गब्भौव्विश्वस्य
भूतस्याग्ग्नेगब्भौऽअपामसि ॥ ३७ ॥ प्रसद्यभस्म्मना ॥
प्रसद्यभस्म्मनायोनिमपश्चपृथिवीमग्ग्ने ॥ सहुसृज्ज्यमातृभिष्ट्व[3]

१ सधिष्ट्व । अत्र सधिस्त्व इति पदद्वयम् । अत्र विसर्गस्य परसवर्णे, सधिरंशुरदितिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन षत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श इत्यनेन टस्य द्वित्वम् । २ सः ओषधीः इति पदद्वयम् । अत्र सऽओषधीमयोः (शु. य. प्रा. ३ अ, १५ सू.) इत्यनेन ओषधीपरे सः पदस्य विसर्जनीयस्य लोपे, सन्ध्यक्षर ऐकारौकारौ (शु. य. प्रा. ४ अ. ५७ सू.) इत्यनेन वृद्धौ सौषधी इति पदम् । ३ मातृभिस्त्वम् इति पदम् । मातृभिर-

॥११३॥ ज्योतिष्म्मान्पुनुरासंदः ॥ ३८ ॥ पुनंरासद्यं ॥ पुनंरासद्य
सदंनमपश्श्चंपृथिवीमंग्ग्ने ॥ शेषेमातुर्य्यथोपस्त्थेन्तरंस्याꣳ
शिवतंमः ॥ ३९ ॥ पुंनरूर्ज्जा । निर्वर्त्तस्वपुनंरग्ग्नऽइषायुंषा ॥
पुनर्न्नःपाह्यꣳहंसः ॥ ४० ॥ सहरय्या । निर्वर्त्तस्वाग्ग्नेपिन्न्वं
स्वधारंया ॥ विश्श्वप्स्न्याविश्श्वतस्प्परिं ॥ ४१ ॥ बोधांमे ।
ऽअस्यवर्चंसोयविष्ठमꣳहिष्ठस्यप्प्रभृंतस्यस्वधावः ॥ पीयंति ॥११३॥

र्चिभिः पायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७१ सू.) इत्यनेन मातृभिः आर्चिभिः पायुभिः वरूत्रीः एतेषां पदानां विसर्जनीयस्य सकारस्य षकार एकाक्षरे प्रत्यये परे इति षत्वे च षात्तथौ मूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इत्यनेन तस्य मूर्धन्ये टकारे ऊष्मान्त० इत्यनेन टस्य द्वित्वम् ।

त्त्वोऽअनुत्त्वोगृणातिव्वृन्दारुष्ट्टे[1]तत्त्वंव्वन्देऽअग्ग्ने ॥ ४२ ॥ स
बोधि । सूरिर्म्मघवाव्वसुपतेव्वसुदावन् ॥ युयोद्ध्यस्म्मद्द्वेषाᳪ
सिव्विश्श्वकर्म्मणेस्वाहा ॥ ४३ ॥ पुनस्त्त्वा । दित्त्यारुद्द्राव्वसवᳪ
समिन्धताम्पुनर्ब्रह्माणोव्वसुनीथयज्ज्ञैः ॥ घृतेनत्त्वन्तन्त्वंव्वर्द्धय
स्वसत्त्याःसन्तुयजमानस्यकामाः ॥ ४४ ॥ [१५-३] अपेत ॥
अपेतव्वीतव्विचसर्प्पतातोयेत्त्रस्त्थपुराणायेचनूतनाः ॥ अदा

१ वृन्दारुष्ट्टे अत्र वृन्दारुः ते इति पदद्वयम् । वृन्दारुर्माकिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७४ सू.) इत्यनेन वृन्दारोः विसर्गस्य परसवर्णे, षात्तथौ मूर्धन्यम् इत्यनेन च ते इत्यस्य मूर्धन्ये टेकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टकारस्य द्वित्वम् ।

द्यमोवसानम्पृथिव्याऽअक्रन्निमम्पितरोलोकमस्म्मै ॥ ४५ ॥

॥११४॥ सञ्ज्ञानमसि । कामधरणम्मयितेकामधरणम्भूयात् ॥ अग्ने

र्भस्म्मास्यग्नेःपुरीषमसिचितस्त्थपरिचितऽऊर्द्ध्वचितःश्रय

द्ध्वम् ॥ ४६ ॥ अयꣳसः ॥ अयꣳसोऽअग्निर्यस्म्मिन्त्सो

ममिन्द्रःसुतन्दधेजठरेवावशानः ॥ सहस्रियंवाजमत्त्य

न्नसप्तिꣳससवान्त्सन्त्स्तूयसेजातवेदः ॥ ४७ ॥ अग्नेयत् ॥ ॥११४॥

अग्नेयत्तेदिविवर्च्चःपृथिव्यांयदोषधीष्ष्वप्स्वायजत्र ॥

येनान्तरिंक्षमुर्व्वांतुतन्थंत्त्वेषःसभानुरंण्णर्वोनृचक्षाꣳ[1] ॥४८॥
अग्ग्नेंदिवः ॥ अग्ग्नेंदिवोऽअण्णर्मच्छांजिगास्यच्छांदेवाँ२॥
ऽऊंचिषेधिष्ण्याये ॥ यारोंचनेपरस्त्तात्सूर्य्यंस्ययाश्चावस्त्तां
दुपतिष्ठंन्तऽआपंः ॥ ४९ ॥ पुरीष्यासोऽअग्ग्नयंः । प्प्रांव[2]
णेभिंःसजोषंसꣳ ॥ जुषन्ताँय्यज्ञमद्रुहोंनमीवाऽइषोंमहीः
॥ ५० ॥ इडांमग्ग्ने । पुरुदꣳसंꣳसनिङ्गोःशंश्वत्तमꣳहवंमा

१ अत्र यकारवकाररहितदीर्घस्वरितस्वरात्परो विसर्गस्तत्र कनिष्ठिकाक्षेपः सर्वत्र कार्यः। २ प्रावणेभिः। अत्र प्रवणश्ङ्गयासेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन वन श्ङ्ग यास इत्येतेषु परेषु प्र इत्येतत्पदस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते। अत्र प्रशब्दाद्वनशब्दः परः। तेन प्रशब्दाकारो दीर्घः।

शु. य. संहि. नायसाध ॥ स्यान्नः॑सूनुस्तनयोव्विजावाग्ग्नेसातेसुमतिर्ब्भूत्त्व पू. अ.
॥११५॥ स्म्मे ॥ ५१ ॥ अयन्ते ॥ अयन्तेयोनिर्ऋत्त्वियोयतोजातोऽ ॥ १२ ।
अरोचथाः ॥ तञ्जानन्नग्नऽआरोहाथानोवर्द्धयारयिम् ॥५२॥
चिदसि ॥ चिदसितयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीदपरिचिदसित
यादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ ५३ ॥ लोकम्पृण । च्छिद्रम्पृ
णाथोसीदद्ध्रुवात्त्वम् ॥ इन्द्राग्नीत्त्वाबृहस्प्पतिरस्म्मिन्योना ॥ ११५ ।
वसीषदन् ॥ ५४ ॥ ताऽअस्य ॥ ताऽअस्यसूददोहसःसोमं

श्रीणन्तिपृश्नयं ॥ जन्मन्देवानांव्विशंस्त्रिष्ष्वारोचनेदिवः ॥ ५५ ॥ इन्द्रंव्विश्वाः ॥ इन्द्रंव्विश्वाऽअवीवृधन्त्समुद्रव्यचस ङ्गिरः ॥ रथीतमꣳरथीनांव्वाजानाꣳसत्पतिम्पतिम् ॥ ५६ ॥ समितम् ॥ समितꣳसङ्कल्पेथाꣳसम्प्रियौरोचिष्णूसुमनस्यमानौ ॥ इषमूर्ज्जमभिसंव्वसानौ ॥ ५७ ॥ संवाम्[2] ॥ संवा

१ रथितमम्। इति पदम् । रथि तकारनकारयोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ११२ सू.) इत्यनेन तकारे नकारे च परे रथि इत्येतत्पदं दीर्घं भवति। तेन रथीतमम्। २ उपसर्गात्परो यस्तु स वकारो लघुर्मतः। वो वां वा वै मंत्रपाठे लघवो गुरवः पदे। इति वामित्यस्यात्र लघुत्वम् ।

म्मनां॑ᳫसिसंव्व्रतासमुंचित्तान्याक॑रम् ॥ अग्ग्नेंपुरीष्ष्याधिपा
भंवत्त्वन्नऽइषमूर्ज्जँ॑य्यजंमानायधेहि ॥ ५८ ॥ अग्ग्नेत्त्वम् ॥
अग्ग्नेत्त्वम्पुंरीष्ष्योरयिमान्पुंष्ट्टिमाँ२॥ऽअंसि ॥ शिवाःकृत्त्वा
दिशःसर्व्वाःस्वँय्योनिंमिहासंदः ॥ ५९ ॥ भवंतन्नः ॥ भवं
तन्नःसमंनसौसचेंतसावरेपसौ ॥ मायज्ञᳫहिंᳫसिष्ट्टम्मायज्ञ
पंतिञ्ज्ञातवेदसौशिवौभंवतमद्यनंः ॥६०॥ मातेवंपुत्त्रम् ॥ माते

१ अत्र मकारोच्चारे दक्षिणहस्तेन मुष्ट्याकृतिः कार्या । यत्र यत्रावसानगतो मकारस्तत्र मुष्ट्याकृतिः "मुष्ट्याकृतिर्मकारे स्यात्" इति या. शिक्षायाम् ।

वंपुत्रम्पृथिवीपुरीष्यमग्निꣳस्वेयोनावभारुखा ॥ तांविश्वैर्द्दे
वैर्ऋतुभिःसंविदानःप्रजापतिर्व्विश्वकर्म्माविमुञ्चतु ॥ ६१ ॥
[१७-४] असुन्वन्तमयजमानम् ॥ असुन्वन्तमयजमान
मिच्छस्त्तेनस्येत्त्यामन्विहितस्करस्य ॥ अन्न्यमस्म्मदिच्छ
सातऽइत्त्यानमोदेविनिर्ऋतेतुभ्यंमस्त्तु ॥ ६२ ॥ नमःसुते ॥
नमःसुतेनिर्ऋतेतिग्ग्मतेजोयस्म्मयंविचृताबन्धमेतम् ॥ यमे

१ वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूतरः। आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पदान्ते च लघूतरः। यत्र पदादौ वकारस्तत्रोच्चारणं गुरुभूतम्। यत्र पदादेर्मध्ये यदा च पदस्यान्ते वकारस्तदा तु क्रमेण लघु लघूतरं मध्यमवृत्त्योच्चारणम्। अत्र वकारः पदस्य मध्ये वर्तते तेन न गुरुभूतत्वच्चारणश्चेति इति।

न्त्वँऽस्म्म्यासँविदानोत्तमेनाकेऽअधिरोहयैनम् ॥ ६३ ॥
यस्यास्त्ते। घोरऽआसञ्जुहोम्म्येषाम्बन्धानामवसर्ज्जनाय॥ या
न्त्वाजनोभूमिरितिप्प्रमन्दंतेनिर्ऋतिन्त्वाहम्परिवेदव्विश्श्वतंः
॥ ६४ ॥ यन्ते। देवीनिर्ऋतिराबबन्धपाशंङ्ग्रीवास्वंविचृत्त्यम् ॥
तन्तेव्विष्ष्याम्म्यायुषोनमद्ध्यादथैतम्पितुमद्धिप्प्रसूतः ॥ नमो
भूत्त्यैयेदञ्चकार ॥ ६५ ॥ निवेशंनःसङ्गमंनः ॥ निवेशंनः ॥११७॥

१ विष्ष्यामि अत्र विस्यामि इति पदम्। अत्र वेर्युदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ६७ सू.) इत्यनेन वेः उपसर्गात्परस्य यकारोदयस्य सकारस्य षकारे कृते स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन षकारस्य द्वित्वे रूपम्।

सुङ्गमंनोव्वसूंनांव्विश्वांरूपाभिचंष्टेशचींभिः ॥ देवऽईवसविता
सत्त्यधर्म्मैन्द्रोनतंस्त्थौसमरेपंथीनाम् ॥ ६६ ॥ सीरांयुञ्जन्ति ।
कवयोंयुगाव्वितंन्वतेपृथंक् ॥ धीरांदेवेषुंसुम्न्नया ॥ ६७ ॥
युनक्तसीरां ॥ युनक्तसीराव्वियुगातंनुध्वङ्कृतेयोनौव्वपतेहबी
जंम् ॥ गिराचंश्रुष्टिश्सभंराऽअसंन्नोनेदींयऽइत्त्सृण्ण्यंःपक्कमे
यांत् ॥ ६८ ॥ शुनꣳसु । फालाविकृषन्तुभूमिꣳशुनङ्कीना
शांऽअभियंन्तुव्वाहैः ॥ शुनांसीराहविषातोशंमानासुपिप्पला

ऽओषधीᳬकर्त्तनास्म्मे ॥ ६९ ॥ घृतेनसीतां ॥ घृतेनसीतामधुं
नासमंज्ज्यतांव्विश्श्वैर्द्देवैरनुंमतामुरुद्भिंः ॥ ऊर्ज्जंस्वतीपयंसापि
न्न्वंमानास्म्मान्त्सीतेपयंसाब्भ्यावंवृत्त्स्व ॥ ७० ॥ लाङ्गंल
म्पवीरवत् ॥ लाङ्गंलम्पवीरवत्त्सुशेवᳬसोमपित्त्सरु ॥ तदुद्द्वंप
तिगामविंम्प्रफर्व्यंञ्च्चपीवंरीम्प्रस्त्थावंद्रथवाहंणम् ॥ ७१ ॥
कामंङ्कामदुघे । धुक्क्ष्वमित्त्रायव्वरुणायच ॥ इन्द्रांयाश्श्विब्भ्यां
म्पूष्ण्णेप्प्रजाब्भ्यऽओषधीब्भ्यᳬ ॥ ७२ ॥ व्विमुंञ्चध्वम् ॥

द्विमुँच्यद्धमगन्म्यादेवयानाऽअगन्ममृतमँसस्पारमस्य[1] ॥ ज्योतिरापाम ॥ ७३ ॥ सजूरब्दं÷ ॥ सजूरब्दोऽअयंवोभिः सजूरुषाऽअरुणीभिः ॥ सजोषसावश्विनादꣳसोभिः सजूः सूरऽएतशेनसजूर्वैश्वानरऽइडयाघृतेनस्वाहा ॥ ७४ ॥ [१३-५]
याऽओषधीः ॥ याऽओषधीः पूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा ॥ मनैनुबभ्रूणामहꣳशतन्धामानिसप्तच ॥ ७५ ॥ शतंवः ॥

१ तमसस्पारम्। अत्र तमसोऽपरस्मात् (शु. य. प्रा. ३ अ. २६ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयः सकारमापद्यतेऽपरस्ताच्छब्दे परे। इति तमस इत्यस्य विसर्गस्य सकारे कृते तमसस्पारम्। अन्यथा तमसः पारम् इति स्यात्। अपरस्तात्किम्। आदित्यवर्णन्तमसः परस्तात् (संहिता अ. ३१ मं. १८)

शतंवो[1]ऽअम्बधामानिसहस्रमुतवोरुहः ॥ अधाशतक्रत्वोयू
॥११९॥ यमिमम्मेऽअगदङ्कृत ॥ ७६ ॥ ओषधीःप्प्रतिं । मोदद्ध्वम्पु ॥ १२ ॥
ष्प्पवतीःप्प्रसूवरीः ॥ अश्वाऽइवसजित्त्वरीर्व्वीरुधःपारयि
ष्ण्णवः ॥ ७७ ॥ ओषधीरिति । मातरस्तद्वोदेवीरुपब्रुवे ॥
सनेयमश्वङ्गाम्वासऽआत्मानन्तवपूरुष ॥ ७८ ॥ अश्वत्थे
वः ॥ अश्वत्थेवोनिषदनम्पर्ण्णेवोव्वसतिष्[2]कृता ॥ गोभाजऽइ ॥११९॥

१ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजौ। आदेशाश्चं विकल्पार्था ईषत्स्पृष्टास्तु ते स्मृताः । अर्थादेते लघव उच्चारणीयाः (या. शि.) २ वसतिः कृता इति पदम् । आविनिरिडइडायावसतिर्वेरिवः (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन ककारपकारयोः परयोरेतेषां सस्य षत्वम् । तेन वसतिष्कृता ।

त्त्किलांसथयत्त्सनवंथपूरुंषम् ॥ ७९ ॥ यत्रौषंधीः । सम
ग्गमंतराजांनः समिंताविव ॥ विप्रः सऽउंच्यतेभिषग्ग्रंक्षोहा
मींवचातनः ॥ ८० ॥ अश्वावतीᳪं सोंमावतीम् ॥ अश्वाव
तीᳪं सोंमावतीमूर्ज्जयन्तीमुदोंजसम् ॥ आविंत्त्सिसर्व्वाऽओष
धीरस्मैऽअंरिष्टतांतये ॥ ८१ ॥ उच्छुष्म्माः ॥ उच्छुष्म्माऽ
ओषंधीनाङ्गावोंगोष्ठादिंवेरते ॥ धनᳪं सनिष्यन्तींनामात्मा

१ अश्ववतीम् । इति पदम् । अत्र अश्वरश्मिसुमति० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अश्वशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । तेन अश्वावतीम् । एवं सोमावतीं रश्मीवतीम् ।

नुन्तवंपूरुष ॥ ८२ ॥ इष्कृंतिर्न्नामं । वोमाताथोयूयꣳस्त्थनि
ष्कृंतीः ॥ सीराꣳपंतत्रिणींस्त्थनयदामयंतिनिष्कृंथ ॥ ८३ ॥
अतिविश्श्वाः । परिष्ठास्त्तेनऽइंवव्व्रजमंक्क्रमुः ॥ ओषंधीःप्प्रा
चुच्च्यवुर्य्यत्त्किञ्चंतन्न्वोरपंः ॥ ८४ ॥ यदिमाः ॥ यदिमाव्वा
जयंन्नहमोषंधीर्हस्त्तंऽआदधे ॥ आत्त्मायक्ष्मंस्यनश्श्यतिपु
राजीवग्गृभोयथा ॥ ८५ ॥ यस्यौषधीः । प्प्रसर्प्पथाङ्गंमङ्गु ॥१२०॥
म्परुंष्प्परुः ॥ ततोयक्ष्मंव्विबांधद्ध्वऽउग्ग्रोमध्यमशीरिंव ॥८६॥

साकँ᳚यक्ष्म ॥ साकँ᳚यक्ष्मप्प्रपतचाषेणकिकिदीविना ॥ सा
कंव्वातस्यध्ध्राज्ज्यासाकन्नश्श्यनिहाकया ॥ ८७ ॥ अन्न्यावः ॥
अन्न्यावोऽअन्न्यामवत्त्वन्न्यान्न्यस्याऽउपावत ॥ ताःसर्व्वाःसं
विदानाऽइदम्मे[1]प्प्रावताव्वचः ॥ ८८ ॥ याःफलिनीः ॥ याः
फलिनीर्य्याऽअफलाऽअपुष्प्पायाश्चपुष्प्पिणीः ॥ बृहस्प्पति
प्प्रसूतास्त्तानोमुञ्चन्त्वꣳहसः ॥ ८९ ॥ मुञ्चन्तुमा । शप

१ इदम्मेप्प्रावताव्वचः । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयन्वित्रभङ्गुरवयुनाश्वस्यहृदयघुव्यर्त्तोभ्यवताध्यर्चशक्तिपुरुशन्वि वकारे (शु; य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वचः इत्यस्य वकारे परे अवत इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

त्थ्युदथोव्वरुण्ण्यादुत ॥ अथोयमस्यपड्वींशात्सर्व्वस्म्माद्देवकि
ल्बिषात् ॥ ९० ॥ अवपतन्तीरवदन् ॥ अवपतन्तीरवदन्दि
वऽओषधयस्प्परि ॥ यञ्जीवमश्नवामहैनसरिष्ष्यातिपूरुषः[1]
॥ ९१ ॥ याऽओषधीः ॥ याऽओषधीःसोमराज्ञीर्ब्बह्वीश्शत
विचक्षणाः ॥ तासामसित्त्वमुत्तमारङ्कामायशꣳहृदे ॥ ९२ ॥
याऽओषधीः ॥ याऽओषधीःसोमराज्ञीर्व्विष्ठिताःपृथिवीमनु ॥ ॥ १२१ ॥

---

१ पूरुषः । अत्र पुरुषोऽवसाने (शु. य. प्रा. ३ अ. १२० सू.) पुरुष इति दीर्घो निपात्यते अवसाने चेत् । अत्र पू इत्यस्य निपातनाद्दीर्घः । अनवसाने पुरुषऽएवेदम् । अत्र ह्रस्व एव ।

बृहस्प्पतिप्प्रसूताऽअस्यैसन्दत्तवीर्य्यम् ॥ ९३ ॥ याश्च ॥
याश्चेदमुपशृण्ण्वन्तियाश्चदूरम्परागताꣳ ॥ सर्व्वाँ÷सङ्गत्त्यवी
रुधोस्यैसन्दत्तवीर्य्यम् ॥ ९४ ॥ माव÷ ॥ मावोरिषत्खनि
तायस्म्मैचाहङ्खनामिवꣳ ॥ द्विपाच्चतुष्प्पादस्म्माकꣳसर्व्वम
स्त्त्वनातुरम् ॥ ९५ ॥ ओषधयꣳसम् ॥ ओषधयꣳसमवद
न्तसोमेनसहराज्ञा ॥ यस्म्मैकृणोतिब्राह्मणस्त्तꣳराजन्पार
यामसि ॥ ९६ ॥ नाशयित्त्रीबलासस्य ॥ नाशयित्त्रीबलास

स्यार्शसऽउपचितामसि ॥ अथोशतस्ययक्ष्माणाम्पाकारोरसि

॥ १२ ॥ नाशनी ॥ ९७ ॥ त्वाङ्गन्धुर्व्वाः ॥ त्वाङ्गन्धुर्व्वाऽअखनँस्त्वा ॥ १२ ॥

मिन्द्रस्त्वाम्बृहस्पतिः ॥ त्वामोषधेसोमोराजाविद्वान्य

क्ष्मादमुच्यत ॥ ९८ ॥ सहस्वमे ॥ सहस्वमेऽअरातिꣳसहस्व

पृतनायतः ॥ सहस्वसर्व्वम्पाप्मानꣳसहमानास्योषधे ॥ ९९ ॥

दीर्ग्घायुस्त्ते ॥ दीर्ग्घायुस्त्तऽओषधेखनितायस्म्मैचत्त्वाखना ॥ १२२ ॥

म्म्यहम् ॥ अथोत्त्वन्दीर्ग्घायुर्ब्भूत्त्वाश[1]तवल्शाविरोहतात्

१ अत्र लकारशकारयोर्योगे हरितारख्या स्वरभक्तिर्बोध्या ।

॥ १०० ॥ त्वमुत्तमा । स्योषधेतवंवृक्षाऽउपस्त्तयः ॥ उप
स्त्तरस्तुसोस्म्माकँय्योऽअस्म्माँ२॥ऽअभिदासति ॥ १०१ ॥
[२७-६] मामा ॥ मामाहिᳬसीज्जनितायःपृथिव्यायोवा
दिवᳬसत्त्यधर्म्मार्व्यानट् ॥ यश्चापश्चन्द्राःप्प्रथमोजजानक
स्म्मैदेवायहविषाविधेम ॥ १०२ ॥ अब्भ्यावर्त्तस्व । पृथि
वियज्ञेनपयसासह ॥ वपान्तेऽअग्निरिषितोऽअरोहत् ॥१०३॥
अग्नेयत् ॥ अग्नेयत्तेशुक्रँय्यच्चन्द्रँय्यत्त्पूतँय्यच्चयज्ञियम् ॥

॥१२३॥ तद्देवेभ्यो॑भरामसि ॥ १०४ ॥ इषमूर्जम् ॥ इषमूर्ज॑मुहमि
तऽआर्दमृतस्य॒योनिम्महि॒षस्य॒धाराम् ॥ आमा॒गोषु॑विश॒त्त्वा ॥ १२ ॥
तनूषुजहा॑मिसेदिमानि॒राममीवाम् ॥ १०५ ॥ अग्नेतव ॥
अग्ने॒तव॒श्रवो॒वयो॒महि॑भ्राजन्तेऽअर्च्चयो॑विभावसो ॥ बृह॑
द्भानो॒शव॑सा॒वाजमुक्थ्यन्दधा॑सिदाशुषेकवे ॥ १०६ ॥
पाव॒कवर्च्चाः॑शुक्रवर्च्चाः ॥ पाव॒कवर्च्चाः॑शुक्रवर्च्चाऽअनूनवर्च्चाऽ ॥ १२६ ॥
उदि॑यर्षिभा॒नुना॑ ॥ पुत्रोमा॒तरा॑विचरन्नुपा॑वसिपृणक्षि॒रोद॑सीऽ

उभे ॥ १०७ ॥ ऊर्ज्जौनपात् ॥ ऊर्ज्जौनपाज्जातवेदꣳसुशु
स्त्तिभिर्म्मन्दस्वधीतिभिर्हितः ॥ त्वेऽइषꣳसन्दधुर्भूरिवर्प्प
सश्चित्रोतयोव्वामजाताः ॥ १०८ ॥ इरज्ज्यन्नग्ग्ने । प्प्रथय
स्वजन्तुभिरस्म्मेरायोऽअमर्त्त्य ॥ सदर्शतस्यव्वपुषोव्विराज
सिपृणक्षिसानसिङ्क्रतुम् ॥ १०९ ॥ इष्क्कर्त्तारमद्ध्वरस्य ॥
इष्क्कर्त्तारमद्ध्वरस्यप्प्रचेतसङ्क्षयन्तꣳराधसोमहः ॥ रातिंव्वामस्य

१ निश्चयेन कर्तारम् निष्कर्तारमिति प्राप्ते निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन क्वचिन्नकारमात्रस्य लोपे इष्कर्तारम् ।

सुभगांम्महीमिषन्दधांसिसानासिᳫ॑रयिम् ॥ ११० ॥ [1]ऋतावां

नम्महिषं। विश्वदर्शतमग्निᳫ॑सुम्नायंदधिरेपुरोजनाᳫ॑॥ श्रुत्त्कं

र्णᳫ॑सुप्प्रथंस्त्तमन्त्वागिरादैव्यम्मानुंषायुगा ॥ १११ ॥ आ

प्प्यायस्व ॥ आप्प्यायस्वसमैतुतेविश्वतंःसोमवृष्ण्यंम् ॥ [2]भवा

वाजंस्यसङ्गथे ॥ ११२ ॥ सन्तें ॥ सन्तेपयांᳫ॑सिसमुंयन्तु

वाजाᳫ॑संवृष्ण्यान्यभिमातिषाहंः ॥ आप्प्यायंमानोऽअमृ

१ ऋतावानम्। अत्र अश्वरश्मि० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे ऋतशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः। २ भवन्वाजस्य इति पदम्। अत्र वाजस्य परे भव इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य स चावरूथ्यवाजस्य पायुपु च (शु. य. प्रा. ३ अ. ११० सू.) इत्यनेन दीर्घे भवान्वाजस्य। तथैव भवापायुर्व्विशोऽअस्याऽअदब्धः।

तांयसोमदिविश्श्रवांᳫंस्युत्तमानिंधिष्ष्व ॥ ११३ ॥ आप्प्यांय
स्व । मदिन्तमुसोमुव्विश्श्वेभिरुᳫंशुभिः ॥ भंवांनᳫंसुप्प्रथंस्त्त
मुᳫंसखांवृधे ॥ ११४ ॥ आतें । व्वृत्त्सोमनोयमत्त्परमाच्चिं
त्त्सुधस्त्थात् ॥ अग्ग्नेत्त्वाङ्कांमयागिरा ॥ ११५ ॥ तुब्भ्यु
न्ताः ॥ तुब्भ्युन्ताऽअङ्गिरस्त्तमुव्विश्श्वाःसुक्षितयुᳫंपृथक् ॥
अग्ग्नेकामांययेमिरे ॥ ११६ ॥ अुग्ग्निश्प्प्रियेषु ॥ अुग्ग्निः

१ भवनः इति पदम्। भव इत्येतस्य ह्रस्वाकारस्य नः परे भव च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे कृते भवानः इति पदम्।

प्प्रियेषुधामंसुकामोभूतस्युभव्यंस्य ॥ सुम्म्राडेकोव्विराजति
॥ ११७ ॥ [१६-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांद्वादशोऽ
ध्यायः ॥ १२ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥
मयिगृह्णामिपंचदश, ध्रुवास्येकादश, मधुव्वाताऽएकादश,
सम्यक्स्स्रवंतिनवे, मंमाषड, पांत्वैका, ऽयंपुरःपंच, सप्ताष्टापंचा
शत् [अनु. ७ मं. ५८ अ. १३] ॥ हरिःॐ ॥ मयिं
गृह्णामि ॥ मयिंगृह्णाम्म्यग्ग्रेऽअग्निꣳरायस्प्पोषंयसुप्प्रजा

स्त्वायंसुवीर्य्याय ॥ मामुंदेवताःसचन्ताम् ॥ १ ॥ अपाम्पृ
ष्ठम् ॥ अपाम्पृष्ठमंसियोनिंरग्नेःसंमुद्रमभितःपिन्वंमानम् ॥
वर्द्धंमानोमहाँ२॥ऽआचपुष्करेदिवोमात्रंयावरिम्णाप्रंथस्व
॥ २ ॥ ब्रह्मंयज्ञानम् ॥ ब्रह्मंयज्ञानम्प्रंथमम्पुरस्ताद्विसीं
मतःसुरुचोवेनऽआंवः ॥ सबुध्न्याऽउपमाऽअंस्यविष्ठाःसत
श्चयोनिमसंतश्चविवंः ॥ ३ ॥ हिरण्यगर्भःसम् ॥ हिरण्य
गर्भःसमंवर्त्ततागग्रेंभूतस्यंजातःपतिरेकंऽआसीत् ॥ सदांधार

पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्म्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ४ ॥ द्रप्प्स
श्चस्कन्द । पृथिवीमनुद्यामिमञ्चयोनिमनुयश्चपूर्व्वः ॥ समा
नँय्योनिमनुसञ्चरन्तन्द्रप्प्सञ्जुहोम्म्यनुसप्तहोत्राः ॥ ५ ॥
नमोस्त्तु । सर्प्पेभ्योयेकेचपृथिवीमनु ॥ येऽअन्तरिक्षेयेदि
वितेभ्यः सर्प्पेभ्योनमः ॥ ६ ॥ याऽइषवः ॥ याऽइषवो
यातुधानानाँय्येवावनस्पतीँ१॥रनु ॥ येवावटेषुशेरतेतेभ्यः
सर्प्पेभ्योनमः ॥ ७ ॥ येवा ॥ येवामीरोचनेदिवोयेवा

॥१२६॥

सूर्य्यस्यरश्मिमषुं ॥ येषांमुप्सुसदंस्कृतन्तेभ्यंःसर्प्पेभ्योन
मंः ॥ ८ ॥ कृणुष्ष्वपाजंः ॥ कृणुष्ष्वपाजंम्प्रासिंतिन्नपृत्थ्वीँ
य्याहिराजेवामंवाँ२॥ऽइभेंन ॥ तृष्ष्वीमनुप्प्रसिंतिन्द्रूणानो
स्त्तांसिविद्ध्यंरक्षसस्त्तपिंष्ठैंः ॥ ९ ॥ तवंभ्भ्रमासंः ॥ तवंभ्भ्र
मासंऽआशुयापंतन्त्यनुंस्प्पृशधृषताशोशुंचानंः ॥ तपूंꣳष्ष्य

१ सदस्कृतम्.। अत्र सदोद्यौर्नमस्कृतग्पिता पथेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ३४ सू.) इत्यनेन यथासंख्यं सदः द्यौः नमः एतेषां विसर्जनीयसंबन्धिनः सस्य क्रमेण कृतं पिता पथः एतेषु पदेषु परेषु षकारः। एवं षकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वनिषेधः।

ग्ग्नेजुह्वापतङ्गानसंन्दितोव्विसृंजव्विष्ष्वंगुल्काः ॥ १० ॥ प्रति
स्प्पशंः ॥ प्रतिस्प्पशोव्विसृंजतूर्णितमोभवापायुर्व्विशोऽअ
स्याऽअदंब्धः ॥ सोनोदूरेऽअघशंᳬसोयोऽअन्त्यग्ग्नेमाकिंष्ट्टे
ब्यथिरादंधर्षीत् ॥ ११ ॥ उदंग्ग्ने । तिष्ट्ठप्प्रत्त्यातनुष्ष्वन्न्यु
मित्राँ२॥ऽओषतात्तिग्ग्महेते ॥ सोनोऽअरातिᳬसमिधानच
क्रेनीचातन्धक्षयतसन्नशुष्कंम् ॥१२॥ ऊर्ध्वोभव ॥ ऊर्ध्वोभव
प्प्रातिंविध्याध्यस्म्मदाविष्कृणुष्ष्वदैव्यांन्यग्ग्ने ॥ अवंस्थिरा ॥ १२७

१ माकिष्टे। अत्र वृन्दारुर्माकिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७४ सू.) इत्यनेन विसर्गस्य सस्य षत्वे द्वित्वे रूपम्।

तंनुहियातुजूनांज्ञामिमजांमिम्प्रमृंणीहिशत्रून् ॥ अग्नेष्ट्वा
तेजंसासादयामि ॥ १३ ॥ अग्निर्म्मूर्द्धा । दिवश्ककुत्पतिंः
पृथिव्याऽअयम् ॥ अपाꣳरेतांꣳसिजिन्वति ॥ इन्द्रंस्यत्त्वौजं
सासादयामि ॥ १४ ॥ भुवौयज्ञस्यं ॥ भुवौयज्ञस्यरजंसश्चने
तायत्रांनियुद्भिꣳसचंसेशिवाभिंः ॥ दिविमूर्द्धानंन्दधिषेस्वर्षा
ञ्जिह्वामंग्नेचकृषेहव्यवाहंम् ॥ १५ ॥ [१५-१] ध्रुवासिं ।
धरुणास्तृंताविश्वकंर्म्मणा ॥ मात्त्वांसमुद्रऽउद्वंधीन्मासुप

ण्णोँव्यंथमानापृथिवीन्दृंꣳह ॥ १६ ॥ प्रजापंतिष्ट्वा । साद

यत्त्वपाम्पृष्ठेसंमुद्रस्येमंन् ॥ व्यचंस्वतीम्प्रथंस्वतीम्प्रथंस्वपृथि

व्व्यसि ॥ १७॥ भूरंसि ॥ भूरंसिभूमिंरस्यदिंतिरासिव्विश्वधांया

व्विश्वंस्यभुवंनस्यधुत्रीं ॥ पृथिवींय्यंच्छपृथिवीन्दृंꣳहपृथिवी

म्माहिंꣳसीः ॥ १८ ॥ व्विश्वंस्म्मैप्प्राणायं ॥ व्विश्वंस्म्मैप्प्रा

णायांपानायंव्व्यानायोदानायंप्प्रतिष्ठायैचरित्रांय ॥ अग्निष्ट्वा ॥ १२८ ।

१ प्रजापतिष्ट्वा । सकारपरे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ७८ सू.) इत्यनेन सकारः परो यस्मादेकाक्षरात्तस्यैकाक्षरे प्रत्यये विसर्जनीयसकारस्य षत्वम् । अत्र प्रजापतिशब्दे पाधातोः पतिशब्दस्य सस्य षकारे ष्टुत्वे द्वित्वे रूपम् ।

भिपांतुमुह्यास्वुस्त्याच्छुर्दिषाशन्तंमेनुतयांदेवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रु
वासीद ॥ १९ ॥ काण्डांत्काण्डात्प्ररोहंन्ती ॥ काण्डां
त्काण्डात्प्ररोहंन्तीपरुंषःपरुषस्परिं[1] ॥ एवानोंदूर्व्वेप्प्रतंनुस
हस्रैंणशतेनंच ॥ २० ॥ याशतेनं । प्प्रतनोषिंसुहस्रैंणाविरो
हंसि ॥ तस्यांस्तेदेवीष्टकेविधेमंहुविषांवुयम् ॥ २१ ॥ यास्ते ॥
यास्तेंऽअग्नेसूर्य्येरुचोदिवंमातुन्वन्तिरुश्मिभिंः ॥ ताभिं

---

१ परुषः परुषस्परि । अत्र समानपदे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते न परुषः परुषि (शु. य. प्रा. ३ अ. ३७ सू.) इत्यनेन परुषि परे पूर्वपरुषशब्दघटितविसर्जनीयस्य सकारो निषिध्यते । अतो न सकारः किन्तु विसर्ग एव ।

न्नोंऽअद्यसर्व्वांभीरुचेजनांयनस्कृधि ॥ २२ ॥ यावं÷ ॥ या
१२९॥ वोंदेवाꣳसूर्य्येरुचोगोष्ष्वश्श्वेषुयारुचं÷ ॥ इन्द्राग्ग्नीताभिꣳस ॥ १३
र्व्वांभीरुचंन्नोधत्तबृहस्प्पते ॥ २३ ॥ व्विराड्ज्योतिं÷ ॥ व्वि
राड्ज्योतिंरधारयत्त्स्वराड्ज्योतिंरधारयत् ॥ प्रजापंतिष्ट्वासा
दयतुपृष्ठेपृंथिव्याज्ज्योतिंष्मतीम् ॥ व्विश्श्वंस्म्मैप्प्राणायांपाना
यंव्यानायव्विश्श्वञ्ज्योतिंर्य्यच्छ ॥ अग्ग्निष्ट्टेधिंपतिस्त्तयांदेवतं ॥ १२९

१ अग्निष्टे । अग्निस्ते इति पदम् । अत्र वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे ते पदे परे अग्निशब्दघटितस्य सस्य षत्वे ष्टुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन टस्य द्वित्वम् ।

याङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ २४ ॥ मधुश्च ॥ मधुश्चमाधवश्चव्वास
न्तिकावृतूऽअग्नेरन्तꣳश्लेषोसिकल्प्पेतान्द्यावापृथिवीकल्प्प
न्तामापऽओषधयꣳकल्प्पन्तामग्नयꣳ पृथङ्ममज्ज्यैष्ठ्यायस
व्व्रताꣳ ॥ येऽअग्नयꣳसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ व्वास
न्तिकावृतूऽअभिकल्प्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसंविशन्तु[1]
तयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ २५ ॥ अषाढासि ॥ अषा

१ अभिसंविशन्तु । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) अनेन प्राप्तस्य षकारस्य अनुसन्तनोतुबृहस्पतिसुतस्यसुसमिन्द्राय-सुसन्दृशमभिसत्वाऽभिसंविशन्तु० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वाभावः ।

ढासिसहंमानासहुस्वारांतीः॑सहंस्वपृतनायतः ॥ सहस्रंवीर्य्या
सिसामांजिन्व ॥ २६ ॥ [११-२] मधुव्वातां॑ ॥ मधुव्वाताऽऋ
तायतेमधुंक्क्षरन्तिसिन्धंवः॑ ॥ माद्धीर्न्नः॑सन्त्वोषंधीः॑ ॥ २७ ॥
मधुनक्तंम् ॥ मधुनक्तंमुतोषसोमधुंमत्पार्त्थिवᳫ॑रजंः ॥ म
धुद्यौरंस्तुनः॑पिता ॥ २८ ॥ मधुंमान्नः॑ ॥ मधुंमान्नोव्वनस्प्पति
र्म्मधुंमाँ२॥ऽअस्तुसूर्य्यः ॥ माद्ध्वीर्ग्गावोंभवन्तुनः॑ ॥ २९ ॥
अपाङ्गम्भंन् ॥ अपाङ्गम्भंन्त्सीदमात्त्वासूर्य्योंभितांप्प्सीन्मा

ग्निर्वैश्वानरः ॥ अच्छिन्नपत्राः प्रजाऽअनुवीक्षस्वानुत्त्वादि
व्याव्वृष्टिः सचताम् ॥ ३० ॥ त्रीन्त्समुद्रान् ॥ त्रीन्त्समुद्रा
न्त्समसृपत्स्वर्गानपाम्पतिर्वृषभऽइष्टकानाम् ॥ पुरीषंव्वसानः
सुकृतस्यलोकेतत्रगच्छयत्रपूर्वेपरेताः ॥ ३१ ॥ महीद्यौः ।
पृथिवीचनऽइमंय्यज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पिपृतान्नोभरीमभिः
॥ ३२ ॥ विष्णोः कर्म्माणि । पश्यतयतोव्व्रतानिपस्पशे ॥
इन्द्रस्ययुज्यः सखा ॥ ३३ ॥ ध्रुवासि । धरुणेतोजज्ञेप्रथम

॥१३१॥ मेभ्योयोनिंभ्योऽअधिजातवेदाः ॥ सगायत्र्यात्रिष्टुभानुष्टु
भाचदेवेभ्योहव्यंवहतुप्रजानन् ॥ ३४ ॥ इषेराये । रमे
स्वसहंसेद्युम्नऽऊर्जेऽअपत्याय ॥ सम्राडसिस्वराडसिसार
स्वतौत्वोत्सौप्रावताम् ॥३५॥ अग्नेयुक्ष्व ॥ अग्नेयुक्ष्वाहि
येतवाश्वासोदेवसाधवः ॥ अरंवहन्तिमन्यवे ॥ ३६ ॥
युक्ष्वाहि। देवहूतमाँ२॥ऽअश्वाँ२॥ऽअग्नेरथीरिव॥निहोता ॥१३१
पूर्व्यःसदः ॥ ३७ ॥ [११-३] सम्यक्स्रवन्ति । सरितो

नधेनांऽअन्तर्हृदामनंसापूयमानाः ॥ घृतस्यधाराऽअभिचाक
शीमिहिरण्ययोंव्वेतसोमद्ध्येंऽअग्ग्नेः ॥ ३८ ॥ ऋचेत्त्वा ।
रुचेत्त्वांभासेत्त्वाज्ज्योतिंषेत्त्वा ॥ अभूदिदंव्विश्वंस्यभुवंनस्य
व्वाजिनमग्ग्नेर्व्वैश्वानरस्यंच ॥ ३९ ॥ अग्निर्ज्ज्योतिंषा ॥
अग्निर्ज्ज्योतिंषाज्ज्योतिंष्म्मान्रुक्मोव्वर्च्चंसाव्वर्च्चंस्वान् ॥ सहस्र
दाऽअंसिसहस्रांयत्त्वा ॥ ४० ॥ आदित्त्यङ्गर्ब्भम् ॥ आदित्त्य

१ यत्र रकारपरस्य हकारपरस्य च स्पर्शवर्गस्य द्वित्वं तत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम्। अस्य परं तु रेफहकाराभ्याम् इत्यनेन विधीयमानस्य द्वित्वस्यापवादभूतत्वात्। यथा संवर्चसा। गर्भम्। पार्थिवम्। चक्षुर्मित्रस्य। अग्निर्ज्योतिषा।

ङ्गर्भम्पयसासमङ्धिसहस्रस्यप्रतिमांविश्वरूपम् ॥ परिवृङ्धि
हरसामाभिमꣳस्थाः[1] शतायुषङ्कृणुहिचीयमानः ॥४१॥ वात
स्यजूतिं। वरुणस्यनाभिमश्वञ्जज्ञानꣳ[2] सरिरस्यमद्ध्ये ॥ शिशुं
न्नदीनाꣳ[3] हरिमद्रिबुद्ध्नमग्नेमाहिꣳसीः परमेव्योमन् ॥४२॥
अजस्रमिन्दुम् ॥ अजस्रमिन्दुमरुषम्भुरण्युमग्निमीडे

१ मंस्थाः । अत्र संयोगाद्यश्च यो भवेत् । (या. शि.) यत्र संयोगाद्योऽनुस्वारो मात्रिको द्विमात्रिको वा वर्णो भवेत्तत्र ऋवर्णव्यञ्जनादिगं संयोगाद्यं वर्जयित्वा ह्रस्व एव बोध्यः । संयोगात्पूर्वः संयोगपूर्वः इति समासः । अत्र नानुस्वारः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०९ सू.) लिङ्गम् । २ वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः । (या. शि.) मात्रिकेऽ (ह्रस्ववर्ण पूर्वे) नुस्वारे सो द्विमात्रिको लेख्यो बोध्य उच्चारणीयश्च । अत्र अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्धमात्रा पूर्वा चार्धमात्रेति (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) प्रमाणम् । ३ द्विमात्रिके मात्रिकः स्यादिति (या. शि.)। यत्रानुस्वारात्पूर्ववर्णो द्विमात्रिकस्तत्र मात्रिकोऽ (ह्रस्वः ꣳइत्याकारकः) नुस्वारो विधेयो ह्रस्वोच्चारणीयश्च। अत्र दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वा चाध्यर्धा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) लिङ्गम् ।

पूर्वचित्तिन्नमोभिः ॥ सपर्वभिर्ऋतुशःकल्पमानोगाम्माहिꣳ
सीरदितिंविराजम् ॥ ४३ ॥ वरूत्रीन्त्वष्टुः ॥ वरूत्रीन्त्व
ष्टुर्वरुणस्यनाभिमविञ्जज्ञानाꣳरजसःपरस्मात् ॥ महीꣳ
साहस्रीमसुरस्यमायामग्नेमाहिꣳसीःपरमेव्योमन् ॥ ४४ ॥
योऽअग्निः ॥ योऽअग्निरग्नेरध्यजायतशोकात्पृथिव्याऽउत
वादिवस्परि ॥ येनप्रजाविश्वकर्माजजानतमग्नेहेडःपरि
तेवृणक्तु ॥ ४५ ॥ चित्रन्देवानाम् ॥ चित्रन्देवानामुदगाद

शु. य. संहि. नीकुञ्चक्षुर्म्मित्रस्यव्वरुणस्याग्ग्नेः[1]॥ आप्प्राद्यावापृथिवीऽअन्त पू. अ.
रिक्षहुसूर्य्यऽआत्त्माजगतस्त्तस्त्थुषश्च ॥ ४६ ॥ [९-४] ॥ १३ ॥
॥१३३॥ इमम्मा। हिꣳसीर्द्द्विपादम्पशुꣳसहस्राक्षोमेधायचीयमानः॥
मयुम्पशुम्मेधमग्ग्नेजुषस्वतेनचिन्वानस्तन्न्वोनिषीद ॥ मयु
न्तेशुगृच्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृच्छतु ॥ ४७ ॥ इमम्मा ।
हिꣳसीरेकशफम्पशुङ्कनिक्रदंव्वाजिनंव्वाजिनेषु ॥ गौरमार ॥ १३३ ।

१ यत्र स्वरात्परस्य संयोगस्याद्यक्षरस्य द्वित्वं दृश्यते तत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम् । चिन्वानः । संव्व्यय्यमानः । जनित्रम् । वरुणस्याग्ग्नेः । परञ्च स संयोगः सजातीयकण्ठ्यतालव्यदन्त्यमूर्धन्यौष्ठ्यवर्णानां न चेत् तत्र तु द्वित्वाभाव एव यथा इमम्मा । गौरन्ते ।

ण्ण्यमनुतेदिशामितेनंचिन्वानस्त्तन्वोनिषीद ॥ गौरन्तेशुग्गृं
च्छतुयन्द्विष्ष्मस्त्तन्तेशुग्गृंच्छतु ॥ ४८ ॥ इमꣳसाहस्रम् ॥
इमꣳसाहस्रꣳशतधारमुत्त्संव्यच्यमानꣳसरिरस्यमद्ध्ये ॥
घृतन्दुहानामदितिञ्जनायाग्नेमाहिꣳसीःपरमेव्योमन् ॥ गव
यमारण्ण्यमनुतेदिशामितेनंचिन्वानस्त्तन्वोनिषीद ॥ गवय
न्तेशुग्गृंच्छतुयन्द्विष्ष्मस्त्तन्तेशुग्गृंच्छतु ॥ ४९ ॥ इममूर्ण्णा
युं । वरुणस्यनाभिन्त्वचंपशूनान्द्विपदाञ्चतुष्प्पदाम् ॥ त्वष्टुः

प्रजानाम्प्रथमञ्जनित्त्रमग्ग्नेमाहिᳬसीᳬपरमेव्योमन् ॥ उष्ट्र
॥१३४॥ मारण्ण्यमनुतेदिशामितेनंचिन्न्वानस्त्तन्न्वोनिषीद ॥ उष्ट्रन्ते ॥ १३ ॥
शुगृच्छतुयन्द्विष्मस्त्तन्तेशुगृच्छतु ॥ ५० ॥ अजोहि ॥ अजो
ह्यग्नेरजनिष्टशोकात्सोऽअपश्श्यज्जनितारमग्ग्रे ॥ तेनदेवादेव
तामग्ग्रमायँस्त्तेनरोहमायन्नुपमेद्ध्यासः ॥ शरभमारण्ण्यमनुते
दिशामितेनंचिन्न्वानस्त्तन्न्वोनिषीद ॥ शरभन्तेशुगृच्छतुय ॥ १३४ ॥
न्द्विष्मस्त्तन्तेशुगृच्छतु ॥ ५१ ॥ त्वँय्यविष्ठ । दाशुषोनॄँः

पाहिशृणुधीगिरंः ॥ रक्षातोकमुतत्मना ॥५२॥ [६-५]
अपान्त्वा ॥ अपान्त्वेमंन्त्सादयाम्म्यपान्त्वोद्मंन्त्सादयाम्म्य
पान्त्वाभस्म्मंन्त्सादयाम्म्यपान्त्वाज्योतिंषिसादयाम्म्यपा
न्त्वायंनेसादयाम्म्यर्णवेत्त्वासदंनेसादयामिसमुद्रे त्त्वासदंने
सादयामिसरिरेत्त्वासदंनेसादयाम्म्यपान्त्वाक्षयेसादयाम्म्य
पान्त्वासधिंषिसादयाम्म्यपान्त्वासदंनेसादयाम्म्यपान्त्वासध
स्त्थेसादयाम्म्यपान्त्वायोनौसादयाम्म्यपान्त्वापुरीषेसादया

१ एमनि इति पदम्। निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन क्वचिन्निकारघटितेकारस्यापि लोपः। एवं लोपे एमन् भवति।

म्म्यपान्त्वापाथंसिसादयामिगायत्रेणंत्त्वाच्छन्दंसासादयामि
त्रैष्टुंभेनत्त्वाच्छन्दंसासादयामिजागंतेनत्त्वाच्छन्दंसासादया
म्म्यानुंष्टुभेनत्त्वाच्छन्दंसासादयामिपाङ्क्तेनत्त्वाच्छन्दंसासाद
यामि ॥ ५३ ॥ [१-६] अयम्पुरः ॥ अयम्पुरोभुवस्त्तस्यं
प्प्राणोभौवायनोव्वंसन्तःप्प्राणायनोगांयत्रीव्वांसन्तीगांयत्र्यै
गांयत्रङ्गांयत्रादुपाꣳशुरुपाꣳशोस्त्रिवृत्त्रिवृतोंरथन्तरंव्वासिष्ठऽ ॥१३५॥
ऋषिंःप्प्रजापंतिगृहीतयात्त्वयांप्प्राणङ्गृंह्णामिप्प्रजाब्भ्यंः

॥ ५४ ॥ अयन्दक्षिणा । विश्वकर्म्मातस्यमनोवैश्वकर्म्मणङ्ग्री
ष्म्मोमानसस्त्रिष्टुब्ग्रैष्मीत्रिष्टुभः स्वारँस्वारादन्तर्य्यामोन्त
र्य्यामात्पञ्चदशःपञ्चदशाद्बृहद्बृहद्भरद्वाजऽऋषिःप्प्रजापतिगृही
तयात्त्वयामनोगृह्णामिप्प्रजाब्भ्यः ॥ ५५ ॥ अयम्पश्चात् ॥
अयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्यचक्षुर्वैश्वव्यचसंवर्षाश्चाक्षु
ष्ष्योजगतीवार्षीजगत्याऽऋक्सममृक्समाच्छुक्रःशुक्रात्सप्त
दशःसप्तदशाद्वैरूपञ्जमदग्निरृषिःप्प्रजापतिगृहीतयात्त्वया

चक्षुर्गृह्णामिप्रजाभ्यः ॥ ५६ ॥ इदमुत्तरात् ॥ इदमुत्त
रात्स्वस्तस्यश्रोत्रँसौवँशरच्छ्रौत्र्यनुष्टुप्शारद्यनुष्टुभंऽऐ
डमैडान्मन्थीमन्थिनंऽएकविँशऽएकविँशाद्वैराजंविश्वामि[1]
त्रऽऋषिःप्रजापतिगृहीतयात्वयाश्रोत्रङ्गृह्णामिप्रजाभ्यः
॥ ५७ ॥ इयमुपरिमतिस्तस्यैवाङ्[2]मात्याहेमन्तोवाच्यःप
ङ्क्तिर्हैमन्तीपङ्क्त्यैनिधनंवन्निधनंवतऽआग्रयणऽआग्रयणात्त्रि ॥ १३६ ॥

१ विश्वामित्रः। अत्र नरहामित्रेषु च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०३ सू.) इत्यनेन मित्रशब्दपरे विश्वशब्दस्य दीर्घाकारः। २ वाक्मात्या इति पदम्। पञ्चमेऽपञ्चमम्। (शु. य. प्रा. ४ अ. १२१ सू.) पञ्चमे स्पर्शे प्रत्यये परेऽपञ्चमः पञ्चममापद्यते। इत्यनेन ककारस्य पञ्चमे स्वरे पञ्चमः। वाङ्मात्या।

णवत्त्रयस्त्रिꣳशौत्त्रिणवत्त्रयस्त्रिꣳशाभ्भ्याꣳशाक्करैवुतेव्विश्श्वकं
र्म्मर्ऽऋषिं÷प्प्रजापतिगृहीतयात्त्वयाव्वाचंङ्गृह्णामिप्प्रजाभ्भ्यो
लोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ ५८ ॥ [५-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहि
तायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ ध्रुवक्षितिर्षट्, सजूरृतुभिर्द्वेका, मूर्द्धाव्वयो
द्वेका, इन्द्राग्नीऽअव्यथमानाꣳषडा, युर्मेषडा, शुस्त्रिवृदेका,

१ अध्यायः १२-लोकंपृंण. १ । ताऽअंस्य. २ । इंद्रंविश्वाः. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥
५४ ५५ ५६

ग्नेर्भागोसिचतुष्कै,कयाचतुष्का,ष्टावेकात्रिꣳशत् [अ. १४
मं. ३१ अनु. ८] ॥ हरिः ॐ ॥ ध्रुवक्षितिर्द्ध्रुवयोनिः ॥
ध्रुवक्षितिर्द्ध्रुवयोनिर्द्ध्रुवासिद्ध्रुवँय्योनिमासीदसाधुया ॥ उक्ख्यं
स्यकेतुम्प्रथमञ्जुषाणाश्विनाद्ध्वर्यूसादयतामिहत्त्वा ॥ १ ॥
कुलायिनीघृतवती ॥ कुलायिनीघृतवतीपुरन्धिः स्योनेसीदस
दनेपृथिव्याः ॥ अभित्त्वारुद्रावसवोगृणन्त्विमाब्रह्मपीपि

॥१३७॥

१ ध्रुवयोनिः ॥ अत्र समानपदे ऋषरेभ्यः स्वरयवहकपेश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६२ सू.) इत्यनेन णत्वप्राप्तौ इन्द्राग्नी चित्रभानो० (य. शु. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन णत्वनिषेधः ।

हि॒सौभ॑गाया॒श्विना॑द्ध्व॒र्य्यूसा॑दयता॒मि॒ह त्त्वा॑ ॥ २॥ स्वैर्द॑क्षैः ॥
स्वैर्द॑क्षै॒र्द॑क्षपि॑ते॒हसी॑दद्दे॒वाना॑ᳪसु॒म्म्ने बृ॑ह॒ते रणा॑य ॥ पि॒तेवै॑धि
सू॒नव॒ऽआसु॒शेवा॑स्वावे॒शात॒न्न्वा॒संवि॑शस्वा॒श्विना॑द्ध्व॒र्य्यूसा॑दयता
मि॒ह त्त्वा॑ ॥ ३ ॥ पृ॒थि॒व्व्याः पुरी॑षम् ॥ पृ॒थि॒व्व्याः पुरी॑षम॒स्य
प्प्सो॒ नाम॒ तान्त्वा॒ विश्वे॑ऽअ॒भिगृ॑णन्तु दे॒वाः ॥ स्तोम॑पृष्ठा घृ॒तव॑
ती॒ह सी॑द प्र॒जाव॑द॒स्म्मे द्द्र॑वि॒णाय॑जस्वा॒श्विना॑द्ध्व॒र्य्यूसा॑दयता॒मि॒
ह त्त्वा॑ ॥ ४ ॥ अदि॑त्त्यास्त्त्वा । पृ॒ष्ठे सा॑दयाम्म्य॒न्तरि॑क्षस्य ध॒र्त्री॑

विष्टम्भनीन्दिशामधिपत्नीम्भुवनानाम् ॥ ऊर्मिर्द्रप्सोऽ
अपामसिविश्वकर्म्मातऽऋषिरश्विनाध्वर्यूसादयतामिहत्वा
॥ ५ ॥ शुक्रश्च ॥ शुक्रश्चशुचिश्चग्रैष्म्मावृतूऽअग्नेरन्तःश्लेषो
सिकल्प्पेतान्द्यावापृथिवीकल्प्पन्तामापऽओषधयःकल्प्पन्ता
मग्नयःपृथङ्ममज्ज्यैष्ठ्यायसव्रताः ॥ येऽअग्नयःसमनसो
न्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ ग्रैष्म्मावृतूऽअभिकल्प्पमानाऽइन्द्र
मिवदेवाऽअभिसंविशन्तुतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ ६ ॥

[६-१]सजूर्ऋतुभिः। सजूर्विधाभिः सजूर्देवैः सजूर्देवैर्वयोनाधै
रग्नयेत्त्वा वैश्वानराया श्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा सजूर्ऋतु
भिः सजूर्विधाभिः सजूर्वसुभिः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नयेत्त्वा वै
श्वानराया श्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा सजूर्ऋतुभिः सजूर्वि
धाभिः सजूरुद्रैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नयेत्त्वा वैश्वानराया श्वि
नाध्वर्यू सादयतामिह त्वा सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूरा
दित्यैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नयेत्त्वा वैश्वानराया श्विनाध्वर्यू सा

दयतामिह त्वांसजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूर्विश्वैर्देवैः स
जूर्देवैर्वयोनाधैरग्नयेत्त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्य्यूसादयतामि
हत्वा ॥ ७॥ प्राणम्मे । पाह्यपानम्मे पाहि व्यानम्मे पाहि चक्षु
र्म्म ऽउर्व्या विभाहि श्रोत्रम्मे श्लोकय ॥ अपः पिन्वौषधीर्जिन्व
द्विपादव चतुष्पात्पाहि दिवो वृष्टिमेरय ॥ ८ ॥ [२-२] मूर्द्धा
वयः । प्रजापतिश्छन्दः क्षत्रंवयो मयन्दञ्छन्दो विष्टम्भो ॥ १३९ ॥
वयोधिपतिश्छन्दो विश्वकर्म्मा वयः परमेष्ठीच्छन्दो बस्तो

वयोंविबलञ्छन्दोवृष्णिर्वयोंविशालञ्छन्दःपुरुषोवयस्त
न्द्रञ्छन्दोंव्याघ्रोवयोनाधृष्टञ्छन्दःसिंहोवयश्छदिश्छ
न्दःपष्ठवाड्वयोबृहतीच्छन्दऽउक्षावयःककुप्छन्दऽऋषभो
वयःसतोबृहतीच्छन्दोनड्वान्वयः ॥९॥ अनड्वान्वयः । पङ्क्ति
श्छन्दोधेनुर्वयोजगतीच्छन्दस्त्र्यविर्वयस्त्रिष्टुप्छन्दोदित्य
वाड्वयोविराट्छन्दःपञ्चाविर्वयोगायत्रीच्छन्दस्त्रिवत्सोवयऽउ
ष्णिक्छन्दस्तुर्यवाड्वयोनुष्टुप्छन्दोलोकन्ताऽइन्द्रम् ॥१०॥

---

१ अध्यायः १२ लोकम्पृण. (५४) १ ताऽअस्य. (५५) २ । इन्द्रंविश्वाः. (५६) ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

शु. य. संहि. [२-३] इन्द्राग्नीऽअव्यथमानाम् ॥ इन्द्राग्नीऽअव्य पू. अ.
॥१४०॥ थमानामिष्टकान्दृꣳहतँयुवम् ॥ पृष्ठेनद्यावापृथिवीऽअन्त ॥ १४ ॥
रिक्षञ्चविबाधसे ॥ ११ ॥ विश्वकर्म्मात्त्वा । सादयत्त्वन्त
रिक्षस्यपृष्ठेव्यचस्वतीम्प्रथस्वतीमन्तरिक्षँयच्छान्तरिक्ष
न्दृꣳहान्तरिक्षम्माहिꣳसीः ॥ विश्वस्मैप्प्राणायापानाय
व्यानायोदानायप्प्रतिष्ठायैचरित्राय ॥ वायुष्ट्वाभिपातुमह्यास्व ॥ १४० ॥
स्त्याच्छर्दिषाशन्तमेनतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ १२ ॥

शतम् ॥ ७०० ॥ राज्ञ्यसि ॥ राज्ञ्यसिप्प्राचीदिग्विराडसि
दक्क्षिणादिक्सम्म्राडसिप्प्रतीचीदिक्स्वराडस्युदीचीदिगधिप
त्न्यसिबृहतीदिक् ॥ १३ ॥ विश्वकर्म्मात्त्वा । सादयत्त्व
न्तरिक्क्षस्यपृष्ठेज्ज्योतिष्ष्मतीम् ॥ विश्वस्म्मैप्प्राणायापानाय
व्यानायविश्वञ्ज्योतिर्य्यच्छ ॥ वायुष्ट्टेधिपतिस्त्तयादेवतया
ङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ १४ ॥ नभश्च । नभस्यश्चवार्षिकावृतूऽ

१ वायुष्ट्टे । अत्र वायुस्ते इति पदम् । "वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे पदे परे वायुः अग्निः अग्नेः एतेषां विसर्गस्य षत्वं भवति। ततः ष्टुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वे रूपम् ।

अग्नेरन्तःश्लेषोसिकल्पेतान्द्यावापृथिवीकल्पन्तामापऽओ
षधयःकल्पन्तामग्नयःपृथङ्ममज्यैष्ठ्यायसव्रताः ॥ येऽ
अग्नयःसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ वार्षिकावृतूऽअ
भिकल्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसंविशन्तुतयादेवतयाङ्गि
रस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ १५ ॥ इषश्च ॥ इषश्चोर्ज्जश्चशारदा
वृतूऽअग्नेरन्तःश्लेषोसिकल्पेतान्द्यावापृथिवीकल्पन्तामा ॥१४१॥
पऽओषधयःकल्पन्तामग्नयःपृथङ्ममज्यैष्ठ्यायसव्रताः ॥

येऽअग्नयुःसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ शारदावृतूऽ
अभिकल्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसंविशन्तुतयादेवतया
ङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ १६ ॥ [६-३] आयुर्म्मे । पाहिप्प्रा
णम्मेपाह्यपानम्मेपाहिव्यानम्मेपाहिचक्क्षुर्म्मेपाहिश्श्रोत्रम्मे
पाहिवाचम्मेपिन्वमनोमेजिन्वात्मानम्मेपाहिज्योतिर्म्मेय
च्छ ॥ १७ ॥ माच्छन्दः । प्प्रमाच्छन्दःप्प्रतिमाच्छन्दोऽअस्त्री
वयश्[१]च्छन्दःपङ्क्तिश्च्छन्दऽउष्णिक्छन्दोबृहतीच्छन्दोनुष्टु

१ अत्र "अस्त्रीवयश्छन्दः" इत्यत्र "चछयोः शम्" इत्यनेन यकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य शकारः ।

प्प्छन्दोविराड्छन्दोगायत्रीच्छन्दस्त्रिष्टुप्प्छन्दोजगतीच्छन्दः
॥ १८ ॥ पृथिवीच्छन्दः ॥ पृथिवीच्छन्दोन्तरिक्षञ्छन्दो
द्यौश्छन्दः समाश्छन्दोनक्षत्राणिच्छन्दोवाक्छन्दोमन
श्छन्दः कृषिश्छन्दोहिरण्यञ्छन्दोगौश्छन्दोजाच्छन्दो
श्वश्छन्दः ॥ १९ ॥ अग्निर्देवता ॥ अग्निर्देवतावातोदेव
तासूर्य्योदेवताचन्द्रमादेवतावसवोदेवतारुद्रादेवतादित्यादेव ॥ १४२
तामरुतोदेवताविश्वेदेवादेवताबृहस्पतिर्देवतेन्द्रोदेवतावरुणो

देवता ॥ २० ॥ मूर्द्धासि ॥ मूर्द्धासिराड्ध्रुवासिधरुणाधर्त्र्यसि
धरणी ॥ आयुषेत्त्वावर्चसेत्त्वाकृष्यैत्त्वाक्षेमायत्त्वा ॥ २१ ॥
यन्त्रीराट् ॥ यन्त्रीराड्यन्त्र्यसियमनीध्रुवासिधरित्री ॥ इषेत्त्वो
र्जेत्त्वारय्यैत्त्वापोषायत्त्वालोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ २२ ॥ [६-५]
आशुस्त्रिवृत् ॥ आशुस्त्रिवृद्भान्तःपञ्चदशोव्योमासप्तदशोधरु
णऽएकविंशःप्प्रतूर्त्तिरष्टादशस्तपोनवदशोभीवर्त्तःसविंशो

१ अध्याय १२–लोकंपृण. ५४ १–ताऽअस्य. ५५ २। इंद्रंविश्वाः. ३ ५६ ॥ इति प्रतीकानि ॥ २ अभीवर्त्तः। अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिसुत-चारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयचित्रभङ्गुरवयुनाश्वस्यहृदयघुष्यर्त्तोध्यव्रताभ्यर्चेशक्तिपुरुशान्चि वकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारः।

॥१४३॥ वर्च्चौं द्वाविꣳशः सम्भरणस्त्रयोविꣳशो योनिंश्चतुर्विꣳशो गर्ब्भाꣳ ॥ १४ ॥
पञ्चविꣳशऽओजंस्त्रिणवः क्रतुरेकत्रिꣳशः प्रतिष्ठात्रंयस्त्रिꣳशो
ब्रध्नस्यं विष्टपं चतुस्त्रिꣳशो नाकं ÷ षट्त्रिꣳशो विवर्त्तौंष्टाचत्त्वारिꣳ
शो धर्त्रञ्चतुष्टोमः ॥ २३ ॥ [१-६] अग्नेर्भागः ॥ अग्नेर्भा
गोसि दीक्षायाऽआधिपत्यम्ब्रह्मस्पृतन्त्रिवृत्स्तोमऽइन्द्रस्य भा

॥ १४३ ॥

१ ब्रध्नस्य । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वम् । न त्वत्र धकारोत्तरवर्तिनो नकारस्य स्ववर्गीयत्वेन स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन निषेधः । तस्यानुत्तमे एव स्ववर्गीये वर्णपरे निषेधात् । अत्र तु अनुनासिकाश्चोत्तमाः (य. शु. प्रा. १ अ. ८६ सू.) इत्यनेन वर्गोत्तमा ङञणनमाः (वर्गोत्तमसंज्ञकाः) अनुनासिका भवन्ति । इति धकारत्तरोवर्तिनो नकारस्य वर्गोत्तमत्वात्तदतिरिक्तेषु वर्णपरेषु स्ववर्गीयेष्वेव द्वित्वनिषेधो बोध्यः । एवं तत्तत्स्थलेषु ज्ञेयम् ।

गोसिविष्णोराधिपत्त्यङ्क्षत्रꣳस्पृतम्पंञ्चदशस्त्तोमोनृचक्षं
साम्भागोसिधातुराधिपत्त्यञ्जनित्रंꣳस्पृतꣳसंप्तदशस्त्तोमो
मित्रस्यंभागोसिवरुणस्याधिपत्त्यन्दिवोवृष्टिर्व्वातंस्पृतऽएक
विꣳशस्त्तोमोव्वसूंनाम्भागः ॥ २४ ॥ व्वसूंनाम्भागः ॥ व्वसूं
नाम्भागोसिरुद्राणामाधिपत्त्यञ्चतुंष्पात्स्पृतञ्चंतुर्व्विꣳशस्त्तो
मंऽआदित्त्यानांम्भागोसिमरुताममाधिपत्त्यङ्गर्ब्भांस्पृताःपंञ्च
विꣳशस्त्तोमोदिंत्त्यैभागोसिपूष्णऽआधिपत्त्यमोजंस्पृतन्त्रिं

एवस्तोमोदेवस्यसवितुर्भागोसिबृहस्पतेराधिपत्त्यꣳसमी
चीर्दिशंस्पृताश्चतुष्टोमस्त्तोमोयवानाम्भागः ॥ २५ ॥ यवा
नाम्भागः ॥ यवानाम्भागोस्ययवानामाधिपत्त्यम्प्रजास्पृता
श्चतुश्चत्त्वारिꣳशस्त्तोमऽऋभूणाम्भागोसिविश्वेषान्देवानामा
धिपत्त्यम्भूतꣳस्पृतन्त्रयस्त्रिꣳशस्त्तोमꣳसहश्च ॥ २६ ॥ सह
श्च । सहस्यश्चहैमन्तिकावृतूऽअग्नेरन्तꣳश्लेषोसिकल्पेतान्द्या
वापृथिवीकल्पन्तामापऽओषधयꣳकल्पन्तामग्नयꣳपृथङ्म

मुज्यैष्ठ्यायसर्व्वंताः॥ येऽअग्न्नयुःसमंनसोन्तराद्यावापृथिवीऽ
इमे ॥ हैमंन्तिकावृतूऽअंभिकल्प्पंमानाऽइन्द्रंमिवदेवाऽअंभि
संविंशन्तुतयांदेवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसींदतम् ॥२७॥ [४-७] एकं
यास्तुवत । प्प्रजाऽअंधीयन्तप्प्रजापंतिरधिंपतिरासीत्तिसृभिंर
स्तुवतब्ब्रह्मांसृज्ज्यतब्ब्रह्मंणस्प्पतिरधिंपतिरासीत्पञ्चभिंरस्तु
वतभूतान्न्यंसृज्ज्यन्तभूतानाम्पतिरधिंपतिरासीत्सप्तभिंरस्तु

---

१ तिसृभिः । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ "ऋकाररेफारुदयश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन यत्र ऋकारोदयः, रेफोदयः, अरुदयश्च सकारस्तत्र प्रकृत्या स्यातेनात्र सस्य ऋकारोदयत्वान्न षत्वम् ।

वतसप्तऽऋषयोसृज्यन्तधाताधिंपतिरासीन्नवभिंरस्त्तुवत
॥२८॥ नवभिंरस्त्तुवत। पितरोसृज्यन्तादितिरधिंपत्न्यासीदे
कादशभिंरस्त्तुवतऽऋतवोसृज्यन्तार्त्तवाऽअधिंपतयऽआसँस्त्र
योदशभिंरस्त्तुवतमासांऽअसृज्यन्तसंवत्त्सरोधिंपतिरासीत्त्प
ञ्चदशभिंरस्त्तुवतक्षत्त्रमंसृज्यतेन्द्रोधिंपतिरासीत्त्सप्तदशभिं
रस्त्तुवतग्ग्राम्म्याः पशवोसृज्यन्तबृहस्प्पतिरधिंपतिरासीन्नव
दशभिंरस्त्तुवत॥२९॥नवदशभिंरस्त्तुवत।शूद्द्रार्य्यावंसृज्येता

महोरात्रेऽअधिपत्नीऽआस्तामेकविꣳशत्यास्तुवतैकशफाः
पशवोसृज्यन्तवरुणोधिपतिरासीत्त्रयोविꣳशत्यास्तुवतक्षु
द्राःपशवोसृज्यन्तपूषाधिपतिरासीत्पञ्चविꣳशत्यास्तुवतार
ण्याःपशवोसृज्यन्तवायुरधिपतिरासीत्सप्तविꣳशत्यास्तुव
तद्यावापृथिवीव्यैतांवसवोरुद्राऽआदित्याऽअनुव्यायँस्तऽए
वाधिपतयऽआसन्नववविꣳशत्यास्तुवत॥३०॥ नवविꣳशत्या
स्तुवत ॥ नवविꣳशत्यास्तुवतवनस्पतयोसृज्यन्तसोमोधि

॥१४६॥ पतिरासीदेकंत्रिꣳशतास्तुवतप्प्रजाऽअसृज्ज्यन्तसवाश्चायंवा
श्चाधिपतयऽआसँस्त्रयंस्त्रिꣳशतास्तुवतभूतान्न्यशाम्म्यन्त्प्रजा
पतिःपरमेष्ठ्यधिपतिरासील्लोकन्ताऽइन्द्रंम ॥ ३१ ॥ [४-८]
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्रीवेद
पुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अग्नेजातान्प्रणुद,रश्मिना
सत्यायचतस्त्रो,राज्ञ्यसिपञ्चा,यंपुरःपञ्चा,ग्निर्मूर्द्धैकोनत्रिꣳश, ॥ १४६ ॥

१ अध्यायः १२–लोकंपृण. १–ताऽअंस्य. २ । इंद्रविश्वाः. ३ इति प्रतीकानि ॥
॥ मंत्रः ॥ ५४ ५५ ५६

द्येनऽऋषयोष्टौ,तपश्चनव,सप्त पञ्चषष्टिः ॥ [अ. १५ मं. ६५
अनु. ७] ॥ हरिः ॐ ॥ अग्ने जातान् ॥ अग्ने जातान्प्रणुदा
नꣳसपत्नान्प्रत्त्यजातान्नुदजातवेदः ॥ अधिनोब्रूहिसुमनाऽअ
हेडँस्तवꣳस्यामशर्म्मँस्त्रिवरूथऽउद्भौ ॥१॥ सहसाजातान् ॥ सह
साजातान्प्रणुदानꣳसपत्नान्प्रत्त्यजाताञ्जातवेदोनुदस्व॥अधि
नोब्रूहिसुमनस्यमानोवयꣳस्यामप्रणुदानꣳसपत्नान् ॥ २ ॥

१ प्रणुदान्तः। अत्र प्रनुदान इति पदम्। अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋपरेभ्यः" इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ "प्रनेतिनुदातिहिनोमीनाम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन प्रशब्दात्परे स्थितानामेतेषां नकारस्य णत्वविधानादत्र णत्वम्। तथा चात्र प्रनुद नः दकारोत्तरवर्तिनः ह्रस्वाकारस्य नकारे परे "धारयोव०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः।

षोडशस्तोमः ॥ षोडशस्तोमऽओजोद्रविणञ्चतुश्चत्त्वारिꣳ
शस्तोमोवर्चोद्रविणम् ॥ अग्नेःपुरीषमस्यप्सोनामतान्त्वा
विश्वेऽअभिगृणन्तुदेवाः ॥ स्तोमपृष्ठाघृतवतीहसीदप्रजाव
दस्मेद्रविणायजस्व ॥ ३ ॥ एवश्छन्दः ॥ एवश्छन्दो
वरिवश्छन्दःशम्भूश्छन्दःपरिभूश्छन्दऽआच्छच्छन्दो
मनश्छन्दोव्यचश्छन्दःसिन्धुश्छन्दःसमुद्रश्छन्दःस
रिरञ्छन्दःककुप्छन्दस्त्रिककुप्छन्दःकाव्यञ्छन्दोऽअङ्कुप

ञ्छन्दोक्षरंपङ्क्तिश्छन्दः पदपङ्क्तिश्छन्दो विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः क्षुरोभ्रजश्छन्दऽआच्छच्छन्दः प्रच्छच्छन्दः ॥ ४ ॥
आच्छच्छन्दः प्रच्छच्छन्दः । सँयच्छन्दो वियच्छन्दो बृहच्छन्दो रथन्तरञ्छन्दो निकायश्छन्दो विवधश्छन्दो गिरश्छन्दो भ्रजश्छन्दः सँस्तुप्छन्दोनुष्टुप्छन्दऽएवश्छन्दो वरिवश्छन्दो वयश्छन्दो वयस्कृच्छन्दो विष्पर्द्धाश्छन्दो विशालञ्छन्दश्छदिश्छन्दो दूरोहणञ्छन्दस्तन्द्रञ्छ

न्दौऽअङ्गाङ्कन्छन्दः ॥ ५ ॥ [५-१] रश्मिम्मनासत्त्या
यं । सत्त्यञ्जिन्वप्प्रेतिंनाधर्म्मणाधर्म्मञ्जिन्वान्विंत्त्यादिवादि
वंञ्जिन्वसन्धिनान्तरिक्षेणान्तरिक्षञ्जिन्वप्प्रतिधिनांपृथि
व्यापृथिवीञ्जिन्वाविष्टम्भेनवृष्ट्यावृष्टिञ्जिन्वप्प्रवयान्हाहर्ज्जि
न्वानुयारात्र्यारात्रीञ्जिन्वोशिजावसुब्भ्योवसूञ्जिन्वप्प्रकेते
नादित्त्येब्भ्यऽआदित्त्याञ्जिन्वतन्तुंनारायः ॥ ६ ॥ तन्तु ॥ १४८ ।
नारायः ॥ तन्तुंनारायस्प्पोषेणरायस्प्पोषञ्जिन्वसꣳसर्प्पेणश्रु

तायंश्श्रुतञ्जिन्वैडेनौषधीभिरोषधीर्ज्जिन्वोत्तमेनंतनूभिस्तनू
र्ज्जिन्ववयोधसाधीतेनाधीतञ्जिन्वाभिजितातेजसातेजोजिन्व
॥ ७ ॥ प्रतिपदसि । प्प्रतिपदेत्त्वानुपदस्यनुपदेत्त्वासम्पद
सिसम्पदेत्त्वातेजोसितेजसेत्त्वात्रिवृदसि ॥ ८ ॥ त्रिवृद
सि । त्रिवृतेत्त्वाप्प्रवृदसिप्प्रवृतेत्त्वाव्विवृदसिव्विवृतेत्त्वासवृदसि
सवृतेत्त्वाक्क्रमोस्याक्क्रमायत्त्वासङ्क्रमोसिसङ्क्रमायत्त्वोत्क्रमोस्यु
त्क्रमायत्त्वोत्क्रान्तिरस्युत्क्रान्त्यैत्त्वाधिपतिनोर्ज्जोर्ज्जञ्जिन्व

॥ ९ ॥ [४-२] राज्ञ्यसि ॥ राज्ञ्यसिप्प्राचीदिग्ग्वसवस्त्ते पू. अ.
॥१४९॥ देवाऽअधिपतयोग्ग्निर्हेतीनाम्प्रतिधर्त्तात्त्रिवृत्त्वास्त्तोमः पृथि ॥ १५ ।
व्याᳪश्रयत्त्वाज्ज्यमुक्थमव्व्यथायैस्त्तभ्नातुरथन्तरᳪसाम
प्प्रतिष्ठित्त्याऽअन्तरिक्षऽऋषयस्त्त्वाप्प्रथमजादेवेषुदिवोमा
त्त्रयाव्वरिम्म्णाप्प्रथन्तुव्विधर्त्ताचायमधिपतिश्च्चतेत्त्वासर्व्वेसंवि
दानानाकस्यपृष्ठेस्वर्ग्गेलोकेयजमानञ्चसादयन्तु ॥ १० ॥ व्विरा ॥१४९
डसि ॥ व्विराडसिदक्षिणादिग्ग्रुद्द्रास्त्तेदेवाऽअधिपतयऽइन्द्रो

हेतीनाम्प्रतिधर्त्ता पंञ्चदुशस्त्त्वास्त्तोमं ÷ पृथिव्याᳬंश्रयतुप्प्रऽ
उंगमुक्थमव्यंथायैस्त्तब्भातुबृहत्त्सामुप्प्रतिंष्ठित्त्याऽअन्तरिं
क्षऽऋषयंस्त्त्वाप्प्रथमुजादेवेषुंदिवोमात्रंयाव्वरिम्म्णाप्प्रंथन्तु
व्विधर्त्ताचायमधिंपतिश्चतेत्त्वासर्व्वेसंविद्दानानाकंस्यपृष्ठेस्वर्ग्गे
लोकेयजंमानञ्चसादयन्तु ॥ ११ ॥ सम्म्राडंसि । प्प्रतीची
दिगांदित्त्यास्त्तेदेवाऽअधिंपतयोव्वरुंणोहेतीनाम्प्रतिधर्त्तासप्त
दुशस्त्त्वास्त्तोमं ÷ पृथिव्याᳬंश्रयतुमरुत्त्वतीयंमुक्थमव्यं

॥१५०॥ थायैस्तभ्नातुवैरूपꣳसामुप्प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽऋषय
स्त्वाप्प्रथमजादेवेषुदिवोमात्रयावरिम्णाप्प्रथन्तुविधर्त्ताचा
यमधिपतिश्चतेत्वासर्वैसंविदानानाकस्यपृष्ठेस्वर्गेलोकेयजमा
नञ्चसादयन्तु ॥१२॥ स्वराडसि ॥ स्वराडस्युदीचीदिङ्मरुतस्ते
देवाऽअधिपतयःसोमोहेतीनाम्प्रतिधर्त्तैकविꣳशस्त्वास्तो
मः पृथिव्याꣳश्रयतुनिष्केवल्यमुक्थमव्यथायैस्तभ्नातुवैरा ॥१५०॥
जꣳसामप्प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽऋषयस्त्वाप्प्रथमजादेवे

षुंदिवोमात्रंयाव्वरिम्मणाप्प्रंथन्तुव्विधर्त्ताचायमधिंपतिश्चुतेत्त्वा
सर्व्वेसंविदानानाकंस्यपृष्ठेस्वुर्ग्गेलोकेयर्जमानञ्चसादयन्तु ।१३।
अधिंपत्न्यसि। बृहुतीदिग्विश्वेतेदुेवाऽअधिंपतयोबृहुस्प्पतिर्हे
तीनाम्प्रंतिधर्त्तात्रिंणवत्रयस्त्रिंठ्ठशौत्त्वास्त्तोमौपृथिव्याँश्रंय
तांवैश्वदेवाग्निमारुतेऽउक्थेऽअव्यंथायैस्त्तब्भ्नीताँशाक्वररै
वतेसामंनीप्प्रतिंष्ठित्त्याऽअन्तरिंक्षुऽऋषंयस्त्त्वाप्प्रथमुजादुेवे
षुंदिवोमात्रंयाव्वरिम्मणाप्प्रंथन्तुव्विधर्त्ताचायमधिंपतिश्चुतेत्त्वा

सर्व्वैसंविदुानानाकंस्यपृष्ठेस्वुर्गैलुोकेयजमानन्नसादयन्तु ।१४।

॥१५१॥ [५-३] अयम्पुरः ॥ अयम्पुरोहरिकेशुःसूर्य्यरश्मिस्तस्य ॥ १५ ॥

रथगृत्सश्चरथौजाश्चसेनानीग्ग्रामण्ण्यौ ॥ पुञ्जिकस्थलाचक्र

तुस्थलाचाप्सरसौदुङ्क्ष्णवंःपशवोहेतिःपौरुषेयोवधःप्प्रहेति

स्तेभ्योनमोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्च

नोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः॥१५॥अयन्दक्षिणा।विश्वकर्म्मा ॥ १५२

तस्यरथस्वनश्चरथेचित्रश्चसेनानीग्ग्रामण्ण्यौ ॥ मेनकाचसहज

न्याचांप्सरसौयातुधानांहेतीरक्षांᳪंसिप्प्रहेतिस्त्तेभ्योन
मोऽअस्त्तुतेनोंवन्तुतेनोंमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्चंनोद्वेष्टितमे
षाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥ १६ ॥ अयम्पश्चात् ॥ अयम्पश्चाद्विश्वव्यं
चास्तस्यरथंप्प्रोतश्चासंमरथश्चसेनानीग्ग्रामण्यौ ॥ प्रम्म्लो
चंन्तीचानुम्म्लोचंन्तीचाप्प्सरसौब्याग्घ्राहेतिःसर्प्पाःप्प्रहेति
स्त्तेभ्योनमोऽअस्त्तुतेनोंवन्तुतेनोंमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्च
नोद्वेष्टितमैषाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥ १७ ॥ अयमुंत्तरात् ॥ अयमु

शु. य. संहि.

॥१५२॥ तुरात्त्सँस्यद्धंसुस्त्तस्युताक्ष्यं्श्चारिष्टनेमिश्चसेनानीग्ग्राम पू. अ.

ण्ण्यौ ॥ व्विश्वाचीचघृताचीचाप्प्सरसावापोहेतिर्व्वातःप्प्रहेति ॥ १५ ॥

स्त्तेभ्भ्योनमोऽअस्तुतेनोंवन्तुतेनोंमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्च

नोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥१८॥ अयमुपरि ॥ अयमुपर्य्यर्व्वा

ग्ग्वसुस्त्तस्यंसेनजिच्चंसुषेणंश्चसेनानीग्ग्रामण्ण्यौ ॥ उर्व्वशीचपू

र्व्वचित्तिश्चाप्प्सरसावचस्फूर्ज्जन्हेतिर्व्विद्युत्प्प्रहेतिस्त्तेभ्भ्योनमोऽ ॥ १५२ ॥

अस्तुतेनोंवन्तुतेनोंमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्चंनोद्वेष्टितमेषा

ज्ञम्भैदद्ध्मꣳ ॥ १९ ॥ [५-४] अग्निर्म्मूर्द्धा । दिवश्ककु
त्त्पतिं÷पृथिव्याऽअयम् ॥ अपाꣳरेताꣳसिजिन्वति ॥ २० ॥
अयमग्निः । संहस्रिणोवाजस्यशतिनस्पतिं÷ ॥ मूर्द्धाकवी
रयीणाम् ॥ २१ ॥ त्वामंग्ने ॥ त्वामंग्नेपुष्करादद्ध्यथर्वानिर
मन्थत ॥ मूर्ध्नोविश्वस्यवाघतं÷ ॥ २२ ॥ भुवोयज्ञस्य ॥ भुवोय
ज्ञस्यरजसश्चनेतायत्रानियुद्भिꣳसचंसेशिवाभिं÷ ॥ दिविमूर्द्धा
नन्दधिषेस्वर्षाञ्जिह्वामंग्नेचकृषेहव्यवाहम् ॥ २३ ॥ अबोध्य

ग्निः । समिधाजनानाम्प्रतिधेनुमिवायतीमुषासम् ॥ यह्वाऽ
इवप्प्रवयामुज्जिहानाःप्प्रभानवःसिस्रतेनाकमच्छ ॥ २४ ॥
अवोचामकवये ॥ अवोचामकवयेमेध्यायवचोवन्दारुवृषभा
यवृष्णे ॥ गविष्ठिरोनमसास्तोममग्नौदिवीवरुक्ममुरुव्यञ्च
मश्श्रेत् ॥ २५ ॥ अयमिह । प्प्रथमोधायिधातृभिर्होतायजि
ष्ठोऽअद्ध्वरेष्वीड्यः ॥ यमप्नवानोभृगवोविरुरुचुर्वनेषुचित्रं ॥१५३॥

१ धेनुमिवायतीमुषासम् । अत्र ईम्शब्दात्परस्य उपशब्दस्य कारस्य "उषमहोभिर्नक्तेमी०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११८ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

ड्विभ्वंड्विशेविंशे ॥ २६ ॥ जनंस्यगोपाः ॥ जनंस्यगोपाऽअं
जनिष्टजागृविरग्निःसुदक्षःसुवितायनव्यंसे ॥ घृतप्प्रतीको
बृहतादिवि[1]स्पृशाद्द्युमद्विभातिभरतेब्भ्यःशुचिः ॥ २७ ॥
त्वामंग्ने ॥ त्वामंग्नेऽअङ्गिरसोगुहाहितमन्वविन्दञ्छिश्रि
याणंव्वनेवने ॥ [2]सञ्जायसेमत्थ्यमानःसहोमहत्त्वामाहुःसहस

१ दिविस्पृशाः । अत्र "भाविभ्यः सः षः समानपदे" इत्यनेन प्राप्तस्य षत्वस्य अनुसंतनोतुब्बृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धायसुसन्दशमभिसत्त्वाऽभिसंविशन्तुसुसस्याऽअतिस्थूलम्मुसलेपत्क्नीसंम्राजानुक्रनुस्थलाञ्जिसक्थो दिविस्पृशा०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वनिषेधः । २ सः जायसे । अत्र "व्यञ्जने च" (शु. य. प्रा. ३ अ. १६ सू.) इत्यनेन जायसे परे स इत्यस्य विसर्जनीयस्य लोपे सजायसे इति पदम् ।

स्पुत्रमङ्गिरः ॥ २८ ॥ सखायःसम् ॥ सखायःसंवःसम्य
ञ्चमिषंस्तोमंञ्चाग्नये ॥ वर्षिष्ठायक्षितीनामूर्ज्जोनप्त्रेसहस्व
ते ॥ २९ ॥ सꣳसमित् ॥ सꣳसमिद्युवसेवृषन्नग्नेविश्वान्यर्य्य
ऽआ ॥ इडस्पदे[1]समिध्यसेसनोवसून्याभर ॥ ३० ॥ त्वाञ्चि
त्रश्रवस्तम ॥ त्वाञ्चित्रश्रवस्तमहवन्तेविक्षुजन्तवः ॥
शोचिष्केशम्पुरुप्रियाग्नेहव्यायवोढवे ॥ ३१ ॥ एनावः ॥

१ इडः पदे इति पदम् । अत्र "आविनिरिडहृडाया वसतिर्वेरिव:" (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयस्य ककारपकारपरयोः सकारः- पकारश्च यथायोगं विधीयते । इडस्पदे इति रूपम् ।

एनावोऽअग्निन्नमसोर्जोनपातमाहुवे ॥ प्रियञ्चेतिष्ठमरतिꣳ
स्वध्वरंविश्वस्यदूतममृतम् ॥ ३२ ॥ विश्वस्यदूतम् ॥ विश्वस्य
दूतममृतंविश्वस्यदूतममृतम् ॥ सयोजतेऽअरुषाविश्वभोजसा
सदुद्रवत्स्वाहुतः ॥ ३३ ॥ सदुद्रवत् ॥ सदुद्रवत्स्वाहुतꣳसदुद्र
वत्स्वाहुतः ॥ सुब्रह्मायज्ञश्सुशमीवसूनान्देवꣳराधोजनाना
म् ॥ ३४ ॥ अग्नेवाजस्य ॥ अग्नेवाजस्यगोमतऽईशानꣳसहसो
यहो ॥ अस्मेधेहिजातवेदोमहिश्रवः ॥ ३५ ॥ सऽइधानः ॥

सऽइ॑धा॒नोव्व॑सु॑ष्क्क॒विर॒ग्निरी॒डेन्न्यो॑गि॒रा ॥ रे॒वद॒स्म्मब्भ्य॑म्पुर्व्वणी
कदीदिहि ॥ ३६॥ क्ष॒पोरा॑जन् ॥ क्ष॒पोरा॑जन्नु॒तत्क्मनाग्ग्ने॒व्वस्त्तो॑
रु॒तोष॑सः ॥ सति॑ग्ग्मजम्भर॒क्क्षसो॑दह॒प्प्रति॑॥३७॥ भ॒द्रोन॑ः ॥
भ॒द्रोनो॑ऽअ॒ग्निरा॒हु॑तोभ॒द्रारा॒तिश्सु॑भगभ॒द्रोऽअ॑द्ध्व॒रश् ॥ भ॒द्राऽ
उ॒तप्प्रश॑स्त्तयः ॥ ३८ ॥ भ॒द्राऽउ॒त । प्प्रश॑स्त्तयोभ॒द्रम्मन॑ः
कृणुष्ष्ववृ॒त्र॒तू॒र्य्ये॑ ॥ येना॑स॒मत्त्सु॑सा॒सह॑ः ॥ ३९ ॥ येना॑स॒म ॥१५५॥

१ वसुष्कविः इति । ''कविष्करस्कृधिषु'' (शु. य. प्रा. ३ अ. ३२ सू.) इत्यनेन कविः करत् कृधिः एतेषु परेषु विसर्जनीयस्य सकारः षकारश्च भवति । तेनात्र कविः परे पूर्वविसर्जनीयस्य षकारे कृते ''ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः'' (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

त्सु । सासह्वांस्थिरातंनुहि भूरिशर्द्धताम् ॥ व्वनेमातेऽअभि
ष्टिभिः ॥ ४० ॥ अग्निन्तम् ॥ अग्निन्तम्मन्न्येयोव्वसुरस्तँ
यँय्यन्तिधेनवः ॥ अस्त्तमर्व्वन्तऽआशवोस्त्तन्नित्त्यासोव्वा
जिनऽइषंस्तोतृब्भ्यऽआभर ॥ ४१ ॥ सोऽअग्निः ॥ सोऽ
अग्निर्य्योव्वसुर्गृणेसँय्यमायन्तिधेनवः ॥ समर्व्वन्तोरघु
द्रुवःसꣳसुजातासःसूरयऽइषंस्तोतृब्भ्यऽआभर ॥ ४२ ॥
उभेसु[2]श्चन्द्र । सर्प्पिषोदर्व्वीश्श्रीणीषऽआसनि ॥ उतोनऽउत्त्पु

१ सोऽअग्निः । अत्र "व्यञ्जने" च (शु. य. प्रा. ३ अ. १७ सू.) इति सूत्रे व्यञ्जने परे एव विसर्गस्य लोपविधानान्न लोपस्ततो विसर्गस्य रुत्वे

शु. य. संहि. पूर्व्याऽउक्क्थेषुंशवसस्प्पतऽइषꣳस्तोतृब्भ्यऽआभर ॥ ४३ ॥ पू. अ.
॥१५६॥ अग्ग्नेतम् ॥ अग्ग्नेतमुद्याश्श्वन्नस्तोमैःक्रतुन्नभद्द्रꣳहृदिस्पृ ॥ १५ ॥
शंम् ॥ ऋद्ध्यामांतऽओहैः ॥ ४४ ॥ अधाहि ॥ अधा
ह्यग्ग्नेक्रतोर्ब्भद्द्रस्यदक्क्षंस्यसाधोः ॥ रथीऽर्ऋतस्यंबृहतो
बभूथ ॥ ४५ ॥ एभिर्न्नः ॥ एभिर्न्नोऽअर्क्कैर्ब्भवानोऽअर्व्वा
ङ्स्वर्ण्णज्ज्योतिः ॥ अग्ग्नेविश्श्वेभिःसुमनाऽअनीकैः ॥ ४६ ॥ ॥१५६॥

ओत्वे सोऽक्षग्निः इति पदम् । २ सुश्चन्द्रः । अत्र "चन्द्रेसु शकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५४ सू.) इत्यनेन चन्द्रशब्दे परे सुशब्दः शकारेण व्यवधीयते । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च" स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन चकारस्य द्वित्वम् ।

अग्निꣳहोतांरम् ॥ अग्निꣳहोतांरम्मन्न्येदास्वंन्तंव्वसुꣳसूनुꣳ
सहंसोजातवेंदसंव्विप्प्रन्नजातवेंदसम् ॥ यऽऊर्द्ध्वयांस्वद्ध्वरोदेवो
देवाच्च्यांकृपा ॥ घृतस्यविब्भ्राष्ट्टिमनुंवष्टिशोचिषाजुह्वांनस्य
सर्प्पिषंः ॥ ४७ ॥ अग्नेत्त्वम् ॥ अग्नेत्त्वन्नोऽअन्तंमऽउत
त्राताशिवोभंवावरूत्थ्यंः ॥ व्वसुंरग्निर्व्वसुंश्श्रवाऽअच्छांनक्षि
द्युमत्तंमꣳरयिन्दांः ॥ तन्त्वांशोचिष्ठदीदिवंःसुम्म्नायंनूनमीं
सं. २७ महेसखिंब्भ्यंः ॥ ४८ ॥ [२९-५] येनऽऋषंयंः ॥ येनऽऋषंय

स्त्तपंसासत्रमायन्निन्धानाऽअग्निꣳस्वराभरन्तः ॥ तस्मिन्न
हन्निदंधेनाकेऽअग्निँय्यमाहुर्म्मनंवस्त्तीर्ण्णबर्हिषम् ॥ ४९ ॥
तम्पत्नीभिः ॥ तम्पत्नीभिरनुंगच्छेमदेवाःपुत्रैर्ब्भ्रातृभिरुत
वाहिरंण्ण्यैः ॥ नाकङ्गृब्भ्णानाःसुकृतस्यंलोकेतृतीयेपृष्ठेऽअधि
रोचनेदिवः ॥ ५० ॥ आवाचः ॥ आवाचोमद्ध्यंमरुहद्भुर
ण्ण्युरयमग्निःसत्त्पंतिश्चेकितानः ॥ पृष्ठेपृथिव्यानिहितोदवि ॥ १५७ ॥
द्युतदस्पदङ्कृणुताँय्येपृतन्न्यवः ॥ ५१ ॥ अयमग्निः ॥

अयमग्निर्व्वीरतमोव्वयोधाःसहस्रियोद्योततामप्रयुच्छन्॥ व्वि

भ्राजमानः सरिरस्यमद्ध्यऽउपप्रयाहिदिव्व्यानिधाम ॥ ५२॥

सम्प्रच्यवद्ध्वमुप। सम्प्रयाताग्नेपथोदेवयानान्कृणुद्ध्वम्॥ पुनः

कृण्वानापितरायुवानान्वाता ᳪसीत्त्वयितन्तुमेतम् ॥ ५३ ॥

उद्बुद्ध्यस्व॥ उद्बुद्ध्यस्वाग्नेप्रतिजागृहित्त्वमिष्टापूर्त्तेस ᳪ सृजेथा

मयञ्च॥ अस्मिन्त्सधस्त्थेऽअद्ध्युत्तरस्मिन्विश्वेदेवायजमा

नश्चसीदत ॥ ५४ ॥ येनवहसि । सहस्रँय्येनाग्नेसर्व्ववेद

शु. य. संहि. ॥१५८॥

सम् ॥ तेनेमँऽउयज्ञन्नोनयस्वर्द्देवेषुगन्तवे ॥ ५५ ॥ अयन्ते ॥ पू. अ.
अयन्तेयोनिर्ऋत्त्वियोयतोजातोऽअरोचथाः ॥ तञ्जानन्न ॥ १५ ॥
ग्नऽआरोहाथानोवर्द्धयारयिम् ॥ ५६ ॥ [८-६] तपश्च ॥
तपश्चतपस्यश्चशैशिरावृतूऽअग्नेरन्तःश्लेषोसिकल्पेतान्द्या
वापृथिवीकल्पन्तामापऽओषधयःकल्पन्तामग्नयःपृथङ्मम
ज्यैष्ठ्यायसव्रताः॥येऽअग्नयःसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽ ॥ १५८ ॥
इमे ॥ शैशिरावृतूऽअभिकल्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसं

म्भास्यापृथिवीमोर्ध्वन्तरिक्षम् ॥ ६३॥ परमेष्ठीत्त्वां । सादय

तुदिवस्पृष्ठेव्यचस्वतीम्प्रथस्वतीन्दिवँय्यच्छादिवन्दृꣳहदिव

म्माहिꣳसीः ॥ विश्वस्मैप्राणायापानायव्यानायोदानाय

प्रतिष्ठायैचरित्राय ॥ सूर्यस्त्त्वाभिपातुमह्यास्वस्त्याच्छर्दि

षाशन्तमेनतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ ६४ ॥ सहस्र

स्यप्प्रमासि । सहस्रस्यप्प्रतिमासिसहस्रस्योन्मासिसाहस्रोसि

सहस्रायत्त्वा ॥ ६५ ॥ [९-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां

पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाक-
॥१६०॥ सूत्रम् ॥ नमस्तेषोडश, हिरण्यबाहव, ऽउष्णीषिणे, तक्षभ्यो, ॥ १६ ॥
ज्येष्ठायपञ्चकाः, स्नुत्यायचतस्रः, शंभवायैका, पार्य्यायपञ्च,
द्रापेऽअंधसोविꣳशति, र्नवषट्षष्टिः [अ. १६ मं. ६६ अनु.
९]॥ हरिः ॐ॥ नमस्ते ॥ नमस्ते[1]रुद्र मुन्यवंऽउतोतुऽइषवेन
मः ॥ बाहुब्भ्यामुततेनमः ॥ १ ॥ यातें । रुद्रशिवातनूरघो ॥ १६०।

१ नमस्ते । इत्यत्र "तथयोः सम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यने गकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य तकारे परे सकारे कृते नमस्ते इति सिद्ध्यति ।

रापांपकाशिनी ॥ तयांनस्त्तन्न्वाशन्तंमयागिरिंशन्ताभिचांक
शीहि ॥२॥ यामिषुंम् ॥ यामिषुङ्गिरिशन्तहस्त्तेंबिभर्ष्यस्त्तंवे ॥
शिवाङ्गिंरित्रताङ्कुंरुमाहिंꣳसीःपुरुंषञ्जगंत् ॥ ३ ॥ शिवेनत्व
चंसा । त्त्वागिरिशाच्छांवदामसि ॥ यथांनःसर्वमिज्जगंदय
क्ष्मꣳसुमनाऽअसंत् ॥ ४ ॥ अद्ध्यंवोचत् ॥ अद्ध्यंवोचदाधिव
क्त्ताप्प्रंथमोदैव्व्योंभिषक् ॥ अहींश्च्श्वंसर्व्वाञ्जम्भयन्त्सर्व्वाश्च्श्वयातु

१ अहीन् च । इत्यत्र "चच्छयोः शम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १३५ सू.) इत्यनेन नकारस्य चछयोः परयोः शकारं विधीयते उपधायामनुनासिकमपि । तथा अहीश्च इति कृते "ऊष्मान्तस्थास्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यने चकारस्य द्वित्वम् ।

धान्योधराचीᳪंपरासुव ॥ ५ ॥ असौयः ॥ असौयस्ताम्म्रोऽ
अरुणऽउतबब्भ्रुःसुमङ्गलः ॥ येचैनᳪंरुद्राऽअभितोदिक्क्षु[1]
श्श्रिताःसहस्रशोवैषाᳪंहेडऽईमहे ॥ ६ ॥ असौयः ॥ असौयो
वसर्प्पतिनीलग्ग्रीवोविलोहितः ॥ उतैनंगोपाऽअदृश्श्रन्नदृश्श्र
न्नुदहार्य्यःसदृष्टोमृडयातिनः ॥ ७ ॥ नमोस्तु ॥ नमोस्तु
नीलग्ग्रीवायसहस्राक्क्षायमीढुषे ॥ अथोयेऽअस्यसत्त्वानोहन्ते ॥१६१॥

१ दिक्षुश्श्रिताः । अत्र दिक्षु इति पदम् । "करेफाभ्याञ्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५८ सू.) इत्यनेन करेफाभ्यां सरस्य षकारस्य षत्वं विधीयते । तेनात्र सकारस्य षत्वे कषसंयोगे क्षः इति क्षत्वे रूपम् । "स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन शकारस्य द्वित्वम् ।

भ्यौकरन्नमः ॥ ८ ॥ प्रमुंञ्च ॥ प्रमुंञ्चधन्न्वंनस्त्वमुभयो
रात्क्न्यौंर्ज्ज्याम् ॥ याश्चंतेहस्तऽइषंवःपराताभंगवोव्वप ॥ ९ ॥
व्विज्ज्यन्धनुः कपर्द्दिनोव्विशंल्ल्योबाणंवाँ२॥ऽउत ॥ अनैश
न्नस्ययाऽइषंवऽआभुरंस्यनिषङ्गधिः ॥ १० ॥ याते । हेति
र्म्मीढुष्टमहस्तेबभूवंतेधनुः ॥ तयास्म्मान्व्विश्श्वतस्त्त्वमंय
क्ष्मयापरिभुज ॥ ११ ॥ परिते ॥ परितेधन्न्वंनोहेतिरस्म्मा
न्न्वृणक्तुव्विश्श्वतः ॥ अथोयऽइषुधिस्तवारेऽअस्म्मन्निधेहि

तम् ॥ १२॥ अवतत्त्यधनुं÷ ॥ अवतत्त्यधनुष्ट्वᳬसहंस्राक्षशु
तेषुधे ॥ निशीर्य्यंशल्ल्यानाम्मुखांशिवोनं÷सुमनांभव ॥ १३ ॥
नमंस्ते ॥ नमंस्तऽआयुंधायानांततायधृष्ण्णवें ॥ उभा
ब्भ्यांमुततेनमोंबाहुब्भ्यान्तवधन्न्वंने ॥ १४ ॥ मानं÷ ॥
मानोंमहान्तंमुतमानोंऽअर्ब्भकम्मानऽउक्षन्तमुतमानंऽउ
क्षितम् ॥ मानोंवधीᳬपितरम्मोतमातरम्मानं÷प्प्रियास्त्तन्वो
रुद्द्ररीरिषᳬ ॥ १५ ॥ मानंस्त्तोके । तनंयेमानऽआयुंषिमानो ॥१६२॥

गोषुमानोऽअश्वेषुरीरिषꣳ ॥ मानोवीरान्रुद्रभामिनोवधीर्ह
विष्मन्तꣳसदमित्त्वाहवामहे ॥ १६ ॥ [१६-१] शतम्
॥ ८०० ॥ नमोहिरण्यबाहवे ॥ सेनान्येदिशाञ्चपतयेनमो
नमोवृक्षेभ्योहरिकेशेभ्यꣳपशूनाम्पतयेनमोनमः शष्पिञ्ज
रायत्त्विषीमतेपथीनाम्पतयेनमोनमोहरिकेशायोपवीतिनेपु
ष्टानाम्पतयेनमोनमोबभ्लुशाय ॥ १७ ॥ नमोबभ्लु
शाय । व्याधिनेन्नानाम्पतयेनमोनमोभवस्यहेत्यैजगताम्पत

सं. २८

१ त्विषिमते । अत्र शृणुतत्विषिभ्रजिभवतपिबेतस्मतिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति ।

येनमोनमोरुद्रायाततायिनेक्षेत्राणाम्पतयेनमोनमः सूताया
हन्त्यैवनानाम्पतयेनमोनमोरोहिताय ॥ १८ ॥ नमोरोहि
ताय । स्थपतयेवृक्षाणाम्पतयेनमोनमोभुवन्तयेवारिवस्कृ
तायौषधीनाम्पतयेनमोनमोमन्त्रिणेवाणिजायकक्षाणाम्पत
येनमोनमऽउच्चैर्घोषायाक्रन्दयतेपत्तीनाम्पतयेनमोनमः
कृत्स्नायतया ॥ १९ ॥ नमः कृत्स्नायतया । धावतेसत्त्व
नाम्पतयेनमोनमःसहमानायनिव्याधिनऽआव्याधिनीनाम्प

तंयेनमोनमोंनिषङ्गिणेंककुभायंस्त्तेनानाम्पतंयेनमोनमोंनि
चेरवेंपरिचुरायारंण्ण्यानाम्पतंयेनमोनमोव्वञ्चंते ॥ २० ॥ नमो
व्वञ्चंते । परिवञ्चंतेस्त्तायूनाम्पतंयेनमोनमोंनिषङ्गिणंऽइषुधि
मतेतस्क्कंराणाम्पतंयेनमोनमंः सृकायिब्भ्योजिघांᳫंसद्भ्यो
मुष्ण्णताम्पतंयेनमोनमोंसिमद्भ्योनक्तञ्चरंद्भ्योविकृन्ता
नाम्पतंयेनमंः ॥ २१ ॥ [५-२] नमंऽउष्ण्णीषि
णें । गिरिचरायंकुलुञ्चानाम्पतंयेनमोनमंऽइषुमद्भ्योंधन्वा

यिभ्यश्चवोनमोनमऽआतन्वानेभ्यःप्रतिदधानेभ्यश्चवो
नमोनमऽआयच्छद्भ्योस्यद्भ्यश्चवोनमोनमोविसृजद्
भ्यः ॥ २२ ॥ नमोविसृजद्भ्यो । विध्यद्भ्यश्चवो
नमोनमःस्वपद्भ्योजाग्रद्भ्यश्चवोनमोनमःशयानेभ्य
ऽआसीनेभ्यश्चवोनमोनमस्तिष्ठद्भ्योधावद्भ्यश्चवोनमो
नमःसभाभ्यः ॥ २३ ॥ नमःसभाभ्यः । सभापति
भ्यश्चवोनमोनमोश्वेभ्योश्वपतिभ्यश्चवोनमोनमऽआव्या

धिनीभ्योविविध्यन्तीभ्यश्चवोनमोनमऽउगणाभ्यस्तृꣳह
तीभ्यश्चवोनमोनमोगणेभ्यः ॥ २४ ॥ नमोगणेभ्यो ।
गणपतिभ्यश्चवोनमोनमोव्रातेभ्योव्रातपतिभ्यश्चवोनमोन
मोगृत्सेभ्योगृत्सपतिभ्यश्चवोनमोनमोविरूपेभ्योविश्वरू
पेभ्यश्चवोनमोनमꣳसेनाभ्यꣳ ॥ २५ ॥ नमꣳसेनाभ्यꣳ ।
सेनानिभ्यश्चवोनमोनमो रथिभ्योऽअरथेभ्यश्चवोनमोन
मःक्षतृभ्यःसङ्ग्रहीतृभ्यश्चवोनमोनमोमहद्भ्योऽअर्भके

॥१६५॥ भ्यंश्चवोनमं÷ ॥ २६ ॥ [५-३] नमस्तक्षंभ्यो ।
रथकारेभ्यंश्चवोनमोनमः कुलालेभ्यः कर्म्मारेभ्यश्चवोनमो
नमोनिषादेभ्यं÷पुञ्जिष्ठेभ्यश्चवोनमोनमं÷श्वनिभ्योमृगयु
भ्यंश्चवोनमोनमः श्वभ्यं÷ ॥ २७ ॥ नमः श्वभ्य÷ ।
श्वपतिभ्यश्चवोनमोनमोभवायंचरुद्रायंचनमं÷शर्वायंचपशु
पतयेचनमोनीलग्रीवायचशितिकण्ठायचनमं÷कपर्दिने ॥१६५॥
॥ २८ ॥ नमं÷कपर्दिने । चव्युप्तकेशायचनमं÷सहस्रा

क्षायंचशतधन्वनेचनमोगिरिशयायंचशिपिविष्टायंचनमो
मीढुष्टमायचेषुमतेचनमोह्रस्वायं ॥ २९ ॥ नमोह्रस्वायं ।
चवामनायंचनमोबृहतेचवर्षीयसेचनमोवृद्धायंचसवृधेचन
मोऽग्र्यायचप्रथमायंचनमऽआशवे ॥ ३० ॥ नमऽआ
शवे । चाजिरायंचनमःशीघ्र्यायचशीभ्यायचनमऽऊ
र्म्यायचावस्वन्यायचनमोनादेयायंचद्वीप्यायच ॥ ३१ ॥
[५-४] नमोज्येष्ठायं । चकनिष्ठायंचनमःपूर्वजायंचापर

जायं॑चु॒नमो॒मद्ध्य॒माय॑चापग॒ल्भाय॑चु॒नमो॑जघ॒न्या॒यचबु

द्ध्या॒यचु॒नम॑ः सो॒भ्या॒य ॥ ३२ ॥ नम॑ः सो॒भ्या॒य । चप्प्रति

स॒र्या॒यचु॒नमो॒याम्म्या॒यचु॒क्षेम्म्या॒यचु॒नम॑ःश्श्लोक्क्या॒यचा

वसा॒न्या॒यचु॒नम॑ऽउर्व्व॒र्या॒यचु॒खल्ल्या॒यचु॒नमो॒वन्न्या॒य ॥ ३३ ॥

नमो॒वन्न्या॒य । चु॒कक्क्ष्या॒यचु॒नम॑ःश्रवाय॑चप्प्रतिश्श्रवाय॑चु॒न

म॑ऽआशु॒षेणा॒यचा॒शुर॑थायचु॒नम॑ःशूरा॑यचावभे॒दिने॒चु॒नमो॒बि

ल्मिने॑ ॥ ३४ ॥ नमो॒बिल्मिने॑ । चकव॒चिने॒चु॒नमो॒वर्म्मि

४१४

णेचवरूथिनेचनमःश्रुतायचश्रुतसेनायचनमोदुन्दुभ्या
यचाहनन्यायचनमोधृष्णवे ॥ ३५॥ नमोधृष्णवे । चप्र
मृशायचनमोनिषङ्गिणेचेषुधिमतेचनमस्तीक्ष्णेषवेचायुधिने
चनमःस्वायुधायचसुधन्वनेच ॥ ३६ ॥ [५-५] नमःस्रुत्या
य । चपथ्यायचनमःकाट्यायचनीप्यायचनमःकुल्यायच
सरस्यायचनमोनादेयायचवैशन्तायचनमःकूप्याय ॥३७॥
नमःकूप्याय । चावट्यायचनमोवीध्र्यायचातप्यायचन

मोमेघ्यायचविद्युत्यायचुनमोवर्ष्यायचावर्ष्यायचुनमो

वात्यांय ॥ ३८ ॥ नमोवात्यांय । चुरेष्म्यायचुनमोवास्त

व्यायचवास्तुपायचुनमः सोमायचरुद्रायचुनमस्ताम्रायं

चारुणायंचुनमः शङ्गवे ॥ ३९ ॥ नमः शङ्गवे । चपशुपत

येचुनमऽउग्रायंचभीमायचुनमोग्रेवधायंचदूरेवधायचुन

मोहन्त्रेचहनीयसेचुनमोवृक्षेभ्योहरिकेशेभ्योनमस्तारायं ॥१६७॥

॥ ४० ॥ [४-६] नमः शम्भवायं । चमयोभवायचुनमः श

ङ्करायचमयस्करायचनमः शिवायचशिवतरायच ॥ ४१ ॥
[१-७] नमःपार्याय । चावार्यायचनमः प्रतरणायचोत्तर
णायचनमस्तीर्थ्यायचकूल्यायचनमः शष्प्यायचफेन्याय
चयमः सिकत्याय ॥ ४२ ॥ नमः सिकत्याय । चप्रवाह्याय
चनमः किꣳशिलायचक्षयणायचनमः कपर्दिनेचपुलस्तये
चनमऽइरिण्यायचप्रपथ्यायचनमोव्रज्याय ॥ ४३ ॥ नमो
व्रज्याय । चगोष्ठ्यायचनमस्तल्प्यायचगेह्यायचनमोहृद

य्याय च निवेष्प्याय च नमः काट्याय च गह्वरेष्ठाय च नमः शु
ष्क्याय ॥ ४४ ॥ नमः शुष्क्याय : च हरित्याय च नमः
पाꣳसव्याय च रजस्याय च नमो लोप्याय चोलप्याय च नमऽ
ऊर्व्याय च सूर्व्याय च नमः पर्ण्णाय ॥ ४५ ॥ नमः पर्ण्णाय ।
च पर्ण्णशदाय च नमऽउद्गुरमाणाय चाभिघ्नते च नमऽआखिदते
च प्रखिदते च नमऽइषुकृद्भ्यो धनुष्कृद्भ्यश्च वो नमो नमो व
ः किरिकेभ्यो देवानाꣳ हृदयेभ्यो नमो विचिन्वत्केभ्यो नमो

व्विक्क्षिणत्त्केब्भ्यो नमं ऽआनिर्ह्हतेब्भ्यं÷ ॥ ४६ ॥ [५-८]
द्द्रापेऽअन्धंसस्पते ॥ द्द्रापेऽअन्धंसस्प्पतेदरिद्द्र नीलंलोहित ॥
आसाम्प्रजानांमेषाम्पंशूनाम्माभेर्म्मारोङ्मोचंनः किञ्चनाम
मत् ॥ ४७ ॥ इमारुद्द्रायं । तवसेंकपर्द्दिनेंक्क्षयद्द्वीरा
यप्प्रभंरामहेमती ॥ यथाशमसंद्द्विपदे चतुंष्प्पदे व्विश्श्वंम्पुष्ट
ङ्ग्रामेऽअस्म्मिन्ननंनातुरम् ॥ ४८ ॥ यातें । रुद्द्राशिवा
यजु. २९ तनूःशिवाव्विश्श्वाहांभेषजी ॥ शिवारुतस्यंभेषजीतयांनोमृड
४१९

जीवसे ॥ ४९ ॥ परिनह्ं ॥ परिनोरुद्रस्यहेतिर्वृणक्तुपरित्त्वेष
स्यंदुर्म्मतिरंघायोः ॥ अवंस्थिरामघवंद्भ्यस्तनुष्वमीढ्वस्तो
कायतनयायमृड ॥ ५० ॥ मीढुष्टमशिवंतम । शिवोनंः सुम
नांभव ॥ परमेवृक्षऽआयुंधन्निधायकृत्तिंवसांनऽआचंरपिनांक
म्बिब्भ्रदागंहि ॥ ५१ ॥ विकिंरिद्रविलोंहित ॥ विकिंरिद्रवि
लोंहितनमंस्तेऽअस्तुभगवह्ं॥ यास्तेंसहस्रंहेतयोन्न्यमस्म्म
न्निवंपन्तुताः ॥ ५२ ॥ सहस्राणिसहस्रशः ॥ सहस्राणिसह

स्त्रशोबाह्वोस्त्तवंहेतर्यः ॥ तासामीशानोभगवहंपराचीनामु
खांकृधि ॥ ५३ ॥ असंङ्ख्यातासहस्त्राणि ॥ असंङ्ख्यातासह
स्त्राणियेरुद्राऽअधिभूम्म्यांम्॥ तेषांᳬंसहस्त्रयोजनेवधन्न्वांनि
तन्न्मसि ॥ ५४ ॥ अस्म्मिन्न्मंहति ।। अस्म्मिन्न्मंहत्त्यर्ण्णवे
न्तरिक्क्षेभवाऽअधि ॥ तेषांᳬंसहस्त्रयोजनेवधन्न्वांनितन्न्मसि
॥५५॥नीलंग्ग्रीवाहंशितिकण्ठांहं ॥ नीलंग्ग्रीवाहंशितिकण्ठा
दिवंᳬरुद्राऽउपंश्श्रिताहं ॥ तेषांᳬंसहस्त्रयोजनेवधन्न्वांनित

न्नमासि ॥ ५६ ॥ नीलंग्ग्रीवाःशितिकण्ठाः । शर्व्वाऽअधः
क्षमाचराः ॥ तेषांᳪंसहस्रयोजनेवधन्न्वानितन्नमासि ॥ ५७ ॥
येवृक्षेषु । शष्पिञ्जंरानीलंग्ग्रीवाविलोहिताः ॥ तेषांᳪंसहस्र
योजनेवधन्न्वानितन्नमासि ॥ ५८ ॥ येभूतानांम् ॥ येभूताना
मधिंपतयोव्विशिखासंःकपर्द्दिनंः ॥ तेषांᳪंसहस्रयोजनेवध
न्न्वानितन्नमासि॥५९॥येपथाम्॥येपथाम्पंथिरक्षंयऽऐलबृदाऽ
आंयुर्र्युधंः ॥ तेषांᳪंसहस्रयोजनेवधन्न्वानितन्नमासि ॥ ६० ॥

येतीर्त्थानि। प्प्रचरन्तिसृकाहस्त्तानिषुङ्गिणः ॥ तेषाᳬंसह
स्त्रयोजुनेवुधन्न्वानितन्न्मसि ॥ ६१ ॥ येन्नेषु। व्विविद्ध्यन्तिपा
त्रेषुपिबतोजनान् ॥ तेषाᳬंसहस्त्रयोजुनेवुधन्न्वानितन्न्मसि
॥ ६२ ॥ यऽएतावन्तः ॥ यऽएतावन्तश्श्चभूयाᳬंसश्श्चदिशो
रुद्द्रावितस्त्थिरे॥तेषाᳬंसहस्त्रयोजुनेवुधन्न्वानितन्न्मसि॥६३॥
नमोस्त्तु। रुद्द्रेब्भ्योयेदिवियेषांव्वर्षमिषवः ॥ तेब्भ्योदशुप्प्रा
चीर्द्दशदक्क्षिणादशप्प्रतीचीर्द्दशोदीचीर्द्दशोर्द्ध्वाः ॥ तेब्भ्योन

मोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्चनोद्वेष्टितमे
॥१७२॥ षाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥६४॥ नमोस्तु । रुद्रेभ्योयेन्तरिक्षेयेषां
व्वातऽइषवः ॥ तेभ्योदशप्प्राचीर्द्दशन्दक्षिणादशप्प्रतीचीर्द्दशो
दीचीर्द्दशोर्द्ध्वाः ॥ तेभ्योनमोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुते
यन्द्विष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥६५॥ नमोस्तु ।
रुद्रेभ्योयेपृथिव्याँय्येषामन्नमिषवः ॥ तेभ्योदशप्प्राचीर्द्दश ॥१७१॥
दक्षिणादशप्प्रतीचीर्द्दशोदीचीर्द्दशोर्द्ध्वाः ॥ तेभ्योनमोऽअस्तु

तेनोऽवन्तुतेनोऽमृडयन्तुतेयन्द्विष्ष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेद
द्ध्मः ॥ ६६ ॥ [२०-९] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांषोडशोऽ
ध्यायः ॥ १६ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥
अश्मन्नूर्जंदश, नमस्तेपञ्चा, ग्निस्तिग्मेननव, चक्षुषःपिताष्टा,
वाशुःशिशानःसप्तदशो, देनंकमध्वमाग्निनापञ्चदशकौ, शुक्र
ज्योतिश्चसप्ते, मꣳस्तनंत्रयोदश, नवैकोनशतं [मं. ९९
अ. १७ अनु. ९] ॥ हरिःॐ ॥ अश्मन्नूर्जम् ॥ अश्मन्नू

र्ज्जम्पर्व्वतेशिश्रियाणामद्भ्यऽओषधीब्भ्योव्वनस्प्पतिब्भ्योऽ
अधिसम्भृतम्पयः ॥ तान्नऽइषमूर्ज्जन्धत्तमरुतःसᳬरराणाऽ
अश्म्मँस्तेक्षुन्मयितऽऊर्ग्यन्द्विष्म्मस्तन्तेशुगृच्छतु ॥ १ ॥
इमामे । ऽअग्नऽइष्टकाधेनवःसन्त्वेकाचदशचदशचशतञ्च
शतञ्चसहस्रञ्चसहस्रञ्चायुतञ्चायुतञ्चनियुतञ्चनियुतञ्चप्प्रयुत
ञ्चार्ब्बुदञ्चन्न्यर्ब्बुदञ्चसमुद्रश्चमध्यञ्चान्तश्चपरार्द्धश्चैतामेऽअग्नऽ
इष्टकाधेनवःसन्त्वमुत्रामुष्मिँल्लोके ॥२॥ ऋतवस्स्थ । ऽऋता

वृधंऽऋतुष्ठास्त्थंऽऋतावृधः ॥ घृतश्चुतोंमधुश्चुतोंविराजोनाम
कामदुघाऽअक्षीयमाणाः ॥३॥ समुद्रस्यंत्त्वा ॥ समुद्रस्यत्त्वाव
कयाग्नेपरिंव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्मभ्यंꣳशिवोभंव ॥४॥
हिमस्यंत्त्वा । जरायुणाग्नेपरिंव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्म
भ्यंꣳशिवोभंव ॥५॥ उपज्ज्मन् ॥ उपज्ज्मन्नुपंवेतसेवंतरनदी
ष्ष्वा ॥ अग्नेंपित्तमपामंसिमण्डूकिताभिरागंहिसेमन्नोंयज्ञ
म्पांवकवंर्ण्णꣳशिवङ्कृधि ॥६॥ अपामिदम् ॥ अपामिदन्न्ययंनꣳ

समुद्रस्यंनिवेशंनम् ॥ अन्याँस्त्तेऽअस्म्मत्तंपन्तुहेतयं÷पाव

कोऽअस्म्मब्भ्यंᳪशिवोभंव ॥ ७ ॥ अग्नेंपावक । रोचिषां

मन्द्रयांदेवजिह्वयां ॥ आदेवान्वंक्षियक्षिंच ॥ ८ ॥ सनं÷

पावकदीदिवोग्ग्नेंदेवाँ २ ॥ इहावंह ॥ उपंयज्ञᳪहविश्चंनं

॥ ९ ॥ पावकयायश्चि ॥ पावकयायश्चितयंन्त्याकृपाक्क्षामंन्रु

रुचऽउषसोनभानुनां ॥ तूर्वन्नयामन्नेतंशस्यनूरणऽआयोघृणे

नतंतृषाणोऽअजरं÷ ॥ १० ॥ [१०-१] नमंस्त्ते ॥ नमं

४२८

स्त्तेहरंसेशोचिषेनमंस्त्तेऽअस्त्त्वर्च्चिषे ॥ अन्न्याँस्त्तेऽअस्म्मत्त्तं
पन्तुहेतयंः पावकोऽअस्म्मब्भ्यंᳬशिवोभंव ॥ ११ ॥ नृषदे
व्वेट् ॥ नृषदेव्वेडंप्सुषदेव्वेड्वर्हिषदेव्वेड्वनसदेव्वेट्स्वर्व्विदेव्वेट् ॥ १२ ॥
येदेवाः ॥ येदेवादेवानाँय्यज्ञियांयज्ञियांनाᳬसंवत्त्सरीणमु
पंभागमासंते ॥ अहुतादोंहविषोंयज्ञेऽअस्म्मिन्त्स्वयम्पिबन्तु
मधुंनोघृतस्यं ॥ १३ ॥ येदेवाः ॥ येदेवादेवेष्ष्वधिंदेवत्त्व
मायन्न्येब्रह्मंणःपुरऽएतारोंऽअस्य ॥ येब्भ्योनऽऋतेपवंतेधाम

किञ्चननतेदिवोनपृथिव्याऽअधिस्नुषु ॥ १४ ॥ प्राणदाऽअं
पानदाः ॥ प्राणदाऽअंपानदाव्यानदावर्चोदावरिवोदाः ॥
अन्न्याँस्तेऽअस्म्मत्तपन्तुहेतयः पावकोऽअस्म्मभ्यंᳬशिवो
भव ॥ १५ ॥ [५-२] अग्निस्तिग्ग्मेन । शोचिषायासद्वि
श्वन्न्युत्त्रिणम् ॥ अग्निर्नोवनतेरयिम् ॥ १६ ॥ सऽइमा ।
विश्श्वाभुवनानिजुह्वदृषिर्होतान्न्यसीदत्पितानः ॥ सऽआशि

॥१७४॥

१ अग्निस्तिग्मेन । अत्र विसर्गस्य सत्वे कृते "वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन अग्निशब्दात्परस्य सस्य षत्वं न । अग्नेः परस्य तिग्मशब्दस्य एकाक्षराभावात् ।

षाद्द्रविणमिच्छमानःप्रथमच्छदवराँ२॥ऽआविवेश ॥ १७ ॥
किꣳस्वित् ॥ किꣳस्विदासीदधिष्ठानमारम्भणङ्कतमत्स्वि
त्कथासीत् ॥ यतोभूमिञ्जनयन्विश्वकर्म्माविद्यामौर्णोन्म
हिनाविश्वचक्षाः॥ १८ ॥ विश्वतश्चक्षुरुत । विश्वतोमुखो
विश्वतोबाहुरुतविश्वतस्पात् ॥ सम्बाहुभ्यान्धमतिसम्पत
त्रैर्द्यावाभूमीजनयन्देवऽएकः ॥ १९ ॥ किꣳस्वित् ॥ किꣳ
अं. ३० स्विद्वनङ्कऽउसवृक्षऽआसयतोद्यावापृथिवीनिष्टतक्षुः ॥ मनी

षिणोमनंसापृच्छतेदुतद्यदुध्यातिष्ठुद्भुवंनानिधारयंन् ॥ २० ॥

यातें ॥ यातेधामांनिपरमाणिसावमायामंद्धयमाव्विंश्वकर्म्मन्नु

तेमा ॥ शिक्ष्क्षासखिंब्भ्योहुविषिंस्वधावःस्वयँय्यंजस्वतुन्वंवृ

धानः ॥ २१ ॥ व्विश्वंकर्म्मन्हुविषा । व्वावृधानःस्वयँय्यंजस्व

पृथिवीमुतद्याम् ॥ मुह्यंन्त्वुन्न्येऽअभितंःसपत्नाऽइहास्म्मा

कंम्मुघवांसुरिरंस्तु ॥ २२ ॥ व्वाचस्प्पातिंम् ॥ व्वाचस्प्पतिंव्वि

श्वकंम्मांणमूतयेंमनोजुवंव्वाजेंऽअद्याहुवेम ॥ सनोव्विश्वांनि

ह॒वंना॒नि॒जोष॑ह्वि॒श्वश॑म्भू॒रवं॑सेसा॒धुक॑र्म्मा ॥ २३ ॥ व्वि॒श्व॑क
र्म॑न्न्ह॒वि॒षां ॥ व्वि॒श्वक॑र्म्मन्न्ह॒वि॒षा॒व्वर्द्ध॑नेनत्रा॒तार॒मिन्द्र॑मकृणो
र॒वद्ध्यम् ॥ तस्मै॒व्वि॒श॒ᳬसम॑नमन्तपू॒र्व्वीर॒यमु॒ग्रोव्वि॒हव्यो॒य
था॑सत् ॥ २४ ॥ [९-३] चक्क्षु॑ष॒ᳬपि॒ता । मन॑सा॒हिधीरो॑घृ
तमे॑नेऽअजन॒न्नम्म्न॑माने ॥ य॒देदन्ता॒ऽअद॑दृहन्त॒पूर्व्व॒ऽआदि
द्यावा॑पृथि॒वीऽअ॑प्प्रथेताम् ॥ २५ ॥ व्वि॒श्वक॑र्म्मा॒व्विम॑ना॒ᳬ ॥ व्वि॒
श्वक॑र्म्मा॒व्विम॑ना॒ऽआद्विहा॑याधा॒ताव्वि॑धा॒ताप॑र॒मोतस॒न्दृक् ॥

तेषामिष्टानिसमिषामदन्तियत्रा[1]सप्तऽऋषीन्परऽएकमाहुः
॥ २६ ॥ योनः। पिताजनितायोविधाताधामानिवेदभुवना
निविश्वा ॥ योदेवानान्नामधाऽएकऽएवतᳬसम्प्रश्नम्भुवना
सन्त्यन्न्या ॥ २७ ॥ तऽआयजन्तद्रविणᳬसमस्म्माऽऋषयᳬपू
र्व्वेजरितारोनभूना ॥ असूर्त्तेसूर्त्तेरजसिनिषत्तेयेभूतानिसमकृ
ण्वन्निमानि ॥ २८ ॥ परोदिवा। परऽएनापृथिव्यापरोदेवेभि

---

१ यत्रासप्तऽऋपीन्। अत्र सप्तऋपीन् परे यत्रशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "नरस्सप्तऋपीन्०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२२ सू.) इत्यनेन दीर्घः।

रसुरैर्[1]य्यदस्ति ॥ कꣳस्विद्गर्भम्प्रथमन्दध्रऽआपोयत्रदेवाः
समपश्श्यन्तपूर्व्वे ॥ २९ ॥ तमित् ॥ तमिद्गर्भम्प्रथमन्दध्र
ऽआपोयत्रदेवाःसमगच्छन्तविश्वे ॥ अजस्यनाभावध्येकम
र्प्पितँय्यस्मिन्विश्वानिभुवनानितस्थुः ॥ ३० ॥ नतम् ॥
नतंविदाथयऽइमाजजानान्यद्युष्माकमन्तरम्बभूव ॥ नी
हारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृपऽउक्थशासश्चरन्ति ॥ ३१ ॥

---

१ अत्र परं तु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य यकारस्य द्वित्वम् ।

॥१७७॥ व्विश्वकंर्म्माहि ॥ व्विश्वकंर्म्माह्यजंनिष्टदेवऽआदिद्गन्धर्व्वोऽ ॥ १७ ।
अंभवद्द्वितीयः ॥ तृतीयः पिताजंनितौषधीनामपाङ्गर्भं
व्यदधात्पुरुत्रा ॥ ३२ ॥ [८-४] आशुश्शिशांनः ॥
आ[१]शुश्शिशांनोव्वृषभोनभीमोघंनाघनश्क्षोभंणश्चर्षणीनाम् ॥
सुङ्क्रन्दंनोनिमिषऽएंकव्वीरश्शतᳬसेनांऽअजयत्साकमिन्द्रंः
॥ ३३ ॥ सुङ्क्रन्दंनेनानिमिषेणं । जिष्णुनांयुत्कारेणं ॥१७७॥

१ "आशुःशिशानः" इत्यत्र "प्रत्ययसवर्णं मुदि शाकटायनः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९ सू.) इत्यनेन मुत्संज्ञकेपु शपसान्यतरवर्णपरेपु विसर्जनीयस्य परसवर्णे शकारे प्राप्ते "अविकारं शाकल्यः शषसेपु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १० सू.) इत्यनेन परसवर्णो निषिध्यते। एतादृशेष्वन्यस्थलेष्वेवमेव निषेधो ज्ञेयः।

दुश्च्यवनेनधृष्णुना ॥ तदिन्द्रेणजयततत्सहद्ध्वँ᳖युधोनर ऽ
इषुहस्तेनवृष्णा ॥ ३४ ॥ सऽइषुहस्तैः ॥ सऽइषुह
स्तैःसनिषङ्गिभिर्वशीसᳬंस्रष्टासयुधऽइन्द्रोगणेन ॥ सᳬंसृष्ट
जित्सोमपाबाहुशर्ध्युग्रधन्वाप्रतिहिताभिरस्ता ॥ ३५॥ बृह
स्पतेपरि । दीयारथेनरक्षोहामित्राँ २॥ऽअपबाधमानः ॥
प्रभञ्जन्त्सेनाःप्रमृणोयुधाजयन्नस्माकमेध्यविताथानाम्
॥ ३६ ॥ बलविज्ञायस्थविरः ॥ बलविज्ञायस्थविरःप्रवीरः

 सहस्वान्वाजीसहमानऽउग्रः ॥ अ[1]भिवीरोऽअ[2]भिसत्त्वासहो
॥१७८॥ जाजैत्रमिन्द्ररथमातिष्ठगोवित् ॥ ३७ ॥ गोत्रभिदङ्गोविदम् ॥ ॥ १७ ॥
गोत्रभिदङ्गोविदंवज्रबाहुञ्जयन्तमज्मप्रमृणन्तमोजसा ॥
इमꣳसजाताऽअनुवीरयध्वमिन्द्रꣳसखायोऽअनुसꣳरभध्वम्
॥ ३८ ॥ अभिगोत्राणि ॥ अभिगोत्राणिसहसागाहमानोद ॥१७८॥

१ अभिवीरः । अत्र "अश्वरश्मि°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारे प्राप्ते "अभिविख्येषंवीर°" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन वीरपरे अभेर्दीर्घनिषेधः । २ अभिसत्त्वा । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वे प्राप्ते "अनुसन्तनोतुबृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धायसुसन्दृशमभिसत्त्वा" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वाभावः ।

योव्वीरश्शतमंन्युरिन्द्रंः ॥ दुश्च्यवनश्पृतनाषाडयुद्ध्योस्म्मा
कुंसेनांऽअवतुप्प्रयुत्सु ॥ ३९ ॥ इन्द्रंऽआसाम् ॥ इन्द्रंऽ
आसान्नेताबृहस्प्पतिर्द्दक्षिणायज्ञश्पुरऽएंतुसोमंः ॥ देवसेना
नांमभिभञ्जतीनाञ्जयंन्तीनाम्मरुतोंयन्त्वग्ग्रंम् ॥ ४० ॥
इन्द्रंस्यवृष्णंः ॥ इन्द्रंस्यवृष्णोव्वरुंणस्यराज्ञंऽआदित्त्यानां
म्मरुताᳬंशर्द्धंऽउग्ग्रम् ॥ महामंनसाम्भुवनच्च्यवानाङ्घोषोंदे
वानाञ्जयंतामुदस्त्थात् ॥ ४१ ॥ उद्धर्षय । मघवन्नायुंधा

न्त्युत्त्सत्त्वंनाम्मामकानाम्मनाᳪंसि॥ उद्वृंत्रहन्न्वाजिनांव्वाजि
नान्न्युद्रथांनाञ्जयंताँऽयन्तुघोषांᳬ ॥ ४२ ॥ अस्म्माकमि
न्द्रं ॥ अस्म्माकमिन्द्रᳬसमृंतेषुद्ध्वजेष्व्वस्म्माकँय्याऽइषंव
स्त्ताजंयन्तु ॥ अस्म्माकंव्वीराऽउत्त्तंरेभवन्त्वस्म्माँ२॥ऽउंदेवाऽ
अवताहवेंषु ॥ ४३ ॥ अमीषांञ्चित्तम् ॥ अमीषांञ्चित्तम्प्रंति
लोभयंन्तीगृहाणाङ्गांन्यप्प्वेपरेंहि ॥ अभिप्प्रेहिनिर्दंहहृत्त्सु ॥१७९॥
शोकैरन्धेनामित्राअस्त्तमंसासचन्ताम् ॥ ४४ ॥ अवंसृष्टापरा ।

पतशरव्ये ब्रह्मसंशिते ॥ गच्छामित्रान्प्रपद्यस्व मामीषां
कञ्चनोच्छिषः ॥ ४५ ॥ प्रेत ॥ प्रेताजयतानरऽइन्द्रो वः शर्म्म
यच्छतु ॥ उग्रा वः सन्तु बाहवोऽनाधृष्या यथासथ ॥ ४६ ॥
असौ या । सेना मरुतः परेषामभ्यैति नऽओजसा स्पर्द्धमाना ॥
तां गूहत तमसापव्रतेन यथामीऽअन्योऽअन्यन्न जानन् ॥ ४७ ॥
यत्र बाणाः । सम्पतन्ति कुमारा विशिखाऽइव ॥ तन्नऽइन्द्रो बृह

१ प्रेताजयतानरः । अत्र जयतशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "धारयामयोजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन नकारे परे दीर्घाकारः ।

स्प्पतिरदितिꣳशर्म्मयच्छतुव्वि[1]श्वाहाशर्म्मयच्छतु ॥४८॥ मर्म्मा
णिते ॥ मर्म्माणितेव्वर्म्मणाच्छादयामिसोमस्त्वाराजामृतेनानु
वस्ताम् ॥ उरोर्व्वरीयोव्वरुणस्तेकृणोतुजयन्तन्त्वानुदेवामदन्तु
॥४९॥ [१७-५] उदेनम् ॥ उदेनमुत्तरान्नयाग्ग्नेघृतेनाहुत ॥
रायस्प्पोषेणसꣳसृजप्प्रजयाचबहुङ्कृधि ॥५०॥ शतम् ॥९००॥
इन्द्रेमम् ॥ इन्द्रेमम्प्रतरान्नयसजातानामसद्वशी ॥ समेनव्व
र्च्चसासृजदेवानाम्भागदाऽअसत् ॥ ५१ ॥ यस्यकुर्म्मः ॥ ॥१८०॥

१ विश्वाहा । अत्र नरहामित्रेषु च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन हा परे विश्वशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

यस्यंकुम्भोंगृहेहविस्त्तमंग्ग्नेवर्द्धयात्त्वम् ॥ तस्म्मैदेवाऽअधिब्र
वन्नयञ्चब्रह्मणस्प्पातिः ॥ ५२ ॥ उदुत्त्वा ॥ उदुत्त्वाव्विश्श्वे
देवाऽअग्ग्नेभरंन्तुचित्तिभिः ॥ सनोंभवशिवस्त्त्वᳬंसुप्प्रतीको
व्विभावसुः ॥ ५३ ॥ पञ्चदिशः ॥ पञ्चदिशोदैवींर्य्यज्ञमंव
न्तुदेवीरपामंतिन्दुर्म्मतिम्बाधमानाः ॥ रायस्प्पोषेयज्ञपंतिमा
भजंन्तीरायस्प्पोषेऽअधियज्ञोऽअंस्त्थात् ॥ ५४ ॥ समिद्धेऽअ
सं. २१ ग्नौ॥समिद्धेऽअग्नावधिमामहानऽउक्थपंत्रऽईड्योगृभीतः॥

तप्तङ्घर्म्मम्परिगृह्यायजन्तोर्ज्जायद्यज्ञमयजन्तदेवाः ॥ ५५ ॥
दैव्यायधर्त्रे। जोष्ट्रेदेवश्रीःश्रीमनाःशतपयाः ॥ परिगृह्यदे
वायज्ञमायन्देवादेवेभ्योऽअद्धुर्यन्तोऽअस्थुः ॥ ५६ ॥
वीतᳫंहविः । शमितᳫंशमितायजध्यैतुरीयोयज्ञोयत्रहव्यमे
ति ॥ ततोवाकाऽआशिषोनोजुषन्ताम् ॥ ५७ ॥ सूर्यर
श्मिर्हरिकेशः। पुरस्तात्सविताज्योतिरुदयाँ२॥ऽअजस्रम्॥ ॥ १८१ ।
तस्यपूषाप्प्रसवेयातिविद्वान्त्सम्पश्यन्विश्वाभुवनानिगोपाः

॥ ५८ ॥ विमानऽएष॒ः ॥ विमानंऽएषदिवोमद्ध्यंऽआस्त्तऽ
आपप्प्रिवान्रोदंसीऽअन्तरिक्क्षम्॥सविश्श्वाचीरभिचष्ष्टेघृताचीं
रन्तरापूर्व्वमपरञ्चकेतुम् ॥५९॥ उक्क्षासमुद्र॒ः ॥ उक्क्षासमु
द्रोऽअंरुण॒ःसुपर्ण्ण॒ःपूर्व्वस्ययोनिम्पितुराविवेश ॥ मद्ध्येदिवोनि
हितंॐपृश्श्निरश्श्माविचंक्रमेरजसस्प्पात्यन्तौ[1] ॥ ६० ॥ इन्द्रं
विश्श्वा॑ः ॥ इन्द्रंविश्श्वांऽअवीवृधन्त्समुद्रव्यंचसङ्गिर॑ः ॥ रथी

---

१ रजसस्पात्यन्तौ इति पदं "अध्वनो रजसो रिपः स्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यनेन रजसपरस्य विसर्जनीयस्य पाति पदे परे सकारे रूपम् ।

तंमꣳरथीनांव्वाजांनाꣳसत्पतिम्पतिम् ॥ ६१ ॥ देवहूर्य्यज्ञः ॥
देवहूर्य्यज्ञऽआचंव्वक्षत्सुम्नहूर्य्यज्ञऽआचंव्वक्षत् ॥ सयक्षद्
ग्निर्द्देवोदेवाँ२॥ऽआचंव्वक्षत् ॥ ६२॥ व्वाजंस्यमा । प्प्रसवऽ
उद्ग्राभेणोदंग्ग्रभीत् ॥ अधांसपत्नान्निन्द्रोंमेनिग्ग्राभेणाधंराँ
२॥ऽअकः ॥ ६३ ॥ उद्ग्राभञ्च । निग्ग्राभञ्चब्रह्मदेवाऽअंवी
वृधन् ॥अधांसपत्नांनिन्द्राग्ग्नीमेंव्विषूचीनान्व्यस्यताम्॥६४॥ ॥१८२॥
[१५-६] क्रमंद्ध्वमग्निनां ॥ क्रमंद्ध्वमग्निनानाकमुक्ख्यꣳ

हस्त्तेषुबिब्भ्रंतः ॥ दिवस्पृष्ठंᳫस्वंर्गंत्त्वामिश्श्रादेवेभिंराद्धम्
॥ ६५ ॥ प्राचीमनु । प्प्रदिशम्प्रेहिंव्विद्वानग्ग्नेरंग्ग्नेपुरोऽअंग्ग्नि
र्ब्भंवेह ॥ व्विश्श्वाऽआशादीद्यांनोव्विभाह्यूर्ज्जंन्नोधेहिद्द्विपदेच
तुंष्प्पदे ॥ ६६ ॥ पृथिव्व्याऽअहम ॥ पृथिव्व्याऽअहमुदन्तरिं
क्क्षमारुंहमन्तरिंक्क्षाद्दिवमारुंहम् ॥ दिवोनाकंस्यपृष्ठात्त्स्व
ज्ज्योंतिरगामहम्॥६७॥ स्वर्य्यन्तं÷॥ स्वर्य्यन्तोनापेंक्क्षन्तऽ
आद्द्याᳫरोंहन्तिरोदंसी ॥ यज्ञॅंव्येव्विश्श्वतोंधारह्सुविंद्वाᳫसो

व्वितेनिरे ॥ ६८॥ अग्ग्नेप्प्र॥ अग्ग्नेप्प्रेहिंप्प्रथमोदेंवयुताञ्चक्क्षुं
र्देवानांमुतमर्त्त्यांनाम्॥ इयंक्क्षमाणाभृगुंभिꣳसजोषाꣳस्वर्य्यं
न्तुयजंमानाꣳस्वस्त्ति ॥ ६९॥ नक्क्तोषासां॥ नक्क्तोषासास
मंनसाव्विरूपेधापयेंतेशिशुमेकंꣳसमीची ॥ द्यावाक्क्षामांरु
क्मोऽअन्तर्व्विभांतिदेवाऽअग्ग्निन्धांरयन्द्रविणोदाः ॥ ७० ॥
अग्ग्नेंसहस्राक्क्ष । शतमूर्द्धञ्छतन्तेंप्प्राणाःसहस्रंव्यानाः ॥
त्वꣳसांहस्रस्यंरायऽईशिषेतस्म्मैंतेव्विधेमव्वाजांयस्वाहां॥७१॥

॥१८३॥

सुपर्णोऽसि । गुरुत्मान्पृष्ठे पृथिव्याः सीद ॥ भासान्तरिक्ष
मापृण ज्योतिषा दिवमुत्तभान तेजसा दिश उदृꣳह ॥ ७२ ॥
आजुह्वानः सुप्रतीकः । पुरस्तादग्ने स्वं योनिमासीद साधु
या ॥ अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमान
श्च सीदत ॥ ७३ ॥ ताꣳ सवितुः ॥ ताꣳ सवितुर्वरेण्यस्य चि
त्रामाहं वृणे सुमतिं विश्वजन्याम् ॥ यामस्य कण्वो अदुहत्प्र
पीनाꣳ सहस्रधारां पयसा महीं गाम् ॥ ७४ ॥ विधेम ते ।

परमेजन्मंन्नग्नेविधेमस्त्तोमैरवंरेसधस्त्थे ॥ यस्म्माद्योनेरुदा
रिथा[1]यजेतम्प्रत्त्वेहवीꣳषिजुहुरेसमिद्धे ॥ ७५ ॥ प्रेद्धोऽ
अग्ने ॥ प्रेद्धोऽअग्नेदीदिहिपुरोनोजंस्त्रयासूर्म्म्यायविष्ठ ॥
त्वाꣳशश्वंन्तऽउपंयन्तिवाजाः ॥ ७६ ॥ अग्नेतम् ॥
अग्नेतमद्याश्वन्नस्त्तोमैःक्रतुन्नभद्रꣳहृंदिस्पृशंम् ॥ ऋद्ध्यामा
तऽओहैः ॥ ७७ ॥ चित्तिञ्जुहोमि ॥ चित्तिञ्जुहोमिमनंसा

---

१ रिथ यजेतम् । इति पदे । अत्र "अथोदारिथ." (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन रिथशब्दस्य यकारे परे दीर्घविधानात् रिथायजेतम् ।

घृतेनयथादेवाऽइहागमन्वीतिहोत्राऽऋतावृधः ॥ पत्त्येविश्व
स्यभूमनोजुहोमिविश्वकर्म्मणेविश्वाहादाभ्यᳪहविः ॥७८॥
सप्तते । ऽअग्नेसमिधःसप्तजिह्वाःसप्तऽऋषयःसप्तधाम
प्प्रियाणि ॥ सप्तहोत्राःसप्तधात्वायजन्तिसप्तयोनीरापृण
स्वघृतेनस्वाहा ॥ ७९ ॥ [१५-७] शुक्रज्ज्योतिश्च । चित्र
ज्ज्योतिश्चसत्त्यज्ज्योतिश्चज्ज्योतिष्म्माँश्च ॥ शुक्रश्चऽऋतपा
श्चात्त्यᳪहाः ॥ ८० ॥ ईदृङ्च ॥ ईदृङ्चान्यादृङ्चसदृङ्च

[1]प्प्रतिसदृङ्ङ्च ॥ मितश्चसम्मितश्चसभराः ॥८१॥ ऋतश्चसत्त्य
श्चंध्रुवश्चंधरुणंश्च ॥ धर्त्ताचविधर्त्ताचंविधारयः ॥ ८२ ॥
ऋतजिच्चं। सत्त्यजिच्चंसेनजिच्चंसुषेणंश्च ॥ अन्तिमित्त्रश्चदूरेऽअं
मित्त्रश्चगणः ॥८३॥ ईदृक्षासऽएतादृक्षासः ॥ ईदृक्षासऽए
तादृक्षासऽऊषुणं÷सदृक्षासः[2]प्प्रतिसदृक्षासऽएतंन ॥ मिता
संश्चसम्मितासोनोऽअद्यसभरसोमरुतोयज्ञेऽअस्म्मिन् ॥८४॥ ॥१८५॥

१ प्रतिसदृङ्च अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षकारे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिद्ध्यते। २ प्रतिसदृक्षासः। अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन मूर्धन्यषत्वापत्तौ "अनुसन्तनोतु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषेधे न षत्वम्।

स्वतवाँश्च । प्रघासीचसान्तपनश्चगृहमेधीच ॥ क्रीडीचशा
कीचोज्जेषी ॥ ८५ ॥ इन्द्रन्दैवीः ॥ इन्द्रन्दैवीर्व्विशोमरुतो
नुवर्त्मानोभवन्यथेन्द्रन्दैवीर्व्विशोमरुतोनुवर्त्मानोभवन् ॥
एवमिमँय्यजमानन्दैवीश्चविशोमानुषीश्चानुवर्त्मानोभव
न्तु ॥ ८६ ॥ [७-८] इमᳪस्तनम् ॥ इमᳪस्तनमूर्ज्जस्व
न्तन्धयापाम्प्रपीनमग्नेसरिरस्यमद्ध्ये ॥ उत्सञ्जुषस्वमधुमन्त
मर्व्वन्त्समुद्रियᳪसदनमाविशस्व ॥ ८७ ॥ घृतम्मिमिक्षे ।

घृतमस्ययोनिर्घृतेश्रितोघृतंवस्यधाम ॥ अनुष्वधमावहमा
॥१८६॥ दयस्वस्वाहाकृतंवृषभवक्षिहव्यम् ॥ ८८ ॥ समुद्रादूर्म्मिः ॥
समुद्रादूर्म्मिर्म्मधुमाँ २॥ऽउदारदुपाꣳशुनासममृतत्त्वमानट्॥
घृतस्यनामगुह्यँयदस्तिजिह्वादेवानाममृतस्यनाभिः ॥८९॥
वयन्नाम ॥ वयन्नामप्रब्रवामाघृतस्यास्मिन्यज्ञे[1]धारयामान
मोभिः ॥ उपब्रह्माशृणवच्छस्यमानञ्चतुःशृङ्गोवमीद्गौरऽ ॥१८६॥

१ धारयामानमोभिः। अत्र धारयाम नमोभिः इति पदे। अत्र "धारयाम योजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन धारयाम इत्यादिपदेभ्यः परे नकारे सति पूर्वह्रस्वाकारस्य दीर्घो भवति। तेन धारयामानमोभिः ।

एतत् ॥ ९० ॥ चत्त्वारिशृङ्गा ॥ चत्त्वारिशृङ्गात्रयोऽअस्य
पादा[2]द्वेशीर्षेसप्तहस्तासोऽअस्य ॥ त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीति
महोदेवोमर्त्याँ२॥ऽआविवेश ॥ ९१ ॥ त्रिधाहितम् ॥ त्रिधा
हितम्पणिभिर्गुह्यमानङ्गविदेवासोघृतमन्ववविन्दन् ॥ इन्द्रऽ
एकꣳसूर्य्यऽएकञ्जजानवेनादेकꣳस्वधयानि[3]ष्ट्टतक्षुः ॥९२॥
एताऽअर्षन्ति ॥ एताऽअर्षन्तिहृद्यात्समुद्राच्छतव्रजारिपुणा

१ चत्वारि शृङ्गाणि इति पदे "निशब्दो बहुलम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन पदान्तीयशृङ्गाणिपदस्य निशब्दस्य लोपः। २ अस्य पादानि इत्यत्रापि "निशब्दो बहुलम्" इत्यनेन पादानिपदस्य निशब्दस्य लोपः। ३ निष्टतक्षुः अत्र "ततक्षौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७१ सू.) इत्यनेन ततक्षूत्तरपदे निरुपसर्गस्य विसर्गस्य षकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ष्टुत्वेन जातस्य टकारस्य द्वित्वम्।

ह० ७२

नावचक्क्षे॥ घृतस्युधाराऽअभिचांकशीमिहिरण्ण्ययोव्वेतसोम
द्धयंऽआसाम् ॥ ९३ ॥ सम्म्यक्स्त्रंवन्ति । सरितोनधेनांऽ
अन्तर्हृदामनंसापूयमांनाः ॥ एतेऽअंर्षन्त्युर्म्मयोघृतस्यंमृगाऽ
इंवक्षिपणोरीषंमाणाः ॥९४॥ सिन्धोरिवप्प्राध्वने । शूंघना
सोव्वातंप्प्रमियःपतयन्तियह्वाः ॥ घृतस्युधाराऽअरुषोनव्वाजी
काष्ठांभिन्दन्नूर्म्मिभिःपिन्वंमानः ॥ ९५ ॥ अभिप्प्रंवन्त ॥ ॥ १८७ ॥
अभिप्प्रंवन्तसमंनेवयोषाःकल्ल्याण्ण्यः स्मयंमानासोऽअग्निं

म् ॥ घृतस्युधारांᳪसमिधौनसन्तुताजुंषाणोर्[1]हर्य्यतिजातवेदाᳪ
॥ ९६ ॥ कुन्न्याऽइवव्वहुतुम् ॥ कुन्न्याऽइवव्वहुतुमेतुवाऽउंऽअ
ञ्ज्युञ्जानाऽअुभिचांकशीमि ॥ यत्त्रसोमंᳫसूयतेयत्त्रंयुज्ञोघृत
स्युधारांऽअुभितत्त्पंवन्ते ॥ ९७ ॥ अुब्भ्यर्षत । सुष्टुतिङ्ग
व्यंमाुजिमुस्म्मासुभुद्द्राद्द्रविंणानिधत्त॥ इमँय्युज्ञन्नंयतदुेवतां
नोघृतस्युधारामधुंमत्त्पवन्ते ॥ ९८ ॥ धामंन्ते ॥ धामंन्ते

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. अ. सू.) इत्यनेन यकारस्य द्वित्वम् । यत्र रेफहकारात्परः स्पर्शवर्णस्तत्र तु "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेनैव द्वित्वं भवति । तथैव यत्र रेफहकाराभ्यां परः स्पर्शातिरिक्तवर्णस्तत्र तु "परं तु रेफहकाराभ्याम्" इत्यनेन द्वित्वम् ।

विश्वम्भुवनमाधिश्रितमन्तःसमुद्रेहृद्यन्तरायुषि ॥ अपामनीके समिथेयऽआभृतस्तमश्याममधुमन्तन्तऽऊर्म्मिम् ॥९९॥
[१३-९]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांसप्तदशोऽध्यायः॥१७॥
श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ वाजः, सत्य, मूर्द्धे चतुष्का, अश्मा, ऽग्निस्त्रिका, वꣳशुः पञ्चै, काचतस्रो, वाजायद्वे, वाजस्यन्वष्टा, ऽऋताषाट्त्रयोदशा, ग्निंयुनज्मि सप्त, यदाकूता, द्वात्रिंहत्त्यायदशकौ, त्रयोदशसप्तसप्ततिः ॥

॥१८८॥

[अ. १८ मं. ७७ अनु. १३] हरिः ॐ ॥ वाजंश्च[1]। मेप्प्रसव
श्चंमेप्प्रयंतिश्चमेप्प्रासिंतिश्चमेधीतिश्चंमेक्रतुश्चमेस्वरंश्चमेश्श्लो
कंश्चमेश्श्रवश्चंमेश्श्रुतिंश्चमेज्ज्योतिंश्चमेस्वश्चमेयज्ञेनंकल्प्प
न्ताम् ॥१॥ प्राणश्चं। मेपानश्चंमेव्यानश्चमेसुंश्चमेचित्तञ्चंमऽ
आधींतञ्चमेवाक्चंमेमनंश्चमेचक्षुंश्चमेश्श्रोत्रंञ्चमेदक्षंश्चमे
बलंञ्चमेयज्ञेनंकल्प्पन्ताम् ॥ २ ॥ ओजंश्च । मेसहंश्चमऽ

१ अत्र वाजश्च्च इत्यत्र जकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य चकारे परे "चछयोः शम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यनेन शकारे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन शकारात्परस्य स्पर्शवर्णस्य चकारस्य द्वित्वम्। एवमेतादृशेष्वन्येषु स्थलेषु बोध्यम्।

आत्क्माचंमेतनूश्श्चंमेशर्म्मचमेवर्म्मचमेङ्गांनिचमेस्त्थींनिच
मेपरूᳪषिचमेशरींराणिचमऽआयुंश्चमेजराचंमेयज्ञेनंकल्प
न्ताम् ॥ ३ ॥ ज्यैष्ठ्यंञ्च । मऽआधिंपत्त्यञ्चमेमन्न्युश्श्चंमेभा
मंश्श्चमेमंश्श्चमेम्भंश्श्चमेजेमाचंमेमहिमाचंमेवरिमाचंमेप्प्रथि
माचंमेवर्षिमाचंमेद्राघिमाचंमेवृद्धञ्चंमेवृद्धिंश्चमेयज्ञेनंकल्प
न्ताम् ॥ ४ ॥ [४-१] सत्त्यञ्चं । मेश्श्रद्धाचंमेजगंच्चमेध ॥१८९॥
नंञ्चमेविश्श्वंञ्चमेमहंश्चमेक्क्रीडाचंमेमोदंश्चमेजातञ्चंमेजनिष्य

मांणञ्चमेसूक्तञ्चमेसुकृतञ्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ ५ ॥ ऋतञ्च ।
मेमृतञ्चमेयक्ष्मञ्चमेनामयच्चमेजीवातुश्चमेदीर्ग्घायुत्त्वञ्चमेन
मित्रञ्चमेभंयञ्चमेसुखञ्चमेशयंनञ्चमेसूषाश्चमेसुदिनञ्चमेयज्ञे
नंकल्पन्ताम् ॥ ६ ॥ यन्ताच । मेधर्त्ताचमेक्षेमंश्चमेधृतिं
श्चमेविश्वंञ्चमेमहंश्चमेसंविच्चमेज्ञात्रञ्चमेसूश्चमेप्प्रसूश्चमेसीरं
ञ्चमेलयंश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ ७ ॥ शञ्च । मेमयंश्चमे
प्प्रियञ्चमेनुकामश्चमेकामंश्चमेसौमनसश्चमेभगंश्चमेद्रविण

४६१

ञ्चमेभद्रञ्चमेश्श्रेयश्चमेव्वसीयश्चमेयशश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम्
॥ ८ ॥ [४-२] ऊर्क्च ॥ ऊर्क्चमेसूनृताचमेपयश्चमेरसश्चमेघृ
तञ्चमेमधुचमेसग्ग्धिश्चमेसपीतिश्चमेकृषिश्चमेव्वृष्टिश्चमेजैत्रं
ञ्चमऽऔद्भिद्यञ्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ ९ ॥ रयिश्च । मेरा
यंश्चमेपुष्टञ्चमेपुष्टिश्चमेव्विभुचंमेप्रभुचंमेपूर्णञ्चमेपूर्णतरञ्च
मेकुयवञ्चमेक्षितञ्चमेन्नञ्चमेक्षुच्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम्॥१०॥
व्वित्तञ्च । मेव्वेद्यञ्चमेभूतञ्चमेभविष्यच्चमेसुगञ्चमेसुपत्थ्य

ञ्चमऽऋद्धञ्चमुऽऋद्धिँश्चमेक्कृप्तञ्चमेक्कृप्तिश्चमेमतिश्चमेसुमति
श्चमेयज्ञेनंकल्प्पन्ताम् ॥ ११ ॥ व्रीहयंश्च । मेयवांश्चमेमा
षांश्चमेतिलांश्चमेमुद्गाश्चमेखल्वांश्चमेप्प्रियङ्गवश्चमेणवश्चमे
श्श्यामाकांश्चमेनी[1]वारांश्चमेगोधूमांश्चमेमसूरांश्चमेयज्ञेनंक
ल्प्पन्ताम् ॥ १२ ॥ [४-३] अश्श्मांच । मेमृत्तिंकाचमे
गिरयंश्चमेपर्व्वताश्चमेसिकंताश्चमेव्वनस्प्पतंयश्चमेहिरंण्ण्यञ्चमे

१ नीवाराः । अत्र नि वारहारयोरनवग्रहे (शु. य. प्रा. ३ अ. १०६ सू.) इत्यनेन अवग्रहवर्जिते वारहारयोरन्यतरे परे पूर्वो नीत्युपसर्गो दीर्घो भवति । तेन नीवाराः ।

यंश्चमेश्यामश्चमेलोहश्चमेसीसंश्चमेत्रपुंचमेयज्ञेनंकल्पन्ता
म् ॥ १३ ॥ अग्निश्चं । मऽआपंश्चमेवीरुधंश्चमऽओषंधयश्च
मेकृष्टपच्याश्चमेकृष्टपच्याश्चमेग्राम्म्याश्चमेपशवंऽआरण्या
श्चंमेवित्तञ्चमेवित्तिश्चमेभूतञ्चमेभूतिश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम्
॥ १४ ॥ वसुंच । मेवसतिश्चंमेकर्म्मंच ॥ मेशक्तिश्चमेर्थंश्च
मऽएमंश्चमऽइत्त्याचंमेगतिश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ १५ ॥
[३-४] अग्निश्चं । मऽइन्द्रंश्चमेसोमंश्चमऽइन्द्रंश्चमेसविता

चं॑ मे॒ऽइन्द्र॑श्च मे॒ सर॑स्वती च मे॒ऽइन्द्र॑श्च मे पू॒षा च॑ मे॒ऽइन्द्र॑श्च मे॒ बृह॒
स्पति॑श्च म॒ऽइन्द्र॑श्च मे य॒ज्ञेन॑ कल्पन्ताम् ॥१६॥ मि॒त्रश्च॑ । म॒ऽ
इन्द्र॑श्च मे॒ वरु॑णश्च म॒ऽइन्द्र॑श्च मे धा॒ता च॑ म॒ऽइन्द्र॑श्च मे॒ त्वष्टा॑ च म॒
ऽइन्द्र॑श्च मे म॒रुत॑श्च म॒ऽइन्द्र॑श्च मे॒ विश्वे॑ च मे दे॒वाऽइन्द्र॑श्च मे य॒ज्ञेन॑
कल्पन्ताम् ॥१७॥ पृ॒थि॒वी च॑ । म॒ऽइन्द्र॑श्च मे॒ऽन्तरि॑क्षञ्च म॒ऽइन्द्र॑
श्च मे॒ द्यौश्च॑ म॒ऽइन्द्र॑श्च मे॒ समा॑श्च म॒ऽइन्द्र॑श्च मे॒ नक्ष॑त्राणि च म॒ऽ
इन्द्र॑श्च मे॒ दिश॑श्च म॒ऽइन्द्र॑श्च मे य॒ज्ञेन॑ कल्पन्ताम् ॥१८॥ [३-५]

अꣳशुश्च मे रश्मिश्च मेऽदाभ्यश्च मेऽधिपतिश्च म उपाꣳशुश्च मेऽ
न्तर्यामश्च म ऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च म आश्विनश्च मे
प्रतिप्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च मे यज्ञेन कल्पन्ताम्॥१९॥
आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च म ऐन्द्राग्न
श्च मे महावैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे निष्केवल्यश्च मे सावित्र
श्च मे सारस्वतश्च मे पात्नीवतश्च मे हारियोजनश्च मे यज्ञेन कल्प
न्ताम् ॥ २० ॥ स्रुचश्च मे चमसाश्च मे वायव्यानि च मे द्रोण

कलशश्च मे ग्रावाणश्च मे धिषवणे च मे पूतभृच्चं मऽआधवनीयश्च मे वेदिश्च मे बर्हिश्च मेवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे यज्ञेनं कल्पन्ताम् ॥ २१ ॥ अग्निश्च । मे घर्म्मश्च मेर्कश्च मे सूर्य्यश्च मे प्राणश्च मे श्वमेधश्च मे पृथिवी च मे दितिश्च मे दितिश्च मे द्यौश्च मे ङ्गुलयः शक्करयो दिशश्च मे यज्ञेनं कल्पन्ताम् ॥ २२ ॥ व्रतञ्च । मऽ ऋतवश्च मे तपश्च मे संवत्सरश्च मे होरात्रेऽऊर्वष्ठीवे बृहद्रथन्तरेञ्च मे यज्ञेनं कल्पन्ताम् ॥२३॥ [५-६] एकाच । मे तिस्त्रश्च मे ति

॥१९३॥ स्त्रश्चंमेपञ्चंचमेपञ्चंचमेसप्तचंमेसप्तचंमेनवंचमेनवंचमऽए
कांदशचमऽएकांदशचमेत्रयोंदशचमेत्रयोंदशचमेपञ्चंदशच ॥ १७ ॥
मेपञ्चंदशचमेसप्तदंशचमेसप्तदंशचमेनवंदशचमेनवंदशच
मऽएकंविꣳशतिश्चमऽएकंविꣳशतिश्चमेत्रयोंविꣳशतिश्चमेत्र
योंविꣳशतिश्चमेपञ्चंविꣳशतिश्चमेपञ्चंविꣳशतिश्चमेसप्तविंꣳ
शतिश्चमेसप्तविंꣳशतिश्चमेनवंविꣳशतिश्चमेनवंविꣳशतिश्च ॥ १९३ ॥
मऽएकंत्रिꣳशच्चमऽएकंत्रिꣳशच्चमेत्रयंस्त्रिꣳशच्चमेयज्ञेनंक

ल्पन्ताम् ॥२४॥ चतस्रश्च । मेष्टौचमेष्टौचमेद्वादशचमेद्वादश
चमेषोडश[1]चमेषोडशचमेविꣳशतिश्चमेविꣳशतिश्चमेचतु
र्विꣳशतिश्चमेचतुर्विꣳशतिश्चमेष्टाविꣳशतिश्चमेष्टाविꣳशति
श्चमेद्वात्रिꣳशच्चमेद्वात्रिꣳशच्चमेषट्त्रिꣳशच्चमेषट्त्रिꣳशच्चमेच
त्वारिꣳशच्चमेचत्वारिꣳशच्चमेचतुश्चत्वारिꣳशच्चमेचतुश्चत्वा
रिꣳशच्चमेष्टाचत्वारिꣳशच्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २५ ॥

१ षोडशशब्दे षड् दश इति पदद्वयम् । अत्र षड्दशदन्तयोः संख्यावयोऽर्थयोश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ४७ सू.) इत्यनेन षड्शब्दघटितान्त्यवर्णस्य डकारस्य सोपधे ओकारे षो इति कृते ततः परस्य संख्यावाचिनो दशशब्दस्य दकारस्य मूर्द्धन्ये क्रमेण डकारे च कृते षोडश इति ॥

त्र्यविंश्च। मेत्र्यवीचंमेदित्यवाट्चंमेदित्यौहीचंमेपञ्चाविश्चमेप
ञ्चावीचंमेत्रिवत्सश्चंमेत्रिवत्साचंमेतुर्य्यवाट्चंमेतुर्य्यौहीचंमे
यज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ २६ ॥ पष्ठवाट्चं ॥ पष्ठवाट्चमेपष्ठौहीचंमऽ
उक्षाचंमेवशाचंमऽऋषभश्चंमेवेहच्चंमेनड्वाँश्चंमेधेनुश्चंमेयज्ञे
नंकल्पन्ताम् ॥२७॥ [४-७] वाजांयस्वाहां। प्प्रसवायस्वाहां
पिजायस्वाहाक्क्रतवेस्वाहावसवेस्वाहांहर्प्पतयेस्वाहाह्नेमुग्ग्धा
यस्वाहांमुग्ग्धायंवैनंशिनायस्वाहांविनंशिनंऽआन्त्यायना

यस्वाहान्त्यायभौवनायस्वाहाभुवनस्यपतयेस्वाहाधिपतये
स्वाहाम्प्रजापतयेस्वाहा ॥ इयन्तेराण्णिमत्रायंयन्तासियमनऽ
ऊर्ज्जेत्त्वावृष्ट्यैत्त्वाम्प्रजानान्त्वाधिपत्त्याय ॥ २८ ॥ आयुर्य्य
ज्ञेन । कल्प्पताम्प्राणोयज्ञेनकल्प्पताञ्चक्षुर्य्यज्ञेनकल्प्पता ꣳ
श्रोत्रँय्यज्ञेनकल्प्पतांव्वाग्ग्यज्ञेनकल्प्पताम्मनोयज्ञेनकल्प्पता
मात्त्मायज्ञेनकल्प्पताम्ब्रह्मायज्ञेनकल्प्पताञ्ज्योतिर्य्यज्ञेनक
ल्प्पता ꣳ स्वर्य्यज्ञेनकल्प्पताम्पृष्ठँय्यज्ञेनकल्प्पताँय्यज्ञोयज्ञेन
४७१

कल्प्पताम् ॥ स्तोमंश्चयजुंश्चऽऋक्च्चसामंचबृहच्चंरथन्तरञ्च ॥

॥१८॥

॥१९५॥ स्वंर्द्देवाऽअगन्मामृताऽअभूमप्प्रजापतेःप्प्रजाऽअंभूमवेट्स्वा

हां ॥२९॥ [२-८] व्वाजंस्यनु । प्प्रंसवेमातरंम्महीमदितिन्नामव्व

चंसाकरामहे ॥ यस्यांमिदंव्विश्श्वम्भुवंनमाविवेशतस्यांन्नोदेवः

संविताधर्म्मंसाविषत् ॥ ३० ॥ व्विश्श्वेऽअद्य । मरुतोव्विश्श्वंऽऊ

तीव्विश्श्वेभवन्त्वग्ग्नयःसमिंद्धाः ॥ व्विश्श्वेनोदेवाऽअवसागंमन्तु ॥१९॥

व्विश्श्वंमस्तुद्रविंणंव्वाजोंऽअस्म्मे ॥ ३१ ॥ व्वाजोंनः । सप्तप्प्र

दिशश्चतंस्नोवापरावतं॑ ॥ व्वाजोनोव्विश्वैर्द्देवैर्द्धनंसाताविहावं

तु ॥ ३२ ॥ व्वाजोनꣳ ॥ व्वाजोनोऽअद्यप्प्रसुवातिदानंव्वाजो

देवाँ२॥ऽऋतुभिः॑कल्प्पयाति ॥ व्वाजोहिमासर्व्ववीरञ्जजान

व्विश्वाऽआशाव्वाजंपतिर्ज्जयेयम् ॥ ३३ ॥ व्वाजः॑पुरस्त्तात् ॥

व्वाजः॑पुरस्त्तादुतमंद्ध्यतोनोव्वाजोदेवान्हविषांवर्द्धयाति॥ व्वा

जोहिमासर्व्ववीरञ्चकारसर्व्वाऽआशाव्वाजंपतिर्भवेयम् ॥ ३४ ॥

सम्मां । सृजामिपयंसापृथिव्व्याꣳसम्मांसृजाम्म्यद्भिरोषंधी

भिः ॥ सोहंवाजंᳬसनेयमग्ग्ने ॥ ३५ ॥ पयः पृथिव्याम् ॥
पयः पृथिव्याम्पयऽओषधीषुपयोदिव्युन्तरिक्षेपयोधाः ॥
पयस्वतीःप्प्रदिशः सन्तुमह्यम् ॥३६॥ देवस्यत्त्वा । सवितुः
प्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥ सरस्वत्यैव्वा
चोयन्तुर्य्यन्त्रेणाग्ग्नेःसाम्म्राज्ज्येनाभिषिञ्चामि ॥३७॥ [८-९]
ऋताषाडृतधामा ॥ ऋताषाडृतधामाग्निर्गन्धर्व्वस्तस्यौषध ॥१९६॥
योप्सरसोमुदोनाम ॥ सनऽइदम्ब्रह्मक्षत्त्रम्पातुतस्मैस्वाहा

व्वाड्ढाब्भ्युꣳस्वाहा ॥ ३८ ॥ सꣳहितोव्विश्वसांमा ॥ सꣳहितो
व्विश्वसांमासूर्य्योगन्धर्व्वस्त्तस्यमरीचयोप्सरसऽआयुवोनाम॥
सनऽइदम्ब्रह्मक्षत्रम्पांतुतस्म्मैस्वाहावाड्ढाब्भ्युꣳस्वाहा ॥ ३९ ॥
सुषुम्म्णःसूर्य्यरश्म्मिꣳ ॥ सुषुम्म्णःसूर्य्यरश्म्मिश्चन्द्रमागन्ध
र्व्वस्त्तस्यनक्षत्राण्ण्यप्सरसोभेकुरयोनाम॥ सनऽइदम्ब्रह्मक्षत्र
म्पांतुतस्म्मैस्वाहाव्वाड्ढाब्भ्युꣳस्वाहा ॥ ४० ॥ इषिरोव्विश्वव्व्य
चाꣳ ॥ इषिरोव्विश्वव्व्यंचाव्वातोगन्धर्व्वस्त्तस्यापोऽअप्सरसऽऊ

ज्र्जोनामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मक्षत्रम्पांतुतस्म्मैस्वाहावाट्ताब्भ्यः स्वाहां ॥ ४१ ॥ भुज्युश्सुपर्ण्णः ॥ भुज्युश्सुपर्णोयज्ञोगंन्धर्वस्त्तस्यदक्षिणाऽअप्सुरसंस्तावानामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मक्षत्रम्पांतुतस्म्मैस्वाहावाट्ताब्भ्यःस्वाहां ॥ ४२ ॥ प्रजापंतिर्व्विश्वकंर्म्मा ॥ प्रजापंतिर्व्विश्वकंर्म्मामनोगन्धर्वस्त्तस्यंऽऋक्सामान्न्यंप्सरसऽएष्टंयोनामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मक्षत्रम्पांतुतस्मैस्वाहावाट्ताब्भ्यःस्वाहां ॥ ४३ ॥ सनंः ॥ सनोभुवनस्यपतेप्र ॥१९७॥

जापतेयस्यंतऽउपरिगृहायस्येह ॥ अस्म्मैब्रह्मणेस्म्मैक्षत्राय
महिशर्म्मयच्छस्वाहा ॥ ४४ ॥ समुद्रोसि ॥ समुद्रोसिन
भंस्वानार्द्रदानुःशम्भूर्म्मयोभूरभिमावाहिस्वाहामारुतोसिम
रुतांगणःशम्भूर्म्मयोभूरभिमावाहिस्वाहावस्यूरसिदुवस्वाञ्छ
म्भूर्म्मयोभूरभिमावाहिस्वाहा ॥ ४५ ॥ यास्ते ॥ यास्तेऽ
अग्नेसूर्य्येरुचोदिवमातन्वन्तिरश्मिभिः ॥ ताभिर्नोऽअद्य
सर्वाभीरुचेजनायनस्कृधि ॥४६॥ यावः ॥ यावोदेवाःसूर्य्ये

रुचोगोष्ष्वश्श्वेषुयारुचं÷ ॥ इन्द्राग्ग्नीताभिःसर्व्वाभीरुचन्नोधत्त
बृहस्प्पते ॥४७॥ रुचन्नः ॥ रुचन्नोधेहिब्ब्राह्म्णेषुरुचःराजंसुन
स्कृधि ॥ रुचंव्विश्श्येषुशूद्द्रेषुमयिधेहिरुचारुचम् ॥४८॥ तत्त्वा।
यामिब्ब्रह्मणाव्वन्दमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भि÷॥ अहे
डमानोव्वरुणेहबोद्धयुरुशꣳसमान॒ऽआयुःप्प्रमोषीः ॥ ४९ ॥
स्वर्ण्ण ॥ स्वर्ण्णघर्म्मःस्वाहास्वर्ण्णार्क्कःस्वाहास्वर्ण्णशुक्क्रःस्वाहा

१ स्वः नः इति पदे.। अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ निषण्णाय रय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वनिपातः ।

॥१९८॥

स्वर्ण्णज्ज्योतिᳬस्वाहास्वर्ण्णसूर्य्यᳬस्वाहा ॥५०॥ [१३-१०]
अग्निँय्युनज्मि ॥ अग्निँय्युनज्मिशवसाघृतेनदिव्यᳬसु
पर्ण्णँव्वयसाबृहन्तम् ॥ तेनव्वयङ्गमेमब्रध्नस्यविष्टपᳬस्वोरुहा
णाऽअधिनाकमुत्तमम् ॥५१॥ शतम् ॥१००॥ इमौते । पक्षा
वजरौपतत्रिणौयाभ्याᳬरक्षाᳬस्यपहᳬस्यग्ने ॥ ताभ्याँ
म्पतेमसुकृतामुलोकँय्यत्रऽऋषयोजग्मुःप्रथमजाःपुराणाः
॥५२॥ इन्दुर्दक्षः । श्येनऽऋतावाहिरण्यपक्षᳬशकुनोभु

रण्युः ॥ मुहान्त्सुधस्त्थेध्रुवऽआनिषत्तोनमंस्त्तेऽअस्त्तुमा
मांहिꣳसीः ॥ ५३ ॥ दिवोमूर्द्धा । सिपृथिव्यानाभिरूर्ग्गपा
मोषधीनाम् ॥ विश्वायुःशर्म्मसुप्प्रथा[1]नमंस्प्पथे ॥ ५४ ॥
विश्वंस्यमूर्द्धन् ॥ विश्वंस्यमूर्द्धन्नधितिष्ठसिश्रितःसंमुद्रेतेहृदंय
मप्प्स्वायुंरपोदंत्तोदुधिम्भिन्त ॥ दिवस्प्पुर्ज्जन्न्यांदुन्तरिंक्षात्पृ
थिव्यास्त्ततोंनोवृष्ट्याव ॥ ५५ ॥ इष्टोयुज्ञः ॥ इष्टोयुज्ञोभृ ॥ १९९ ॥

१ नमस्प्पथे अत्र "सदो द्यौर्नमस्कृतम्पिता पथेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३४ सू.) इत्यनेन कृतं पिता पथ इत्येतेषु परेषु यथासंख्यं सदः द्यौः नमः एतेषां विसर्गस्य सकारो विधीयते । तेनात्र पथे परे नमःपदघटितविसर्जनीयस्य सकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

गुंभिराशीर्दांव्वसुंभिः ॥ तस्यंनऽइष्टस्यंप्प्रीतस्यद्द्रविंणेहागंमेः
॥ ५६ ॥ इष्टोऽअग्निः ॥ इष्टोऽअग्निराहुंतःपिपर्त्तुनऽइष्टः
हविः ॥ स्वगेदन्देवेब्भ्योनमंः ॥ ५७ ॥ [७-११] यदा
कूंतात् ॥ यदाकूंतात्त्समसुंस्रोद्धृदोवामनंसोवासम्भृंतञ्चक्षुंषो
वा ॥ तदंनुप्प्रेतंसुकृतांमुलोकँय्यत्त्रऽऋषंयोजग्मुःप्प्रंथमजाः
पुंराणाः ॥ ५८ ॥ एतःसंधस्त्थ ॥ एतःसंधस्त्थपरिंतेददा
मियमावहांच्छेवधिञ्ज्ञातवेंदाः ॥ अन्वागन्तायज्ञपंतिर्वोऽअ

 त्रतꣳस्म्मंजानीतपरमेव्योमन् ॥ ५९ ॥ एतञ्जानाथ । परमे
व्योमन्देवाः सधस्त्थाव्विदरूपमस्य ॥ यदागच्छात्पथिभिं
 र्देवयानैरिष्टापूर्त्तेकृणवाथाविरस्म्मै ॥ ६० ॥ उद्बुध्यस्व ॥
उद्बुध्यस्वाग्ग्ने प्प्रतिजागृहित्त्वमिष्टापूर्त्तेसꣳसृजेथामयञ्च ॥ अ
स्मिन्त्सधस्त्थेऽअध्युत्तरस्म्मिन्विश्वेदेवायजमानश्चसीदत
॥ ६१ ॥ येनव्वहसि । सहस्रꣳयेनाग्ग्नेसर्व्ववेदसम् ॥ तेनेमं
यज्ञन्नोनयस्वर्देवेषुगन्तवे ॥ ६२ ॥ प्प्रस्त्तरेणपरिधिना ।

स्रुचाव्वेद्यांचबर्हिषां ॥ ऋचेमँऽयज्ञन्नोनयस्स्वर्द्देवेषुगन्तवे
॥ ६३ ॥ यद्दत्तम् ॥ यद्दत्तँऽयत्परादानँऽयत्पूर्त्तँय्याश्चद
क्षिणाः ॥ तदग्निर्व्वैश्वकर्म्मणस्स्वर्द्देवेषुनोदधत् ॥ ६४ ॥
यत्रधाराः ॥ यत्रधाराऽअनपेतामधोर्घृतस्यचयाः ॥ तद
ग्निर्व्वैश्वकर्म्मणस्स्वर्द्देवेषुनोदधत् ॥ ६५ ॥ अग्निरस्मि ॥
अग्निरस्मिजन्मनाजातवेदाघृतम्मेचक्षुरमृतम्मऽआसन् ॥
अर्कस्त्रिधातूरजसोव्विमानोजस्रोघर्म्मोहविरस्मिनाम ॥ ६६ ॥

ऋचोनाम॑ ॥ ऋचोनामा॑स्म्मियजूꣳषिनामा॑स्म्मिसामा॑नि
नामा॑स्म्मि ॥ येऽअग्ग्नय॑ःपाञ्चजन्याऽअस्याम्पृथि॒व्यामधि॑ ॥
तेषा॑मसि॒त्त्वमु॑त्त॒मःप्प्रनो॒जीवात॑वेसुव ॥ ६७ ॥ [१०-१२]
वार्त्रहत्त्याय॒शव॑से [1]पृत॒नाषाह्याय॑च ॥ इन्द्र॒त्त्वाव॑र्त्तया
मसि ॥ ६८ ॥ स॒हदा॑नुम्पुरुहूत । क्षियन्त॑मह॒स्त्तमि॑न्द्र॒स
म्पि॑णक्कुणा॑रुम् ॥ [2]अभि॒वृत्रंव्वर्द्धमा॑न॒म्पिया॑रुमपाद॑मिन्द्रत॒व ॥२०१॥

१ पृतनाषाह्याय च अत्र "सहेः पृतनायाः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७५ सू.) इत्यनेन पृतनाशब्दात्परस्य सस्य षत्वं निपात्यते। २ अभिवृत्रम्। अत्र "अश्वरश्मि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन प्राप्तो अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घाकारो "अभिविख्येपंवीरविश्ववत्सवृत्रवाजयन्तेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन अभेः परेषु एतेषु पदेषु निषिद्ध्यते तेनात्र वकारे परेऽपि दीर्घो न भवति।

सांजघन्थ ॥ ६९ ॥ त्विनं÷ ॥ त्विनंऽइन्द्रमृधोंजहिनीचायं
च्छपृतन्न्यतः ॥ योऽअस्म्माँ२॥ऽअंभिदासत्त्यधंरङ्गमयात
मं÷ ॥ ७० ॥ मृगोन । भीमःकुंचरोगिंरिष्ठाःपंरावतऽआ
जंगन्थापरंस्याः ॥ सृकꣳसꣳशायंपविमिंन्द्रतिग्ग्मंविशत्रून्ता
ढ्विमृधोंनुदस्व ॥ ७१ ॥ वैश्वानरोनं÷ ॥ वैश्वानरोनंऽ
ऊतयऽआप्प्रयांतुपरावतं÷ ॥ अग्निर्नं÷सुष्टुतीरुपं ॥ ७२ ॥
पृष्टोदिवि । पृष्टोऽअग्निःपृंथिव्यांम्पृष्टोविश्वाऽओषंधीराविं

वेश ॥ वैश्श्वानरःसहंसापृष्ट्टोऽअग्निःसनोदिवासरिषस्प्पातुन[1]
क्क्षम् ॥ ७३ ॥ अश्श्यामतम् ॥ अश्श्यामतङ्कामंमग्नेतवो
तीऽअश्श्यामंरयिꣳरयिवꣳसुवीरंम् ॥ अश्श्यामव्वाजमभिवा
जयंन्तोऽश्श्यामंद्युम्न्नमंजराजरंन्ते ॥ ७४ ॥ व्वयन्तै ॥ व्वय
न्तैऽअध्वरंरिमाहिकामंमुत्तानहंस्त्तानमंसोपसद्यं ॥ यजिंष्ट्ठेन
मनंसायक्क्षिदेवानस्त्रेधतामन्न्मंनाविप्प्रोऽअग्ने ॥ ७५ ॥ धा ॥२०२॥

१ रिषस्प्पातु इति पदम् । अत्र "अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यनेन रिषः पदस्य विसर्जनीयस्य पातु पदे परे सत्वे सत्वेच "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पातुघटितपकारस्य द्वित्वे रूपम् ।

मुच्छदुग्निः ॥ धामुच्छदुग्निरिन्द्रोब्रुह्मादुेवोबृहुस्पतिं÷ ॥
सचेतसोविश्वेदुेवायुज्ञम्प्रावन्तुनᳬशुभे ॥ ७६ ॥ त्वँस्यंविष्ठ ।
दाशुषोनृँश्पांहिशृणुधीगिरं÷॥रक्षांतोकमुतत्क्मना ॥ ७७॥
[१०-१३]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामष्टादशोऽध्यायः१८॥
श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ स्वाह्वीन्त्वैकादश,
देवायज्ञंविᳬशतिः, सुरावन्तᳬसप्तदशो, दीरतान्त्रयोदशा,
च्याजानुर्दश, सोमोराजाष्टौ, सीसेनतन्त्रᳬषोडश, सप्त पञ्च

नवतिः ॥ [अ. १९ मं. ९५ अनु. ७] हरिःॐ ॥ स्वाद्वी
न्त्वा । स्वादुनातीव्रान्तीव्रेणामृतामृतेन ॥ मधुमतीम्मधु
मतासृजामिसꣳसोमेन ॥ सोमोस्यश्विभ्यांम्पच्यस्वसरस्व
त्यैपच्यस्वेन्द्रायसुत्राम्णेपच्यस्व ॥ १ ॥ परीतः ॥ परीतो
षिञ्चतासुतꣳसोमोयऽउत्तमꣳहविः ॥ दधन्वायोनर्योऽअ
प्स्वन्तरासुषावसोममद्रिभिः ॥ २ ॥ वायोःपूतः । पवित्रे

॥२०३॥

१ परीतः सिञ्चता इति पदे । अत्र "उकारमितः सिञ्चता सोपधः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४६ सू.) इत्यनेन इतःसंबन्धिविसर्गस्य सिञ्चतौ परे सोपध उकारो विधीयते परश्च मूर्धन्यो भवति इति । सोपधे ओकारे सकारस्य मूर्धन्यत्वे च परीतोषिञ्चता इति सिद्धम् ।

णप्प्रत्त्यङ्क्सोमोऽअतिंद्रुतꣳ ॥ इन्द्रंस्य्युज्ज्युꣳसखां ॥ व्वायोः
पूतःपवित्त्रेणप्प्राङ्क्सोमोऽअतिंद्रुतꣳ ॥ इन्द्रंस्य्युज्ज्युꣳसखां
॥ ३ ॥ पुनातिंते । परिस्त्रुतꣳसोमꣳसूर्य्यंस्यदुहिता ॥ व्वारेंण
शश्वंतातनां ॥ ४ ॥ ब्रह्मंक्षत्त्रम् ॥ ब्रह्मक्षत्त्रम्पंवतेतेजंऽइन्द्रि
यꣳसुरंयासोमंः सुतऽआसुतोमदांय ॥ शुक्रेणंदेवदेवताःपि
पृग्ग्धरसेनान्नँय्यजंमानायधेहि ॥ ५ ॥ कुविदङ्ग । यवंम

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०१ सू.) इत्यनेन हकारात्परस्य मकारस्य द्वित्वे प्राप्तेऽपि "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु.य.प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वविधानात्तेनैवात्र स्पर्शवर्णपरे मकारे तस्य द्वित्वम् ।

न्तोयवंश्चिद्यथादान्त्यंनुपूर्वंव्वियूयं ॥ इहेहैषाङ्कृणुहिभोजंना
॥२०४॥ निर्येबर्हिषोनमंऽउक्तिँय्यजंन्ति ॥ उपयामगृंहीतोस्याश्वि
भ्यांन्त्वासरंस्वत्यैत्त्वेन्द्रांयत्त्वासुत्राम्म्णंऽएषतेयोनिस्त्तेज
सेत्त्वाव्वीर्य्यायत्त्वाबलांयत्त्वा ॥ ६ ॥ नानाहि । वांन्देवाहिं
तꣳसदंस्कृतम्मासꣳसृक्षाथाम्परमेव्योमन् ॥ सुरात्त्वमसिंशु
ष्मिमणीसोमंऽएषमामांहिꣳसीःस्वाँय्योनिंमाविशन्तीं ॥ ७ ॥ ॥२०४॥
उपयामगृंहीतोसि ॥ उपयामगृंहीतोस्याश्विनन्तेजंःसारस्व

तंवीर्[1]य्र्यंमैन्द्रम्बलंम् ॥ एषतेयोनिर्म्मोदांयत्त्वानन्दांयत्त्वाम
हंसेत्त्वा ॥ ८ ॥ तेजोंसि ॥ तेजोंसितेजोमयिंधेहिवीर्य्यंम
सिवीर्य्यम्मयिंधेहिबलंमसिबलम्मयिंधेह्योजोस्योजोमयिंधे
हिमन्न्युरंसिमन्न्युम्मयिंधेहिसहोंसिसहोमयिंधेहि ॥ ९ ॥
साद्ध्याग्घ्रम् ॥ याद्ध्याग्घ्रंव्विषूंचिकोभौवृकंञ्चरक्क्षंति ॥ श्येन
म्पंतत्रिणंᳫसिᳫहᳫसेमम्पात्त्वᳫहंसः ॥ १० ॥ यदांपि
पेषं । मातरम्पुत्रःप्प्रमुंदितोधयंन् ॥ एतत्तदंग्ग्नेऽअनृणोभंवा

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. अ. सू.) इत्यनेन यकारस्य द्वित्वम् । एवं वीर्य्यमसि ।

सं २५ ४९१

शु. य. संहि. म्म्यहंतौपितरौमयां ॥ सम्पृचंस्त्थसम्मांभद्रेणंपृङ्क्तविपृचंस्त्थ पू. अ.
॥२०५॥ विमांपाप्प्मनांपृङ्क्त ॥ ११ ॥ [११-१] देवायज्ञम् ॥ देवाय ॥ १९ ॥
ज्ञमंतन्न्वतभेषजम्भिषजाश्विनां ॥ वाचासरंस्वतीभिषगिन्द्रा
येन्द्रियाणिदधंतः ॥ १२ ॥ दीक्क्षायैरूपम् ॥ दीक्क्षायैरूपꣳश
ष्प्पाणिप्प्रायणीयंस्यतोक्क्मानि ॥ क्रयस्यंरूपꣳसोमंस्यलाजाः
सौमाꣳशवोमधुं ॥ १३ ॥ आतित्थ्यरूपम्मासंरम् ॥ आति ॥ २०५ ॥
त्थ्यरूपम्मासंरम्महावीरस्यंनग्नहुः ॥ रूपमुपसदामेतात्ति

स्त्रोरात्रीं॑सुरासुता ॥ १४ ॥ सोमंस्यरूपम् ॥ सोमंस्यरूप
क्रीतस्यंपरिस्रुत्परिषिच्यते ॥ अश्विभ्यांन्दुग्धम्भेषजमि
न्द्रायैन्द्र॑ꣳसरस्वत्त्या ॥ १५ ॥ आसन्दीरूपम् ॥ आसन्दी
रूप॑ꣳराजासन्द्यैवेद्यैकुम्भीसुराधानी ॥ अन्तरऽउत्तरवेद्यारू
पङ्कारोतरोभिषक् ॥ १६ ॥ वेद्यावेदिः ॥ वेद्यावेदिं॑समा
प्यतेबर्हिषांबर्हिरिन्द्रियम् ॥ यूपेनयूपऽआप्यतेप्रणीतोऽ
अग्निरग्निनां ॥ १७ ॥ हविर्द्धानँयत् ॥ हविर्द्धानँयद्

श्विनाग्नीध्रँऽइय्यत्त्सरस्वती ॥ इन्द्रायैन्द्रꣳसदस्कृतम्पत्त्नीशा
लङ्गार्हपत्त्यः ॥ १८ ॥ प्रैषेभिः प्रैषान् ॥ प्रैषेभिः प्रैषा
नाप्नोत्त्याप्रीभिराप्रीर्य्यज्ञस्य ॥ प्रयाजेभिरनुयाजान्वषट्
कारेभिराहुतीः ॥ १९ ॥ पशुभिः पशून् ॥ पशुभिः पशूना
प्नोतिपुरोडाशैर्[1]हवीꣳष्या ॥ छन्दोभिः सामिधेनीर्य्या
ज्याभिर्वषट्कारान् ॥ २० ॥ धानाः करम्भः । सक्तवः परी

१ पुरः दाशैः इति पदम् । अत्र "पुरोदाशे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४४ सू.) इत्यनेन पुरशब्दघटितविसर्गस्य उकारे दाशशब्दघटितस्य दकारस्य मूर्धन्ये डकारे "उवर्ण ओकारम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ५४ सू.) इत्यनेन कंठ्यादकारादुत्तरे उवर्णे उभयो रकारोकारयोरोकारे पुरोडाशैः इति पदम् ।

वापश्पयोदधिं ॥ सोमंस्यरूपꣳहविर्षऽआमिक्षाव्वाजिंनम्म
धुं ॥ २१ ॥ धानानांꣳरूपम् ॥ धानानांꣳरूपङ्कुवंलम्परी
वापस्यंगोधूमाःꣳ ॥ सक्तूंनाꣳरूपम्बदरमुपवाकाःꣳकरम्भस्यं
॥ २२ ॥ पयंसोरूपम् ॥ पयंसोरूपँयद्यवांदुध्नोरूपङ्कर्कन्धूं
नि ॥ सोमंस्यरूपंव्वाजिनꣳसौम्म्यस्यंरूपमामिक्षा ॥ २३ ॥
आश्श्रांवय ॥ आश्श्रांवयेतिंस्त्तोत्रियाःꣳप्रत्त्याश्श्रावोऽअनुं
रूपꣳ ॥ यजेतिंधाय्यारूपम्प्रंगाथायेयजामहाः ॥ २४ ॥

अर्द्धऽऋचैरुक्थानांम् ॥ अर्द्धऽऋचैरुक्थानांᳬरूपम्पदैरा
॥२०७॥ प्नोतिनिविर्दः ॥ प्रणवैश्शस्त्राणांᳬरूपम्पयंसासोमंऽआ
प्यते ॥ २५ ॥ अश्विभ्यांम्प्रातःसवनम् ॥ अश्विभ्यांम्प्रा
तःसवनमिन्द्रेणैन्द्रम्माध्यंन्दिनम् ॥ वैश्वदेवꣳसरस्वत्यात्तृ
तीयंमाप्तꣳसवंनम् ॥ २६ ॥ वायव्यैर्वायव्यानि ॥ वायव्यैर्वा
यव्यान्याप्नोतिसतेनद्रोणकलशम् ॥ कुम्भीभ्यांमम्भृणौ ॥२०८॥
सुतेस्थालीभिंस्थालीरांप्नोति ॥ २७ ॥ यजुंर्भिराप्यन्ते ॥

यजुर्भिराप्प्यन्तेग्ग्रहाग्ग्रहैस्तोमाश्श्चविष्टुतीः ॥ छन्दोभिरु
क्थाशस्त्राणिसाम्नावभृथऽआप्प्यते ॥ २८ ॥ इडाभिर्भ
क्षान् ॥ इडाभिर्भक्षानाप्नोतिसूक्तवाकेनाशिषः ॥ शंय्यु
नापत्नी[1]सँय्याजान्त्समिष्टयजुषासँस्थाम् ॥ २९ ॥ व्रतेन
दीक्षाम् ॥ व्रतेनदीक्षामाप्नोतिदीक्षयाप्नोतिदक्षिणाम् ॥
दक्षिणाश्रद्धामाप्नोतिश्रद्धयासत्यमाप्प्यते ॥ ३० ॥ एताव

१ पत्नी संय्याजान् । अत्र "भाविभ्यः सः पं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन प्राप्तस्य षस्य "अनुसन्तनोतु०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषेधे न षत्वम् । ततः "अन्तस्थामन्तस्थास्वनुनासिकां परसस्थानाम् । (शु. य. प्रा. ४ अ. १० सू.) इत्यनेन समः मकारस्य अन्तस्थे याजान्पदे अन्तस्थामनुनासिकामापद्यते । इति पस्य यकारे अनुनासिके रूपम् ।

द्रूपम् ॥ एतावंद्रूपँय्यज्ञस्ययद्देवैर्ब्रह्मणाकृतम् ॥ तदेतत्सर्व्व
माप्नोतियज्ञेसौत्रामणीसुते ॥ ३१ ॥ [२०-२] सुरांवन्त
म्बर्हिषदंम् ॥ सुरांवन्तम्बर्हिषदंᳮसुवीरँय्यज्ञᳮहिन्न्वन्तिम
हिषानमोभिः ॥ दधांनाᳮसोमंन्दिविदेवतांसुमदेमेन्द्रँय्यज
मानाᳮस्वर्क्काः ॥ ३२ ॥ यस्ते ॥ यस्तेरसᳮसम्भृतऽओषधी
षुसोमंस्यशुष्म्मᳮसुरंयासुतस्यं ॥ तेनंजिन्न्वयजंमानम्मदेनस ॥२०८॥
रंस्वतीमश्विनाविन्द्रंमग्निम् ॥ ३३ ॥ समश्विनां ॥ सम

श्विनानमुंचेरासुरादधिसरंस्वत्त्यसुंनोदिन्द्रियाय ॥ इमन्तᳲ

शुक्कम्मधुंमन्तमिन्दुᳲसोमᳲराजांनमिहभंक्षयामि ॥ ३४ ॥

यदत्रं । रिप्तᳲरसिनंः सुतस्ययदिन्द्रोऽअपिंबच्छचीभिः ॥

अहन्तदंस्यमनंसाशिवेनसोमᳲराजांनमिहभंक्षयामि ॥ ३५ ॥

पितृभ्यंः स्वधायिभ्यंः । स्वधानमंः पितामहेभ्यंः स्वधा

यिभ्यंः स्वधानमᳲप्रपितामहेभ्यᳲस्वधायिभ्यंः स्वधान

मंः ॥ अक्षन्पितरोमीमदन्तपितरोतीतृपन्तपितरᳲपितंरᳲ

शुन्धंद्ध्वम् ॥ ३६ ॥ पुनन्तुंमा । पितरं÷सोम्म्यासं÷पुनन्तु
मापितामहाऽपुनन्तुप्प्रपितामहाः ॥ पवित्रेणशतायुषा ॥
पुनन्तुंमापितामहाऽपुनन्तुप्प्रपितामहाः ॥ पवित्रेणशतायु
षाव्विश्श्वमायुर्व्यंश्नवै ॥ ३७ ॥ अग्नऽआयूंᳪषि । पवसऽ
आसुवोर्ज्जमिषंञ्चनः ॥ आरेबांधस्वदुच्छुनाम् ॥ ३८ ॥
पुनन्तुंमा । देवजनाऽपुनन्तुमनंसाधियं÷ ॥ पुनन्तुव्विश्श्वां
भूतानिजातंवेदःपुनीहिमां ॥ ३९ ॥ पवित्रेणपुनीहि ।

माशुक्क्रेणंदेवदीद्यंत् ॥ अग्नेक्कत्त्वाक्कतुँ१॥ऽरनु ॥ ४० ॥
यत्ते । पवित्रंमर्च्चिष्ष्यग्ग्नेव्वितंतमन्तरा ॥ ब्रह्मतेनंपुनातुमा
॥ ४१ ॥ पवमानःसः ॥ पवंमानःसोऽअद्यनं÷पवित्रेंण
व्विचर्पणिः ॥ यःपोतासपुंनातुमा ॥ ४२ ॥ उभाब्भ्यांन्देव ।
सवितःपवित्रेंणसवेनंच ॥ माम्पुंनीहिव्विश्श्वतं÷ ॥ ४३ ॥
वैश्श्वदेवीपुंनती । देव्यागाद्यस्यामिमाबह्व्यस्तन्न्वोवीतपृंष्ठाः॥
तयामदंन्तःसधमादेंपुव्वयꣳस्यांमपतंयोरयीणाम् ॥ ४४ ॥

येसमानाः । समनसः पितरोयमराज्ज्ये ॥ तेषाँल्लोकः स्वधा
नमोयज्ञोदेवेषुकल्प्पताम् ॥ ४५ ॥ येसमानाः । समनसो
जीवाजीवेषुमामकाः ॥ तेषाᳫँश्रीर्म्मयिकल्प्पतामस्म्मिँल्लो
केशतᳬसमाः ॥ ४६ ॥ द्वेसृती ॥ द्वेसृतीऽअशृणवम्पितॄ
णामहन्देवानामुतमर्त्यानाम् ॥ ताब्भ्यामिदंविश्वमेजत्त्समे
तियदन्तरापितरम्मातरञ्च ॥ ४७ ॥ इदᳬहविः ॥ इदᳬह
विः प्रजननम्मेऽअस्तुदशवीरᳫँसर्व्वगणᳫँस्वस्त्तये ॥ आत्कम

सनिष्प्रंजासनिंपशुसनिंलोकसन्यंभयसनिं ॥ अग्निश्प्रजाम्बं
हुलाम्मैकरोत्त्वन्नम्पयोरेतोऽअस्म्मासुंधत्त ॥४८॥ [१७-३]
उदीरताम् ॥ उदीरतामवंरऽउत्त्परांसऽउन्मंद्ध्यमाश्पितरं॑सो
म्म्यासं॑ ॥ असुंय्यऽईयुरंवृकाऽऋतज्ञास्त्तेनोवन्तुपितरोह
वेषु ॥ ४९ ॥ अङ्गिरसोनं । पितरोनवंग्ग्वाऽअथंर्व्वाणोभृग
वंसोम्म्यासं॑ ॥ तेषांव्वयंसुमतौयज्ञियांनामपिभद्रेसौमन

१-२ प्रजासनि पशुसनि "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षकारप्राप्तौ "अनुसन्तनोतु०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिद्ध्यते ।

सेस्याम ॥ ५० ॥ येनं÷ ॥ येनंःपूर्वेपितरं÷सोम्म्यासोनूहि

रेसोमपीथंव्वसिष्ठाः ॥ तेभिर्यमःसंꣳररणोहवीꣳष्युशन्नु

शद्भिः÷प्प्रतिकाममंत्तु ॥ ५१ ॥ त्वꣳसोम ॥ त्वꣳसोमप्प्र

चिकितोमनीषात्त्वꣳरजिष्ठमनुनेषिपन्थांम् ॥ तवप्प्रणीती

पितरोनऽइन्दोदेवेषुरत्नमभजन्तधीराः ॥ ५२ ॥ त्वयाहि ॥

त्वयाहिनं÷पितरं÷सोमपूर्वेकम्माणिचक्रुःपवमानधीराः ॥

व्वन्वन्नवातःपरिधीँ१॥रपोर्णुवीरेभिरश्वैर्म्मघवाभवानः

अ॑ग्निष्वात्ताः ॥ ये॑ऽअ॑ग्निष्वात्ता ये॑ऽअन॑ग्निष्वात्ता म॒ध्ये॑ दि॒वः स्व॒धया॑ मा॒दय॑न्ते ॥ तेभ्यः॑ स्व॒राडसु॑नीतिमे॒तां य॑था व॒शन्त॒न्वं॑ कल्पयाति ॥ ६० ॥ अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्तानृ॑तु॒म॑तः ॥ अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्तानृ॑तु॒मतो॑ हवामहे नाराश॒ꣳसे सो॑मपी॒थँ य॑ऽआ॒शुः ॥ ते नो॒ विप्रा॑सः सु॒हवा॑ भवन्तु व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो र॒यी॒णाम् ॥ ६१ ॥ [१३-४] आच्या॒ जानु॑ । दक्षिण॒तो नि॒षद्ये॒मँ य॒ज्ञम॒भि गृ॑णीत॒ विश्वे॑ ॥ मा हि॑ꣳसिष्ट पितरः॒ केन॑

॥२१३॥ चिन्नोयह्वऽआगंःपुरुषताकरांम ॥ ६२ ॥ आसीनासोऽअरु
णीनांम् ॥ आसीनासोऽअरुणीनांमुपस्थेरयिन्धत्तदाशुषेम
र्त्याय ॥ पुत्रेभ्यःपितरस्तस्यवस्वःप्प्रयच्छततऽइहोर्ज्जन्द
धात ॥ ६३ ॥ यमंग्ने । कव्यवाहनत्वञ्चिन्मन्यसेरयिम् ॥
तन्नोगीर्भिःश्रवाय्यन्देवत्त्रापनयायुजंम[1] ॥ ६४ ॥ योऽअ
ग्निः । कव्यवाहनःपितृन्यक्षदृतावृधः ॥ प्रेदुहव्यानिव्वोच
तिदेवेभ्यश्चपितृभ्यऽआ ॥ ६५ ॥ त्वमंग्ने ॥ त्वमंग्नऽई ॥२१३॥

१ पनय युजम् इति पदम्। अत्र "अथोदारिथपनय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन सूत्रोक्तपदानां यकारे परे दीर्घो विधीयते। तेन पनयायुजम्।

ड्ढितश्कंव्ययवाहुनावाङ्क्ष्यानिसुरभीणिकृत्त्वी ॥ प्रादांःपितृ
ब्भ्यं÷स्वधयातेऽअंक्क्षन्नुद्धित्त्वन्देंवुप्प्रयंताहवींᳫंषिं ॥ ६६ ॥
येचं ॥ येचेहपितरोयेचनेहयाँश्चंविद्मयाँ२॥ऽउंचनप्प्रंवि
द्म ॥ त्वंव्वेंत्थयतितेजांतवेदःस्वधाभिर्य्यज्ञᳫंसुकंतञ्जुषस्व
॥६७॥ इदम्पितृब्भ्यं÷॥ इदम्पितृब्भ्योनमोंऽअस्त्वद्ययेपूर्व्वा
सोयऽउपंरासऽईयुः ॥ येपार्त्थिवेरजस्यानिषंत्तायेवांनूनᳫंसुवृ
जनांसुविक्क्षु॥६८॥ अधायथां। नःपितरःपरांसःप्प्रत्नांसोंऽ

अग्नऽऋतमाशुषाणाः ॥ शुचीदंयन्दीधितिमुक्थशासक्षामां
भिन्दन्तोऽअरुणीरपंव्रन् ॥ ६९ ॥ उशन्तंस्त्वा ॥ उशन्तंस्त्वा
निधीमह्युशन्तःसमिंधीमहि ॥ उशन्नुंशतऽआवंहपितॄन्हविषे[1]
षेऽअत्तंवे ॥ ७० ॥ अपाम्फेनेन ॥ अपाम्फेनेनुनमुंचेःशिरंऽ
इन्द्रोदंवर्त्तयः ॥ विश्वायदजंयस्पृधंः ॥ ७१ ॥ [१०-५]
सोमोराजा ॥ सोमोराजामृतंसुतऽऋजीषेणांजहान्मृत्युम् ॥ ॥२१४॥

१ पितॄन्हविषे । अत्र पितॄन् पदस्य नस्य "ऋषरेभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं प्राप्तम् । परञ्च "प्रकृत्या पदान्तीयः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९० सू.) इत्यनेन पदान्तीयस्य नकारस्य णत्वं नोपपद्यते । इति निषेधान्न णत्वम् ।

ऋतेनंसत्त्यमिन्द्रियंव्विपानंᳪशुक्कमन्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिद
म्पयोमृतम्मधुं ॥ ७२ ॥ अद्भ्यःक्षीरम् ॥ अद्भ्यःक्षीरंव्यं
पिबत्कुङ्खांङ्गिरसोधिया ॥ ऋतेनंसत्त्यमिन्द्रियंव्विपानंᳪ
शुक्कमन्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधुं ॥ ७३ ॥ सो
मंमद्भ्यः ॥ सोमंमद्भ्योव्यंपिबच्छन्दंसाहᳪसःशुंचिषत् ॥
ऋतेनंसत्त्यमिन्द्रियंव्विपानंᳪशुक्कमन्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमि
दम्पयोमृतम्मधुं ॥ ७४ ॥ शतम् ॥ ११०० ॥ अन्नांत्परिस्रु

तं÷ ॥ अन्नात्त्परिस्रुतोरसम्ब्रह्मणाव्यपिबत्क्षत्रम्पयꣳसोमम्प्र
जापतिः ॥ ऋतेनसत्त्यमिन्द्रियंव्विपानꣳशुक्क्रमन्धसऽइन्द्र
स्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७५ ॥ रेतोमूत्रम् ॥ रेतोमूत्रं
व्विजहातियोनिम्प्रविशदिन्द्रियम् ॥ गर्भोजरायुणावृतऽउ
ल्बञ्जहातिजन्मना ॥ ऋतेनसत्त्यमिन्द्रियंव्विपानꣳशुक्क्रम
न्धसऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७६ ॥ दृष्ट्वारूपे ॥२१५॥
व्याकरोत्त्सत्त्यानृतेप्प्रजापतिः ॥ अश्रद्धामनृतेदधाच्छ्र

द्धाꣳसत्त्येप्प्रजापतिः॥ ऋतेनसत्त्यमिन्द्रियंव्विपानꣳशुक्क्रम
न्धसऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७७ ॥ व्वेदेनरू
पे । व्यपिबत्सुतासुतौप्प्रजापतिः ॥ ऋतेनसत्त्यमिन्द्रियंव्वि
पानꣳशुक्क्रमन्धसऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु॥७८॥
दृष्ट्वापरिस्रुतः ॥ दृष्ट्वापरिस्रुतोरसꣳशुक्क्रेणशुक्क्रंव्यपिब
त्पयःसोमम्प्रजापतिः॥ ऋतेनसत्त्यमिन्द्रियंव्विपानꣳशुक्क्रम
न्धसऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७९ ॥ [८-६]

सीसे॑न॒तन्त्र॑म् ॥ [1]सीसे॑नतन्त्र॒म्मन॑सामनी॒षिणं॑ऽऊर्णा॑सू॒त्रेणं॑क
व॒योव्व॑यन्ति ॥ अ॒श्विना॑य॒ज्ञꣳस॑वि॒तासर॑स्व॒तीन्द्र॑स्यरू॒पव्व॑रु॑णो
भि॒षज्ज्य॑न् ॥ ८० ॥ तद॑स्य । रू॒पम॒मृत॒ꣳशची॑भिस्ति॒स्रोद॑
धु॒र्दे॒वताः॑ꣳसꣳर॒राणाः ॥ लोमा॑नि॒शष्पै॑र्ब्ब॒हु॒धान॒तोक्म॑भि॒
स्त्व॒गस्य॒माꣳस॑म॒भव॒न्नला॒जाः ॥ ८१ ॥ तद॒श्विना॑ । भि॒ष
जा॑रु॒द्रव॑र्त्तनी॒सर॑स्वतीव्वयति॒पेशो॒ऽअन्त॑रम् ॥ अ॒स्थिम॒ज्जान॒ ॥२१६॥

---

१ सीसेन तन्त्रम् । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वापत्तौ "अनुसन्तनोतु" । (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन निषिध्यते । अतो न षकार इत्यर्थः ।

म्मासँरैःकारोतरेणदधंतोगवान्त्वचि ॥ ८२ ॥ सरंस्वतीम
नंसा । पेशलंव्वसुनासंत्त्याऽभ्यांव्वयतिदर्शतंव्वपुः ॥ रसंम्प
रिस्रुतानरोहितन्नग्नहुर्द्धीरस्त्तसंरन्नवेमं ॥ ८३ ॥ पयंसाशुक्क्र
म् ॥ पयंसाशुक्क्रममृतंञ्जनित्त्रहसुरंयामूत्त्रांज्जनयन्तरेतः ॥
अपामंतिन्दुर्म्मतिम्बाधमानाऽऊवंध्यंव्वातं सर्ब्बन्तदारात्
॥ ८४ ॥ इन्द्रः सुत्रामा ॥ इन्द्रः सुत्रामाहृदयेनसत्त्यम्पुरो
सं. ३७ डाशेनसवितार्जजान ॥ यकृंत्क्लोमानंव्वरुणोभिषज्ज्यन्मतंस्न्ने

व्वायुर्व्यैर्न्नमिनातिपित्तम् ॥ ८५ ॥ आन्त्राणिंस्त्थालीः ॥ आन्त्रा
णिंस्त्थालीर्म्मधुपिन्न्वंमानागुदाःपात्राणिसुदुघानधेनुः ॥ श्ये
नस्यपत्त्रन्नप्लीहाशचीभिरासुन्दीनाभिरुदरन्नमाता ॥८६॥ कु
म्भोव्वनिष्ठुः ॥ कुम्भोव्वनिष्ठुर्ज्जनिताशचीभिर्य्यस्म्मिन्नग्ग्रेयो
न्न्याङ्गर्भोऽअन्तः ॥ प्लाशिर्व्यक्तःशतधारऽउत्त्सोदुहेनकु
म्भीस्वधाम्पितृब्भ्यः ॥८७॥ मुखꣳसत् ॥ मुखꣳसदस्यशिरऽ
इत्त्सतेनजिह्वापवित्रमश्विनासन्त्सरस्वती ॥ चप्पन्नपायुर्भि

पगंस्यब्बालोँब्बुस्त्तिर्न्नशेपोहरंसातरस्वी ॥ ८८ ॥ अश्विब्भ्या
ञ्चक्षुं÷ ॥ अश्विब्भ्याञ्चक्षुरमृतङ्ग्रहांब्भ्याञ्छागेनतेजोहविं
पांशृतेनं ॥ पक्ष्मांणिगोधूमैःकुवंलैरुतानिपेशोनशुक्क्रमासितं
ब्बसाते ॥ ८९ ॥ अविर्न्न । मेषोनासिब्बीर्य्यायप्राणस्यपन्थांऽ
अमृतोग्ग्रहांब्भ्याम् ॥ सरंस्वत्त्युपवाकैर्व्यानन्नस्यांनिबर्हिर्ब्ब
दरैर्ज्जजान ॥ ९० ॥ इन्द्रंस्यरूपम् ॥ इन्द्रंस्यरूपमृंषभोब
लांयकर्ण्णाब्भ्याꣳश्रोत्रंममृतङ्ग्रहांब्भ्याम् ॥ यवानबर्हिब्भ्रुं

विकेसंराणिकुर्कन्धुंजज्ञेमधुंसारघम्मुखांत् ॥ ९१ ॥ आत्म
न्नुपस्थें ॥ आत्मन्नुपस्थेनवृकंस्यलोमुमुखेश्मश्रूणिन
व्याघ्रलोम ॥ केशानशीर्षन्यशंसेश्रियैशिखांसिंहस्यलोम
त्त्विषिरिन्द्रियाणिं ॥ ९२ ॥ अङ्गांन्यात्मन् ॥ अङ्गांन्या
त्मन्भिषजातदश्विनात्मानमङ्गैःसमंधात्सरंस्वती ॥ इन्द्रं
स्यरूपꣳशतमांनमायुंश्चन्द्रेणज्योतिरमृतन्दधांनाः ॥ ९३ ॥
सरंस्वतीयोन्यांम् ॥ सरंस्वतीयोन्याङ्गर्भमन्तरश्विभ्याम्प

त्क्वीसुकृतम्बिभर्त्ति ॥ अपाꣳरसेनवरुणोनसाम्नेन्द्रꣳश्रियै
जनयन्नप्प्सुराजा ॥ ९४ ॥ तेजः पशूनाम् ॥ तेजः पशू
नाꣳहविरिन्द्रियावत्त्परिस्रुतापयसासारघम्मधु ॥ अश्वि
भ्यान्दुग्धम्भिषजासरस्वत्त्यासुतासुताभ्यामम्मृतꣳसोमऽइ
न्दुः ॥ ९५ ॥ [१६-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेकोन
विंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनु

---

१ अपाꣳरसेन। अत्र "ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन विधीयमानं "स्वरयवहकपैश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन एतैर्व्यवधानेऽप्यत्र णत्वं सकारस्य तदतिरिक्तवर्णस्य व्यवधानेनाप्राप्तमपि "शिलिसिमध्य०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन णत्वमेतेषु व्यवहितेषु निषिध्यते तच्छिष्यबुद्धिव्युत्पत्त्यर्थम्। स्वरयवहकपातिरिक्तवर्णव्यवधाने ऋषरेभ्यो णत्वप्राप्त्यभावात्।

वाकसूत्रम् ॥ क्षत्रस्ययोनिस्त्रयोदश, यद्देवादशा, म्यादधा
म्यष्टौ, योभूतानाञ्चतस्रः, समिद्धऽइन्द्रऽएकादश, ऽआया
त्वष्टौ, समिद्धोऽअग्निर्द्वादशा, श्विनाहविस्त्रयोदशा, श्विना
तेजसैकादश, नव नवतिः ॥ [अ. २० मं. ९० अ. ९]
हरिः ॐ ॥ क्षत्रस्ययोनिः ॥ क्षत्रस्ययोनिरसिक्षत्रस्यनाभि
रसि ॥ मात्त्वाहिꣳसीन्मामाहिꣳसीः ॥ १ ॥ निषसाद ।
धृतव्रतोवरुणःपस्त्त्यास्वा ॥ साम्राज्यायसुक्रतुः ॥ मृत्त्योः

पाहिव्विद्योत्त्पाहि ॥ २ ॥ देवस्यंत्त्वा । सवितुश्प्प्रंसवेश्विनो
र्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्याम् ॥ अश्विनोर्ब्भैषंज्ज्येनतेजंसे
ब्रह्मवर्च्चसायाभिषिंञ्चामिसरंस्वत्त्यैभैषंज्ज्येनव्वीर्य्यायान्नाद्या
याभिषिंञ्चामीन्द्रंस्येन्द्रियेणबलांयाश्रियैयशंसेभिषिंञ्चामि
॥ ३ ॥ कोंसि । कतमोसिकस्स्यैत्त्वाकायंत्त्वा ॥ सुश्श्लोंक
सुमंङ्गलसत्त्यंराजन् ॥ ४ ॥ शिरोंमे ॥ शिरोंमेश्श्रीर्य्यशोमु
खन्त्विषिःकेशांश्चश्श्मश्श्रूणि ॥ राजांमेप्प्राणोऽअमृतंᳯसम्म्रा

द्दूचक्षुर्व्विराड्ड्श्रोत्रम् ॥ ५ ॥ जिह्वामे । भुद्रंव्वाङ्महोमनोम
न्युश्स्वराड्भामः ॥ मोदाःप्प्रमोदाऽअङ्गुलीरङ्गानिमित्रम्मे
सहः ॥ ६ ॥ बाहूमे ॥ बाहूमेबलमिन्द्रियꣳहस्तौमेकर्म्म
व्वीर्य्यम् ॥ आत्माक्षत्रमुरोमम ॥ ७ ॥ पृष्ठीर्म्मे । राष्ट्रमु
दरमꣳसौग्ग्रीवाश्च्श्रोणी । ऊरूऽअरत्नीजानुनीव्विशोमेङ्गा
निसर्व्वतः ॥ ८ ॥ नाभिर्म्मे । चित्तंव्विज्ञानम्पायुर्म्मेपचिति ॥२२०॥
र्ब्भसत् ॥ आनन्दनन्दावाण्डौमेभगःसौभाग्ग्यम्पसः ॥

जङ्घाभ्याम्पद्भ्यान्धर्म्मोस्मिव्विशिराजाप्प्रतिष्ठितः ॥ ९ ॥
प्रतिक्षत्रे । प्प्रतितिष्ठामिराष्ट्रेप्प्रत्त्यश्श्वेषुप्प्रतितिष्ठामिगोषु ॥
प्रत्त्यङ्गेषुप्प्रतितिष्ठाम्म्यात्क्मन्न्प्रतिप्प्राणेषुप्प्रतितिष्ठामिपुष्टे
प्प्रतिद्द्यावापृथिव्योःप्प्रतितिष्ठामियज्ञे ॥ १० ॥ त्रयादेवाः ॥
त्रयादेवाऽएकादशत्रयस्त्रिङ्शाःसुराधसः ॥ बृहस्प्पतिपुरोहि
तादेवस्यसवितुःसवे ॥ देवादेवैरवन्तुमा ॥ ११ ॥ प्रथमाद्द्वि
तीयैः ॥ प्रथमाद्द्वितीयैर्द्वितीयास्तृतीयैस्तृतीयाःसत्त्येनस

त्त्यँऽयज्ञेनंयज्ञोयजुर्भिर्य्यजूंषिसामंभिः सामान्यृग्भिर्ऋ
चः पुरोनुवाक्याभिः पुरोनुवाक्यायाज्याभिर्य्याज्यावषट्का
रैर्वंषट्काराऽआहुतिभिराहुतयोमेकामान्त्समर्द्धयन्तुभूःस्वा
हा ॥ १२ ॥ लोमानिप्प्रयंतिः ॥ लोमानिप्प्रयंतिर्म्ममत्त्वङ्मऽ
आनंतिरागंतिः ॥ माꣳसम्मऽउपनतिर्व्वस्वस्त्थिमज्जामऽआ
नंतिः ॥ १३ ॥ [१३-१] यद्देवाः ॥ यद्देवादेवहेडनन्देवा

१ पुरोनुवाक्याभिः । अत्र समानपदे "ऋपरेभ्यो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वप्राप्तौ "इन्द्राग्नी चित्रसान्ते" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम् ।

सश्चकृमाव्रयम् अग्निर्म्मातस्मादेनंसोविश्वान्मुञ्चत्वंहं
सः ॥१४॥ यदिदिवा ॥ यदिदिवायदिनक्तमेनांसिचकृ
माव्रयम् ॥ वायुर्म्मातस्मादेनंसोविश्वान्मुञ्चत्वंहंसः
॥ १५ ॥ यदिजाग्रंत् ॥ यदिजाग्रद्यदिस्वप्नऽएनां
सिचकृमाव्रयम् ॥ सूर्य्योमातस्मादेनंसोविश्वान्मुञ्चत्वं
हंसः ॥ १६ ॥ यद्ग्रामे ॥ यद्ग्रामेयदरण्येयत्सभायाँ
यदिन्द्रिये ॥ यच्छूद्रेयदर्य्येयदेनश्चकृमाव्रयँयदेकस्या

धि॒धर्म्मा॑णि॒तस्मा॑द्वयजे॑नमसि ॥ १७ ॥ यदाप॑ः ॥ यदा॒
पो॑ऽअ॒घ्न्या॑ऽइति॒व्वरु॒णेति॒शपा॑महे॒ततो॑व्वरुणनोमुञ्च ॥ अव॑
भृथनिचुम्पुणनिचे॒रुर॑सिनिचुम्पुण॑ः ॥ अव॑दे॒वैर्दे॒वकृ॑त॒मेनो॑य॒
क्ष्यव॒मर्त्त्यै॒र्म्मर्त्त्य॑कृतम्पुरु॒राव्ण्णो॑देवरि॒षस्पा॑हि ॥ १८ ॥ स॒मु
द्रेते॑ ॥ समु॒द्रेते॒हृद॑यम॒प्स्व॒न्तः स॒न्त्वा॑वि॒श॒न्त्वोष॑धीरु॒ताप॑ः ॥
सु॒मि॒त्रि॒यान॒ऽआप॒ऽओष॑धयः सन्तुदु॒र्म्मित्रि॒यास्त्तस्म्मै॑स
न्तु॒यो॒स्म्मान्द्वेष्टि॒यञ्च॑व्व॒यन्द्वि॒ष्म्मः ॥ १९ ॥ द्रु॒प॒दादि॑वमुमु

चा॒नः॑ । स्वि॒न्नः स्ना॒तो म॑ला॑दिव ॥ पू॒तम्प॒वित्रे॑णे॒वाज्य॒मापः॑
शु॒न्धन्तु॒मैन॑सः ॥ २० ॥ उद्व॒यम् ॥ उद्व॒यन्तम॑स॒स्प॒रि॒स्वः॑
पश्य॑न्त॒ उत्त॑रम् ॥ दे॒वन्दे॑व॒त्रा सूर्य॒मग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्
॥ २१ ॥ अ॒पोऽअ॒द्य ॥ अ॒पोऽअ॒द्यान्व॑चारि॒ष॒ꣳ॒ रसे॑न॒ सम॑सृ
क्ष्महि ॥ पय॑स्वानग्न॒ऽआग॑म॒न्तम्मा॒ सꣳसृ॑ज॒ वर्च॑सा॒ प्र॒जया॑
च॒ धने॑न च ॥ २२ ॥ एधो॑सि ॥ एधो॑स्येधिषी॒महि॑ स॒मिद॑सि॒
तेजो॑सि॒ तेजो॒ मयि॑ धेहि ॥ स॒माव॑वर्त्ति पृथि॒वी स॒मु॒षाः सम॒सू

र्य्यं ÷ ॥ सम्मुद्विश्श्वंमिदञ्जगंत् ॥ वैश्श्वानुरज्ज्योंतिब्भूर्यासंव्वि
भून्कामान्व्यश्नवैभूःस्वाहां ॥ २३ ॥ [१०-२] ॥ अब्भ्या
दंधामि । सुमिधुमग्ग्नेंव्रतपतेत्त्वायिं ॥ व्रतञ्चंश्श्रुद्धाञ्चोपैमी
न्धेत्त्वांदीक्क्षुतोऽअहम् ॥ २४ ॥ यत्रुब्रह्मं । चक्क्षुत्रञ्चंसुम्म्य
ञ्चौचरंतःसुह ॥ तँल्लोकम्पुण्ण्युम्प्रज्ञेंषँय्यत्रंदेवाःसुहाग्ग्निनां
॥ २५ ॥ यत्रेन्द्रं ÷ ॥ यत्रेन्द्रंश्श्चवायुश्श्चंसुम्म्यञ्चौचरंतःसुह ॥ ॥ २२३ ॥
तँल्लोकम्पुण्ण्युम्प्रज्ञेंषँय्यत्रंसेदिर्न्नविद्यतें ॥ २६ ॥ अद्धशुनां

ते ॥ अहृशुनातेऽअहृशुश्पृञ्चयताम्परुषापरुः ॥ गन्धस्त्तेसो
मम्मवतुमदायरसोऽअच्युतः ॥ २७ ॥ सिञ्चन्तिपरि । षिञ्च
न्त्युत्सिञ्चन्तिपुनन्तिच ॥ सुरायैबभ्र्वैमदेकिन्त्वोवदतिकि
न्त्वः ॥ २८ ॥ धानावन्तङ्करम्भिणम् ॥ धानावन्तङ्करम्भि
णमपूपवन्तमुक्थिनम् ॥ इन्द्रम्प्रातर्ज्जुषस्वनः ॥ २९ ॥ बृह
दिन्द्राय । गायतमरुतोवृत्रहन्तमम् ॥ येनज्ज्योतिरजनयन्नृ
तावृधोदेवन्देवायजागृवि ॥ ३० ॥ अध्वर्य्योऽअद्रिभिः ।

सुतꣳसोमंम्पुवित्त्रऽआनंय ॥ पुनाहीन्द्रायुपातंवे ॥ ३१ ॥
[८-३] योभूतानांम् ॥ योभूतानामधिंपतिर्य्यस्मिँम्मल्लोकाऽ
अधिंश्श्रिताः ॥ यऽईशेंमहुतोमुहाँस्तेनंगृह्णामित्त्वामुहम्म
यिंगृह्णामित्त्वामुहम् ॥ ३२ ॥ उपयामगृंहीतोसि ॥ उपयाम
गृंहीतोस्युश्विभ्भ्यांन्त्वासरंस्वत्त्यैत्त्वेन्द्रांयत्त्वासुत्त्राम्म्णंऽएष
तेयोनिंरुश्विभ्भ्यांन्त्वासरंस्वत्त्यैत्त्वेन्द्रांयत्त्वासुत्त्राम्म्णें ॥ ३३ ॥ ॥२२४॥
प्राणपामें ॥ प्राणपामेंऽअपानपाश्चंक्क्षुष्प्पाःश्श्रोत्त्रपाश्चंमे ॥

व्वाचोमेंव्विश्वभेंषजोमनंसोसिव्विलायंकंꣳ ॥ ३४ ॥ अश्विनं

कृतस्यते ॥ अश्विनंकृतस्यतेसरंस्वतिकृतस्येन्द्रेंणसुत्राम्म्णांकृ

तस्यं ॥ उपंहूतऽउपंहूतस्यभक्क्षयामि ॥ ३५ ॥ [४-४]

समिंद्धऽइन्द्रंः ॥ समिंद्धऽइन्द्रंऽउषसामनीकेपुरोरुचांपूर्व्वकृ

द्वावृधानः ॥ त्रिभिर्द्देवैस्त्रिꣳशताव्वज्ज्रंबाहुर्ज्जघानंव्वृत्रंव्विदु

रोंव्ववार ॥३६॥ नराशꣳसंꣳप्प्रतिं ॥ नराशꣳसंꣳप्प्रतिशूरोमि

१ इन्द्रऽउषसा । अत्र "उषमहोभिः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेनास्मिन्परिगणितेभ्यः परेभ्य एव उषशब्दाकारस्य दीर्घविधानान्नात्र दीर्घः ।

मानस्तनूनपात्प्रतिंयज्ञस्यधामं ॥ गोभिंर्व्वपावान्मधुनासम
ञ्जन्हिरंण्ण्यैश्चन्द्रीयंजतिप्प्रचेताः ॥ ३७ ॥ ईडितोदेवैः ॥
ईडितोदेवैर्हरिंवाँ२॥ऽअभिष्टिराजुह्वांनोहविषाशर्द्धंमानः ॥
पुरन्दुरोगोत्त्रभिद्वज्ज्रंबाहुरायांतुयज्ञमुपंनोजुषाणः ॥ ३८ ॥
जुषाणोबर्हिः ॥ जुषाणोबर्हिर्हरिंवान्नऽइन्द्रंःप्प्राचीनंꣳसीद
त्प्रदिशांपृथिव्याः ॥ उरुप्प्रथाःप्प्रथंमानꣳस्योनमांदित्यैर
क्तंव्वसुभिःसजोषाः ॥ ३९ ॥ इन्द्रन्दुरंः । कवष्योधावंमा ॥२२५॥

नाव्वृषाणँऽस्यन्तुजनंयᳫँसुपत्नीᳫँ ॥ द्वारोदेवीरभितोव्विश्श्रंय
न्ताᳫँसुवीराव्वीरम्प्रथमानामहोभिᳫँ ॥ ४० ॥ [1]उषासानक्ता ।
बृहतीबृहन्तम्पयंस्वतीसुदुघेशूरमिन्द्रंम् ॥ तन्तुंन्ततम्पेशंसा
संवयंन्तीदेवानांन्देवँऽस्यंजतᳫँसुरुक्मे ॥ ४१ ॥ दैव्यामिमां
ना ॥ दैव्यामिमांनामनुंषᳫँपुरुत्राहोतांराविन्द्रंम्प्रथमासुवा
चां ॥ मूर्द्धन्यज्ञस्यमधुंनादधांना[2]प्प्राचीनञ्ज्योतिर्हविषांवृधा

१ प्रथमानामहोभिः उषासा । अत्र "उपमहोभिः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन उष इत्ययं ह्रस्वो दीर्घमापद्यते महोभिः नक्त इम् इकार-एकारौकारनकारेभ्यः परश्चेत् । तेन महोभिः परस्य उषशब्दाकारस्य दीर्घाकारः । अत्र महोभिःशब्दात्पर उषशब्दो वर्तते । २ प्राचीनञ्ज्योतिः । अत्र "स्वर-यवहकपैश्च" इत्यनेनैतैरेवव्यवधाने समानपदे "ऋपरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन विधीयमानस्य णत्वस्यात्र

तः ॥ ४२ ॥ तिस्रोदेवीः ॥ तिस्रोदेवीर्हविषावर्द्धमानाऽइ
न्द्रञ्जुषाणाजनयोनपत्नीः ॥ अच्छिन्नन्तन्तुम्पयसासरस्व
तीडादेवीभारतीविश्वतूर्त्तिः ॥ ४३ ॥ त्वष्टादधत् ॥ त्वष्टाद
धच्छुष्ममिन्द्रायवृष्णेपाकोचिष्टुर्य्यशसेपुरूणि ॥ वृषाय
जन्वृषणम्भूरिरेतामूर्द्धन्यज्ञस्यसमनक्तुदेवान् ॥ ४४ ॥ वन
स्प्पतिरवसृष्टः ॥ वनस्प्पतिरवसृष्टोनपाशैस्त्मन्यासमञ्ज

॥२२६॥

व्यवधानोक्तातिरिक्तचवर्गस्य व्यवधानेनाप्राप्तं णत्वं "शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकार-लकार-सकार-व्यवहितो मध्यमवर्गैश्चटतवर्गैर्व्यवहित ऋपरेभ्य उत्तरो नकारः प्रकृत्या भवति। इति णकारो निषिद्ध्यते तच्छिष्यबुद्धिव्युत्पत्त्यर्थम्।

ऩ्छांमितानदेवः ॥ इन्द्रंस्यहृद्यैर्ज्जठरम्पृणानःस्वदांतियज्ञ

म्मधुंनाघृतेनं ॥ ४५ ॥ स्तोकानामिन्दुंम् ॥ स्तोकाना

मिन्दुम्प्रतिशूरऽइन्द्रोंवृ[1]षायमांणोवृषभस्तुंराषाट् ॥ घृतप्रु

षामनंसामोदंमानाःस्वाहांदेवाऽअमृतांमादयन्ताम् ॥ ४६ ॥

[११-५] आयांतु ॥ आयात्त्विन्द्रोवंसऽउपंनऽइहस्तु

तःसंधमादंस्तुशूरंः ॥ वावृधानस्तविषीर्य्यस्यंपूर्व्वीर्द्यौर्न्न

क्षत्रमभिभूतिपुष्यात् ॥ ४७ ॥ आनंः ॥ आनऽइन्द्रो

१ वृषायमाणः। अत्र यकारे परे वृषशब्दाकारस्य "अथोदारिथ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन दीर्घः।

दूरादानेऽआसादभिष्टिकृद्वसेयासदुग्रः ॥ ओजिष्ठेभिर्नृपति
र्वज्जबाहुᳪसङ्गेसमत्त्सुतुर्वणिः पृतन्यून् ॥ ४८ ॥ आनः ॥
आनऽइन्द्रोहरिभिर्याँत्त्वच्छार्वाचीनोवसेराधसेच ॥ तिष्ठा
तिवज्जीमघवाविरप्शीमँय्यज्ञमनुनोवाजसातौ ॥ ४९ ॥
त्रातारमिन्द्रम् ॥ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रᳪहवेहवेसुहवᳪ
शूरमिन्द्रम् ॥ ह्वयामिशक्कम्पुरुहूतमिन्द्रᳪस्वस्त्तिनोमघवा ॥२२७॥
धात्त्विन्द्रः ॥ ५० ॥ इन्द्रः सुत्रामा ॥ इन्द्रः सुत्रामास्व

वाँ २॥ ऽअवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः ॥ बाधतान्द्वेषो ऽ
अभयङ्कृणोतु सुवीर्य्यस्य पतयः स्याम ॥ ५१ ॥ तस्यं वयम् ॥
तस्य वयᳬ सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ससुत्रा
मा स्ववाँ ऽइन्द्रो ऽअस्मे ऽआराच्चिद्द्वेषः सनुतर्य्युयोतु ॥ ५२ ॥
आमन्द्रैः ॥ आमन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्य्याहि मयूररोमभिः ॥
मा त्वा केचिन्नियमन्विन्न पाशिनोति धन्वेव ताँ २॥ ऽइहि ॥ ५३ ॥
एवेत् ॥ एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुं वसिष्ठासो ऽअभ्यर्चन्त्य

कैः ॥ सनंस्त्तुतोव्वीरवंद्धातुगोमंद्यूयम्पांतस्वास्त्तिभिᳪंसदांनः
॥ ५४ ॥ [८-६] समिंद्धोऽअग्निः ॥ समिंद्धोऽअग्निरंश्वि
नातप्प्तोघर्म्मोंव्विराट्सुतः ॥ दुहेधेनुःसरंस्वतीसोमᳪंशुक्रमि
हेन्द्रियम् ॥ ५५ ॥ तनूपाभिषजां । सुतेश्विनोभासरंस्वती ॥
मद्ध्वारजांᳪसीन्द्रियमिन्द्रांयपथिभिर्व्वहान् ॥ ५६ ॥ इन्द्रा
येन्दुंम् ॥ इन्द्रायेन्दुᳪसरंस्वतीनराशᳪसेननग्नहुंम् ॥ अधां
तामश्विनामधुंभेषजम्भिषजांसुते ॥ ५७ ॥ आजुह्वांनासरं

स्वती ॥ आजुह्वाना सरस्वतीन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम् ॥ इडा
भिरश्विनाविषꣳसमूर्जꣳसꣳरयिन्दधुः ॥ ५८ ॥ अश्विनान
मुचेः । सुतꣳसोमꣳशुक्रम्परिस्रुता ॥ सरस्वतीतमाभरद्बु
र्हिषेन्द्रायपातवे ॥ ५९ ॥ कवष्योन । व्यचस्वतीरश्विभ्यान्न
दुरोदिशः ॥ इन्द्रोनरोदसीऽउभेदुहेकामान्त्सरस्वती ॥ ६० ॥
उपासानक्तम् ॥ उपासानक्तमश्विनादिवेन्द्रꣳसायमिन्द्रि
यैः ॥ सञ्ज्ञानानेसुपेशसासमञ्जातेसरस्वत्या ॥ ६१ ॥ पातन्नः ॥

सं. ३९ ५३९

पातन्नोऽअश्विनादिवांपाहिनक्तꣳसरस्वति ॥ दैव्याहोतारा
भिषजापातमिन्द्रꣳसचासुते ॥ ६२ ॥ तिस्रस्त्रेधा । सरस्वत्य
श्विनाभारतीडा ॥ तीव्रम्परिस्रुतासोममिन्द्रायसुषुवुर्म्मदम्
॥ ६३ ॥ अश्विनाभेषजम् ॥ अश्विनाभेषजम्मधुभेषजन्नꣳ
सरस्वती ॥ इन्द्रेत्त्वष्टायशःश्रियꣳरूपꣳरूपमधुःसुते ॥ ६४॥
ऋतुथेन्द्रः ॥ ऋतुथेन्द्रोवनस्पतिःशशमानःपरिस्रुता ॥ ॥ २२९ ॥
कीलालमश्विभ्याम्मधुदुहेधेनुःसरस्वती ॥ ६५ ॥ गोभिर्न्न ।

सोमंमश्विनामासंरेणपरिस्रुतां ॥ समंधातद्ध्सरंस्वत्त्यास्वाहे
न्द्रैसुतम्मधुं ॥ ६६ ॥ [१२-७] अश्विनांहविः ॥ अश्वि
नांहविरिन्द्रियन्नमुंचेर्द्धियासरंस्वती ॥ आशुक्कमांसुराद्दसुंम
घमिन्द्रांयजभ्रिरे ॥ ६७ ॥ यमश्विनां ॥ यमश्विनासरं
स्वतीहविषेन्द्रमवंर्द्धयन् ॥ सबिंभेदब्बलम्मघन्नमुंचावासुरेस
चां ॥ ६८ ॥ तमिन्द्रंम् ॥ तमिन्द्रंम्पशवद्ध्सचाश्विनोभासरं
स्वती ॥ दधांनाऽअभ्यनूषतहविषांयज्ञऽइंन्द्रियैः ॥ ६९ ॥
५४१

शु. य. संहि. ॥२३०॥ पू. अ. ॥ २० ॥

सऽइन्द्रे ॥ सऽइन्द्रऽइन्द्रियन्दधुःसविताव्वरुणोभगः ॥ ससु
त्रामाहविष्प्पतिर्य्यजमानायसश्चत ॥७०॥ सविताव्वरुणꣳ ॥
सविताव्वरुणोदधद्यजमानायदाशुषे ॥ आदत्तनमुचेर्व्वसुसुत्रा
माबलमिन्द्रियम् ॥ ७१ ॥ व्वरुणꣳक्षत्रम् ॥ व्वरुणꣳक्षत्रमि
न्द्रियम्भगेनसविताश्रियम् ॥ सुत्रामायशसाबलन्दधानाय
ज्ञमाशत ॥ ७२ ॥ अश्विनागोभिः ॥ अश्विनागोभिरिन्द्रि
यमश्वेभिर्व्वीर्य्यम्बलम् ॥ हविषेन्द्रꣳसरस्वतीयजमानमवर्द्ध ॥२३०॥

यन् ॥ ७३ ॥ तानासंत्त्या । सुपेशंसाहिरंण्ण्यवर्त्तनीनरां ॥
सरंस्वतीहुविष्म्मतीन्द्रकर्म्मँसुनोवत ॥ ७४ ॥ ताभिपजां ।
सुकर्म्मँणासासुदुघासरंस्वती ॥ सव्वृंत्रहाशतक्कंतुरिन्द्रांयदधु
रिन्द्रियम् ॥ ७५ ॥ युवꣳसुरामंम् ॥ युवꣳसुरामंम
श्विनानमुंचावासुरेसर्चां ॥ विपिपानाꣳसंरस्वतीन्द्रङ्कर्म्मँ
स्वावत ॥ ७६ ॥ पुत्रमिंवपितरौं ॥ पुत्रमिंवपितरांव
श्विनोभेन्द्रावथुꣳकाव्यैँर्दꣳसनांभिꣳ ॥ यत्त्सुरामंव्यपिंबꣳश

चींभिḥसरंस्वतीत्त्वामघवन्नभिष्णक् ॥ ७७ ॥ यस्म्मिन्न
॥२३१॥ श्श्वांसḥ ॥ यस्म्मिन्नश्श्वांसऽऋषभासंऽउक्क्षणोंव्वशामेषाऽअंवसृ
ष्ट्टासऽआहुंताḥ ॥ कीलालपेसोमंपृष्ठायव्वेधसेंहृदामतिञ्जंनय
चारुंमग्ग्नयें ॥ ७८ ॥ अहांव्यग्ग्ने । हविरास्येतेस्रुचींवघृत
ञ्चम्म्वींवसोमंः ॥ व्वाजसनिंᳪरयिमस्म्मेसुवीरंम्प्रशस्त्तन्धें
हियशसंम्बृहन्तंम् ॥ ७९ ॥ [१३-८] शतम् १२०० ॥
अश्श्विनातेजंसा ॥ अश्श्विनातेजंसाचक्क्षुंःप्प्राणेनसरंस्वतीव्वी

ऽर्षम् ॥ वाचेन्द्रोबलेनेन्द्रायदधुरिन्द्रियम् ॥ ८० ॥ गोमं
दूषुणासत्त्या ॥ [1]गोमंदूषुणासत्त्याश्वांवद्यातमश्विना ॥ वृत्ती
रुद्रानृपाय्यम् ॥ ८१ ॥ नयत् ॥ नयत्त्परोनान्तरऽआदधृ
र्षन्नृषण्वसू ॥ दुःशःसोमर्त्त्यौरिपुः ॥ ८२ ॥ तानेः ॥
तानऽआवोढमश्विनारयिम्पिशङ्गसन्दृशम् ॥ धिष्ण्यांवरि
वोविदम् ॥ ८३ ॥ पावकानेः ॥ पावकानःसरस्वतीवाजे

---

१ गोमदूपु णासत्या । अत्र समानपदत्वाभावेन णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वस्य निपातः ।

भिर्व्वाजिनीवती ॥ युज्ञंव्वष्टुधियावसुः ॥ ८४ ॥ चोदयित्री
सूनृतानाम् ॥ चोदयित्रीसूनृतानाञ्चेतन्तीसुमतीनाम् ॥
यज्ञन्दधेसरस्वती ॥ ८५ ॥ महोऽअर्ण्णः ॥ महोऽअर्ण्णः
सरस्वतीप्प्रचेतयतिकेतुना ॥ धियोव्विश्वाव्विराजति ॥ ८६ ॥
इन्द्रायाहि । चित्रभानोसुताऽइमेत्त्वायवः ॥ अण्वीभिस्त्त
नापूतासः ॥ ८७ ॥ इन्द्रायाहि । धियेषितोव्विप्रजूतः ॥२३२॥

१ चित्रभानो । अत्र समानपदे "ऋपरेभ्यः" इत्यनेन भस्य व्यवधानेनाप्राप्तौ "स्वरयवहकपैश्च" इत्यनेन पवर्गव्यवधानेऽपि णत्वप्रतिप्रसवेन पुनर्णत्वप्राप्तौ "इन्द्राग्नी चित्रभानो°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन निषिद्ध्यते ।

सुतावतः[1] ॥ उपब्रह्माणिवाघतः ॥ ८८ ॥ इन्द्रायाहि ॥
इन्द्रायाहितूतुजानऽउपब्रह्माणिहरिवः ॥ सुतेदधिष्वनश्च
नः ॥ ८९ ॥ अश्विनापिबताम् ॥ अश्विनापिबताम्मधुसर
स्वत्यासजोषसा ॥ इन्द्रःसुत्रामावृत्रहाजुषताꣳसोम्म्यम्म
धु ॥ ९० ॥ [११-९] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांविंशति-
तमोऽध्यायः ॥ २० ॥ पूर्वविंशतौ मंत्रसंख्या १२११ ॥

१ सुतावतः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुनतिश्वसुत॰" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे सुतस्याकारस्य दीर्घः ।

इति श्रीवाजसनेयसंहितायां पूर्वविंशतिः समाप्ता ॥

अथ श्रीवाजसनेयसंहितोत्तरविंशतिप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ इमम्मे, समिद्धोऽ
अग्निरेकादशकौ, व्वसन्तेनऽऋतुना पूड्, होतायक्षत्त्समिधा
ग्निन्द्वादशा, श्विनौछागस्य सप्त, देवम्बर्हिश्चतुर्दश, षडेक
षष्टिः [अ. २१ मं. ६१ अनु. ६] ॥ हरिः ॐ ॥ इमम्मे। व्वरु
णश्रुधीहवंमद्याचंमृडय ॥ त्वामंवस्युराचंके ॥ १ ॥ तत्त्वां ।
यामिब्रह्मंणाव्वन्दंमानस्तदाशांस्तेयजंमानोहविर्भिः ॥
अहेडमानोव्वरुणेहबोद्ध्युरुशꣳसमानऽआयुःप्प्रमोषीः ॥ २ ॥ ॥ १ ॥

त्वन्नं÷ ॥ त्वन्नोऽअग्नेव्वरुणस्यव्विद्वान्देवस्यहेडोऽअ[1]वयासि

सीष्ठाः ॥ यजिष्ठोव्वह्नितमःशोशुचानोव्विश्वाद्वेषांꣳसिप्रमुमु

ग्ध्यस्म्मत् ॥ ३ ॥ सत्त्वम् ॥ सत्त्वन्नोऽअग्नेवमोभवोतीनेदि

ष्ठोऽअस्याऽउषसोव्युष्टौ ॥ अवयक्ष्वनोव्वरुणꣳरराणोव्वीहिमृ

डीकꣳसुहवोनऽएधि ॥ ४ ॥ महीमूषु । मा[2]तरꣳसुव्रतानामृत

---

१ अवयासिसीष्ठाः । अत्र "भाविभ्यः स षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ "पृथिविदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे न षत्वम् । २ मातरसुव्रतानाम् । वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः । या. शि. । मात्रिके ह्रस्ववर्णपूर्वेऽनुस्वारो द्विमात्रिको दीर्घꣳइत्याकारको ज्ञेयः। अत्र "अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्द्धमात्रा पूर्वा चार्धमात्रा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) इति लिङ्गम् ।

स्यपत्नीमवसेहुवेम ॥ तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूचीꣳसुशर्म्मा
णमदितिꣴसुप्प्रणीतिम् ॥ ५ ॥ सुत्रामाणम्पृथिवीम् ॥ सुत्रा
माणम्पृथिवीन्द्यामनेहसꣴसुशर्म्माणमदितिꣴसुप्प्रणीतिम् ॥
दैवीन्नाव[1]ꣳस्वरित्रामनागसमस्रवन्तीमारुहेमास्वस्तये ॥ ६ ॥
सुनावमारुहेयम् ॥ सुनावमारुहेयमस्रवन्तीमनागसम् ॥
शतारि[2]त्राꣳस्वस्तये ॥ ७ ॥ आनः ॥ आनोमित्रावरुणाघृ ॥ २ ॥

१-२ संयोगाद्यश्च यो भवेत्। या. शि.। यत्र संयोगाद्यो मात्रिको द्विमात्रिको वा वर्णः सोऽपि ऋवर्णव्यञ्जनादिगं संयोगाद्यं वर्जयित्वा ह्रस्वं एकमात्रिको भवति न तु गुरुभूतः। तत्र ह्रस्वोच्चारणप्रदर्शकं ꣳ इत्याकारकं चिह्नं ज्ञेयम्। दीर्घस्य ꣴ इत्याकारकं चिह्नम्।

तैर्ग्गंर्व्यूंतिमुक्क्षतम् ॥ मद्धारजांछंसिसुक्क्रतू ॥ ८ ॥ प्रबाहवां ।
सिसृतञ्जीवसेंनुऽआनोगव्यूंतिमुक्क्षतङ्कृतेनं ॥ आमाजनेंश्श्र
वयतँरुयुवानाश्श्रुतम्मेंमिंत्रावरुणाहवेमा ॥ ९ ॥ शन्नं÷ ॥
शन्नोंभवन्तुव्वाजिनोहवेंषुदेवतांतामितद्रंवठंस्वर्क्काः[१] ॥ जम्भय
न्तोहिंवृकुहुरक्क्षांछंसिसनेंम्म्युस्म्मद्युंयवन्नमींवाठं ॥ १० ॥
व्वाजेंवाजेवत । व्वाजिनोनोधनेंषुव्विप्प्राऽअमृताऽऋतज्ञाठं ॥

१ रक्षाछंसि । द्विमात्रे मात्रिकः स्यात् । या. शि. । यत्र द्विमात्रिकः पूर्ववर्णस्तत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वारः छं इत्याकारकः । अत्र "दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वा चाद्ध्यर्धा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) लिङ्गम् ।

अस्यमद्ध्वं÷पिबतमादयंद्ध्वन्तृप्तायांतपथिभिर्द्देवयानैंः॥ ११ ॥
[११-१] समिंद्धोऽअग्निः । समिधासुसंमिद्धो
व्वरेंण्ण्यः ॥ गायत्रीच्छन्दंऽइन्द्रियन्त्र्यविर्ग्गौर्व्वयोदधुः
॥ १२ ॥ तनूनपाच्छुचिंव्व्रतः ॥ तनूनपाच्छुचिंव्व्रतस्त्तनूपा
श्चसरंस्वती ॥ उष्णिहाच्छन्दंऽइन्द्रियंन्दित्त्यवाड्गौर्व्वयो
दधुः ॥ १३ ॥ इडांभिरग्निः ॥ इडांभिरग्निरीड्यःसोमो ॥ ३ ॥
देवोऽअमंर्त्त्यः ॥ अनुष्टुप्छन्दंऽइन्द्रियम्पञ्चांविर्ग्गौर्व्वयो

दधुः ॥१४॥ सुबर्हिरग्निः । पूषण्वान्त्स्तीर्णबर्हिरमर्त्त्यः ॥
बृहतीच्छन्दऽइन्द्रियन्त्रिवत्सोगौर्वयोदधुः ॥ १५ ॥ दुरो
देवीः ॥ दुरोदेवीर्दिशोमहीर्ब्रह्मादेवोबृहस्पतिः ॥ पङ्क्तिश्छ
न्दऽइहेन्द्रियन्तुर्य्यवाड्गौर्वयोदधुः ॥ १६ ॥ उषेयह्वी ॥
उषेयह्वीसुपेशसाविश्वेदेवाऽअमर्त्त्याः ॥ त्रिष्टुप्छन्दऽइहेन्द्रि
यम्पष्ठवाड्गौर्वयोदधुः ॥ १७ ॥ दैव्याहोतारा । भिषजेन्द्रे
णसयुजायुजा ॥ जगतीच्छन्दऽइन्द्रियमनड्वान्गौर्वयोदधुः

॥ १८ ॥ तिस्रऽइडा ॥ तिस्रऽइडासरस्वतीभारतीमरुतो
विशः ॥ विराट्छन्दऽइहेन्द्रियन्धेनुर्गौर्नवयोदधुः ॥ १९ ॥
त्वष्टातुरीपः ॥ त्वष्टातुरीपोऽअद्भुतऽइन्द्राग्नीपुष्टिवर्द्धना ॥
द्विपदाच्छन्दऽइन्द्रियमुक्षागौर्नवयोदधुः ॥ २० ॥ शमि
तानः ॥ शमितानोवनस्पतिःसवितापसुवन्भगम् ॥ ककु
प्छन्दऽइहेन्द्रियंवशावेहद्वयोदधुः ॥ २१ ॥ स्वाहायज्ञम् ॥ ॥ ४ ॥
स्वाहायज्ञंवरुणःसुक्षत्रोभेषजङ्करत ॥ अतिच्छन्दाऽइन्द्रि

यंबृहदुपभोगौर्व्वयोदधुः ॥ २२ ॥ [११-२] व्वसन्तेनऽऋतुनां । देवाव्वसंवस्त्रिवृतास्तुताः ॥ रथन्तरेणतेजंसाहविरिन्द्रेव्वयोदधुः ॥ २३ ॥ ग्रीष्मेणऽऋतुनां । देवारुद्राःपंञ्चदशेस्तुताः ॥ बृहतायशंसाबलंᳬहविरिन्द्रेव्वयोदधुः ॥२४॥ व्वर्षाभिर्ऋतुनां । दित्यास्तोमेसप्तदशेस्तुताः ॥ व्वैरूपेणंव्विशौजंसाहविरिन्द्रेव्वयोदधुः ॥ २५ ॥ शारदेनऽऋतुनां । देवाऽएंकविᳬशऽऋभवंस्तुताः ॥ व्वैराजेनंश्रियाश्रियंᳬहवि

रिन्द्रे॑ व॒यो॑ दधुः ॥ २६ ॥ हे॒म॒न्तेन॑ऽऋ॒तुना॑ । दे॒वास्त्रि॑ण॒वे म॒रुत॑

स्तु॒ताः ॥ बले॑न॒ शक्व॑रीः॒ सहो॑ ह॒विरिन्द्रे॑ व॒यो॑ दधुः ॥ २७ ॥ शै॒शि॒

रेण॑ऽऋ॒तुना॑ । दे॒वास्त्र॑यस्त्रि॒ꣳशे॒ऽमृता॑ स्तु॒ताः ॥ स॒त्येन॑ रे॒वतीः॑ क्ष॒

त्रꣳ ह॒विरिन्द्रे॑ व॒यो॑ दधुः ॥ २८ ॥ [६-३] होता॑ यक्षत् । होता॑ य

क्षत्स॒मिधा॒ऽग्निमि॒डस्प॒दे॒ऽश्विनेन्द्र॒ꣳ सर॑स्वतीम॒जो धू॒म्रो न गो॒

धू॒मैः कुव॑लै॒र्भे॒ष॒जम्मधु॒ शष्पै॒र्न तेज॑ऽइन्द्रि॒यम्पय॒ः सोम॑ः परि॒

स्रु॒ता॑ घृ॒तम्मधु॒ व्य॑न्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्य्यज ॥ २९ ॥ होता॑ यक्षत्त

१ पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु यः । जशब्द इति विज्ञेयो योऽन्यः स य इति स्मृतः । या. शि. । अत्र पदादौ यकारस्य सत्त्वाज्जकारो च्चारणम् ।

नूनपात्त्सरस्वतीम् ॥ होतायक्षत्तनूनपात्त्सरस्वतीमविर्म्मे
षोनभेषजम्पथामधुमताभरन्नश्विनेन्द्रायवी[1]र्य्यम्बदरैरुपवा
काभिर्भेषजन्तोक्मभिꣳपयꣳसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्य
न्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३० ॥ होतायक्षन्नराशꣳसन्न
नग्नहुम्पतिꣳसुरयाभेषजम्मेषःसरस्वतीभिषग्ग्रथोनचन्द्रय
श्विनोर्व्वपाऽइन्द्रस्यवीर्य्यम्बदरैरुपवाकाभिर्भेषजन्तोक्मभिꣳ
पयꣳसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३१ ॥

१ अत्र रकारयकारयोः संयोगाज्जकारोच्चारणम् । एवं होतर्य्यजेत्यादौ ।

शु. य. संहि. ॥ ६ ॥

होतायक्षदिडेडितः ॥ होतायक्षदिडेडितऽआजुह्वानꣳसर उ. वि
स्वतीमिन्द्रम्बलेनवर्द्धयन्नृषभेणगवेन्द्रियमश्विनेन्द्रायभेषजँ
ऽयवैः कर्कन्धुभिर्म्मधुलाजैर्न्नमासरम्पयꣳसोमः परिस्रुताघृत ॥ २१ ॥
म्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३२ ॥ होतायक्षद्बर्हि
रूर्णम्म्रदाꣳ ॥ होतायक्षद्बर्हिरूर्णम्म्रदाभिषङ्नासत्या
भिषजाश्विनाश्वाशिशुमतीभिषग्धेनुःसरस्वतीभिषग्दुहऽइ ॥ ६ ॥
न्द्रायभेषजम्पयꣳसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोत

५६०

र्य्यजं ॥ ३३ ॥ होतायक्षद्दुरोदिशं÷ । कवष्योनव्यचंस्व
तीरश्विभ्यान्नदुरोदिशऽइन्द्रोनरोदंसीदुघेंदुहेधेनुश्सरंस्वत्य
श्विनेन्द्रांयभेषजꣳशुक्कन्नज्योतिंरिन्द्रियम्पयꣳसोमं÷परिस्रु
तांघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यजं ॥ ३४ ॥ होतायक्ष
त्सुपेशंसोषे । नक्तन्दिवाश्विनासमंञ्जातेसरंस्वत्यात्त्विषिमि
न्द्रेनभेषजꣳश्येनोनरजंसाहृदाश्रियानमासंरम्पयꣳसोमं÷
परिस्रुतांघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यजं ॥ ३५ ॥ होताय

क्षद्दैव्याहोतारा । भिषजाश्विनेन्द्रन्नजागृविदिवानक्तन्नभे
षजैः शूषꣳसरस्वतीभिषक्सीसेनदुहऽइन्द्रियम्पयꣳसोमः परि
स्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्यज ॥ ३६ ॥ होतायक्ष
त्तिस्रोदेवीः ॥ होतायक्षत्तिस्रोदेवीर्न्नभेषजन्त्रयस्त्रिधात
वोपसोरूपमिन्द्रेहिरण्ययमश्विनेडानभारतीवाचासरस्वती
महऽइन्द्रायदुहऽइन्द्रियम्पयꣳसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्य ॥ ७ ॥
न्त्वाज्ज्यस्यहोतर्यज ॥ ३७ ॥ होतायक्षत्सुरेतसमृ

षभम् ॥ होतायक्षत्सुरेतसमृषभन्नर्य्यापसन्त्वष्टारमिन्द्र

मश्विनाभिषजन्नसरस्वतीमोजोनजूतिरिन्द्रियंवृकोनरभसो

भिषग्ग्यशꣳसुरयाभेषजꣳश्रियानमासरम्पयꣳसोमः परिस्रु

तांघृतम्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३८ ॥ होतायक्षद्व

नस्प्पतिꣳशमितारम् ॥ होतायक्षद्वनस्प्पतिꣳशमितारꣳश

तक्क्रतुम्भीममन्नमन्न्युꣳराजानंव्याग्घ्रन्नमसाश्विनाभामꣳसर

---

१ "वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः" या. शि. । मात्रिके (ह्रस्ववर्णपूर्वे) अनुस्वारो द्विमात्रिकः ꣳ इत्याकारको दीर्घो ज्ञेयो लेख्यश्च । अत्र अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्द्धमात्रा पूर्वा चार्धमात्रा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) इत्यनेन चोक्तम्। अत्र मन्न्युं राजानम् इत्यत्रानुस्वारस्य ह्रस्ववर्णपूर्वत्वं वर्तते।

सं. ४१

स्वतीभिषगिन्द्रायदुहऽइन्द्रियम्पयꣳसोमं परिस्रुताघृतम्मधु
व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३९ ॥ होतायक्षदग्निꣳस्वाहा ॥
होतायक्षदग्निꣳस्वाहाज्ज्यस्यस्तोकानाꣳस्वाहामेदसाम्पृथ
क्स्वाहाछागमश्विभ्याꣳस्वाहामेषꣳसरस्वत्त्यैस्वाहऽऋषभ
मिन्द्रायसिꣳहायसहसऽइन्द्रियꣳस्वाहाग्निन्नभेषजꣳस्वाहा
सोममिन्द्रियꣳस्वाहेन्द्रꣳसुत्रामाणꣳसवितारंव्वरुणम्भिषजा ॥ ८ ॥
म्पतिꣳस्वाहाव्वनस्प्पतिम्प्प्रियम्पाथोनभेषजꣳस्वाहादेवाऽआ

ज्यपाजुषाणोऽअग्निर्भैषजम्पयꣳसोमःपरिस्रुतोघृतम्मधुव्य
न्त्वाज्यस्यहोतर्यज ॥४०॥ [१२-४] होतायक्षदश्विनौ
छागस्य। वपायामेदसोजुषेताꣳहविर्होतर्यज ॥ होतायक्ष
त्सरस्वतीम्मेषस्यवपायामेदसोजुषताꣳहविर्होतर्यज ॥ हो
तायक्षदिन्द्रमृषभस्यवपायामेदसोजुषताꣳहविर्होतर्यज
॥४१॥ होतायक्षदश्विनौसरस्वतीम् ॥ होतायक्षदश्विनौसर

---

१ "द्विमात्रिके मात्रिकः स्यात्" या. शि.। यत्र द्विमात्रिकः पूर्ववर्णः (दीर्घस्वरः) तत्रानुस्वारो ह्रस्वः ꣳ इत्याकारको ज्ञेयो लेख्य उच्चारणीयश्च। अत्र "दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वा चाद्ध्यर्धा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) प्रमाणम्। अत्र "जुषतां ꣳ हविः" इति पदे दीर्घवर्णपूर्वोऽनुस्वारो वर्तते।

स्वतीमिन्द्रꣳसुत्रामाणमिमेसोमाꣳसुरामाणश्च्छागैर्न्नमेषैर्ऋ
षभैःसुताःशष्पैर्न्नतोक्मभिर्ल्लाजैर्म्महस्वन्तोमदामासरेणपरि[1]
ष्कृताःशुक्क्राःपयस्वन्तोमृताःप्रस्थितावोमधुश्च्युतस्तानश्वि
नासरस्वतीन्द्रःसुत्रामावृत्रहाजुषन्ताꣳसोम्म्यम्मधुपिबन्तुम
दन्तुव्यन्तुहोतर्य्यज ॥४२॥ होतायक्षदश्विनौछागस्य । हवि
षऽआत्तामद्यमद्ध्यतोमेदऽउद्भृतम्पुराद्द्वेषोभ्यःपुरापौरुषेय्या ॥ ९ ॥

१ परिष्कृता । अत्र "परिकृते पकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५३ सू.) इत्यनेन परिपदं कृते परे पकारेण व्यवधीयते । ततोऽत्र "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वं प्राप्तं परञ्च "ऋवर्णे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन कृतघटितकारे परे द्वित्वस्य निषेधात् द्वित्वं न ।

गृभोघस्त्तांन्नूनङ्घासेऽअंज्ज्राणाँय्यवंसप्प्रथमानाꣳसुमत्त्क्षंरा
णाꣳशतरुद्द्रियांणामग्निष्ष्वात्तानाम्पीवो[1]पवसनानाम्पार्श्र्व
तःश्श्रोणितःश्शितामतऽउंत्त्सादतोङ्गांदङ्गादवंत्तानाङ्करंतऽए
वाश्विनांजुषेतांꣳहविर्होतर्य्यंज ॥ ४३ ॥ होतांयक्क्ष
त्त्सरंस्वतीम्मेषस्यं । हविषऽआवंयदद्यमंद्ध्यतोमेदऽउद्भृंत
म्पुराद्द्वेषोब्भ्यःꣳपुरापौरुंषेय्यागृभोघसंन्नूनङ्घासेऽअंज्ज्राणाँय्य
वंसप्प्रथमानाꣳसुमत्त्क्षंराणाꣳशतरुद्द्रियांणामग्निष्ष्वात्ता

१ पीवः उपवसनानाम् इत्यत्र "उपवसने पीवः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १४ सू.) इत्यनेन उपवसने परे विसर्जनीयस्य लोपे "उवर्ण ओकारम्"

नाम्पीवोपवसनानाम्पार्श्वतः[1]श्रोणितश्शितामुतऽउत्त्सादतो
ङ्गादङ्गादवत्तानाङ्करदेवꣳसरस्वतीजुषताꣳहविर्होतर्यज
॥ ४४ ॥ होतायक्षदिन्द्रमृषभस्य । हविषऽआवयदद्य मध्य
तोमेदऽउद्भृतम्पुराद्वेषोभ्यःपुरापौरुषेय्यागृभोघसन्नूनङ्घासेऽ
अञ्ज्ज्राणाँऽयवसप्प्रथमानाꣳसुमत्त्क्षराणाꣳशतरुद्द्रियाणा
मग्निष्ष्वात्तानाम्पीवोपवसनानाम्पार्श्वतःश्रोणितश्शिताम् ॥ १० ॥

(शु. य. प्रा. ४ अ. ५३ सू.) इति गुणे रूपं भवति । [1] अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते इति सूत्रेण शकारस्य द्वित्वे प्राप्तेऽपि "नास्वरपूर्वा०" इति सूत्रस्य वृत्तौ विसर्जनीयाद्व्यञ्जनपरस्य द्वित्वञ्चेत्स्पर्शवर्णस्यैवेति नियमात्स्पर्शातिरिक्तशकारस्य द्वित्वं न भवति । तेन न द्वित्वम् ।

तऽउंत्त्सादुतोङ्गांदङ्गादवंत्तानाङ्कंरंदेवमिन्द्रोंजुषतांᳪंहुविर्हों
तुर्व्यंज ॥ ४५ ॥ होतांयक्षद्वनुस्प्पतिंमुभि। हिपिष्टतंमया
रभिंष्ठयारशुनयाधिंत ॥ यत्राुश्विनोश्च्छागंस्यहुविषंः प्प्रिया
धामांनियत्रसरंस्वत्त्यामेषस्यंहुविषंः प्प्रियाधामांनियत्रेन्द्रंस्य
ऽऋषभस्यंहुविषंः प्प्रियाधामांनियत्राुग्नेःशप्प्रियाधामांनियत्र
सोमंस्यप्प्रियाधामांनियत्रेन्द्रंस्यसुत्राम्म्णंः प्प्रियाधामांनियत्रं
सवितुःशप्प्रियाधामांनियत्रवरुंणस्यप्प्रियाधामांनियत्रवनुस्प्प

शु. य. संहि.

॥ ११ ॥ तेंऽप्प्रियापाथांꣳसियत्त्रंदेवानामाज्ज्यपानाम्प्प्रियाधामानिय उ. वि. भ.

त्राग्नेर्होतुः प्प्रियाधामानितत्त्रैतान्प्रस्तुत्त्येवोपस्तुत्त्येवोपाव ॥ २१ ॥

स्स्रक्षद्द्रभीयसऽइवकृत्त्वीकरंदेवन्देवोव्वनस्प्पतिर्ज्जुषताꣳहवि

र्होतर्य्यज ॥४६॥ होतायक्षदग्निꣳस्विष्टकृतम् ॥ होतायक्षद

ग्निꣳस्विष्टकृतमयाडग्निरश्विनोश्छागस्यहविषः प्प्रियाधा

मान्ययाट्सरस्वत्यामेषस्यहविषः प्प्रियाधामान्ययाडिन्द्रस्यऽ ॥ ११ ॥

---

१ "संयोगाद्यश्च यो भवेत्" या. शि.। यद्यनुस्वारस्य पूर्वो वर्णो दीर्घो वा ह्रस्वः संयोगाद्यश्चेत्तदाऽनुस्वारो मात्रिकोꣳइत्याकारको ह्रस्वो ज्ञेयो लेख्य उच्चारणीयश्च सर्वत्र। परञ्च यत्र संयोगाद्य ऋवर्णव्यञ्जनादिगो दीर्घो वा ह्रस्वो वर्णस्तत्र तु ꣴइत्याकारकोऽनुस्वारो दीर्घो ज्ञेयो बोद्ध्यः। यथा देवानां हृदयेन।

ऋषभस्यंहविषंः प्प्रियाधामान्न्ययांऽअग्नेः प्प्रियाधामान्न्ययाट्सो
मंस्य प्प्रियाधामान्न्ययाडिन्द्रंस्यसुत्राम्म्णंः प्प्रियाधामान्न्ययांट्स
वितुः प्प्रियाधामान्न्ययाड्वरुंणस्य प्प्रियाधामान्न्ययाड्वन
स्प्पतेंः प्प्रियापाथाᳫंस्ययांड्देवानांमाज्ज्यपानांम्प्प्रियाधामांनि
यक्षंदग्नेर्होतुंः प्प्रियाधामांनियक्षत्त्स्वम्मंहिमानमायंजता
मेज्ज्याऽइषंः कृणोतुसोऽअंद्ध्वराजातवेंदाजुषतांᳫंहविर्होतर्य्य
जं॥४७॥ [७-५] देवम्बर्हिः[1]। सरंस्वतीसुदेवमिन्द्रेंऽअश्विनां॥

१ रकारहकारयोगेऽत्र करिण्यादीनां पंचस्वरभक्तीनां मध्ये "करिणी रहयोर्योगे" (या. शि.) इत्यनेन करिणी स्वरभक्तिर्ज्ञेया। एवं सर्वत्र।

तेजोनचक्क्षुरक्क्ष्योर्बर्हिषादधुरिन्द्रियंव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्यन्तु
यज ॥ ४८ ॥ देवीर्द्वारंः ॥ देवीर्द्वारोऽअश्विनाभिषजे
न्द्रेसरस्वती ॥ प्राणन्नव्वीर्य्यन्नासिद्वारोदधुरिन्द्रियंव्वसुवनेव्वसु
धेयस्यव्यन्तुयज ॥ ४९ ॥ देवीऽउषासौ ॥ देवीऽउषासाव
श्विनासुत्रामेन्द्रेसरस्वती ॥ बलन्नव्वाचमास्यऽउषाब्भ्यान्दधुरि
न्द्रियंव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्यन्तुयज ॥ ५० ॥ देवीजोष्ट्री ॥ ॥ १२ ॥
देवीजोष्ट्रीसरस्वत्त्यश्विनेन्द्रमवर्द्धयन् ॥ श्रोत्रन्नकर्ण्णयोर्य्य

शो॒जोऽष्टीँ॑भ्यान्द॑धुरिन्द्रि॒यं॑व्वसु॒वने॑व्वसु॒धेय॑स्य॒व्यन्तु॒यज॑ ॥५१॥
दे॒वीऽऊ॒र्ज्जाहु॑ती ॥ दे॒वीऽऊ॒र्ज्जाहु॑ती॒दु॒घे॑सु॒दु॒घेन्द्रे॒सर॑स्वत्त्य॒श्वि
नाँभि॒षजा॑वतः ॥ शु॒क्कन्नज्ज्योति॒स्त्तन॑यो॒राहु॑तीधत्तऽइन्द्रि॒यं
व्वसु॒वने॑व्वसु॒धेय॑स्य॒व्यन्तु॒यज॑ ॥ ५२ ॥ दे॒वादे॒वानाम् ॥ दे॒वा
दे॒वानाम्भि॒षजा॒होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑ ॥ व॒षट्का॒रैः॒सर॑स्वती
त्त्विषि॒न्नहृद॑येम॒तिँ॒होतृ॑भ्यान्द॑धुरिन्द्रि॒यं॑व्वसु॒वने॑व्वसु॒धेय॑स्य
व्यन्तु॒यज॑ ॥ ५३ ॥ दे॒वीस्ति॒स्त्रः ॥ दे॒वीस्ति॒स्त्रस्ति॒स्त्रोदे॒

वीरश्विनेडासरस्वती ॥ शूपन्नमद्ध्येनाश्भ्यामिन्द्रायदधुरिन्द्रि
यंवसुवनेवसुधेयस्यव्यन्तुयज ॥ ५४ ॥ देवऽइन्द्रः ॥ देवऽ
इन्द्रोनराशꣳसस्त्रिवरूथस्सरस्वत्याश्विभ्यामीयतेरथः ॥ रेतो
नरूपममृतञ्जनित्रमिन्द्रायत्त्वष्टादधदिन्द्रियाणिवसुवनेवसु
धेयस्यव्यन्तुयज ॥ ५५ ॥ देवोदेवैः ॥ देवोदेवैर्वनस्पति
र्हिरण्यपर्णोऽअश्विभ्याꣳसरस्वत्यासुपिप्पलऽइन्द्रायपच्यत
तेमधु ॥ ओजोनजूतिर्ऋषभोनभामंवनस्पतिन्नोदधदिन्द्रि

याणिंव्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥ ५६ ॥ देवम्बर्हिः ॥
देवम्बर्हिर्व्वारितीनामध्वरेस्तीर्णमश्विभ्यामूर्णम्रदाःसरस्व
त्यास्योनमिन्द्रतेसदः ॥ ईशायैमन्युꣳराजानम्बर्हिषादधु
रिन्द्रियंव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्यन्तुयज ॥५७॥ देवोऽअग्निः ।
स्विष्टकृद्देवान्यक्षद्यथायथꣳहोताराविन्द्रमश्विनाव्वाचाव्वा
चꣳसरस्वतीमग्निꣳसोमꣳस्विष्टकृत्स्विष्टऽइन्द्रःसुत्रामासवि
ताव्वरुणोभिषगिष्टोदेवोव्वनस्पतिःस्विष्टादेवाऽआज्यपाःस्वि

सं. २

ष्टोऽअग्निरग्निनाहोतांहोत्रेस्विष्टकृद्यशोनदधदिन्द्रियमूर्ज्जम
पंचितिᳬस्वधांव्वंसुवनेव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥५८॥ अग्निमद्य ।
होतारमवृणीतायᳬमयजमानःपचन्पक्तीःपचन्पुरोडाशान्ब
ध्नन्नश्विभ्यान्छागᳬसरस्वत्यैमेषमिन्द्रायऽऋषभᳬसुन्वन्न
श्विभ्याᳬसरस्वत्याऽइन्द्रायसुत्राम्णेसुरासोमान्त्सूपस्थाऽ
अद्य ॥५९॥ सूपस्थाऽअद्य । देवोव्वनस्पतिरभवदश्विभ्या ॥ १४ ।
न्छागेनसरस्वत्यैमेषेणेन्द्रायऽऋषभेणाक्षᳬस्तान्मेदस्तःप्र

तिंपचुताग्गृंभीषुताबीवृधन्तपुरोडाशैरपुंरश्विनासंरस्वतीन्द्रंः
सुत्रामांसुरासोमाँस्त्वामुद्य ॥ ६० ॥ त्वामुद्य ॥ त्वामुद्यऽ
ऋंषऽआर्षेयऽऋषीणान्नपादवृणीतायँय्यजंमानोबहुभ्युऽआ
सङ्गंतेभ्युऽएषमेंदेवेषुवसुवार्य्यायंक्ष्यतुऽइतितायादेवादेंव
दानान्यदुस्तान्यंस्म्माऽआचुशास्वाचंगुरस्वेषितश्चंहोतरासि
भद्रवाच्च्यांयुप्प्रेषिंतोमानुंषःसूक्तवाकायंसूक्ताब्रूंहि ॥ ६१ ॥
[१४-६]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेकविंशोऽध्यायः॥२१॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ तेजोसिपंचा,
न्नयऽएका, हिङ्कारायद्वे, तत्त्सवितुर्द्दश, व्विभूर्म्मात्रैका,
कायद्वे, ऽआब्रह्मँस्त्रयोदश, शेषादेकैको, नविꣳशतिश्चतु-
स्त्रिꣳशत् [अ. २२ मं. ३४ अनु. १९] ॥ हरिः ॐ ॥
तेजोसि ॥ तेजोसिशुक्क्रममृतमायुष्प्पाऽआयुर्म्मेपाहि ॥ देव
स्यत्त्वासवितुःप्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्यामादे ॥१५॥

१ आयुष्प्पा "समानपदे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन एकस्मिन्पदे यो विसर्गः तस्य विसर्जनीयस्य ककारपकारयोः परे यथायोगं सकारः षकारश्चैकपदे भवतः । इति षकारे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति पकारस्य द्वित्वम् ।

दे ॥ १ ॥ इमामंगृब्भ्णन् ॥ इमामंगृब्भ्णन्नृशनामृतस्यपूर्व्वऽ
आयुंषिविद्थेषुकुब्ध्या ॥ सानोऽअस्मिन्त्सुतऽआबंभूवऽऋ
तस्यसामंन्त्सरमारपंन्ती ॥ २ ॥ अभिधाऽअंसि ॥ अभिधाऽ
अंसिभुवंनमसियुन्तासिंधुर्त्ता ॥ सत्त्वमुग्निंवैश्वानरᳲसप्प्रंथ
सङ्गच्छस्वाहांकृतᳲ ॥ ३ ॥ स्वगात्त्वां । देवेब्भ्यंः प्प्रजापंत
येब्रह्मन्नश्श्वंम्भन्त्स्यामिंदेवेब्भ्यंः प्प्रजापंतयेतेनंराध्यासम् ॥
तम्बंधानदेवेब्भ्यंः प्प्रजापंतयेतेनंराद्धुहि ॥ ४ ॥ प्रजापंतये

त्त्वा ॥ प्रजापतयेत्त्वाजुष्टम्प्रोक्षामीन्द्राग्निभ्यान्त्वाजुष्टम्प्रो
॥१६॥ क्षामिव्वायवेत्त्वाजुष्टम्प्रोक्षामिव्विश्वेभ्यस्त्त्वादेवेभ्योजुष्ट ॥ २२ ॥
म्प्रोक्षामिसर्व्वेभ्यस्त्त्वादेवेभ्योजुष्टम्प्रोक्षामि ॥ योऽअर्व्वा
न्तञ्जिघांꣳसतितमभ्यमीतिव्वरुणः ॥ परोमर्त्तः परः[1] श्वा ॥५॥
[५-१] अग्नयेस्वाहा ॥ अग्नयेस्वाहासोमायस्वाहापाम्मो
दायस्वाहासवित्रेस्वाहाव्वायवेस्वाहाव्विष्णवेस्वाहेन्द्रायस्वाहा ॥ १६ ॥
बृहस्प्पतयेस्वाहामित्रायस्वाहाव्वरुणायस्वाहा ॥ ६ ॥ [१-२]

१ अत्र द्वयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया । (या. शि.) तेमात्रोकाराकारयोः पूर्वरूपकारकः सन्धिर्न भवति ।

हिङ्कारायस्वाहा ॥ हिङ्कारायस्वाहाहिङ्कृतायस्वाहाक्क्रन्दते
स्वाहांवक्क्रन्दायस्वाहाप्प्रोथंतेस्वाहांप्प्रप्प्रोथायस्वाहांगन्धाय
स्वाहांग्घ्रातायस्वाहानिविंष्टायस्वाहोपंविष्टायस्वाहासन्दिंताय
स्वाहाव्वल्गंतेस्वाहासीनायस्वाहाशयांनायस्वाहास्वपंतेस्वाहा
जाग्ग्रंतेस्वाहाकूजंतेस्वाहाप्प्रबुद्धायस्वाहांव्विजृम्भंमाणायस्वा
हाव्विचृंतायस्वाहासꣳहांनायस्वाहोपंस्त्थितायस्वाहायंनाय
स्वाहाप्प्रायंणायस्वाहा ॥ ७ ॥ [1]यंतेस्वाहा ॥ यतेस्वाहा

१ अत्र यकारस्य पादादौ सर्वाज्जकारोच्चारणम् ।

धावतेस्वाहोद्द्रावायस्वाहोद्द्रुतायस्वाहाशूकारायस्वाहाशूकृता
यस्वाहानि[1]षण्णायस्वाहोत्थितायस्वाहाजवायस्वाहाबलाय
स्वाहाविवर्त्तमानायस्वाहाविवृत्तायस्वाहाविधून्वानायस्वाहा
विधूतायस्वाहाशुश्रूषमाणायस्वाहाशृण्वतेस्वाहेक्षमाणाय
स्वाहेक्षितायस्वाहावीक्षितायस्वाहानिमेषायस्वाहायदत्ति
तस्मैस्वाहायत्पिबतितस्मैस्वाहायन्मूत्रंकरोतितस्मैस्वा ॥ २७ ॥

१ निषण्णाय। अत्र द्वयोर्नकारयोर्णत्वं निपात्यते। प्रथमस्य "तवर्गे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन तवर्गस्य व्यवधानेन णत्वाप्राप्तौ द्वितीयस्य नकारस्य "स्वरयवहकपैश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन व्यवधानातिरिक्तनकारस्य व्यवधानाण्णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वनिपातः।

हांकुर्व्वतेस्वाहांकृतायस्वाहा ॥ ८ ॥ [२-३] तत्त्संवि
तुः ॥ तत्त्संवितुर्व्वरेण्ण्यम्भर्ग्गोदेवस्यधीमहि ॥ धियोयो
नः प्प्रचोदयात् ॥ ९ ॥ हिरण्ण्यपाणिमूतये । सवितार
मुपंह्वये ॥ सचेत्तांदेवतापदम् ॥ १० ॥ देवस्यचेततः ॥
देवस्यचेततोमहीम्प्रसंवितुर्हवामहे ॥ सुमतिꣳसत्त्यराधसम्
॥ ११ ॥ सुष्टुतिꣳसुमतीवृधः ॥ सुष्टुतिꣳसुमतीवृधोरातिꣳ
संवितुरीमहे ॥ प्रदेवायमतीविदे ॥ १२ ॥ रातिꣳसत्त्पं

१ सुमतीवृधः । अत्र "अश्वरश्मिसुमति०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे ह्रस्वेकारस्य सुमतिशब्दस्य दीर्घत्त्वम् ।

तिम् ॥ रातिꣳसत्पतिम्महेसवितारमुपह्वये ॥ आसवन्देव
वीतये ॥ १३ ॥ देवस्यसवितुः ॥ देवस्यसवितुर्म्मतिमासवं
विश्वदेव्यम् ॥ धियाभगम्मनामहे ॥ १४ ॥ अग्निꣳस्तो
मेन । बोधयसमिधानोऽअमर्त्त्यम् ॥ हव्यादेवेषुनोदधत्
॥ १५ ॥ सहव्यवाट् ॥ सहव्यवाडमर्त्त्यऽउशिग्दूतश्चनो
हितꣳ ॥ अग्निर्द्धियासमृण्वति ॥ १६ ॥ अग्निन्दूतम् ॥ ॥ १८ ॥
अग्निन्दूतम्पुरोदधेहव्यवाहमुपब्रुवे ॥ देवाँ२॥ऽआसादया

दिह ॥ १७ ॥ अजीजनोहि । पवमानसूर्य्यंविधारेशक्क्मं
नापयः ॥ गोजीरयारᳪंहमाणᳪंपुरन्ध्या ॥ १८ ॥ [१०-४]
विभूम्मात्रा । प्रभूश्पित्राश्वोसिहयोस्यत्त्योसिमयोस्यर्वासिस
प्तिरसिवाज्यसिवृषासिनृमणाऽअसि ॥ ययुर्न्नामासिशिशुर्न्ना
मास्यादित्त्यानाम्पत्त्वान्विहिदेवाऽआशापालाऽएतन्देवेब्भ्यो
श्वम्मेधायप्प्रोक्षितᳪंरक्षतेहरन्तिरिहरमतामिहधृतिरिहस्व
धृतिᳪंस्वाहा ॥ १९ ॥ [१-५] कायस्वाहा ॥ कायस्वाहाकस्म्मै

स्वाहाकतमस्मैस्वाहास्वाहाधिमाधीतायस्वाहामनः प्रजाप
तयेस्वाहाचित्तंविज्ञातायादित्यैस्वाहादित्यैमह्यैस्वाहादित्यै
सुमृडीकायैस्वाहासरस्वत्यैस्वाहासरस्वत्यैपावकायैस्वाहासर
स्वत्यैबृहत्यैस्वाहापूष्णेस्वाहापूष्णेप्रपथ्यायस्वाहापूष्णे
नरन्धिषायस्वाहात्वष्ट्रेस्वाहात्वष्ट्रेतुरीपायस्वाहात्वष्ट्रेपुरुरूपा
यस्वाहाविष्णवेस्वाहाविष्णवेनिभूयपायस्वाहाविष्णवेशि ॥ १९ ।
पिविष्टायस्वाहा ॥ २० ॥ विश्वोदेवस्य । नेतुर्म्मर्त्तोवुरीतसख्

ष्यम् ॥ विश्वोरायऽइषुध्यतिद्युम्नंवृणीतपुष्यसेस्वाहा ॥२१॥
[२-६] आब्रह्मन् ॥ आब्रह्मन्ब्राह्मणोब्रह्मवर्चसीजायतामारा
ष्ट्रेराजन्यः शूरऽइषव्योतिव्याधीमहारथोजायतान्दोग्ध्रीधेनु
र्वोढानड्वानाशुःसप्तिःपुरन्धिर्योषाजिष्णूरथेष्ठाःसभेयोयु
वास्ययजमानस्यवीरोजायतान्निकामेनिकामेनःपर्जन्योवर्ष
तुफलवत्योनऽओषधयःपच्यन्तांयोगक्षेमोनःकल्पताम्
सं. ४३ ॥२२॥ [१-७] प्राणायस्वाहा । पानायस्वाहाव्यानायस्वाहा

शु. य. संहि. चक्षुषेस्वाहाश्श्रोत्रांयस्वाहाव्वाचेस्वाहामनंसेस्वाहा ॥ २३ ॥ उ. वि. अ.
॥ २० ॥ [१-८] प्राच्यैदिशे । स्वाहाव्वाच्यैदिशेस्वाहादक्षिणायैदिशे ॥ २२ ॥
स्वाहाव्वाच्यैदिशेस्वाहाप्प्रतीच्यैदिशेस्वाहाव्वाच्यैदिशेस्वाहोदी
च्यैदिशेस्वाहाव्वाच्यैदिशेस्वाहोर्ध्वायैदिशेस्वाहाव्वाच्यैदिशे
स्वाहावाच्यैदिशेस्वाहाव्वाच्यैदिशेस्वाहा ॥ २४ ॥ [१-९]
अद्भ्यश्स्वाहा । व्वार्भ्यश्स्वाहोदकायस्वाहातिष्ठंन्तीभ्यःस्वा ॥ २० ॥
हास्त्रवंन्तीभ्यःस्वाहास्यन्दंमानाभ्यःस्वाहाकूप्याभ्यः

स्वाहासूद्यांऽभ्यःस्वाहाधाऽर्याँऽभ्यःस्वाहार्णवायस्वाहासमु
द्रायस्वाहासरिरायस्वाहा ॥ २५ ॥ [१-१०] वाता
यस्वाहा । धूमायस्वाहाऽभ्रायस्वाहामेघायस्वाहाविद्योतमा
नायस्वाहास्तनयतेस्वाहावस्फूर्जतेस्वाहावर्षतेस्वाहाववर्षते
स्वाहोग्रंवर्षतेस्वाहाशीघ्रंवर्षतेस्वाहोद्गृह्णतेस्वाहोद्गृहीताय
स्वाहाप्रुष्णतेस्वाहाशीकायतेस्वाहाप्रुष्वाऽभ्यःस्वाहाह्रादु
नीऽभ्यःस्वाहानीहारायस्वाहा ॥ २६ ॥ [१-११] अग्न

शु. य. संहि. येस्वाहा ॥ अग्नयेस्वाहासोमायस्वाहेन्द्रायस्वाहापृथिव्यै उ. वि. अ.
॥२१॥ स्वाहान्तरिक्षायस्वाहादिवेस्वाहादिग्भ्यःस्वाहाशाभ्यᳫंस्वा
होर्व्यैदिशेस्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहा ॥ २७ ॥ [१-१२] ॥ २२ ॥
नक्षत्रेभ्यᳫंस्वाहा। नक्षत्रियेभ्यᳫंस्वाहाहोरात्रेभ्यᳫंस्वाहा
र्द्धमासेभ्यᳫंस्वाहामासेभ्यᳫंस्वाहाऽऋतुभ्यᳫंस्वाहार्त्तवेभ्यᳫं
स्वाहासंवत्सरायस्वाहाद्यावापृथिवीभ्याᳫंस्वाहाचन्द्रायस्वा ॥ २१ ॥
हासूर्य्यायस्वाहारश्मिभ्यᳫंस्वाहावसुभ्यᳫंस्वाहारुद्रेभ्यᳫं

स्वाहादित्येभ्यः स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः
स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहा शाखाभ्यः स्वाहा वनस्पतिभ्यः स्वा
हा पुष्पेभ्यः स्वाहा फलेभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा ॥ २८ ॥
[१-१३] १३०० शतम् ॥ पृथिव्यै स्वाहा ॥ पृथिव्यै स्वाहान्त
रिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्राय स्वाहा नक्ष
त्रेभ्यः स्वाहाद्भ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा वनस्पतिभ्यः स्वा
हा परिप्लवेभ्यः स्वाहा चराचरेभ्यः स्वाहा सरीसृपेभ्यः स्वाहा

॥ २९ ॥ [१-१४] असंवेस्वाहां ॥ असंवेस्वाहाव्वसंवेस्वाहां
व्विभुवेस्वाहाव्विवंस्वतेस्वाहांगणश्श्रियेस्वाहांगणपंतयेस्वाहांभि
भुवेस्वाहाधिंपतयेस्वाहांशूषायस्वाहांसꣳसर्प्पायस्वाहांचन्द्रा
यस्वाहाज्ज्योतिंषेस्वाहांमलिम्म्लुचायस्वाहादिवांपतयंतेस्वाहां
॥ ३० ॥ [१-१५] मधंवेस्वाहां ॥ मधंवेस्वाहामाधंवाय
स्वाहांशुक्क्रायस्वाहाशुचंयेस्वाहानभंसेस्वाहांनभस्यायस्वाहे
षायस्वाहोर्ज्जायस्वाहासहंसेस्वाहांसहस्यायस्वाहातपंसेस्वाहां

तपस्यायस्वाहांꣳहसस्पतयेस्वाहा ॥ ३१ ॥ [१-१६] वाजाय
स्वाहा । प्रसवायस्वाहापिजायस्वाहाक्रतवेस्वाहास्वःस्वा
हामूर्ध्नेस्वाहाव्यश्नुविनेस्वाहान्त्यायस्वाहान्त्यायभौवनाय
स्वाहाभुवनस्यपतयेस्वाहाधिपतयेस्वाहाप्रजापतयेस्वाहा
॥ ३२ ॥ [१-१७] आयुर्यज्ञेन । कल्पतांꣳस्वाहाप्राणो
यज्ञेनकल्पतांꣳस्वाहापानोयज्ञेनकल्पतांꣳस्वाहाव्यानो
यज्ञेनकल्पतांꣳस्वाहोदानोयज्ञेनकल्पतांꣳस्वाहासमा

नोयुज्ज्ञेनंकल्प्पताᳬंस्वाहाचक्षुर्य्युज्ज्ञेनंकल्प्पताᳬंस्वाहा
श्श्रोत्रँय्युज्ज्ञेनंकल्प्पताᳬंस्वाहाव्वाग्ग्युज्ज्ञेनंकल्प्पताᳬंस्वा
हामनोयुज्ज्ञेनंकल्प्पताᳬंस्वाहात्मायुज्ज्ञेनंकल्प्पताᳬंस्वा
हाब्रह्मायुज्ज्ञेनंकल्प्पताᳬंस्वाहाज्योतिर्य्युज्ज्ञेनंकल्प्पताᳬं
स्वाहास्वर्य्युज्ज्ञेनंकल्प्पताᳬंस्वाहापृष्ठँय्युज्ज्ञेनंकल्प्पताᳬं
स्वाहायुज्ज्ञोयुज्ज्ञेनंकल्प्पताᳬंस्वाहा॥३३॥[१-१८]एकंस्स्मै ॥ २३ ॥
स्वाहा ॥ एकंस्स्मैस्वाहाद्वाब्भ्याᳬंस्वाहाशतायस्वाहैकंशताय

स्वाहाव्युष्ट्यैस्वाहास्वुर्ग्गायुस्वाहा ॥३४॥ [१-१९] इतिश्रीवा-
जसनेयसंहितायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ श्रीवेदपुरुषाय
नमः॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ हिरण्यगर्ब्भोंयश्प्राणतोद्वेकौ, युञ्ज
न्त्यष्टौ, व्वायुष्ट्वापञ्च, प्राणायतिस्त्र, उत्त्सक्थ्याद्वादश, गायत्री
त्रिष्टुप्, कस्त्त्वाषट्कौ, कश्स्विदष्टौ, कास्विद्दश, सुभूश्स्वयंभू-
स्तिस्त्र, एकादश पञ्चषष्टिः ॥ [अ. २३ मं. ६५ अनु. ११]
हरिः ॐ ॥ हिरण्यगर्ब्भश्सम् ॥ हिरण्यगर्ब्भश्समवर्त्तताग्ग्रे

भूतस्यंजातःपतिरेकंऽआसीत् ॥ सदाधारपृथिवीन्द्यामुते
माङ्कस्म्मैदेवायहविषांविधेम ॥ १ ॥ उपयामगृहीतोसि ।
प्प्रजापंतयेत्त्वाजुष्टंङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिःसूर्य्यंस्त्तेमहिमा ॥
यस्त्तेहंन्त्संवत्त्सरेमंहिमासंम्बभूवयस्त्तेंवायावन्तरिंक्षेम
हिमसांम्बभूवयस्त्तेंदिविसूर्य्यैमहिमासंम्बभूवतस्म्मैतेमहि
म्न्नेप्प्रजापंतयेस्वाहांदेवेब्भ्यंः ॥ २ ॥ [२-१] यःप्प्राण
तः ॥ यःप्प्राणतोनिंमिषतोमंहित्त्वैकऽइद्राजाजगंतोबभूवं ॥

[1]यऽईशेऽअस्यद्विपदश्चतुष्पदंकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ३ ॥ उपयामगृहीतोसि । प्रजापतयेत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येष तेयोनिश्चन्द्रमास्त्तेमहिमा ॥ यस्त्तेरात्रौसंवत्त्सरेमहिमासम्बभूवयस्त्तेपृथिव्व्यामग्नौमहिमासम्बभूवयस्त्तेनक्षत्रेषुचन्द्रमसिमहिमासम्बभूवतस्मैतेमहिम्म्नेप्रजापतयेदेवेब्भ्यःस्वाहा

---

१ द्वयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते । विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया "यऽईशे" तु निदर्शनम् । या. शि. । अत्र यः इति पदस्थस्य विसर्गस्य "कण्ठ्यपूर्वो यकारमरिफितः" (शु. य. प्रा. ४ अ. ४७ सू.) इत्यनेन यकारे "यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यस्य लोपेऽकारेकारयोः "कण्ठ्यादिवर्ण एकारम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ५३ सू.) इत्यनेनैकारे प्राप्ते "न परकालः पूर्वकाले पुनः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इत्यनेन निषेधे सन्ध्यभावः । उच्चारणेऽप्यर्धमात्राकालिको विरामः । तज्ज्ञापकं(ऽ)इत्याकारकं चिह्नम् । अत्र पाकवतीवृत्तिर्ज्ञेया प्रारम्भे ह्रस्वयोगात् ।

॥ ४ ॥ [२-२] युञ्जन्तिब्ब्रध्नम् ॥ युञ्जन्तिब्ब्रध्नमंरुषञ्चरं
न्तम्परितस्थुषंः ॥ रोचंन्तेरोचनादिवि ॥ ५ ॥ युञ्जन्त्यंस्य ॥
॥२५॥ युञ्जन्त्यंस्यकाम्म्याहरीव्विपंक्क्षसारथे ॥ शोणांधृष्ष्णूनृवा ॥ २३ ॥
हंसा ॥ ६ ॥ यद्वातंः ॥ यद्वातोंऽअपोऽअगंनीगन्प्प्रियामिन्द्रंस्य
तन्न्वम् ॥ एतꣳस्तोंतरनेनंपथापुनरश्श्वमावंर्त्तयासिनः ॥ ७ ॥
व्वसंवस्त्त्वा । ञ्जन्तुगायत्रेणच्छन्दंसारुद्द्रास्त्त्वांञ्जन्तुत्रैष्टुंभे ॥ २५ ॥
नच्छन्दंसादित्त्यास्त्त्वांञ्जन्तुजागंतेनच्छन्दंसा ॥ भूर्भुवःस्व

ह्ळींजी३॥ ॠछाची३॥ ह्यद्द्येगद्यंऽएतदन्नंमत्तदेवाऽएतदन्नंम
द्धिप्प्रजापते ॥८॥ कश्स्वित् ॥ कश्स्विदेकाकीचंरतिकऽउंस्वि
ज्जायतेपुनं÷ ॥ किॐस्विद्धिमस्यंभेषजाङ्किम्म्वावपंनम्महत्
॥ ९ ॥ सूर्य्यंऽएकाकी । चंरतिचन्द्रमांजायतेपुनं[1]÷ ॥
अग्निर्हिमस्यंभेषजम्भूमिंरावपंनम्महत् ॥ १० ॥ कास्वित् ॥
कास्विदासीत्त्पूर्व्वचित्तिंकिॐस्विदासीद्बृहद्धयं÷ ॥ कास्विदा

१ यत्र संयोगपरोऽसंयोगपरो वकाररहितो वकारसहितः सविसर्गो मात्रिकः स्वरितस्वरस्तस्मात्परस्य विसर्गस्य(÷)इत्याकारक उभयक्षेपः । मात्रिके भयं क्षिपेत् । (या. शि.) सवकारे द्विमात्रिकं तूभयक्षेपः । जात्ययकारात्परस्य विसर्गस्याप्युभयक्षेपः "सद्रुस्यैं÷" ।

सीत्त्पिलिप्पिलाकास्विदासीत्त्पिशङ्गिला ॥ ११ ॥ द्यौरासी
त् ॥ द्यौरासीत्त्पूर्व्वचित्तिरश्वंऽआसीद्बृहद्वयंः ॥ अविरा
सीत्त्पिलिप्पिलारात्त्रीरासीत्त्पिशङ्गिला ॥ १२ ॥ [८-३]
व्वायुष्ट्वा । पचतैरवत्त्वसितग्ग्रीवश्छागैर्न्यग्ग्रोधश्चमसैश्शं
ल्मलिर्वृद्ध्या ॥ एषस्यरात्थ्योवृषापड्डिश्चतुर्ब्भिरेदंगन्ब्रह्मा
कृष्णश्चनोवतुनमोग्ग्नये ॥ १३ ॥ सꣳशितोरश्मिना ॥ ॥२६॥
सꣳशितोरश्मिनारथꣳसꣳशितोरश्मिनाहयः[1] ॥ सꣳ

१ यत्र मात्रिकाद्द्विमात्रिकाद्वानुदात्तात्परो विसर्गस्तस्य विसर्गस्य(ꣳ) इत्याकारिकया कनिष्ठिकया निर्देशः।

शिंतोऽअुप्स्वृप्सुजाब्रह्मासोमंपुरोगवꣳ ॥ १४ ॥ स्वयं
वांजिन् ॥ स्वयंवांजिँस्तुन्वृङ्कल्पयस्वस्वुयँऽयंजस्वस्वुयञ्जु
षस्व ॥ महिमातेन्येनुनसुन्नशे ॥ १५ ॥ नवै ॥ नवाऽ
उँऽएतन्म्रियसेनरिष्यसिदुवाँ२॥ऽइदेंषिपुथिभिंःसुगेभिंः ॥
यत्रासंतेसुकृतोयत्रतेयुयुस्तत्रंत्त्वादुवश्संविुतादंधातु ॥ १६ ॥
अुग्निश्पुशुश् ॥ अुग्निश्पुशुरांसीत्तेनांयजन्तसऽएतँल्लोक

१ "उकारोऽपृ ` स्पर्शात्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९० सू.) अपृक्त एकवर्ण उकारोऽस्पर्शात्परः प्रकृत्या भवति स्वरे प्रत्यये । अत्रोकारोऽपृक्तोऽस्पर्शात्परः एतदिति स ारे तस्मान्न सन्धिः ।

मंजयद्यस्मिन्नग्निःसतेंलोकोभंविष्ष्यतितञ्जेष्ष्यसिपिबैताऽ
अपः[1] ॥ वायुःपशुरासीत्तेनायजन्तसऽएतंलोकमंजयद्य ॥ २३ ।
स्मिन्वायुःसतेंलोकोभंविष्ष्यतितञ्जेष्ष्यासिपिबैताऽअपः ॥
सूर्य्यःपशुरासीत्तेनायजन्तसऽएतंलोकमंजयद्यस्मिन्त्सू
र्य्यःसतेंलोकोभंविष्ष्यतितञ्जेष्ष्यासिपिबैताऽअपः ॥ १७ ॥
[५-४] प्राणायस्वाहा । पानायस्वाहाव्यानायस्वाहा ॥ ॥ २७ ।

१ मात्रिकाद्विमात्रिकादुदात्तात् परस्य विसर्जनीयस्य (ः) इत्याकारिकया निर्देशः ।

अम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेनमानयतिकश्चन ॥ ससस्त्यश्वकः
सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥ १८ ॥ गणानान्त्वा ।
गणपतिꣳहवामहेप्प्रियाणान्त्वाप्प्रियपतिꣳहवामहेनिधीना
न्त्वानिधिपतिꣳहवामहेव्वसोमम ॥ आहमजानिगर्ब्भध
मात्त्वमजासिगर्ब्भधम् ॥ १९ ॥ ताऽउभौचतुरः पदः स
म्प्रसारयावस्वर्गेलोकेप्प्रोर्णुवाथांव्वृषाव्वाजीरेतोधारेतोदधातु
॥ २० ॥ [३-५] उत्सक्थ्याऽअव । गुदन्धेहिसमञ्जि

श्चौरयाव्वृषन् ॥ यस्त्रीणाञ्जीवभोजनं ॥ २१ ॥ यका
सकौ । शंकुन्तिकाहलगितिव्वञ्चति । आहन्तिगभेपसो
निगल्गलीतिधारका ॥ २२ ॥ यकोसकौ । शकुन्तकऽ
आहलगितिव्वञ्चति ॥ व्विवक्षतऽइवतेमुखमद्ध्वर्य्योमानस्त्व
मभिभाषथाः ॥ २३ ॥ माताच । तेपिताचतेग्ग्रंव्वृक्षस्य
रोहतः ॥ प्रतिलामीतितेपितागभेमुष्टिमतंसयत् ॥ २४ ॥

१ चारयाव्वृषन् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वृषन् इत्यस्य वकारे परे चारयाकारस्य दीर्घाकारः ।

मा॒ताचं। तेपि॒ताच॒तेग्ग्रे॑वृ॒क्षस्यंक्क्रीडतंः ॥ व्विवंक्क्षतऽइवते॒
मु॒खम्ब्र॒ह्म॒न्मात्त्वंव्वंदो॒बहु ॥ २५ ॥ ऊ॒र्द्ध्वामे॑नाम् ॥ ऊ॒र्द्ध्वा
मे॑ना॒मुच्छ्रा॒पय॒गि॒रौभा॒रꣳहरं॒न्निव ॥ अथांस्यै॒मद्ध्यंमेधताꣳ
शी॒तेव्वातेपु॒नन्निव ॥ २६ ॥ ऊ॒र्द्ध्वमे॑नम् ॥ ऊ॒र्द्ध्वमे॑न॒मुच्छ्रं॒य
ता॒द्गि॒रौभा॒रꣳहरं॒न्निव ॥ अथांस्य॒मद्ध्यंमेजतु॒शी॒तेव्वातेपु॒न
न्निंव ॥ २७ ॥ यदंस्याःᳪ ॥ यदंस्याऽअꣳहु॒भेद्यांःकृ॒धुस्त्थू॒

१ यत्र मात्रिकाद्द्विमात्रिकाद्वा प्रचयात्परो विसर्गस्तत्र विसर्गस्य (ᳪ) इत्याकारिकया कनिष्ठिकया निर्देशः ।

॥२९॥ लमुपातंसत् ॥ मुष्ककाविदंस्याऽएजतोगोशफेशंकुलाविव
॥ २८ ॥ यद्देवासं÷ ॥ यद्देवासौललामंगुम्प्राविष्टीमिनुमा ॥ २३ ॥
विंषुः॥सक्थ्नादेंदिश्यतेनारींसत्त्यस्यांक्षिभुवोयथा ॥२९॥
यद्धरिणः ॥ यद्धरिणोयवमत्तिनपुष्टम्पशुमन्न्यते ॥ शूद्राय
दर्य्यजारानपोषायधनायति ॥ ३० ॥ यद्धरिणः ॥ यद्धरि
णोयवमत्तिनपुष्टम्बहुमन्न्यते । शूद्रोयदर्य्यायैजारोनपोषम ॥ २९ ॥
नुमन्न्यते ॥ ३१ ॥ दधिक्काव्णोऽअकारिषम् ॥ दधिक्का

व्वर्णोऽअकारिपञ्चिष्णोरश्वस्यवाजिनं ॥ सुरभिनोमुखा करत्प्रणऽआयूंषिंपितारिषत् ॥ ३२ ॥ [१२-६] गायत्री त्रिष्टुप् ॥ गायत्रीत्रिष्टुब्जगंत्यनुष्टुप्पङ्क्त्यासह ॥ बृहत्त्युष्णिहांककुप्पसूचीभिं शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३३ ॥ द्विपंदायाः ॥ द्विपंदायाश्चतुष्प्पदास्त्रिपंदायाश्चषट्पंदाः ॥ व्विच्छंन्दायाश्चसच्छंन्दाःसूचीभिं शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३४ ॥ महानांम्न्योरेवत्यं ॥ महानांम्न्योरेवत्त्योव्विश्वाऽआशांःप्प्रभूवरीः ॥

मैघीर्व्विद्युतोव्वाचः सूचीभिः शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३५ ॥ नार्य्यं
स्ते ॥ नार्य्यस्त्तेपत्क्न्योलोमव्विचिन्व्वन्तुमनीषया ॥ देवा
नाम्पत्क्न्योदिशः सूचीभिः शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३६ ॥ रजता
हरिणीꣳ ॥ रजताहरिणीꣳसीसायुजोयुज्ज्यन्तेकर्म्मभिꣳ ॥
अश्श्वस्यव्वाजिनस्त्त्वचिसिमाꣳशम्म्यन्तुशम्म्यन्तीꣳ ॥ ३७ ॥
कुविदङ्ग । यवमन्तोयवञ्चिद्यथादान्त्यनुपूर्व्वंव्वियूय ॥ इहेहै
पाङ्कणुहिभोजनानियेबर्हिषोनमउक्तिंय्यजन्ति ॥ ३८ ॥

[६-७] कस्त्त्वा ॥ कस्त्वाच्छ्यतिकस्त्वाव्विशांस्त्तुकस्त्ते
गात्त्राणिशम्म्यति ॥ कऽउंतेशमिताकविः ॥ ३९ ॥ ऋत
वंस्त्ते ॥ ऋतवंस्त्तऽऋतुथापर्व्वंशमितारोव्विशांसतु ॥ संवत्त्सर
स्यतेजंसाशमीभिं÷शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ४० ॥ अर्द्धमासाःप
रू᳘ᳪषि । तेमासाऽआच्छ्यन्तुशम्म्यंन्तᳪ ॥ अहोरात्त्राणि
मरुतोव्विलिष्टᳪसूदयन्तुते ॥ ४१ ॥ दैव्व्यांऽअद्ध्वर्य्यवं÷ ॥
दैव्व्यांऽअद्ध्वर्य्यवस्त्वाच्छ्यन्तुव्विचंशासतु ॥ गात्त्राणिपर्व्व

शन्तेसिमांꣳकृण्णवन्तुशम्म्यंन्तीꣳ ॥ ४२ ॥ द्यौस्त्तें । पृथिव्युन्तरिंक्क्षंव्वायुश्च्छिद्द्रँपृणातुते ॥ सूर्य्यंस्त्तेनक्क्षंत्रैꣳसहलोकङ्कृणोतुसाधुया ॥ ४३ ॥ शन्तें ॥ शन्तेपरेंब्भ्योगात्रेंब्भ्युꣳ शमुस्त्त्ववंरेब्भ्यꣳ ॥ शमुस्त्थब्भ्योंमुज्जब्भ्युꣳशम्म्वंस्त्तुतन्न्वैतवं ॥ ४४ ॥ [६-८] कश्शस्वित् ॥ कश्शस्विदेकाकी चंरतिकऽउंस्विज्जायतेपुनः ॥ किꣳस्विद्धिमस्यंभेषजाङ्कि ॥ ३१ ॥

१ "द्विमात्रिकं क्षिपेदृक म्" (या. शि.) इति नियमेन दीर्घस्वरितस्वराद्यत्र परो विसर्गस्तत्र(९)इत्याकारकः कनिष्ठिकानिर्देशवाचकोऽगुलिनिर्देशः सर्वत्र कार्यः ॥

म्म्वावपंनम्महत् ॥ ४५ ॥ सूर्य्यंऽएकाकी । चंरतिचुन्द्र
मांजायतेपुनं÷ ॥ अग्निर्हिमस्यंभेषुजम्भूमिरावपंनम्महत्
॥ ४६ ॥ किꣳस्वित् ॥ किꣳस्वित्त्सूर्य्यंसमञ्ज्योतिंꣳकिꣳ
संमुद्रसंमहुसरं÷ ॥ किꣳस्वित्पृथिव्यैवर्षीयंꣳकस्यमात्रानावि
द्यते ॥ ४७ ॥ ब्रह्मसूर्य्यंसमम् ॥ ब्रह्मसूर्य्यंसमञ्ज्योतिर्द्यौः
संमुद्रसंमहुसरं÷ ॥ इन्द्रं÷पृथिव्यैवर्षीयान्गोस्त्तुमात्रानावि
सं. ४५ द्यते ॥ ४८ ॥ पृच्छामित्त्वा । चितयेंदेवसखयदित्त्वमत्रम

शु. य. संहि. ॥३२॥ नंसाजगन्थं ॥ येषुव्विष्णुस्त्रिषुपदेष्ष्वेष्टुस्त्तेषुव्विश्श्वम्भुवनमा उ. वि.
विवेशा ३ ॥ ॥ ४९ ॥ अपितेषुं । त्रिषुपदेष्ष्वस्म्मियेषुव्विश्श्व अ.
म्भुवनमाविवेशं ॥ सद्यःपर्य्यैमिपृथिवीमुतद्यामेकेनाङ्गेनदि ॥ २३ ॥
वोऽअस्यपृष्ठम् ॥ ५० ॥ केष्ष्वन्तः । पुरुषऽआविवेशका
न्न्यन्तःपुरुषेऽअर्प्पितानि ॥ एतद्ब्रह्मन्नुपवल्ह्हामसित्त्वाकिंꣳ
स्विन्नःप्प्रतिवोचास्यत्र ॥ ५१ ॥ पञ्चस्वन्तः । पुरुषऽआवि ॥ ३२ ॥

१ "कुर्वणीं लहकारयोः" (या. शि.) लकारहकारयोर्योगे कुर्वणीनाम स्वरभक्तिः । अत्र पञ्चानां स्वरभक्तीनां मध्ये कुर्वणी वर्तते ।

वेशुतान्यन्तश्पुरुषेऽअर्प्पितानि ॥ एतत्त्वात्रंप्प्रतिमन्न्वानोऽ
अंस्मिमुनमायया॑भवुस्युत्तंरोमत् ॥५२॥ [८-९] कास्वित् ॥
कास्विदासीप्पूर्व्वचित्तिःकिꣳस्विदासीद्बृहद्वयं॑ ॥ कास्वि
दासीत्त्पिलिप्पिलाकास्विदासीत्त्पिशङ्गिला ॥ ५३ ॥ द्यौरा
सीत् ॥ द्यौरासीत्त्पूर्व्वचित्तिरश्वंऽआसीद्बृहद्वयं॑ ॥ अविरासी
त्त्पिलिप्पिलारात्त्रिरासीत्त्पिशङ्गिला ॥ ५४ ॥ काऽईम् ॥
काऽईमरेपिशङ्गिलाकाऽईङ्कुरुपिशङ्गिला ॥ कऽईमास्कन्दम

षंतिकऽईम्पन्थांव्विसंर्प्पति ॥ ५५ ॥ अजारे । पिशङ्गिला
श्वावित्कुरुपिशङ्गिला ॥ शशऽआस्कन्दंमं[1]र्षत्त्यहिंःपन्थांव्वि
संर्प्पति ॥५६॥ कत्त्यंस्य । व्विष्ठाःकत्त्यक्षराणिकतिहोमासंःक
तिधासमिंद्धःः ॥ युज्ञस्यंत्त्वाव्विदथापृच्छमत्रुकतिहोतारऽऋतु
शोयंजन्ति॥५७॥षडंस्य । व्विष्ठाःशतमक्षराण्ण्यशीतिर्होमाःः
समिधोंहतिस्रः ॥ युज्ञस्यंतेव्विदथाप्प्रब्रंवीमिसप्तहोतारऽऋतु

१ अत्र "या तु हंसपदानाम सा तु रेफषकारयोः । (या. शि.) रकारषकारयोर्योगे हंसपदानाम स्वरभक्तिः । अत्र हंसपदानामस्वरभक्तिः । एवं सर्वत्र ।

शोयंजन्ति ॥५८॥ कोऽअस्य। वेदभुवनस्यनाभिङ्कोद्यावापृथि
वीऽअन्तरिक्षम्॥ कःसूर्य्यस्यवेदबृहतोजनित्रङ्कोवेदचन्द्रम
सँय्यतोजाः ॥५९॥ वेदाहम्॥ वेदाहमस्यभुवनस्यनाभिंवेदद्या
वापृथिवीऽअन्तरिक्षम्॥ वेदसूर्य्यस्यबृहतोजनित्रमथोवेदच
न्द्रमसँय्यतोजाः ॥६०॥ पृच्छामित्वा ॥ पृच्छामित्वापरमन्त
म्पृथिव्याःपृच्छामियत्रभुवनस्यनाभिः ॥ पृच्छामित्वावृ
ष्णोऽअश्वस्यरेतः पृच्छामिवाचःपरमंव्योम ॥ ६१ ॥ इयं

शु. य. संहि. ॥३४॥

व्वेदिं॑ ॥ इयंव्वेदिं॒ऽपरो॒ऽअन्तः॑पृथि॒व्याऽअ॒यँय्य॒ज्ञोभुव॑नस्य॒ नाभिः॑ ॥ अ॒यᳬसोमो॒व्वृष्णो॒ऽअश्व॑स्य॒रेतो॑ब्र॒ह्मायंव्वा॒चःप॑र॒मं व्व्यो॑म ॥ ६२ ॥ [१०-१०] सुभूःस्व॑य॒म्भूः । प्प्र॑थ॒मो॒न्त र्म्म॑ह॒त्य॒र्ण॒वे ॥ द॒धेह॒गर्भ॑मृ॒त्त्वियँय्यतो॑जा॒तःप्प्र॒जाप॑तिः ॥ ६३ ॥ होता॑यक्षत् ॥ होता॑यक्षत्प्र॒जाप॑ति॒ᳬसोम॑स्यम हि॒म्म्नः ॥ जुषता॒म्पिब॑तु॒सोम॒ᳬहोत॒र्य्यज॑ ॥ ६४ ॥ प्रजा॑पते न । त्वदे॒तान्य॒न्यो॒व्विश्वा॑रू॒पाणि॒परि॑ताब॑भूव ॥ यत्का॑मा

उ. वि. अ. ॥२३॥

॥३४॥

स्त्तेजुहुमस्त्तन्नोऽअस्त्तुद्वयꣳस्यांमुपतंयोरयीणाम् ॥ ६५ ॥ [३-११] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अश्वस्त्तूपरो, धूम्म्रान्वसन्ताय, समुद्रायशिशुमारान्, मयुः प्प्राजापत्त्योदशका, श्चत्वारश्चत्वारिꣳशत् [अ. २४ मं. ४० अनु. ४] ॥ हरिः ॐ ॥ अश्वंस्त्तूपरः ॥ अश्वंस्त्तूपरोगो मृगस्त्तेप्प्रांजापत्त्याः कृष्णग्ग्रीवऽआग्ग्नेयोरराटेपुरस्त्तांत्त्सार

स्वतीमेष्ष्यधस्त्ताद्दृक्क्वौराश्विनावधोरामौबाह्वोःसौमापौ
ष्णःश्यामोनाब्भ्याँ सौर्य्ययामौश्वेतश्चकृष्णश्चपार्श्वयो
स्त्वाष्ट्रौलोमशसक्त्थौसक्थ्योर्व्वायव्यः श्वेतःपुच्छऽइन्द्रायस्व
पस्यायव्वेहद्वैष्णवोव्वामनः ॥ १ ॥ रोहितोधूम्म्ररोहि
तः। कर्कन्धुरोहितस्त्तेसौम्म्याबब्भ्रुररुणबब्भ्रुः शुकबब्भ्रुस्त्ते
व्वारुणाःशितिरन्ध्रोन्न्यतःशितिरन्ध्रःसमन्तशितिरन्ध्रस्त्ते ॥ ३५ ॥
सावित्राःशितिबाहुरन्न्यतःशितिबाहुःसमन्तशितिबाहुस्त्ते

बार्हस्पत्त्याः पृषंतीक्षुद्र पृषतीस्त्थूलपृषतीतामैत्रावरुण्ण्यः

॥ २ ॥ शुद्धवालंःसर्व्वशुद्धवालः ॥ शुद्धवालंःसर्व्वशुद्धवा

लोमणिव्वालस्तऽआश्विनाः श्येतं ःश्येताक्षोरुणस्तेरुद्राय

पशुपतयेकर्ण्णायामाऽअंवलिप्तारौद्रानभोरूपाःपार्ज्जन्न्याः

॥ ३ ॥ पृश्निस्तिरश्चीनंपृश्निः ॥ पृश्निस्तिरश्चीनंपृश्निरूर्द्ध्व

पृश्निस्तेमारुताः फल्गूर्ल्लोहितोर्ण्णीपलक्षीताःसारस्वत्त्यः

प्लीहाकर्ण्णः शुण्ठाकर्ण्णोध्यालोहकर्ण्णस्तेत्त्वाष्ट्राः कृष्ण

बार्हस्प्पत्त्याःपृषंतीक्षुद्रपृंषतीस्त्थूलपृंषतीतामैत्रावरुण्ण्यः
॥ २ ॥ शुद्धवालःसर्व्वशुद्धवालः ॥ शुद्धवालःसर्व्वशुद्धवा
लोमणिव्वालस्त्तऽआश्विनाःश्येतःश्येताक्षोरुणस्त्तेरुद्राय
पशुपतयेकर्ण्णायामाऽअवलिप्तारौद्रानभोरूपाःपार्ज्जन्न्याः
॥ ३ ॥ पृश्निस्त्तिरश्चीनंपृश्निः ॥ पृश्निस्त्तिरश्चीनंपृश्निरूर्द्ध्व
पृश्निस्त्तेमारुताःफल्ल्गूर्ल्लोहितोर्ण्णीपलक्षीताःसारस्वत्त्यः
प्लीहाकर्ण्णःशुण्ठाकर्ण्णोध्यालोहकर्ण्णस्त्तेत्त्वाष्ट्राःकृष्ण

ग्ग्रीवꣳशितिकक्षोऽञ्जि[1]सक्थस्त्तऽऐन्द्राग्नाः कृष्णाञ्जिरल्पा अ.
ञ्जिर्म्महाञ्जिस्त्तऽउषस्याः ॥ ४ ॥ शिल्पाव्वैश्वदेव्यः ॥ ॥ २४ ॥
शिल्पाव्वैश्वदेव्योरोहिण्ण्यस्त्र्यवयोव्वाचेऽविज्ज्ञाताऽअदित्त्यैस
रूपाधात्रेव्वत्सतर्य्योदेवानाम्पत्नीब्भ्यः ॥ ५ ॥ कृष्ण
ग्ग्रीवाऽआग्नेयाः । शितिब्भ्रवोव्वसूनाꣳरोहितारुद्राणाꣳ
श्वेताऽअवरोकिणऽआदित्त्यानान्नभोरूपाःपार्ज्जन्याः ॥ ६ ॥ ॥ ३६ ॥

---

१ अञ्जिसक्थस्त्ते । अत्र "भात्रिभ्य सः पं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५९ सू.) इत्यनेन सस्य पत्वे प्राप्ते "अनुसन्तनो तु बृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धाय सुसन्दशमसत्वाऽभिसंविशन्तु सुसस्याअतिस्थूलम्मुसले पत्नी संयाजान्कनुस्थालञ्जिकस्थो (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन सस्य प्रकृतिभावे रूपम ।

उन्नतऽऋषभः ॥ उन्नतऽऋषभोव्वामनस्तऽऐन्द्रावैष्ष्णवाऽ
उंन्नतश्शिंतिबाहुश्शिंतिपृष्ठस्तऽऐन्द्राबार्हस्पत्त्याश्शुकरूपा
व्वाजिनाःकल्म्माषाऽआग्निमारुताःश्श्यामाःपौष्ष्णाः ॥ ७ ॥
एतांऽऐन्द्राग्नाः ॥ एतांऽऐन्द्राग्नाद्विरूपाऽअंग्नीषोमीयां
व्वामनाऽअंनड्वाहंऽआग्नावैष्ष्णवाव्वशामैत्रावरुण्योन्यतंऽए
न्योमैत्र्यं÷ ॥ ८ ॥ कृष्ष्णग्रीवाऽआग्नेयाः ॥ कृष्ष्णग्री

१ अत्र "जात्ये च स्वरिते चैव वकारो यत्र दृश्यते । कर्तव्यस्तूभयक्षेपो "वायुर्दृया÷ इति निदर्शनम्" (या. शि.) न्युब्जापरपर्याये जात्यस्वरे वकारे यकारे वा वत्सशृङ्गवत् कुमारीकुचयुग्मवत् (÷) इत्याकारको दक्षिणहस्तस्यांगुल्या उभयक्षेपः कार्यः । यथा वकारयोगे जात्य उभयक्षेपस्तथैव यकारेऽप्युभयक्षेपः ।

शु. य. संहि. वाऽआग्ग्नेयाबब्भ्रवं÷सौम्म्याश्श्वेताव्वायव्व्याऽअविज्ज्ञाताऽ उ. वि.
अ.
॥३७॥ अदित्त्यैसरूपाधात्त्रेव्वत्सतर्य्योदेवानाम्पत्नीब्भ्यः ॥ ९ ॥ ॥ २४ ॥
कृष्ण्णाभौमाः ॥ कृष्ण्णाभौमाधूम्म्राऽआन्तरिक्क्षाबृहन्तो
दिव्व्याश्शबलाव्वैद्युताश्सिद्ध्मास्तारकाः ॥ १० ॥ [१०-१]
धूम्म्रान्व्वसन्ताय ॥ धूम्म्रान्व्वसन्तायालभतेश्वेतान्ग्ग्रीष्म्माय
कृष्ण्णान्व्वर्षाब्भ्योरुणाञ्छरदेपृषतोहेमन्तायपिशङ्गाञ्छि ॥ २७ ॥
शिराय ॥ ११ ॥ त्र्यवयोगायत्र्यै । पञ्चावयस्त्त्रिष्टुभेदित्त्य

वाहोजगंत्त्यैत्रिवृत्त्साऽअंनुष्टुभैंतुर्य्यंवाहंऽउष्णिहें ॥ १२ ॥
पृष्ठवाहोंव्विराजें ॥ पृष्ठवाहोंव्विराजंऽउक्षाणोंबृहत्त्याऽऋष
भाःककुभेंनड्वाहं÷पुङ्क्त्यैधेनवोतिच्छन्दसे ॥ १३ ॥ कृष्णग्ग्रीवाऽआग्नेयाः ॥ कृष्णग्ग्रीवाऽआग्नेयाबब्भ्रवं÷सौ
म्म्याऽउंपद्ध्वस्त्ताःसांवित्राव्वंत्सतर्य्यं÷सारस्वत्त्य÷श्यामाः
पौष्णाःपृश्न्नंयोमारुताबंहुरूपाव्वैंश्वदेवाव्वशाद्यांवापृथिवी
यांः ॥ १४ ॥ उक्त्ताःसंञ्चराः ॥ उक्त्ताःसंञ्चराऽएतांऽऐन्द्रा
६२३

ग्नाःकृष्णाव्वारुणाःपृश्न्नयोमारुताःकायास्तूपराः ॥ १५ ॥
अग्नयेनीकवते । प्प्रथमजानालभतेमरुद्भ्यःसान्तपने
भ्यःसवात्यान्मरुद्भ्योगृहमेधिभ्योबष्किहान्मरुद्भ्यः
क्क्रीडिभ्यःसꣳसृष्टान्मरुद्भ्यःस्वतवद्भ्योनुसृष्टान् ॥ १६ ॥
उक्ताःसंञ्चराः ॥ उक्ताःसंञ्चराऽएताऽऐन्द्राग्नाःप्प्राशृङ्गा[1]
माहेन्द्राबहुरूपाव्वैश्वकर्म्मणाः ॥ १७ ॥ धूम्म्राबब्भ्रुनीका ॥ ३८ ॥

१ प्राशृङ्गा। अत्र प्रशृङ्ग इति पदम्। प्रशब्दात् शृङ्गशब्दे परे "प्रवणशृङ्गयास्तेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारे प्राशृङ्गा।

शाः । पितॄणाᳬ सोमवताम्बभ्रवो धूम्रनीकाशाः पितॄणाम्बर्हि-
षदाङ्कृष्णा बभ्रुनीकाशाः पितॄणामग्निष्वात्तानाङ्कृष्णाः पृ-
षन्तस्त्रैयम्बकाः ॥ १८ ॥ उक्ताः सञ्चराः ॥ उक्ताः
सञ्चराऽएताः शुनासीरीयाः श्वेता वायव्याः श्वेताः सौर्याः
॥ १९ ॥ वसन्ताय कपिञ्जलान् ॥ वसन्ताय कपिञ्जलाना-

१ सोमवतीम् । अत्र "विश्वदेव्यसोमौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११८ सू.) इत्यनेन वतीशब्दपरे सोमशब्दाकारस्य दीर्घाकारविधानान्न वतापरे भवति, अतो न दीर्घः । २ कृष्णा बभ्रुनीकाशाः । अत्र समानपदे "ऋपरेभ्य" इति णत्वप्राप्तौ "निवनिनसः प्रपीनम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९१ सू.) इत्यनेन नि वनि नस प्रपीनम् एते नकारा प्रकृत्या भवन्ति समानपदे इति निषेधान्नात्र णत्वम् । त्वत्र निशब्दस्य दीर्घत्वं "पीबासोमम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १३० सू.) इत्यनेन भवति ।

भतेग्ग्रीष्म्मायंकलविङ्कांन्वर्षाब्भ्यंस्तित्तिरींञ्छरदेव्वर्त्तिकाहे
मन्तायककंराञ्छिशिरायव्विकंकरान् ॥ २० ॥ [१०-२]
समुद्रायंशिशुमारांन् ॥ समुद्रायंशिशुमारानालंभतेपर्ज्जन्न्यां
यमण्डूकानद्भ्योमत्स्यांन्मित्रायंकुलीपयान्वरुंणायनाक्क्रा
न् ॥ २१ ॥ सोमांयहꣳसान् ॥ सोमांयहꣳसानालंभतेव्वायवेंब
लाकांऽइन्द्राग्निब्भ्यांक्रुञ्चांन्मित्रायंमद्गून्वरुंणायचक्क्रवाका
न् ॥ २२ ॥ अग्नयेंकुटरून् ॥ अग्नयेंकुटरूनालंभतेव्वनस्प्पतिं

ऽभ्युऽउलूकानग्नीषोमाभ्याञ्चापानश्विभ्याम्मयूरान्मित्राव
रुणाभ्याङ्कपोतान् ॥ २३ ॥ सोमायलबान् ॥ सोमायलबा
नालभतेत्त्वष्ट्रेकौलीकान्गोषादीर्देवानाम्पत्नीभ्यःकुलीका
देवजामिभ्योग्नयेगृहपतयेपारुष्णान् ॥ २४ ॥ अह्नेपाराव
तान् ॥ अह्नेपारावतानालभतेरात्र्यैसीचापूरहोरात्रयोःसन्धि
भ्योजतूर्म्मासेभ्योदात्त्यौहान्त्संवत्सरायमहतःसुपर्णान्
॥ २५ ॥ भूम्म्याऽआखून् ॥ भूम्म्याऽआखूनालभतेन्तरि

कक्षायपाङ्क्त्रान्दिवेकशान्दिग्भ्योनकुलान्बभ्रुकानवान्तर
दिशाभ्यः ॥ २६ ॥ वसुभ्यऽऋश्यान् ॥ वसुभ्यऽऋश्या
नालभतेरुद्रेभ्योरुरूनादित्येभ्योन्यङ्कून्विश्वेभ्योदेवेभ्यः
पृषतान्त्साध्येभ्यः कुलुङ्गान् ॥ २७ ॥ ईशानायपरस्वतः ॥
ईशानायपरस्वतऽआलभतेमित्रायगौरान्वरुणायमहिषान्बृह
स्पतयेगवयाँस्त्वष्ट्रऽउष्ट्रान् ॥ २८ ॥ प्रजापतयेपुरुषान् ॥
प्रजापतयेपुरुषान्हस्तिनऽआलभतेवाचेप्लुषींश्चक्षुषेमश

काञ्छोत्राय्भृङ्गांः ॥ २९ ॥ शतम् ॥१४००॥ प्रजापंतयेच ।
व्वायवैचगोमृगोव्वरुणायारण्योमेपोयमायकृष्णोमनुष्ष्यरा
जायंमर्क्कटः शार्दूलायंरोहिद्दृषभायंगवयीक्क्षिप्रश्येनायव्व
र्त्तिकानीलंङ्गोःक्क्रिमिं ÷ समुद्रायंशिशुमारोहिमवंतेहस्ती
॥ ३० ॥ [१०-३] मयुःप्प्राजापत्त्यः ॥ मयुःप्प्राजापत्त्यऽ
उलोहलिक्क्ष्णोव्वृषदंशस्त्तेधात्रेदिशाङ्क्षोधुङ्क्षाग्नेयीकल
विङ्कोलोहिताहिःपुष्करसादस्त्तेत्त्वाष्ट्राव्वाचेक्क्रुञ्चं ÷ ॥ ३१ ॥

॥ ४१ ॥

सोमा॑यकुलु॒ङ्गः॑ ॥ सोमा॑यकुलु॒ङ्गऽआ॑र॒ण्य्यो॒जोन॑कुलः॑शका
तेपौ॒ष्णाः॑क्क्रो॒ष्टामा॒यो॒रिन्द्र॑स्यगौरमृ॒गः॑पि॒द्वोन्न्य॒ङ्कुः॑ कक्कट
स्त्तेनु॑मत्त्यैप्प्रति॒श्श्रुत्का॑यैचक्क्रवा॒कः॑ ॥ ३२ ॥ सौरी॑ब॒लाका॑ ।
शा॒र्ग्गः॑सृ॒ज॒यः॑श॒याण्ड॑क॒स्त्तेमै॒त्त्राः॑सर॑स्वत्त्यैशारिः॑ पुरु॒ष॒वाक्
श्वा॒विद्धौमीशा॑र्दू॒लोवृ॒कः॑पृदा॑कु॒स्त्तेम॒न्न्यवे॒सर॑स्वते॒शुकः॑ पु॒रु॒ष॒
वाक् ॥ ३३ ॥ सु॒प॒र्ण्णः॑पा॒र्ज्ज॑न्न्यः॑ ॥ सु॒प॒र्ण्णः॑पा॒र्ज्ज॑न्न्यऽ
आ॒तिर्व्वा॑ह॒सोद॑र्व्वि॒दा॒तेव्वा॒य॒वेबृह॒स्प्पत॑ये॒व्वा॒चस्प्पत॑ये॒पैङ्ग॒रा॒जो

॥ ४१ ॥

१ श्वाविद्धौमी । अत्र श्वविद्धौमी इति पदम् । "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुत°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५८ सू.) इत्यनेन वकारे परे श्वस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

लजऽआन्तरिक्षः प्लुवोमद्गुर्म्मत्स्यस्त्तेनदीपतयेद्यावापृथिवी

यः कूर्म्मः ॥ ३४ ॥ पुरुषमृगश्चन्द्रमसः ॥ पुरुषमृगश्चन्द्र

मसोगोधाकालकादार्व्वाघाटस्त्तेवनस्पतीनाङ्कृकवाकुः सावि

त्रोहंसोव्वातस्यनाक्रोमकरः कुलीपयस्त्तेकूपारस्यह्रियैशल्य

कः ॥ ३५ ॥ एण्यह्नः ॥ एण्यह्नोमण्डूकोमूषिकाति[2]

---

१ दार्वाघाटः । दारु आघातः इति पदम् । अत्र "त आपादनाऽम्बरात्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेनानादम्बरादाघाशब्दात्परस्य तकारस्य मूर्द्धन्यो भवति दार्वाघाट इति । २ तित्तिरिस्ते । अत्र "सकारे परे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७८ सू.) इत्यनेन सकारपरादेकाक्षरादेकारपरे तकारे विसर्जनीयस्य सकारः प्राप्तः । सः "प्रकृत्या नानापदस्थे तकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिध्यते । सकारो भवत्येव ।

त्तिरिस्त्तेसर्प्पाणाँल्लोपाशऽआश्विनःकृष्णोरात्र्याऽऋक्क्षोज
तूःसुंषिलीकातऽइतरजनानाञ्जहकाव्वैष्णवी ॥ ३६ ॥ अन्न्य
वापोर्द्धमासानाम् ॥ अन्न्यवापोर्द्धमासानामृश्श्योंमयूरः
सुपर्ण्णस्त्तेगन्धर्व्वाणामपामुद्द्रोमासाङ्कश्श्यपोरोहित्त्कुण्ड्डृणा
चीगोलत्तिकाते[1]प्सरसाम्मृत्त्यवेंसितः ॥ ३७ ॥ व्वर्षाहूर्ऋतू
नाम् ॥ व्वर्षाहूर्ऋतूनामाखुःकशोमान्थालस्त्तेपितॄणाम्बलाया ॥ ४२ ॥

[1] "ए-ओ-आभ्यामुदात्ताभ्यामकारो निहितश्च यः। स च यत्र प्रलुप्येते तं चाभिनिहितं विदुः" या. शि. ॥ अत्र ते अप्सरसामित्यासीत्। अत्रैकारात्परस्याकारस्य "एदोद्भ्यामकारः" (शु. य. प्रा. अ. ३६१ सू.) इत्यनेनाकारस्य पूर्वरूपः। अत्राभिनिहितस्वरो ज्ञेयः। तथौकारेऽपि वेदोसीत्यादौ।

जगरोव्वसूनाङ्कपिञ्जलꣳकपोतऽउलूकꣳशशस्तेनिर्ऋत्यैव्वरुणा
यारण्ण्योमेषः ॥ ३८ ॥ श्वित्रऽआदित्त्यानाम् ॥ श्वित्रऽ
आदित्त्यानामुष्ट्रोघृ[1]णीवान्वा[2]र्ध्रीनसस्तेमत्त्याऽअरण्ण्यायसृ
मरोरुरूरौद्रः क्वयिः कुटरुर्दात्त्यौहस्तेव्वाजिनाङ्कामायपिकः
॥ ३९ ॥ खड्गोव्वैश्वदेवः । श्वाकृष्ण्णःकर्ण्णोगर्दभस्तरक्षु
स्तेरक्षसामिन्द्रायसूकरःसिꣳहोमारुतःकृकलासःपिप्पकाश

१ घृणीवान् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणि" इत्यनेन वकारे परे घृणिशब्दस्येकारस्य दीर्घकारः । २ वार्ध्रीनस्ते । अत्र समानपदे "ऋपरेभ्यः" इति णत्वप्राप्तौ "निवनिनसः प्रपीनम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९१ सू.) इत्यनेन नसः णत्वं निषिध्यते । अतो न णत्वम् ।

कुलिस्त्तेशंरुघ्यायैर्व्विश्वेपान्द्देवानांम्पृषतः ॥ ४० ॥ [१०-४]
इति श्रीवाजसनेयसंहितायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ शादन्दाद्भिर्नवैकैका,
हिरण्यगर्ब्भश्चतस्र, ऽआनोदश, मानोमित्रो, यदश्वस्या
ष्टकौ, यत्तेपाडि, मानुकंद्वे, पञ्चदशसप्तचत्वारिꣳशत् ॥
[अ. २५-मं. ४७ अनु. १५] हरिः ॐ ॥ शादन्दुद्भिः ॥
शादन्दुद्भिरवकान्दन्तमूलैर्म्मृदुम्बस्वैस्त्तेगान्दꣳष्ट्राभ्याꣳ

सरस्वत्त्याऽअग्ग्रजिह्वञ्जिह्वायांऽउत्त्सादमवक्क्रन्देनतालुव्वा
जꣳहनुब्भ्यामपऽआस्स्येनव्वृषणमाण्डाब्भ्यामादित्त्याँश्मश्श्रु
भिःपन्थानम्भ्रूब्भ्यान्द्यावापृथिवीव्वर्तोब्भ्यांव्विद्युतङ्कनीनका
ब्भ्याꣳशुक्क्लायस्वाहाकृष्ण्णायस्वाहापाऽर्य्याणिपक्ष्माण्ण्यवा
ऽर्य्याऽइक्क्षवोवाऽर्य्याणिपक्ष्माणिपाऽर्य्याऽइक्क्षवः ॥ १ ॥
[१-१] व्वातम्प्प्राणेन ॥ व्वातम्प्प्राणेनापानेननासिकेऽउपयाम

सं. ४७ १ अत्रावक्रन्देन तालु इत्यत्र "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन समानपदे नस्य प्राप्तं णत्वं "तवर्गे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन निषेधान्न भवति।

मधरेणौष्ठेनसदुत्तरेणप्प्रकाशेनान्तरमनूकाशेनबाह्यन्निवेष्यम
म्मूर्द्ध्नास्तनयित्नुन्निर्बाधेनाशनिम्मस्तिष्क्केणव्विद्द्युतङ्कनी
नकाभ्याङ्कर्णाभ्याᳪश्रोत्रᳪश्रोत्राभ्याङ्कर्णौतेदनीमधर
कण्ठेनापःशुष्क्ककण्ठेनचित्तम्मन्याभिरदितिᳪशीर्ष्णानि
र्ऋतिन्निर्ज्जर्ज्जल्प्येनशीर्ष्णासंक्रोशैःप्प्राणान्रेष्माणᳪस्तुपेन ॥ ४४ ॥
॥२॥ [१-२] मशकान्केशैः ॥ मशकान्केशैरिन्द्रᳪस्वपसाव्वहेन

बृहस्पतिꣳ[1]शकुनिसादेनङ्कूर्म्मांञ्छफैराक्रमणꣳस्थूराभ्या

मृक्षलाभिः कपिञ्जलाञ्जवञ्जङ्घाभ्यामध्वानम्बाहुभ्याञ्जा

म्बीलेनारण्यमग्निमतिरुग्भ्याम्पूषणन्दोर्भ्यामश्विनावꣳ

साभ्याꣳरुद्रꣳरोराभ्याम् ॥३॥ [१-३] अग्नेः पक्षतिः ॥

अग्नेः पक्षतिर्व्वायोर्न्निपक्षतिरिन्द्रस्य तृतीया सोमस्य चतुर्थ्य

दित्यै पञ्चमीन्द्राण्यै षष्ठी मरुताꣳ सप्तमी बृहस्पतेरष्टम्यर्य्य

१ शकुनि सादेन। अत्र "भाविभ्य सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वप्राप्तौ "पृथिवीदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन शकुनिपरस्य सस्य प्रकृतिभावे न षत्वम्।

ष्ष्णोनवमीधातुर्द्दशमीन्द्रस्यैकादशीव्वरुणस्यद्वादशीयमस्यत्र
योदशी ॥४॥ [१-४] इन्द्राग्न्योः पक्षतिः । सरस्वत्त्यैनि
पक्षतिर्म्मित्रस्यतृतीयापाञ्चतुर्त्थीनिर्ऋत्त्यैपञ्चम्म्यग्नीषोम
योःषष्ठीसर्प्पाणाꣳसप्तमीव्विष्ष्णोरष्टमीपूष्ष्णोनवमीत्त्वष्टुर्द्द
शमीन्द्रस्यैकादशीव्वरुणस्यद्वादशीयम्म्यैत्त्रयोदशीद्यावापृथि
व्व्योर्द्दक्षिणम्पार्श्वंव्विश्वेषान्देवानामुत्तरम् ॥ ५ ॥ [१-५] ॥४५॥
मरुताꣳस्कन्धाः ॥ मरुताꣳस्कन्धाव्विश्वेषान्देवानाम्प्रथ

माकीकंसारुद्राणान्द्वितीयांदित्त्यानान्तृतीयांव्वायोःपुच्छमग्नीषोमंयोर्भासदौक्कुञ्चौश्रोणिभ्यामिन्द्राबृहस्पतीऽऊरुभ्याम्मित्रावरुणावल्गाभ्यामाक्क्रमणंस्थूराभ्याम्बलङ्कुष्ठाभ्याम् ॥ ६ ॥ [१-६] पूषणंव्वनिष्ठुना । न्धाहीन्त्स्थूलगुदयांसर्प्पान्गुदाभिर्व्विहुतऽआन्त्रैरपोव्वस्तिनाव्वृषणमाण्डाभ्यांव्वाजिनंशेपेनप्प्रजारेतसाचाषान्पित्तेनप्प्रदरान्पायुनाकूश्मान्छकपिण्डैः ॥ ७ ॥ [१-७] इन्द्रस्य

क्क्रोडः ॥ इन्द्रस्यक्क्रोडोदित्यैपाजस्यन्दिशाञ्जत्रवोदित्यै
भसज्जीमूतान्हृदयौपशेनान्तरिक्षम्पुरीततानभः ऽउदर्य्येणच
क्क्रवाकौमतस्नाब्भ्यान्दिवंवृक्काब्भ्यांङ्गिरीन्प्लाशिभिरुपला
न्प्लीह्नावल्म्मीकान्क्क्लोमभिर्ग्ग्लौभिर्ग्गुल्म्मान्हिराभिः स्रव
न्तीर्ह्रदान्कुक्षिब्भ्याᳬंसमुद्रमुदरेणवैश्वानरम्भस्म्मना ॥८॥
[१-८] विधृतिन्नाब्भ्यां । घृतᳬंरसेनापोयूष्णामरीचीर्व्वि
प्रुड्भिर्न्नीहारमूष्म्मणाशीनंवसयाप्रुष्वाऽअश्रुभिर्ह्रादुनी

हृषीकाभिरस्मारक्षांॐसिचित्राण्ण्यङ्गैर्न्नक्षत्राणिरूपेणंपृथि
वीन्त्वचाजुंम्बकायस्वाहा ॥ ९ ॥ [१-९] हिरण्ण्यग
र्ब्भश्समम् ॥ हिरण्ण्यगर्ब्भश्समवर्त्ततागग्रेभूतस्यंजातश्पतिरे
कंऽआसीत् ॥ सदाधारपृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्म्मैदेवायहवि
षाविधेम ॥ १० ॥ यश्प्प्राणतश् ॥ यश्प्प्राणतोनिमिष
तोमहित्त्वैकऽइद्राजाजगतोबभूव ॥ यऽईशेऽअस्यद्विपद
श्चतुष्प्पदश्कस्म्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ११ ॥ यस्येमे ।
६४१

हिमवंन्तोमहित्त्वायस्यंसमुद्रꣳरसयांसहाहुः ॥ यस्येमाः
प्प्रदिशोयस्यंबाहूकस्म्मैदेवायंहविषांविधेम ॥ १२ ॥ यऽ
आंत्मदाः ॥ यऽआंत्मदाबंलदायस्यविश्वंऽउपासंतेप्प्रशिषँ
य्यस्यदेवाः ॥ यस्यंछायामृतँय्यस्यंमृत्युःकस्म्मैदेवायंहवि
षांविधेम ॥ १३ ॥ [४-१०] आनं÷ ॥ आनोभद्राःक्क्र
तंवोयन्तुविश्वतोदंब्धासोऽअपंरीतासऽउद्भिदं÷ ॥ देवानोय
थासदमिद्वृधेऽअसन्नप्प्रांयुवोरक्षितारोंदिवेदिंवे ॥१४॥ देवा

नाम्भद्राः ॥ देवानाम्भद्रासुमतिर्ऋजूयतां[1] देवानाꣳरातिरभिनोनिवर्त्तताम् ॥ देवानाꣳसख्यमुपसेदिमा[2]वयन्देवाऽ आयुःप्रतिरन्तुजीवसे ॥ १५ ॥ तान्पूर्वया । निविदाहूमहेवयम्भगम्मित्रमदितिन्दक्षमस्रिधम् ॥ अर्य्यमणंवरुणꣳसोमंमश्विनासरस्वतीनःसुभगामयस्करत् ॥ १६ ॥ तन्नः ॥ तन्नोवातोमयोभुवातुभेषजन्तन्माताপृथिवीतत्पिताद्यौः ॥

१ ऋजूयता । अत्र यकारे परे "अथोदारिथ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन ह्रस्वाकारस्य दीर्घे ऋजूयता । २ उपसेदिमाह्वयम् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतश्वरयथृणिसेदिमे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे उपसेदिमपदघटितह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

तद्ग्रावाणꣳसोमसुतोमयोभुवस्तदश्विनाशृणुतन्धिषण्यायुवम्
॥ १७ ॥ तमीशानम् ॥ तमीशानञ्जगतस्तस्थुषस्प्प
तिन्धियञ्जिन्वमवसेहूमहेव्वयम् ॥ पूषानोयथावेदसामसद्वृधे
रक्षितापायुरदब्धꣳस्वस्तये ॥ १८ ॥ स्वस्तिनः ॥ स्वस्ति
नऽइन्द्रोवृद्धश्रवाꣳस्वस्तिनःपूषाविश्ववेदाꣳ ॥ स्वस्तिन
स्तार्क्ष्योऽअरिष्टनेमिꣳस्वस्तिनोबृहस्प्पतिर्द्दधातु[1] ॥ १९ ॥

१ बृहस्प्पतिः । अत्र "तद्बृहतौ करपत्योस्तलोपश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५२ सू.) तद् बृहतैतौ करपतिशब्दयोर्यथासंख्यं सकारेण व्यवधीयेते तकारस्य लोपो भवति । अत्र बृहच्छब्दात्पतिशब्दे परे तकारस्य लोपे सकारस्य विधानम्। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु.य.प्रा.४अ.१०२) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

पृषंदश्वामुरुतंः ॥ पृषंदश्वामुरुतुःपृश्निमातरःशुभूँय्यावांनोविदथेंषुजग्मंयः ॥ अग्निजिह्वामनंवुःसूरंचक्षसोविश्वेंनोदेवाऽअवुसागंमन्निह ॥ २० ॥ भुद्रङ्कण्णैंभिः । शृणुयामदेवाभुद्रम्पंश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैंस्तुष्टुवाꣳसंस्तुनूभिर्व्यंशेमहिदेवहिंतुंयदायुंः ॥ २१ ॥ शुतमित् ॥ शुतमिन्नुशुरदोऽअन्तिदेवायत्रांनश्चुक्काजुरसंन्तुनूनांम् ॥ पुत्रासोयत्रंपितरोभवंन्तिमानोंमुद्ध्यारीरिषुतायुर्गन्तोंः

॥ २२ ॥ अदितिर्द्यौः ॥ अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदिति
र्मातासपितासपुत्रः ॥ विश्वेदेवाऽअदितिःपञ्चजनाऽअदि
तिर्जातमदितिर्जनित्त्वम् ॥ २३ ॥ [१०-११] मानः ॥
मानोमित्रोवरुणोऽअर्य्यमायुरिन्द्रऽऋभुक्षामरुतःपरिख्य
न् ॥ यद्वाजिनोदेवजातस्यसप्तेःप्रवक्ष्यामोविदथेवीर्य्याणि
॥ २४ ॥ यन्निर्णिजा ॥ यन्निर्णिजारेक्णसाप्प्रावृतस्यराति ॥ ४९ ॥
ङ्गृभीताम्मुखतोनयन्ति ॥ सुप्राङजोमेम्म्यद्विश्वरूपऽइन्द्रा

पूष्णोऽप्प्रियमप्प्यैतिपाथंः ॥२५॥ एषच्छागंः । पुरोऽअश्वे
नव्वाजिनांपूष्णोभागोनीयतेविश्वदेव्यंः ॥ अभिप्प्रियँय्य
त्पुरोडाशमर्व्वतात्त्वष्टेदेनꣳसौश्रवसायंजिन्वति ॥२६॥ यद्धवि
ष्यम् ॥ यद्धविष्यमृतुशोदेवयानंत्रिम्मानुषाः पर्य्यश्वन्न
यन्ति ॥ अत्रा[1]पूष्णःप्प्रथमोभागऽएतियज्ञन्देवेभ्यःप्प्र
तिवेदयन्नजः ॥ २७ ॥ होताध्वर्य्युः ॥ होताध्वर्य्युरावयाऽ
अग्निमिन्धोग्ग्रावग्ग्राभऽउतशꣳस्तासुविप्प्रः ॥ तेनयज्ञे

१ अत्रापूष्णः । अत्र "पूष्णो जहीमस्तेष्वत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन पूष्णः जहीमः ते इत्येतेषु पदेषु परेषु अत्रशब्दस्य दीर्घाकारः ।

न्स्वरङ्कृतेनस्विष्टेनवक्षणाऽआपृणद्धम् ॥ २८ ॥ यूपव्रस्क्का
ऽउत । येयूपवाहाश्चषालॅंयेऽअंश्वयूपायतक्षति ॥ येचार्व्वं
तेपचंन७ सम्भरंन्त्युतोतेषांमुभिगूर्त्तिर्न्नऽइन्वतु ॥ २९ ॥
उपप्प्र ॥ उपप्प्रागांत्सुमन्न्मेंधायिमन्न्मंदेवानामाशाऽउपंवीत
पृष्ठ ॥ अन्वेनंव्विप्प्राऽऋषंयोमदन्तिदेवानांम्पुष्टेचंकृमासुब
न्धुंम् ॥ ३० ॥ यद्धाजिनं÷ ॥ यद्धाजिनोदामंसन्दानमर्व्वं
तोयाशीर्षण्ण्यारशनारज्जुंरस्य ॥ यद्धांघास्यप्प्रभृंतमास्येतृण

सर्व्वांतातेऽअपिंदेवेष्ष्वंस्त्तु ॥ ३१ ॥ [८-१२] यदश्वंस्य ।
क्क्रविषोमक्षिकाशयद्वास्वरौस्वधितौरिप्तमस्त्ति ॥ यद्ध
स्त्तंयोःशमितुर्य्यन्नखेषुसर्व्वांतातेऽअपिंदेवेष्ष्वंस्त्तु ॥ ३२ ॥
यदूवंध्यम् ॥ यदूवंध्यमुदरंस्यापवातियऽआमस्यंक्क्रविषो
गन्धोऽअस्त्ति ॥ सुकृतातच्छंमितारंःकृण्ण्वन्त्तुतमेधंश्शृत
पाकंम्पचन्त्तु ॥ ३३ ॥ यत्तें ॥ यत्तेंगात्रांदग्निनांपच्च्य
मांनादभिशूलन्निहंतस्यावधावंति ॥ मातद्भूम्म्यामाश्श्रिष

न्मातृणैषुदेवेभ्यस्तदुशद्ध्यौरातमंस्तु ॥ ३४ ॥ येवाजि
नंम् ॥ येवाजिनम्परिपश्यंन्तिपुक्कँस्यऽईमाहुःसुरभिर्न्नि
र्हरेति ॥ येचार्व्वतोमाॐसभिक्षामुपासंतऽउतोतेषांमभिगूर्त्ति
र्न्नऽइन्वतु ॥३५॥ यन्नीक्षंणम् ॥ यन्नीक्षंणम्माँस्पचंन्याऽ
उखायायापात्राणियूष्णणऽआसेचंनानि ॥ ऊष्मण्यापिधा
नांचरूणामङ्काःसुनाःपरिभूषन्त्यश्वम् ॥ ३६ ॥ मात्त्वा ॥
मात्वाग्निर्ध्वनयीद्धूमगंन्धिर्म्मोखाभ्राजंन्त्यभिविक्तज

ग्निः ॥ इष्टंव्वीतमभिगूर्त्तंव्वषट्कृतन्तन्देवासः प्प्रतिगृब्भ्णन्त्य

श्वम् ॥३७॥ निक्क्रमणन्निषदनम् ॥ निक्क्रमणन्निषदनंव्विवर्त्तं

नँय्यच्चपड्वीशमर्व्वतः ॥ यच्चपपौयच्चघासिञ्जघाससर्व्वाता

तेऽअपिदेवेष्ष्वस्तु ॥ ३८ ॥ यदश्वाय ॥ यदश्वायव्वासऽ

उपस्तृणन्त्यधीवासँय्याहिरण्ण्यान्यस्म्मै ॥ सन्दानमर्व्वन्त

म्पड्वीशम्प्प्रियादेवेष्ष्वायामयन्ति ॥ ३९ ॥ [८-१२] यत्ते ।

१ अधीवासम् । अत्र "अश्वरश्मि०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वासमित्यस्य वकारे परे अधि इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घेकारः ।

सादेमहंसाशूकृतस्यपार्ष्ण्याँव्वाकशंयाव्वातुतोदं ॥ स्रुचेवताहु
विषोऽअध्वरेषुसर्व्वातातेब्रह्मणासूदयामि ॥ ४० ॥ चतुंस्त्रिꣳ
शद्वाजिनंः ॥ चतुंस्त्रिꣳशद्वाजिनोदेवबन्धोर्व्वङ्क्रीरश्वंस्यस्वधि
तिꣳसमेति ॥ अच्छिद्रागात्राँव्वयुनांकृणोतपरुंष्परुरनुघुंष्या[1]
व्विशंस्त ॥ ४१ ॥ एकुस्त्वष्टुंः ॥ एकुस्त्वष्टुरश्वंस्याव्विश[2]
स्त्ताद्वायन्तारांभवतस्त्तथंऽऋतुः ॥ यातेगात्राणामृतुथाकृ ॥ ५२ ॥

१ अनुघुष्याविशस्त । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारय०" (शु.य.प्रा.३अ.९८सू.) इत्यनेन वकारे परे घुष्येत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ अश्व-स्याविशस्तात्० । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुताचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयचित्रमङ्कुरवयुनाश्वस्य०" इत्यनेन वकारे परे अश्वशब्दस्याकारस्य दीर्घाकारः ।

णोमितातापिण्डान्नाम्प्रजुंहोम्म्यग्नौ ॥ ४२ ॥ मात्त्वा ।
तपत्त्प्रियऽआत्क्मापियन्तम्मास्वधितिस्त्तन्न्वुऽआतिष्ठिपत्ते ॥
मातेगृध्नुरंविशस्त्तातिहायंछिद्द्रागात्त्राण्ण्यसिनामिथूकः ॥ ४३ ॥
नवै ॥ नवाऽउंऽएतन्म्रियसेनरिष्ष्यसिदेवाँ२॥ ऽइदेषिपथि
भिंःसुगेभिंः ॥ हरीतेयुञ्जापृषंतीऽअभूतामुपास्त्थाद्वाजीधु
रिरासंभस्य ॥ ४४ ॥ सुगव्यन्नः ॥ सुगव्यन्नोव्वाजीस्वश्व्यंम्पु
सःपुत्राँ२॥ ऽउतावि॑श्वापुषंरयिम् ॥ अनागास्त्त्वन्नोऽअदि

१ विश्वापुष; । अत्र "विश्वसहमुन्युपत्रसुपु" । (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पुषपरे विश्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

तिꣳकृणोतुक्क्षत्रन्नोऽअश्श्वोंव्वनताꣳहुविष्म्मान् ॥ ४५ ॥
।५२॥ [६-१३] इमानु । कुम्भुवंनासीपंधामेन्द्रंश्श्चविश्श्वेंचदेुवाः ॥ ॥ २५ ॥
आदुित्त्यैरिन्द्रꣳसगंणोमुरुद्भिंरस्म्मब्भ्यंम्भेषुजाकंरत् ॥ युज्ञ
ञ्चंनस्त्तुन्न्वञ्चप्प्रुजाञ्चांदुित्त्यैरिन्द्रंः सुहसींषधाति ॥ ४६ ॥
अग्ग्नेत्त्वम् ॥ अग्ग्नेत्त्वन्नोऽअन्तंमऽउतत्त्राताशिुवोभंवाव्वरू
त्थ्युः ॥ व्वसुंरग्ग्निर्व्वसुंश्श्रवाऽअच्छांनक्षिद्द्युमत्तंमꣳरयिन्दांꣳ ॥ ॥ ५३ ॥

१ सीपधामेन्द्रश्च । सीसधामेन्द्रश्च इति पदम् । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) सकारस्य षत्वे रूपम् ।

तन्त्वांशोाचिष्ठदीदिवꣳसुम्न्ना यंनूनमीमहेसखिंब्भ्यꣳ ॥ ४७ ॥
[२-१४] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांपञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः॥ अनुवाकसूत्रम्॥ अग्निश्चपंचदशो, ऋचातऽ
एकादश, द्वौ षड्विꣳशतिः [अ. २६ मं. २६ अनु. २]॥ हरिः
ॐ ॥ अग्निश्चं । पृथिवीचसन्नंतेतेमेसन्नंमतामदोवायुश्चान्त
रिंक्षञ्चसन्नंतेतेमेसन्नंमतामदऽआंदित्त्यश्चद्यौश्चसन्नंतेतेमेसन्नं
मतामदऽआपंश्चवरुणश्चसन्नंतेतेमेसन्नंमतामदꣳ ॥ सप्तसꣳस

दोऽअष्टमीभूतसाधनी ॥ सकामाँ २ ॥ऽअद्ध्वनस्क्कुरुसँज्ञानमस्तु
मेमुनां ॥ १ ॥ यथेमाम् ॥ यथेमांव्वाचङ्कल्याणीमावदानिजने
भ्यः ॥ ब्रह्मराजन्याभ्याठंशूद्रायचार्य्यायचस्वायचारणा
यच ॥ प्रियोदेवानान्दक्षिणायैदातुरिहभूयासमयम्मेकामः
समृद्ध्यतामुपमादोनमतु ॥ २ ॥ बृहस्पतेऽअति ॥ बृहस्पतेऽ
अतियदर्य्योऽअर्हाद्द्युमद्विभातिक्क्रतुमज्जनेषु ॥ यद्दीदयच्छव ॥ ५४ ॥

---

१ अद्ध्वनस्क्कुरु इति पदे। "अध्वनस्कुर्विति च" (शु. य. प्रा. ३ अ. २७ सू.) इत्यनेनात्र कुरूत्तरे पदे अध्वनो विसर्जनीयस्य सकारो जातः। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम्।

सऽक्रतप्प्रजातुतदुस्म्मासुद्द्राविंणन्धेहिचित्रम् ॥ उपयामगृं
हीतोसिबृहुस्प्पतंयेत्त्वैषतेयोनिर्बृहुस्प्पतंयेत्त्वा ॥ ३ ॥ इन्द्र
गोमंन् ॥ इन्द्रगोमंन्निहायांहिपिबासोमंꣳशतक्क्रतो ॥
विद्यद्भिर्ग्ग्रावंभिःसुतम् ॥ उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वागोमंतऽ
एषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वागोमंते ॥ ४ ॥ इन्द्रायांहि ॥ इन्द्रा
यांहिवृत्रहन्पिबासोमंꣳशतक्क्रतो ॥ गोमंद्भिर्ग्ग्रावंभिःसुतम् ॥
उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वागोमंतऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वा

गोम॑ते ॥ ५ ॥ ऋ॒तावा॑नंव्वै॒श्वा॒न॒रम् ॥ ऋ॒तावा॑नंव्वै॒श्वा॒न॒रमृ॒त
स्य॒ज्ज्योति॑षु॒स्प्पति॑म् ॥ अज॑स्स्रङ्घ॒र्म्ममी॑महे ॥ उ॒प॒या॒मगृ॑ही
तो॒सिव्वै॒श्वा॒न॒राय॑त्त्वै॒षते॒योनि॑र्व्वै॒श्वा॒न॒राय॑त्त्वा ॥ ६ ॥ वै॒श्वा॒
न॒रस्य॑सु॒म॒तौ । स्या॑म॒राजा॒हिक॒म्भुव॑नाना॒मभि॒श्श्रीः ॥ इ॒तो
जा॒तोव्विश्व॑मि॒दंव्वि॒च॑ष्टेव्वै॒श्वा॒न॒रोय॑तते॒सूर्य्ये॑ण ॥ उ॒प॒या॒मगृ॑ही
तो॒सिव्वै॒श्वा॒न॒राय॑त्त्वै॒षते॒योनि॑र्व्वै॒श्वा॒न॒राय॑त्त्वा ॥ ७ ॥ वै॒श्वा॒न॒
रोन॑÷ ॥ वै॒श्वा॒न॒रोन॑ऽऊ॒तय॒ऽआप्प्रया॑तु॒परा॒वत॑÷ ॥ अ॒ग्निरु॒ ॥ ५५ ॥

क्त्थेनव्वाहंसा ॥ उपयामगृंहीतोसिव्वैश्वानरायंत्त्वैषतेयोनिंर्व्वै
श्वानरायंत्त्वा ॥ ८ ॥ अग्निर्ऋषिंः ॥ अग्निर्ऋषिंःपवंमानः
पाञ्चंजन्न्यःपुरोहिंतः ॥ तमींमहेमहागयम् ॥ उपयामगृंही
तोस्यग्नयेंत्त्वाव्वर्च्चंसऽएषतेयोनिंरग्नयेंत्त्वाव्वर्च्चंसे ॥ ९ ॥ महाँ
२॥ऽइन्द्रंः ॥ महाँ२॥ऽइन्द्रोव्वज्ज्रंहस्त्तःषोडशीशर्म्मंयच्छ
तु ॥ हन्तुंपाप्मानँय्योस्म्मान्द्वेष्टिं ॥ उपयामगृंहीतोसिमहे
न्द्रायंत्त्वैषतेयोनिंर्म्महेन्द्रायंत्त्वा ॥ १० ॥ तंव्वंः ॥ तंव्वोंद

सं. ४९

स्म्ममृंतीषहुंव्वसोर्म्मन्दानमन्धंसः ॥ अुंभिवुत्त्सन्नस्वसंरेषुधे
नवुऽइन्द्रंङ्गीर्ब्भिर्न्नंवामहे ॥ ११ ॥ यद्वाहिंष्ठम् ॥ यद्वाहिंष्ठु
न्तदुग्ग्नयेंबृहदंर्च्चविभावसो ॥ महिंषीवुत्त्वद्रयिस्त्त्वद्वाजाऽउ
दींरते ॥ १२ ॥ एहि ॥ एह्युपुब्रवांणितेग्ग्नंऽइुत्त्थेतंरागिरं ः ॥
एभिर्व्वंर्द्धासुऽइन्दुंभिः ॥ १३ ॥ ऋुतवंस्त्ते ॥ ऋुतवंस्त्तेयुज्ज्ञं
व्वितंन्वन्तुमासांरक्षन्तुंतेहविं ः॥ संव्वृत्त्सुरस्तेंयुज्ज्ञन्दंधातुनः ॥ ५६ ॥

१ अभिवत्सन् । अत्र "अश्वरश्मिमति°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन प्राप्तस्य अभिशब्दस्य वकारे परे प्राप्तस्य दीर्घेकारस्य "अभिविख्येषं वीरविश्ववत्स°" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन एतेषु परेषु दीर्घनिषेधान्नात्र वत्सशब्दपरे दीर्घेकारः ।

प्प्रजाब्भ्पर्रिपातुनः ॥ १४ ॥ उपह्वरेगिरीणाम् ॥ उपह्वरेगि
रीणाᳬंसङ्गमेचनदीनाम् ॥ धियाव्विप्प्रोऽअजायत ॥ १५ ॥
[१५-१] उच्चाते ॥ उच्चातेजातमन्धसोदिविसद्भूम्म्यादद[1]दे ॥
उग्ग्रᳬशर्म्ममहिश्श्रवः ॥ १६ ॥ सनः ॥ सनऽइन्द्रायय
ज्ज्यवेव्वरुणायमरुद्भ्भ्यः ॥ व्वरिवोवित्त्परिस्स्रव ॥ १७ ॥
एनाव्विश्श्वानि ॥ एनाव्विश्श्वान्न्यर्य्यऽआद्युम्म्नानिमानुषाणाम् ॥

१ अत्र भूमिः आददे । "भूसेश्चाकारेऽपृक्ते" (शु. य. प्रा. ४ अ. ३८ सू.) इत्यनेनाकारेऽपृक्तपरे भूमिशब्दस्य विसर्गस्य लोपः ततो यकारे भूम्याददे ।

सिषासन्तोव्वनामहे ॥ १८ ॥ अनुवीरैः ॥ अनुवीरैरनु
पुष्ष्यास्म्मगोभिरन्न्वश्वैरनुसर्व्वैणपुष्टैः ॥ अनुद्विपदानुचतु
ष्पदाव्वयन्देवानोयज्ज्ञमृतुथानयन्तु ॥१९॥ अग्ग्नेपत्नीः ॥
अग्ग्नेपत्नीरिहावहदेवानामुशतीरुप ॥ त्वष्टारꣳसोमम्पीतये
॥२०॥ अभियज्ज्ञम् ॥ अभियज्ज्ञङ्गृणीहिनोग्ग्नावोनेष्टꣳपिब
ऋतुना ॥ त्वꣳहिरत्नधाऽअसि ॥ २१ ॥ द्रविणोदाःपिपी
षति ॥ जुहोतप्प्रचतिष्ठत ॥ नेष्टादृतुभिरिष्ष्यत ॥ २२ ॥ ॥५७॥

तवायम् ॥ तवायꣳसोमस्त्त्वमेह्यर्व्वाङ्शश्वत्तमꣳसुमनाऽअ
स्यपाहि ॥ अस्म्मिन्न्यज्ञेबर्हिष्ष्यानिषद्यादधिष्ष्वेमञ्जठरऽ
इन्दुमिन्द्र ॥ २३ ॥ अमेवंनः ॥ अमेवंनःसुहवाऽआहिगन्त
ननिबर्हिषिंसदतनाराणिष्टन ॥ अथामन्दस्वजुजुषाणोऽअन्ध
सस्त्त्वष्ट्टर्देवेभिर्ज्जनीभिःसुमद्द्गणः ॥ २४ ॥ स्वादिष्ठयामदि
ष्ठया ॥ स्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्वसोमधारया ॥ इन्द्रायपात
वेसुतः ॥ २५ ॥ रक्षोहाविश्वचर्षणिरभियोनिमयोहते ॥

द्रोणेसुधस्थमासदत् ॥ २६ ॥ [११-२] ॥ २ ॥ इति
श्रीवाजसनेयसंहितायां षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ समास्त्वादशो,
द्धौऽअस्य, पीवोऽअन्नाद्वादशका, वभिस्त्वैकादश, चत्त्वारः
पंचचत्त्वारिꣳशत् [अ. २७ मं. ४५ अनु. ४]॥ हरिःॐ॥
समांस्त्वा ॥ समांस्त्वाग्नऽऋतवोंवर्द्धयन्तुसंव्वत्सराऽऋषयो
यानिसत्त्या ॥ सन्दिव्येनंदीदिहिरोचनेनव्विश्वाऽआभाहिप्र

दिशश्चतंस्रः ॥ १ ॥ सञ्चं ॥ सञ्चेध्यस्वांग्नेप्प्रचंबोधयैनमुच्चं
तिष्ठमहतेसौभंगाय ॥ माचंरिषदुपसत्तातेऽअग्नेब्रह्माणंस्ते
यशसंः सन्तुमान्ये ॥ २ ॥ त्वामंग्ने ॥ त्वामंग्नेवृणतेब्राह्म
णाऽइमेशिवोऽअंग्नेसंवरंणेभवानः ॥ सपत्नहानोऽअभिमा
तिजिच्चस्वेगयेंजागृह्यप्प्रंयुच्छन् ॥३॥ इहैव ॥ इहैवाग्नेऽअ
धिधारयारयिम्मात्वानिक्रन्पूर्वचितोंनिकारिणंः ॥ क्षत्रमं
ग्नेसुयममस्तुतुभ्यमुपसत्तावर्द्धतान्तेऽअनिष्टृतः ॥४॥ क्षत्रे

णांग्ग्ने ॥ क्षत्रेणांग्ग्नेस्वायुꣳसꣳरंभस्वमित्रेणांग्ग्नेमित्रधेयेंयत
स्व ॥ सजातानांम्मद्ध्यमस्त्थाऽएंधिराज्ज्ञांमग्ग्नोव्विहद्ध्योदीदि
हीह ॥ ५ ॥ अतिनिहं÷ ॥ अतिनिहोऽअतिस्त्रिधोत्त्यचिं
त्तिमत्त्यरांतिमग्ग्ने ॥ व्विश्श्वाह्यग्ग्नेदुरितासहस्वाथास्म्मब्भ्यंꣳ
सहवींराꣳरयिन्दांꣳ ॥ ६ ॥ अनाधृष्ष्योजातवेंदाꣳ ॥ अनाधृ
ष्ष्योजातवेंदाऽअनिंष्टृतोव्विराडंग्ग्नेक्षत्रभृद्दींदिहीह ॥ व्विश्श्वा
ऽआशांꣳप्प्रमुञ्चन्म्मानुंषीर्भियंꣳशिवेभिंरद्यपरिंपाहिनोवृधे

॥ ७ ॥ बृहंस्प्पतेसवितः ॥ बृहंस्प्पतेसवितर्बोंधयैनꣳसꣳशिं
तञ्चित्त्सन्तराꣳसꣳशिंशाधि ॥ वुर्द्धयैनम्महुतेसौभंगायविं
श्वंऽएनमनुंमदन्तुदेवाः ॥ ८ ॥ अमुत्रभूयादधं ॥ अमुत्रभू
यादधयद्यमस्यबृहंस्प्पतेऽअभिशंस्त्तेरमुंञ्चः ॥ प्रत्त्यौहताम्
श्विनांमृत्त्युमंस्म्माहुवानांमग्ग्नेभिषजाशचींभिः ॥ ९ ॥ उद्दु
यम ॥ उद्दुयन्तमंसस्प्पारिस्वःपश्श्यन्तऽउत्तंरम् ॥ देवन्दैवत्त्रा
सूर्य्यमगंन्म्मज्ज्योतिंरुत्त्तमम् ॥ १० ॥ [१०-१] ऊर्द्धाऽअ

स्यसमिधोभवन्त्यूर्द्धाशुक्काशोचीᳫंष्यग्ग्नेः ॥ द्युमत्तंमासुप्प्र
तीकस्यसूनोः ॥ ११ ॥ तनूनपादसुरः ॥ तनूनपादसुरोव्वि
श्ववेदादेवोदेवेषुदेवः ॥ पथोऽअनक्तुमद्ध्वाघृतेन ॥ १२ ॥
मद्ध्वायज्ञम्॥मद्ध्वायज्ञन्नक्क्षसेप्प्रीणानोनराशᳫंसोऽअग्ग्ने॥
सुकृद्देवःसविताव्विश्ववारः ॥ १३ ॥ अच्छायम् ॥ अच्छाय
मेतिशवसाघृतेनेडानोव्वह्निर्न्नमसा ॥ अग्ग्निᳫंस्रुचोऽअद्ध्वरे
षुप्प्रयक्षु ॥ १४ ॥ सयक्क्षत् ॥ सयक्क्षदस्यमहिमानमग्ग्नेः

सऽईम्मन्द्रासुप्प्रयसः ॥ व्वसुश्चेतिष्ठोव्वसुधातमश्च ॥१५॥ द्वारो
देवीः ॥ द्वारोदेवीरन्वस्यव्विश्वेव्व्रतादंदन्तेऽअग्नेः ॥ उरुव्यचसो
धाम्नापत्यमानाः ॥१६॥ शतम् १६०० ॥ तेऽअस्य ॥ तेऽअस्य
योषणेदिव्येनयोना[१]ऽउषासानक्ता ॥ इमँय्यज्ञमवतामध्वरं
न्नः ॥ १७ ॥ दैव्याहोतारा ॥ दैव्याहोताराऽऊर्ध्वमध्वरन्नो
ग्नेर्जिह्वामभिगृणीतम् ॥ कृणुतन्नःस्विष्टिम् ॥ १८ ॥ तिस्रो

१ योनाऽउषासा । अत्र ओकारात्परस्य उष इत्यस्य "उप महोभिर्नक्तेमीकारैकारौकारनकारेभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन उप इत्ययं ह्रस्वो दीर्घत्वमापद्यते महोभि इत्यादिपरेषु सत्सु । तेनात्र ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

देवीः ॥ तिस्रोदेवीर्बर्हिरेदꣳसदन्त्विडासरस्वतीभारती ॥
महीगृणाना ॥१९॥ तन्नः ॥ तन्नस्तुरीपमद्भुतम्पुरुक्षुत्त्वष्टा
सुवीर्य्यम् ॥ रायस्प्पोषंविष्ष्यतुनाभिमस्म्मे ॥ २० ॥ वन
स्पते ॥ वनस्प्पतेवसृजाररराणस्त्मनादेवेषु ॥ अग्निर्हव्यꣳ
शमितासूदयाति ॥ २१ ॥ अग्ग्नेस्वाहा । कृणुहिजातवेदऽ
इन्द्रायहव्यम् ॥ विश्वेदेवाहविरिदञ्जुषन्ताम् ॥ २२ ॥
[१२-२] पीवोऽअन्नारयिवृधः । सुमेधाश्श्वेतश्सिषक्तिनि

युतांमभिश्श्रीः ॥ तेव्वायवेसमंनसोव्वितंस्त्थुव्विश्श्वेन्नरं÷स्वप
त्त्यानिंचक्क्रुः ॥ २३ ॥ रायेनु । यञ्जज्ज्ञतुरोदंसीमेरायेदेवीधि
षणांधातिदेवम् ॥ अधंव्वायुन्नियुतं÷सश्श्वतस्वाऽउतश्श्वेतंव्वसुधि
तिन्निरेके ॥ २४ ॥ आपोह ॥ आपोहयद्बृहतीर्व्विश्श्वमायन्गर्
भन्दधांनाजनयंन्तीरग्ग्निम् ॥ ततोदेवानाᳬंसमंवर्त्ततासुरे
कᳬंकस्म्मैदेवायंहविषांव्विधेम ॥ २५ ॥ यश्चित् ॥ यश्चिदापो
सं. ५० महिनापर्य्यपंश्श्यद्दक्षन्दधांनाजनयंतीर्य्यज्ञम् ॥ योदेवे

ष्व्वाधिंदेवऽएकऽआसीत्त्कस्म्मैदेवायहविषाविधेम ॥ २६ ॥
प्रयाभिः ॥ प्रयाभिर्य्यासिदाश्वाᳬसमच्छानियुद्भिर्व्वायविष्ट
येदुरोणे ॥ निनोरयिᳬसुभोजंसँय्युवस्वानिवीरङ्गव्यमश्व्यंञ्च
राधः ॥ २७ ॥ आनः ॥ आनोनियुद्भिःशतिनीभिरध्वरᳬ
संहस्रिणीभिरुपयाहियज्ञम् ॥ व्वायोऽअस्म्मिन्त्सवनेमादय
स्वय्यूयम्पातस्वस्तिभिःसदानः ॥ २८ ॥ नियुत्त्वान्व्वायो ॥
नियुत्त्वान्व्वायवागह्ययᳬशुक्कोऽअयामिते ॥ गन्तासिसुन्व

तोगृहम् ॥ २९ ॥ व्वायोशुक्रः ॥ व्वायोशुक्रोऽअयामितेम
द्ध्वोऽअग्ग्रन्दिविष्टिषु ॥ आयाहिसोमम्पीतयेस्प्पार्होदेवनियुत्त्व
ता ॥ ३० ॥ व्वायुरग्ग्रेगाः ॥ व्वायुरग्ग्रेगायज्ज्ञप्प्रीःसाकङ्गन्म
नसायज्ज्ञम् ॥ शिवोनियुद्भिः शिवाभिः ॥ ३१ ॥ व्वायोये । तेस
हस्त्रिणोरथासस्तेभिरागहि ॥ नियुत्त्वान्त्सोमम्पीतये ॥ ३२ ॥
एकयाच । दशभिश्चस्वभूतेद्द्वाभ्यामिष्टयेविꣳशतीच ॥
तिसृभिश्चवहसेत्रिꣳशताचनियुद्भिर्व्वायविहताविमुञ्च ॥ ३३ ॥

तांवायो ॥ तवंवायवृतस्पते[1]त्त्वष्टुर्ज्जामातरद्भुत ॥ अवाꣳ
स्यावृणीमहे॥३४॥ [१२-३] अभित्त्वा। शूरनोनुमोदुग्धाऽ
इवधेनवः॥ ईशानमस्यजगतःस्वर्दृशमीशानमिन्द्रतस्त्थुषः
॥ ३५ ॥ नत्त्वावान् ॥ नत्त्वावाँ२॥ ऽअन्योदिव्योनपार्त्थि
वोनजातोनजनिष्यते ॥ अश्वायन्तोमघवन्निन्द्रवाजिनोग
व्यन्तस्त्वाहवामहे ॥ ३६ ॥ त्वामित् ॥ त्वामिद्धिहवामहे

१ ऋतस्पते अत्र । "प्रकृत्या कपयोः खफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इति प्रकृतिभावे प्राप्ते "ऋतावरौ च परयोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५१ सू.) ऋतः अवरश्च यथासंख्यं पतिपरयोः सकारेण व्यवधीयते। इति सकारे तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम्।

सातौव्वाजस्यकारवं÷ ॥ त्वांव्वृत्रेष्ष्विन्द्रसत्त्पतिन्नरस्त्त्वाङ्का
ष्ठास्वर्व्वतं ॥ ३७ ॥ सत्त्वम् ॥ सत्त्वन्नश्चित्रव्वज्ज्रहस्त्तधृ
ष्णुयामहस्त्तंवानोऽअंद्रिवं ॥ गामश्श्वंᳯरत्थ्यमिन्द्रसङ्किर
सत्राव्वाजन्नजिग्ग्युषें ॥ ३८ ॥ कयांनं ॥ कयांनश्चित्रऽ
आभुंवदूतीसदावृधंसखा ॥ कयाशचिंष्ठयावृता ॥ ३९ ॥
कस्त्त्वा । सत्त्योमदांनाम्मंहिंष्ठोमत्त्सदन्धंसं ॥ दृढाचिदा
रुजेव्वसु ॥ ४० ॥ अभीषुणं÷ ॥ अभीषुणंसखींनामविता

१ अभीषुणः । अत्र अभीषुनः । अत्र समानपदत्वाभावेन णत्वाप्राप्तौ "निषणाय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते ।

जरितॄणाम् ॥ शतम्भवास्यूतये ॥ ४१ ॥ युज्ञायज्ञावः ॥
युज्ञायज्ञावोऽअग्नयेगिरागिराचदक्षसे ॥ प्रप्रवयममृतं
ज्ञातवेदसम्प्रियम्मित्रन्नशंᳪसिषम् ॥४२॥ पाहिनः ॥ पाहि
नोऽअग्नऽएकयापाह्युतद्वितीयया ॥ पाहिगीर्भिस्तिसृभि
रूर्जाम्पतेपाहिचतसृभिर्वसो ॥ ४३ ॥ ऊर्जोनपातम् ॥
ऊर्जोनपातᳪसहिनायमस्मयुर्दाशेमहव्यदातये ॥ भुवद्वा
जेष्ववितामुवद्वृधऽउतत्रातातनूनाम् ॥ ४४ ॥ संवत्सरो ॥ ६४ ॥

सि । परिवत्सरोसीदावत्सरोसीद्वत्सरोसिव्वत्सरोसि ॥ उष
संस्त्तेकल्पन्तामहोरात्रास्त्तेकल्पन्तामर्द्धमासास्त्तेकल्पन्ता
म्मासांस्त्तेकल्पन्तामृतवंस्त्तेकल्पन्ता॑ᳪसंव्वत्सरस्त्तेकल्प
ताम् ॥ प्रेत्त्याऽएत्त्यैसञ्चाञ्चप्प्रंचसारय ॥ सुपर्ण्णांचिदंसितया
देवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रुवःसीद ॥ ४५ ॥ [११-४] इति श्रीवाज-
सनेयसंहितायां सप्तविᳪशोऽध्यायः ॥ २७॥ श्रीवेदपुरुषाय
नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ होतायक्षदेकादश, देवंबर्हिर्द्वादश,

पुनरप्येवं, चत्त्वारः षट्चत्त्वारिꣳशत् [अ. २८ मं. ४६ अनु. ४] हरिः ॐ ॥ होतायक्षत् ॥ होतायक्षत्त्समिधेन्द्र मिडस्पदेनाभापृथिव्याऽअधि ॥ दिवोव्वर्ष्मन्त्समिद्ध्यतऽ ओजिष्ठश्चर्षणीसहाव्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ १ ॥ होता यक्षत्तनूनपातमूतिभिः ॥ होतायक्षत्तनूनपातमूतिभिर्ज्जे तारमपराजितम् ॥ इन्द्रन्देवꣳस्वर्व्विदम्पथिभिर्म्मधुमत्त ॥ ६५ ॥

१ चर्षणीसहांवेत्तु । अत्र "भाविभ्य सः पं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन चर्षणीशब्दात्परस्य सस्य षत्वापत्तौ "पृथिवीदिव्युपरि-चर्षणि शकुनियासिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन तत्परस्य सस्य प्रकृतिभावे न षत्वम् ।

मैन्नराशꣳसेनतेजंसाव्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यंज ॥ २ ॥ होतां
यक्क्षदिडांभिरिन्द्रम् ॥ होतांयक्क्षदिडांभिरिन्द्रंमीडितमाजु
ह्वानममर्त्त्यम् ॥ देवोदेवैःसवीर्य्योव्वज्ज्रहस्तꣳपुरन्दरोव्वेत्त्वा
ज्ज्यस्यहोतर्य्यंज ॥ ३ ॥ होतांयक्क्षद्बर्हिषीन्द्रम् ॥ होतां
यक्क्षद्बर्हिषीन्द्रन्निषद्वरंव्वृषभन्नर्य्यापसम् ॥ व्वसुभीरुद्रैरांदि
त्त्यैꣳसयुग्भिर्व्वर्हिरासंदद्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यंज ॥ ४ ॥ होतां
यक्क्षदोजोन ॥ होतांयक्क्षदोजोनव्वीर्य्यꣳसहोद्वारऽइन्द्रम
६१७९

वर्द्धयन् ॥ सुप्प्रायणाऽअस्म्मिन्यज्ज्ञेविश्श्रयन्तामृतावृधो
द्वारऽइन्द्रायमीढुषेव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ५ ॥ होता
यक्क्षदुषेऽइन्द्रस्य । धेनूसुदुघेमातरामही ॥ सवातरौनते
जंसावृत्त्समिन्द्रमवर्द्धतांव्वीतामाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ६ ॥ होता
यक्क्षद्दैव्याहोतारा । भिषजासखायाहविषेन्द्रम्भिषज्ज्यतः ॥
कवीदेवौप्प्रचेतसाविन्द्रायधत्तऽइन्द्रियंव्वीतामाज्ज्यस्यहोत ॥ ६६ ॥
र्य्यज ॥ ७ ॥ होतायक्क्षत्तिस्रोदेवीः ॥ होतायक्क्षत्तिस्रोदेवी

न्नभैपजन्त्रयंस्त्रिधातवोपसऽइडासरस्वतीभारतीमुहीः ॥ इन्द्रं
पत्नीर्हविष्मतीर्व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ८ ॥ होतायक्षु
त्त्वष्टारमिन्द्रम् ॥ होतायक्षत्त्वष्टारमिन्द्रन्देवम्भिषजंꣳसुय
जंङ्घृतश्रियम् ॥ पुरुरूपꣳसुरेतसम्मघोनमिन्द्रायत्त्वष्टादधदि
न्द्रियाणिवेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥९॥ होतायक्षद्वनस्पतिꣳ
शमितारम् ॥ होतायक्षद्वनस्पतिꣳशमितारꣳशतक्क्रतुन्धि
योजोष्टारमिन्द्रियम् ॥ मध्वासमञ्जन्पथिभिःसुगेभिःस्वदाति

यज्ज्ञम्मधुनाघृतेनव्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥१०॥ होतायक्क्ष
दिन्द्रꣳस्वाहा ॥ होतायक्क्षदिन्द्रꣳस्वाहाज्ज्यस्यस्वाहामेदसꣳ
स्वाहास्त्तोकानाꣳस्वाहास्वाहाकृतीनाꣳस्वाहाहव्व्यसूक्त्तीना
म् ॥ स्वाहादेवाऽआज्ज्यपाजुषाणाऽइन्द्रऽआज्ज्यस्यव्व्यन्तुहो
तर्य्यज ॥ ११ ॥ [११-१] देवम्बर्हिरिन्द्रम् ॥ देवम्बर्हि
रिन्द्रꣳसुदेवन्देवैर्व्वीरवत्त्स्तीर्ण्णंव्वेद्यामवर्द्धयत् ॥ वस्तोर्वृत ॥ ६७ ॥
म्प्राक्क्तोर्भृतꣳरायाबर्हिष्मतोत्त्यगाद्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वेतुय

जं ॥ १२ ॥ देवीर्द्वारः ॥ देवीर्द्वारऽइन्द्रꣳसङ्घातेव्वीड्वीर्य्यां
मंन्नवर्द्धयन् ॥ आवत्त्सेनतरुणेनकुमारेणंचमीवतापार्व्वाणꣳ
रेणुकंकाटन्नुदन्तांव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयजं ॥ १३ ॥ देवीऽ
उषासानक्क्तां ॥ देवीऽउषासानक्क्तेन्द्रँय्यज्ञेप्प्रयत्त्यह्वेताम् ॥
देवीर्व्विशःप्प्रायासिष्टाꣳसुप्प्रीतेव्वसुधितेव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वी
ताँय्यजं ॥ १४ ॥ देवीजोष्ट्री ॥ देवीजोष्ट्रीव्वसुधितीदेवमि

१ देवी उपासा। अत्र "उपमहोभिर्नक्तमीकारैकारौकारनकारेभ्यः" (शु.य.प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन देवीशब्दस्थेकारात्परस्य उष इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः।

न्द्रंमवर्द्धताम्॥ अयांड्यन्न्याघाद्वेषाठंस्यान्न्याव्वंक्क्षद्वसुव्वाय्यी
णियजंमानायशिक्क्षतेव्वंसुवनैव्वसुधेयंस्यव्वीताँऽयज ॥ १५ ॥
देवीऽऊर्ज्जाहुंती ॥ देवीऽऊर्ज्जाहुंतीदुघेसुदुघेपयसेन्द्रंमवर्द्धता
म् ॥ इषमूर्ज्जमन्न्याव्वंक्क्षत्सग्ग्धिहसपींतिमन्न्यानवेनपूर्व्वन्दयं
मानेपुराणेननवमधांतामूर्ज्जमूर्ज्जाहुंतीऽऊर्ज्जयंमानेव्वसुव्वाय्यी
णियजंमानायशिक्क्षतेव्वंसुवनैव्वसुधेयंस्यव्वीताँऽयज ॥ १६ ॥
देवादैव्यां ॥ देवादैव्याहोतांरादेवमिन्द्रंमवर्द्धताम ॥ हुताघे

शा६सावाभांष्ट्रौंवसुवाऽस्यौंणियजंमानायशिक्षितौवंसुवनैवसु
धेयंस्यवीताँऽयज ॥ १७ ॥ देवीस्तिस्रः ॥ देवीस्तिस्रस्ति
स्रोदेवीःपतिमिन्द्रंमवर्द्धयन् ॥ अस्पृक्षद्भारतीदिवं६ रुद्रैर्य
ज्ञ६ सरंस्वतीडावसुंमतीगृहान्वंसुवनैवसुधेयंस्यव्यन्तुयज
॥ १८ ॥ देवऽइन्द्रः ॥ देवऽइन्द्रोनराशा६संस्त्रिवरूथस्त्रिब
न्धुरोदेवमिन्द्रंमवर्द्धयत् ॥ शतेनंशितिपृष्ठानामाहिंत६सहस्रेण
प्रवंर्त्ततेमित्रावरुणेदंस्यहोत्रमर्हतोबृहस्पतिंस्तोत्रमश्विना

द्धुर्य्यवंद्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वेतुयज ॥ १९ ॥ देवोदेवैः ॥ देवो
देवैर्व्वनस्पतिर्हिरण्ण्यपर्णो मधुशाखःसुपिप्पलोदेवमिन्द्रमव
र्द्धयत् ॥ दिवमग्ग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षम्पृथिवीमदृꣳहीद्वसुव
नेव्वसुधेयस्यव्वेतुयज ॥ २० ॥ देवम्बर्हिः ॥ देवम्बर्हिर्व्वारिती
नान्देवमिन्द्रमवर्द्धयत् ॥ स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नमन्न्याब
र्हीꣳष्ष्यभ्भ्यभूद्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वेतुयज ॥ २१ ॥ देवोऽ ॥ ६९ ॥
अग्निः ॥ देवोऽअग्निःस्विष्टकृद्देवमिन्द्रमवर्द्धयत् ॥ स्विष्टकृ

र्वन्तिस्विष्टकृत्त्स्विष्टमुद्य कंरोतुनोव्वसुवनेंव्व सुधेयंस्यव्वेतुयजं
॥ २२ ॥ अग्निमुद्य । होतांरमवृणीतायँऽय्यजंमानुःपचुन्प
क्क्तीःपचंन्पुरोडाशंम्बुध्नन्निन्द्रांयुच्छागंम् ॥ सूपुस्त्थाऽअुद्यदे
वोव्वनुस्प्पतिंरभवादिन्द्रांयुच्छागेंन ॥ अघुत्तम्मेदुस्त्तःप्प्रातिंपचु
ताग्ग्रंभीदवींवृधत्त्पुरोडाशेंन ॥ त्वामुद्यऽऋंषे॥२३॥[१२-२]
होतांयक्क्षत्त्समिधानम्महत् ॥ होतांयक्क्षत्त्समिधानम्मुहद्य
शःसुसंमिद्धंव्वरेंण्ण्यमुग्निमिन्द्रंव्वयोधसंम् ॥ गायत्रीञ्छन्दंऽ

१. अ. २१, मं. ६१—त्वामुद्यऽऋंषऽ म/० ॥ १ ॥ इति प्रतीकः ॥

इन्द्रियञ्च्याविङ्गांव्वयोदधद्द्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यजं ॥ २४ ॥ होता
यक्षत्तनूनपातमुद्भिदम् ॥ होतायक्षत्तनूनपातमुद्भिदँऽय
ङ्गर्भमदितिर्द्धेशुचिमिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ उष्णिहञ्छन्दऽ
इन्द्रियन्दित्त्यवाहङ्गाव्वयोदधद्द्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यजं ॥ २५ ॥
होतायक्षदीडेन्यमीडितम् ॥ होतायक्षदीडेन्यमीडितंव्वृत्रह
न्तममिडाभिरीड्यꣳसहꣳसोममिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ अनुष्टुभञ्छ ॥ ७० ॥
न्दऽइन्द्रियम्पञ्चाविङ्गांव्वयोदधद्द्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यजं ॥ २६ ॥

होतांयक्षत्सुबर्हिषंम्पूषण्वन्तम् ॥ होतांयक्षत्सुबर्हिषंम्पू
षण्वन्तममर्त्त्यꣳसीदन्तम्बर्हिषिप्प्रियेमृतेन्द्रंवयोधसम् ॥
बृहतीञ्छन्दऽइन्द्रियन्त्रिवत्सङ्गाँवयोदधद्वेत्वाज्ज्यस्यहोतर्य्य
जं ॥२७॥ होतांयक्षद्द्व्यचस्वतीꣳसुप्प्रायणाः ॥ होतांयक्ष
द्द्व्यचस्वतीꣳसुप्प्रायणाऽऋतावृधोद्द्वारोदेवीर्हिरण्ययीर्ब्रह्मा
णमिन्द्रंवयोधसम् ॥ पङ्क्तिञ्छन्दऽइहेन्द्रियन्तुर्य्यवाहङ्गाँव
योदधद्द्व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यजं ॥ २८ ॥ होतांयक्षत्सुपेश

सासुशिल्पे।बृंहतीऽउभेनक्तोषासानदंर्शतेविश्वमिन्द्रंव्वयो
धसंम् ॥ त्रिष्टुभुञ्छन्दंऽइहेन्द्रियम्पंष्ठवाहङ्गाव्वयोदधंद्वीता
माज्यंस्यहोतर्यंज ॥२९॥ होतांयक्षत्प्रचेतसादेवानांम् ॥
होतांयक्षत्प्रचेतसादेवानांमुत्तमँय्यशोहोतांरादैव्यांकवीस
युजेन्द्रंव्वयोधसंम्॥ जगंतीञ्छन्दंऽइन्द्रियमंनड्वाहङ्गांव्वयोदधं
द्वीतामाज्यंस्यहोतर्यंज ॥३०॥ होतांयक्षत्पेशंस्वतीस्तित्त ॥ ७१ ॥
स्रः ॥ होतांयक्षत्पेशंस्वतीस्तित्त्रोदेवीर्हिरण्ययीर्भारंती

बृ॒ह॒तीम्म॒हीश्प॑ति॒मिन्द्रं॑व्व॒यो॒धसं॑म् ॥ व्वि॒राज॒ञ्छन्द॑ऽइ॒हेन्द्रि॒

यन्धे॒नुङ्गान्नव्व॒यो॒द॒ध॒द्द्य॒न्त्वाज्ज्य॑स्य॒होत॒र्य्यज॑ ॥ ३१ ॥ होतां॑

यक्क्षच्च॒सु॒रे॒तं॒स॒न्त्व॒ष्टा॑रम् ॥ होतां॑यक्क्षच्च॒सु॒रे॒तं॒स॒न्त्व॒ष्टा॑रम्पु॒ष्टि॒व

र्द्ध॑न॑ᳬ रू॒पाणि॒बिभ्र॑तम्पृ॒थ॒क्पु॒ष्टि॒मिन्द्रं॑व्व॒यो॒ध॒सं॑म् ॥ द्वि॒पद॒ञ्छ

न्द॑ऽइ॒न्द्रि॒यमु॒क्क्षाण॒ङ्गान्नव्व॒यो॒द॒ध॒द्वे॒त्त्वाज्ज्य॑स्य॒होत॒र्य्यज॑ ३२॥

होतां॑यक्क्ष॒द्व॒न॒स्प्पति॑ᳬ श॒मि॒ता॒रं॑म्॥ होतां॑यक्क्ष॒द्व॒न॒स्प्पति॑ᳬ श

मि॒तार॑ᳬ श॒तक्क्र॑तु॒ᳬ हिर॑ण्ण्यपर्ण्णमु॒क्क्थिन॑ᳬ र॒श॒नाम्बिभ्र॑तंव्व॒

शिम्भगमिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ ककुभञ्छन्दऽइहेन्द्रियंव्वेहतङ्गांव्व
योदधद्द्वेत्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३३ ॥ होतायक्षत्स्वाहाकृती
रग्निम् ॥ होतायक्षत्स्वाहाकृतीरग्निङ्गृहपतिम्पृथग्वरुणम्भे
षजङ्कविङ्क्षत्रमिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ अतिच्छन्दसञ्छन्दऽइन्द्रि
यम्बृहदृषभङ्गांव्वयोदधद्व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३४ ॥
[११-३] देवम्बर्हिः ॥ देवम्बर्हिर्व्वयोधसन्देवमिन्द्रमवर्द्ध ॥ ७२ ॥
यत् ॥ गायत्र्याच्छन्दसेन्द्रियञ्चक्षुरिन्द्रेव्वयोदधद्वसुवनेव्वसु

धेयंस्यव्वेतुयज ॥ ३५ ॥ देवीर्द्धारं÷ ॥ देवीर्द्धारौव्वयोधसꣳ
शुचिमिन्द्रमवर्द्धयन् ॥ उष्णिहाच्छन्दसेन्द्रियम्प्राणमिन्द्रे
व्वयोदधंद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥ ३६ ॥ देवीऽउषासा
नक्ता । देवमिन्द्रंव्वयोधसन्देवीदेवमवर्द्धताम् ॥ अनुष्टुभा
च्छन्दसेन्द्रियम्बलमिन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वीताँ३यज
॥ ३७ ॥ देवीजोष्ट्रीं ॥ देवीजोष्ट्रीव्वसुधितीदेवमिन्द्रंव्वयो
धसन्देवीदेवमवर्द्धताम् ॥ बृहत्त्याच्छन्दसेन्द्रियꣳश्रोत्रमि

न्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्वीतॉंऽयज ॥ ३८ ॥ देवीऽऊ
र्ज्जाहुती ॥ देवीऽऊर्ज्जाहुतीदुघेसुदुघेपयसेन्द्रंम्व्वयोधसंन्देवी
देवमंवर्द्धताम् ॥ पङ्क्त्याच्छन्दसेन्द्रियꣳशुक्रमिन्द्रेव्वयोद
धंद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्वीतॉंऽयज ॥ ३९ ॥ देवादैव्यां ॥ देवा
दैव्याहोतारादेवमिन्द्रंव्वयोधसंन्देवौदेवमंवर्द्धताम् ॥ त्रिष्टुभा
च्छन्दसेन्द्रियन्त्विषिमिन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्वीतॉं
ऽयज ॥ ४० ॥ देवीस्तिस्रः ॥ देवीस्तिस्रस्तिस्रोदेवीव्वंयो

धसम्पतिमिन्द्रंमवर्द्धयन् ॥ जगंत्त्याच्छन्दंसेन्द्रियꣳशूषमि
न्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्व्यन्तुयजं ॥ ४१ ॥ देवोनराशꣳ
सं÷ ॥ देवोनराशꣳसोदेवमिन्द्रंव्वयोधसन्देवोदेवमंवर्द्धयत् ॥
व्विराजाच्छन्दंसेन्द्रियꣳरूपमिन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्य
व्वेतुयजं ४२ ॥ देवोव्वनस्प्पति÷ ॥ देवोव्वनस्प्पतिर्द्देवमिन्द्रं
व्वयोधसन्देवोदेवमंवर्द्धयत् ॥ द्विपदाच्छन्दंसेन्द्रियम्भगमि
सं. ५२ न्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्वेतुयजं ॥ ४३ ॥ देवम्बर्हिः ॥

देवम्बर्हिर्व्वारितीनान्देवमिन्द्रंव्वयोधसंन्देवन्देवमंवर्द्धयत् ॥
॥७४॥ ककुभाच्छन्दंसेन्द्रियँय्यशऽइन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वे ॥ २८ ॥
तुयजं ॥ ४४ ॥ देवोऽअग्निः । स्विष्टकृद्देवमिन्द्रंव्वयोधसंन्दे
वोदेवमंवर्द्धयत् ॥ अतिच्छन्दसाच्छन्दंसेन्द्रियंक्षत्रमिन्द्रेव्व
योदधंद्वसुवनेव्वसुवधेयंस्यव्वेतुयजं ॥ ४५ ॥ अग्निमद्य ।
होतारमवृणीतायँय्यजमानःपचन्पक्तीःपचन्पुरोडाशम्बध्न ॥ ७४ ॥
न्निन्द्रायव्वयोधसेच्छागम् ॥ सूपस्थाऽअद्यदेवोव्वनस्पतिर्

भवदिन्द्रांयव्वयोधसेच्छागेन ॥ अघुत्तम्मेदुस्त्तश्श्प्रातिंपचुता
ग्ग्रंभीदवींवृधत्त्पुरोडाशेन ॥ त्वामुद्यऽऋंषे ॥ ४६ ॥ [१२-४]
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायाम् अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥
श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम ॥ समिद्धोऽअग्नन्ने
कादश, यदक्रन्दस्त्रयोदश, समिद्धोऽअद्यद्वादश, केतुंकृण्ण्वँ
श्चतुर्व्विंᳬशति, श्चत्वारःषष्टिः [अ. २९ मं. ६० अनु. ४] ॥
हरिः ॐ ॥ समिंद्धोऽअग्नन् ॥ समिंद्धोऽअग्नन्कृदंरम्मती

१. अ. २१ ॥ मं. ६१ ॥ त्वामद्यऽऋषऽ० १ ॥ इति प्रतीकः ॥

शु. य. संहि. ॥७५॥

नाक्क्तमंग्ग्नेमधुंमत्त्पिन्न्वंमानः ॥ व्वाजीव्वहंन्व्वाजिनंञ्जातवे
दोदेवानांव्वक्क्षिप्प्रियमासधस्त्थंम् ॥१॥ घृतेनाञ्जन् ॥ घृते
नाञ्जन्त्सम्पथोदेवयानांन्प्रजानन्व्वाज्ज्यप्प्येतुदेवान् ॥ अनुं
त्त्वासप्प्तेप्प्रदिशंः सचन्ताᳪंस्वधामस्म्मैयजंमानायधेहि ॥२॥
ईड्यंश्च ॥ ईड्यश्चासिव्वन्द्यंश्चव्वाजिन्नाशुश्चासिमेध्यंश्चसप्प्ते ॥
अग्ग्निष्ट्वादेवैर्व्वसुंभिःसजोषांःप्प्रीतंव्वह्निंव्वहतुजातवेदाः ॥ ३ ॥
स्त्तीर्ण्णम्बर्हिः। सुष्टरीमाजुषाणोरुपृथुप्प्रथंमानम्पृथिव्याम् ॥

अ. वि. अ. ॥ २९ ॥ ॥ ७५ ॥

देवेभिर्युक्तमदितिᳬसजोषाᳬस्योनङ्कृण्वानासुविते दधातु ॥ ४ ॥ एताऽउवᳬ । सुभगा विश्वरूपा विपक्षोभिᳬश्रयमाणाऽउदातैᳬ ॥ ऋष्वाःसतीःकवषᳬशुम्भमाना द्वारो देवीःसुप्रायणाभवन्तु ॥ ५ ॥ अन्तरामित्रावरुणा ॥ अन्तरामित्रावरुणाचरन्तीमुखँयज्ञानामभिसंविदाने ॥ उषासावाᳬसुहिरण्येसुशिल्पेऽऋतस्ययोनाविहसादयामि ॥ ६ ॥ प्रथमावाम् ॥ प्रथमावाᳬसरथिना सुवर्णा देवौपश्यन्तौभुवनानिवि

श्वा ॥ अपिंप्प्रयुङ्क्ष्णोदेनावाम्मिमानाहोतारा ज्ज्योतिः प्प्रदिशा
दिशन्ता ॥ ७ ॥ आदित्त्यैर्न्नः ॥ आदित्त्यैर्न्नोभारतीव्वष्टुय
ज्ञ ꣳ सरस्वतीसहरुद्रैर्न्नऽआवीत् ॥ इडोपहूतावसुभिः ꣳ सजोषा
यज्ञन्नोदेवीरमृतेषुधत्त ॥८॥ त्वष्टांव्वीरम् ॥ त्वष्टांव्वीरन्देवका
मञ्जजानत्त्वष्टुरर्व्वाजायतऽआशुरश्वः ॥ त्वष्टेदंव्विश्वम्भुवनञ्ज
जानबहोःकर्त्तारमिहयक्षिहोतः ॥९॥ अश्वोघृतेन ॥ अश्वोघृ ॥ ७६ ॥
तेनत्त्मन्न्यासमक्क्तऽउपदेवाँ २॥ऽऋतुशःपाथऽएतु ॥ व्वनस्प

तिर्द्देवलोकम्प्रजानन्नग्निनाहव्यास्वदितानिवक्षत् ॥ १० ॥
प्रजापतेस्तपसा । वावृधानस्सद्योजातोदधिषेयज्ज्ञमग्ग्ने ॥
स्वाहाकृतेनहविषापुरोगायाहिसाध्याहविरदन्तुदेवाः ॥ ११ ॥
[११-१] यदक्रन्दः । प्प्रथमञ्जायमानऽउद्यन्त्समुद्द्रादु
तवापुरीषात् ॥ श्येनस्यपक्षाहरिणस्यबाहूऽउपस्तुत्यम्महि
जातन्तेऽअर्व्वन् ॥ १२ ॥ यमेनदत्तम् ॥ यमेनदत्तन्त्रितऽ
एनमायुनगिन्द्रऽएणम्प्रथमोऽअध्यतिष्ठत् ॥ गन्धर्व्वोऽअस्य

१ इन्द्रऽएणम् । अत्र असमानपदत्वेनाप्राप्तौ "निषण्णाय रथवाहणमिन्द्रऽएणम्०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते ।

रशनामंगृभ्णात्त्सूराद॑श्वंव्वसवोनिरंतष्ट ॥ १३ ॥ असिय॒
मः ॥ असियमोऽअस्यांदित्त्योऽअंर्व्वन्नसित्रितोगुह्येनव्व्रतेनं ॥
असिसोमेंनसमयाव्विपृंक्तऽआहुस्त्तेत्रीणिंदिविबन्धंनानि
॥ १४ ॥ त्रीणिते ॥ त्रीणिंतऽआहुर्द्दिविबन्धंनानित्रीण्यप्प्सु
त्रीण्यन्तःसंमुद्रे ॥ उतेवंमेव्वरुंणश्छन्त्स्यर्व्वन्द्यत्रांतऽआहुः
पंरमञ्जुनित्रंम् ॥ १५ ॥ इमातेंव्वाजिन् ॥ इमातेंव्वाजिन्नव
मार्ज्जनानीमाशफानांᳩसनितुर्न्निधानां ॥ अत्रांतेभद्द्रारंश

नाऽअपश्श्यमृतस्ययाऽअभिरक्षन्तिगोपाः ॥१६॥ आत्क्मा
नन्ते ॥ आत्क्मानन्तेमनसारादजानामवोदिवापतयन्तम्प
तङ्गम् ॥ शिरोऽअपश्श्यम्पथिभिःसुगेभिररेणुभिर्ज्जेहमान
म्पतत्रि ॥ १७ ॥ अत्रांते[1] । रूपमुत्तममपश्श्यञ्जिगीषमा
णमिषऽआपदेगोः ॥ यदातेमर्त्तोऽअनुभोगमानडादिद्ग्रसि
ष्ठऽओषधीरजीगः ॥ १८ ॥ अनुत्त्वा ॥ अनुत्त्वारथोऽअनु
मर्य्योऽअर्व्वन्ननुगावोऽनुभगःकनीनाम् ॥ अनुव्रातासस्त्तव

१ अत्राते । अत्र ते परे अत्रशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "पूष्णो जहीमस्तेष्वत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

शु. य. संहि.

सक्थ्यमीयुरनुदेवाममिरेव्वीर्य्यन्ते ॥ १९ ॥ हिरण्यशृङ्गो रु. वि. अ.

॥ ७८ ॥ यः ॥ हिरण्यशृङ्गोयोऽअस्यपादामनोजवाऽअवरऽइन्द्रऽ ॥ २९ ॥
आसीत् ॥ देवाऽइदस्यहविरद्यमायन्न्योऽअर्व्वन्तम्प्रथमोऽअ
ध्यतिष्ठत् ॥ २० ॥ ईर्म्मान्तासꣳसिलिकमध्यमासꣳ ॥ ईर्म्मा
न्तासꣳसिलिकमध्यमासꣳसꣳशूरणासोदिव्यासोऽअत्याः ॥
हꣳसाऽइवश्रेणिशोयतन्तेयदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः ॥ ७८ ॥
॥ २१ ॥ तवशरीरम् ॥ तवशरीरम्पतयिष्ण्वर्व्वन्तवचित्तं

व्रातंऽइव[1]र्जीमान् ॥ तवशृङ्गाणिविष्ठितापुरुत्रारण्ण्येषुजर्भुराणाचरन्ति ॥२२॥ उपप्र ॥ उपप्रागाच्छसंनंव्वाज्ज्यर्व्वादेवद्रीचामनंसादीद्ध्यानः ॥ अजःपुरोनीयतेनाभिरस्यानुपश्चात्कुवयोयन्तिरेभाः ॥२३॥ उपप्र ॥ उपप्रागात्परमँय्यत्त्सधस्त्थमर्व्वाँ २ ॥ऽअच्छापितरम्मातरञ्च ॥ अद्यादेवाञ्जुष्टतमोहिगम्म्याऽअथाशास्त्तेदाशुषेव्वार्य्याणि ॥२४॥ [१३-२] समिद्धोऽअद्य ।

१ भ्रजिमान् । अत्र "शृणुतत्विषिभ्रजिभयत पिबेतस्तनिष्टरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति तेन दीर्घे भ्रजीमान् ।

मनुंष्योदुरोणेदेवोदेवान्यंजसिजातवेदः ॥ आचवहंमित्रमह
श्चिकित्त्वान्त्वन्दूतश्कविरंसिप्रचेताः ॥२५॥ तनूंनपात्त्पथः ॥
तनूंनपात्त्पथऽऋतस्ययानान्मध्वांसमञ्जन्त्स्वंदयासुजिह्व ॥ म
न्मांनिधीभिरुतयज्ञमृन्धन्देंवत्राचंकृणुह्यध्वरन्नं÷ ।२६॥ नरा
शꣳसंस्यमाहिमानम् ॥ नराशꣳसंस्यमाहिमानंमेषामुपंस्तोषा
मयजतस्यंयज्ञैः ॥ येसुक्रतंवःशुचंयोधियन्धाःस्वदंन्तिदेवा
ऽउभयांनिहव्या ॥ २७॥ आजुह्वांनऽईड्यं÷ ॥ आजुह्वांनऽ

ईड्योव्वन्द्यश्श्चायांह्यग्ग्नेव्वसुंभिःसजोषाः॥त्वन्देवानांमासियह्व
होतासऽएनान्यक्क्षीषितोयजीयान्॥२८॥ प्राचीनम्बर्हिः। प्प्र
दिशापृथिव्याव्वस्तोरस्याव्वृंज्यतेऽअग्ग्रेऽअह्नाम्॥ व्युंप्प्रथतेव्वि
तरंव्वरीयोदेवेभ्योऽअदितयेस्योनम्॥२९॥ व्यचंस्वतीरुर्व्विया वि
श्श्रंयन्ताम्पतिभ्योनजनंयःशुम्भंमानाः॥ देवीद्वारोबृहती वि
र्व्विश्श्वमिन्वादेवेभ्योभवतसुप्प्रायणाः॥३०॥ आसुष्ष्वयन्ती। य
जतेऽउपाकेऽउषासानक्क्तासदताम्नियोनौ॥ दिव्येयोषंणेबृहती

१ उपाकेऽउपासा। अत्र एकारात्परस्य उप इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य "उपमहोभिर्नक्षे°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः।

सं. ५३

सुरुक्मेऽअधिश्रियꣳशुक्रपिशन्दधाने॥३१॥दैव्याहोतारा।
प्प्रथमासुवाचामिमानायुज्ज्ञम्मनुषोयजध्यै ॥ प्रचोदयन्ताविद
दथेषुकारूप्प्राचीनञ्ज्योतिः प्प्रदिशादिशन्ता ॥३२॥ आनः ॥
आनोयुज्ज्ञम्भारतीतूयमेत्त्विडामनुष्ष्वदिहचेतयन्ती॥तिस्रो
देवीर्बर्हिरेदꣳस्योनꣳसरस्वतीस्वपसꣳसदन्तु ॥३३॥ यऽइमे ।
द्यावापृथिवीजनित्त्रीरूपैरपिꣳशद्भुवनानिविश्श्वा ॥ तमद्यहोत ॥८०॥

१ अद्यहोतरि। अत्र "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहेदेवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन हकारे परे दीर्घे प्राप्ते "नहोतरि" (शु. य. प्रा. ३ अ.११६ सू.) इत्यनेन निषेधान्न दीर्घः।

रिषितोयजीयान्देवन्त्वष्टारमिहयक्षिविद्वान् ॥ ३४ ॥ उपाव
सृजत्त्मन्न्या । समञ्जन्देवानाम्पाथऽऋतुथाहवीᳫंषि ॥ वन[1]
स्प्पतिः शमितादेवोऽअग्निःस्वदन्तुहव्यम्मधुनाघृतेन ॥ ३५ ॥
सद्योजातः ॥ सद्योजातोव्यमिमीतयज्ञमग्निर्देवानामभवत्पु
रोगाः ॥ अस्यहोतुः प्प्रदिश्यृतस्यवाचिस्वाहाकृतᳫं हविरद
न्तुदेवाः ॥ ३६ ॥ [१२-३] केतुङ्कृण्वन् ॥ केतुङ्कृण्वन्नकेत

१ वनस्प्पतिः । अत्र "पत्यौ च सकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५० सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे वनशब्दः सकारेण व्यवधीयते । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वे रूपम् । "प्रकृत्या कपयोः खफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यस्यापवादोऽयम् ।

वेपेशोमख्यां॑ऽअपे॑शसे॑ ॥ समु॒षद्भि॑रजायथाः ॥३७॥ जीमू॑तं
स्येवभवति ॥ जीमू॑तस्येवभवति॒प्रती॑कँ॒य॒द्वु॒र्म्मी॒याति॒॑ स॒मदा॑
मु॒पस्थे॑ ॥ अना॑विद्धयात॒न्वा॒जय॒त्त्व॑ᳪ॑सत्वा॒वर्म्म॑णोमहि॒मा
पि॑पर्त्तु ॥ ३८ ॥ धन्व॑नागाः ॥ धन्व॑ना॒गाधन्व॑ना॒जिञ्जयेम॒ध
न्व॑नातीव्राःसमदो॑जयेम ॥ धनुः॑शत्रो॑रपका॒मङ्कृ॒णोति॒धन्व॑
ना॒सर्वा॑ᳪ॑प्प्रदिशो॑जयेम ॥ ३९ ॥ वक्ष्यन्ती॒वेत् ॥ वक्ष्यन्ती॒
वेदागनीग॒न्ति॒कर्ण॑म्प्रि॒यᳪ॑सखा॑यम्परिषस्व॒जा॒ना ॥ योषेव ॥ ८१ ॥

शिङ्क्तेविततांधिधन्वन्नुंयाऽइयᳫसमंनेपारयन्ती ॥ ४० ॥ तेऽ
आचरंन्ती ॥ तेऽआचरंन्तीसमंनेवयोपांमातेवंपुत्रम्बिभृता
मुपस्त्थें ॥ अपशत्रूंन्बिंद्ध्यताᳫंसंविदानेऽआर्त्नीऽइमेबिं
ष्फुरन्तींऽअमित्रांन् ॥ ४१ ॥ बह्वीनाम्पिता । बहुरंस्यपुत्र
श्चिश्चाकृंणोतिसमंनावगत्त्यं ॥ इषुधिᳫसङ्काᳫपृतंनाश्चसर्वाᳫ
पृष्ठेनिनंद्धोजयतिप्प्रसूंतᳫ ॥४२॥ रथेतिष्ठंन् ॥ रथेतिष्ठंन्नय
तिवाजिनंᳫपुरोयत्त्रंयत्रकामयंतेसुषारथिᳫ ॥ अभीशूंनाम्म

हिमानंम्पनायतुमनंः पुश्चादनुंयच्छन्तिरुश्मयंः ॥ ४३ ॥
तीव्रान्घोषांन् ॥ तीव्रान्घोषांन्कृण्वतेवृषंपाणयोश्वारथेभिः
सहवाजयंन्तः ॥ अवक्रामंन्तुःप्रपदैरुमित्रांन्क्षिणन्तिशत्रूँ
१॥ऽरनंपव्ययन्तः ॥४४॥ रुथवाहणꣳहुविः ॥ [1]रथवाहणꣳ
हविरस्युनामुयत्रायुधन्निहितमस्युवर्म्म ॥ तत्रारथमुपंशुग्मꣳ
संदेमविश्वाहांवयꣳसुंमनुस्यमानाः ॥ ४५ ॥ स्वादुषंसदः

१ रथवाहणः। अत्र थकारेण व्यवधानाण्णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय रथवाहणमिन्द्रऽएणम्परिणीयते समिन्द्रणऽउरुष्याणो रक्षाणः पूणःपुणःपूणासत्या स्वर्णास्थूरिणौप्रणऽआयूंषि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ क.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते।

पि॒तर॑ः ॥ स्वा॒दु॒ष॒ꣳसद॑ः पि॒तरो॑ व्वयो॒धाः कृ॑च्छ्रे॒श्रित॒ꣳ शक्क्ती॑-

वन्तो गभी॒राः ॥ चि॒त्रसे॑ना॒ऽइषु॑बला॒ऽअमृ॑ध्राः स॒तोवी॑राऽउ॒र

वो॑ व्रातसा॒हाः ॥ ४६ ॥ ब्राह्म॑णास॒ः पित॑रः ॥ ब्राह्म॑णास॒ः

पित॑र॒ः सोम्म्या॑सः शि॒वे नो॒ द्यावा॑पृथि॒वीऽअ॑ने॒हसा॑ ॥ पू॒षान॑ः

पातु दु॒रि॒ताद्दृ॑तावृधो॒ रक्क्षा॒[2] माकि॑र्न्नो॒ऽअ॒घश॑ꣳसऽईशत ॥ ४७ ॥

सु॒प॒र्ण्णं व्व॑स्ते । मृ॒गोऽअ॑स्या॒ दन्तो॒ गोभि॒ः सन्न॑द्धा पतति॒ प्प्रसू॑ता ॥

१ शक्तीवन्तः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ क.) इत्यनेन वन्त इति वकारे परे शक्तिशब्दस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारः ।
२ रक्षामा । अत्र "शृणुतत्विपिभ्रजि" (शु. य. प्रा. ३ अ. १११ सू.) इत्यनेन माकारे परे रक्षशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । तेन रक्षामा ।

[1]यत्रानरꣳसञ्च्विचद्रवन्तितत्रास्म्मभ्यमिषवꣳशर्म्मयꣳसन्
॥४८॥ ऋजीतेपरि । वृड्धिनोश्म्माभवतुनस्तनूः ॥ सोमोऽ
अधिब्रवीतुनोदितिꣳशर्म्मयच्छतु ॥ ४९ ॥ आजङ्घन्ति ॥
आजङ्घन्तिसान्वेषाञ्जघनाँ२॥ऽउपजिग्घ्नते ॥ अश्वाजनिप्प्र
चेतसोश्वान्त्समत्त्सुचोदय ॥ ५० ॥ अहिरिवभोगैः । पय्र्यै
तिबाहुञ्ज्यायाहेतिम्परिबाधमानꣳ ॥ हस्त्तग्घ्नोव्विश्वाव्वयुनां
निव्विद्वान्पुमान्पुमांꣳसम्परिपातुव्विश्वतꣳ ॥ ५१ ॥ व्वनं

१ यत्रानरः । अत्र "नरस्सप्तऽऋषीन्नस्तऽआहुर्नियुद्भिप्पु यत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२२ सू.) इत्यनेनात्र नरपरे यत्रशब्दाकारस्य दीर्घः ।

स्प्पतेव्वीड्ड्ङ्गः ॥ व्वनंस्प्पतेव्वीड्ड्ङ्गोहिभूयाऽअस्म्मत्त्संखाप्प्र

तरणःसुवीरः ॥ गोभिःसन्नंद्धोऽअसिव्वीडयंस्वास्त्थाता

तेंजयतुजेत्त्वांनि ॥ ५२ ॥ दिवः॑पृंथिव्याः ॥ दिवः॑

पृंथिव्याः॑पर्य्योंजऽउद्भृंतंव्वनस्प्पातिंब्भ्यःपर्य्याभृंतःसहंः ॥

अपामोज्ज्मानम्पारिगोभिरावृंतमिन्द्रंस्यव्वज्ज्रंहविषारथंऽयज

॥ ५३ ॥ इन्द्रंस्यव्वज्ज्रंः ॥ इन्द्रंस्यव्वज्ज्रोंमरुताम्नीक

१ दिवःपृथिव्याः । इत्यत्र "दिवोऽककुत्पृथिव्योः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेनाककुत्पृथिव्योः सत्वनिषेधाद्विसर्जनीय एव नान्यत् ।

म्मित्रस्यगर्ब्भोव्वरुणस्यनाभिः ॥ से[1]मान्नोहुव्यदातिञ्जुषाणो
देवरथप्प्रतिहुव्यागृभाय ॥ ५४ ॥ उपश्श्वासय । पृथिवीमुत
द्याम्पुरुत्त्रातेमनुताव्विष्ठितञ्जगत् ॥ सदुन्दुभेसजूरिन्द्रेणदेवै
र्दूराद्दवीयोऽअपसेधशत्रून् ॥ ५५ ॥ आक्क्रन्दय॥ आक्क्रन्द
यबलमोजोनऽआधानि[2]ष्टनिहिदुरिताबाधमानः ॥ अपप्प्रो

१ सः इमाम् इति पदद्वयम्। अत्र "सऽओपधीमयोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) इत्यनेन इमे परे सपदघटितस्य विसर्जनीयस्य "लोपे च गुणे सेमाम्" इति सिद्धयति। २ निष्टनिहि। अत्र "नेः स्त्यास्तनोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७० सू.) नेरुपसर्गात्परस्य स्त्यास्तनयोः सकारस्य षकारः। इति स्तनोः सकारस्य षत्वे ष्टुत्वे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः"। (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वम्।

।७१६

थदुन्दुभेदुच्छुनांऽइतऽइन्द्रंस्यमुष्टिरंसिव्वीडयंस्व ॥ ५६ ॥

आमूः ॥ आमूरंजप्प्रत्त्यावंर्त्तयेमाःकैंतुमहुंन्दुभिव्वाँवदी

ति ॥ समश्श्वंपर्ण्णाश्श्चरंन्तिनोनरोस्म्माकंमिन्द्ररंथिनोंजयन्तु

॥ ५७ ॥ आग्नेयःकृष्ष्णग्ग्रीवंः । सारस्वतीमेषीबब्भ्रुः

सौम्म्यःपौष्ष्णःश्श्यामःशितिपृष्ठोबांर्हस्प्पत्त्यःशिल्प्पोव्वैश्श्व

१ रथिनो जयन्तु । अत्र "ऋपरेभ्यः°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन "स्वरयवहकपैश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेनैतैर्व्यवधान-विहितस्य णत्वस्य विहितारिक्तशथकारव्यवधानेनाप्राप्तावपि "शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावो विधीयते। इदं शिष्यबुद्धिव्युत्पादनार्थम्।

देवऽऐन्द्रोरुणोमारुतःकल्माषऽऐन्द्राग्नःसꣳहितोधोरामः
सावित्रोवारुणःकृष्णऽएकशितिपात्पेत्वः ॥ ५८ ॥ अग्न
येनीकवते ॥ अग्नयेनीकवतेरोहिताञ्जिरनड्वानधोरामौसावि
त्रौपौष्णौरजतनाभीवैश्वदेवौपिशङ्गौतूपरौमारुतःकल्माष
ऽआग्नेयःकृष्णोजःसारस्वतीमेषीवारुणःपेत्वः ॥ ५९ ॥
अग्नयेगायत्रायं । त्रिवृतेराथन्तरायाष्टाकपालऽइन्द्रायत्रैष्टु ॥ ८५ ॥
भायपञ्चदशायबार्हतायैकादशकपालोविश्वेभ्योदेवेभ्योजा

गतेब्भ्यहंसप्तदशेब्भ्योव्वैरूपेब्भ्योद्वादशकपालोमित्रावरुणा
ब्भ्यामानुष्टुभाब्भ्यामेकविꣳशाब्भ्यांव्वैराजाब्भ्याम्पयस्याबृह
स्प्पतयेपाङ्क्तायत्रिणवायशाक्वरायचरुꣳसवित्रऽऔष्ण्णिहाय
त्रयस्त्रिꣳशायरैवतायद्वादशकपालहंप्प्राजापत्त्यश्चरुरदित्यैव्वि
ष्णुपत्न्यैचरुरग्नयेव्वैश्वानरायद्वादशकपालोनुमत्त्याऽअष्टा
कपालहं ॥६०॥ [२४-४] ॥ इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेको-
नत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्र-

सं. ५४

म् ॥ देवसवितः षट्, तपसेकौलालꣳषोडश, द्वौ द्वाविꣳशतिः ॥
[अ. ३० मं. २२ अ. २] हरिःॐ॥ देवसवितः ॥ देवंसवितः
प्प्रसुवयज्ज्ञम्प्रसुवयज्ज्ञपतिम्भगाय ॥ दिव्योगन्धर्व्वः केतपूः
केतन्नः पुनातुव्वाचस्प्पतिर्व्वाचन्नः स्वदतु ॥ १ ॥ तत्सवितुः ॥
तत्सवितुर्व्वरेण्ण्यम्भर्गोदेवस्यधीमहि ॥ धियोयोनः प्प्रचो
दयात् ॥ २ ॥ व्विश्वानिदेव । सवितर्दुरितानिपरासुव ॥
यद्भद्रन्तन्नऽआसुव ॥ ३ ॥ व्विभक्तारꣳहवामहे ॥ व्विभ

क्त्कारंꣳहवामहेव्वसोँश्चित्रस्युराधंसः ॥ सवितारन्नृचक्षसम्
॥४॥ ब्रह्मणेब्राह्मणम् ॥ ब्रह्मणेब्राह्मणङ्क्षत्रायंराजन्यम्म
रुद्भ्योव्वैश्श्यन्तपसेशूद्रन्तमसेतस्क्करन्नारकायंव्वीरहणम्पा
प्मनेक्क्लीबमाक्क्रयायाऽअयोगूङ्कामायपुँश्चलूमतिक्क्रुष्टाय
मागधम् ॥ ५ ॥ नृत्तायसूतम् ॥ नृत्तायसूतङ्गीतायशैलूषन्ध
र्म्मायसभाचरन्नरिष्ठायैभीमलन्नर्म्मायरेभꣳहसायकारिमान
न्दायंस्त्रीषखम्प्रमदेकुमारीपुत्रम्मेधायैरथकारन्धैर्य्यायतक्षा

णम् ॥ ६ ॥ [६-१] तपसेकौलालम् ॥ तपसेकौलालम्मा
यायैकर्म्मारꣳरूपायमणिकारꣳशुभेव्वपꣳशरव्यायाऽइषुका
रꣳहेत्यैधनुष्कारङ्कर्म्मणेज्याकारन्दिष्टायरज्जुसर्जम्मृत्यवे
मृगयुमन्तकायश्वनिनम् ॥ ७ ॥ नदीभ्यःपौञ्जिष्ठम् ॥
नदीभ्यःपौञ्जिष्ठमृक्षीकाभ्योनैषादम्पुरुषव्याघ्रायदुर्म्मदं
गन्धर्वाप्सरोभ्योव्रात्यम्प्रयुग्भ्यऽउन्मत्तꣳसर्पदेवजने ॥ ८७ ॥
भ्योऽप्रतिपदमयेभ्यःकितवमीर्यतायाऽअकितवम्पिशाचे

भ्योंबिदलकारीँय्यातुधानेभ्यःकण्टकीकारीम् ॥८॥ सन्ध
येंजारम्॥ सन्धयेंजारङ्गेहायोपपतिमार्त्यैपरिवित्तन्निर्ऋत्यैप
रिविविदानमराद्ध्याऽएदिधिषुःपतिन्निष्कृत्यैपेशस्कारीꣳ
सञ्ज्ञानायस्मरकारीम्प्रकामोद्यायोपसदंवर्णायानुरुधम्ब
लायोपदाम्॥९॥ उत्सादेभ्यःकुब्जम्॥ उत्सादेभ्यःकुब्ज
म्प्रमुदेवामनन्द्वार्भ्यःस्रामꣳस्वप्नायान्धमधर्मायबधिरम्प
वित्रायभिषजम्प्रज्ञानायनक्षत्रदर्शमाशिक्षायैप्रश्निनमु

पशिक्षायांऽअभिप्प्रश्निनंम्मर्य्यादायैप्प्रश्नविवाकम् ॥ १० ॥
अर्म्मेभ्योहस्तिपम् ॥ अर्म्मेभ्योहस्तिपञ्जवायाश्वपम्पुष्ट्यै
गोपालंव्वीर्य्यायाविपालन्तेजसेजपालमिरायैकीनाशङ्कीलाला
यसुराकारम्भद्द्रायंगृहपᳪश्रेयसेवित्तधमाद्ध्यक्ष्यायानुक्ष
त्तारम् ॥ ११ ॥ भायैदार्व्वाहारम् ॥ भायैदार्व्वाहारम्प्रभायाऽअ
ग्न्येधम्ब्रद्ध्नस्यंव्विष्टपायाभिषेक्तारंव्वर्षिष्ठायनाकायपरिवेष्टा ॥८८॥
रन्देवलोकायपेशितारम्मनुष्यलोकायप्प्रकरितारᳪसर्व्वेभ्यो

लोकेऽभ्यंऽउपसेक्त्तारमवंऽऋत्त्यैब्बधायोपमन्थितारम्मेधाय
व्वास[1]ःपल्प्पूलीम्प्रंकामायरंजयित्रीम् ॥ १२ ॥ ऋतयेस्त्तेनहृ
दयम् ॥ ऋतयेस्त्तेनहृदयंव्वैरंहत्त्यायापिशुनंव्विविक्त्त्यैक्क्ष
त्तारमौपंद्रष्ट्ट्यायानुक्क्षत्तारम्बलायानुचरम्भूम्म्नेपरिष्क्क
न्दम्प्रियायप्प्रियवादिनमरिष्ट्ट्याऽअश्वसादंस्वर्ग्गायलोकाय
भागदुघंव्वर्षिष्ठायनाकायपरिवेष्टारम् ॥ १३ ॥ मन्न्यवेयस्त्ता

१ वासः पल्प्पूलीम् । अत्र "समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन षकारे प्राप्ते "वाजपतिर्वासऽएदिधिषुरन्तःपर्शव्येनान्तः पार्श्व्यमिति च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इति सूत्रेण वासशब्दघटितविसर्जनीयस्य षकारनिषेधः ।

पम् ॥ मन्यवेयस्तापङ्क्रोधायनिसरँय्योगाययोक्तारꣳशोका
याभिसर्त्तारङ्क्षेमायविमोक्तारमुत्कूलनिकूलेभ्यस्त्रिष्ठिनंव
पुषेमानस्कृतꣳशीलायाञ्जनीकारीन्निर्ऋत्यैकोशकारीँय्यमा
यासूम् ॥ १४ ॥ यमायंयमसूम् ॥ यमायंयमसूमथर्व
भ्योवतोकाꣳसंवत्सरायपर्य्यायिणीम्परिवत्सरायाविजाता
मिदावत्सरायातीत्वरीमिद्वत्सरायातिष्कद्वरींव्वत्सरायवि
जर्ज्जराꣳसंवत्सरायपलिक्नीमृभुभ्योजिनसन्धꣳसाध्येभ्य ॥ ८९ ॥

ञ्चर्म्मम्नम् ॥ १५ ॥ सरोब्भ्यो धैवरम् ॥ सरोब्भ्यो धैवरमु
पस्त्थावराब्भ्यो दाशँवैशन्ताब्भ्यो बैन्दन्नड्वलाब्भ्यः शौष्क्क
लम्पारायंमार्ग्गारमंवारायंकैवर्त्तन्तीर्थेब्भ्यंऽआन्दंविषमे
ब्भ्योमैनालँस्वनेब्भ्यः पर्ण्णकङ्गुहाब्भ्यः किरातँसानुब्भ्यो
जम्भकम्पर्व्वतेब्भ्यः किम्पूरुषम् ॥ १६ ॥ बीभत्सायै पौ
ल्क्कसम् ॥ बीभत्सायै पौल्क्कसंवर्ण्णायै हिरण्यकारन्तुला

१ चर्म्मम्नम्। अत्र "ऋपरेभ्यो०" (शु.य.प्रा.३अ.८५सू.) इत्यनेन समानपदे प्राप्तस्य णत्वस्य "इन्द्राग्नी०" (शु.य.प्रा.३अ.९३सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम्।

यैवाणिजम्पश्चादोषायंग्ग्लाविनंविश्वेभ्योभूतेभ्यःसिद्ध्म
लम्भूत्यैजागरणमभूंत्यैस्वपनमार्त्यैंजनवादिनंव्यृद्ध्याअपग
ल्भꣳसꣳशरायंप्रच्छिदम् ॥ १७ ॥ अक्षराजायंकित
वम् ॥ अक्षराजायंकितवङ्कृतायांदिनवदर्शन्त्रेतायैकल्पिनं
न्द्वापरांयाधिकल्पिनंमास्कन्दायंसभास्थाणुम्मृत्यवेंगो
व्यच्छमन्तंकायगोघातङ्क्षुधेयोगांविंकृन्तन्तम्भिक्षमाणऽउ ॥ १० ॥
पतिष्ठतिदुष्कृतायचरंकाचार्य्यम्पाप्मनेंसैलगम् ॥१८॥ प्रति

श्रुत्त्कायाऽअर्त्तनम् ॥ प्रतिश्रुत्त्कायाऽअर्त्तनङ्घोषायभषम
न्तायबहुवादिनंमनन्तायमूकꣳशब्दायाडम्बराघातम्महसेवी
णावादङ्क्रोशायतूणवद्ध्मम॑वरस्प्परायशङ्खद्ध्मंवनायवनप
मन्न्यतोरण्ण्यायदावपम् ॥१९॥ नर्म्मायपुँश्चलूम् ॥ नर्म्मायपुँश्च
लूꣳहसायकारिँ यादसेशाबल्ल्याङ्ग्रामण्ण्यङ्गणकमभिक्क्रोशं

१ आडम्बराघातम् । अत्र "त आघादनाडम्बरात्" (शु.य.प्रा. ३ अ. ४८सू.) इत्यनेनानाडम्बरात्परस्य विधानादाघातशब्दघटितस्य तकारस्य मूर्धन्यत्वं (टः) न भवति । २ अवरस्पराय । अत्र "प्रकृत्या कखयोः पफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इति "अवरः" इत्यस्य विसर्गस्य प्रकृतिभावे प्राप्ते "ऋतावरौ च पतिपरयोः" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ५०) ऋतः अवरश्च शब्दौ सकारेण व्यवधीयेते यथासंख्यं पतिपरयोः । इत्यनेनात्रावरशब्दस्य विसर्गस्य परे पदपरे सत्त्वे जाते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वे रूपम् ।

कुन्तान्न्महꣳसेव्वीणावादम्पाणिग्घ्नन्तूणवद्ध्मन्तान्नृत्तायान
न्दायंतलवम्॥२०॥अग्ग्नयेपीवानम्॥अग्ग्नयेपीवानम्पृथिव्यै
पीठसर्प्पिणंव्वायवेचाण्डालमन्तरिक्क्षायवꣳशनर्त्तिनन्दिवेखं
लतिꣳसूर्य्यायहर्य्यक्क्षन्नक्क्षत्रेब्भ्यःकिर्म्मिरञ्चन्द्रमसेकिला
समहेशुक्लम्पिङ्गाक्क्षꣳरात्र्यैकृष्णम्पिङ्गाक्क्षम्॥२१॥अथै
तान्॥ अथैतानष्टौव्विरूपानालभतेतिदीर्ग्घञ्चातिह्रस्वञ्चाति[1]

१ अतिस्स्थूलम्। अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ क.) इत्यनेन समानपदे स्थूलस्य सस्य षकारे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धाय सुसन्दृशमभिसत्वाऽभिसंविशन्तु सुसस्यातिस्थूलं०" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ८२) इत्यनेन प्रकृतिभावे न षत्वम्। तत्र "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति थस्य द्वित्वे चर्त्वे तकारः।

स्त्थूलञ्चातिंकृशञ्चातिंशुक्लञ्चातिंकृष्णञ्चातिंकुल्वञ्चातिंलोम
शञ्च ॥ अशूद्द्राऽअब्ब्राह्मणास्त्तेप्प्राजापत्त्याः ॥ मागधः पुंश्च
लीकिंतवःक्क्लीबोशूद्द्राऽअब्ब्राह्मणास्त्तेप्प्राजापत्त्याः ॥ २२ ॥
[१६-२] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां त्रिंशत्तमोऽध्यायः
॥ ३० ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ सहस्र-
शीर्षा षोडश,ञ्च्यःसंभृतः षट्, द्वौ द्वाविंशतिः [अ. ३१
मं. २२ अनु. २] ॥ हरिःॐ ॥ सहस्रंशीर्षापुरुषः । सह

स्राक्षः सहस्रंपात् ॥ सभूमिंᳯ सर्वतंस्पृत्त्वात्त्यंतिष्ठद्दशाङ्गुलम् ॥ १ ॥ पुरुषऽएव ॥ पुरुषएवेदᳯ सर्वँय्यद्भूतँय्यच्चंभाव्यम् ॥ उतामृतत्त्वस्येशानोयदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥ एतावानस्य । महिमातोज्ज्यायाँश्चपूरुषः ॥ पादोस्यव्विश्वाभूतानित्रिपादंस्यामृतन्दिवि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्ध्वः ॥ त्रिपादूर्ध्वऽउदैत्पुरुषःपादोस्येहाभवत्पुनः ॥ ततोव्विष्वङ्व्यक्क्रामत्साशनानशनेऽअभि ॥ ४ ॥ ततोव्विराट् ॥ ततोव्विराडंजा

यतव्विराजोऽअधिपूरुषḸ ॥ सजातोऽअत्त्यरिच्चयतपश्चाद्भूमि
मथोपुरः॥५॥ तस्म्माद्यज्ज्ञात्॥ तस्म्माद्यज्ज्ञात्त्सर्व्वहुतḸसम्भृ
तम्पृषदाज्ज्यम् ॥ पशूँस्ताँश्चक्क्रेव्वायव्व्यानारण्ण्याग्ग्राम्म्या
श्चये ॥६॥ तस्म्माद्यज्ज्ञात् ॥ तस्म्माद्यज्ज्ञात्त्सर्व्वहुतऽऋचḸ
सामानिजज्ज्ञिरे ॥ छन्दाꣳसिजज्ज्ञिरेतस्म्माद्यजुस्त्तस्म्माद
जायत ॥ ७ ॥ तस्म्मादश्वाः ॥ तस्म्मादश्वाऽअजायन्त
येकेचोभयादतḸ ॥ गावोहजज्ज्ञिरेतस्म्मात्तस्म्माज्जाताऽअ

जावयं÷ ॥ ८ ॥ तँय्यज्ञम् ॥ तँय्यज्ञम्बर्हिषिप्प्रौक्षन्पुरुष
ञ्जातऽमग्ग्रतः ॥ तेनदेवाऽअयजन्तसाध्याऽऋषयश्चये ॥ ९ ॥
यत्पुरुषम् ॥ यत्पुरुषंव्व्यदधुःकतिधाव्व्यकल्पयन् ॥ मुख
ङ्किमस्यासीत्किम्बाहूकिमूरूपादाऽउच्यते ॥ १० ॥ ब्राह्म
णोस्य ॥ ब्राह्मणोस्यमुखमासीद्बाहूराजन्यः÷कृतः ॥ ऊरू
तदस्ययद्वैश्यः÷पद्भ्याᳪंशूद्रोऽअजायत ॥ ११ ॥ चन्द्रमा
मनसः ॥ चन्द्रमामनसोजातश्चक्षोःसूर्य्योऽअजायत ॥

श्रोत्राँद्वायुश्चंप्राणश्चमुखादुग्निरंजायत ॥ १२ ॥ नाभ्यांऽ
आसीत् ॥ नाभ्यांऽआसीदुन्तरिक्षꣳशीष्णोंद्यौःसमवर्त्त
त ॥ पुद्भ्यांभूमिर्दिशुःश्रोत्रात्तथांलोकाँ२॥ऽअंकल्पयन्
॥ १३ ॥ यत्पुरुषेण । हुविषांदेवायुज्ञमतंन्वत ॥ वुसन्तो
स्यासीदाज्यंग्रीष्मऽइदूध्मःशुरद्धुविः ॥ १४ ॥ सुप्तास्यां
सन् ॥ सुप्तास्यांसन्परिधयुस्त्रिःसुप्तसुमिधंःकृताः ॥ देवा
यद्युज्ञन्तंन्वानाऽअबंध्नन्पुरुषम्पशुम ॥१५॥ युज्ञेनंयुज्ञ

म् ॥ युज्ञेनंयुज्ञमंयजन्तदेवास्त्तानिधर्म्माणिप्प्रथमान्यां
सन् ॥ तेहुनाकंम्महिमानंःसचन्तयत्रपूर्व्वेसाध्याःसन्तिदेवाः
॥ १६ ॥ [१६-१] अद्भ्यःसम्भृतः । पृथिव्यैरसांच्चवि
श्वकंर्म्मणःसमंवर्त्ततागैं ॥ तस्यत्त्वष्टांविदधंद्रूपमैतितन्म
र्त्यंस्यदेवत्त्वमाजानमग्रें ॥ १७ ॥ वेदाहम् ॥ वेदाहमेतम्पु
रुषम्महान्तमादित्त्यवंर्णन्तमं[1]सःपरस्त्तांत् ॥ तमेवविंदित्त्वा

1 तमसःपरस्तात् । अत्र "तमसोऽपरस्तात्" (शु. य. प्रा. ३ अ. २६ सू.) इत्यनेन विधीयमानं सत्वं न भवति तत्रापरस्तादित्युक्तत्वात् ।

तिंमृत्त्युमैतिनान्न्यश्पन्थांव्विद्यतेयंनाय ॥ १८ ॥ प्रजापंति
श्चराति ॥ प्रजापंतिश्चरातिगब्भैंऽअन्तरजांयमानोबहुधाव्विजा
यते ॥ तस्ययोनिम्पारिंपश्श्यन्तिधीरास्त्तस्म्मिन्न्हतस्त्थुब्भुवं
नानिव्विश्श्वां ॥१९॥ योदेवेब्भ्यं ॥ योदेवेब्भ्यंऽआतपंतियो
देवानांम्पुरोहिंतः ॥ पूर्व्वोंयोदेवेब्भ्योंजातोनमोंरुचायब्राह्मंये
॥ २० ॥ रुचम्ब्राह्मम् ॥ रुचम्ब्राह्मञ्जनयंन्तोदेवाऽअग्ग्रेत
दंब्रुवन् ॥ यस्त्त्वैवम्ब्राह्मणोव्विद्यात्तस्यंदेवाऽअंसन्वशें ॥ २१ ॥
७३७

श्रीश्चं॥ श्रीश्चंतेलक्ष्मीश्चपत्क्न्यांवहारोत्रेपार्श्वेंनक्क्षंत्राणिरूप
मुश्विनौव्यात्तम् ॥ इष्णन्निंपाणामुम्मंऽइपाणसर्व्वंलोकम्मंऽ
इपाण ॥ २२ ॥ [६-२]॥ इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामे-
कत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनु-
वाकसूत्रम्॥ तदेव सप्त, वेनस्तन्नव, द्वौ षोडश [अ. ३२ मं.
१६ अनु. २]॥ हरिःॐ ॥ तदेव ॥ तदेवाग्निस्तदादित्यस्त्त
द्वायुस्त्तदुचन्द्रमाः ॥ तदेवशुक्रन्तद्ब्रह्मताऽआपःसप्रजा

पतिं ॥१॥ सर्वेनिमेषाः ॥ सर्वेनिमेषाजज्ञिरेविद्युतःपुरुषा
दधि ॥ नैनमूर्द्ध्वन्नतिर्य्यञ्चन्नमध्येपरिजग्ग्रभत् ॥ २ ॥ नतस्य ।
प्प्रतिमाऽअस्तियस्यनाममहद्यशः ॥ हिरण्यगर्भऽइत्त्येष
मामाहिᳪसीदित्त्येषायस्मान्नजातऽइत्त्येषः ॥ ३ ॥ एषोह ।
देवःप्प्रदिशोनुसर्वाःपूर्वोहजातःसऽउगर्भेऽअन्तः ॥ सऽएव
जातःसजनिष्ष्यमाणःप्प्रत्त्यङ्जनास्तिष्ठतिसर्वतोमुखः ॥४॥

१ हिरण्यगर्भःसं० चत्वारि० ४ अ. २५ मंत्र १०।११।१२।१३। ॥ १ मामाहिᳪसीत्. १ अ. १२ मं. १०२ ॥ १ यस्मान्न. १ १ इंद्रश्च. १ अ. ८ मं. ३६ मं. ३७ ॥ इति प्रतीकानि ॥

यस्म्मांज्ज्ञातम् ॥ यस्म्मांज्ज्ञातन्नपुराकिञ्चनैवयऽआंबभूवभुवं
नानिव्विश्श्वां ॥ प्रजापंतिᳬप्प्रजयांसᳬरराणस्त्रीणिज्ज्योतींᳬ
षिसचतेसषोंडुशी ॥ ५ ॥ येनद्यौः ॥ येनुद्यौरुग्ग्रापृंथिवी
चंदृढायेनस्वुस्त्तभितंᳬयेनुनाकंः ॥ योऽअुन्तरिंक्क्षेरजंसो
व्विमानुᳬकस्म्मैंदेुवायंहुविषांव्विधेम ॥ ६ ॥ यङ्क्रन्दंसी ॥
यङ्क्रन्दंसीऽअवंसातस्त्तभानेऽअुब्भ्यैक्क्षेंताम्मनंसारेजंमाने ॥ ॥ ९६ ।
यत्राधिसूरऽउदिंतोव्विभातिकस्म्मैंदेुवायंहुविषांव्विधेम ॥

आपोहयद्बृहतीर्यश्चिदापः ॥७॥ [७-१] वेनस्तत् ॥ वेन

स्तत्पश्यन्निहितङ्गुहासद्यत्रविश्वम्भवत्येकनीडम्॥ तस्मिम

न्निदꣳसञ्चविचैतिसर्वꣳसऽओतꣳप्प्रोतञ्चविभूः प्प्रजासु ॥८॥

प्रतत् ॥ प्रतद्वोचेदमृतन्नुविद्वान्गन्धर्वोधामविभृतङ्गुहासत् ॥

त्रीणिपदानिनिहितागुहास्ययस्तानिवेदसपितुःपितासत् ॥९॥

सनः ॥ सनोबन्धुर्जनितासविधाताधामानिवेदभुवनानि

१ आपोह. १ यश्चित्. १ अ. २८ मं. २५ मं. २६ इति प्रतीके ॥

विश्वा ॥ यत्रदेवाऽअमृतमानशानास्तृतीयेधामन्नध्यैरयन्त
॥ १० ॥ परीत्यभूतानि । परीत्यलोकान्परीत्यसर्व्वाःप्प्रदि
शोदिशश्च ॥ उपस्थायप्प्रथमजामृतस्यात्मनात्मानम
भिसंविवेश ॥ ११ ॥ परिद्यावापृथिवी । सद्यऽइत्त्वापरिलो
कान्परिदिशःपरिस्वः ॥ ऋतस्यतन्तुंवितंतंविचृत्त्यतदपश्यत
त्तदभवत्तदासीत् ॥ १२ ॥ सदसस्पतिम् ॥ सदसस्पति
मद्भुतम्प्रियमिन्द्रस्यकाम्म्यम् ॥ सनिम्मेधामयासिषꣳस्वाहा

तवꣳ ॥ हरंयोधूमकेतवोव्वातंजूताऽउपद्यवि ॥ सतंन्तेवृथंग
ग्न्नयं÷ ॥ २॥ य[१]जान्ꣳ ॥ यंजानोमित्रावरुंणायजांदेवाँ२॥ऽ
ऋतम्बृहत् ॥ अग्न्नेयक्षिस्वन्दमंम् ॥ ३ ॥ युक्ष्वाहि। देंव
हूतंमाँ२॥ऽअश्श्वाँ२॥ऽअग्न्नेरथीरिंव ॥ निहोतांपूर्व्यःसंदꣳ ॥४॥
द्वेव्विरूंपे । चरतꣳस्वर्त्थेऽअन्न्यान्न्यांव्वत्समुपंधापयेते ॥
हरिंरन्न्यस्याम्भवंतिस्वधावांञ्छु[२]क्क्रोऽअन्न्यस्यांन्ददृशेसुवर्च्चाꣳ

१ यजानो। अत्र यजशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य नः इति नकारे परे "धारयात्र स्वेजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः। २ स्वधावाञ्छुक्रः। अत्र "शकारे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकारे परे तवर्गश्चवर्गं प्राप्नोति। अतः शुक्रस्य शकारे परे स्वधावान् इत्यस्य नकारस्य ञकारः। ततः "परश्चास्पर्शपरश्छम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९७ सू.) इत्यनेन शकारस्य छकारे कृते "स्वधावाञ्छुक्र" इति।

अनुवाकसूत्रम्॥ अस्याजरासः सप्तदश, पश्चित् द्वादश, विभ्रा
ट् चतुर्दश, प्रवावृजऽएकादश, प्रवायुं पञ्चदश, प्रवीरया पञ्च
दश,ऽआनस्त्रयोदश, सप्त सप्तनवतिः [अ. ३३ मं. ९७
अनु. ७]॥ हरिः ॐ॥ अ॒स्याजरा॑सꣳ ॥ अ॒स्याजरा॑सो द॒माम॒
रि॒त्रा॑ऽअ॒र्चद्धू॑मासोऽअ॒ग्नय॑ः पाव॒काः ॥ श्वि॒ती॒चय॑ः श्वा॒त्रा
सो॑ भुर॒ण्यवो॑ वन॒र्षदो॑ वा॒यवो॒ न सोमा॑ꣳ ॥ १ ॥ हर॑यो धू॒मके ॥ ९८ ॥

१ वनसदः इति पदम्। अत्र "व॒नसदोऽवेरो रेफेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेन सदंशब्दे परे वनशब्दो रेफेण व्यवधीयते।

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ । जङ्घनद्द्रविण॒स्युर्व्वि॑प॒न्यया॑ ॥ समि॑द्धꣳशु

क्रꣳआहु॑तꣳ ॥९॥ व्विश्वे॑भिꣳसो॒म्म्यम् ॥ व्विश्वे॑भिꣳसो॒म्म्यम्म

द्ध्वग्न॒ऽइन्द्रे॑णव्वा॒युना॑ ॥ पिबा॑मि॒त्रस्य॒धाम॑भिꣳ ॥१०॥ आयत् ॥

आयदि॒षेनृ॒पाति॒न्तेज॒ऽआन॒ट्शुचि॒रेतो॒निषि॑क्त॒न्द्यौर॒भीके॑ ॥

अ॒ग्निश्शर्द्ध॑मनव॒द्यँ॑स्युवा॑नꣳस्वा॒द्ध्य॒ञ्जनय॑त्सू॒दय॑च्च ॥११॥

अग्ने॒शर्द्ध॑ । म॑ह॒तेसौभ॑गाय॒तव॑द्युम्न्नान्यु॑त्त॒मानि॑सन्तु ॥

---

१ पिबामित्रस्य । अत्र "शृणुतत्विंषिभ्रजिभवतपिबेतस्यमतिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ क.) इत्यनेन मकारे बस्य दीर्घं पिबामित्रस्य ।

शु. य. संहि. ॥११॥

॥ ५ ॥ शतम् ॥ १७०० ॥ अयमिह । प्प्रंथमोधायिधातृ
भिर्हौतायजिंष्ठोऽअद्धुरेष्ष्वीड्यंः ॥ यमप्प्नंवानोभृगवोविरुरु
चुर्व्वनेषुचित्रंव्विब्भ्वंव्विशेविंशे ॥ ६ ॥ त्रीणिंशता । त्रीसहस्रा
ण्यग्ग्निन्त्रिंहशच्चंदेवानवंचासपर्य्यन् ॥ औक्षंन्घृतैरस्तृंणन्ब
र्हिरंस्म्माऽआदिद्धोतांरन्न्यसादयन्त ॥ ७ ॥ मूर्द्धानंन्दिवः ॥
मूर्द्धानंन्दिवोऽअंरतिम्पृंथिव्व्याव्वैंश्वानरमृतऽआजातमग्ग्निम् ॥
कविंᳫसम्म्राजमतिंथिञ्जनांनामासन्नापात्रंञ्जनयन्तदेवाः ॥ ८ ॥

॥ ११ ॥

॥ १३ ॥ याम्मेधाम् ॥ याम्मेधान्देवगणाःपितरश्चोपासते ॥
तयामामद्यमेधयाग्ग्नेमेधाविनङ्कुरुस्वाहा ॥ १४ ॥ मेधाम्मे ॥
मेधाम्मेव्वरुणोददातुमेधामग्ग्निःप्प्रजापतिः ॥ मेधामिन्द्रश्च
व्वायुश्चमेधान्धातादंदातुमेस्वाहा ॥ १५ ॥ इदम्मे ॥ इदम्मे
ब्रह्मचक्क्षत्रञ्चोभेश्श्रियमश्नुताम् ॥ मयिदेवादधतुश्श्रियमुत्त
मान्तस्यैतेस्वाहा ॥ १६ ॥ [९-२] ॥ इतिश्रीवाजसनेय-
सं. ५६ संहितायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥

सञ्ज्ञांस्पुत्त्यꣳसुयमुमाकृणुष्ष्वशत्रूयुतामुभितिष्ठामहाꣳसि
॥ १२ ॥ त्वाꣳहि । मुन्द्रतममर्क्कशोकैर्व्वृमहेमहिन्नःश्रो
ष्यंग्ने ॥ इन्द्रन्नत्त्वाशवसादेवताव्वायुम्पृणन्तिराधसानृतमाः
॥ १३ ॥ त्वेऽअंग्ने । स्वाहुतप्प्रियासःसन्तुसूरयः ॥ यन्ता
रोयेमघवानोजनानामूर्व्वान्दयन्तगोनाम् ॥ १४ ॥ श्रुधिश्श्रु
त्त्कर्ण्ण ॥ श्रुधिश्श्रुत्त्कर्ण्णव्वह्निभिर्द्देवैरंग्नेसयावभिः ॥ आसी
दन्तुबर्हिषिमित्रोऽअर्य्यमाप्प्रातर्य्यावाणोऽअद्ध्वरम् ॥ १५ ॥
७४८

व्विश्वेषामदितिः ॥ व्विश्वेषामदितिर्य्यज्ञियानांव्विश्वेषामति
थिर्म्मानुषाणाम् ॥ अग्निर्द्देवानामवऽआवृणानःसुमृडीको
भवतुजातवेदाः ॥ १६ ॥ महोऽअग्नेः । समिधानस्यश
र्म्मण्ण्यनागामित्रेव्वरुणेस्वस्तये ॥ श्रेष्ठेस्यामसवितुःसवीम
नितद्देवानामवोऽअद्याव्वृणीमहे ॥ १७ ॥ [१७-१] आप
श्चित् ॥ आपश्चित्पिप्प्युस्तर्य्योनगावोनक्षन्नृतञ्जरितारस्तऽ

१ अद्या वृणीमहे । अत्र "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन अद्य इत्यस्य वृणीमहे परे दीर्घं अद्यावृणीमहे अद्य शब्दस्य दकारस्य स्वरात्सं० इत्यनेन द्वित्वम् ।

इन्द्र ॥ याहिवायुर्न्नियुतोंनोऽअच्छात्त्वꣳहिधीभिर्द्दयसेव्वि
वाजान् ॥ १८ ॥ गावऽउपं ॥ गावऽउपांवतावतम्महीयज्ज्ञ
स्यरप्प्सुदां ॥ उभाकर्ण्णाहिरण्ययां ॥ १९ ॥ यदद्य । सूरऽ
उदितेनांगामित्रोऽअंर्य्यमा ॥ सुवातिंसविताभगः ॥ २० ॥
आसुतेसिंञ्चतश्श्रियꣳरोदंस्योरभिश्श्रियंम् ॥ रसादधीतवृष
भम् ॥ तंम्प्रत्क्कथायंव्वेनः ॥ २१ ॥ आतिष्ठन्तम्परिं ॥ आति

१ तत्प्रत्क्कथां. १ अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेनः. १ अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

ष्ठन्तम्परिविश्वेऽअभूषञ्छ्रियोव्वसानश्चरतिस्वरोचिः ॥ मुहत्त
द्वृष्णोऽअसुरस्यनामाविश्वरूपोऽअमृतानितस्थौ ॥ २२ ॥
प्रवः ॥ प्रवोमहेमन्दमानायान्धसोर्च्चा[1]व्विश्वा[2]नरायव्विश्वा[3]भुवे ॥
इन्द्रस्ययस्यसुमखठ्सहोमहिश्रवोनृम्मणञ्चरोदसीसपर्य्यतः
॥ २३ ॥ बृहन्नित् ॥ बृहन्निदिध्मऽएषाम्भूरिशस्त्तम्पृथुः
स्वरुः ॥ येषामिन्द्रोयुवासखा ॥ २४ ॥ इन्द्रेहि ॥ इन्द्रेहि

---

१ अर्चाव्विश्वानराय । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन विश्वानराय इत्यस्य वकारे परे अर्चशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ विश्वानराय । अत्र "नरहामित्रेषु च" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०३ सू.) इत्यनेन नरशब्दे परे विश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । ३ विश्वाभुवे । अत्र "विश्व सहभुवप्रुषवसुषु" । (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन भुवे परे विश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारः ।

मत्स्यन्धंसोव्विश्वैभिहंसोमुपर्व्वभिहं ॥ मुहाँ२॥ऽअंभिष्टिरोज
सा ॥ २५ ॥ इन्द्रोव्वृत्रम् ॥ इन्द्रोव्वृत्रमंवृणोच्छर्द्धनीतिहंप्प्र
मायिनांममिनाद्वुर्प्पणीतिहं ॥ अहुन्व्यृंढसमुशधग्ग्वनेष्ष्वा
विर्द्धेनांऽअकृणोद्राम्म्याणांम् ॥ २६ ॥ कुतस्त्त्वम् ॥ कुतस्त्त्व
मिन्द्रमाहिंनहंसन्नेकोंयासिसत्त्पतेकिन्तंऽइत्था ॥ सम्पृच्छसे
समराणःशुंभानैर्व्वोचेस्त्तन्नोंहरिवोयत्तेंऽअस्म्मे ॥ मुंहाँ२॥ऽइ

१ मुहाँ२॥ऽइन्द्रोय. १ अ. ७ मं. ४० ॥ १ कुदाचुन. अ. ८ मं. २ ॥ १ कुदाचुनप्र. अ. ८ मं. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

न्द्रोयऽओजंसाकुदाचुनस्तुरीरंसिकुदाचुनप्प्रयुंच्छसि ॥२७॥
आतत् ॥ आतत्तंऽइन्द्रायवं॒ꣳपनन्ताभियऽऊर्वंङ्गोमंन्तुन्ति
तृंत्त्सान् ॥ सकृत्स्वँ॒ऽयेपुंरुपुत्राम्महीꣳसहस्रंधाराम्बृहुतीन्दुं[1]
दुंक्षन् ॥२८॥ इमान्तें ॥ इमान्तेधियम्प्रभंरेमहोमहीमस्य
स्तोत्रेधिषणायत्तंऽआनजे ॥ तमुंत्त्सवेचंप्प्रसवेचंसासहिमि
न्द्रंन्देवासꣳशवंसामदुन्ननुं ॥२९॥ [१२-२] व्रिभ्राड्बृहत् ॥

[1] "दुदुक्षन्" । अत्र दुधुक्षन् इति पदम् । "दुधुक्षन्धो दकारम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५५ सू.) इत्यनेन दुधुक्षन् शब्दघटितस्य धकारस्य दकारः ।

व्वि॒भ्राड्बृ॒हत्पि॑बतु सो॒म्यम्मध्वायु॒र्द्धद्य॒ज्ञप॑ता॒वविह्रुतम् ॥
व्वात॑जूतो॒योऽअ॑भि॒रक्ष॑ति॒त्क्मना॑प्र॒जाः पु॑पोष पु॒रु॒धा॒व्विरा॑ज
ति ॥ ३० ॥ उदु॒त्यम् ॥ उदु॒त्यञ्जा॒तवे॑दसन्दे॒वंव्वहन्ति के॒तव॑: ॥
दृ॒शेव्विश्वा॑य॒ सूर्य॑म् ॥ ३१ ॥ येना॑पावक ॥ येना॑पावक॒ चक्ष॑
सा भु॒रण्य॑न्त॒ञ्जना॒ँ२॥ऽअनु॑ ॥ त्वंव्व॑रुण पश्य॑सि ॥ ३२ ॥ दैव्या॑
वद्ध्वर्य्यू ॥ दैव्या॑वध्वर्य्यू॒ऽआग॑त॒ꣳरथे॑न॒ सूर्य॑त्वचा ॥ मध्वा॑
य॒ज्ञꣳ सम॑ञ्जाथे ॥ तम्प्र॒त्क्नथा॒यंव्वे॒नश्चि॒त्रन्दे॒वाना॑म् ॥ ३३ ॥

१ तंप्रत्क्नथा. १ अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेन० १ अ. ७ मं. १६ ॥ १ चित्रंदेवानाम्. १ अ. १३ मं. ४६ ॥ इति प्रतीकानि ॥

आनः ॥ आनऽइडाभिर्व्विदथेसुशस्तिव्विश्वानरःसवितादेवऽ
एतु ॥ अपियथायुवानो[1]मत्सथानोव्विश्वञ्जगदभिपित्वेमनी
षा ॥ ३४ ॥ यदद्य । कच्चवृत्रहन्नुदगाऽअभिसूर्य्य ॥ सर्व्व
न्तदिन्द्रतेव्वशे ॥ ३५ ॥ तरणिर्व्विश्वदर्शतः ॥ तरणिर्व्विश्वदर्श
तोज्योतिष्कृदसिसूर्य्य ॥ व्विश्वमाभासिरोचनम् ॥ ३६ ॥ तत्सू
र्य्यस्य । देवत्वन्तन्महित्वम्मद्ध्याकर्त्तोर्व्विततःसञ्जभार ॥

१ मत्सथ नः इति पदम् । अत्र मत्सथ इत्यस्य थकारस्य ह्रस्वाकारस्य नः इति नकारे परे "धारयाम०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे मत्सथानः ।

सुदेदयुंक्तहरितं÷सधस्त्थादाद्द्रात्रीव्वासंस्त्तनुतेसिमस्म्मै
॥ ३७॥ तन्मित्रस्यं ॥ तन्मित्रस्यव्वरुंणस्याभिचक्क्षेसूर्य्योरू
पङ्कंणुतेद्द्योरुपस्त्थें ॥ अनन्तमन्न्यद्रुशंदस्यपाजं÷कृष्ण्णमन्न्य
द्धरितंसम्भंरन्ति ॥ ३८ ॥ ब[1]ण्ण्महान् ॥ बण्ण्महाँ२॥ऽअंसि
सूर्य्यंबडांदित्त्यमहाँ२॥ऽअंसि ॥ महस्त्तेंसतोमंहिमापंनस्य
तेद्धादेंवमहाँ२॥ऽअंसि ॥ ३९ ॥ बट्सूर्य्यं ॥ बट्सूर्य्यंश्श्रवंसा

१ अत्र बट्महान् । "पञ्चमे पञ्चमम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १२१ सू.) इत्यनेन पञ्चमे स्पर्शे परे अपञ्चमः स्पर्शः पञ्चमो भवति । इति टस्य णकारे द्वित्वे च रूपम् ।

महाँ२॥ऽअंसिसत्रादेवमहाँ२॥ऽअंसि ॥ मह्नादेवानामसुर्य्यः
पुरोहितोव्विभुज्ज्योतिरदाब्भ्यम् ॥४०॥ श्रायन्तऽइवसूर्य्यम् ॥
श्रायन्तऽइवसूर्य्यंव्विश्वेदिन्द्रस्यभक्षत ॥ व्वसूनिजातेजनमा
नऽओजसाप्प्रतिभागन्नदीधिम ॥४१॥ अद्यादेवाः[1] ॥ अद्यादे
वाऽउदितासूर्य्यस्यनिरᳪहसःपिपृता[2]निरवद्यात् ॥ तन्नोमित्रो
व्वरुणोमामहन्तामदितिःसिन्धुःपृथिवीऽउतद्यौः ॥ ४२ ॥

---

१ अद्यदेवाः । अत्र "अद्य तं हकारचकारभवत वृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन देवाः इति परे दीर्घे अद्यादेवाः । २ पिपृत निरवद्यात् इति पदम् । अत्र तकाराकारस्य निघटितनकारे परे "धारयामः०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घे पिपृतानिरवद्यात् ।

आकृष्णेनं ॥ आकृष्णेनरजंसावर्त्तमानोनिवेशयंन्नमृतम्म
र्त्यंञ्च ॥ हिरण्ण्ययेनसवितारथेनादेवोयांतिभुवंनानिपश्श्यं
न् ॥ ४३ ॥ [१४-३] प्रवांवृजे[1] । सुप्प्रयाबर्हिरेषामावि
श्श्पतीवबीरिटऽइयाते ॥ विशामक्तोरुषसंः पूर्व्वहूंतौवायुः
पूषास्वस्त्तयेंनियुत्त्वांन् ॥ ४४ ॥ इन्द्रवायूबृहस्प्पातिम ॥
इन्द्रवायूबृहस्प्पातिम्मित्राग्निम्पूषणम्भगंम् ॥ आदित्त्या ॥ १०५ ।

१ प्रववृजे इति पदम् । अत्र "ववृधवृजोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११४ सू.) इत्यनेन वृजे परे वेत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारे प्रवावृजे ।

न्मारुतङ्गणम् ॥ ४५ ॥ व्वरुणंप्प्राविता । भुवन्मित्रोव्वि
श्वांभिरूतिभिः ॥ करंतान्नंसुराधसं ॥ ४६ ॥ अधिं
नं ॥ अधिंनऽइन्द्रैषांव्विष्णोसजात्यानाम् ॥ ईतामरुतोऽ
अश्विना ॥ [2]तम्प्रत्नथायंव्वेनोयेदेवासऽआनऽइडांभिर्व्विश्वेभिं
सोम्म्यम्मद्धोमांसश्चर्षणीधृतं ॥४७॥ अग्नऽइन्द्रं ॥ अग्नऽ
इन्द्रव्वरुणमित्रदेवांशर्द्धंप्प्रयंन्तमारुतोतव्विष्णो ॥ उभा

१ इनमरुतः । अत्र "शृणुतत्विधिभ्रजिभवतपिबेतस्मतिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ११७) इत्यनेन मकारे परे दीर्घं इतामरुतः ।
२ तंप्रत्नथां. अ. ७ मं. १२ ॥ . १ अयंव्वेनः. अ. ७ मं. १६ ॥ १ येदेवासः. अ. ७ मं. १९ ॥ १ आनऽइडांभिः. अ. ३३ मं. ३४ ॥ १ व्विश्वेभिं सोम्म्यम्. अ. ३३ मं. १० ॥ १ ओमांसश्चर्षणीधृतः. अ. ७ मं. ३३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

नासंत्त्यारुद्रोऽअंधग्ग्नाः पूषाभगुᳬं सरंस्वतीजुषन्त ॥ ४८ ॥
इन्द्राग्ग्नीमित्रावरुणा ॥ इन्द्राग्ग्नीमित्रावरुणादितिᳬं स्वः
पृथिवीन्द्यास्मुरुतᳬं पर्व्वतॉं२॥ऽअपः ॥ हुवेव्विष्ण्णुम्पूषणम्ब्रह्म
णस्प्पतिम्भगन्नुशᳬं सᳬं सवितारंमूतये॥४९॥ अस्म्मेरुद्राः ॥
अस्म्मेरुद्रामेहनापर्व्वतासोव्वृत्रहत्त्येभरंहूतौसजोषांᳬं ॥ यᳬं
शᳬं संतेस्त्तुवतेधायिंपज्ज्रऽइन्द्रंज्ज्येष्ठाऽअस्म्मॉं२॥ऽअंवन्तुदे ॥ १०६ ।
वाः ॥५०॥ अर्व्वाञ्चोऽअद्य ॥ अर्व्वाञ्चोऽअद्याभंवतायजत्राऽ

१ अय भवत । अत्र "अय तं इकारंचकारभवतवृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ११५) इत्यनेन भवतपरे दीर्घं अयाभव इति ।

आवोहार्हिंभयंमानोव्ययेयम् ॥ त्राद्ध्वंन्नोदेवानिजुरोवृकंस्य
त्राद्ध्वंङ्कर्त्तादवपदोंयजत्राः ॥ ५१ ॥ विश्वेऽअद्य । मुरुतोवि
श्वंऽऊतीविश्वेभवन्त्वग्नयृहंसमिद्धाः ॥ विश्वेनोदेवाऽअवसा
गंमन्तुविश्वंमस्तुद्रविणंवाजोंऽअस्म्मे ॥ ५२ ॥ विश्वेदेवाः ।
शृणुतेमꣳहवंम्मेयेऽअन्तरिक्षेयऽउपद्योविष्ठ ॥ येऽअंग्निजि
ह्वाऽउतवायजंत्राऽआसद्यास्मिन्बर्हिषिंमादयद्धम् ॥ ५३ ॥

२ उपद्यविष्ठ। "यत्रेश्च" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ५९) इत्यनेन यविशब्दात्परस्य स्थवटितसकारस्य षत्वे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. अ. ४ सू. १०२) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम्।

दे॒वेभ्यो॒हि । प्रथ॒मँऽस॒ज्ज्ञये॑भ्यो॒मृत॒त्त्वᳪ सु॑व॒सिभा॒गमु॑त्त॒

मम् ॥ आदि॒द्दा॒मानᳪ सवि॒त॒र्व्यूर्ण्णु॒षेनू॒चीना॒जी॑वि॒तामा॒नु॑षे

भ्यः ॥ ५४ ॥ [११-४] प्रवा॒युम् ॥ प्रवा॒युमच्छा॑बृह॒ती

म॒नी॒षाबृ॒हद्र॑यिंवि॒श्ववा॑रᳪ रथ॒प्प्राम् ॥ द्यु॒तद्या॑मानि॒यु॒तᳪ पत्त्यं

मानᳪ क॒विः क॒विर्मि॑यक्षसिप्प्रयज्ज्यो ॥५५॥ इन्द्र॑वा॒यूऽइ॒मे ।

सु॒ताऽउप॒प्प्रयो॑भि॒राग॑तम् ॥ इन्द॑वोवा॒मु॒शन्ति॒हि ॥ ५६ ॥

मि॒त्रᳪ हु॑वे । पू॒तद॑क्षं॒वरु॑णञ्चरि॒शाद॑सम् ॥ धियं॑घृ॒ताचीᳪ सा

धंन्ता ॥५७॥ दस्रांयुवाकंवः । सुतानासंत्त्याव्रृक्तबंर्हिषः ॥
आयांतॅरुद्रवर्त्तनी ॥ [1]तम्प्रत्क्कथायंव्वेनः ॥५८॥ व्विदद्यदीं ॥
व्विदद्यदींसरमांरुग्गणमद्रेर्म्महिपाथं÷पूर्व्यॅसद्ध्र्यक्कः ॥
अग्ग्रंन्नयत्त्सुपद्यक्क्षंराणामच्छारवंम्प्रथमाजांनतीगांत् ॥५९॥
नहिस्प्पशंम् ॥ नहिस्प्पशमविंदन्नन्न्यमस्म्माद्वैश्वानरात्त्पुंरऽ
एतारंमग्ग्नेः ॥ एमैंनमवृधन्नमृताऽअमंर्त्त्यंव्वैश्वानरंक्षैत्रंजि

---

१ तंप्रत्क्कथां. अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेनः. अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

त्त्यायदे॒वाः॑ ॥ ६० ॥ उ॒ग्रा॒वि॒ध॑नि॒ना॑ं ॥ उ॒ग्रा॒वि॒ध॒नि॒ना॒मृध॑ऽ
इन्द्रा॒ग्नीह॑वामहे ॥ तानो॑मृडातऽई॒दृशे॑ ॥ ६१ ॥ उपा॑स्म्मै ।
गा॒यतानर॒ꣳपव॑माना॒येन्द॑वे ॥ अ॒भिदे॒वाँ२॥ऽइय॑क्क्षते ॥६२॥
ये॒त्त्वा॑ ॥ हि॒ह॒त्त्ये॑म॒घव॒न्नव॑र्द्धु॒न्न्ये॒शा॑म्ब॒रेह॑रिवो॒ येगवि॑ष्ट्टौ ॥ येत्त्वा॑
नू॒नम॑नु॒मद॑न्ति॒विप्प्रा॒ꣳपिबे॑न्द्र॒सोम॒ꣳसग॑णोम॒रुद्भि॑ः ॥ ६३ ॥
जनि॑ष्ठ्ठाऽउ॒ग्रः । सह॑सेतु॒राय॑म॒राय॑म॒न्द्रऽओजि॑ष्ठ्ठोब॒हुला॑भि

१ गायत नरः इति पदम् । तकारोत्तरवर्त्तिनो ह्रस्वाकारस्य नकारे परे "धारयाम०"(शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घे गायतानरः इति ।

मानं ॥ अवर्द्धन्निन्द्रम्मरुतश्चिदत्रमातायद्वीरन्दधनद्धनिष्ठा ॥ ६४ ॥ आतु ॥ आतूनऽइन्द्रवृत्रहन्नस्माकमर्द्धमागहि ॥ महान्महीभिरूतिभिः ॥ ६५ ॥ त्वमिन्द्र ॥ त्वमिन्द्रप्रतूर्त्तिष्वभिविश्वाऽअसिस्पृधः ॥ अशस्तिहाजनिताविश्वतूरसित्वन्तूर्य्यतरुष्यतः ॥ ६६ ॥ अनुते ॥ अनुतेशुष्मन्तुरयन्तमीयतुःक्षोणीशिशुन्नमातरा ॥ विश्वास्तेस्पृधःश्न

१ आतु न इन्द्रः इति पदम्। तुकारोत्तरवर्तिनो ह्रस्वोकारस्य "धारयाम" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन नकारे परे दीर्घे आतून इन्द्र इति।

थयन्तमुन्त्यवैभृत्त्रँऽयदिन्द्रतूर्व्वसि ॥ ६७॥ यज्ञोदेवानाम् ॥
॥१०२॥ यज्ञोदेवानाम्प्रत्त्यैतिसुम्न्नमादित्त्यासोभवतामृडयन्तः ॥
आवोर्व्वाचीसुमतिर्व्ववृत्त्यादंहोश्चिद्याव्वरिवोवित्तरासत् ॥६८॥ ॥ ३३ ॥
अदब्धेभिःसवितः । पायुभिष्ट्वं[1] शिवेभिरद्यपरिपाहिनोग
यम् ॥ हिरण्ण्यजिह्वःसुवितायनव्यसेरक्षामाकिर्न्नोऽअघशंस
सऽईशत ॥ ६९ ॥ [१५-५] प्रवीरया । शुचयोदद्ध्रिरेवाम ॥ १०९ ॥

---

१ पायुभिः त्वम् । इति पदम् । अत्र "भ्रातृभिरर्चिर्भिः पायुभिर्वरूत्रीः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे पदे परे पायुभिः इत्यस्य विसर्गस्य षत्वे "षात्तथौ मूर्धन्यम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) तस्य टकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टस्य द्वित्त्वम् ।

द्धरुर्सुभिर्म्मधुंमन्तꣳसुतासंः ॥ वहंव्वायोनियुतोंयाह्यच्छापि
बांसुतस्यान्धंसोमदांय ॥ ७० ॥ गावऽउपं ॥ गावऽउपांवता
वतम्महीयुज्ज्ञस्यंरप्सुदां ॥ उभाकर्ण्णांहिरण्ययां ॥ ७१ ॥
काव्ययंयोराजानेंषु ॥ काव्ययंयोराजानेंषुक्क्रत्त्वादक्षंस्यदुरोणे॥
रिशादंसासधस्त्थऽआ ॥७२॥ दैव्यावंद्ध्वर्य्यू ॥ दैव्यांवद्ध्व
र्य्यूऽआगंतꣳरथेंनसूर्य्यंत्त्वचा ॥ मद्ध्वांयुज्ज्ञꣳसमंञ्जाथे ॥ तं

१ तंप्रत्क्कथा. १ अ. ७ मं. १२ ॥ अयंवेनः. १ अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

म्प्रत्कथायंव्वेनः ॥ ७३ ॥ तिरश्चीनोव्वितंतः ॥ तिरश्चीनो
व्वितंतोरश्मिरेषामधःस्विदासी३दुपरिस्विदासी३त् ॥ रेतो
धाऽआंसन्महिमानंऽआसन्त्स्वधाऽअवस्तात्प्रयंतिःपरस्त्ता
त् ॥ ७४ ॥ आरोदसी ॥ आरोदसीऽअपृणदास्वर्म्महज्ज्जा
तँय्यदेनमपसोऽअधारयन् ॥ सोऽअंध्वरायपरिणीयतेकविर
त्त्योनव्वाजंसातयेचनोहितः ॥ ७५ ॥ उक्त्थेभिर्वृत्रहन्तंमा ॥ ॥ ११० ॥
उक्त्थेभिर्वृत्रहन्तंमायामंन्दानाचिदागिरा ॥ आङ्गूषैराविवा

सतꣳ ॥ ७६ ॥ उपंनꣳ । सुनवोगिरः शृण्वन्त्वमृतस्ययै ॥
सुमृडीकाभंवन्तुनꣳ ॥ ७७ ॥ ब्रह्मांणिमे । मतयꣳशꣳसुता
सꣳशुष्मंऽइयर्त्तिप्प्रभृंतोमेऽअद्रिः ॥ आशांसतेप्प्रतिंहर्य्य
न्त्युक्थेमाहरींवहतस्तानोऽअच्छं ॥ ७८ ॥ अनुंत्तमाते ।
मघवन्नकिर्न्नुनत्त्वावाँ२॥ऽअस्त्तिदेवताविदानꣳ ॥ नजायंमा
नोनशंतेनजातोयानिंकरिष्ष्याकृणुहिप्प्रंवृद्ध ॥७९॥ तदित् ॥
तदिदांसभुवंनेषुज्ज्येष्ठंय्यतोजज्ज्ञऽउग्ग्रस्त्त्वेषनृम्म्णꣳ॥ सद्यो

जंञ्ज्ञानोनिरिंणातिशत्रूनननुयंविश्वेमदुन्त्यूमांᳲ ॥८०॥ इमाऽ
उंक्था । पुरूवसोगिरोंवर्द्धन्तुयाममं ॥ पावकवंर्णाᳲशुचंयो
विपश्चितोभिस्तोमैंरनूषत ॥ ८१ ॥ यस्यायम् ॥ यस्यायंवि
श्वऽआर्य्योदासंःशेवधिपाऽअरिः ॥ तिरश्चिदुर्य्येरुशमेपवी
रवितुब्भ्येत्त्सोऽअंज्ज्यतेरायिः ॥८२॥ अयᳲसहस्रम् ॥ अयᳲ
सहस्रमृषिंभिᳲसहंस्कृतᳲसमुद्रऽइंवपप्प्रथे ॥ सत्त्यःसोऽअंस्य
महिमागृंणेशवोंयज्ज्ञेषुंविप्प्रराज्ज्ये ॥ ८३ ॥ अदंब्धेभिᳲसवि ॥ १११ ॥

१ पुरूवसः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वसः इत्यस्य वकारे परे पुरुशब्दस्य ह्रस्वोकारस्य दीर्घोकारः ।

तः । पायुभिष्ट्वᳬशिवेभिरद्य परिपाहिनोगयम् ॥ हिरण्ण्यजि
ह्वःसुवितायनव्यंसेरक्क्षामाकिन्नोऽअघशंᳬसऽईशत ॥ ८४ ॥
[१५-६] आनः ॥ आनोयज्ज्ञन्दिविस्पृशंव्वायोयाहिसुम
न्मभिः ॥ अन्तःपवित्त्रंऽउपरिश्श्रीणानोयᳬशुक्क्रोऽअयामि
ते ॥ ८५ ॥ इन्द्रवायूसुसन्दृशा । सुहवेहहवामहे ॥ यथानः
सर्व्वऽइज्जनोनमीवःसङ्गमेसुमनाऽअसत् ॥ ८६ ॥ ऋधगित्था ।
समर्त्यःशशमेदेवतातये ॥ योनूनम्मित्त्रावरुणावभिष्ट्यऽ

आचक्क्रेहुव्यदांतये ॥ ८७॥ आयांतम् ॥ आयांतमुपंभूषत
म्मर्द्धं ÷पिबतमाश्विना ॥ दुग्ग्धम्पयोंवृषणाजेन्न्यावसूमानोंम
र्द्धिष्टमागंतम् ॥८८॥ प्रैतुं ॥ प्रैतुब्रह्मणस्प्पातिंःप्प्रदेव्येतुसूनृ
तां ॥ अच्छांव्वीरन्नर्य्यम्पुङ्क्तिरांधसन्देवायुज्ज्ञन्नयन्तुनः ॥८९॥
चन्द्रमांऽअप्प्सु ॥ चन्द्रमांऽअप्प्स्वन्तरासुंपर्ण्णोंधांवतेदिवि ॥
रयिम्पिशङ्गम्बहुलम्पुंरुस्पृहङ्हरिरेतिकनिक्क्रदत् ॥९०॥ देव
न्देवंव्वः ॥ देवन्देवंव्वोवसेदेवन्देवमभिष्टये ॥ देवन्देवङ्हुवेम ॥११२।

व्वाजंसातयेगृणन्तोंदुद्ध्याधिया ॥ ९१ ॥ दिविपृष्टः ॥ दिवि
पृष्टोऽअंरोचताग्निर्व्वैश्वानरोबृहन् ॥ क्ष्मयांवृधानऽओजंसा
चनोंहितोज्ज्योतिंषाबाधतेतमं÷ ॥ ९२ ॥ इन्द्राग्नीऽअपा
त् ॥ इन्द्राग्नीऽअपादियम्पूर्व्वागांत्त्पद्वतींब्भ्यः ॥ हित्त्वीशि
रोंजिह्वयाव्वावंदुच्चरंत्त्रिंशत्त्पदान्यंक्क्रमीत् ॥ ९३ ॥ देवासो
हिं[1] । ष्म्मामनंवेसमंन्यवोव्विश्वेंसाकःसरांतयः ॥ तेनोंऽ

१ हिष्ममनवे इति पदम् । अत्र "शृणुतत्विपिधजिभवतपिवेतस्मतिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे स्म इत्यस्याकारस्य दीर्घाकारे विधीयमाने हिष्मामनवे । अत्र मस्य द्वित्वं "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम् ।

अ॒द्यते॑ऽअंपर॑न्तु॒चेतु॒नो॑भवंन्तु॒व्वरि॑वो॒विदं॑÷ ॥ ९४ ॥ अपांध
मत् ॥ अपांधम॒दुभिशंस्तीरशा॒स्त्तिहाथेन्द्रौं॒द्युम्म्न्याभं॑वत् ॥
दे॒वास्त्तं॑ऽइन्द्र॒स॒क्ख्याय॑ंयेमिरे॒बृहं॑द्भानो॒मरु॑द्गण ॥ ९५ ॥
प्रवं॑÷ ॥ प्रव॒ऽइन्द्रांय॒बृह॒तेमरु॑तो॒ब्रह्मांर्च्चंत ॥ वृ॒त्रꣳहं॑नतिवृ॒त्र
हाश॒तक्क्र॑तु॒र्व्वज्ज्रे॑णश॒तप॑र्व्वणा ॥ ९६ ॥ अ॒स्येत् ॥ अ॒स्येदि
न्द्रौ॑वावृ॒धेवृ॒ष्ण्ण्य॒ꣳशवो॒मदे॑सु॒तस्य॒व्विष्ण्णंवि ॥ अं[1]द्यातमंस्यम

---

1 अद्यत तस्य इति पदम् । "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) इत्यनेन ह्रस्वतकारे परे अद्याकारस्य दीर्घे अद्यातमस्य इति ।

हिमानंमायवोनुंष्टुंवन्तिपूर्वथा ॥ इुमाऽउंत्त्वायस्यायमुय६ सहस्रंमूर्द्धऽऊषुणं÷ ॥ ९७ ॥ [१३-८] इतिश्रीवाजसनेय-संहितायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ यज्जाग्रतो दश, पञ्चनद्यो दश, सोमोधेनु न्दश, ऽआकृष्णेन दश, पूषन्तव दश, नतदष्टौ, षडष्टपञ्चा-

---

१ अनुष्टुवन्ति । अत्र "अनोः स्तुवन्त्याम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७२ सू.) इत्यनेन अनोरुपसर्गात्परस्य स्तुवन्तिपदे परे तद्घटितसकारस्य षकारः । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन हकारस्य द्वित्वम् । २ इुमाऽउंत्त्वा. अ. ३३ मं. ८१ ॥ १ यस्यायमु. मं. ८२ ॥ १ अयट्ठसहस्रम्. मं. ८३ ॥ १ ऊर्द्धऽऊषुणः अ. ११ मं. ४२ ॥ इति प्रतीकानि ॥

शत् [अ. ३४ मं. ५८ अनु. ६]॥ हरिःॐ ॥ यज्जाग्ग्रं
तंᳫ ॥ यज्जाग्ग्रंतोदूरमुदैतिदैवन्तदुंसुप्तस्यतथैवैति ॥ दूरङ्गम
ञ्ज्योतिषाञ्ज्योतिरेकन्तन्मेमनंः शिवसंङ्कल्पमस्त्तु ॥ १ ॥
येनकर्म्माणि ॥ येनकर्म्माण्ण्यपसोमनीषिणोयज्ञेकृण्ण्वन्ति
व्विदथेषुधीराᳫ ॥ यदंपूर्व्वंय्यक्षमन्तःप्प्रजानान्तन्मेमनंः
शिवसंङ्कल्पमस्त्तु ॥ २ ॥ यत्प्रज्ञानंम् ॥ यत्प्रज्ञानंमुत
चेतोधृतिश्श्चयज्ज्योतिरन्तरमृतंम्प्रजासु ॥ यस्म्मान्नऽऋतेकिं

७७७६

ज्ञ्जनकर्म्माँकिक्क्रयतेतन्न्मेमनं÷शिवसंङ्कल्प्पमस्त्तु ॥ ३ ॥ येने
दम् ॥ येनेदम्भूतम्भुवंनम्भविष्ष्यत्त्परिँगृहीतमृमृतेंनुसर्व्वम् ॥
येनंयज्ज्ञस्त्तायतेंसुप्प्तहोंतातन्न्मेमनं÷शिवसंङ्कल्प्पमस्त्तु॥४॥
यस्म्मिन्न्नृचं÷ ॥ यस्म्मिन्न्नृचःसामयजूंᳬषियस्म्मिन्न्प्रति
ष्ठितारथनाभाविंवाराः ॥ यस्मिँम्मांश्चित्तᳬसर्व्वमोतंम्प्रजाना
न्तन्न्मेमनं÷शिवसंङ्कल्प्पमस्त्तु ॥ ५ ॥ सुषारथिरश्श्वांनिव ॥
सुषारथिरश्श्वांनियन्न्मंनुष्ष्यान्नेनींयतेभीशुंभिर्व्वाजिनंऽइव ॥

हृत्प्रतिष्ठन्यदजिरञ्जविष्ठन्तन्मेमनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥६॥
पितुन्नु । स्तोषम्महोधर्म्माणन्तविषीम् ॥ यस्यत्रितोव्योजसावृत्रंविपर्वमर्दयत् ॥७॥ अन्विदनुमते ॥ अन्विदनुमते
त्वम्मन्यासैशन्नःस्कृधि ॥ क्रत्वेदक्षायनोहिनुप्रणऽआ
यूᳬषितारिषः ॥८॥ शतम् ॥ १८०० ॥ अनुनः ॥ अनु
नोद्यानुमतिर्यज्ञन्देवेषुमन्यताम् ॥ अग्निश्चहव्यवाहनोभ
वन्तन्दाशुषेमयः ॥९॥ सिनीवालिपृथुष्टुके ॥ सिनीवालिपृथु

ष्टकेयादेवानामसिस्वसा ॥ जुषस्वहव्यमाहुतम्प्रजान्देविदि
दिड्ढिनः ॥ १० ॥ [१-१] पञ्चनद्यः ॥ पञ्चनद्यःसरस्वती
मपियन्तिसस्रोतसः ॥ सरस्वतीतुपञ्चधासोदेशेभवत्सरित्
॥ ११ ॥ त्वमग्ने । प्रथमोऽअङ्गिराऽऋषिर्देवोदेवानामभवः
शिवःसखा ॥ तवव्रतेकवयोविद्मनापसोजायन्तमरुतोभ्रा
जदृष्टयः ॥ १२ ॥ त्वन्नः ॥ त्वन्नोऽअग्नेतवदेवपायुभिर्म्म
सं. ५९ घोनोरक्षतन्वश्चवन्द्य ॥ त्रातातोकस्यतनयेगवामस्यनिमेषः

रक्षमाणस्त्वं व्रते ॥ १३ ॥ उत्तानायामव । भराचिकित्वा
न्सद्यः प्रवीता वृषणञ्जजान ॥ अरुषस्तूपोरुशंदस्यपाजऽइडा
यास्पुत्रो वयुनेजनिष्ट ॥ १४ ॥ इडायास्त्वा । पदेवयन्ना
भापृथिव्याऽअधि ॥ जातवेदोनिधीमह्यग्नेहव्यायवोढवे
॥ १५ ॥ प्रमन्महे । शवसानायशूषमाङ्गूषङ्गिर्वणसेऽअङ्गिर
स्वत् ॥ सुवृक्तिभिस्तुवतऽऋग्मियायार्चामार्कन्नरेविश्रुता
य ॥ १६ ॥ प्रवः ॥ प्रवोमहेमहिनमोभरध्वमाङ्गूष्यꣳशव

सानायसामं ॥ येनोनःपूर्व्वेपितरःपदज्ज्ञाऽअर्च्चन्तोऽअङ्गिर
सोगाऽअविन्दन् ॥१७॥ इच्छन्तित्त्वा ॥ सोम्म्यासःसखायः
सुन्वन्तिसोमन्दधतिप्प्रयांᳬसि ॥ तितिक्क्षन्तेऽअभिशस्ति
ञ्जनानामिन्द्रत्त्वदाकश्चनहिप्प्रकेतः ॥ १८ ॥ नते । दूरेपरं
माचिद्रजाᳬस्यातुप्प्रयाहिहरिवोहरिब्भ्याम् ॥ स्थिरायवृ
ष्णेसवनाकृतेमायुक्ताग्ग्रावाणःसमिधानेऽअग्नौ ॥ १९ ॥

१ येन नः इति पदम् । अत्र येनेत्यस्य नकाराकारस्य नः पदे परे "धारयामयोजावसचस्यनुदमोपुजयतोरुप्यरक्षयजयच्छमरसथपिपृतगायतातुयेन नकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे जाते येनानः इति पदम् ।

अषांढँयुत्सु । पृतंनासुपप्प्रिꣳ[1]स्वर्षामप्सांवृजनंस्यगोपाम् ॥
भरेषुजाꣳसुक्षितिꣳसुश्रवसञ्जयन्तन्त्वामनुमदेमसोम ।२०।
[१०-२] सोमोधेनुम् ॥ सोमोधेनुꣳसोमोऽअर्वन्तमाशुꣳ
सोमोवीरङ्कर्म्मण्यन्ददाति ॥ सादन्यंविदत्थ्यꣳसभेयम्पितृ
श्रवणँय्योददाशदस्मै ॥ २१ ॥ त्वमिमाः ॥ त्वमिमाऽ
ओषधीःसोमविश्वास्त्वमपोऽअजनयस्त्वङ्गाः ॥ त्वमाततं ॥ ११७ ॥

१ स्वःसाम् इति पदम् । अत्र "स्वर्धूः साꣳसंहयोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ४१ सू.) इत्यनेन यथासंख्यं स्वस्य विसर्जनीयस्य साम् पदे परे रेफत्वं सकारस्य च मूर्धन्यषत्वञ्च जातम् ।

न्थोर्व्वन्तरिक्षन्त्वज्ज्योतिषाव्वितमौव्ववर्त्थ ॥२२॥ देवेनंनꣳ ॥
देवेनंनोमनंसादेवसोमरायोभागꣳसंहसावन्नभियुद्ध्य ॥ मात्त्वा
तंनदीशिषेव्वीर्य्यस्योभयेभ्यꣳप्प्रचिंकित्त्सागविंष्टौ ॥ २३ ॥
अष्टौव्वि ॥ अष्टौव्व्यंख्यत्ककुभंःपृथिव्यास्त्रीधन्न्वयोजंनास
प्तसिन्धूंन् । हिरण्याक्षꣳसंविताद्देवऽआगाद्दधद्रत्त्नांदाशु
षेव्वार्य्याणि ॥ २४ ॥ हिरंण्यपाणिꣳसविता । विचर्षणिरुभे
द्यावांपृथिवीऽअन्तरीयते ॥ अपामीवाम्बाधंतेव्वेतिसूर्य्यंमभि

कृष्णेनरजंसाद्यामृणोति ॥ २५ ॥ हिरंण्ण्यहस्त्तोऽअसुरः ।
सुनीथःसुमृडीकःस्ववांयात्त्वर्व्वाङ् ॥ अपसेधंन्रक्क्षसोयातु
धानानस्त्थांदेवःप्प्रतिदोषङ्गृणानः ॥२६॥ येते ॥ येतेपन्थाः
सवितःपूर्व्यासोरेणवःसुकृताऽअन्तरिक्क्षे ॥ तेभिंन्नोऽअद्यप
थिभिंः सुगेभीरक्क्षांचनोऽअधिंचब्रूहिदेव ॥२७॥ उभापिंबत
म् ॥ उभापिंबतमश्श्विनोभानःशर्म्मयच्छतम् ॥ अविद्रिया
भिंरूतिभिंः ॥ २८ ॥ अप्प्नस्वतीमश्श्विना ॥ अप्प्नस्वतीम

श्विनाुवाचंमुस्म्मेकृतन्नोंदस्राुवृषणामनीुषाम् ॥ अुद्यूत्त्येवंसे
निह्वयेवांवृधेचंनोभवतुंवाजंसातौ ॥ २९ ॥ द्युभिरुक्तुभिं÷ ॥
द्युभिंरुक्तुभिंःपरिंपातमुस्म्मानरिंष्टेभिराश्विनासौभंगेभिः ॥
तन्नोंमिुत्रोवरुंणोमामहन्तुामदिंतिःसिन्धुंःपृथिुवीऽउतद्यौः
॥ ३० ॥ [१०-३] आकृष्णेनं ॥ आकृष्णेनुरजंसावर्त्त
मानोनिवेुशयंन्नमृतुम्मर्त्त्यंञ्च ॥ हिुरण्ययेंनसवितारथेुनादे
वोयांतिभुवंनानिुपश्श्यंन् ॥ ३१ ॥ आरांत्रि ॥ आरांत्रिपा

र्त्थिवᳪरजं÷पितुरप्प्रायिधामंभिᳫ ॥ दिवᳩसदांᳫसिबृहतीवि
तिष्ठसऽआत्त्वेषंव्वर्त्ततेतमं÷ ॥ ३२ ॥ उषस्तत् ॥ उषस्ताच्चि ॥ ३४ ॥
त्रमाभंरास्म्मब्भ्यंव्वाजिनीवति ॥ येनंतोकञ्चतनंयञ्चधामंहे
॥ ३३ ॥ प्रातरग्निम् ॥ प्रातरग्निम्प्रातरिन्द्रᳪहवामहेप्प्रात
र्म्मित्त्रावरुणाप्प्रातरश्विनां ॥ प्रातर्ब्भगंम्पूषणम्ब्रह्मणस्प्पतिं
म्प्रातᳩसोमंमुतरुद्रᳪहुवेम ॥ ३४ ॥ प्रातर्ज्जितम्भगंम् ॥ प्रात ॥ ११९ ॥
र्ज्जितम्भगंमुग्ग्रᳪहुवेमव्वयम्पुत्त्रमादितेर्य्योव्विधर्त्ता ॥ आद्ध्रश्चि

द्ध्यम्मन्यमानस्तुरश्चिद्राजाचिद्यम्भगम्भक्षीत्याह ॥३५॥
भगप्प्रणेतः ॥ भगप्प्रणेतर्भगसत्त्यराधोभगेमान्धियमुद
वाददन्नः ॥ भगप्प्रणोजनयगोभिरश्वैर्भगप्प्रनृभिर्नृवन्तः
स्याम ॥ ३६ ॥ उतेदानीम् ॥ उतेदानीम्भगवन्तःस्यामोत
प्प्रपित्त्वऽउतमद्ध्येऽअह्नाम् ॥ उतोदितामघवन्त्सूर्य्यस्यव्वय
न्देवानाꣳसुमतौस्याम ॥ ३७ ॥ भगऽएव । भगवाँ२॥ऽअ

१ प्रनः जनयगोभिः । अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋषरेभ्यो०" इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय०" इत्यनेनासमानपदेऽपि विधीयमानस्य णत्वस्य प्रनः इत्यस्य आयुषिपर एव विधानान्न "जनयगोभिः पदे" परे णत्वम् ।

स्तुदेवास्तेनंव्वयम्भगंवन्तःस्याम ॥ तन्त्वांभगसर्व्वंऽइज्जोंह
वीतिसनोंभगपुरऽएताभंवेह ॥ ३८ ॥ समंध्वरायं ॥ समं
ध्वरायोषसोंनमन्तदधिक्क्रावेंवशुचंयेपदायं ॥ अर्व्वाचीनंव्वसु
विदम्भगंन्नोरथंमिवाश्वांव्वाजिनऽआवंहन्तु ॥ ३९ ॥ अश्वांव
तीर्ग्गोमंतीः ॥ अश्वांवतीर्ग्गोमंतीर्न्नऽउषासौ[1]व्वीरवंतीःसदंमु
च्छन्तुभद्राः ॥ घृतन्दुहांनाव्विश्वतःप्रपींतायूयंपातस्वस्ति ॥१२०॥

१ नऽउषासः । अत्र नकारात्परस्य उष इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य "उपसहोभिर्नैकमीकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः ।

भिर्हंसदानः ॥ ४० ॥ [१०-४] पूषन्तव[1] । व्व्रतेव्वयन्नरिष्ष्ये
मकदाचन ॥ स्तोतारस्तऽइहस्म्मसि ॥ ४१ ॥ पथस्प्पथः
परिपतिम् ॥ पथस्प्पथः परिपतिंव्वचस्याकामेनकृतोऽअब्भ्या
नडुक्र्कम् ॥ सनोरासच्छुरुधश्श्चन्द्राग्ग्राधियंन्धियः सीषधाति
प्प्रपूषा ॥ ४२ ॥ त्रीणिपदा[2]व्विचक्क्रमेव्विष्णुर्ग्गोपाऽअदाब्भ्यः ॥
अतोधर्म्माणिधारयन् ॥ ४३ ॥ तद्विप्प्रासः ॥ तद्विप्प्रासो

---

१ पूषन्तव । अत्र "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं "प्रकृत्या पदान्तीयः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९० सू.) इत्यनेन निषिध्यते ।
२ "त्रीणि पदा" अत्र पदानिघटितस्य निकारस्य "निशब्दो बहुलम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन लोपे "त्रीणि पदा" इति पदम् ।

व्विपन्न्यवोजागृवाᳬं सः समिन्धते ॥ व्विष्णोर्य्यत्परमम्पदम्
॥ ४४ ॥ घृतवतीभुवनानाम् ॥ घृतवतीभुवनानामभिश्रि
योर्व्वीपृत्थ्वीमधुदुघेसुपेशसा ॥ द्यावापृथिवीव्वरुणस्यधर्म्मणा
व्विष्कभितेऽअजरेभूरिरेतसा ॥ ४५ ॥ येनः । सपत्नाऽअ
पतेभवन्त्विन्द्राग्निभ्यामवबाधामहेतान् ॥ व्वसवोरुद्राऽ
आदित्त्याऽउपरिस्पृशम्मोग्ग्रञ्चेत्तारमधिराजमक्रन् ॥ ४६ ॥ ॥१२१॥
आनासत्त्या । त्रिभिरेकादशैरिहदेवेभिर्य्यातम्मधुपेयमाश्वि

ना ॥ प्रायुस्तारिष्टन्नीरपांᳫंसि मृक्षतᳫं सेधन्तन्द्वेषो भवतᳫं
सचाभुवा ॥ ४७ ॥ एषवः ॥ एषवस्तोमो मरुतऽइयङ्गी
र्म्मान्दार्य्यस्यमान्यस्यकारोः ॥ एषायासीष्टतन्वेवयांविद्या
मेषंवृजनंजीरदानुम् ॥ ४८ ॥ सहस्तोमाः सहछन्दसः ॥
सहस्तोमाः सहछन्दसऽआवृतः सहप्प्रमाऽऋषयः सप्तदै
व्याः ॥ पूर्वेषाम्पन्थामनुदृश्यधीराऽअन्वालेभिरेरत्थ्योन
रश्मीन् ॥ ४९ ॥ आयुष्यंवर्च्चस्यम् ॥ आयुष्यंवर्च्चस्यᳫंराय

स्प्पोषमौद्भिदम् ॥ इदꣳहिरंण्ण्यंव्वर्च्चस्वज्जैत्रायाविंशतादुमाम्
॥५०॥ [१०-२] नतत् ॥ नतद्रक्क्षांꣳसिनपिंशाचास्त्तंरन्तिदे
वानामोजंꣳप्प्रथमजꣳह्येतत् ॥ योबिभर्त्तिदाक्क्षायणꣳहिरं
ण्ण्यꣳसदेवेषुंकृणुतेदीर्ग्घमायुꣳसमंनुष्ष्येषुकृणुतेदीर्ग्घमायुः
॥५१॥ यदाबंध्नन् ॥ यदाबंध्नन्दाक्क्षायणाहिरंण्ण्यꣳशता
नीकायसुमनस्यमानाः ॥ तन्मऽआबंध्नामिशतशांरदायायुं
ष्मान्जरदंष्टिर्य्यथासंम् ॥५२॥ उतनंः ॥ उतनोहिर्बुध्न्यः

शृणोत्त्वजऽएकंपात्त्पृथिवीसंमुद्द्रः ॥ व्विश्श्वेदेवाऽऋंतावृधोंहु
वानास्त्तुतामन्त्रांकविशुस्त्ताऽअंवन्तु ॥५३॥ इमागिरंः ॥ इ
मागिरंऽआदित्त्येब्भ्योंघृतस्न्नूंसनाद्राजंब्भ्योजुहाजुहोमि ॥
शृणोतुंमित्रोऽअंर्य्यमाभगोंनस्त्तुविजातोव्वरुंणोदक्षोऽअ
शंः ॥ ५४ ॥ सप्तऽऋषंयः ॥ सप्तऽऋषंयःप्प्रतिंहिताःशरींरे
सप्तरंक्षन्तिसदुमप्प्रंमादम् ॥ सप्तापःस्वपंतोलोकमींयुस्त्त
त्रंजागृतोऽअस्वंप्प्नजौसत्रसदौंचदेवौ ॥ ५५ ॥ उत्तिंष्ठ ।

[1]ब्रह्मणस्प्पतेदेवयन्तंस्त्त्वेमहे ॥ उपप्प्रयन्तुमरुतः सुदानवऽ
इन्द्रम्प्राशूर्भवासचा[2] ॥५६॥ प्रनूनम् ॥ प्रनूनम्ब्रह्मणस्प्पतिर्म्म
न्त्रंवदत्त्युक्थ्यम् ॥ यस्मिन्निन्द्रोवरुणोमित्त्रोऽअर्य्यमादे
वाऽओकांꣳसिचक्क्रिरे ॥५७॥ ब्रह्मणस्प्पते॥ ब्रह्मणस्प्पतेत्त्व
मस्ययन्तासूक्तस्यबोधितनंयञ्चजिन्व ॥ विश्वन्तद्भद्रँय्यदव

---

१ ब्रह्मणस्पते । अत्र विसर्जनीयस्य "प्रकृत्या कखंयोः पफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे प्राप्तेऽपि "पतितालव्यस्वरोदये" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३५ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे सकारो विधीयते। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम्। २ भव सचा इति पदम्। वकाराकारस्य सचा परे "सचावरूथ्यवाजरूपायुषु च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११० सू.) इत्यनेन एतेषु परेषु भवेत्येतत्पदं दीर्घं भवति। अतो दीर्घाकारे भवासचा इति पदम्। ॥ १२३ ॥

न्तिदेवाबृहद्वंदेमव्विदथेसुवीराः ॥ यऽइमाव्विश्श्वांव्विश्श्वकंर्म्मा
योनंः पिताव्न्नपतेव्न्नंस्यनोदेहि ॥ ५८ ॥ [८-६] ॥ इति श्री-
वाजसनेयसंहितायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥ श्रीवेदपुरुषाय
नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अपेतो दशा, पाघन्द्वादश, द्वौ द्वाविंᳲ
शतिः [अ. ३५ मं. २२ अनु. २] ॥ हरिः ॐ ॥ अपेतश्॥ अपेतो
यन्तुपणयोसुंम्म्नादेवपीयवंः॥ अस्यलोकश्सुतावंतः ॥ द्युभि
रहोंभिरक्क्तुभिर्व्यंक्तँयमोदंदात्त्ववसानंमस्म्मै ॥ १ ॥ सवि

१ यऽइमाव्विश्श्वा. अ. १७ मं. १७ ॥ १ व्विश्वकंर्म्मा ह्विमंना. अ. १७ मं. २६ ॥ १ योनंः पिता. अ. १७ मं. २७ ॥ १ अन्नंपतेन्नंस्य. अ. ११ मं. ८३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

शु. य. संहि. ॥१२४॥ तातें ॥ सवितातेशरीरेभ्यꣳपृथिव्याँल्लोकमिच्छतु ॥ तस्म्मै उ. वि. अ.
युज्यन्तामुस्त्रियाꣳ ॥ २ ॥ वायुश्पुनातु । सवितापुनात्त्व ॥ ३५ ॥
ग्नेर्भ्राजसासूर्य्यस्यवर्च्चसा ॥ विमुञ्च्यन्तामुस्त्रियाꣳ ॥ ३ ॥
अश्वत्थेवः ॥ अश्वत्थेवोनिषदनम्पर्णेवोवसतिष्कृता ॥
गोभाजऽइत्किलासथयत्सनवथपूरुषम् ॥ ४ ॥ सविताते ॥
सवितातेशरीराणिमातुरुपस्थऽआवपतु ॥ तस्म्मैपृथिविश ॥ १२४ ॥
म्भव ॥ ५ ॥ प्रजापतौत्त्वा । देवतायामुपोदकेलोकेनिद

धाम्म्यसौ ॥ अपंनुᳪंशोशुंचदुघम् ॥ ६ ॥ परंम्मृत्त्यो ॥
परंम्मृत्त्योऽअनुपरेहिपन्थाँञ्यस्त्तेंऽअन्यऽइतंरोदेवयानात् ॥
चक्क्षुष्म्मतेश्शृण्वतेतेंब्रवीमिमानंःप्प्रजाᳩंरीरिषोमोतवीरान्
॥ ७ ॥ शंव्वातंः ॥ शंव्वातुᳪंशᳪंहितेघृणिᳪंशन्तेंभवन्त्विष्ष्टं
काᳪं ॥ शन्तेंभवन्त्वग्ग्नयुᳪंपार्त्थिवासोमात्त्वाभिशूंशुचन्
॥ ८ ॥ कल्प्पंन्तान्ते ॥ कल्प्पंन्तान्तेदिशस्त्तुब्भ्यमापंःशि
वतंमास्त्तुब्भ्यंम्भवन्तुसिन्धंवᳪं ॥ अन्तरिंक्क्षᳪंशिवन्तुब्भ्य

ङ्कल्प्यन्तान्तेदिशꣳसर्व्वाः ॥९॥ अश्मन्न्वतीरीयतेसꣳरभद्ध्वमु
त्तिष्ठतप्प्रतरतासखायः ॥ अन्नाजहीमोशिवायेऽअसञ्छिवान्न्व
यमुत्तरेमाभिवाजान् ॥ १० ॥ [१०-१] अपाघम् ॥ अपाघमप
किल्बिषमपकृत्त्यामपोरपः ॥ अपामार्ग्गत्त्वमस्म्मदपदुःष्व
प्न्यꣳसुव ॥११॥ सुमित्रियानः ॥ सुमित्रियानऽआपऽओष
धयःसन्तुदुर्म्मित्रियास्तस्म्मैसन्तुयोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्वि

१ अन्नाजहीमः। अत्र जहीमः इति पदे परे अन्नशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "पूर्णो जहीमस्तेष्वन्न" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन दीर्घो भवति।

२ दुःष्वप्न्यꣳ सुव। अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयस्य व्यवधानात्षत्वाप्राप्तौ "दुःष्वप्न्यम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७३ सू.) इत्यनेन दोःपरात्स्वप्नघटितसस्य षत्वं निपात्यते।

ष्म॒ः ॥१२॥ अ॒न॒ड्वाहं॑म॒न्वार॑भामहे ॥ अ॒न॒ड्वाहं॑म॒न्वार॑भाम
हे॒सौर॑भेयꣳस्व॒स्तये॑ ॥ सन॒ऽइन्द्र॑ऽइवदे॒वेभ्यो॒वह्नि॑ः स॒न्तार॑
णोभव ॥ १३ ॥ उद्व॒यम् ॥ उद्व॒यन्तम॑स॒स्परि॒स्वः॑ पश्य॑
न्त॒ऽउत्त॑रम् ॥ दे॒वन्दे॑व॒त्रासूर्य॒मग॑न्म॒ज्योति॑रुत्त॒मम् ॥ १४ ॥
इ॒मञ्जी॒वेभ्य॑ः । प॒रि॒धिन्द॑धामि॒मैषा॒न्नुगा॒दप॑रो॒ऽअर्थ॑मे॒तम् ॥
श॒तञ्जीव॑न्तु श॒रद॑ः पु॒रू॒चीर॒न्तर्मृ॒त्युन्द॑धताम्पर्व॑तेन ॥ १५ ॥

१ अनस् वाहम् इति पदम्। अत्र "अनसो वाहौ सकारो डकारम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४५ सू.) अत्र अनश्शब्दस्य सकारस्य वाहौ परे डकारो विधीयते तेन अनड्वांहम्।

अग्न्ऽआयूंᳬषि । पवसुऽआसुवोर्ज्जमिषंञ्चनः ॥ आरेबाध
स्वदुच्छुनांम् ॥ १६ ॥ आयुंष्मानग्ने । हुविषांवृधानोघृत
प्प्रंतीकोघृतयोंनिरेधि ॥ घृतम्पीत्त्वामधुचारुगव्यंम्पितेवंपुत्र
मभिरंक्षतादिमान्त्स्वाहां ॥१७॥ परींमे । गामंनेषतपर्य्य
ग्निमंहृषत ॥ देवेष्ष्वंक्रतुश्श्रवःकऽइमाँ२॥ऽआदंधर्षति
॥ १८ ॥ क्रव्यादंमग्निम् ॥ क्रव्यादंमग्निम्प्प्रहिंणोमिदूरँय्यं
मराज्यंङ्गच्छतुरिप्रवाहः ॥ इहैवायमितंरोजातवेंदादेवेब्भ्यों

१ प्रहिणोमि ॥ अत्र समानपदत्वाभावेन ''ऋषरेभ्यः'' इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ ''प्र नेतिनुदातिहिनोमीनाम्'' (शु. य. प्र. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन णत्वम् ।

हुव्यंव्वंहतुप्प्रजानन् ॥ १९ ॥ व्वहंव्वपाम् ॥ व्वहंव्वपाञ्जांतवेदंः
पितृब्भ्योयत्रैनान्वेत्थनिहिंतान्पराके ॥ मेदंसंःकुल्ल्याऽउप
तान्त्स्रंवन्तुसत्त्याऽएंषामाशिषंःसन्नंमन्ताᳪस्वाहां ॥ २० ॥
स्योनापृंथिवि । नोभवान्रृक्क्षरानिवेशंनी ॥ यच्छांनंःशर्म्म
सप्प्रथांः ॥ अपंनंःशोशुंचदुघम् ॥ २१ ॥ अस्म्मात्त्वम् ॥
अस्म्मात्त्वमधिंजातोंसित्त्वदुयञ्जायताम्पुनंः ॥ असौस्वग्र्गा
यंलोकायस्वाहां ॥ २२॥ [१२-२] इति श्रीवाजसनेयसंहि-

८०१

तायां पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ ऋचंवाचꣳषोडश, द्यौःशान्तिरष्टौ, द्वौ चतुर्विꣳशतिः [अ. ३६ मं. २४ अनु. २] ॥ हरिः ॐ ॥

ऋचंवाचंम् ॥ ऋचंवाचम्प्रपंद्येमनोयजुꣳप्रपंद्येसामंप्राणम्प्रपंद्येचक्षुꣳश्रोत्रम्प्रपंद्ये ॥ वागोजंःसहौजोमयिंप्राणापानौ ॥ १ ॥ यन्मे । च्छिद्रञ्चक्षुंषोहृदंयस्यमनंसोवातितृण्णम्बृहस्पतिर्म्मेतद्दंधातु ॥ शन्नोंभवतुभुवंनस्ययस्पतिः ॥ २ ॥ ॥१२७॥

भूर्भुवंः ॥ भूर्भुवंस्वंस्तत्संवितुर्व्वरेण्यम्भर्गोदेवस्यंधीम
हि ॥ धियोयोनंःप्रचोदयांत् ॥ ३ ॥ कयांनंः ॥ कयांनश्चित्रऽ
आभुंवदूतीसदावृंधंःसखां ॥ कयाशचिंष्ठयावृता ॥ ४ ॥ क
स्त्वां । सत्योमदांनाम्मंहिंष्ठोमत्सदन्धंसंः ॥ दृढाचिंदारु
जेव्वसुं ॥५॥ अभीषुणंः ॥ अभीषुणंःसखींनामविताजंरितॄणा
म् ॥ शतम्भंवास्यूतिभिंः ॥६॥ कयात्त्वम् ॥ कयात्त्वन्नंऽऊत्त्या

सं. ६१ १ अभीषुणः ।- अत्र अभिसुनः इति पदम् । अत्र "अभेश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ६३ सू.) इत्यनेन अभेरुपसर्गात्परस्य सुशब्दस्य षत्वे रूपम् ।

भिष्प्रमंन्दसेवृषन् ॥ कयांस्त्तोतृब्भ्यऽआभंर ॥ ७ ॥ इन्द्रो
व्विश्श्वंस्य राजति ॥ शन्नोंऽअस्त्तुद्विपदेशञ्चतुंष्प्पदे ॥ ८ ॥
शन्नंः ॥ शन्नोंमित्त्रश्शंव्वरुंणꣳशन्नोंभवत्त्वर्य्यमा ॥ शन्नऽइ
न्द्रोबृहस्प्पतिꣳशन्नोव्विष्ण्णुंरुरुक्क्रमः ॥ ९ ॥ शन्नोव्वातंः ।
पवताꣳशन्नंस्त्तपतुसूर्य्यंः ॥ शन्नꣳकनिंक्क्रदद्देवः पर्ज्जन्न्योंऽ
अभिवंर्षतु ॥ १० ॥ अहांनिशम् ॥ अहांनिशम्भंवन्तुनꣳश
ꣳरात्त्रीꣳप्प्रतिंधीयताम् ॥ शन्नंऽइन्द्राग्ग्नीभंवतामवोंभिꣳश ॥ १२८

न्नऽइन्द्रावरुंणारातहंव्या ॥ शन्नंऽइन्द्रापूषणावाजंसातौशमि
न्द्रासोमांसुवितायशँय्योः ॥ ११ ॥ शन्नं ॥ शन्नोंदेवीरभि
ष्टयऽआपोंभवन्तुपीतयें ॥ शँय्योरभिस्रंवन्तुनः ॥ १२ ॥
स्योनापृथिवि । नोभवानृक्षरानिवेशंनी ॥ यच्छांनुः शर्म्मंस
प्रथाः ॥ १३ ॥ आपोहि । ष्ठामयोभुवस्तानंऽऊर्ज्जेदंधात
न ॥ महेरणांयचक्षंसे ॥ १४ ॥ योवं । शिवतंमोरसस्तस्यं

१ अत्र यच्छ नः इति पदम् । यच्छ इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य नः इत्यस्य नकारे परे "धारयामयोजावसचस्वनुदमोषुजयतोरुष्यरक्षयजयच्छमत्सथपिबृत-गायतातुयेन नकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे कृते यच्छानः ।

भाजयतेहनं÷ ॥ उशतीरिवमातरं÷ ॥ १५ ॥ तस्म्माऽअरम् ॥
तस्म्माऽअरंङ्गमामवोयस्यक्क्षयायजिन्वथ ॥ आपोजनयं
थाचनं ॥ १६ ॥ [१६-१] द्यौःशान्ति÷ ॥ द्यौःशान्तिरन्त
रिक्क्षं शान्ति÷पृथिवीशान्तिरापंशान्तिरोषधयंशान्ति÷ ॥
व्वनस्प्पतयंशान्तिर्व्विश्वेदेवाःशान्तिर्ब्रह्मशान्तिंसर्व्वंशा
न्तिंशान्तिरेवशान्तिंसामाशान्तिरेधि ॥ १७ ॥ दृतेदृंहं ॥ १२९
मां। मित्रस्यमाचक्क्षुषासर्व्वाणिभुतानिसमीक्क्षन्ताम् ॥ मित्र

स्याहञ्चक्क्षुंषासर्व्वाणिभूतानिसमीक्क्षे ॥ मित्रस्यचक्क्षुंषासमीक्क्षामहे ॥ १८ ॥ दृतेदृᳬहं मा ॥ ज्योक्क्तेसन्दृशिंजीव्यासञ्ज्योक्क्तेसन्दृशिंजीव्यासम् ॥ १९ ॥ नमंस्त्ते ॥ नमंस्त्तेहरंसेशोचिषेनमंस्त्तेऽअस्त्त्वर्च्चिषें ॥ अन्न्याँस्त्तेंऽअस्म्मत्त्तंपन्तुहेतयं÷पावकोऽअस्म्मब्भ्यᳬशिवोभंव ॥ २० ॥ नमंस्त्ते । ऽअस्त्तुविद्युतेनमंस्त्तेस्त्तनयित्क्नवें ॥ नमंस्त्तेभगवन्नस्त्तुयतᳬस्व÷समीहंसे ॥ २१ ॥ यतोंयतᳬसमीहंसेततोंनोऽअभंयङ्कुरु ॥

शन्नंः कुरुप्प्रजाब्भ्योभंयन्नꣳपशुब्भ्यंः ॥२२॥ सुमित्रियानंः ॥
सुमित्रियानऽआपऽओषंधयꣳसन्तुदुर्म्मित्रियास्त्तस्म्मैसन्तु
योस्म्मान्द्वेष्ट्टियञ्चंव्वयन्द्विष्म्मः ॥२३॥ तच्चक्क्षुंः ॥ तच्चक्क्षु
र्द्देवहिंतम्पुरस्त्ताच्छुक्क्रमुच्चंरत् ॥ पश्श्येमशरदंः शतञ्जीवे
मशरदंः शतꣳशृणुंयामशरदंः शतम्प्रब्रंवामशरदंः शतमदी
नाꣳस्यामशरदंः शतम्भूयंश्चशरदंः शतात् ॥ २४ ॥ [८-२] ॥ १३० ॥
इति श्रीवाजसनेयसंहितायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥

श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वा दश, यमाय त्त्वैकादश, द्वा,वेकवि॑ᳬशतिः [अ. ३७ म. २१ अनु. २] ॥
हरिः ॐ॥ देवस्यत्त्वा । सवितुश्प्प्रसवेऽश्श्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णो हस्ताब्भ्याम् ॥ आददेनारिरसि ॥ १ ॥ युञ्जतेमनः ॥ युञ्जतेमनऽउतयुञ्जतेधियोविप्प्राविप्प्रस्यबृहतोविपश्श्चितः ॥ विहोत्त्रादधेवयुनाविदेकऽइन्महीदेवस्यसवितुश्परिष्टुतिः ॥ २ ॥
देवीद्यावापृथिवी । मखस्यवामद्यशिरोराद्ध्यासन्देवयजनेपृथि

ध्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ ३ ॥ देव्योंव्व
म्म्रयः ॥ देव्योंव्वम्म्रयोभूतस्यंप्प्रथमुजामुखस्यंवोद्यशिरोंराध्या
सन्देवयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥४॥
शतम् ॥ १९०० ॥ इयत्त्यग्ग्रें ॥ इयत्त्यग्ग्रेऽआसीन्मुखस्यं
तेद्यशिरोंराध्यासन्देवयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यं
त्त्वाशीर्ष्णे॥ ५ ॥ इन्द्रस्यौजंः ॥ इन्द्रस्यौजंस्त्थमुखस्यंवो
द्यशिरोंराध्यासन्देवयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वा

शीष्ष्णें ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यं
त्त्वाशीष्ष्णें ॥ ६ ॥ प्रैतु ॥ प्रैतुब्रह्मणस्प्पतिंप्प्रदेव्येतुसूनृता ॥
अच्छांव्वीरन्नर्य्यम्पङ्क्तिराधसन्देवायज्ज्ञन्नयन्तुनः ॥ मुखायं
त्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें॥ मखा
यंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥७॥ मखस्यशिरं ॥ मखस्यशिरो
सि ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ मखस्यशिरोसि ॥ मखा
यंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ मखस्यशिरोसि ॥ मखायंत्त्वा

मखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ मखा
यंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें
॥ ८ ॥ अश्वंस्यत्त्वा ॥ अश्वंस्यत्त्वावृष्ण्णंः शक्नाधूंपयामि
देवयजंनेपृथिव्याः ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ अश्वं
स्यत्त्वावृष्ण्णंः शक्नाधूंपयामिदेवयजंनेपृथिव्याः ॥ मखायं
त्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ अश्वंस्यत्त्वावृष्ण्णंः शक्नाधूंपयामि
देवयजंनेपृथिव्याः ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ मखायं

त्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्ण्णें ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्ण्णें ॥
मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्ण्णें ॥ ९ ॥ ऋजवेंत्त्वा । साधवें
त्त्वासुक्षित्यैत्त्वां ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्ण्णें ॥ मखायं
त्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्ण्णें ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्ण्णें
॥ १० ॥ [१०-१] यमायंत्त्वा । मखायंत्त्वासूर्य्यस्यत्त्वा
तपंसे ॥ देवस्त्त्वांसवितामद्ध्वानक्त्तुपृथिव्व्याःसꣳस्पृशंस्प्पा[1]

१ सꣳस्पृशस्प्पाहि । अत्र "अध्वनो रजसो रिपःस्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यस्मिन् पाताविति धातुग्रहणात् पाहि इति पाधातोर्लोटि मध्यमपुरुषस्यैकवचनस्य रूपे परे स्पृशः विसर्गस्य सः ।

शु. य. संहि. ॥१२३॥ हि ॥ अर्चिरसिशोचिरसितपोसि ॥ ११ ॥ अनाधृष्टापुरस्त्ताां कृ. वि. अ.
त् ॥ अनाधृष्टापुरस्त्तादग्नेराधिपत्त्यऽआयुर्म्मेदाःपुत्रवतीद ॥ ३७ ॥
क्षिणतऽइन्द्रस्याधिपत्त्येप्रजाम्मेदाः ॥ सुषदापश्चाद्देवस्य
सवितुराधिपत्त्येचक्षुर्म्मेदाऽआश्रुतिरुत्तरतोधातुराधिपत्त्ये
रायस्पोषम्मेदाः ॥ विधृतिरुपरिष्टाद्बृहस्पतेराधिपत्त्यऽओ
जोमेदाविश्वाभ्योमानाष्ट्राभ्यस्पाहिमनोरश्वासि ॥ १२ ॥ ॥१२३॥
स्वाहामरुद्भिः ॥ स्वाहामरुद्भिःपरिश्रीयस्वदिवःसꣳस्पृशं

स्प्याहि ॥ मधुमधुमधुं ॥ १३ ॥ गर्भ्भोदेवानाम् ॥ गर्भ्भो
देवानाम्पितामतीनाम्पतिःप्रजानाम् ॥ सन्देवोदेवेनसवि
त्रागतसꣳसूर्य्येणरोचते ॥ १४ ॥ समग्निः ॥ समग्निरग्नि
नागतसन्दैवेनसवित्रासꣳसूर्य्येणारोचिष्ट ॥ स्वाहासमग्नि
स्तपसागतसन्दैव्येनसवित्रासꣳसूर्य्येणारूरुचत ॥ १५ ॥
धर्त्तादिवः ॥ धर्त्तादिवोविभातितपसस्पृथिव्यान्धर्त्तादेवो

स्सं. ६२ १ तपसः पृथिव्याम् इति पदम्। तपसः इत्यस्य विसर्गस्य "तपसस्पृथिव्याम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. २७ सू.) इत्यनेन सत्वे सिद्ध्यति।

देवानाममर्त्त्यस्तपोजाः ॥ व्वाचम्मुम्मेनियच्छदेवायुवम्
॥ १६ ॥ अपश्श्यङ्गोपाम् ॥ अपश्श्यङ्गोपामनिपद्यमानम्मा
चपराचपथिभिश्चरन्तम् ॥ ससध्रीचीःसविषूचीर्व्वसानऽआव
रीवर्त्तिभुवनेष्वन्तः ॥ १७ ॥ व्विश्वासाम्भुवाम् ॥ व्विश्वा
साम्भुवाम्पतेव्विश्वस्यमनसस्पतेव्विश्वस्यव्वचसस्पतेसर्व्वस्यव्व
चसस्पते ॥ देवश्रुत्त्वन्देवघर्म्मदेवोदेवान्पाह्यत्रप्रावीरनुवा
न्देववीतये ॥ मधुमाध्वीभ्याम्मधुमाधूचीभ्याम् ॥ १८ ॥

हृदेत्त्वां ॥ हृदेत्त्वामनंसेत्त्वादिवेत्त्वासूर्य्यांयत्त्वा ॥ ऊर्द्धोऽ
अंद्धरन्दिविदेवेषुंधेहि ॥ १९ ॥ पितानं÷ ॥ पितानोंसिपि
तानोंबोधिनमंस्त्तेऽअस्त्तुमामांहिᳬसीः ॥ त्वष्टृमन्तस्त्वा
सपेमपुत्त्रान्पशून्मयिंधेहिप्प्रजामुस्म्मासुंधेह्यरिंष्टाहᳬसहपं
त्त्याभूयासम् ॥ २० ॥ अहं÷केतुनां । जुषताᳬसुज्ज्योति
ज्ज्योंतिषास्वाहां ॥ रात्त्रिं÷केतुनांजुषताᳬसुज्ज्योतिज्ज्योंतिषा
स्वाहां ॥ २१ ॥ [११-२] इति श्रीवाजसनेयसंहितायां

सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवा-
कसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वाष्टौ, यमायत्त्वा क्षत्रस्यत्त्वा दशकौ,
त्रयोऽष्टाविꣳशतिः [अ. ३८ मं. २८ अनु. ३] ॥ हरिःॐ॥
देवस्यंत्त्वा ॥ देवस्यंत्त्वासवितुश्प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यांम्पूष्णो
हस्त्ताभ्याम् ॥ आददेदिंत्त्यैरास्नाासि ॥ १ ॥ इडऽ
एहिं ॥ इडऽएह्यदिंतऽएहिसरंस्वत्त्येहिं ॥ असावेह्यसावेह्य
सावेहिं ॥ २ ॥ अदिंत्त्यैरास्नां । सीन्द्राण्ण्याऽउष्णणीषं ॥

पूषासिघर्म्मायदीष्व ॥ ३ ॥ अश्विभ्यांम्पिन्वस्व ॥ अश्वि
भ्यांम्पिन्वस्वसरंस्वत्यैपिन्वस्वेन्द्रायपिन्वस्व ॥ स्वाहेन्द्रव
त्स्वाहेन्द्रवत्स्वाहेन्द्रवत् ॥ ४ ॥ यस्ते ॥ यस्तेस्तनंःशश
योयोमयोभूर्य्यौरत्क्नधावसुविद्यःसुदत्रंः ॥ येनविश्वापुष्य
सिवार्य्याणिसरस्वतितमिहधातवेकः ॥ उर्व्वन्तरिक्षमन्वेमि
॥ ५ ॥ गायत्रञ्छन्दंः ॥ गायत्रञ्छन्दोसित्रैष्टुभञ्छन्दोसि
द्यावापृथिवीभ्यान्त्वापरिगृह्णाम्म्यन्तरिक्षेणोपयच्छामि ।

शु. य. संहि॰ ॥१३६॥ इन्द्राग्निनामधुंनꣳसारघस्यंघर्म्मम्पांतवसंवोयजंतवाट् ॥ स्वा उ. वि. अ.
हासूर्य्यस्यरश्मयेवृष्टिवनंये ॥ ६ ॥ समुद्रायंत्त्वा ॥ समु ॥ ३८ ॥
द्रायंत्त्वावातायस्वाहांसरिरायंत्त्वावातायस्वाहा ॥ अनाधृ
ष्ष्यायंत्त्वावातायस्वाहांप्प्रतिधृष्ष्यायंत्त्वावातायस्वाहा ॥ अ
वस्यवेंत्त्वावातायस्वाहांशिमिदायंत्त्वावातायस्वाहा ॥ ७ ॥
इन्द्रायत्त्वा ॥ इन्द्रायत्त्वावसुमतेरुद्रवंतेस्वाहेन्द्रायत्त्वादि ॥१३६॥
त्त्यवंतेस्वाहेन्द्रायत्त्वाभिमातिघ्नेस्वाहा ॥ सवित्रेत्त्वंऽऋभुम

तेंव्विभुमतेव्वाजंवतेस्वाहाबृहस्पतंयेत्त्वाव्विश्वदेंव्यावतेस्वाहां
॥ ८ ॥ [८-१] युमायंत्त्वा ॥ युमायुत्त्वाङ्गिंरस्वतेपितृम
तेस्वाहां ॥ स्वाहांघुर्म्मायुस्वाहांघुर्म्मःपित्रे ॥ ९ ॥ व्विश्वाऽ
आशांꣳ ॥ व्विश्वाऽआशांदक्षिणसद्विश्वान्देवानयांडिह ॥
स्वाहांकृतस्यघुर्म्मस्युमधौंꣳपिबतमाश्विना ॥ १० ॥ दिविधांꣳ ॥
दिविधांऽइमँय्युज्ञमिमँय्युज्ञन्दिविधांꣳ ॥ स्वाहाग्नयेंय
ज्ञियांयशँय्यजुंर्भ्यंꣳ ॥ ११ ॥ अश्विनाघुर्म्मम् ॥ अश्विनाघ

शु. य. संहि. र्म्मम्पांतद्युहाद्ध्नानुमहंर्दिवाभिरूतिभिंः ॥ तन्त्रायिणेनमोद्या व. वि.
॥१३७॥ वांपृथिवीभ्यांम् ॥ १२ ॥ अपांतामश्विनां ॥ घर्म्ममनुद्या अ.
वांपृथिवीऽअंमᳯसाताम् ॥ इहैवरातयंःसन्तु ॥ १३ ॥ इषे ॥ ३८ ॥
पिन्वस्व ॥ इषेपिंन्वस्वोर्ज्जेपिंन्वस्वब्रह्मणेपिन्वस्वक्षत्रायंपिन्व
स्वद्यावांपृथिवीभ्यांम्पिन्वस्व ॥ धर्म्मांसिसुधर्म्मामेंन्न्यस्म्मेनृ
म्म्णानिंधारयब्रह्मंधारयक्षत्रन्धांरयविशंन्धारय ॥ १४ ॥ ॥ १३७ ॥
स्वाहांपूष्णे । शरंसेस्वाहाग्ग्रावंभ्यःस्वाहांप्प्रतिरवेभ्यंः ॥

स्वाहापितृभ्यंऽऊर्द्ध्वबर्हिर्भ्योघर्म्मपावभ्युःस्वाहाद्यावापृथि
वीभ्याछंस्वाहाविश्वेभ्योदेवेभ्यः ॥ १५ ॥ स्वाहारुद्राय।
रुद्रहूंतयेस्वाहासञ्ज्योतिषाज्ज्योतिः ॥ अहंःकेतुनाजुषता
छंसुज्ज्योतिज्ज्योतिषास्वाहा ॥ रात्रिःकेतुनाजुषताछंसुज्ज्यो
तिज्ज्योतिषास्वाहा ॥ मधुंहुतमिन्द्रंतमेऽअग्नावश्यामंतेदेव
घर्म्मनमस्त्तेऽअस्त्तुमामाहिꣳसीः ॥ १६ ॥ अभीमम् ॥
अभीमम्महिमादिवंविप्रोबभूवसप्प्रथाः ॥ उतश्रवसापृथि

शु. य. संहि.

।१३८।।

वीऽसꣳसीदस्वमहाँ२।।ऽअंसिरोचंस्वदेववीतंमः ॥ विधूम
मंग्नेऽअरुषम्मियेद्धयसृजप्प्रंशस्त्तदर्शतम् ॥ १७ ॥ यातें ।
घर्म्मदिव्व्याशुग्ग्यागांयुत्र्याꣳहंविर्द्धानें ॥ सातऽआप्प्यांयता
न्निष्ट्यांयतान्तस्यैतेस्वाहां ॥ यातेंघर्म्मान्तरिंक्क्षेशुग्ग्यात्रिष्टु
ब्भ्याग्नीद्ध्रे ॥ सातऽआप्प्यांयतान्निष्ट्यांयतान्तस्यैतेस्वाहां ॥
यातेंघर्म्मपृथिव्व्याꣳशुग्ग्याजगंत्त्याꣳसदुस्या ॥ सातऽआ
प्प्यांयतान्निष्ट्यांयतान्तस्यैतेस्वाहां ॥ १८ ॥ [१०-२]

उ. वि. अ.

॥ ३८ ॥

॥ १३८ ॥

क्षत्रस्यंत्त्वा । पुरस्प्पांयब्रह्मणस्त्तन्त्वम्पाहि ॥ विशंस्त्त्वाधर्म्म
णाव्वयमनुंक्क्रामामसुवितायनव्यंसे ॥ १९ ॥ चतुंःस्रक्तिर्न्नाॅ
भिंः ॥ चतुंःस्रक्तिर्न्नाभिंर्ऋतस्यंसप्प्रथाःसनोविश्वायुंःसप्प्र
थाःसनंःसर्व्वायुंःसप्प्रथाः ॥ अपद्वेषोऽअपह्वरोन्न्यव्व्रंतस्यस
श्चिम ॥ २० ॥ घर्म्मैतत् ॥ घर्म्मैतत्त्तेपुरीषन्तेनव्वर्द्धस्वचाचं
प्प्यायस्व ॥ व्वर्द्धिषीमहिंचव्वयमाचंप्प्यासिषीमहि ॥ २१ ॥
अचिंक्कदद्वृषा ॥ अचिंक्कदद्वृषाहरिंर्म्महान्मित्रोनदंर्शतः ॥

स꣡ꣳसूर्य्येण दिद्युतदुदधिर्न्निधिः ॥ २२ ॥ सुमित्रियानं ॥
सुमित्रियानऽआपऽओषधयः सन्तु दुर्म्मित्रियास्तस्मै सन्तु
योस्म्मान्द्वेष्टि यञ्च वयन्द्विष्म्मः ॥ २३ ॥ उद्वयम् ॥ उद्वयन्त
मसस्परिस्वः पश्श्यन्तऽउत्तरम् ॥ देवन्देवत्रासूर्य्यमगन्म
ज्योतिरुत्तमम् ॥ २४ ॥ एधोसि ॥ एधोस्येधिषीमहिसमि
दसितेजोसितेजोमयिधेहि ॥ २५ ॥ यावतीद्यावापृथिवी ।
यावच्चसप्तसिन्धवोवितस्थिरे ॥ तावन्तमिन्द्रतेग्ग्रहमूर्जाग्गृ

त्वाम्म्यक्षिंतम्मयिगृह्णाम्म्यक्षिंतम् ॥ २६ ॥ मयित्त्यत् ॥
मयित्त्यदिन्द्रियम्बृहन्मयिदक्षोमयिक्क्रतुः ॥ घर्म्मस्त्रिशु
ग्ग्विराजतिव्विराजाज्ज्योतिषासहब्रह्मणातेजसासह॥२७॥पयं
सोरेतः ॥ पयंसोरेतऽआभृतन्तस्यदोहमशीमह्युत्तरामुत्तराꣳ
समाम् ॥ त्विषःसंवृक्क्रत्त्वेदक्षस्यतेसुषुम्म्णस्यतेसुषुम्म्णा
ग्निहुतः॥इन्द्रपीतस्यप्रजापतिभक्षितस्यमधुमतऽउपहूतऽ
उपहूतस्यभक्षयामि॥२८॥ [१०-३] ॥ इतिश्रीवाजसनेय-

सं. ६३

संहितायामष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ स्वाहाप्राणेभ्यःषड्, ग्रश्च सप्त, द्वौ त्रयो-
दश ॥ [अ. ३९ मं. १३ अनु. २] हरिःॐ ॥ स्वाहांप्प्राणे
भ्भ्यं÷ ॥ स्वाहांप्प्राणेभ्भ्युःसाधिंपतिकेभ्भ्यः ॥ पृथिव्यैस्वाहा
ग्नयेस्वाहान्तरिक्क्षायुस्वाहांव्वायवेस्वाहां ॥ दिवेस्वाहासूर्य्यांय
स्वाहां ॥ १ ॥ दिग्ग्भ्यश्स्वाहां । चन्द्रायस्वाहानक्क्षंत्रेभ्भ्युःस्वाहा
द्भ्यश्स्वाहाव्वरुणायुस्वाहां ॥ नाभ्भ्यैस्वाहांपूतायुस्वाहां ॥ २ ॥

व्वाचेस्वाहा। प्प्राणायस्वाहाप्प्राणायस्वाहा ॥ चक्षुषेस्वाहाच
क्षुषेस्वाहाश्श्रोत्रांयस्वाहाश्श्रोत्रांयस्वाहा ॥ ३ ॥ मनसःका
मम्॥ मनसःकाममाकूतिंव्वाचःसत्त्यमशीय ॥ पशूनाᳬरूप
मन्नस्यरसोयशःश्रीःश्रयताम्मयिस्वाहा॥४॥ प्रजापतिःसम्भ्रि
यमाणः। सम्म्राट्सम्भृतोव्वैश्वदेवःसᳬसन्नोघर्म्मःप्प्रवृक्तस्त्ते
जऽउद्यतऽआश्विनःपयस्यानीयमानेपौष्णोव्विष्ष्यन्दमाने
मारुतःक्क्लथन्॥ मैत्रःशरसिसन्ताय्यमानेव्वायव्योह्रियमा

णऽआग्न्नेयोहूयमानोव्वाग्घुतः ॥ ५ ॥ सविताप्प्रथमे । हन्नग्गि
र्द्वितीयेव्वायुस्तृतीयऽआदित्त्यश्चतुर्त्थेचन्द्रमाः पञ्चमऽऋतुः
षष्ठेमरुतः सप्तमेबृहस्प्पतिरष्टमे ॥ मित्रोनवमेव्वरुणोदशमऽ
इन्द्रऽएकादशेव्विश्श्वेदेवाद्द्वादशे ॥ ६ ॥ [६-१] उग्ग्रश्च ।
भीमश्चद्ध्वान्तश्चधुनिश्च ॥ सासह्वाँश्चाभियुग्ग्वाचव्विक्क्षिपः
स्वाहा ॥ ७ ॥ अग्निꣳहृदयेन ॥ अग्निꣳहृदयेनाशनिꣳ
हृदयाग्ग्रेणपशुपतिङ्कृत्स्नहृदयेनभवँय्यक्कना ॥ शर्वम्मतस्न्ना

ब्भ्यामीशानम्मन्युनामहादेवमन्त[1]ः पर्शव्येनोग्ग्रन्देवंव्वनिष्ठु
नांव्वसिष्ठहनुःशिङ्गीनिकोश्श्याब्भ्याम् ॥ ८ ॥ उग्ग्रँल्लोहितेन ।
मित्रꣳसौव्व्रत्त्येनरुद्रन्दौर्व्व्रत्त्येनेन्द्रम्प्रक्क्रीडेनमरुतोबलेनसा
द्ध्यान्प्रमुदा ॥ भवस्यकण्ठ्यꣳरुद्रस्यान्तःपाश्श्र्व्यम्महादेवस्यय
कृच्छर्व्वस्यव्वनिष्ठुःपशुपतेःपुरीतत् ॥ ९ ॥ लोमब्भ्यःस्वाहा ॥
लोमब्भ्यःस्वाहालोमब्भ्यःस्वाहात्त्वचेस्वाहात्त्वचेस्वाहालोहि

१ अन्तः पर्शव्येन । अत्र "समानपदे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते "वाजपतिर्वासऽएदिधिपुरन्तः पर्शव्येनान्तः पाश्श्र्व्यमिति च" (शु.य.प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इत्यनेन निषिध्यते । अन्तः पाश्श्र्व्यम् इत्यत्र "परंतु रेफहकाराभ्यां" (शु.य.प्रा.४अ.१०१सू.) इत्यनेन शकारस्य द्वित्वम् ।

तायस्वाहालोहितायस्वाहामेदोभ्यःस्वाहामेदोभ्यःस्वाहा ॥
माꣳसेभ्यःस्वाहामाꣳसेभ्यःस्वाहास्नावभ्यःस्वाहास्नाव
भ्यःस्वाहास्त्थभ्यःस्वाहास्त्थभ्यःस्वाहामज्जभ्यःस्वाहा
मज्जभ्यःस्वाहा ॥ रेतसेस्वाहापायवेस्वाहा ॥ १० ॥ आया
सायस्वाहा । प्र[1]यासायस्वाहासँय्यासायस्वाहाव्वियासायस्वा
होद्यासायस्वाहा ॥ शुचेस्वाहाशोचतेस्वाहाशोचमानायस्वा
हाशोकायस्वाहा ॥ ११ ॥ तपसेस्वाहा ॥ तपसेस्वाहातप्प्यं

१ प्रायासाय । प्र यास इति पदम् । अत्र प्रवणशङ्कयासेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन प्रशब्दात्यासशब्दे परे प्रशब्दाकारस्य दीर्घः ।

तेस्वाहातप्प्यमानायस्वाहांतप्तायस्वाहांघर्म्मायस्वाहां ॥
निष्कृत्त्यैस्वाहाप्प्रायश्चित्त्यैस्वाहांभेषजायस्वाहां ॥ १२ ॥
यमायस्वाहां ॥ यमायस्वाहान्तकायस्वाहांमृत्त्यवेस्वाहां ॥
ब्रह्मणेस्वाहांब्रह्महत्त्यायैस्वाहाविश्वेब्भ्योदेवेब्भ्यःस्वाहाद्यावा
पृथिवीब्भ्याᳪस्वाहां ॥ १३ ॥ [७-२] इतिश्रीवाजसनेय-
संहितायामेकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ श्रीवेद-
पुरुषाय नमः॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ ईशावास्यमष्टा, वन्धन्तमो

नव, द्वौ सप्तदश ॥ [अ. ४० मं. १७ अनु. २] हरिःॐ ॥
 ईशाव्वास्यम् ॥ ईशाव्वास्यमिदꣳसर्वंय्यत्किञ्च्चजगत्त्याञ्जगत् ॥
तेनत्त्यक्त्तेनभुञ्जीथामागृधःकस्यस्विद्धनम् ॥ १ ॥ कुर्वन्नेव ॥
कुर्वन्नेवेहकर्म्माणिजिजीविषेच्छतꣳसमाः ॥ एवन्त्वयिना
न्यथेतोस्त्तिनकर्म्मलिप्प्यतेनरे ॥२॥ असुर्य्यानाम ॥ असुर्य्या
नामतेलोकाऽअन्धेनतमसावृताः ॥ ताँस्त्तेप्प्रेत्त्यापिगच्छन्ति
येकेचात्महनोजनाः ॥३॥ अनेजदेकम् ॥ अनेजदेकम्मनसो

जवीयोनैनद्देवाऽआप्नुवन्पूर्वमर्शत् । तद्धावतोन्यानत्त्येतिति
ष्ठत्तस्मिन्नपोमातरिश्वादधाति ॥ ४ ॥ तदेजति ॥ तदेजतित
न्नैजतितद्दूरेतद्वन्तिके ॥ तदन्तरस्यसर्वस्यतदुसर्वस्यास्यबा
ह्यतः ॥ ५ ॥ यस्तु ॥ यस्तुसर्वाणिभूतान्यात्मन्नेवानुप
श्यति ॥ सर्वभूतेषुचात्मानन्ततोनविचिकित्सति ॥ ६ ॥
यस्मिन्त्सर्वाणि । भूतान्यात्मैवाभूद्विजानतः ॥ तत्रकोमो
हःकःशोकऽएकत्वमनुपश्यतः ॥ ७ ॥ सपरि ॥ सपर्य

गाच्छुक्रमकायमव्रणमस्नाविरꣳशुद्धमपापविद्धम् ॥ कवि
र्म्मनीषीपरिभूः स्वयम्भूर्य्याथातत्थ्यतोर्त्थान्व्यदधाच्छाश्वती
भ्यःसमाभ्यः ॥ ८ ॥ [८-१] अन्धन्तमः ॥ अन्धन्त
मःप्प्रविशन्तियेसम्भूतिमुपासते ॥ ततोभूयऽइवतेतमोयऽ
उसम्भूत्त्याꣳरताः ॥ ९ ॥ अन्यदेव ॥ अन्यदेवाहुःसम्भ
वादन्यदाहुरसम्भवात् ॥ इतिशुश्रुमधीराणाँय्येनस्तद्विच्चच
क्षिरे ॥ १० ॥ सम्भूतिञ्च । विनाशञ्चयस्तद्वेदोभयꣳसह ॥ ॥१४४॥

व्विनाशेनंमृत्त्युन्तीर्त्वासम्भूंत्त्यामृतमश्नुते ॥ ११ ॥ अन्ध
न्तमः ॥ अन्धन्तमःप्रविंशन्तियेविंद्यामुपासंते ॥ ततोभू
यंऽइवतेतमोयऽउंविद्यायांरताः ॥ १२ ॥ अन्यदेव ॥
अन्यदेवाहुर्विद्यायांऽअन्यदाहुरविंद्यायाः ॥ इतिशुश्रुमधी
रांणांयेनस्तद्विचचक्षिरे ॥ १३ ॥ विद्याञ्च ॥ विद्याञ्चा
विंद्याञ्चयस्तद्वेदोभयंसह ॥ अविंद्ययामृत्त्युन्तीर्त्वाबि
द्ययामृतमश्नुते ॥ १४ ॥ वायुरनिलम् ॥ वायुरनिलमम्

तमथेदम्भस्मान्तꣳशरीरम् ॥ ओ३म् ॥ क्रतोस्मर ॥ क्लिबे
स्मर ॥ कृतꣳस्मर ॥ १५ ॥ अग्नेनय ॥ सुपथाराये ऽअस्मा
न्विश्वानिदेववयुनानिविद्वान् ॥ युयोद्ध्यस्म्मज्जुहुराणमेनो
भूयिष्ठान्तेनमऽउक्तिंविधेम ॥ १६ ॥ हिरण्मयेनपात्रेण ।
सत्यस्यापिहितम्मुखम् ॥ योसावादित्येपुरुषꣳसोसावहम् ॥
ओ३म् ॥ खम्ब्रह्म ॥ १७ ॥ [९-२] [आदितो मन्त्रसंख्या १९७५]

इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥

श्रीवेदपुरुषार्पणमस्तु ॥ दशाध्याये समाख्याता अनुवाकास्तु संख्यया ॥ शतं दशानुवाकाश्च नवान्ये च मनीषिभिः ॥ १ ॥ सप्तषष्टिश्चितौ ज्ञेया सौत्रे द्वाविंशतिस्तथा ॥ अश्व एकोनपञ्चाशत्पञ्चत्रिंशत्खिले स्मृताः ॥२॥ शुक्रियेषु तु विज्ञेया एकादश मनीषिभिः ॥ एकीकृत्य समाख्यातं त्रिशतं त्र्यधिकं मतम् ॥३॥

इति श्रीवाजसनेयसंहितायामनुवाकसूत्राध्यायः समाप्तः ॥

इयं श्रीशुक्लयजुर्वेदसंहिता जामनगरनिवासिनाऽऽचार्योवटङ्केन त्रिकमजीतनुजनुषाऽमृतलालशास्त्रिणा या॰ शिक्षा॰ का॰ प्रणीतयजुःप्रातिशाख्यानुसारेण च शके १८७२ चैत्रमासे शुक्लपक्षे प्रतिपदि रविवासरे वत्सरारम्भे संशोधिता "अमृतवर्षिण्या टिप्पण्या" च समलङ्कृता समाप्ता ॥

॥ अथाष्टविकृतिप्रारंभः ॥

॥ अथाष्टौ विकृतीनां स्वरूपकथनम् ॥ कास्ताः ॥ जटा-
मालादण्डरेखारथध्वजशिखाघनाः ॥ क्रममाश्रित्य निर्वृत्ता
विकारा अष्टविश्रुताः ॥ १ ॥ विश्रुताः ॥ जटा माला शिखा
रेखा ध्वजो दण्डो रथो घनः ॥ अष्टौ विकृतयः प्रोक्ताः क्रम-
पूर्वा महर्षिभिः ॥ २ ॥ द्विपदादिक्रमाः पञ्च प्रक्रमाद्युत्क्रमा
त्ततः ॥ पुन्नः क्रमादुद्धादिता जटात्वं प्रापिता बुधैः ॥ ३ ॥
वैदिकैः पठ्यमानत्वात्प्रत्यक्षस्मृतिमूलतः ॥ जटाद्यध्ययनं

कार्यं पङ्क्तिपावनकारणात् ॥ ४ ॥ जटादिविकृतीनां ये पारायणपरा नराः ॥ महात्मानो द्विजाः श्रेष्ठाः ते ज्ञेयाः पङ्क्तिपावनाः ॥ ५ ॥ इति वाराहपुराणे ॥ मार्कण्डेये च ॥ क्रमाध्ययनसम्पन्नो मन्त्रब्राह्मणपारगः ॥ जटापारायणपरो विष्णुलोके महीयते ॥ ६ ॥ जटापाठपरं विप्रं यो गर्हयति मूढधीः ॥ पुनरावृत्तिसहितं तमः प्राप्नोति नान्यथा ॥ ७ ॥ वृद्धमनुः ॥ वेदवेदार्थतत्त्वज्ञा जटाक्रमविशारदाः ॥ श्रोत्रिया

ब्राह्मणाः श्राद्धे ये नराः पङ्क्तिपावनाः ॥ ८ ॥ पराशरः ॥
संहितावित्स्वर्गगामी पदवेदी महर्गतिः ॥ क्रमी जनतपः
सप्तगामी वैकुण्ठभोग्जटी ॥ ९ ॥ यथा ॥ अथ जटा ॥
त्र्यम्बकँय्यजामहेयजामहे त्र्यम्बकं त्र्यम्बकँय्यजामहे । त्र्य
म्बकमिति त्रिऽअम्बकम् । यजामहे सुगन्धिᳬ सुगन्धिँय्यजा
महेयजामहेसुगन्धिम् । सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम्पुष्टिवर्द्धनᳬ सुग
न्धिᳬ सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम् । सुगन्धिमिति सुऽगन्धिम् । पुष्टि

॥१४९॥ वर्द्धनमिति पुष्टिऽव्वर्द्धनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धनाद्बन्धना
दुर्व्वारुकमिवोर्व्वारुकमिवबन्धनात्। उर्व्वारुकमिवेत्त्युर्व्वारुकम्
ऽइव । बन्धनान्मृत्त्योर्म्मृत्त्योर्बन्धनाद्बन्धनान्मृत्त्योः ।
मृत्त्योर्म्मुक्क्षीयमुक्क्षीयमृत्त्योर्म्मृत्त्योर्मुक्क्षीय। मुक्क्षीयमा
मामामुक्क्षीयमुक्क्षीयमा । मामृताद्मृतान्मामामृतात् ।
अमृतादित्त्यमृतात् ॥ पतिवेदनमितऽइतःपतिवेदनम्पतिवे ॥ १४९ ॥
दनमितः । पतिवेदनमितिपतिऽव्वेदनम । इतोमुक्क्षीयमु

क्षीयेतऽइतोमुंक्षीय। मुक्षीयमामामुंक्षीयमुक्षीयमा ।
मामुतोमुतोमामामुतं÷। अमुतऽइत्त्यमुतं÷ ॥१॥ (जटा॥)
पुनंस्त्वात्त्वापुनः पुनंस्त्वा । पुनरितिपुनं÷। त्वादित्त्याऽ
आंदित्त्यास्त्वात्त्वांदित्त्याः । आदित्त्यारुद्द्रारुद्द्राऽआंदि
त्त्याऽआंदित्त्यारुद्द्राः ॥ रुद्द्राव्वसंवोव्वसंवोरुद्द्रारुद्द्राव्वसंवः ।
व्वसंवःसꣳसंव्वसंवोव्वसंवःसम् । समिंन्धतामिन्धताꣳसꣳ
समिंन्धताम् । इन्धताम्पुनःपुनंरिन्धतामिन्धताम्पुनं÷ ।

शु. य. संहिता. पुनर्ब्रह्माणोब्रह्माणःपुनःपुनर्ब्रह्माणः । ब्रह्माणोवसुनीथव अष्ट. विकृतयः
॥१५०॥ सुनीथब्रह्माणोब्रह्माणोवसुनीथ । वसुनीथयज्ञैर्यज्ञैर्वसुनी
थवसुनीथयज्ञैः । वसुनीथेतिवसुऽनीथ । यज्ञैरितियज्ञैः ॥
घृतेनत्वंत्वङ्घृतेनघृतेनत्वम् । त्वन्तन्वन्तन्वन्त्वन्त्वन्तन्वम् ।
तन्वंवर्द्धयस्ववर्द्धयस्वतन्वन्तन्वंवर्द्धयस्व । वर्द्धयस्वसत्याः
सत्यावर्द्धयस्ववर्द्धयस्वसत्याः । सत्याःसन्तुसन्तुसत्याः ॥१५०॥
सत्याःसन्तु । सन्तुयजमानस्ययजमानस्यसन्तुसन्तुयजमा

नस्य । यजमानस्यकामाꣳकामायजमानस्ययजमानस्यका
माꣳ । कामाऽइतिकामाꣳ ॥ २ ॥ सनोनꣳससनः । नꣳपि
तेवंपितेवंनोनꣳपितेवं । पितेवंसूनवेसूनवेपितेवंपितेवंसूनवे ।
पितेवेतिपिताऽइव । सूनवेग्नेग्नेसूनवेसूनवेग्ने । अग्नेसूपायनः
सूपायनोग्नेग्नेसूपायनः । सूपायनोभवभवसूपायनःसूपाय
नोभव । सूपायनऽइतिसूऽउपायनः । भवेतिभव ॥ सचस्वा
नोनꣳसचस्वसचस्वानꣳ । नꣳस्वस्तयेस्वस्तयेनोनꣳस्वस्तये ।

स्वस्त्तयऽइतिस्वस्त्तयें ॥ ३ ॥ अथ क्रममाला निरूप्यन्ते ॥
॥१५१॥ ब्रूयात्क्रमविपर्यासानर्धर्चस्यादितोऽन्ततः । अन्तश्चादि नये-
देवं क्रममालेति गीयते ॥ १ ॥ क्रमविपर्यासान् ॥ क्रमक्रम-
व्युत्क्रमाभ्यामर्धर्चस्यादितः अन्ततो व्युत्क्रमोपक्रममिति
विशेषः ॥ ब्रूयात् ॥ एवं क्रमविपर्यासाभ्यां क्रमं ब्रुवन् पुमान्
आदित आदित आरभ्य क्रमं समानं समाप्तिं नयेत् ॥ ॥१५१॥
अन्तमन्तत आरब्धं क्रमं आदितः समाप्तिं नयेत् ॥ प्रापये-

दित्यर्थः ॥ यथा ॥ ॐ ॥ यज्ञेनंयज्ञम् । आसन्नित्यां

सन् । यज्ञमंयजन्त । आसन्प्रथमानि । अयजन्तदेवाः ।

प्रथमानिधर्म्माणि । देवास्तानि । धर्म्माणितानि । तानि

धर्म्माणि । तानिदेवाः । धर्म्माणिप्रथमानि । देवाऽअंय

जन्त । प्रथमान्यासन् । अयजन्तयज्ञम् । आसन्नित्यासन् ।

यज्ञँयज्ञेनं ॥ तेहं । देवाऽइतिदेवाः । हनाकम् । देवाः

सं. ६५ सन्ति । नाकम्महिमानः । सन्तिसाध्याः । महिमानः

सचन्त । साध्याःपूर्वे । सचन्तयत्रं । पूर्वेयत्र । यत्रपूर्वे ।
यत्रंसचन्त । पूर्वेसाध्याः । सचन्तमहिमानंः । साध्याः
सन्ति । महिमानोनाकंम् । सन्तिदेवाः । नाकंऽह । देवाऽ
इतिदेवाः । हते ॥ १ ॥ मालामालेवपुष्पाणां पदानां ग्रथिनी
हि सा ॥ आवर्त्तते त्रयस्तस्यां क्रमव्युत्क्रमसंक्रमाः ॥ १ ॥
यथा ॥ अथपुष्पमालाविकृतिः ॥ परीत्त्यंभूतानि । भूतानि
परीत्त्यं । परीत्त्यंभूतानि । परीत्त्येतिपरीऽइत्त्यं । भूतानि

प॒रीत्त्यं । प॒रीत्त्यंभू॒तानि॑ । भू॒तानि॑प॒रीत्त्यं । प॒रीत्त्यंलो॒कान् । लो॒कान्प॒रीत्त्यं । प॒रीत्त्यंलो॒कान् । प॒रीत्त्येति॑परि॒ऽइत्त्यं । लो॒कान्प॒रीत्त्यं । प॒रीत्त्यंलो॒कान् । लो॒कान्प॒रीत्त्यं । प॒रीत्त्य॒ सर्वा॑ः । सर्वा॑ःप॒रीत्त्यं । प॒रीत्त्य॒सर्वा॑ः । प॒रीत्त्येति॑परि॒ऽ इत्त्यं । सर्वा॑ःप्र॒दिश॑ः । प्र॒दिश॒ःसर्वा॑ः । सर्वा॑ःप्र॒दिश॑ः । प्र॒दिश॒ोदिश॑ः । दिश॑ःप्र॒दिश॑ः । प्र॒दिश॒ोदिश॑ः । प्र॒दि॒ श॒ऽइति॑प्र॒दिश॑ः । दिश॑श्च । च॒दिश॑ःदिश॑श्च । चेति॑च ॥

शु. य. संहिता.

॥१५३॥

अष्ट-विकृतयः

उपस्त्थायंप्प्रथमजाम् । प्रथमजामुपस्त्थायं । उपस्त्थायं
प्प्रथमजाम् । उपस्त्थायेत्त्युपऽस्थायं । प्रथमजामृतस्यं ।
ऋतस्यंप्प्रथमजाम् । प्रथमजामृतस्यं । प्रथमजामितिप्प्रथमऽ
जाम् । ऋतस्यात्मनां । आत्मनंऽऋतस्यं । ऋतस्या
त्मनां । आत्मनात्मानंम् । आत्मानंमात्मनां ।
आत्मनात्मानंम् । आत्मानंमभि । अऽभ्यात्मानंम् । ॥ १५३ ॥
आत्मानंमभि । अभिसम् । सम्भि । अभिसम् । संविं

वेश । व्विवेशसम् । संव्विवेश । व्विवेशोतिव्विवेश ॥ १ ॥
परिद्यावांपृथिवी । द्यावांपृथिवीपरि । परिद्यावांपृथिवी ।
द्यावांपृथिवीसद्यः । सद्योद्यावांपृथिवी । द्यावांपृथिवीसद्यः ।
द्यावांपृथिवीऽइतिद्यावांपृथिवी । सद्यऽइत्त्वा । इत्त्वासद्यः ।
सद्यऽइत्त्वा । इत्त्वापरि । परीत्त्वा । इत्त्वापरि । परिलो
कान् । लोकान्परि । परिलोकान् । लोकान्परि । परिलो
कान् । लोकान्परि । परिदिशः । दिशःपरि । परिदिशः ।

॥१५४॥ दिशुं॒परि॑ । परि॒दिश॑÷ । दिशुं॒परि॑ । परि॒स्व॒÷ । स्व॒ं॒परि॑ । परि॒स्व॒÷ । स्व॒रि॒तिस्व॒÷ ॥ ऋ॒तस्य॒तन्तु॑म् । तन्तु॑मृ॒तस्य॑ । ऋ॒तस्य॒तन्तु॑म् । तन्तुं॒वित॑तम् । वित॑त॒न्तन्तु॑म् । तन्तुं॒वित॑तम् । वित॑तं॒वि॒चृत्त्य॑ । वि॒चृत्त्य॒वित॑तम् । वित॑तं॒वि॒चृत्त्य॑ । वित॑त॒मिति॒वीऽत॑तम् । वि॒चृत्त्य॒तत् । तद्वि॒चृत्त्य॑ । वि॒चृत्त्य॒तत् । वि॒चृत्त्ये॒ति॑वीऽचृत्त्य॑ । तद॑पश्श्यत् । अ॒प॒श्श्य॒त्तत् । तद॑प॒श्श्यत् । अ॒प॒श्श्य॒त्तत् । तद॑पश्श्यत् । अ॒प॒श्श्य॒त्तत् । तद॑ ॥ १५५

भवत् । अभवत्तत् । तदंभवत् । अभवत्तत् । तदंभवत् । अभवत्तत् । तदांसीत् । आसीत्तत् । तदांसीत् । आसीदि त्यांसीत् ॥ २ ॥ इति पुष्पमालाविकृतिः ॥

॥ अथ पञ्चसंधीविकृतिमन्त्रः ॥

ॐ बण्महान् । महान्महान् । महान्बट् । बट्बट् । बण्महान् । महाँ२ऽअंसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ२ ऽअंसि । असिसुर्य्य । सुर्य्यसुर्य्य । सुर्य्यासि । अस्यसि । असि

सूर्य्य । सूर्य्यबट् । बट्बट् । बट्सूर्य्य । सूर्य्यसूर्य्य । सूर्य्यबट् ।
बडादित्त्य । आदित्त्यादित्त्य । आदित्त्यबट् । बट्बट् । बडा
दित्त्य । आदित्त्यमहान् । महान्महान् । महानादित्त्य ।
आदित्त्यादित्त्य । आदित्त्यमहान् । महाँ२ऽअंसि । अस्यसि ।
असिमहान् । महान्महान् । महाँ२ऽअंसि । असीत्त्यंसि ॥
महस्त्तें । तेते । तेमहः । महोमहः । महस्त्तें । तेसतः ।
सतःसतः । सतस्त्तें । तेते । तेसतः । सतोमंहिमा । महिमा

मंहि॒मा । म॒हि॒मास॒तः । स॒तस्स॒तः । स॒तोमंहि॒मा । मंहि॒
मापंनस्यते । प॒न॒स्य॒तेप॒न॒स्य॒ते । प॒न॒स्य॒तेम॒हि॒मा । म॒हि॒मा
मंहि॒मा । म॒हि॒मापंनस्यते । प॒न॒स्य॒तेद्धा । अ॒द्धाद्धा । अ॒द्धा
पंनस्यते । प॒न॒स्य॒तेप॒न॒स्य॒ते । प॒न॒स्य॒तेद्धा । अ॒द्धादेंव । दे॒व
दे॒व । दे॒वाद्धा । अ॒द्धाद्धा । अ॒द्धादेंव । दे॒वम॒हान् । म॒हान्म॒
हान् । म॒हान्देंव । दे॒वदे॒व । दे॒वम॒हान् । म॒हाँ२ऽअंसि ।
अ॒स्य॒सि । अ॒सि॒म॒हान् । म॒हान्म॒हान् । म॒हाँ२ऽअंसि ।

असीत्त्र्यंसि ॥ १ ॥ बट्सूंर्य्य । सूर्य्यसूर्य्य । सूर्य्यबट् ।
बट्बट् । बट्सूंर्य्य। सूर्य्यश्श्रवंसा। श्रवंसाश्श्रवंसा । श्रवंसा
सूंर्य्य। सूर्य्यसूर्य्य। सूर्य्यश्श्रवंसा । श्रवंसामहान्। महान्म
हान् । महाञ्छ्रवंसा । श्रवंसाश्श्रवंसा। श्रवंसामहान्। महाँ
२ऽअंसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ२ऽ
अंसि । असिसत्रा । सत्रासत्रा । सत्रासिं । अस्यसि । असि ॥१५६॥
सत्रा । सत्रादेव । देवदेव । देवसत्रा । सत्रासत्रा । सत्रादेव ।

देवमहान्। महान्महान्। महान्देव। देवदेव। देवमहान्।
महाँ२ऽअसि। अस्यसि। असिमहान्। महान्महान्। महाँ
२ऽअसि। असीत्त्यसि॥ मह्नादेवानान्। देवानान्देवाना
म्। देवानान्मह्ना। मह्नामह्ना। मह्नादेवानाम्। देवाना
मसुर्य्यः। असुर्य्योसुर्य्यः। असुर्य्योदेवानाम्। देवानान्दे
वानाम्। देवानामसुर्य्यः। असुर्य्यःपुरोहितः। पुरोहितः
पुरोहितः। पुरोहितोसुर्य्यः। असुर्य्योसुर्य्यः। असुर्य्यः

पुरोहितं । पुरोहितोव्विभु । व्विभुव्विभु । व्विभुपुरोहितं ।
पुरोहितंपुरोहितं । पुरोहितोव्विभु । पुरोहितऽइतिपुरः
हितं । व्विभुज्ज्योतिः । ज्योतिज्ज्योतिः । ज्योतिर्व्विभु ।
व्विभुव्विभु । व्विभुज्ज्योतिः । व्विभ्विवतिविभु । ज्योतिरदा
ब्भ्यम् । अदाब्भ्यमदाब्भ्यम् । अदाब्भ्युज्ज्योतिः । ज्योति
ज्ज्योतिः । ज्योतिरदाब्भ्यम् । अदाब्भ्यमित्त्यदाब्भ्यम् ॥ २ ॥

अथ शिखा ॥ पदोत्तरां शिखामेव जटायामः प्रचक्षते ॥

आर्याः पदोत्तरसंक्रमा जटां शिखां प्रवदन्ति ॥ यथा ॥
श्रीश्चंचश्रीःश्रीश्चंते। चतेतेचचतेलक्ष्मीः। तेलक्ष्मीर्लक्ष्मीस्त्ते
तेलक्ष्मीश्चं। लक्ष्मीश्चंचलक्ष्मीर्लक्ष्मीश्चपत्न्यौ। चपत्न्यौप
त्न्यौचचपत्न्यांवहोरात्रे। पत्न्यांवहोरात्रेऽअहोरात्रेपत्न्यौ
पत्न्यांवहोरात्रेपार्श्वे। अहोरात्रेपार्श्वेपार्श्वेऽअहोरात्रेऽपार्श्वेन
क्षत्राणि। अहोरात्रेऽइत्त्यहोरात्रे। पार्श्वेनक्षत्राणिनक्ष
सं. ६६ त्राणिपार्श्वेपार्श्वेनक्षत्राणिरूपम्। पार्श्वेऽइतिपार्श्वे। नक्ष

त्राणिरूपꣳरूपन्नक्षत्राणिनक्षत्राणिरूपमश्विनौ । रूपम
श्विनावश्विनौरूपꣳरूपमश्विनौव्यात्तम् । अश्विनौव्यात्तं
व्यात्तमश्विनावश्विनौव्यात्तम् । व्यात्तमितिविऽआत्तम् ॥
इष्णन्निषाणेषाणेष्णन्निष्णन्निषाणामुम् । इषाणामुमनु
मिषाणेषाणामुम्मे । अमुम्मेमेमुममुम्मऽइषाण । मऽइषाणे
षाणमेमऽइषाणसर्व्वलोकम् । इषाणसर्व्वलोकꣳसर्व्वलोकमि ॥ १५८ ॥
षाणेषाणसर्व्वलोकम्मे । सर्व्वलोकम्मेमेसर्व्वलोकꣳसर्व्वलोकम्मे

ऽइषाण । सर्व्वंलोकमितिंसर्व्वऽलोकम् । मइषाणेषाणमेमऽइ
षाण । इषाणेतींषाण ॥ १ ॥ धातारातीरातिर्धाताधातारा
तिःसंविता । रातिःसंवितासंवितारातीरातिः संवितेदम् । स
वितेदमिदꣳसंवितासंवितेदञ्जुंषन्ताम् । इदञ्जुंषन्ताञ्जुषन्ता
मिदमिदञ्जुंषन्ताम्प्रजापतिꣳ । जुषन्ताम्प्रजापतिꣳप्रजापति
ञ्जुंषन्ताञ्जुषन्ताम्प्रजापतिर्निधिपाः । प्रजापतिर्निधिपानिधि
पाःप्प्रजापतिꣳप्प्रजापतिर्न्निधिपादेवः । प्रजापतिरितिंप्प्रजाऽ

पंतिः । निधिपादेवोदेवोनिंधिपादेवोऽअग्निः । निधिपाऽ
इतिनिधिऽपाः। देवोऽअग्निरग्निर्देवोदेवोऽअग्निः । अग्निरि
त्यग्निः ॥ त्वष्टाव्विष्णुर्व्विष्णुस्त्वष्टात्त्वष्टाव्विष्णुं÷प्प्रजयां ॥
व्विष्णुं÷प्प्रजयांप्प्रजयाव्विष्णुर्व्विष्णुं÷प्प्रजयांसᳮरराणाः ।
प्रजयांसᳮरराणाःसंᳮरराणाःप्प्रजयांप्प्रजयांसᳮरराणायज
मानाय । प्रजयेतिप्प्रऽजयां । सᳮरराणायजमानायुयजमा
नायसᳮरराणाःसंᳮरराणायजमानायुद्रविणम् । सᳮरराणा

ऽइतिसम्ऽरराणाः। यजमानायद्द्रविणन्द्रविणन्यजमानायय
जमानायद्द्रविणन्दधात। द्रविणन्दधातदधातद्द्रविणन्द्रविण
न्दधातस्वाहा। दधातस्वाहास्वाहादधातदधातस्वाहा। स्वाहे
तिस्वाहा ॥ २ ॥ अथ रेखा ॥ क्रमाद्द्वित्रिचतुःपञ्चपदक्रममु
दाहरेत्। पृथक् पृथक् विपर्यस्य रेखामाहुः पुनः क्रमात्
॥ १ ॥ क्रमात् ॥ अनुःक्रमात ॥ द्वित्रीचतुःपञ्चपदः क्रमम्
प्रत्येकं प्रत्येकं विपर्यस्य क्रमादुदाहरेत् ॥ एवमुक्त्वा विकृ-

तिन्नाम रेखां प्रचक्षते ॥ महान्त आहुरित्यर्थः ॥ यथा ॥
ॐ बृहस्प्पतेपरिं । परिबृहस्प्पते । बृहस्प्पतेपरिं । परिंदीया
रथेन । रथेनदीयपरिं । परिंदीय । दीयारथेन । रथेनरक्क्षोहा
मित्रॉं२ऽअपबाधमानः । अपबाधमानोमित्रांन्नरक्क्षोहारथेन ।
रथेनरक्क्षोहा । रक्क्षोहामित्रांन् । रक्क्षोहेतिरक्क्षःऽहा ।
अमित्रॉं२ऽअपबाधमानः । अपबाधमानऽइत्त्यंपऽबाधमा ॥ १६० ॥
नः ॥ प्रभञ्जन्त्सेनांःप्प्रमृणोयुधाजयंन् । जयंन्युधाप्प्रंमृणः

सेनांꣳप्प्रभुञ्जन् । प्रभुञ्जन्नितिंप्रऽभुञ्जन् । सेनांꣳप्प्रमृणः ।
प्रमृणोयुधा । प्रमृणऽइतिंप्प्रऽमृणः । युधाजयंन् । जयंन्न
स्म्माकंमेद्ध्यविताऽरथांनाम् । रथांनामवितैद्ध्यस्म्माकञ्ज
यंन् । जयंन्नस्म्माकंम् । अस्म्माकंमेधि । एद्ध्यविता । अविता
रथांनाम् । रथांनामितिरथांनाम् ॥ १ ॥ इति रेखाविकृतिः ॥
अथ ध्वजः ॥ भूयादादेः क्रमं सम्यग्गन्तादुच्चारयेदिति । वर्गे
वा ऋचि वा यत्र पठनं स ध्वजः स्मृतः ॥ वर्गे वा ऋचि

वास्यादिः ॥ आदित आरभ्य सम्यक् क्रमं ब्रूयात् ॥ अन्ता- दयं क्रममारभ्य सम्यगुत्तारयेत् ॥ एकमेकं पूर्वं पूर्वं पदं अन्तोपान्त्यादिक्रमपूर्वं अनुक्रमेणावार्षयादित्यर्थः ॥ इति ये सादितं स्यात् ॥ स ध्वज इत्यर्थः ॥ यथा ॥ ॐ बृह स्पतेपरिं । रथांनामितिरथांनाम् । परिंदीय । अवितारथां नाम् । दीयपरिं । एदध्यविता । रथेनरक्षोहा । अस्म्माकं मेधि । रक्षोहामित्रांन् । जयंन्नस्म्माकंम् । रक्षोहेतिंरक्षः

८।७०

ऽहा। सुधाजयंन्। अमित्त्राँ२ऽअपबाधमानः। प्रमृणोसुधा।
प्रभुञ्जन्त्सेनाः। सेनाःप्प्रमृणः। प्रभुञ्जन्नितिप्प्रऽभुञ्जन्।
सेनाःप्प्रमृणः। प्रभुञ्जन्त्सेनाःप्प्रमृणोसुधा। अपबाधमान्
ऽइत्त्यंपऽबाधमानः। प्रमृणऽइतिप्प्रऽमृणः। अमित्त्राँ२ऽ
अपबाधमानः। सुधाजयंन्। रक्क्षोहेतिरक्क्षः ऽहा।
जयंन्नस्म्माकम्। रक्क्षोहामित्त्रान्। अस्म्माकमेधि।
रथैनरक्क्षोहा। एदूध्यविता। दीयारथैन। अवितारथां

नाम् । परिंदीय । रथांनामितिरथांनाम् । बृहंस्पते परिं ॥ १ ॥ इति ध्वजाविकृतिः ॥ अथ दंडः ॥ क्रममुक्त्वा विपर्यस्य पुनश्च क्रममुत्तरम् ॥ अर्धर्चादेवमुक्त्वोक्तः क्रमदण्डोऽभिधीयते ॥ १ ॥ पुनश्च पुनरपि आदित आरभ्य क्रममुच्चरेत् ॥ एवं पूर्वार्धर्चक्रमसम्बन्धत्वेनोत्तरार्द्धर्चं क्रममुक्त्वा ॥ पूर्वार्धं चादिपदपर्यन्तं विपर्यासेन संहितामुक्त्वा ॥ पुनस्ततऽआरभ्योत्तरार्धर्चस्थपर्यन्तं किंकसोवाश्च एवेत्यन्तो

नेत्याह ॥ अर्धर्चादिति अर्धर्चपरिसमाप्तिपर्यन्तं एवायं नि-
यमः ॥ तस्योक्ता उच्चारेण दण्डो नाम विकृतिविशेषोऽभिधी-
यते॥ यथा ॥ ॐताऽउभौ । उभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ ।
चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पदः ।
पदश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पदः ।
पदःसम्प्रसांरयाव । सम्प्रसांरयावपदश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽ
उभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पदः । पदःसम्प्रसांरयाव ।

सम्प्रसांरयावस्वर्ग्गें । स्वर्ग्गेंसम्प्रसांरयावपदश्चतुरंऽउभौतौ ।
ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पदः । पदःसम्प्रसांरयाव ।
सम्प्रसांरयावस्वर्ग्गें । सम्प्रसांरयावेतिसम्ऽप्रसांरयाव । स्वर्ग्गें
लोके । लोकेस्वर्ग्गेंसम्प्रसांरयावपदश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ ।
उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पदः । पदःसम्प्रसांरयाव । सम्प्रसांर
यावस्वर्ग्गें । सम्प्रसांरयावेतिसम्ऽप्रसांरयाव । स्वर्ग्गेंलोके ।
स्वर्ग्गेंऽइतिस्वःऽगे । लोकेप्प्र । प्रलोकेस्वर्ग्गेंसम्प्रसांरयावपद

श्चतुरंऽउभौतौ। ताउभौ। उभौचतुरं॑। चतुरं॑पदः॒। पदःसम्प्रसारयाव। सम्प्रसारयावस्वर्ग्गं। सम्प्रसारयावेतिस मऽप्रसारयाव। स्वर्ग्गेलोके। स्वर्गऽइतिस्वः॑ऽगे। लोकेप्प्र। प्रोर्णुवाथाम्। ऊर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्गेसम्प्रसारयावपदश्च तुरंऽउभौतौ। ताऽउभौ। उभौचतुरं॑। चतुरं॑पदः॒। पदः॒ सम्प्रसारयाव। सम्प्रसारयावस्वर्ग्गं। सम्प्रसारयावेतिसमऽ प्रसारयाव। स्वर्ग्गेलोके। स्वर्गऽइतिस्वः॑ऽगे। लोकेप्प्र।

६७

॥१६४॥ प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषां । वृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गे
सम्प्रसांरयावपदश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ ।
चतुरं÷पदः । पदःसम्प्रसांरयाव । सम्प्रसांरयावस्वर्ग्गे ।
सम्प्रसांरयावेतिंसम्ऽप्रसांरयाव । स्वर्ग्गेलोके । स्वर्ग्गऽ
इतिंस्वःऽगे । लोकेप्प्र । प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषां ।
वृषांव्वाजी । व्वाजीवृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गेसम्प्रसांरयाव ॥ १६४ ॥
पदश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पदः ।

पदः॒सम्प्रसा॑रयाव । सम्प्रसा॑रयाव॒स्वर्गे॑ । सम्प्रसा॑र॒याव॒ेति॑स॒म्ऽ
प्रसा॑रयाव । स्वर्गे॑लो॒के । स्वर्ग॒ऽइति॑स्व॒ःऽगे । लो॒केप्प्र ।
प्रोर्णु॑वाथाम् । ऊर्णु॑वा॒था॒ंवृषा॑ । वृषा॑व्वा॒जी । व्वा॒जीरे॑तो॒
धाः॑ । रे॒तो॒धाव्वा॒जीवृषो॑र्णुवा॒था॒म्प्रलो॒केस्व॒र्गेस॒म्प्रसा॑रयावप॒
दश्च॒तुर॑ऽउभौतौ । ताऽउ॒भौ । उ॒भौच॒तुर॑ः । च॒तुर॑ःप॒दः॑ ।
पदः॒सम्प्रसा॑रयाव । सम्प्रसा॑रयाव॒स्वर्गे॑ । सम्प्रसा॑र॒याव॒ेति॑स॒
म्ऽप्रसा॑रयाव । स्वर्गे॑लो॒के । स्वर्ग॒ऽइति॑स्व॒ःऽगे । लो॒केप्प्र ।

प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषां । वृषांव्वाजी । व्वाजीरेतोधाः ।
रेतोधारेतः । रेतोरेतोधाव्वाजीवृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गेसम्प्र
सांरयावपदश्चतुरऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरः ।
चतुरःपदः । पदःसम्प्रसांरयाव । सम्प्रसांरयावस्वर्ग्गे ।
सम्प्रसांरयावेतिसम्ऽप्रसांरयाव । स्वर्ग्गेलोके । स्वर्ग्गऽइति
स्वःऽगे । लोकेप्प्र । प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषां । वृषां ॥ १६५ ॥
व्वाजी । व्वाजीरेतोधाः । रेतोधारेतः । रेतोधाऽइतिरेतःऽ

धाः । रेतोँदधातु । दुधातुरेतोँरेतोधावाजीवृषोँर्ण्णुवाथाम्प्र
लोकेस्वर्ग्गेसम्प्रसांरयावपदश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौ
चतुरंः । चतुरं÷पदः । पदःसम्प्रसांरयाव । सम्प्रसांरयाव
स्वर्ग्गे । सम्प्रसांरयावेतिंसम्ऽप्रसांरयाव । स्वर्ग्गेलोके ।
स्वर्ग्गऽइतिंस्वःऽगे । लोकेप्प्र । प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथां
वृषा । वृषांवाजी । वाजीरेतोधाः । रेतोधारेतं÷ । रेतोधाऽइतिं
रेतःऽधाः । रेतोँदधातु । दुधात्त्वितिंदधातु ॥ १ ॥ इति दण्डक्रमः ।

अथ क्रमरथः ॥ पादशोर्धर्चशो वापि सहोक्त्वा दण्डवद्रथः ॥ ऋचोर्धर्चयोः पदयोर्दण्डवत्संहितापदक्रमैः ॥ १ ॥ सहोक्त्वा रथो विहितो भवतीत्यर्थः ॥ सहोक्तिरेव रथ इति यावत् ॥ यथा ॥ चतुष्पाद्रथः ॥ ॐ स्वस्तिनः । स्वस्ति नः । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । नःस्वस्ति । नः स्वस्ति । नःस्वस्ति । नःस्वस्ति । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । नऽइन्द्रः । नःपूषा । नस्ता

क्ष्यंः । नोबृहस्प्पतिंः । इन्द्रोंनꣳस्वस्त्ति । पूषानंः
स्वस्त्ति । ताक्क्ष्योंनꣳस्वस्त्ति । बृहस्प्पतिर्नꣳस्वस्त्ति । स्वस्त्ति
नंः । स्वस्त्तिनंः । स्वस्त्तिनंः । स्वस्त्तिनंः । नऽइन्द्रंः ।
नꣳपूषा । नस्त्ताक्क्ष्यंः । नोबृहस्प्पतिंः । इन्द्रोवृद्ध
श्श्रंवाꣳ । पूषाविश्श्ववेदाꣳ । ताक्क्ष्योंऽअरिंष्ट्टनेमिꣳ । बृह
स्प्पतिर्दधातु । वृद्धश्श्रंवाऽइन्द्रोंनꣳस्वस्त्ति । विश्श्ववेदाꣳपूषा
नंःस्वस्त्ति । अरिंष्ट्टनेमिस्त्ताक्क्ष्योंनꣳस्वस्त्ति । दधातुबृह

स्पतिर्नःस्वस्ति । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः ।
स्वस्तिनः । नऽइन्द्रः । नःपूषा । नस्ताक्ष्र्यः । नोबृह
स्पतिः । इन्द्रोवृद्धश्रवाः । पूषाविश्ववेदाः । ताक्ष्र्योऽ
अरिष्टनेमिः । बृहस्पतिर्दधातु । वृद्धश्रवाऽइतिवृद्धऽश्रवाः ।
विश्ववेदाऽइतिविश्वऽवेदाः । अरिष्टनेमिरित्त्यरिष्टऽनेमिः ।
दधात्त्वितिदधातु ॥ १ ॥ इति चतुष्पाद्रथः ॥ ॥ ॥ १६७ ॥

॥ अथ द्विपाद्दथः ॥

ॐ अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अस्यनिंशितꣳ । अस्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अनिंशितऽइत्त्यनिंशितꣳ । अनिंशितेत्त्यनिंऽशिता । असिसपत्क्नक्षित् । असिसपत्क्नक्षित् । सपत्क्नक्षिदुस्यनिंशितꣳ । सपत्क्नक्षिदुस्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अनिंशितइत्त्यनिंऽशितꣳ । अनिंशितेत्त्यनिंऽशिता । असि

सपत्क्नक्षित् । असिसपत्क्नाक्षित् । सपत्क्नक्षिद्वाजिनंम् ।
सपत्क्नक्षिद्वाजिनींम् । वाजिनंᳶसपत्क्नक्षिदुस्यनिंशितंᳶ ।
वाजिनीᳶंसपत्क्नक्षिदुस्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिं
शितासि । अनिंशितऽइत्त्यनिंऽशितंᳶ । अनिंशितेत्त्यनिंऽ
शिता । असिसपत्क्नक्षित् । असिसपत्क्नक्षित् । सप
त्क्नक्षिद्वाजिनंम् । सपत्क्नक्षिद्वाजिनींम् । सपत्क्नक्षि
दितिंसपत्क्नऽक्षित् । सपत्क्नक्षिदितिंसपत्क्नऽक्षित् ।

वाजिनंन्त्वा। वाजिनींन्त्वा। त्वावाजिनꣳसपत्नक्क्षिदुस्य निꣳशितꣳ। त्वावाजिनीꣳसपत्नक्क्षिदुस्यनिꣳशिता। अनिꣳशि तोसि। अनिꣳशितासि। अनिꣳशितऽइत्त्यनिंऽशितꣳ। अनिꣳशि तेत्त्यनिंऽशिता। असिसपत्नक्क्षित्। असिसपत्नक्क्षित्। सपत्नक्क्षिद्वाजिनंम्। सपत्नक्क्षिद्वाजिनींम्। सपत्न क्षिदितिसपत्नऽक्क्षित्। सपत्नक्क्षिदितिसपत्नऽक्क्षित्। वाजिनंन्त्वा। वाजिनींन्त्वा। त्वावाजेद्ध्यायै। त्वावाजे

द्ध्यायै। व्वाजेद्ध्यायैत्त्वाव्वाजिनᳬसपत्क्नक्षिदुस्यनिंशितᳬ।
व्वाजेद्ध्यायैत्त्वाव्वाजिनींᳬसपत्क्नक्षिदुस्यनिंशिता। अनिं
शितोऽसि। अनिंशितासि। अनिंशितऽइत्त्यनिंऽशितᳬ। अनिं
शितेत्त्यनींऽशिता। असिसपत्क्नक्षित्। असिसपत्क्नक्षित्।
सपत्क्नक्षिद्वाजिनंम्। सपत्क्नक्षिद्वाजिनीम्। सपत्क्नक्षि
दितिसपत्क्नऽक्षित्। सपत्क्नक्षिदितिसपत्क्नऽक्षित्। व्वा
जिनंन्त्वा। व्वाजिनीन्त्वा। त्वाव्वाजेद्ध्यायै। त्वाव्वाजेद्ध्यायै।

व्वाजेद्धयायैसम् । व्वाजेद्धयायैसम् । संव्वांजेद्धयौयत्त्वाव्वाजि
नंᳪसपत्क्नक्षिदुस्यनिंशितᳬं । संव्वांजेद्धयायैत्त्वाव्वाजिनींᳪं
सपत्क्नक्षिदुस्यानिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि ।
अनिंशितऽइत्त्यनिंऽशितᳬं । अनिंशितेत्त्यनींऽशिता । असि
सपत्क्नक्षित् । असिसपत्क्नक्षित् । सपत्क्नक्षिद्व्वाजि
नंम् । सपत्क्नक्षिद्व्वाजिनींम् । सपत्क्नक्षिदितिंसपत्क्नऽ
क्षित् । सपत्क्नक्षिदितिंसपत्क्नऽक्षित् । व्वाजिनंन्त्वा ।

सं. ६८

वाजिनीन्त्वा । त्वावाजेद्ध्यायै । त्वावाजेद्ध्यायै । वाजे
द्ध्यायैसम् । वाजेद्ध्यायैसम् । वाजेद्ध्याया॒ऽइतिवाजऽइ
द्ध्यायै । वाजेद्ध्याया॒ऽइतिवाजऽइद्ध्यायैसम्मार्ज्मि । सम्मा
र्ज्मि । मार्ज्मिसंवाजेद्ध्यायैत्त्वावाजिनꣳसपत्नक्षिदुस्य
निंशितꣳ । मार्ज्मिसंवाजेद्ध्यायैत्त्वावाजिनीꣳसपत्नक्षि
दुस्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अनिंशितऽ ॥ १७० ॥
इत्त्यनिंशितꣳ । अनिंशितेत्त्यनींऽशिता । असिसपत्न

क्षित् । असिसपत्नक्षित् । सपत्नक्षिद्वाजिनम् । सपत्नक्षिद्वाजिनीम् । सपत्नाक्षिदितिसपत्नऽक्षित् । सपत्नक्षिदितिसपत्नऽक्षित् । वाजिनन्त्वा । वाजिनीन्त्वा । त्वावाजेद्ध्यायै । त्वावाजेद्ध्यायै । वाजेद्ध्यायैसम् । वाजेद्ध्यायैसम् । वाजेद्ध्यायाऽइतिवाजऽइद्ध्यायै । वाजेद्ध्यायाऽइतिवाजऽइद्ध्यायै । सम्मार्ज्मि । सम्मार्ज्मि । मार्ज्मीतिमार्ज्मि । मार्ज्मीतिमार्ज्मि ॥ २ ॥ इति

द्विपाद्क्रमरथः ॥ ॥ अथ घनः ॥ शिखा जटा घनः प्रोक्ता
इत्यष्टौ विकृतीः पठेत् ॥ अथ द्वितीयः प्रकारो घनः ॥
अन्तक्रमं पठेत्पूर्वमादिपर्यन्तमानयेत् । आदिक्रमं नयेदन्तं
घनमाहुर्मनीषिणः ॥ यथा ॥ हरिः ॐ ॥ गणानांन्त्वात्त्वागणा
नांङ्गणानांन्त्वागणपंतिङ्गणपंतिन्त्वागणानांङ्गणानांन्त्वागण
पंतिम् ॥ त्वागणपंतिङ्गणपंतिन्त्वात्त्वागणपंतिꣳहवामहेहवा
महेगणपंतिन्त्वात्त्वागणपंतिꣳहवामहे । गणपंतिꣳहवामहेह

वामहेगणपंतिङ्गणपंति६ हवामहेप्प्रियाणांम्प्रियाणांꣳहवाम
हेगणपंतिङ्गणपंति६ हवामहेप्प्रियाणांम् । गणपंतिमिति॑गणऽ
पंतिम् । हवामहेप्प्रियाणांम्प्रियाणांꣳहवामहेहवामहेप्प्रिया
णांम्प्रियपंतिम्प्रियपंतिम्प्रियाणांꣳहवामहेहवामहेप्प्रियाणां
म्प्रियपंतिम् । प्रियाणांम्प्रियपंतिम्प्रियपंतिम्प्रियाणांम्प्रिया
णांम्प्रियपंतिन्निधीनान्निधीनाम्प्रियपंतिम्प्रियाणांम्प्रियाणां
म्प्रियपंतिन्निधीनाम् । प्रियपंतिन्निधीनान्निधीनाम्प्रियपंति

म्प्रियपतिन्निधीनान्निधिपतिन्निधीनाम्प्रियपतिम्प्रि
यपतिन्निधीनान्निधिपतिम् । प्रियपतिमितिंप्प्रियऽपतिम् । नि
धीनान्निधिपतिन्निधिपतिन्निधीनान्निधीपतिंव्वसोव्वसो
निधीपतिन्निधीनान्निधीनान्निधिपतिंव्वसो । निधीनामितिंनी
ऽधीनाम् । निधिपतिंव्वसोव्वसोनिधिपतिन्निधिपतिंव्वसोममम
मव्वसोनिधिपतिन्निधिपतिंव्वसोमम । निधिपतिमितिंनिधीऽ ॥ १७२
पतिम् । व्वसोममममव्वसोव्वसोमम । व्वसोऽइतिंव्वसो । ममे

तिंमम ॥ आहमुहमाहमंजान्यजान्युहमाहमंजानि । अहमंजान्यजान्युहमुहमंजानिगर्भ्भुधङ्गंर्भ्भुधमंजान्युहमुहमंजानिगर्भ्भुधम् । अजानिगुर्भ्भुधङ्गंर्भ्भुधमंजान्यजानिगर्भ्भुधमात्त्वन्त्वमागंर्भ्भुधमंजान्यजानिगर्भ्भुधमात्त्वम् । गुर्भ्भुधमात्त्वन्त्वमागंर्भ्भुधङ्गंर्भ्भुधमात्त्वमंजास्यजासित्त्वमागंर्भ्भुधङ्गंर्भ्भुधमात्त्वमंजासि । गुर्भ्भुधमितिगर्भ्भुऽधम् । आत्त्वम् । त्वमंजास्यजासित्त्वन्त्वमंजासिगर्भ्भुधङ्गंर्भ्भुधमंजासित्त्व

न्त्वमंजासिगर्ब्भंधम्। अजासिगर्ब्भंधङ्गर्ब्भंधमंजास्यजासि
गर्ब्भंधम्। गर्ब्भंधमितिगर्ब्भंऽधम् ॥ १ ॥ अम्बेऽअम्बिके
म्बिकेम्बेम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेम्बालिकेम्बिकेम्बेम्बेऽअम्बिके
म्बालिके। अम्बिकेम्बालिकेम्बालिकेम्बिकेम्बिकेम्बालिकेन
नाम्बालिकेम्बिकेम्बिकेम्बालिकेन। अम्बालिकेननाम्बालिके
बालिकेनमामानाम्बालिकेबालिकेनमा। नमामाननमानय ॥ १७२ ॥
तिनयतिमाननमानयति। मानयतिनयतिमामानयतिकं

कोनंयतिमामानयतिकः । नयतिकःकोनंयतिनयतिकश्चन

चनकोनंयतिनयतिकश्चन । कश्चनचनकःकश्चन । चनेति

चन ॥ ससंस्त्त्यश्वकोश्वकःससंस्त्तिससंस्त्त्यश्वकःसुभंद्रि

काꣳसुभंद्रिकामश्वकःससंस्त्तिससंस्त्त्यश्वकःसुभंद्रिकाम् ।

अश्वकःसुभंद्रिकाꣳसुभंद्रिकामश्वकोश्वकःसुभंद्रिकाङ्काम्पी

लवासिनींङ्काम्पीलवासिनीꣳसुभंद्रिकामश्वकोश्वकःसुभंद्रि

काङ्काम्पीलवासिनींम् । सुभंद्रिकाङ्काम्पीलवासिनींङ्काम्पील

वासिनीꣳसुभद्रिकाꣳसुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् । सुभद्रि
कामितिसुऽभद्रिकाम् । काम्पीलवासिनीमितिकाम्पीलऽवा
सिनीम् ॥ २ ॥ बह्वीनाम्पितापिताबह्वीनाम्बह्वीनाम्पिताबहु
र्बहुश्पिताबह्वीनाम्बह्वीनाम्पिताबहुः । पिताबहुर्बहुश्पितापि
ताबहुरस्यास्यबहुश्पितापिताबहुरस्य । बहुरस्यास्यबहुर्बहुरस्य
पुत्रश्पुत्रोस्यबहुर्बहुरस्यपुत्रः । अस्यपुत्रश्पुत्रोस्यास्यपुत्रश्चिश्चा ॥ १७४
चिश्चापुत्रोस्यास्यपुत्रश्चिश्चा । पुत्रश्चिश्चाचिश्चापुत्रश्पुत्रश्चि

श्चाकृणोतिकृणोतिचिश्चापुत्रश्पुत्रश्चिश्चाकृणोति। चिश्चाकृणो
तिकृणोतिचिश्चाचिश्चाकृणोतिसमनासमनाकृणोतिचिश्चाचि
श्चाकृणोतिसमना । कृणोतिसमनासमनाकृणोतिकृणोतिस
मनावगत्यांवगत्यसमनाकृणोतिकृणोतिसमनावगत्यं। समं
नावगत्यांवगत्यसमनासमनावगत्यं । अवगत्येत्यंवङ्ग
त्यं॥ इषुधिश्सङ्काःसङ्काऽइषुधिरिषुधिश्सङ्काःपृतनाःपृतनाः
सङ्काऽइषुधिरिषुधिश्सङ्काःपृतनाः। इषुधिरितीषुऽधिश। सङ्काः

॥१७५॥ पृतंनाꣳपृतंनाꣳसङ्गाꣳसङ्गाꣳपृतंनाश्चचपृतंनाꣳसङ्गाꣳसङ्गाꣳपृ
तंनाश्च । पृतंनाश्चचपृतंनाꣳपृतंनाश्चसर्व्वाꣳसर्व्वाश्चपृतंनाꣳपृतं
नाश्चसर्व्वाः । चसर्व्वाꣳसर्व्वाश्चचसर्व्वाःपृष्ठेपृष्ठेसर्व्वाश्चचसर्व्वाः
पृष्ठेꣳ । सर्व्वाःपृष्ठेपृष्ठेसर्व्वाꣳसर्व्वाःपृष्ठेनिनंद्धोनिनंद्धꣳपृष्ठेसर्व्वाꣳ
सर्व्वाःपृष्ठेनिनंद्धः । पृष्ठेनिनंद्धोनिनंद्धꣳपृष्ठेपृष्ठेनिनंद्धोजयति
जयतिनिनंद्धꣳपृष्ठेपृष्ठेनिनंद्धोजयति । निनंद्धोजयतिजयति ॥ १७५ ॥
निनंद्धोनिनंद्धोजयतिप्प्रसूतꣳप्प्रसूतोजयतिनिनंद्धोनिनंद्धोज

यतिष्प्रसूंतꣳ । निनंद्धऽइतिनीऽनंद्धꣳ । जयतिष्प्रसूंतꣳष्प्रसूंतो
जयतिजयतिष्प्रसूंतꣳ । प्रसूंतऽइतिष्प्रऽसूंतः ॥ ३ ॥ धाना
वंन्तङ्करम्भिणंङ्करम्भिणंन्धानावंन्तन्धानावंन्तङ्करम्भिणंमपू
पवंन्तमपूपवंन्तङ्करम्भिणंन्धानावंन्तन्धानावंन्तङ्करम्भिणंमं
पूपवंन्तम् । धानावंन्तमितिधानाऽवंन्तम् । करम्भिणंमपूपवं
न्तमपूपवंन्तङ्करम्भिणंङ्करम्भिणंमपूपवंन्तमुक्थिनंमुक्थिनंम
सं. ६२ पूपवंन्तङ्करम्भिणंङ्करम्भिणंमपूपवंन्तमुक्थिनंम् । अपूपवंन्तमु

॥१७६॥ क्थिनंमुक्थिनमंपूपवन्तमपूपवंन्तमुक्थिनंम्। अपूपवंन्तमित्यं

पूपऽवंन्तम्। उक्थिनमित्युक्थिनंम् ॥ इन्द्रंप्प्रातःप्प्रातरिन्द्रे

न्द्रंप्प्रातर्ज्जुंषस्वजुषस्वप्प्रातरिन्द्रेन्द्रंप्प्रातर्ज्जुंषस्व। प्प्रातर्ज्जुंषस्व

जुषस्वप्प्रातःप्प्रातर्ज्जुंषस्वनोनोजुषस्वप्प्रातःप्प्रातर्ज्जुंषस्वनः ।

जुषस्वनोनोजुषस्वजुषस्वनःनऽइतिनः ॥ ४ ॥ इति घनः ॥

इत्यष्टविकृतयः समाप्ताः ॥

॥ १७६ ॥

अथ याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रम-सूत्र-पारस्करगृह्यसूत्राणां प्रारम्भः ॥

॥ अथ याज्ञवल्क्यशिक्षाप्रारम्भः ॥ *

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथातस्त्रैस्वर्यलक्षणं व्याख्यास्यामः ॥ उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च तथैव च ॥ लक्षणं वर्णयिष्यामि दैवतं स्थानमेव च ॥ १ ॥ शुक्लमुच्चं विजानीयान्नीचं लोहितमुच्यते ॥ श्यामं तु स्वरितं विद्यादग्निमुच्चस्य दैवतम् ॥ २ ॥ [1]नीचे सोमं विजानीयात्स्वरिते सविता भवेत् ॥ उदात्तं ब्राह्मणं विद्यान्नीचं क्षत्रियमुच्यते ॥ ३ ॥ वैश्यं तु स्वरितं विद्याद्भारद्वाजमुदात्तकम् ॥ नीचं गौतममित्याहुर्गार्ग्यं च स्वरितं विदुः ॥ ४ ॥ विद्यादुदात्तं गायत्रीं नीचं त्रैष्टुभमुच्यते ॥ जागतं स्वरितं [2]विद्यादत एवं नियोगतः ॥ ५ ॥ गान्धर्ववेदे ये प्रोक्ताः सप्त षड्जादयः स्वराः ॥ त एव वेदे विज्ञेयास्त्रय उच्चादयः स्वराः ॥ ६ ॥ उच्चौ निषादगान्धारौ नीचावृषभधैवतौ ॥ शेषास्तु स्वरिता ज्ञेयाः षड्जमध्यमपञ्चमाः ॥ ७ ॥ षड्जो वेदे [3]शिखण्डिः स्यादृषभः स्यादजामुखे ॥ गावो रम्भन्ति गान्धारं क्रौञ्चाश्चैव तु मध्यमम् ॥ ८ ॥ कोकिलः

* केचनात्र पाठभेदा अपि प्रदर्श्यन्ते । १ नीचम् । २ देवमेव । ३ शिखण्ड्यास्या० ।

पञ्चमो ज्ञेयो[1] निषादं तु वदेद्गजः ॥ आश्वश्च धैवतो ज्ञेयः स्वराः सप्त विधीयते ॥ ९ ॥ निमेष[2]मात्रो
कालः स्याद्विद्युत्कालस्तथापरे ॥ [3]अक्षरात्तुल्ययोगाच्च मतिः स्यात्सोमशर्मणः ॥ १० ॥ सूर्यरश्मि-
प्रतीकाशात्कणिका यत्र दृश्यते ॥ [4]अणवस्य तु सा मात्रा मात्रा च चतुराणवा ॥ ११ ॥ मानसे
चाणवं विद्यात्कण्ठे विद्याद्विराणवम् ॥ त्रिराणवं तु जिह्वाग्रे निःसृतं मात्रिकं विदुः ॥ १२ ॥
अवग्रहे तु[5] कालः स्यादर्धमात्रा विधीयते ॥ पदयोरन्तरे काल एकमात्रा विधीयते ॥ १३ ॥
[6]ऋचोऽर्द्धे तु द्विमात्रः स्यात्त्रिमात्रः स्यादृगन्तके ॥ रिक्तं तु पाणिमुत्क्षिप्य द्वे मात्रे धारयेद्बुधः ॥ १४ ॥
एकमात्रो भवेद्ध्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते ॥ त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं [7]चार्द्धमात्रकम् ॥ १५ ॥
विवृतौ चावसाने च ऋचोऽर्द्धे च तथा परे ॥ पदे च पादसंस्थाने शून्यहस्तं विधीयते ॥ १६ ॥
प्रणवं तु प्लुतं कुर्याद्व्याहृतीर्मात्रिका विदुः ॥ चाषस्तु वदते मात्रां द्विमात्रां वायसोऽब्रवीत्
॥ १७ ॥ शिखी वदति त्रिमात्रामात्राणामिति संस्थितिः ॥ वर्णो जातिश्च मात्रा च गोत्रं

१ ब्रूते । २ निमेषकाला मात्रा स्यात् । ३ अक्षरात्तुल्ययोगत्वान्मतिः । ४ अणुत्वस्य । ५ तु कालः स्यादर्धमात्रात्मको हि सः । ६ ऋचार्द्धे । ७ नकुलस्त्वर्धमात्रकम् ।

छन्दश्च देवतम् ॥ १८ ॥ एतत्सर्वं समाख्यातं याज्ञवल्क्येन धीमता ॥ हस्तौ[1] तु[2] संयतौ धार्यौ जानुभ्यामुपरि[3] स्थितौ ॥ १९ ॥ गुरोरनुमतं कुर्यात्पठन्नान्यमतिर्भवेत् ॥ ऊरुभागे तृतीये तु[4] करं विन्यस्य[5] दक्षिणम् ॥ २० ॥ प्रसन्नमानसो[6] भूत्वा किञ्चिन्निम्नमधोमुखम् ॥ प्रणवं प्राक् प्रयुञ्जीत व्याहृतीस्तदनन्तरम् ॥ २१ ॥ सावित्रीं चानुपूर्व्येण ततो वेदान् समारभेत् ॥ कूर्मोऽङ्गानीव संहृत्य चेष्टां दृष्टिं दृढं मनः ॥ २२ ॥ स्वस्थः प्रशान्तो निर्भीतो वर्णानुच्चारयेद्बुधः ॥ नाऽभ्याहन्यान्न निर्हन्यान्न गायेन्नैव कम्पयेत् ॥ २३ ॥ यथैवोच्चारयेद्वर्णांस्तथैवैतान्समापयेत् ॥ निवेश्य दृष्टिं हस्ताग्रे शास्त्रार्थमनुचिन्तयेत् ॥ २४ ॥ सममुच्चारयेद्वर्णान्हस्तेन च मुखेन च ॥ स्वरश्चैव तु हस्तश्च द्वावेतौ युगपद्भवेत् ॥ २५ ॥ हस्तभ्रष्टः स्वरभ्रष्टो न वेदफलमश्नुते ॥ न करालो न लम्बोष्ठो नाव्यक्तो नानुनासिकः ॥ २६ ॥ गद्गदो बद्धजिह्वश्च न वर्णान्वक्तुमर्हति ॥ प्रकृतिर्यस्य कल्याणी दन्तोष्ठौ यस्य शोभनौ ॥ २७ ॥ प्रगल्भश्च[7] विनीतश्च स वर्णान्वक्तुमर्हति ॥ शङ्कितं भीतमुद्घृष्टमव्यक्तमनुना-

१ अत्रारभ्याध्ययनविधिः । २ सुसंयुतौ । ३ जान्वोरुपरि । ४ कूर्परम् । ५ न्यस्य । ६ सुप्रसन्नमना भूत्वा किञ्चिन्निम्नस्त्वधोमुखम् । ७ एतदर्धं नास्ति ।

सिकम् ॥ २८ ॥ काकस्वरं मूर्द्धिगतं तथा स्थानविवर्जितम् ॥ विस्वरं विरसं चैव विश्लिष्टं विष-
माहतम् ॥ २९ ॥ व्याकुलं तालहीनं च पाठदोषाश्चतुर्दश ॥ संहितासारबहुलः पदसंज्ञासमा-
कुलः ॥ ३० ॥ क्रमसन्धिसमाकीर्णो दुस्तरो मन्त्रसागरः ॥ ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजुषां वा
समाहितः ॥ ३१ ॥ साम्नां वा सरहस्यां च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ संहिता नयते सूर्यं पदं च
शशिनः पदम् ॥ ३२ ॥ क्रमश्च नयते [2]सूक्ष्मं यत्तत्पदमनामयम् ॥ [3]कालिन्दी संहिता ज्ञेया
पदयुक्ता सरस्वती ॥ ३३ ॥ क्रमेणावर्त्तयेद्गङ्गा शम्भोर्वाणी तु नान्यथा ॥ यथा महाह्रदं प्राप्य
क्षिप्तो लोष्टो विनश्यति ॥ ३४ ॥ एवं दुश्चरितं सर्वं वेदे त्रिवृति मज्जति ॥ आम्रपालाशबिल्वा-
नामपामार्गशिरीषयोः ॥ वाग्यतः प्रातरुत्थाय भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ ३५ ॥ खदिरश्च कदम्बश्च
करवीरकरञ्जकौ ॥ [4]एते कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणस्तु यशस्विनः ॥ ३६ ॥ तेनास्य करणे [5]सूक्ष्मं
माधुर्यं चैव जायते ॥ त्रिफलां [6]लवणाक्तेन भक्षयेच्छिष्यकः सदा ॥ क्षीणमेधाजनन्येषा स्वरवर्ण-

१ स्वारव॰ । २ ब्रह्मात्मकम् । ३ एतदर्धं नास्ति । ४ सर्वे । ५ सौक्ष्म्यम् । ६ लवणाक्तां वै ।

करी तथा ॥ ३७ ॥ हस्तहीनं तु योऽधीते मन्त्रं वेदविदो विदुः ॥ न साधयति यजूंषि भुक्तमव्य-
ञ्जनं यथा ॥ ३८ ॥ हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् ॥ ऋग्यजुःसामभिर्दग्धो वियोनिमधि-
गच्छति ॥ ३९ ॥ ऋचो यजूंषि सामानि हस्तहीनानि यः पठेत् ॥ अनृचो ब्राह्मणस्तावद्यावत्स्वारं
न विन्दति ॥ ४० ॥ ज्ञातव्यश्च तथैवार्थो वेदानां कर्मसिद्धये ॥ पठन्मात्रापपाठात्तु पङ्के गौरिव
सीदति ॥ ४१ ॥ [1]स्वरवर्णप्रयुञ्जानो हस्तेनाधीतमाचरन् ॥ ऋग्यजुःसामभिः पूतो ब्रह्मलोकम-
वाप्नुयात् ॥ ४२ ॥ न कुर्वीत पदं दीर्घं न कुर्वीत विलम्बितम् ॥ पदस्य ग्रहमोक्षौ च यथा
शीघ्रगतिर्हयः ॥ ४३ ॥ आगमं कुरु यत्नेन कारणं हि तदात्मकम् ॥ आस्येन च शयं कुर्यात्पठन्ना-
न्यमतिर्भवेत् ॥ ४४ ॥ न चास्य मुष्टिबन्धी स्यान्न चात्युत्तममाचरेत् ॥ चुलुर्नौका स्फुटो दण्डी
स्वस्तिको मुष्टिराकृतिः ॥ एते वै हस्तदोषाः स्युः परशुश्चैव सप्तमः ॥ ४५ ॥ यथा वाणी तथा
पाणी रिक्तं तु परिवर्जयेत् ॥ यत्र यत्र स्थिता वाणी पाणिस्तत्रैव तिष्ठति ॥ ४६ ॥ यथा धनु-

१ हस्तेनाधीयमानस्य स्वरवर्णान्प्रयुञ्जतः । अथवा अधीयानस्य हस्तेन स्व....तः ।

ष्याविततते शरे क्षिप्ते पुनर्गुणः ॥ स्वस्थानं प्रतिपद्येत तद्वद्धस्तगतः स्वरः ॥ ४७ ॥ उत्तानं सोन्नतं किञ्चित्सुव्यक्ताङ्गुलिरञ्जितम् ॥ स्वरविद्धं करं कुर्यात्प्रादेशोद्देशगामिनम् ॥ ४८ ॥ अङ्गुष्ठस्योत्तरे पर्वे तर्जन्युपरि यद्भवेत् ॥ प्रादेशस्य तु सोद्देशस्तन्मात्रं चालयेत्करम् ॥ ४९ ॥ मनुष्यतीर्थोच्चं कृत्वा पितृतीर्थोदकं व्रजेत् ॥ नामितङ्करपृष्ठे तु सुव्यक्ताङ्गुलिमोक्षणम् ॥ ५० ॥ स्वरिते त्र्यङ्गुलं विद्यान्निपाते तु षडङ्गुलम् ॥ उत्थाने तु नवाङ्गुल्यमेतत्स्वरस्य लक्षणम् ॥ ५१ ॥ अभ्यासार्थे द्रुतां वृत्तिं प्रयोगार्थे तु मध्यमाम् ॥ शिष्याणामुपदेशार्थं कुर्याद्वृत्तिं विलम्बिताम् ॥ ५२ ॥ ऐन्द्री तु मध्यमा वृत्तिः प्राजापत्या विलम्बिता ॥ अग्निमारुतयोर्वृत्तिः सर्वशास्त्रेषु निन्दिता ॥ ५३ ॥ मुष्ट्याकृतिर्मकारे तु नकारे तु नखाग्रतः ॥ अनुस्वारेऽङ्गुष्ठक्षेप ऊष्मान्तेऽङ्गुलिमोक्षणम् ॥ ५४ ॥ [1]उदात्तं भुवि पातेन मध्यन्नासाग्रमेव च ॥ शेषं षडङ्गुलं विद्यान्निचितं तु विधीयते ॥ ५५ ॥ षडङ्गुलं तु जात्यस्य हस्तस्यानुपथस्य च ॥ तच्चतुर्भागमात्रं तु हस्तस्तेनैव वर्तयेत् ॥ ५६ ॥ ॥ १८० ॥

१ उदात्तं तु भ्रुवः प्रान्ते प्रचयं नासिकाग्रतः । हृत्प्रदेशेऽनुदात्तं तु तिर्यग्ज्जात्यादिरीरितः । अथवा उदात्तं भ्रुवि पातव्यं प्रचं नासाग्र एव च । हृत्प्रदेशेऽनुदात्तं तु तिर्यग्ज्जात्यादिकाः स्वराः ।

ककारान्ते टकारान्ते ङणे चाङ्गुलिं नामयेत् ॥ पञ्चाङ्गुल्यं पकारे तु तकारे कुण्डलाकृतिः ॥ ५७ ॥
ऊर्ध्वक्षेपाच्च योष्मा स्यादधःक्षेपाच्च यो भवेत् ॥ एकैकामुत्सृजेद्धीरः स्वरिते तूभयं क्षिपेत् ॥ ५८ ॥
अङ्गुष्ठाकुञ्चनं लघावनुस्वारे त्वपाँ रसम् ॥ दीर्घे रङ्गे च तर्जन्याः प्रसारः परिकीर्त्तितः ॥ ५९ ॥
तर्जन्यङ्गुष्ठयोः स्पर्शेऽप्युदात्तं प्रतिपद्यते ॥ नीचं तु मध्यमां कुर्याच्छेषं नीचतरं क्रमात् ॥ ६० ॥
स्वरितं[1] यद्भवेत्किञ्चिद्वकारसहसंयुतम् ॥ ऊष्माणं तद्विजानीयान्निक्षेप उभयोरपि ॥ ६१ ॥ स्वरि-
तसंज्ञे निक्षिप्ते संयोगो यत्र दृश्यते ॥ द्विमात्रिके भवेदेकां मात्रिके तूभयं क्षिपेत् ॥ ६२ ॥ जात्ये
च स्वरिते चैव वकारो यत्र दृश्यते ॥ कर्तव्यस्तूभयोः क्षेपो वायव्या इति दर्शनम् ॥ ६३ ॥ शृङ्ग-
वद्वाथ वत्सस्य कुमारीकुचयुग्मवत् ॥ उभक्षेपः स्वरो यत्र स विसर्ग उदाहृतः ॥ ६४ ॥ विसर्गान्तः
स्वरो यत्र स्वरितो यत्र दृश्यते ॥ दीर्घश्च सवकारश्च तत्रोभक्षेप उच्यते ॥ ६५ ॥ त्रिविधस्तु
भवेदूष्मा प्रचिता वलका तरा ॥ स्वरिते प्रचितां विद्यान्निपाते वलकां विदुः ॥ ६६ ॥ उत्थाने

१ स्वरितं यद्भवेत्किञ्चित्सवकारोष्मकं ततः । ह्रस्वं वा यदि वा दीर्घं निक्षेप उभयोरपि ॥

तु तथा तारामेताभिस्त्रिभिरूष्मभिः ॥ मात्रामादौ विदित्वा तु ततः क्षेपं प्रयोजयेत् ॥ ६७ ॥
अक्षरं भजते काचित्काचिद्द्वित्वे प्रतिष्ठिता ॥ समानजातिका काचित्काचिदूष्माप्रदायिका ॥ ६८ ॥
यथा बालस्य सर्पस्य निःश्वासो लघुचेतसः ॥ एवमूष्मा प्रयोक्तव्या हकारपरिवर्जिता ॥ ६९ ॥
विवृतिं प्रत्ययामूष्मां प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ तामेव प्रतिषेधन्ति यथा आ-ई-ऊ-ए इति निदर्शनम् ॥ ७० ॥ अष्टौ स्वरान्प्रवक्ष्यामि तेषामेव तु लक्षणम् ॥ जात्योऽभिनिहितः क्षैप्रः प्रश्लिष्टश्च तथापरः ॥७१॥ (तैरोव्यञ्जनसंज्ञश्च तथा तैरोविरामकः[1]।) पादवृत्तो भवेत्तद्वत्ताथाभाव्य इति स्वराः ॥
एकपदे नीचपूर्वः सयवो जात्य इष्यते (अपूर्वोऽपि परस्तद्वत् धान्यं-सुप्वा-स्वरित्यपि) ॥ एकपद इत्याह ॥ ७२ ॥ नीचपूर्वः सयकारवकारो वा जात्यः स्वरितो भवति ॥ यथा-जात्यः मनुष्यानिति ।
सुद्येति । चम्वीव । धान्यम् । कन्या इव । स्वः । वीर्यम् । एवं ह्याह यानि चान्यानीदृग्लक्षणानि ॥ १८१
पदानि भवन्ति ॥ एओआभ्यामुदात्ताभ्यामकारो रिफितश्च यः ॥ अकारो यत्र लुप्येत तं चाभि-

---

१ तैरोव्यंजनः तैरोविरामः ।

निहितं विदुः ॥ ७३ ॥ यथा–कुक्कुटः असि कुक्कुटोसि ॥ वेदः असि ॥ वेदोसि ॥ भागः असि भागोसि ॥ मारुतः असि मारुतोसि ॥ श्वात्रः असि । श्वात्रोसि ॥ ते अप्सरसाम् तेप्सरसाम् ॥ ते अवन्तु तेवन्तु ॥ कः असि कोसि ॥ सः अहं सोहं ॥ एवं हि यानि चान्यानि ईदृग्लक्षणानि पदानि भवन्ति ॥ इउवर्णौ यदोदात्तावापद्येते यवौ क्वचित् ॥ अनुदात्ते पदे नित्यं विद्यात्क्षैप्रस्य लक्षणम् ॥ ७४ ॥ यथा–त्रि अम्बकम् त्र्यम्बकम् ॥ द्रु अन्नः द्र्वन्नः ॥ वीडु अङ्गः वीड्वङ्गः ॥ वाजी अर्वन् वाज्यर्वन् ॥ एवं ह्याह यानि० ॥ इकारो यत्र दृश्येत इकारेणैव संयुतः ॥ उदात्तश्चानुदात्तेन प्रश्लिष्टो भवति स्वरः ॥ ७५ ॥ यथा–अभि इन्धताम् अभीन्धताम् ॥ अभि इमम् । अभीमम् ॥ वि इहि वीहि ॥ स्रुचि इव स्रुचीव ॥ चम्वीवेति चम्वीऽइव ॥ एवं ह्याह यानि चान्यानि० ॥ [1]उदात्तपूर्वं यत्किञ्चिच्छन्दसि स्वरितं पदम् ॥ एष सर्वं बहु स्वारस्तैरोव्यञ्जन उच्यते ॥ ७६ ॥ यथा–इडे । रन्ते । हव्ये । काम्ये । चन्द्रे । ज्योते । अदिति । सरस्वति ।

---

१ उदात्तपूर्वे स्वरितो व्यञ्जनेन युतो भवेत् ।

सं. ७०

महि। विश्श्रुतीति भवन्ति॥ एवं ह्याह यानि भवन्ति॥ अवग्रहात्परो यस्तु स्वरितः स्यादनन्तरम्॥ तैरोविरामं तं विद्यादुदात्तो यद्यवग्रहः॥ ७७॥ यथा--गोमदिति गोमत्॥ गोपताविति गो-पतौ॥ प्रप्रेति प्र-प्र॥ वितततेति वि-तता॥ समिद्ध इति सम्-इद्धः॥ एवं ह्याह यानि० भवन्ति॥ स्वरे च स्वरिते चैव विवृत्तिर्यत्र दृश्यते॥ पादवृत्तो भवेत्स्वारः "श्वित्रऽआदित्य" दर्शनम्॥ यथा-श्वित्रः आदित्यानाम्॥ श्वित्रऽआदित्यानाम्॥ पुत्रः ईधे। पुत्रऽईधे॥ दात्रे एधि। दात्रऽ-एधि॥ कः ईम्। कऽईम्॥ ताः अस्य। ताऽअस्य॥ एवं ह्याह यानि०॥ उदात्ताक्षरयोर्मध्ये भवेन्नीचस्त्ववग्रहः॥ ताथाभाव्यं भवेत्स्वारः "तनूनप्त्रेति" दर्शनम्॥ ७८॥ यथा-तनूनप्त्रऽ-इति तनूऽनप्त्रे॥ तनूनपादिति तनूऽनपात्॥ तनूनपातमिति तनूऽनपातम्॥ एवं ह्याह यानि पदानि लक्षणानि भवन्ति॥ इत्यष्टपदसमाम्नाये वैशेषिके याज्ञवल्क्यवचनानां पदानां पाठः समाप्तः॥ ॥ माध्यन्दिनविरोधी स्यात्ताथाभाव्यस्तु यः स्मृतः॥ स्वरौ नैवात्र दृश्येते भिन्नोदात्तानु-

१ उदात्तान्निहितस्वारः स्वरितात्प्रचयो भवेत्। उदात्तात्स्वरितात्पूर्वो नान्यमापद्यते स्वरम्॥ पदकाले यः स्वरितः संहितायां तथैव

दात्तकौ ॥ १ ॥ स्वराः स्पर्शान्तःस्थोष्माणः ॥ कण्ठ्यजिह्वामूलीयतालव्यमूर्धन्यदन्त्योष्ठ्य-यमा विसर्जनीयनिपाताद्याश्च किंवर्णदैवत्यलिङ्गाः । स्वराः शुक्लाः । नानादैवत्याः ॥ स्पर्शाः कृष्णाः ॥ कपिला अन्तःस्थाः । ऊष्माणोऽरुणाः ॥ नीला यमाः ॥ हरिता नासिक्याः ॥ पीतोऽनुस्वारः ॥ रक्तो जिह्वामूलीयः । पीत उपध्मानीयः ॥ श्वेतो विसर्जनीयः ॥ शबलो रङ्गः ॥ नीलोऽनुनासिक्यः ॥ इत्यन्तर्मध्यमयोर्नासिक्यं विद्यात् ॥ द्विरुदात्ताख्या इति स्मृतः ॥ उदभनुद निपाते आद्ये चोपसर्गे नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्चेति किंदैवत्याः ॥ अक्षराणां च के पुरुषाः ॥ काः स्त्रियः ॥ कानि नपुंसकानि इत्यत्र ब्रूमः ॥ कण्ठ्या आग्नेया अकारादयः ॥ जिह्वा-मूलीया नैर्ऋत्याः ककारादयः ॥ तालव्याः सौम्याश्चकारादयः ॥ वायव्या मूर्धन्याष्टकारादयः ॥

च । स्वरितश्चेद् भवेत्पश्चात्स एव निहितः स्मृतः ॥ उदात्तान्निहितः स्वार्यः स्वारोदात्तौ न तत्परौ ॥ स्वरो यश्च तथाभूतो ज्ञेयः स प्रचयः सदा ॥ उदात्तानुदात्तयोर्योगे स्वरितः स्वर उच्यते । एकयं तत्प्रचयः प्रोक्तः सन्धिरेण मिथोद्धृतः ॥ मात्रिकं वा द्विमात्रिकं वा स्वरितं यदिहाक्षरम् । तस्याद्वितीऽर्धमात्रा वै शेषं च परतो भवेत् ॥ उच्चस्थानगते ह्रस्वे स्वरितं नोपपद्यते । अधस्तात्तु यदा गच्छेत् स्वरितं न तदा भवेत् ॥

रौद्रा दन्त्यास्तकारादयः ॥ औष्ठ्या आश्विन्याः पकारादयः ॥ शेषा वैश्वदेवाः ॥ अम् इत्येवमादयः ॥ स्वरास्तु ब्राह्मणा ज्ञेया वर्गाणां प्रथमाश्च ये ॥ द्वितीयाश्च तृतीयाश्च चतुर्थाश्चापि भूमिपाः ॥ २ ॥ वर्गाणां पञ्चमा वैश्या अन्तःस्थाश्च तथैव च ॥ ऊष्माणश्च हकारश्च शूद्रा एव प्रकीर्त्तिताः ॥ ३ ॥ शुक्लवर्णानि नामानि आख्याता रोहिता मताः ॥ कपिञ्जलास्तूपसर्गाः कृष्णाश्चैव निपातकाः ॥ ४ ॥ भार्गवगोत्राणि नामानि भारद्वाजा आख्याताः ॥ वासिष्ठा उपसर्गास्तु निपाताः काश्यपाः स्मृताः ॥ पीतवर्णश्चोपसर्गो निपातः कृष्णवर्णकः ॥ सर्वं तु सौम्यमाख्यातं नाम वायव्यं दृश्यते ॥ आग्नेयस्तूपसर्गः स्यान्निपातो वारुणः स्मृतः ॥ ५ ॥ प्रथमाश्च तथान्तःस्थाः स्त्रीलिङ्गाः परिकीर्त्तिताः ॥ शेषाक्षराणि षण्ढानि प्राहुर्लिङ्गविवेचकाः ॥ ६ ॥ नाम्नामिन्द्रो देवता वरुण उपसर्गाणामादित्यः सर्वस्याक्षरगणस्य स्वरा विसर्जनीयो यमाश्च पुँल्लिङ्गाः ॥ ङञणनमा यरलवाः स्त्रीलिङ्गाः ॥ शेषाण्यक्षराणि नपुंसकलिङ्गानीति ॥ सन्धिश्चतुर्विधो भवतीति ॥ लोपागमौ वर्ण-

१ आदित्यो मुनिभिः प्रोक्तः सर्वाक्षरगणस्य च । स्वरा विसर्जनीयाश्च यमाः पुँल्लिङ्गकाः स्मृताः ॥

विकारः प्रकृतिभावश्चेति ॥ तद्यथा । तत्र लोपो भवति । अयक्ष्माः मा। अयक्ष्मामा ॥ शततेजाः वायुः । शततेजावायुः ॥ तिग्मतेजाः द्विषतः ॥ तिग्मतेजाद्विषतः ॥ इति लोपः ॥ आगमो भवति । यथा–प्रत्यङ्सोमः प्रत्यङ्क्सोमः ॥ प्राङ्सोमः प्राङ्क्सोमः ॥ अस्मान् सीते । अस्मान्त्सीते ॥ त्रीन् समुद्रान् । त्रीन्त्समुद्रान् ॥ इति आगमः ॥ विकारो भवति । यथा–आ इदम् । एदम् ॥ आ इमे । एमे ॥ आ इष्टयः । एष्टयः ॥ प्र इषितः । प्रेषितः ॥ इति विकारः ॥ प्रकृतिभावः । यथा–आशुः शिशानः ॥ युञ्जानः प्रथमम् ॥ अदितिः षोडशाक्षरेण ॥ देवो वः सविता ॥ इति प्रकृतिभावः ॥ आकाशस्था यथा विद्युत्स्फुटितं मणिसूत्रवत् ॥ एष च्छेदोविवृत्तीनां यथा बालेषु कर्तरी ॥ ७ ॥ द्वयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते ॥ विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया य ईशेति निदर्शनम् ॥८॥ पिपीलिका पाकवती तथा वत्सानुसारिणी ॥ वत्सानुसंसृता (जा) चैव चतस्रस्तु विवृत्तयः ॥९॥ पञ्च रङ्गाः प्रवर्तन्ते घातनिर्घातवज्रिणः ॥ अहरप्रहरो ज्ञेय अइउऋओ इति निदर्शनम् ॥१०॥ पिपीलिका आद्यन्तदीर्घा नाभ्याऽआसीदिति निदर्शनम् ॥ पाकवत्युभयोर्ह्रस्वा

विनऽइन्द्रेति निदर्शनम् ॥ ११ ॥ अन्ते च वत्सानुसृजता तानेत्यसौ आवोढमश्विनेति नि० ॥
वत्सानुसारिणी चादौ दीर्घा ताऽअस्येति नि० ॥ १२ ॥ करिणी कुर्विणी चैव हरिणी हारिणीति च ॥
तथा हंसपदा नाम पञ्चैताः स्वरभक्तयः ॥ १३ ॥ करिणी रहयोर्योगे कुर्विणी लहकारयोः ॥
हरिणी र(श)षयोर्योगे हारितं ऋषकारयोः ॥ १४ ॥ या तु हंसपदा नाम सा तु रेफषकारयोः ॥
हरिणी हरयोर्विद्यात्कुर्विणी लृहकारयोः ॥ १५ ॥ देवम्बर्हिरिति करिणी उपह्व(बल्ह)रेति कुर्विणी ॥
हरिणीं अरे(प)षस इत्याहुर्हारिणी शतवल्हेति च ॥ १६ ॥ वर्षोवर्षीयतेसीति तथा हंसपदेति च ॥
स्वरभक्तिं प्रयुञ्जानस्त्रीन्दोषान्परिवर्जयेत् ॥ १७ ॥ इकारं चाप्युकारं च ग्रस्तदोषं तथैव च ॥
एतल्लक्षणमाख्यातं याज्ञवल्क्येन धीमता ॥१८॥ सम्यक् पाठस्य सिद्ध्यर्थं शिष्याणां हितकाम्यया ॥
अर्धमात्रास्वरं किञ्चित्पृथङ्न्यूनमिवोच्चरन् ॥ ऋकारे च हकारे च ह्रत्कण्ठमनसाँनि[2] च ॥ १९ ॥
नैतत्स्वरितपूर्वाङ्गे नापराङ्गे कथञ्चन ॥ न स्वरे न च मात्रायां कथं स्वारो विधीयते ॥ २० ॥

---

१ रलाभ्यां पर ऊष्माणो यत्र स्युः स्वरितोदयाः । स्वरभक्तिरसौ ज्ञेया पूर्वमाक्रम्य पठ्यते ॥ २ पि च ।

पराङ्गस्य तु यत्पूर्वं पूर्वाङ्गस्य तु यत्परम् ॥ उभयार्द्धार्द्धसंयोगे स्वारं कुर्याद्विचक्षणः ॥ २१ ॥
संयोगे तु परं स्वार्थं परं संयोगनामकम् ॥ संयुक्तस्य तु वर्णस्य न स्वार्थं पूर्वमक्षरम् ॥ २२ ॥
[2]उदात्तादनुदात्ते तु वामाया भ्रुव आरभेत् ॥ उदात्तात्स्वरितोदात्तौ क्रमाद्दक्षिणतो न्यसेत् ॥ २३ ॥
स्वरितादनुदात्ता ये प्रचयास्तान्प्रचक्षते ॥ एकस्वरानपि च तानाहुस्तत्त्वार्थविचिन्तकाः ॥ २४ ॥
प्रचयो यत्र दृश्येत तत्र हन्यात्स्वरं बुधः ॥ स्वरितः केवलो यत्र मृदुस्तत्र निपातयेत् ॥ २५ ॥
दुर्बलस्य यथा राष्ट्रं हरते बलवान्नृपः ॥ एवं व्यञ्जनमासाद्य अकारो हरते स्वरम् ॥ २६ ॥
उच्चादुच्चतरं नास्ति नीचान्नीचतरं तथा ॥ अक्षरात्तुल्ययोगाच्च नीचे नीचंगतानि च ॥ २७ ॥
स्वर उच्चः स्वरो नीचः स्वरः स्वरित एव च ॥ स्वरप्रधानैस्तैः स्वार्यं व्यञ्जनं तेन सस्वरम् ॥ २८ ॥
व्यञ्जनान्यनुवर्तन्ते यत्र तिष्ठति सस्वरः ॥ स्वरप्रधानं त्रैस्वर्यमाचार्याः प्रवदन्ति हि ॥ २९ ॥
मणिवद्व्यञ्जनं विद्यात्सूत्रवच्च स्वरं विदुः ॥ आचार्याः सममिच्छन्ति पदच्छेदं तु पण्डिताः ॥ ३० ॥

२ अवग्रहे पदच्छेदे उदात्तो दृश्यते यदि । स्वरान्तं स्वरितं प्राहुः सन्धौ तु स्वार्यते परम् ॥ स्वरसन्धिविधानेन नीचोच्चत्वं विधीयते । व्यञ्जनाद्वा स्वराद्वापि तत्सन्धौ स्वर उच्यते ॥

स्त्रियो[1] मधुरमिच्छन्ति विकृष्टमितरे जनाः ॥ उदात्तं नानुवर्तन्ते नीचन्न स्वरितं तथा ॥ ३१ ॥ विस्वरं तं विजानीयाद्दीर्घह्रस्वविवर्जितम् ॥ हरिवरुणवरेण्येषु धारापुरुषेषु च ॥ स्वरिते रेफवैश्वानरो नकारः शेषाकारः स्वरिता नकाराः ॥३२॥ द्वौ वरुणौ च स्वरितौ ॥ उदुत्तमं वरुणधारयंवरोरुधारा उरुधारा च होइते[2] ॥ मात्रिकं वा द्विमात्रं वा स्वरितं यदिहाक्षरम् ॥ तस्यादितोऽर्द्धमात्रा वै शेषं च परतो भवेत् ॥ ३३ ॥ नकारान्ते पदे पूर्वे श्मश्रुभिः परतः स्थिते ॥ छकारं न प्रयुञ्जीत ञशासन्धिं समुच्चरेत् ॥ ३४ ॥ ओकारं प्लुतविज्ञेयं प्लुतमग्नाद्वितीयकम् ॥ लाजीं छाचीं तृतीयं च विवेशोति चतुर्थकम् ॥ ३५ ॥ अधःस्विदासीत्पञ्चमं चोपरिस्विदासीच्च षष्ठकम् ॥ सप्तमं तु भ्रुवोः स्मार अष्टमं नैव विद्यते ॥ ३६ ॥ उच्चस्थानगते ह्रस्ते स्वरितं नोपपद्यते ॥ अधःस्था तु यदा गच्छेत्स्वरितं न तदा भवेत् ॥ कचटतपा दृश्यन्ते सन्धिस्थानेषु नित्यशः ॥ स्ववर्गेणैव संयुक्ता मोक्षं तत्र न कारयेत्[3] ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ प्रत्यारम्भन्न कुर्वीत पापाविति

---

१ उदात्तं नानुवर्तेत नीचं न स्वरितं तथा । विस्वरं तु विजानीयाद्दीर्घह्रस्वविवर्जितम् ॥ २ दोहने० । ३ कुर्वीत ।

निदर्शनम् ॥ ककारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ खसवर्णं विजानीयात् भिखक्सेति निद-
र्शनम् ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे चवर्गे परतः स्थिते ॥ मोक्षं तत्र च कुर्वीत यच्च पापौ निदर्शनम् ॥
ङकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ कसवर्णं विजानीयात्प्राङ्क्सोमेति निदर्शनम् ॥ टका-
रान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ टसवर्णं विजानीयात्सम्म्राट्सम्भृतेति निदर्शनम् ॥ तकारान्ते
पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ छसवर्णं विजानीयात् तत्सवितुरिति निदर्शनम् ॥ नकारान्ते पदे
पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ तसवर्णं विजानीयात्रीन्त्समुद्रेति निदर्शनम् ॥ पकारान्ते पदे पूर्वे
शकारे परतः स्थिते ॥ छसवर्णं विजानीयादनुष्टुप्छारदीति निदर्शनम् ॥ मकारान्ते पदे पूर्वे सवर्णे
परतः स्थिते ॥ मसवर्णं विजानीयादिमम्मेति निदर्शनम् ॥ वर्णे तु मात्रिके पूर्वे अनुस्वारो
द्विमात्रकः ॥ द्विमात्रे मात्रिको ज्ञेयः संयोगाद्यस्य यो भवेत् ॥ अनुस्वारो द्विमात्रः स्याद्दवर्णव्यञ्ज-
नादिगः ॥ ह्रस्वाद्वा यदि वा दीर्घाद्देवानाᳲहृदयेभ्य इति ॥ अनुस्वारस्योपरिष्टात्संवृतं यत्र दृश्यते ॥
दीर्घं तं तु विजानीयाच्छ्रोताग्रावाणेति निदर्शनम् ॥ अनुस्वारस्योपरिष्टात्संयोगो यत्र दृश्यते ॥
ह्रस्वं तं तु विजानीयात्स꣡ंस्थेति निदर्शनम् ॥ अनुस्वारश्च यो दीर्घादक्षराद्यो भवेत्परः ॥

स तु ह्रस्व इति ज्ञेयो मन्त्रेष्वेव विभाषया ॥ ओभावश्च विवृत्तिश्च शषसा रेफ एव च ॥
जिह्वामूलमुपध्मा च गतिरष्टविधोष्मणः ॥ यथा भावप्रसन्धानमुकारादिपरं पदम् ॥
स्वरान्तं तादृशं विद्याद्यदन्यद्व्यक्तमूष्मणः ॥ उभावादुत्थितश्चोष्मा तां तु केलिं विनिर्दिशेत् ॥
विवृतं प्रति या ऊष्मा विज्ञेया विकटानना ॥ लीढातिलीढविद्युच्च शषसेषु प्रकीर्तिताः ॥
जिह्वामूले च रेफे च विज्ञेया विठकाशठाः ॥ उपध्मानीयसहितां पुष्पिणीं तां विनिर्दिशेत् ॥
अन्यत्र यो भवेदूष्मा सुलभां तां विनिर्दिशेत् ॥ पादाद्यन्तं पदाद्यन्तं तथावग्रहकालिकम् ॥
ईषत्स्पृष्टं विजानीयात्तस्मिन्काले तु कारयेत् ॥ पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु च ॥
यः(य)शब्द इति विज्ञेयो योन्यः स य इति स्मृतः ॥ उपसर्गपरो यस्तु पदादिरपि दृश्यते ॥
ईषत्स्पृष्टं यथा विद्युत्पदच्छन्दात्परं भवेत् ॥ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजौ ॥
आदेराजविकल्पार्था ईषत्स्पृष्टा इति स्मृताः ॥ विभाषायामेकारः स्यात्तथा नेतैः पदात्परः ॥
भवन्तेत्यपि पूर्वैव तथा च सपदादपि ॥ यदेव लक्षणं यस्य वकारस्यापि तद्भवेत् ॥
यत्र यत्र विशेषः स्याद्दिदानीं स स कथ्यते ॥ वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूत्तरः ॥

आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पदान्ते तु लघूत्तरः ॥ उपांशु त्वरितं चैव योऽधीते हृदि संज्ञकः ॥ अपि रूपसहस्रेषु सदेहेषु प्रवर्तते ॥ पञ्चविद्यां न गृह्णन्ति जडाः स्तब्धाश्च ये नराः ॥ आलस्याश्चैव रोगाश्च येषां च विस्मृतं मनः ॥ अहिरिव गणाद्भीतः संमानान्नरकादिव ॥ राक्षसीभ्य इव स्त्रीभ्यः स विद्यामधिगच्छति ॥ न भोजनविलम्बी स्यान्न च नारीनिबन्धनः ॥ सुदूरमपि विद्यार्थी व्रजेद्गरुडहंसवत् ॥ यथा खनन्खनित्रेण नरो वार्यधिगच्छति ॥ तथा गुरुगतां विद्यां शुश्रूषुरधिगच्छति ॥ सुखार्थी चेत्त्यजेद्विद्यां विद्यार्थी चेत्त्यजेत्सुखम् ॥ सुखिनस्तु कुतो विद्या सुखं विद्यार्थिनः कुतः ॥ गुणिता शतशो विद्या सहस्रावर्तिता पुनः ॥ आगमिष्यति जिह्वाग्रे स्थलनिम्नमिवोदकम् ॥ शतेन गुणिता विद्या सहस्रेण च तिष्ठति ॥ शतानां च सहस्रेण प्रत्यश्चद्वतिष्ठति ॥ जलमभ्यासयोगेन शिलायाः कुरुते क्षयम् ॥ कर्कार्णामृदुतस्तस्य किमभ्यासान्न साध्यते ॥ गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन धनेन वा ॥ अथवा विद्यया विद्या चतुर्थं नोपलभ्यते ॥ शुश्रूषारहिता विद्या ह्यल्पमेधागुणैः सह ॥ वन्ध्या च यौवनी तस्या न विद्या फलिनी भवेत् ॥ हयानामिव जात्यानामर्द्धमात्रार्द्धशायिनाम् ॥ न हि विद्यार्थिनां निद्रा चिरं नेत्रेषु तिष्ठति ॥

यथा पिपीलिकाभिः पांसुभिर्वल्मीकं क्रियते महत् ॥ न तत्र बलसामर्थ्यमुद्यमस्तत्र कारणम् ॥
अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीकस्य तु सञ्चयम् ॥ अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ अन्नव्य-
ञ्जनयोर्भागस्तृतीयमुदकस्य च ॥ वायोः सञ्चारणार्थाय चतुर्थमुपकल्पयेत् ॥ हकारं पञ्चमैर्युक्तम-
न्तस्थैश्चापि संयुतम् ॥ औरसं तं विजानीयात्कण्ठ्यमाहुरसंयुतम् ॥ हकारो यत्र पूर्वस्थो ह्यन्तस्थाद्यो
भवेत्परः ॥ पदकाले वियुज्येत संहितायां स औरसः ॥ मेघदुन्दुभिनिर्घोषो ज्ञायते पयसो ह्रदात् ॥
एवं नादं प्रयोक्तव्यं सिंहस्य रुदितं यथा ॥ मासे भाद्रपदे मेघाः शब्दं कुर्वन्ति यादृशम् ॥ एवं गह्वर-
मासाद्य शुक्रं दुदुह्रेति दर्शनम् ॥ शेषाणां वानरा युद्धमुत्पतन्ति पतन्ति च ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या
इहेहैषान्निदर्शनम् ॥ यथा पुत्रवती स्नेहाच्चुम्बते निजमौरसम् ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या युञ्जानेति निद-
र्शनम् ॥ दुर्दुरो जयदेशे च प्रफतेषुर्नयाप्यया ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या अपाम्फेनेति निदर्शनम् ॥ यथा
भारभराक्रान्ता निश्वसन्ति नरा भुवि ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या अद्भ्यः सम्भृत इत्यपि ॥ कुक्कुटः काम-
लुब्धश्च ककारद्वयमुच्चरेत् ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्याः कुक्कुटोसीति दर्शनम् ॥ वडवा च हयं दृष्ट्वा योनिं

विकुरुते यथा ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्याः सदुन्दुभेति दर्शनम् ॥ रङ्गे[1] चैव समुत्पन्ने नो ग्रसेत्पूर्वमक्षरम् ॥ स्वरं दीर्घं प्रयुञ्जीत पश्चान्नासिक्यमाचरेत् ॥ यथा सौराष्ट्रिका नारी अराँ इत्यभिभाषते ॥ एवं रङ्गः प्रवक्तव्यो ङकारः परिवर्जितः ॥ द्विमात्रिको मात्रिको वा नासामूलं समाश्रितः ॥ अन्ते प्रयुञ्जते रङ्गः पञ्चमैः सानुनासिकः ॥ यथा सौराष्ट्रिका नारी अराँ इत्यभिभाषते ॥ एवं रङ्गं विजानीयात् ङकारपरिवर्जितम् ॥ अनन्तरं मकारस्य यो रङ्गस्तत्र रज्यते ॥ सर्वानुनासिकं विद्यादेषा मध्योपधानिका । यरलवशषसहरज्यन्ते[2] चोपधानिका ॥ गर्वान्ते रङ्गते यस्तु सर्वैः सर्वानुनासिका ॥ नासादुत्पद्यते[3] रङ्गः कांस्येन समनिःस्वनः ॥ मृदुश्चैव द्विमात्रः स्याद्दृष्टिमान्स्यान्निदर्शनम् ॥ यथा व्याघ्री हरेत्पुत्रान्दंष्ट्राभिर्न च पीडयेत् ॥ भीता पतनभेदाभ्यां तद्वद्वर्णान्प्रयोजयेत् ॥ मधुरं च न

१ यथा कामातुरा नारी शब्दं कुर्याद्दिने दिने । तच्छब्दं कुरुते प्राज्ञः सिꣳह्यासि निदर्शनम् ॥ पक्षौ वितत्य खे गृध्रो भ्रान्त्या सङ्कुच्य तिष्ठति । एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या वार्द्धीनस्ते निदर्शनम् ॥ २ यरलवाः शषसहा अष्टैते चोपधानिनः । वर्गान्तै रज्यते यस्तु सर्वैः सर्वानुनासिकः ॥ ३ नस्तः । ४ यादृशी रत्नवर्णाभा जपायाः कुसुमेऽथवा । तादृशं रञ्जयेदूर्णं प्रान्ते नासिक्यमाचरेत् ॥ लाक्षारक्तं यथा तोयं नकारान्तं पदं तथा । सर्वं रङ्गं विजानीयाच्छत्रूनिति निदर्शनम् ॥ लुप्ते नकारे यत्स्वारं रञ्जन्ति शौनकादयः । एवं रङ्गं विजानीयान्नाभ्याऽआसी-

चाव्यक्तं व्यक्तं चापि न पीडितम् ॥ सनाथस्यैकदेशस्य न वर्णाः शङ्करं गताः ॥ यथा सुमत्तनागेन्द्रः पदात्पदं निधापयेत् ॥ एवं पदं पदाद्यन्तं दर्शनीयं पृथक् पृथक् ॥ गीती शीघ्री शिरःकम्पी यथालिखितपाठकः ॥ अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठकाधमाः ॥ माधुर्यमक्षरव्यक्तिः पदच्छेदस्तु सुस्वरः ॥ धैर्यं लयसमत्वं च षडेते पाठका गुणाः ॥ चतुरक्षरषट्कं च निवर्तेत पुनः पुनः ॥ आवर्तते पदं यच्च द्विस्त्रिराम्रेडितं हि तत् ॥ यथा धाम्ने धाम्नेति यजुषे यजुषेति निदर्शनम् ॥ हीयते वर्धते चापि पदं यत्र कृशोदरम् ॥ उपचारः स विज्ञेय उभे सुश्चन्द्रेति निदर्शनम् ॥ अथ सप्तविधाः संयोगपिण्डाः ॥ ॥ अयःपिण्डो दारुपिण्ड ऊर्णापिण्डो ज्वालापिण्डो मृत्पिण्डो वायुपिण्डो[2] वज्रपिण्डश्चेति ॥ यमान्विद्यादयःपिण्डान्सान्तःस्थं दारुपिण्डवत् ॥ अन्तःस्थं यमवर्जं तु ऊर्णापिण्डं विनिर्दिशेत् ॥ अन्तःस्थं यमसंयोगे विशेषो नोपलभ्यते ॥ अशरीरं यमं विद्यादन्तःस्थः पिण्डनायकम् ॥ ज्वाला-पिण्डान्सनासिक्यान्सानुस्वाराँस्तु मृन्मयान् ॥ सोपध्मा वायुपिण्डाश्च जिह्वामूले तु वज्रिणः ॥ अयः-पिण्डो नाम यथा ॥ अग्नीः । पक्तीः । नातनक्ष्मि ॥ दारुपिण्डो नाम यथा ॥ अश्वः । सूर्षः । विश्वाज-

त्रिदर्शनम् ॥ पञ्चरङ्गाः प्रवर्तन्ते घात—निर्घात—वज्रिणः । अहिणः प्रहिणो ज्ञेय आ-ई-ऊ-ऋ ओ-निदर्शनम् । १ सङ्करङ्गताः । २ वायुवज्र ।

तीति भवति ॥ तत्र ऊर्णापिण्डो नाम यथा ॥ यस्म्मिन् । अत्यस्म्मिन् अमुष्म्मिन् । इति भवति ॥ तत्र ज्वालापिण्डो नाम यथा ॥ ब्रह्मा । वह्निः । गृह्णामीति भवति ॥ तत्र मृत्पिण्डो नाम यथा ॥ सा॑ꣳस्था स॑ꣳस्कर्त्तारः । स॑ꣳस्वर्त्तऽइति ॥ तत्र वायुपिण्डो नाम यथा ॥ देव सवितः । युञ्जानः प्रथमम् । प्रादिवः ककुत्सुतामिति भवति ॥ तत्र वज्रापिण्डो नाम यथा ॥ इष्कृतिः । निष्कृतिः । ऋक्साम इति भवति ॥ प्रथममेव षकारेण सकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य अग्निष्वात्ता-न्निदर्शनम् ॥ प्रथमेन ठकारेण थकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य अधिष्ठाननिदर्शनम् ॥ प्रथममेव णकारेण नकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशाविति निदर्शनम् ॥ प्रथममेव रङ्गेण नकारेणैव संयुतम् ॥ एतद्रञ्जितमासाद्य वृष्टिमानिति निदर्शनम् ॥ एते ककारा-दयो मकारपर्यवसानाः कृष्णा व्याख्याताः ॥ शनैश्चरदैवत्याः ॥ चत्वार्यन्तस्था यरलवाः कपिलवर्णाः अग्निदैवत्याः ॥ चत्वार्यूष्माणः शषसहा अरुणवर्णा आदित्यदैवत्याः ॥ त्रयस्त्रिꣳशद्व्यञ्जनानि स्पर्शा अन्तःस्था ऊष्माणश्चेति ॥ चतुर्विधं करणम् । स्पृष्टमस्पृष्टं संवृतं विवृतं चेति ॥ संवृतो घोषा विवृता अघोषाः ॥ विꣳशतिर्घोषास्ते गजडदबा घझढधभा ङञणनमाः यरलवाश्चेति ॥ त्रयोदश अघोषास्ते

कचटतपाः खछठथफाः शषसाश्चेति ॥ अष्टौ वर्णस्थानानि भवन्ति ॥ उरःकण्ठ्यमूर्द्धन्यतालु-
दन्त्ये । जिह्वामूलयमानुनासिक्याश्चेति ॥ द्वौ औरस्यौ । ह हा इति । अआआ ३ त्रयः कण्ठ्याः ॥
ऋषट्रमूर्द्धन्याः । टठडढणष इति ॥ दश तालव्याः चछजझञयशइईई ३ इति ॥ अष्ट दन्त्याः ।
तथदधनऌलसाः ॥ एकादश ओष्ठ्याः । पफबभमा उऊऊ ३ छउपध्माचेत्यादयः ॥ एको दन्त-
मूलयो रेफः ॥ जिह्वामूलीयाः पञ्च । कुंखुंगुंघुंङुंइति ॥ क्मख्मग्मघ्मकुंखुंगुंघुं इति यमाश्चत्वारः ॥
रुक्मेति प्रथमो ज्ञेयः सक् इत्यपरो भवेत् ॥ तृतीयः सघ्न इत्याहुः उपध्मेति चतुर्थकः ॥ प्रथमौ
चौष्ठनासिक्यावोष्ठनासे उपाश्रितौ ॥ द्वितीयः कण्ठ्यदन्त्यश्च नासामूलमुपाश्रितः ॥ तृतीयः
कण्ठ्यजिह्वाग्रे नासायामेव निर्दिशेत् ॥ चतुर्थों हृदि नासिक्यः कण्ठे चाभिहिता यमाः ॥
आपञ्चमैश्चैकपादः संयुक्तं पञ्चमाक्षरम् ॥ यमास्तत्र निवर्तन्ते श्मशानादिव बान्धवाः ॥ यत्किं-
चिद्वाङ्मयं लोके सर्वमत्र प्रतिष्ठितम् ॥ सर्वमत्र प्रतिष्ठितमिति ॥ ऋवर्णोतित्परे सादावनुस्वारो
द्विमात्रकः ॥ संयोगे परभूतेषु ह्रस्व एवोच्यते बुधैः ॥ इति श्रीयाज्ञवल्क्यशिक्षा समाप्ता ॥

* * * * *

॥ अथ प्रतिज्ञासूत्रम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रतिज्ञामन्त्रब्राह्मणयोर्वेदनामधेयं तस्मिञ्शुक्ले याजुषाम्नाये माध्यन्दिनीयके मन्त्रे स्वरप्रक्रिया हृद्यनुदात्तो मूर्ध्न्युदात्तः श्रुतिमूले स्वरितः । एवं जात्यादयोऽभिहिताः ॥ ब्राह्मणे तूदात्तानुदात्तौ भाषिकस्वारौ तानस्वराणि छन्दोवत्सूत्राणि ॥ १ ॥ अथान्तःस्थानामाद्यस्य पदादिस्थस्यान्यहलसंयुक्तस्य संयुक्तस्यापि रेफोष्मान्त्याभ्यामृकारेण चाविशेषेणादिमध्यावसानेषूच्चारणे जकारोच्चारणं द्विर्भावेऽप्येवमथापरान्तःस्थस्यायुक्तान्यहलसंयुक्तस्योष्मऋकारेकारसहितोच्चारणमेवं तृतीयान्तःस्थस्य क्वचिट्टकारस्य तु संयुक्तासंयुक्तस्याविशेषेण सर्वत्रैवमथान्त्यस्यान्तःस्थानां पदादिमध्यान्तःस्थस्य त्रिविधं गुरुमध्यमलघुवृत्तिभिरुच्चारणमथो मूर्द्धन्योष्मणोऽसंयुक्तस्य टुमृते संयुक्तस्य च खकारोच्चारणमध्ययनादिकर्मस्वर्थवेलायां प्रकृत्या ॥ २ ॥ अथानुस्वारस्यङ्‌ इत्यादेशः शषसहरेफेषु तस्य त्रैविध्यमाख्यातम् ॥ ह्रस्वदीर्घगुरुभेदैर्दीर्घात्परो ह्रस्वो ह्रस्वात्परो दीर्घो गुरौ परे गुरुः परसवर्णेषत्प्रकृत्या चान्यत्र विसर्गेष्वीषद्विरामः पदाद्यस्य संयुक्ताकारस्येषद्दीर्घता च भवतीषद्दीर्घता च भवतीति ॥ ३ ॥ इति कात्यायनपरिशिष्टप्रतिज्ञासूत्रं समाप्तम् ॥ ॥ ॥

॥ अथ सर्वानुक्रमसूत्रम् ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ सर्वानुक्रमसूत्रप्रारम्भः ॥ ॐमण्डलं दक्षिणमक्षिहृदयं चाधिष्ठितं येन शुक्लानि यजूꣳषि भगवान्याज्ञवल्क्यो यतः प्राप तं विवस्वन्तं त्रयीमयमर्चिष्मन्तमभिध्याय माध्यन्दिनीये वाजसनेयके यजुर्वेदाम्नाये सर्के सशुक्रियऋषिदैवतछंदाꣳस्यनुक्रमिष्यामो यजुषामनियताक्षरत्वादेकेषां छन्दो न विद्यते द्रष्टारो ऋषयः स्मर्तारः परमेष्ठ्यादयो देवता मन्त्रान्तर्भूता अग्न्यादिका हविर्भाजः स्तुतिभाजो वानः शाखोखाशम्योपवेषकपालेध्मोलूखलादयश्च प्रतिमाभूताश्छन्दाꣳसि गायत्र्यादीन्येतान्यविदित्वा योऽधीतेऽनुब्रूते जपति जुहोति यजते याजयते तस्य ब्रह्म निर्वीर्यं यातयामं भवत्यथान्तराश्वगर्त्तं वापद्यते स्थाणुं वार्च्छति प्रमीयते वा पापीयान्भवत्यथ विज्ञायैतानि योऽधीते तस्य वीर्यवदथ योऽर्थवित्तस्य वीर्यवत्तरं भवति जपित्वा हुत्वेष्ट्वा तत्फलेन युज्यते ॥ १ ॥ इषेत्वादि खंब्रह्मान्तं विवस्वानपश्यत्ततः प्रतिकर्मविभागेन ब्राह्मणानुसारेण ऋषयो वेदितव्याः परमेष्ठी प्राजापत्यो दर्शपूर्णमासमन्त्राणामृषिर्देवा वा प्राजा-

पत्या इषेत्त्वाशाखानुष्टुब्विनियोगः कल्पकारोक्त एवमूर्ज्जेत्त्वा व्वायवो व्वायव्यं देवोवऽऐन्द्रं यजमानस्य शाखावसोर्व्वायव्यं द्यौर्मातरिश्वन उखा व्वसोर्व्वायव्यं देवस्त्वापयः कामधुक्षः प्रश्नः सा व्विश्वायुस्त्रीणि गव्यानीन्द्रस्यैन्द्रं व्विष्णोः पयः ॥ २ ॥ योऽअग्नऽइदमाग्नेये कस्त्वा प्राजापत्यं कर्मणे स्रुक्शूर्पं प्रत्युष्टं द्वे राक्षसे उरुब्रह्मरक्षोघ्नꣳ सर्वत्र धूरसि धूर्देवानां व्विष्णुस्त्वानऽउरुह- विष्याऽअपहतꣳ रक्षोयच्छन्ताꣳहविष्या देवस्य त्वा सावित्रꣳसर्वत्राग्नये लिंगोक्ते भूताय त्वा हविः स्वः सूर्यो दृꣳहन्तां गृहाः पृथिव्यास्त्वा हव्यं पवित्रे लिङ्गोक्तꣳसवितुर्देवीः प्रोक्षिताऽआपा- न्यग्नये लिङ्गोक्ते दैव्याय पात्राणि ॥ ३ ॥ शर्मास्यदित्याः कृष्णाजिनमवधूतꣳराक्षसमद्रिर्ग्रावोलू- खलेऽअग्नेर्हविर्बृहत्सऽइदम्मौसले हविष्कृदधिदैवतं व्वागधियज्ञं पत्नी कुक्कुटो व्वाग्वर्षवृद्धꣳ शूर्पं प्रतित्वा हविः परापूतमपहतꣳराक्षसे व्वायुर्वो देवो वस्तण्डुला धृष्टिरुपवेषोपाग्नऽआदेवयजनमाग्नेये ध्रुवमसि षण्णां कपालान्यग्ने ब्रह्माग्नेयं धिषणासि दार्षदंदिवः शम्या धिषवणौपलं धान्यमसि षण्णाꣳहविर्महीनामाज्यम् ॥ ४ ॥ संवपामि हविः समापऽआपं जनयत्यै त्वेदꣳहविरिषेत्त्वाज्यं

घर्म्मोसि षण्णां पुरोडाशस्त्रिताय त्रयाणां त्रितोद्वितऽएकतः क्रमेणादद्ऽइन्द्रस्य स्फ्यः पृथिवी
वेदिर्व्रजं पुरीषं वर्षतु वेदिर्बधान सावित्रमपाररुमररोऽआसुरे द्रप्सस्ते वेदिर्गायत्रेण त्रीणि वैष्णव-
वानि सूक्ष्मा त्रयाणां वेदिः पुराघशꣳ सोपश्यच्चान्द्रमसीं त्रिष्टुभं प्रोक्षणीः प्रैषो द्विषतः आभि-
चारिकमनिशितः स्रुवो निशितास्रुगदित्यै विष्णोर्योक्त्रमूर्ज्जे त्रयाणामाज्यꣳसवितुरार्षं तेजोसिधा-
माज्यम् ॥५॥ इति० संहितायां प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ कृष्णोसीध्मो वेदिर्बर्हिर्लिङ्गोक्तेऽअदित्याऽआपं
विष्णोः प्रास्तरमूर्णम्रदसं वेदिर्भुवपतये त्रीण्याग्नेयानि गन्धर्वस्त्रयाणां परिधयो वीतिहोत्रं
विश्वावसुराग्नेयीं गायत्रीꣳसमिदाग्नेयꣳसूर्यस्त्वालिङ्गोक्तꣳसवितुर्विधृतीऊर्णम्रदसमात्वाप्रास्तरे घृता-
च्यसि त्रयाणां जुहूपभृद्ध्रुवाः क्रमेण प्रियेण हविर्ध्रुवाऽअसदन्पाहि मां वैष्णवेऽअग्नेवाजजिदाग्नेयं
नमोदेवꣳस्वधापित्र्यꣳसुयमे स्रुचावंघ्रिणा वैष्णवं वसुमतीमाग्नेयमितऽऐंद्रꣳसञ्ज्योतिषाज्यं मयी-
दमाशीः प्रतिग्रहणमुपहूताद्यावापृथिव्यम् ॥ ६ ॥ ब्रह्मत्वं प्रतिष्ठान्तं बृहस्पतिरांगिरसोपश्यदग्नेष्ट्वा
प्राशित्रमेतन्ते वैश्वदेवमेषा तेऽनुष्टुबाग्नेवाजस्यग्ने वाजजिदाग्नेयमग्नीषोमयोश्चत्वारि लिङ्गोक्तानि ॥ १९१ ॥

वसुभ्यस्त्रयाणां परिधयः सज्ञानाथाव्यन्तु प्रास्तरे मरुताऽकपिर्बृहतीं प्रास्तरीमन्त्यः पादऽआग्नेयो यम्परिधिं देवलऽआग्नेयीं त्रिष्टुभं विराड्रूपां यजुरन्तामग्नेः प्रियं यजुःसꣳस्रवभागाः सोमसूक्ष्मो वैश्वदेवीं त्रिष्टुभं यजुरन्ताꣳस्वाहा वाड्यजुर्घृताचीस्त्रुचो यज्ञनमः शूर्प्यां यवमान्कृपिरुद्दालवां धानां तर्वानिति पञ्चार्षे यो यज्ञोदेवताग्नेदब्धायोगार्हपत्योग्नये दक्षिणाग्निः सरस्वत्यै लिङ्गोक्तं वेदोसि वेदो देवामनसस्पतिर्वातदेवत्यांविराजꣳसम्बर्हिर्लिङ्गोक्ता त्रिष्टुब्विराड्रूपा कस्त्वा प्राजापत्यꣳरक्षसाꣳ राक्षसम् ॥ ७ ॥ अथ यजमानꣳसंवर्चसा त्वाष्ट्री त्रिष्टुब्दिविविष्णुस्त्रीणि वैष्णवान्यस्माद्भागोस्यै भूमिरगन्मै दैवꣳसञ्ज्योतिषाऽऽहवनीयः स्वयम्भूः सूर्यस्य सौरेऽअग्ने गृहपते गार्हपत्यः सूर्य्यस्य सौर-मग्नऽइदमाग्नेये ॥ ८ ॥ पितृयज्ञः प्रजापतेरार्षमग्नये सोमाय द्वे दैवे स्वाहाकारश्रुतेरपहताऽआसुरं षे रूपाणि कव्यवाहनोऽग्निस्त्रिष्टुब् अत्रामीमदन्त पित्र्यै नमोवः षड्लिङ्गोक्तानि परे पित्र्यैऽआधत्त पित्र्यागायत्र्यूर्ज्जमापिविराट् ॥ ९ ॥ इति० संहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ अग्न्याधेयं प्रजा-पतेरार्षं देवानामग्नेर्गन्धर्वाणां वा समिधाग्नेय्यश्चतस्रो गायत्र्यः समिधाविरूपऽआङ्गिरसः सुस-

मिद्धाय वसुश्रुतस्तन्त्वां भरद्वाजो भूर्भुवःस्वस्तिस्रो महाव्याहृतयोऽग्निवायुसूर्यदेवत्याः क्रमेण द्यौरिव यजमानाशीर्लिङ्गोक्तदेवताऽआयङ्गौः सार्पराज्ञस्तृचो गायत्र्योऽग्निः परावररूपेण देवता ॥ १० ॥ अग्निहोत्रं प्रजापतेरार्षं अग्निर्ज्योतिः सप्तलिङ्गोक्तदेवता गायत्र्य आद्याः पञ्चैकपदाः अग्निर्वर्चो द्वे तक्षापश्यत्परा जीवलश्चैलकिः ॥ ११ ॥ यजमानाभ्युपस्थानं बृहद्देवानामार्षम् उपप्रयन्तऽइत्यनुवाकऽआद्ये द्वे आग्नेय्यौ गायत्र्यावुपवत्या गोतमो राहूगणो मूर्द्धन्वत्या विरूपः उभावां भरद्वाजऽऐन्द्राग्नीं त्रिष्टुभमयन्ते देवश्रवा देववातश्च भारतावाग्नेयीमनुष्टुभमयमिह वामदेवो जगतीमस्य प्रत्नामवत्सारोगव्यां वाग्नेयीं वा पयो देवत्यां वा गायत्रीं तनूपाऽआग्नेयानिऽइन्धानाऽआग्नेयीं महापङ्क्तिंत्र्यवसाना ॥ १२ ॥ चित्रावसोरात्रिदेवत्यमृषयो पश्यन्सन्त्वमाग्नेयमन्धःस्थरेवतीःसꣳहितेति त्रीणि गव्यानि । उपस्त्वाग्नेयं तृचं गायत्रं मधुच्छन्दा वैश्वामित्रोऽग्नेत्वं चतस्रो ॥ १९२ ॥
द्विपदाऽआग्नेयीर्बन्धुः सुबन्धुः श्रुतबन्धुर्विप्रबन्धुरेकैकशऽइडेकाम्याकव्ये सोमानं ब्राह्मणस्पत्यं तृचं गायत्रं ब्रह्मणस्पतिर्मेधातिथिर्वामहित्रीणाꣳसत्यधृतिर्वारुणिरादित्यदैवतं तृचं गायत्रं पथि स्वस्त्ययनं

कदाचनैन्द्रीं पथ्याबृहतीं मधुच्छन्दास्तत्सवितुर्विश्वामित्रः सावित्रीं गायत्रीं परिते वामदेवऽआग्नेयीमनिरुक्तां गायत्रीम् ॥ १३ ॥ क्षुल्लकोपस्थानमासुरेरार्षं, भूर्भुवः स्वः प्रवत्स्यदुपस्थानमागतोपस्थानं चादित्यस्यार्षं नर्यगार्हपत्यःशꣳस्याहवनीयोथर्वदक्षिणाग्निरागन्माहवनीयोनुष्टुबयमग्निर्न्यंकुसारिणीबृहती गार्हपत्योयमग्निरन्वाहार्यपचनोऽनुष्टुब्गृहामा त्रिष्टुब्विराड्रूपा येषामानुष्टुबुपहूतामहापंक्तिर्द्व्यवसानास्तिस्रोऽपि वास्तवीः शंयुर्बार्हस्पत्यः ॥ १४ ॥ चातुर्मास्यानि प्रजापतेरार्षं, प्रघासिनो मारुती गायत्री यद्ग्रामेमारुत्यनुष्टुबनिरुक्तामोपूर्णोगस्त्यऐन्द्रामारुतीं विराजमक्रन्ननिरुक्ताग्नेय्यनुष्टुब् अवभृथयज्ञदैवतं पूर्णादर्विद्वे और्णवाभऽऐन्द्र्यावनुष्टुभावक्षंद्वे गोतमऽऐन्द्र्यौ पङ्क्ती मनोनुमानसं तृचं बन्धुर्गायत्रं वयꣳसोमीं गायत्रीं बन्धुरेषते द्वे रौद्रे अवरुद्रꣳरौद्र्यावेकापंक्तिरपराककुप् त्र्यम्बकं द्वे अनुष्टुभौ पूर्वस्या वसिष्ठऽ एतदास्तारपंक्तिरुत्र्यायुषं नारायणऽउष्णिहं यजमानाशीर्षꣳशिवोनाम क्षौरं निवर्त्तयामिलिङ्गोक्तदैवतमाशीःप्रायम् ॥ १५ ॥ इति० संहितायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
अग्निष्टोमः प्रजापतेरार्षं, एदंद्वेऽअ— श्रीत्र्यवसाने आद्यावर्द्धचौ देवयजनदेवत्याविमाऽआपऽओषधे

कुशातरुणꣳस्वधितेक्षौरमापोऽअम्मानापन्दीक्षातपसोर्वासोमहीनां नवनीतं व्वृत्रस्याजनं चित्पतिर्द्वं
प्राजापत्ये देवोमा सावित्रमावोदैव्यनुष्टुबाशीःस्वाहायज्ञं चतुर्णां यज्ञऽआकूत्यै चतुर्णामौद्गृभणानाम-
ग्निरापोदेवीर्लिंगोक्तदेवताविराट् ॥१६॥ व्विश्वोदेवस्य स्वस्त्यात्रेयः सावित्रीमनुष्टुभपृक्सामयोः कृष्णा-
जिनेशर्मासि कृष्णाजिनमूर्गस्यांगिरोभिर्दृष्टंमेखलꣳसोमस्यनीविर्व्विष्णोर्व्वासऽइन्द्रस्य सुसस्याः कृष्ण-
विषाणोच्छ्रयस्वदण्डोव्रतंयज्ञेदेवींधीर्येदेवावाक्प्राणोदानौ चक्षुःश्रोत्रमध्यात्ममग्निर्मित्रावरुणावादि-
त्यो व्विश्वेदेवाऽअधिदैवतꣳश्वात्राऽआपोजगतीयंते लोष्टमपोमूत्रंपृथिव्यालोष्टमग्नेत्वमाग्नेय्यनुष्टु-
प्पुनर्मनऽआग्नेयं त्वमग्ने व्वत्सऽआग्नेयींगायत्रीꣳरास्वेयत्सौम्यमेषातेहिरण्याज्यदैवतंजूरसिवाग्दै-
वतꣳशुक्रमसिहिरण्यं चिदसि गौःसोमक्रयणी वाग्रूपाध्यारोपकल्पनया ॥ १७ ॥ व्वस्व्यस्यनुष्टुब्बृ-
हतीसोमक्रयण्यास्तुतिरादित्याऽआज्यमस्मेषण्णां लिङ्गोक्तादेवताः समख्येपत्न्याशीरास्तारपंक्तिरेषते-
लिङ्गोक्तदैवतमास्माकोसि सौम्यमभित्यꣳसावित्र्यष्टिः प्रजाभ्यस्त्वा प्रजास्त्वा शुक्रन्त्वा सौम्यानि
सग्मेस्मेलिङ्गोक्तेतपसोर्द्धेजार्द्धे सोमोमित्रो नऽइन्द्रस्य सौम्ये स्वानादीनिधिष्ण्यानामानिपरिमाग्नेयी

॥ १९३ ॥

पुरस्ताद्बृहती प्रतिपन्थामनुष्टुप्पथिदेवत्यादित्याः कृष्णाजिनमदित्यै सौम्यमस्तभ्नात्त्रिष्टुभौ वारुण्यौ सूर्यस्यानुष्टुप्कृष्णाजिनमुस्रावूर्ध्वबृहत्यानडुही भद्रो[1] मे सौम्यं नमोमित्रस्याभितपनः सूर्यः सौरीं जगतीं वरुणस्य पञ्चवारुणानि याते सौमीं त्रिष्टुभं गौतमः ॥ १८ ॥ इति० संहितायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ अग्नेस्तनूरसिपञ्च वैष्णवान्यग्नेः शकलं वृषणौदर्भतरुणैकेऽउर्वंश्यसित्रयाणां लिंगोक्ता देवता गायत्रेण त्रीण्याग्नेयानि भवतन्नः पंक्तीरग्नावग्निर्विराडेतयोर्निर्मथ्याहवनीयावग्नीदेवतेऽआपतयेवायव्यमनाधृष्टमाज्यमग्नेव्रतपाऽआग्नेयमꣳशूरꣳशुः प्रकृतिश्चतुरवसाना सौम्यन्त्योर्द्धर्चौ लिंगोक्तदैवतोयातेत्रीण्याग्नेयानि तप्तायनीचत्वारि पार्थिवानि विदेदाग्नेयमग्नेऽअङ्गिरो योस्यामनुत्वालिंगोक्तानि सिꣳह्यसित्रयाणां वेदिरिंद्रघोषश्चतुर्णामुत्तरवेदिरिदमहमापाꣳसिꣳह्यसि पञ्चानां वाग्भूतेभ्यः स्रुग्ध्रुवोसिपरिधयस्त्रयाणामग्नेः संभाराग्गुल्गुल्वादयः ॥ १९ ॥ युञ्जतेश्यावाश्वः सावित्रीं जगतीम्। इदंविष्णुर्मेधातिथिर्वैष्णवीं गायत्रीमिरावतीवसिष्ठस्त्रिष्टुभं देवश्रुतावक्षधुरौप्राचीस्वंगोष्ठमत्रहविर्द्धानेविष्णोर्नुतिस्रो वैष्णव्यस्त्रिष्टुभऽआद्ये द्वे यजुरंते विष्णोर्नुप्प्रदीर्घतमाऔतथ्यो विष्णो-

१ भद्रोमेमित्रस्या.

सं: ७२

रराटंपंच वैष्णवान्याददेऽभ्रिरिदमहꣳरक्षोघ्नं बृहन्नौपरवाणीदमहं पंच लिंगोक्तानि स्वराडस्यौ पर्वाणि चत्वारि रक्षोहणोवः सप्त वैष्णवानि यवोसि यवोदिवेत्वौदुंबरी शुंधंतां पित्र्ये उद्दिवं पंचानामौदुंबरी घृतेनद्यावापृथिव्यामिंद्रस्यैंद्रं परित्वा मधुच्छंदाऽअनिरुक्तामैंद्रीमनुष्टुभमिंद्रस्यैंद्राणि त्रीणि चतुर्थं वैश्वदेवम् ॥ २० ॥ विभूरस्यष्टानां धिष्ण्या अग्नयः सम्राडाहवनीयः परिषद्योबहिष्पवमानदेशोनभोसि चात्वालः मृष्टोसि शामित्रःऋतधामौदुंबरीसमुद्रोसि ब्रह्मासनम् ज्योतिरसि शालाद्वार्योहिरसिप्राजहितो वागसिसदऋतस्य द्वार्येअध्वनाꣳसूर्योमित्रस्यर्त्विजोग्नयो धिष्ण्याः ॥ २१ ॥ ज्योतिरसि वैश्वदेवं त्वꣳसोमक्रतुर्भार्गवः सौमीं गायत्रीमनवसानां जुषाणो अग्नुदेवत्यैकपदाविराड्यजुरंताऽग्नेनयागस्त्यऽआग्नेयीं त्रिष्टुभमयन्नस्त्रिष्टुब्यजुरंताग्नेयी उरुविष्णोवैष्णव्यनुष्टुब्यजुरंता देवसवितः सावित्रमेतत्त्वꣳसौम्यꣳस्वाहा निर्लिंगोक्तदेवतामग्नेव्रतपाऽआग्नेयमत्यन्यान्वनस्पतिरोषधेकुशतरुणꣳस्वधितेपरशुर्द्यामातस्त्वंवनस्पतिः ॥ २२ ॥ इति० संहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ १९४ ॥
अग्रेणीः शकलं । देवस्त्वायूपः सुपिप्पलाभ्यश्च । वालंद्यामग्रेणयूपो याते दीर्घतमायूपदेवत्यां

त्रिष्टुभं ब्रह्मवनि ब्रह्मद᳡इह यूपदेवत्ये विष्णोः कर्माणि द्वे मेधातिथिर्वैष्णव्यौ गायत्र्यौ परिवीर्यूपो-
दिवस्वरुरेषते यूपऽउपावीस्तृणमुपदेवां लिंगोक्तमृतस्यत्वा पशुरग्नीषोमाभ्यां लिंगोक्तमद्भ्योपां
पशुरापोदेवीरापᳲसंते पशुर्घृतेन स्वरुशासौरेवतीवाग्वर्षोतृण᳚ स्वाहादेवे ॥ २३ ॥ माहिर्भूरज्जुर्न-
मस्ते यज्ञोदेवीरापोर्द्धमापमर्द्धमाशीर्वाचंते मनस्तेपशुः शंलिंगोक्तमोषधे तृण᳚ स्वधितेसीरक्षसां
लिंगोक्तं निरस्तमिदमह᳡रक्षोहणीघृतेनद्यावापृथिव्यंवायोवायव्यमग्निराज्यस्याग्नेय᳚ स्वाहाकृतेवपा-
श्रपण्याविदमापआपीमहापंक्तिरुयवसानापावमानश्चांत्यःपादःसंते हृदय᳡रेडासिवसाप्रयुतं लिंगोक्तं
घृतं वैश्वदेवं दिशः पंचादिश्यान्यैंद्रः प्राणः पश्वंगः प्राणदानं लिंगोक्तं देवत्वाष्ट्री त्रिष्टुप् ॥ २४ ॥
समुद्रंलिंगोक्तानि द्वादशादिवंते स्वरुर्मापोहृदयशूलं धाम्नो धाम्नोवारुणं यदाहुर्वारुणी गायत्र्यनव-
साना सुमित्रियानऽआप᳡हविष्मतीलिङ्गोक्तदेवतानुष्टुवग्नेर्वैश्वत्वार्यापाद्व्यमूरार्षी गायत्रीं मेधाति-
थिर्हृदेत्वा सौम्यनुष्टुप् सोमराजन्त्सौम्ये श‍ृणोतु लिंगोक्तदेवतात्रिष्टुब्देवीरापऽआपीपंक्तिः कार्षि-
राज्यमनुष्टुप्समुद्रस्य समापऽआपो यमग्नेमधुच्छंदाऽआग्नेयीं गायत्रीमाददेग्रावानिग्राभ्याआपमि-

न्द्रायत्वा पञ्चसौम्यानि यत्तेसौमी विपरीता बृहती श्वात्राःपथ्याबृहती माभेः सौम्यमर्द्धंद्यावा-
पृथिव्यमर्द्धंप्रागपाक्सौम्युष्णिक् त्वमंगगोतमऽऐन्द्रीं पथ्याबृहतीम् ॥ २५ ॥ इति० संहितायां
षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ वाचस्पतयेप्राणदेवत्याविराट् मधुमतीर्लिङ्गोक्तं यत्ते सौम्यꣳस्वाहोरुयजुषी-
लिङ्गोक्ते स्वाङ्कृतोस्युपाꣳशुर्देवेभ्यस्त्वादेवं देवाꣳशोलिङ्गोक्तमाभिचारिकं प्राणायाग्रहोव्याना-
यउपाꣳशुसवनऽउपयामगृहीतोस्यंतरैन्द्रमन्तस्ते मघवदेवत्यात्रिष्टुबुदानायग्रहः आवायो वसिष्ठो-
वायव्यां त्रिष्टुभमिन्द्रवायू मधुच्छन्दा ऐन्द्रवायवींगायत्रीमयंवागृत्समदोमैत्रावरुणीꣳरायावयं
त्रसदस्युस्त्रिष्टुभं यावां मेधातिथिराश्विनीं गायत्रीं तंप्रत्नथावत्सारः काश्यपोवैश्वदेवीं जगतीम-
च्छिन्नस्यसौम्यꣳसा प्रथमैन्द्रीत्रिष्टुप्तृपंत्वयाडग्नीलिङ्गोक्ते ॥ २६ ॥ अयं वेनोवेनस्य त्रिष्टुप् सोम-
स्तुतिरधिदैवतमधियज्ञं च मनोनत्रिष्टुप्सोमस्तुतिरधियज्ञानुवादिन्यपमृष्टः शंडोपमृष्टोमर्कऽ-
आभिचारिके देवास्त्वा शुक्रामंथिनावनाधृष्टासिदक्षिणोत्तरवेदिश्रोण्यौसुवीरः सुप्रजाः शुक्रामंथिनौ ॥ १९५ ।
निरस्तोद्वे आभिचारिके शुक्रस्य मंथिनः शकलं येदेवासः परुच्छेपोवैश्वदेवीं त्रिष्टुभमाग्रयणोसि-

लिङ्गोक्तदेवतम् ॥ २७ ॥ सोमः पवते वैश्वदेवमिन्द्रायत्वा पञ्च लिङ्गोक्तानि । मूर्द्धानं भरद्वाजो वैश्वानरीं त्रिष्टुभं ध्रुवोसिध्रुवोध्रुवं ध्रुवेण बृहती पूर्वोर्द्धचौंध्रौवउत्तरऽऐन्द्रोयस्ते देवश्रवाः सौमीं त्रिष्टुभं यजुरंतान्देवानां चात्वालदैवतं प्राणायमे लिंगोक्तदेवतान्येकादश कोसिप्राजापत्यो-ष्णिग्वर्द्धमानामधवेत्वा लिङ्गोक्तदेवतानि त्रयोदश ॥ २८ ॥ इंद्राग्नी विश्वामित्रऽऐन्द्राग्नीं गाय-त्रींमाघत्रिशोकऽआग्न्येंद्रीमोमासोमधुच्छंदा वैश्वदेवीं विश्वेदेवासो गृत्समदऽइंद्रमरुत्वश्चतस्रो-विश्वामित्रऽऐन्द्रामारुतीस्त्रिष्टुभोमरुतांत्वायजुर्मरुत्वतीयंमहाँ२ऽइंद्रोभरद्वाजोमाहेंद्रीत्रिष्टुभं षऽ-ओजसा वत्सोगायत्री मुदुत्यंप्रस्कण्वः सौरीं गायत्रीं चित्रं कुत्सऽआंगिरसस्त्रिष्टुभꣳरूपेण वोद-क्षिणाश्चतुर्णां ब्राह्मणमद्य लिङ्गोक्तदेवतान्यष्टौ ॥ २९ ॥ इति० संहितायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ विष्णोवैष्णवं कदाचनादित्यदेवत्येबृहत्यौ यज्ञोदेवानां कुत्सस्त्रिष्टुभं विवस्वन्यजुः श्रदस्मै जगत्या-शीर्वाममद्य भरद्वाजोबार्हस्पत्यः सावित्रींत्रिष्टुभꣳसावित्रोसिसावित्रꣳसुशर्मासि वैश्वदेवं बृहस्पति-सुतस्य लिंगोक्तमहंप्रजापतिरूपेणाऽत्मादेवतात्रिष्टुबग्ना३ऽइपत्नीवन्नाग्नेयं प्रजापतिः प्राजापत्यꣳहरि-

रस्यूक्सामेहर्योर्यस्तोलिङ्गोक्तेदेवक्तस्याऽग्नेयानि षट् ॥ ३० ॥ समिन्द्राग्निर्वैश्वदेवीं त्रिष्टुभं धातालिं-
गोक्तबहुदेवत्यासुगावोदेवीयाँ२ऽआवहोवयमाग्नेऽयौयज्ञायज्ञमेषतेलिंगोक्तेयजुषीउरुᳵहिशुनःशेपो-
वारुणींत्रिष्टुभं नमोवारुणमग्नेरनीकमाग्नेयी त्रिष्टुप् समुद्रेते सौमी विराड्देवीरापःपंक्तिर्बृहती वा
पूर्वोर्द्धर्चेऽआपऽउत्तरःसौम्योदेवानामाग्नेयमेजतुत्र्यवसानामहापंक्तिर्यस्यैते वशापुरुदस्मोगर्भोमरुतो-
यस्य गोतमोमारुतीं गायत्रीं महीद्यौर्मेधातिथिर्द्यावापृथिव्यामित्यग्निष्टोमः ॥ ३१ ॥ अथषोड-
श्यातिष्ठगोतमऽऐन्द्रीमनुष्टुभं । युक्ष्वाहि मधुच्छंदाः । इंद्रमिद्गोतमः । यस्मान्नैंद्री त्रिष्टुप्परब्रह्म-
रूपेण षोडशिनस्तुतिरिंद्रश्चैंद्रावारुणीषोडशिदेवत्यावायजुरंताग्नेपवस्व वैखानसऽआग्नेयीं गायत्री-
मुत्तिष्ठन्कुरुस्तुतिरैन्द्रीमदृश्रं प्रस्कण्वः सौरीं अतिस्रोपियजुरन्ताः उदुत्यं देवानामार्षमाजिघ्रेडे-
कौसुरुबिंदुर्गव्ये महापंक्तिःप्रस्तारपंक्तिः विनःशासोभारद्वाजऽऐन्द्रीमनुष्टुभं वाचस्पतिं वैश्वकर्मणीं ॥ १९६ ॥
त्रिष्टुभं विश्वकर्मन्नैंद्रीवैश्वकर्मण्यग्नयेत्वा देवार्षाण्यदाभ्यदेवत्यानिग्रेशीनांत्वा सौम्यानि ॥ ३२ ॥
सत्रोत्थानं देवानामार्षमिहरतिः पशुदैवतमुपसृजन्नुष्णिगाग्नेयी सत्रस्य बृहती यजमानानामात्म-

स्तुतिर्युवंतंपरुच्छेपऽऐंद्रीमत्यष्टिंत्र्यवसानामाद्योर्द्धर्चेऽऐंद्रापार्वतः परमेष्ठीनैमित्तिकान्याध्याद्वसिष्ठ-
स्यार्षं लिंगोक्तदेवतानि चतुस्त्रिꣳशद्द्वयोर्वैष्णववारुणीं त्रिष्टुब्देवान्दिवमाशीर्लिंगोक्तदेवताश्चतुस्त्रिꣳ-
शद् वर्मदेवत्यापंक्तिस्त्रिष्टुब्वायज्ञस्य यज्ञदेवत्या त्रिष्टुबापवस्व सौमीं गायत्रीं नैध्रुविः कश्यपः ॥ ३३ ॥
इति० संहितायां अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ अथ वाजपेयोबृहस्पतेरार्षम् इंद्रस्य च देवसवितःसावित्री
त्रिष्टुप् ध्रुवसदमैंद्राणित्रीण्यपाꣳरसदेवत्यानुष्टुब्महालिंगोक्तदेवतानुष्टुप्संपृचौ यजुषीन्द्रस्य रथोवाः
जस्य पार्थिव्यतिजगत्यंत्यःपादःसावित्रोऽप्स्वन्तरश्वदेवत्यानवसानापुरऽउष्णिग्वातोवातिस्त्रोश्वस्तु-
तयऽउष्णिक्त्रिष्टुब्जगत्योवाजिनोश्वाःदेवस्याहं लिंगोक्तानि वाजिनोश्वाऽएषस्य द्वे दधिक्रावावाम-
देव्योश्वदेवत्ये जगत्यौ शन्नोवसिष्ठोविराजंतेनोनाभानेदिष्टोजगतीं वाजेवाजे वसिष्ठस्त्रिष्टुभमामा-
प्राजापत्यांवाजिनोश्वाः॥३४॥ आपयऽआयुर्यज्ञेनप्राजापत्यानि प्रजापतेः स्वरमृतायजमानोस्मेदिशो-
नमः पृथिवीयमासंदीयंतासुन्वन्वाजस्य प्राजापत्यं तृचं त्रैष्टुभꣳसोमं तृचंतापसऽआद्या वैश्वदेव्य-
निरुक्तानुष्टुब्द्वितीया लिंगोक्तदेवता तृतीयाग्नेयीप्रनोलिंगोक्ता गायत्री सरस्वत्यैसुन्वन्नग्निःसप्तदश

लिंगोक्तदेवतानि ॥ ३५॥ अथ राजसूयोवरुणस्यार्षम् एषते पार्थिवमग्निनेत्रेभ्यो देवार्षाण्याध्याया-
द्दशाद्यानि दैवान्यग्नेसहस्व देवश्रवादेववातश्च भारतावाग्नेयीमनुष्टुभमुपाᳬशोस्त्रीणि रक्षोघ्नानि
सविताद्वेषजमानः ॥ ३६ ॥ इति० संहितायां नवमोऽध्यायः ॥९॥ अपोदेवाऽआपीत्रिष्टुप् वृष्णऽऊर्मि-
र्लिङ्गोक्तानि मधुमतीरनाधृष्टाआपेसोमस्य चर्माग्नये लिंगोक्तान्यनिभृष्टमापᳪसधमादोवारुणीत्रिष्टुप्
क्षत्रस्य चतुर्णांतार्प्यपांड्वाधीवासोष्णीषाणींद्रस्यधनुर्म्मित्रस्य बाहूत्वयायंधनुर्द्दवाबाणामिषवऽआविः
प्राजापत्यंपराणि लिंगोक्तानि ॥ ३७ ॥ अवेष्टामृत्युनाशनं प्राचीं पंचानां यजमानःप्रत्यस्तमासुरं
मृत्योरोजोसिरुक्मोहिरण्यरूपौ मैत्रावरुणीत्रिष्टुब्यजुरन्तासोमस्यसुन्वन्प्रपर्वतस्यापीत्रिष्टुब्विष्णो-
स्त्रीणिलिंगोक्तानि सुन्वन्प्रजापतेन प्राजापत्यात्रिष्टुब्यजुर्मध्याअयममुष्यजूरुद्रयद्रौद्रम् ॥ ३८ ॥
इंद्रस्यलिंगोक्तानिमाते संवरणः प्राजापत्यऽऐंद्रींत्रिष्टुभमग्नये लिंगोक्तानि पृथिविमातर्भूमिर्हᳪ-
सोवामदेवः सौरीᳬसप्रपंचपरब्रह्माभिधायिनीमतिजगतीमियच्छतमानावृर्गसिशाखेन्द्रस्य बाहूस्यो-
नास्यासंदीक्षत्रस्याधीवासᳬस्योनाᳬसुन्वन्निषसाद शुनःशेपोवारुणीं गायत्रीमभिभूरस्यक्षायज

॥ १९७ ॥

मानोवाब्रह्मँस्त्वमामंत्रणानि पंच लिंगोक्तानींद्रस्य स्फ्योग्निः पृथुराग्नेयꣳस्वाहाकृता अक्षाः सवित्रालिंगोक्तदैवतम् ॥ ३९ ॥ अथ चरकसौत्रामण्याश्विनोरार्षम् अश्विभ्यां त्रीणि लिंगोक्तानि वायुः सौमी गायत्री कुविदृचꣳसुकीर्तिः काक्षीवतऽआद्या सौम्यनिरुक्ता त्रिष्टुब्युवमनुष्टुप्पुत्र-मिवत्रिष्टुबश्विसरस्वतींद्रदेवत्येअश्विसरस्वतींद्रदेवत्ये ॥ ४० ॥ इति० संहितायां दशमोऽध्यायः ॥१०॥ इतिसर्वानुक्रमणिकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ अथाग्निंप्रजापतिरपश्यत् ॥ साध्यावापश्यन्त्सोग्निः-पंचचितिकः प्रथमाचितिः ॥ प्रजापतेर्द्वितीयादेवानांतृतीयेंद्राग्न्योर्विश्वकर्मणश्चतुर्थ्यर्षीणां पंचमी परमेष्ठिनोऽथ प्रतिकर्मदर्शिनो युञ्जानोष्टौसावित्राणिसवितापश्यदाद्यातृतीयाचानुष्टुप्चतुर्थी-षष्ठ्यौ जगत्यौ द्वितीयागायत्रीपंचमीत्रिष्टुबिमंनोयजुरंतागायत्र्यनवसानाऽआददेभ्रिर्हस्तेनुष्टुब्य-जुरंता ॥ १ ॥ प्रतूर्त्तनाभानेदिष्टऽआश्वीमास्तारपंक्तिर्युंजाथां कुश्रिर्गार्दभीं गायत्रींयोगेयोगेशुनःशेप आजींप्रतूर्वंस्त्रिष्टुब्विराड्रूपायजुर्गर्भोरुयजुःपृथिव्यास्त्रीण्याग्नेयान्यन्वग्निराग्नेयीं त्रिभष्टुं पुरोधसऽआ-गत्य मयोभुवऽआश्वीमनुष्टुभमाक्रम्यानुष्टुप् द्यौस्तेबृहत्युत्क्रामविराडुदक्रमीत्रिष्टुबात्वाह्वे गृत्सम-

द्आग्नेय्यौपरिसोमकोगायत्रीं परित्वापायुरनुष्टभंत्वामग्नेगृत्समदोजगतीम् ॥ २ ॥ पृथिव्याऽआ-
ग्नेयं। अपांपुष्करपर्ण्णꣳस्वराट्पंक्तिःशर्मद्वेऽअनुष्टुभौकृष्णाजिनपुष्करपर्ण्णे पुरीष्योग्निस्त्वामग्नेतृचं-
भारद्वाजऽआग्नेयं गायत्रꣳसीदहोतर्देवश्रवादेववातश्च त्रिष्टुभं निहोतागृत्समदःसꣳसीदस्वप्रस्कण्वो-
बृहतीम् ॥ ३ ॥ अपोदेवीः सिंधुद्वीपऽआपीन्यंकुसारिणीꣳ संतेत्रिष्टुप्पार्थिवोर्द्धोवायव्योर्द्धः
सुजातोनुष्टुबाग्नेयीऽउदुतिष्ठविश्वमनाः पथ्याबृहतीमूर्द्धःकण्वऽउपरिष्टाद्बृहतीꣳसजातस्त्रितस्त्रिष्टुभ-
ꣳस्थिरोरासभेय्यनुष्टुबुष्णिग्वाशिवोभवाजीपथ्या बृहती प्रैतुलिंगोक्तामहापंक्तिर्व्यवसानाग्नेगायत्र्ये-
कपदाग्नेय्यातमग्निमाग्नेये ओषधयस्त्रिष्टुबनुष्टुभावोषधिदेवत्येअव्यस्यन्नाग्नेयोर्द्धर्चेविपाजसोत्कील:-
कात्यआग्नेयीं त्रिष्टुभम् ॥ ४ ॥ आपोह्यापꣳसिंधुद्वीपस्तृचंगायत्रंमित्रउपरिष्टाद्बृहतीमैत्रीरुद्रा अनुष्टुब्-
रौद्रीसꣳसृष्टां द्वे सिनीवालीदेवत्येउखामादित्यामखस्य मृत्पिंडोवसवस्त्वा लिंगोक्तानि सर्वत्रादित्यै- ॥ १९८ ॥
रास्नादितिरौषंकृत्वायादित्योष्णिगदितिरावटंदेवानां पंचौखानि मित्रस्यविश्वामित्रोमैत्रीं देवस्त्वा

१ गायत्रीं.

सावित्री बृहत्युत्थायपूर्वोर्द्ध्वर्चऔषऽउत्तरोमैत्रः ॥ ५ ॥ आकूति लिंगोक्तान्यौद्ग्रभणानि मास्वौख्यौ-
गायत्री त्रिष्टुभावग्निश्च पादाआग्नेयोद्वन्नः सोमाहुतिराग्नेयीं गायत्रीं परस्याविरूपऽआंगिरसः
परमास्याऽआरुणिरनुष्टुभं यदग्नेद्वेजमदग्निःअहरहर्नाभानेदिष्ठस्त्रिष्टुभौ याःसेनाऽअनुष्टुभः सर्वाऽ-
आग्नेय्योंत्योपरिष्टाद्बृहती ॥ ६ ॥ इति० संहितायां एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ दृशानोवत्सप्री
त्रिष्टुभऽरौक्मींन्नक्तोषासा कुत्सऽआग्नेयीं विश्वाश्यावाश्वःसावित्रीं जगतीꣳसुपर्णः कृतिश्चतुर-
वसानागारुत्मती विषघ्नी विष्णोर्लिंगोक्तान्यक्रंदद्वत्सप्रीराग्नेयीं त्रिष्टुभमग्नऽऊर्ध्वबृहत्यग्ने महाबृहती
पुनर्गायत्र्यावात्वाध्रुवोऽनुष्टुभमुदुत्तमऽशुनःशेपोवारुणींत्रिष्टुभमग्रेत्रितऽआग्नेयीꣳहऽसऽउक्ताजग-
तीह यजुरन्तांतेबृहद्यजुःसीदत्वमाग्नेयीं त्रिष्टुभमंतरग्नेनुष्टुभौ ॥ ७ ॥ दिवस्पर्याग्नेयंत्रैष्टुभंद्वादशर्चं
वत्सप्रीर्भालंदनः समिधाग्निं विरूपाक्षऽआंगिरसऽआग्नेयं गायत्रीमुदुत्वातापसोनुष्टुभं प्रेदनुष्टुप्प्र-
प्रायमग्नेयीं वसिष्टस्य त्रिष्टुभमापोदेवीराप्यप्स्वग्ने विरूपऽआग्नेयींगायत्रींगर्भोऽअसितिस्त्रोऽनुष्टुभो-
वोधामे दीर्घतमास्त्रिष्टुभऽसवोधिसोमाहुतिराग्नेयीं यजुरंतां गायत्रीं यजुर्वैश्वकर्म्मणं पुनस्त्वा-

त्रिष्टुबाग्नेयी ॥ ८ ॥ अपेतलिंगोक्तबहुदेवत्यासंज्ञानमूषदैवत्यमग्नेः सिकताश्रितः परिश्रितोयद्दसः
पंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टुभं विश्वामित्रश्चतुर्थ्यनुष्टुप्अयंतेनुष्टुप्त्विदेष्टकेलोकंलिंगोक्तानुष्टुप्ताऽअस्यापींद्रि-
यमेभ्यऽऐंद्रऽइंद्रजेतामाधुच्छंदसऐंद्री ॐसमितंचतस्रोह्यग्निदेवत्याउष्णिगुपरिष्टाद्बृहत्युष्णिक्पंक्तयो-
मातेवो खास्तुतिस्त्रिष्टुप् ॥९॥ असुन्वंतं नैर्ऋतं तृचं त्रैष्टुभं यतेयजमानदेवत्यानमोविभूतिदेवत्येकपदा
निवेशनऽआग्नेयीं त्रिष्टुभं विश्वावसुर्देवगंधर्वः सीराद्वे सीरदेवत्येबुधः सौम्योगायत्री त्रिष्टुभौशुनंच-
तस्रः सीतादेवत्याः कुमारहरितोद्वे त्रिष्टुभौ तृतीयापंक्तिश्चतुर्थ्यनुष्टुब्विमुच्यध्वमानडुहीगायत्री
सजूर्लिंगोक्तदैवतम् ॥ १० ॥ याऽओषधीःसप्तविंशतिरनुष्टुभऽओषधिस्तुतिमाथर्वणोभिषक्मुंचंतु-
बंधुर्द्वादशानारभ्याधीताःमामाहिरण्यगर्भः कार्यींत्रिष्टुभमभ्यावर्त्तस्वोष्णिगाग्नेयी अग्नेयद्गायत्रीयं
त्रिष्टुबग्नेतवपावकोग्निराग्नेयं षडृचंप्रथमेविष्टारपंक्तिस्तिस्रःसतोबृहत्यऽउपरिष्टाज्ज्योतिः षष्ठ्याप्याय- ॥ १९९ ॥
स्वगोतमः सौम्योगायत्री त्रिष्टुबुष्णिहः आतेवत्सारस्तुभ्यंताद्वेविरूपस्तिस्रो गायत्र्यऽआग्नेय्यः ॥११॥
इति० संहितायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ मयिककुबाग्नेयीब्रह्मादित्यदेवत्यात्रिष्टुप्हिरण्यगर्भः

कार्यीत्रिष्टुभन्द्रप्सोदेवश्रवाऽआदित्योनमोस्तुसार्प्यंतृचमानुष्टुभंकृणुष्वपंचप्रतिसराराक्षोघ्नादेवाना-
मार्षꣳसर्वास्त्रिष्टुभऽआग्नेयीर्वामदेवश्चापश्यदग्नेष्ट्वायजुराग्नेयमिंद्रस्यैंद्रंभुवस्त्रिशिराऽआग्नेयींत्रिष्टुभम्
॥ १२ ॥ ध्रुवास्यूर्ध्वबृहतीप्रजापतिरनुष्टुप्भूरसिप्रस्तारपंक्तिरासाꣳस्वयमातृणादेवताविश्वस्माइत्ये-
तस्य च यजुषः कांडात्कांडादानुष्टुभंद्व्यृचमग्निनादृष्टंदूर्वेष्टकादैवतं यास्तेऽआग्नेयं द्व्यृचमानुष्टुभमिन्द्रा-
ग्निभ्यां दृष्टं विराडयंलोकःस्वराडसौलोकः प्रजापतिष्ट्वाविश्वज्योतिषं मधुश्चर्तुदेवतमषाढासिसविता-
पश्यद्देवावापश्यन्निष्टकादैवतम् ॥ १३ ॥ मधुवातावैश्वदेवंतृचंगायत्रंगोतमोपांगंभन्पङ्क्तिस्त्रीन्त्समुद्रां-
स्त्रिष्टुप्कौम्यं द्व्यृचं ध्रुवासित्रिष्टुविषेबृहत्यौरवंद्व्यृचमग्नेयुक्ष्वाग्नेयंद्व्यृचं गायत्रमाद्यायां भरद्वाजोद्विती-
यस्यां विरूपः सम्यक्त्रिष्टुब्लिंगोक्तदेवताऋचेत्वाबृहत्याग्निर्ज्योतिषोष्णिगादित्यंगर्भं पंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टु-
भमिमंमापंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टुभमेवद्वेद्वेचांतेयजुषीत्वंयविष्ठोशनाः काव्यआग्नेयीमनिरुक्तांगायत्रीमपां-
त्वाविꣳशातिरैष्टकान्ययंपुरःपंचाशत्प्राणभृद्देवत्यानि लोकंताऽइंद्रं तिस्रः प्रतीकोक्ताः एवꣳसर्वत्र
॥ १४ ॥ इति० संहितायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ अथ द्वितीया चितिः ॥ ध्रुवक्षितिः पंचाश्वि-

न्यस्तासां प्रथमाविराट्ब्रतस्त्रस्त्रिष्टुभो यजुरंताः शुक्रश्चर्तव्यऽसजूःपंच विश्वेषां देवानामार्षं ता एव देवताः प्राणं मे पंच वायव्यान्यपः पंचायानि मूर्द्धावय एकोनविंशतिर्लिंगोक्तदैवतानि ॥ १५ ॥ अथतृतीयेंद्राग्नीअनुष्टुप् पूर्वार्द्धर्चऐंद्राग्नऽउत्तरः स्वयमातृणादैवतोविश्वकर्मावायव्यऽराज्ञ्यसि पंचदिग्दैवत्यानिविश्वकर्मावायव्यं नभश्चैषश्चर्तव्येआयुर्मे दश लिंगोक्तदैवतानि माच्छंदश्चषट्त्रिंशन्मूर्द्धानुष्टुब्यंत्रीयरोष्णिक्चतुर्दशयजूꣳषि प्राणदैवत्यानि ॥ १६ ॥ अथचतुर्थ्याशुरष्टादशाग्नेर्दशैकया सप्तदश सर्वाणि लिंगोक्तदैवतानि सहश्चर्तव्यम् ॥ १७ ॥ इति० संहितायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अथ पंचमी अग्नेजातानाग्नेरुषौत्रिष्टुभौषोडशीचतुश्चत्वारिंशल्लिंगोक्ते अग्नेस्त्रिष्टुप्एवश्चत्वारिंशद्रश्मिनैकोत्रिंशद्राज्ञ्यसि पंचायंपुरः पंचैतानि सर्वाणि लिंगोक्तदैवतानि ॥१८॥ अग्निर्मूर्द्धाग्नेयोनुवाकः प्रथमस्तृचोगायत्रोद्वितीयस्त्रैष्टुभोभुवंस्तृतीयोजागतोऽयमिहचतुर्थआनुष्टुभः सखायःसं पंचमःप्रगाथएनावस्तत्रपूर्वा बृहती सतोबृहत्युत्तरातााभ्यां तिस्रोबृहत्यः संपादिताः षष्ठऔष्णिहोग्नेवाजस्य गोतमःसप्तमः पुनः ककुभः प्रगाथोभद्रोनस्तत्रपूर्वाककुप्सतोबृहत्युत्तरातााभ्यां तिस्रः ककुभः संपादिता- ॥२००॥

अष्टमः पांक्तोग्निंतंपदपांक्तोनवमोग्नेतमग्निꣳहोतारमतिछंदाख्यवसानाग्नेत्वंद्वैपदस्तृचः ॥ १९ ॥ अय-
मग्निर्विरूपोबोधिबुधगविष्टिरोजनस्यसुतम्भरः सखाय इषःसꣳसमित्संवननस्त्वांप्रस्कण्व एनावो
वसिष्ठोऽग्नेवाजस्यगोतमोभद्रोनः सौभरिरग्निं तं कुमारवृषौ येनाष्टावाग्नेय्यः षट्त्रिष्टुभो द्वे अनुष्टुभौ
तदश्वत्तैय्यंपरमेष्ठीसौरं प्रोथदश्वोवसिष्ठस्त्रिष्टुभमाग्नेयीमायोर्द्वेस्वयमातृणदैवत्ये सहस्रस्यपंचाग्नेयानि
॥ २० ॥ इति० संहितायां पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ रौद्रोऽध्यायः परमेष्ठिन आर्षं देवानां वा प्रजा-
पतेर्वाऽद्योनुवाकः षोडशर्चं एकरुद्रदेवत्यः प्रथमागायत्रीतिस्रोऽनुष्टुभस्तिस्रःपङ्क्तयः सप्तानुष्टुभोद्वे-
जगत्यौ मानोद्वेकुत्सः ॥ २१ ॥ अंत्यानुवाकेसप्तैकरुद्रस्तुतिः आद्योपरिष्टाद्बृहती द्वितीया जगती
कुत्सस्य तृतीयानुष्टुब्द्वे त्रिष्टुभौ द्वे अनुष्टुभावसंख्याता बहुरुद्रदेवत्यादशानुष्टुभोमंत्राऽअवतानसंज्ञ-
कास्ततोऽत्यानित्रीणियजूꣳषि बहुरुद्रदेवत्यानि प्रत्यवरोहसंज्ञकामंत्राः ॥२२॥ मध्ये सर्वाणि यजूꣳ-
षिहिरण्यबाहवइति तिस्रोऽशीतयोरुद्राणां तेषामुभयतोनमस्कारा अन्येन्यतरतोनमस्कारा अपरे-
जातानामरुद्राः सभाभ्यइत्यादयो नमोवःकिरिकेभ्यइत्यग्निवायुसूर्यहृदयभूताः पंचव्याहृतयोबहु-

रुद्रदेवत्याः ॥ २३ ॥ इति० संहितायां षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ अश्मन्मारुतमश्मँस्ते इमामरुया-
शीरुयंद्विष्मऽआभिचारिकामिमामऽआग्नेयमृतवोबृहतीपंक्तिर्वा समुद्रस्य द्वे गायत्र्यावुपज्मं जगती
त्रिष्टुब्वाऽपामिदं बृहत्यग्नेपावकवसूयवः सनोमेधातिथिःपरेतेआग्नेय्यौ गायत्र्यौ पावकया जगतीं
भरद्वाजो नमस्ते बृहतीमाग्नेयीमृषिसुता लोपामुद्रा ॥ २४ ॥ नृषदे पंचाग्नेयानि ये देवा जगत्यौ
प्राणदेवत्ये प्राणदा बृहतीपंक्तिर्वाऽऽग्नेय्याग्निस्तिग्मेनाग्नेयीं गायत्रीं भरद्वाजोयऽइमा वैश्वकर्म्मणी-
स्त्रिष्टुभोविश्वकर्माभौवनः ॥२५॥ आशुरैन्द्रीद्वादश त्रिष्टुभोऽप्रतिरथोवस्त्वष्टानुष्टुब्विषुदेवत्याप्रेतयोध्द्र्-
न्त्स्तौत्यनुष्टुवसौयामारुतीत्रिष्टुब्यत्रलिंगोक्तदेवता पंक्तिर्मर्म्माणि लिंगोक्तैवात्रिष्टुबुदेनंतिस्रोनुष्टुभ-
ऽआद्याग्नेयीद्वितीयैंद्री तृतीया लिंगोक्तदेवता पंचादिशः पंचयज्ञाग्निसाधनवादिन्यऽआद्येद्वे त्रिष्टुभौ
तृतीया पंक्तिर्बृहती वा चतुर्थीबृहत्येवान्त्यात्रिष्टुब्विमानो द्वे आदित्यदेवत्येऽआद्या विश्वावसोर्द्वितीया-
प्रतिरथस्यदेवहूर्विधृतिरनुष्टुब्यज्ञदेवत्या वाजस्यैंद्र्यनुष्टुबुद्ग्राभमैंद्राग्न्यनुष्टुबेव ॥२६॥ क्रमध्वंपंचाग्नेय्य-
ऽआद्यानुष्टुप्ततस्त्रिष्टुप्ततोबृहतीपिपीलिकमध्या ततोनुष्टुप्त्रिष्टुबंत्या अग्नेसहस्राक्षविराडाग्नेयीसुप- ॥२०१॥

ण्णोद्वेपंक्तित्रिष्टुभौताॐसवितुःसावित्रीं त्रिष्टुभं पुरस्ताज्ज्योतिषंकण्वोददर्श विधेमाग्नेयीं गृत्समदस्त्रि-
ष्टुभमस्यास्त्रिस्थानाग्निर्देवता प्रेद्धोविराडाग्नेयी वसिष्ठस्य चित्तिं वैश्वकर्मण्यतिजगती सप्तत्ऽआग्नेयी
त्रिष्टुप्सप्तऽऋषीणाम् ॥ २७ ॥ शुक्रज्योतिः षण्मारुत्यऽआद्या चतुर्थीचोष्णिग्द्वितीयातृतीयाचगा-
यत्री पंचमीजगती षष्ठीगायत्र्युष्णिग्वाइन्द्रंदैवीर्मारुतमिमंत्रयोदशर्च्चऽआग्नेयस्त्रैष्टुभोऽनुवाको यज्ञ-
स्तुतिर्घृतस्तुतिर्वावसोर्द्धाराभिवादिनी वा घृतंमिमिक्षेगृत्समदः समुद्राद्वामदेवश्चत्वारिशृङ्गायज्ञ-
पुरुषदेवत्यऽऋषभोमंत्रः ॥ २८ ॥ इति० संहितायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ वाजश्चदेवानामार्षम्
एतैर्यजुर्भिर्यजमानोग्नेः कामान्याचते वाजप्रसवीयꣳसप्तर्चं विश्वेत्रैष्टुभं वैश्वदेवं लुशोधानाकः
वाजोनस्तिस्रोन्नदेवत्या आद्यानुष्टुब्द्वे त्रिष्टुभौ संमाविराजावाग्नेय्यौ सरस्वत्यै लिंगोक्तदैवतम् ॥ २९ ॥
ऋताषाड्गन्धर्वाप्सरसः सनः प्राजापत्या प्रस्तारपंक्तिः समुद्रोसि वायव्यानि त्रीणि रुचमाग्नेय्यनु-
ष्टुप्त्वा वारुणीं त्रिष्टुभꣳशुनःशेपः स्वर्णाग्नेयानि पंचाग्निंसुनज्म्याग्नेय्यस्तिस्रऽआद्येद्वे त्रिष्टुभौ पंक्ति-
स्तृतीयादिवोद्वेआग्नेय्यौ परौष्णिङ्महापदपंक्तीऽइष्टोयज्ञोद्यृचं यजमानाग्निदैवत्यं गालवऽआद्योष्णि-

ग्द्वितीयागायत्री ॥ ३० ॥ यदाकूतादष्टर्चमाग्नेयम् विश्वकर्म्मणस्तृतीया दैवीवाग्याजगती तिस्रस्त्रि-
ष्टुभश्चतस्रोनुष्टुभोग्निरस्म्यश्यद्वैतवादिनीं त्रिष्टुभं देवश्रवादेववातश्च भारतावृचोयजुर्षेअग्नेयोनुष्टुवा-
ग्नेयी ॥ ३१ ॥ वार्त्रहत्याय सप्तर्चमिन्द्रोऽपश्यत् । आद्ये द्वे वार्त्रघ्न्यौगायत्रीत्रिष्टुभौ विश्वामित्रस्य
चविनोऽनुष्टुप्मृगोनत्रिष्टुप्प्रथमाᳫंशासोभारद्वाजोद्वितीयांजयऽऐंद्रोद्वैवैश्वानर्यौगायत्रीत्रिष्टुभौ
पृष्ठोदिविकुत्सस्य चाश्यामद्वेत्रिष्टुभावाग्नेय्यौ कामवत्यावश्यामभरद्वाजस्य च वयंते कात्यस्योत्कीलस्य
च धामच्छदनुष्टुब्वैश्वदेवी ॥ ३२ ॥ इति० संहितायां अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ अथ सौत्रामणी
प्रजापतेरार्षम् अश्विनोः सरस्वत्याश्च स्वाद्वींत्वानुष्टुप्सुरासोमदेवत्या सोमोसि चत्वारि सौराणि परि-
तोभारद्वाजः सौमीं बृहतीं वायोस्तृचोगायत्रः सौम्यऽआभूतेर्ब्रह्मक्षत्रं त्रिष्टुप्सुरासोमदेवत्या नानाहि
जगती सुरासोमदेवत्या तेजोसि पयोदेवत्यान्योजोसि सुरादेवत्यानि याव्याग्रᳫंहैमवर्चैरनुष्टुब्विषूचि-
कास्तुतिर्यदापिपेषाग्नेयी बृहती सम्पृचस्थपयोग्रहाः विप्रचस्थ सुराग्रहाः देवायज्ञंब्राह्मणानुवाको विᳫं
शतिरनुष्टुभःसोमसंपत् ॥ ३३ ॥ सुरावंतंचतुर्ऋचंत्रैष्टुभं अश्विसरस्वतींद्रदेवत्यंपितृभ्यः सप्त पित्र्याणि

पुनन्तुमा नवर्च्चं पावमानमाद्येन्द्रे पित्र्येअनुष्टुभौ प्रजापतिस्तृतीयां वैखानसऽआग्नेयीं गायत्रीं चतुर्थीलिंगोक्तदेवतानुष्टुप्पंचम्याग्नेयीगायत्री षष्ठ्याग्नेयीब्राह्मी च गायत्री ब्राह्मस्तृतीयःपादःसौमी-सावित्र्यष्टमी नवमीत्रिष्टुब्वैश्वदेवी येसमानाऽअनुष्टुभौपित्र्याद्या द्वितीया यजमानाशीर्द्वेस्तृतीत्रिष्टुब्देवपानपितृपाणौपंथानौब्रवीतीदꣳहविस्त्र्यवसानाष्टिर्यजमानाशीः ॥ ३४ ॥ उदीरतांत्रयोदशर्च्चंपैत्र्यं त्रैष्टुभꣳशंखएकादशी तु जगत्याच्याजानुदशर्चोंनुवाकोनवपित्र्या दशम्यैंद्रीगायत्री तृतीया-चतुर्थीनवम्योऽनुष्टुभस्त्रिष्टुभऽइतराः सोमोराजाष्टर्चमश्विसरस्वतीन्द्राऽ अपश्यन्नद्यास्तिस्रोमहाबृहत्यऽउपान्त्याचचतुर्थ्यन्ते अतिजगत्यौ शेषेअतिशक्वर्यौत्र्यवसाने सीसेनतंत्रमश्विसरस्वतींद्रदेवत्याः षोडशजगत्यः ॥ ३५ ॥ इति० संहितायां एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ क्षत्रस्ययोनिर्द्विपदागायत्री-आसन्दीदेवताकामात्वाकृष्णाजिनं मृत्योरुक्मावश्विनोर्भैषज्येनलिंगोक्तदेवतानि त्रीणि कोसिप्राजापत्यागायत्री शिरोमेपंचर्चमिन्द्रशरीरावयवदेवताकं तृतीयागायत्र्यंत्यामहापंक्तिस्त्र्यवसानानुष्टु-

१ सप्तमी ।

भौंत्याः प्रतिक्षत्रे वैश्वदेवं त्रयादेवा दैवीपंक्तिस्त्र्यवसाना प्रथमाद्वितीयैर्वैश्वदेवमाशीर्लिंगं लोमान्य-
नुष्टुब्लिंगोक्तदेवता ॥ ३६ ॥ यद्देवास्तिस्रोऽग्निवायुसूर्यदेवत्याऽअनुष्टुभः कूष्माण्डीर्यद्ग्रामे लिंगोक्त-
देवतꣳसमुद्रेतेद्विपदा विराडापो द्रुपदादिवानुष्टुबाप्युद्वयꣳसौर्य्यनुष्टुप्प्रस्कण्वस्यापोऽअद्याग्नेयी
पंक्तिरेधोसिसमिद्देवत्ये यजुषी समाववर्त्यनिरुक्तागायत्री वैश्वानरज्योतिर्यजुरभ्यादधाम्याग्नेयं तृच-
मानुष्टुभमाश्वतराश्विरꣳशुनासौर्य्यनुष्टुप्सिंचंतिपरिसौर्यैन्द्रीचानुष्टुब्धानावंतमैंद्रीगायत्री विश्वा-
मित्रस्य च बृहदिंद्राय बृहती नृमेधपुरुषमेधयोरध्वर्योगायत्री ॥ ३७ ॥ योभूतानामात्मप्रवादा-
पंक्तिर्नारायणीयाकौण्डिन्यस्यप्राणपामे द्वे अनुष्टुबुपरिष्टाद्बृहत्यौ लिंगोक्तदेवते समिद्धऽइंद्रऽएका-
दशाप्रीस्त्रिष्टुभऽआंगिरसऽइध्मस्तनूनपान्नराशꣳ सऽइडोबर्हिर्द्वारऽउषासानक्ता दैव्याहोतारा तिस्रो-
देवीस्त्वष्टा वनस्पतिः स्वाहाकृतयऽइत्येताऽआप्रीदेवताऽआयांतु सप्तत्रिष्टुभऐंद्र्यऽआमन्द्रैर्बृहत्यायातु ॥२०३॥
वामदेवस्त्रातारं गर्गऽआमन्द्रैर्विश्वामित्रऽएवेद्वसिष्ठः ॥ ३८ ॥ अथहोत्रंत्रिपशोः समिद्धोऽअग्नि-
राप्रीर्द्वादशविदर्भिराश्विसरस्वतीन्द्रदेवत्या अनुष्टुभोऽश्विनाहविस्तिस्रोनुष्टुभऽएकैकाश्विसरस्वतींद्र-

देवत्याःयइंद्रंसवितृवरुणदेवत्यास्तिस्रोऽनुष्टुभोऽश्विनागोभिस्तिस्रोनुष्टुभो युवंपुत्रमिवानुष्टुप्त्रिष्टु-
भौयस्मिन्नश्वासऽआग्नेय्यौ जगतीत्रिष्टुभावश्विनातेजसैकादशर्चंऽशस्त्रंगोमद्वृत्समदस्तृचमाश्विनं
गायत्रं पावकानो मधुच्छंदाः सारस्वतमिंद्रायाह्यैंद्रंमधुच्छंदाएवानुक्तमानुष्टुभमश्विसरस्वतींद्रदेव-
त्यम् ॥ ३९ ॥ इति० संहितायां विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ इमंमे गायत्रीत्रिष्टुभौवारुण्यौशुनःशेपस्त्वन्न-
स्त्रिष्टुभावावारुण्यौ वामदेवो महीमूषुत्रिष्टुबादित्या सुत्रामाणंगयः प्लातः सुनावन्नौस्वर्ग्यागायत्र्या-
नोमैत्रावरुणींगायत्रींविश्वामित्रः प्रबाहवावसिष्ठस्त्रिष्टुभंऽसमिद्धोऽअग्निरेकादशाप्रमानुष्टुभंऽस्वस्त्या-
त्रेयस्यार्षं वयोधाइंद्रोदेवता वसंतेनऽऋतुना षडचामानुष्टुभंलिंगोक्तदेवतंऽहोतायक्षद्द्वादशाप्रीः
प्रैषाअश्विसरस्वतींद्रदेवत्या अश्विनौछागस्यसप्तलिंगोक्तदेवताःप्रैषाः वनस्पतिमभियूपोऽग्नि[1]स्विष्ट-
[2]कृदग्निर्देवंबर्हिरेकादशानुयाजप्रैषा अश्विसरस्वतीन्द्रदेवत्याऽअग्निमद्यसूक्तवाकप्रैषोलिंगोक्तदेवतो-
लिंगोक्तदेवतः ॥ ४० ॥ इति० संहितायां एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां

---

१ इंद्र. २ तस्विष्टकृ.

द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॐअथाश्वमेधश्चतुरोऽध्यायान्प्रजापतिरपश्यत् तेजोसिसौवर्णं निष्कमिमाम-
गृभ्णान्संवत्सरो यज्ञपुरुषस्त्रिष्टुभमभिधालिंगोक्तानि योऽअर्वन्तंगायत्र्यर्द्धेनाश्वस्तुतिः परोर्द्धेलिंगो-
क्ताऽग्नयेलिंगोक्तान्येव हिंकारायेत्यश्वस्यैकोन्नपंचाशच्चेष्टितानि हिरण्यपाणिंपंचर्चँसावित्रं गायत्र-
माद्यां मेधातिथिरग्निँस्तोमेनाग्नेयंतृचंगायत्रँसुतंभरोविश्वामित्रोविरूपोयथासंख्यमजीजनोहि-
पावमानींकृतिंपिपीलिकमध्यामनुष्टुभं त्र्यरुणत्रसद्दस्यूर्विभूरश्वदैवतं देवादैवमिहरतिराग्नेयानि
चत्वारि कायौद्गृभणानिलिंगोक्तान्याब्रह्मालिंगोक्तान्येवाध्यायात् ॥ १ ॥ इति० संहितायां द्वाविंशो-
ऽध्यायः ॥ २२ ॥ प्रजापतये प्राजापत्यम् यस्ते देवं यः प्राणतस्त्रिष्टुप्कायी हिरण्यगर्भस्य युञ्जन्ति-
मधुच्छन्दाआदित्यदेवत्यांगायत्रीं युंजंत्यस्याश्वस्तुतिर्यद्वातोबृहतीमौ वसवस्त्वालिंगोक्तानिलाजी ३
नश्वदेवत्यंकःस्विच्चतस्रोऽनुष्टुभःप्रश्नप्रतिप्रश्नभूताब्रह्मोद्ये होतुर्ब्रह्मणश्चवायुष्ट्वा लिंगोक्तानि सँशित-
स्तिस्रोश्वदेवत्याअनुष्टुब्विराड्त्रिष्टुभोऽग्निः पशुराश्वानित्रीण्ययंवेऽनुष्टुबश्वस्तुतिर्गणानांत्वाचत्वारि-
लिंगोक्तानि ॥ २ ॥ उत्सक्थ्यागायत्र्याश्री येकादशर्चमानुष्टुभं द्वितीयातूपरिष्टाद्बृहत्यध्वर्य्वादीनां

कुमार्य्यादिभिरश्लीलभाषणं ताऽएवदेवताः दधिक्राव्णोदधिक्रावावामदेव्यः सुरभिमतीमनुष्टुभ-
माश्वींगायत्रीं षड्टृचमाश्वमुष्णिगाद्याश्चतस्रोनुष्टुभोंऽत्यात्रिष्टुप्कस्त्वाषड्टृचमाश्वमाद्यागायत्रीपंचा
नुष्टुभः कःस्विदष्टादशर्चं ब्रह्मोद्यꣳहोत्रादीनां प्रश्नप्रतिप्रश्नभूतमाद्याश्चतस्रोनुष्टुभः कास्विदाद्याश्च-
तस्रोनुष्टुभः कास्विदाद्याश्चतस्रश्चांत्यादशत्रिष्टुभः सुभूरनुष्टुब्लिंगोक्तदेवताहोतायक्षत्प्राजापत्यः प्रैष-
प्रजापतेर्हिरण्यगर्भः प्राजापत्यांत्रैष्टुभम् ॥ ३ ॥ इति॰ संहितायां त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ अश्व-
स्तूपर इत्यादयः पशवोऽध्यायेनोक्ता देवतावापर्यंग्यास्तथारोहितादयोगुणयुक्ताऽआरण्याश्च कपिंज-
लादयऽआध्यायात् शादंदद्भिरित्यादित्वगित्येतदंतं द्रव्यदैवतमुक्तम् अश्वस्तूपरोब्राह्मणोऽध्यायः॥४॥
इति॰ संहितायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ शादंदद्भिस्त्वचांतश्चजुंबकायवारुणीं द्विपदां मुंडिभ
ओदन्यएषा चाघनाशन्यंतर्जले यस्येमे काण्वौत्रिष्टुभौ हिरण्यगर्भःप्राजापत्यऽआनोदशर्चं जागतं
वैश्वदेवं गोतमःस्वस्तिनो विराट्स्थाना भद्रंकर्णेभिस्तृचं त्रैष्टुभं मानोश्वस्तोमीयंदीर्घतमास्त्रैष्टुभं-
द्वाविꣳशत्यृचमश्वस्तुतिस्तृतीयाषष्ठ्यौ जगत्याविमानुद्वैपदं वैश्वदेवं तृचं भौवनआप्त्यो वा साधन-

भौवनो वा ॥ ५ ॥ इति० संहितायां पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ अग्निश्चसप्तलिंगोक्तानिप्रियोदेवानां लौगाक्षिरनुष्टुभमनवसानां बृहस्पतेगृत्समदोब्राह्मींत्रिष्टुभमिंद्रगोमन्नैंद्र्यौगायत्र्यौरम्याक्षिर्ऋतावानं प्रादुराक्षिर्वैश्वानरीयांवैश्वानरस्य त्रिष्टुभं कुत्सोग्निर्ऋषिराग्नेयीं गायत्रीं वसिष्ठभरद्वाजौमहाँ२ ऽइंद्रो माहेंद्रींवसिष्ठस्तंव ऐंद्रींपथ्याबृहतींनोधागोतमोयद्वाहिष्ठंवसूयवआग्नेयीमनुष्टुभमेहिभरद्वाजोगायत्री मृतवस्तेबृहतीत्युपह्वरेवत्सो गायत्रीं ॥ ६ ॥ उच्चाते गायत्रं तृचꣳसौम्यमामहीयवोनुवीरैर्मुद्गलो यज्ञपुरुषस्त्रिष्टुभमग्नेपत्नीर्मेधातिथिराग्नेयीं गायत्रीमभियज्ञंतृचमृतुदैवतं मेधातिथिस्त्वायमैंद्रीत्रिष्टुभंविश्वामित्रोऽमेवनोजगतींगृत्समदःस्वादिष्ठया मधुच्छंदाः सौम्यावनुक्तानांगायत्रम् ॥ ७ ॥ इति० संहितायां षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ समास्त्वाग्निकोध्यायः प्रजापतेरार्षꣳसामिधेन्यो नवाग्नेय्यस्त्रिष्टुभोऽग्निनादृष्टाऽअग्निर्ऋषिः कर्मांगभूतमग्निꣳस्तौत्यूर्ध्वाद्वादशार्च्चमाप्रियमौष्णिहं विषमपदं प्राजापत्यमाग्नेयमग्निरपश्यदग्निर्हिप्रजापतित्वेन संस्तूयते तेन प्राजापत्यम् ॥ ८ ॥ पीवोऽअन्ना द्वे वायव्ये त्रिष्टुभौवसिष्ठऽआपोहद्वे प्राजापत्ये हिरण्यगर्भः प्राजापत्यः प्रयाभिर्द्वे वायव्ये वसिष्ठोनियुत्वान्वा-

यत्व्याः षड्वायोशुक्रोऽनुष्टुबेकया च त्रिष्टुबंत्यागायत्र्यो नियुत्वान्वायोयेग्रत्समदोवायोशुक्रः पुरुमीढा-
जमीढौ तववायोन्यश्वऽआङ्गिरसोभित्वा वसिष्ठऐंद्रंप्रगाथं प्रथमाबृहती द्वितीयासतोबृहती त्वामि-
देवश्शंयुर्बार्हस्पत्यः कयानऐंद्रं तृचं गायत्रं वामदेवोऽत्यातु पादनिचृद्यज्ञायज्ञावऽऊर्जोनपातश्शंयुः
पाहिनोगर्भः प्रागाथएतं तृचं प्रागाथमाग्नेयंद्वेबृहत्यौ तृतीयासतोबृहती संवत्सरोऽस्याग्नेयम् ॥ ९ ॥
इति० संहितायां सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ इन्द्रमिडः सौत्रामणिकोऽध्यायः एकादशप्रयाजप्रैषा-
ऐंद्रा आप्रीदेवत्या आद्येऽनुवाके देवंबर्हिरनुयाजप्रैषाऐंद्राएकदशैवाग्निमद्यैन्द्रः सूक्तवाकप्रैषस्त्वामद्य
प्रतीक उभयत्रापि समिधानं महद्वायोधस आप्रिय एकादश प्रयाजप्रैरवास्तथैव देवंबर्हिरनुयाज-
प्रैरवाऽअग्निमद्यवायोधसः सूक्तवाकप्रैषः ॥ १० ॥ इति० संहितायां अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥
समिद्धोऽअञ्जन्नाश्वमेधिकोऽध्याय आद्या आप्रीस्त्रिष्टुभएकादशाश्वस्तुतिर्बृहदुक्थोवामदेव्योददर्शा-
श्वोवासामुद्रिरुर्षदक्रंदस्त्रयोदशाश्वस्तुतिस्त्रिष्टुभोभार्गवोजमदग्निर्ददर्शदीर्घतमाश्च समिद्धोऽअद्यद्वा-
सं. ७४ दशाप्रीस्त्रिष्टुभोजमदग्निः ॥ ११ ॥ केतुं कृण्वन्नाग्नेयीमनिरुक्तां गायत्रीं मधुच्छन्दाः जीमूतस्येव

पायुर्भारद्वाजः संग्रामांगान्यृक्षोस्तौषीत्सन्नाहंकार्मुकं गुणमालींतूणं जगत्यर्द्धेन सारथिमर्द्धेन रश्मीन् हरीन् रथगोपायितॄन् जगत्यालिंगोक्तदेवता द्वाभ्यां त्रिष्टुबनुष्टुब्भ्यामिषुमनुष्टुभाकशां ततोहस्तघ्नंतं ततस्तृचौ रथदुन्दुभिदेवत्यावैन्द्रोर्द्धर्चोन्त्यः सर्वास्त्रिष्टुभोऽनुक्ता आग्नेय्यः कृष्णग्रीव इत्याद्या एकादशिन्योर्द्वयोः पशुदेवता अग्नये गायत्रायेति दश हविषोवेष्टेर्देवता ॥ १२ ॥ इति० संहितायां एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ देवसवितर्द्वावध्यायौ पुरुषमेधोनारायणः पुरुषोददर्श विश्वानिदेवगायत्रीॕसावित्रीॕद्यावाश्वोविभक्तारंमेधातिथिर्ब्रह्मणेब्राह्मणमिति द्वे कंडिके तपसेऽनुवाकश्च ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ इति० संहितायां त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ सहस्रशीर्षाषोडशर्च्चमानुष्टुभं त्रिष्टुबंत्यंपुरुषोजगद्बीजमन्त्रदेवताद्भ्यः षड्चउत्तरनारायणोमंत्र आद्यास्तिस्रस्त्रिष्टुभौद्वे अनुष्टुभावंत्यात्रिष्टुप् ॥ १४ ॥ इति० संहितायां एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ तदेवसर्वमेधोऽध्याय आत्मदैवतः सप्तमेऽहनि सर्वहोमे विनियुक्तः सर्वमेधं ब्रह्म स्वयम्भ्वैक्षत तदीयं मंत्रगणं प्रवायुमच्छेत्येतस्मादाद्येद्वे अनुष्टुभौ नतस्य द्विपदागायत्री हिरण्यगर्भश्चतस्रोमामाहिꣳसीद्यस्मान्नद्वे एताः प्रतीकचोदिता ब्रह्मयज्ञेऽ-

ध्येयाः सर्वत्रैवमेषोहचतस्त्रस्त्रिष्टुभ आपोहयाश्चित्प्रतीकचोदिते ॥१५॥ वेगस्तत्पश्च त्रिष्टुभः सदसस्पतिं तृचेन मेधाकामो मेधां याचते प्रथमा गायत्री लिंगोक्तदेवता द्वितीयाग्नेय्यनुष्टुप्तृतीयालिंगोक्त-देवतानुष्टुबिदंमे मांत्रवर्णिक्यनुष्टुबे तयादेवेभ्यःश्रीकामोयाचते श्रियम् ॥ १६ ॥ इति० संहितायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥ अस्याजरासः सप्तदशाग्निष्टुत्याग्निष्टोमिके प्रथमेऽहनि पुरोरुत्तआग्नेय्यऽआद्ये द्वे ऐंद्रवायवस्यास्याजरासोवत्सप्रीर्हरयोधूमकेतवो विरूपोयजमानो द्वे मैत्रावरुणस्य यजमानो गोत-मोद्वे विरूपे शुक्रस्य कुत्सोयमिहमंथिनोवैश्वदेवग्रहग्रहणे त्रीणिशता विश्वामित्रऐंद्राग्नस्याग्निर्वृत्राणि भरद्वाजो वैश्वदेवस्य विश्वेभिः सोम्यंमेधातिथिरायन्मरुत्वतीययोर्द्वे आयत्पराशरः शाक्त्योऽग्नेशर्द्धा-त्रिदुहिताविश्ववारा त्वा॑हि भरद्वाजस्त्वे अग्नेद्वे बृहत्यावादित्यस्य त्वेऽअग्ने वसिष्ठः श्रुधिप्रस्कण्व आदित्यग्रहग्रहणे विश्वेषामदितिर्वामदेवो गोतमो महोअग्नेः सावित्रस्य लुशोधानाकोऽनुक्तंगयात्रं त्रैष्टुभम् ॥ १७ ॥ इन्द्रस्तुत्युक्थ्येद्वितीयेऽहनि ऐन्द्र्यःपुरोरुचो द्वादशप्रतीकचोदिते च द्वे तिस्रश्चा-पश्चिद्वसिष्ठो गावऽउपपुरुमीढाजमीढौ यदद्य वसिष्ठऽआसुते सुनीतिरातिष्ठतं विश्वामित्रः प्रवः

सुचीकोबृहन्निस्त्रिशोकऽइंद्रेहि मधुच्छन्दाऽइन्द्रोवृत्रं विश्वामित्रः कुतस्त्वमगस्त्यऽआतद्गौरीवीतिः शाक्त्यऽइमान्ते कुत्सो जगतीमनुक्तं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥ १८ ॥ सूर्यस्तुत्युक्थ्ये तृतीयेऽहनि सौर्यश्चतुर्दश पुरोरुचस्तिस्रश्च प्रतीकोक्ताः विभ्राड्बृहज्जगतीं विभ्राट्सौर्यऽउदुत्यं तिस्रः प्रस्कण्वऽआनोगस्त्यो यदद्य श्रुतकक्षः सुतकक्षौ तरणिः प्रस्कण्वस्तत्सूर्य्यस्य द्वे कुत्सो बण्महाँ २ द्वे जमदग्निर्बृहतीसतोबृहत्यौ श्रायंतइवनृमेधोबृहतीमद्यादेवाः कुत्सऽआकृष्णेन हिरण्यस्तूप आङ्गिरसो नाख्यातꣳसौर्यं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥ १९ ॥ वैश्वदेवस्तुतिश्चतुर्थेऽहनि वैश्वदेव्यः पुरोरुच एकादश षट् च प्रतीकोक्ताः प्रवावृजे वसिष्ठस्त्रिष्टुभं इन्द्रवायूबृहस्पतिंद्वे मेधातिथिरधिनः कुसीदीकाण्वोग्न इन्द्रप्रतिक्षत्र इन्द्राग्नीमित्रावरुणा जगतीं काश्यपोऽवत्सारोस्मेरुद्राः प्रगाथोर्वांचो अद्यकूर्म्मोगार्त्समदो विश्वेअद्य लुशोधानाको विश्वेदेवाः सुहोत्रोदेवेभ्योहि वामदेवो जगतीमनुक्तं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥२०॥ अथाऽनारस्याधीतं मंत्रगणं अर्वाक्पितृमेधाद्यादित्ययाज्ञवल्क्यौ ददृशतुः प्रवायुं पंचदशर्चः पुरोरुग्गणो द्वे च प्रतीकोक्ते प्रवायुमृजिश्वो मित्रꣳहुवे द्वे मधुच्छन्दामित्रं लिंगोक्ता दस्रासुवाकवऽआ- ॥२०७॥

श्विनीं विद्द्ययैन्द्रीं कुशिको नहिस्पशं विश्वामित्रो वैश्वानरीमुग्राविघनिनैन्द्राग्नीं भरद्वाजऽउपास्मै सौमीं देवलोसितोवा येत्वा विश्वामित्रो जनिष्ठाऽउग्रो गौरिवीतिरातु वामदेवस्तृचमैन्द्रं त्वमिन्द्रे-न्द्र्यौनृमेधः पथ्यावृहतीसतोबृहत्यौ यज्ञोदेवानां कुत्सोऽदब्धेभिः सावित्रीं जगतीं भरद्वाजः ॥ २१ ॥ प्रवीरयापंचदशर्च्चः पुरोरुग्गणो द्वे च प्रतीकोक्ते प्रवीरया वसिष्ठोवायव्यां काव्ययोराजानेषु दक्ष-स्तिरश्चीनः परमेष्ठीं प्रजापतिर्भावबृत्तं तृचमारोदसीं जगतीं विश्वामित्र उक्थेभिर्वृत्रहंतमा वसिष्ठ-ऽउपनः सुहोत्रो वैश्वदेवीं ब्रह्माणिमेऽगस्त्यो द्वे इंद्रमरुत्संवादे तांदिदाथर्वणो बृहद्दिवऽइमाऽउत्वा द्वे बृहत्यौ मेधातिथिरय६ सहस्त्रं मेधातिथिः सतोबृहतीम् ॥ २२ ॥ आनस्त्रयोदशर्च्चः पुरोरुग्गणश्चतु-र्ऋचं प्रतीकचोदितं चानोवायव्यां जमदग्निरिन्द्रवायूसुसन्दृशैन्द्रवायव्यान्तापसऋधगित्थामैत्राव-रुणीं जमदग्निरायातमाश्विनीं वसिष्ठः प्रैतु वैश्वदेवींकण्वश्चन्द्रमाः अप्स्वैन्द्रीमारुतीपरिणामवादिनीं त्रितआस्यो देवंदेवंवो मनुर्वैवस्वतो वैश्वदेवीं दिविपृष्ठोमृधऐन्द्रऽइन्द्राग्नीऽअपात्सुहोत्रोदेवासोहिम-नुरपाधमद्वेनृमेधोस्येन्मेधातिथिर्दशम्येकादश्यन्त्याश्चसतोबृहत्यः शेषाबृहत्यः शेषाबृहत्यः ॥ २३ ॥

इति० संहितायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ यज्जाग्रतः षडृचं मानसं त्रैष्टुभꣳशिवसंकल्पः पितुन्नूषिणहमगस्त्योन्नस्तुतिमन्विच्चतुर्ऋचमानुष्टुभं द्वयोरनुमितिर्द्वयोः सिनीवालीसरस्वत्यौ सिनीवालीपृथुष्टुके द्वे गृत्समदस्त्वमग्नेद्वे आग्नेय्यौ जगत्यौ हिरण्यस्तूप आंगिरसः उत्तानायां द्वे देवश्रवादेववातश्च भारतावाद्यात्रिष्टुब्द्वितीयानुष्टुप्प्रमन्महे नोधाद्व्यृचमैन्द्रं त्रैष्टुभमिच्छन्तित्वा द्व्यृचमैन्द्रंत्रैष्टुभमेव देवश्रवादेववातश्च भारतौ ॥ १ ॥ अषाढंयुत्सुगोतमश्चतुर्ऋचं त्रैष्टुभꣳसौम्यमष्टौव्यख्यच्चतुर्ऋचं त्रैष्टुभꣳसावित्रमांगिरसोहिरण्यस्तूपो द्वितीयाजगत्युभापिवतमाश्विनं तृचमुभापिवतं प्रस्कण्वो गायत्रीमप्नस्वतीमश्विना त्रिष्टुभौ कुत्स अरात्रि पथ्याबृहतीꣳरात्रिन्देवत्यां कशिपाभरद्वाजदुहितोपस्तदुषस्यापरोष्णिहं गोतमः प्रातरग्निं वसिष्ठः सप्तर्चमाद्याजगती बहुदेवत्या पंचभगदेवत्यास्त्रिष्टुभोंत्योषस्याः ॥ २ ॥ पूषन्तव सुहोत्रः ॥२०८॥
पथस्पथः परिपतिमृजिश्वैतेपौष्ण्यौ गायत्रीत्रिष्टुभौ त्रीणिपदा वैष्णव्यौ गायत्र्यौ मेधातिथिर्घृतवतीभुवनानां भरद्वाजो द्यावापृथिव्यां जगतीं येनोलिंगोक्तदेवतां त्रिष्टुभं विहव्याऽआनासत्या हिर-

ण्यस्तूप आश्विनीमेषवोमारुतीं त्रिष्टुभमगस्त्यः सहस्तोमा ऋषिस्तुष्टिप्रतिपादिका त्रिष्टुभं यज्ञः प्राजापत्य आयुष्यं वर्चस्यं तृचं दक्षउष्णिक्शाकरीत्रिष्टुभोहिरण्यस्तुतिरुतनऋत्विजो बहुदेवत्या-त्रिष्टुभमिमागिरः कूर्मोगार्त्समदआदित्यदेवत्यां त्रिष्टुभꣳसप्तऋषयोऽध्यात्मवादिनी जगत्युत्तिष्ठं-तृचोब्रह्मणस्पत्य आद्ये बृहत्यौ कण्वोघोरोन्त्यांत्रिष्टुभं गृत्समदोयइमा चतुर्ऋचं प्रतीकोक्तम् ॥ ३ ॥ इति० संहितायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥ अपेतोऽध्यायः पित्र्यआदित्यस्य देवानां वाआद्यागायत्री परंयजुःसविताते गायत्री वायुः पुनातु चत्वारि लिंगोक्तानि सविताते गायत्री परंमृत्यो संकसुकस्त्रि-ष्टुभं मृत्युदेवत्याꣳशंवातोऽनुष्टुप्बृहत्यौ वैश्वदेव्यावश्मन्वती सुचीकस्त्रिष्टुभं वैश्वदेवीमपाघं लिंगो-क्तदेवतामनुष्टुभꣳशुनःशेपोदुःस्वप्ननाशनीमनड्वाहमानडुह्यनुष्टुप् इमंजीवेभ्यः संकसुकोमृत्युदेवत्यां त्रिष्टुभमायुष्मानग्नआग्नेयीं त्रिष्टुभं वैखानसःपरीमेऽनुष्टुभमैंद्रीं भारद्वाजः शिरिंबिहः क्रव्यादमग्निं त्रिष्टुभमाग्नेयीं दमनो वहवपां जातवेदसी त्रिष्टुप् स्योनापृथिवी मेधातिथिः पार्थिवीं गायत्रीमस्मा-त्वमाग्नेयी गायत्र्यनिरुक्ता ॥ ४ ॥ इति० संहितायां पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ऋचंवाचं पंचा-

ध्यायीं दध्यङ्ङाथर्वणोददर्शाग्निकाश्वमेधिकवर्ज्जमाद्योऽध्यायः शान्त्यर्थोवैश्वदेव आद्यानि यजूꣳषि
षन्मे बार्हस्पत्या पंक्तिः कयात्वमैंद्र्यनिरुक्ता गायत्रींद्रोविश्वस्यविराड् द्विपदा शन्नोद्वे अनुष्टुभावहानि
द्विपदागायत्री शन्नऽइन्द्राग्नी त्रिष्टुब् गायत्र्यावन्त्याशीर्यौः शांतिर्यजूꣳषि नमस्ते अस्त्वनुष्टुभौ
तच्चक्षुः पुरऽउष्णिक्सौरी ॥ ५ ॥ इति॰ संहितायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ आददेनारिरस्य-
भ्रिर्दैवतं देवीद्यावापृथिव्यं देव्योवम्र्यो वल्मीकवपेयत्यग्रेवराहविहतामिंद्रस्यौजआदाराः प्रैतु
मखस्याश्वस्यर्ज्जेवेषमायदेवस्त्वार्च्चिरसि घर्मदेवत्यानि योघर्मःसआदित्योयएषतपत्यनाधृष्टापुरस्ता-
त्सप्तपार्थिवानि यजमानाशीर्मधुप्राणदेवत्यानि गर्भोदेवानामवकाशा मामाहिꣳसीरित्येतदन्ताघर्म-
देवत्या धर्नादिवऽऊर्ध्वबृहत्यपश्यङ्गोपां त्रिष्टुभं दीर्घतमाहृदेत्वा परोष्णिक्त्वष्ट्रमन्तः पत्याशीरहः-
केतुना यजुषी घर्मदेवत्ये ॥ ६ ॥ इति॰ संहितायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ आददेदित्यै रज्जुः
इडऽएहि गौर्यस्ते त्रिष्टुभं दीर्घतमाः इन्द्राश्विना वैश्वदेवानि समुद्रायत्वा वातनामानि स्वाहाघर्मा-
यघर्मदेवत्ये विश्वाऽआशा आश्विन्यनुष्टुब् दिविधा घर्मदेवत्यमाश्विनाघर्ममुष्णिगपातां ककुबसेन्द्र्य-

स्मेखरः स्वाहापूष्णे सप्तलिंगोक्तदेवतानिस्वाहासंपयोदेवत्यं मधुहुतं घर्म्मो भीमं गायत्रीबृहत्याव-
नवसाने अनिशक्करी वाग्नेयी समस्ता त्र्यवसाना स्रातेघर्मक्षत्रस्य बृहती चतुःस्त्रक्तिर्महाबृहती
घर्मैतदनुष्टुबचिक्रदत्परोष्णिक् यावतीद्यावापृथिवी दधिघर्मो मयित्यत्पंक्तिर्यजमानाशीः पयसो
रेतोगायत्र्यनवसाना विषःसंवृग्दधिघर्मोऽनुक्तं घर्मदैवतम् ॥ ७ ॥ इति० संहितायां अष्टात्रिंशो-
ऽध्यायः ॥ ३८ ॥ स्वाहाप्राणेभ्यो मांत्रवर्णिक्योदेवतामनसःकाममनुष्टुब्यजमानाशीः श्रीर्देवता
प्रजापतिःसंभ्रियमाणो यथाकालं प्रायश्चित्तदेवताः सविताप्रथमेहन्प्रत्यहं क्रमेणोग्रश्च मारुती
गायत्री विमुखाख्यो मंत्रोऽग्नौ विनियुक्तस्तस्मादाग्निकऽएवास्य ऋषिः परमेष्ठी प्रांजापत्योवाग्निꣳहृद-
येनाश्वमेधिकानि त्रीणि तंत्रोक्त एव ऋषिर्लोमभ्यःस्वाहेति प्रायश्चित्ताहुतयो द्विचत्वारिꣳशत्
॥ ८ ॥ इति० संहितायां एकोनचत्वारिंशोध्यायः ॥ ३९ ॥ ईशावास्यमात्मदेवत्य आनुष्टुभोऽध्यायः
अनेजदेकं त्रिष्टुप् सपरि जगती वायुरनिलं यजुषि ॐ ३ मिति परमाक्षरस्य योगिनामालम्ब-
भूतस्य परस्य ब्रह्मणः प्रणवाख्यास्यास्थूलादिगुणयुक्तस्य ब्रह्म ऋषिछन्दोगायत्रं परमात्मा देवता

ब्रह्मारंभे विरामे च यागहोमादिषु शांतिपुष्टिकर्मसु चान्येष्वपि काम्यनैमित्तिकादिषु सर्वेषु विनि-
योगोऽस्यकतोत्रिभिर्य्यजुर्भिरंते यज्ञान्योगी स्मारयत्यग्नेनयान्तेनमस्कारोक्तिर्हिरण्मयेनादित्यो-
पासनम् ॐ ३ मिति नामनिर्देशो ब्रह्मणः खंब्रह्मेत्याकाशरूपमन्ते ब्रह्म ध्यायेत् ॥ ९ ॥ ॥ ४० ॥
अथातश्छन्दोदेवता गायत्र्या अग्निरुष्णिहः सवितानुष्टुभः सोमोबृहत्याबृहस्पतिः पंक्तेर्वरुणस्त्रिष्टुभ-
ऽइन्द्रोजगत्या विश्वेदेवाविराजोमित्रः स्वराजोरुणोतिच्छन्दसः प्रजापतिर्विच्छन्दसो वायुर्द्विपदायाः
पुरुषऽएकपदाया ब्रह्मा सर्वा ऋच आग्नेय्यः सर्वाणि यजूꣳषि वायव्यानि सर्वाणि सामानि
सौराणि सर्वाणि ब्राह्मणानि च स्वाहाकारस्याग्निर्वषट्कारस्य विश्वेदेवाः कर्मारंभे मंत्राणां देवता
वेदितव्याः संन्यस्यमनसिदेवतां ततो हविर्हूयते देवतामविज्ञाय योजुहोति देवास्तस्य हविर्नजुषन्ते
स्वाध्यायमपियोऽधीते मंत्रदेवज्ञः सोऽमुष्मिंल्लोके देवैरपीड्यते तस्माच्च देवता वेद्या मंत्रे मंत्रे प्रय- ॥२१०॥
त्नतो मंत्राणां देवताज्ञानान्मंत्रार्थमधिगच्छति मंत्रार्थज्ञानात्तु विधूतपाप्मा नाकमभ्येति न हि
कश्चिदविज्ञाय याथातथ्येन देवताः श्रौतानां कर्मणां विप्रः स्मार्तानां चाश्नुते फलम् ॥ १० ॥ अना-

९६८

दिष्टमध्वरादौ सर्वांतकर्मणी परिभाषितं मंत्रगणं वक्ष्यामः सर्वमाग्नेयं गायत्रं गौतमी यꣳसर्वꣳसा-
वित्रमौष्णिहं भारद्वाजीयꣳसर्वꣳसौम्यमानुष्टुभमाथर्वणिकꣳसर्वं बार्हस्पत्यं बार्हतमाङ्गिरसꣳसर्वं
वारुणं पांक्तमालंबायनीयꣳ सर्वमैंद्रं त्रैष्टुभं याज्ञवल्कीयꣳसर्वमादित्यदैवतं जागतं कौत्सम् ॥ ११ ॥
ज्योतिष्टोमे दीक्षाप्रभृति वक्ष्यामो दीक्षायां भृगुरग्नाविष्णूगायत्री प्रायणीय आंगिरसोऽदितिरु-
ष्णिक्त्रये विश्वामित्रः सोमोऽनुष्टुबातिथ्ये वसिष्ठो विष्णुर्बृहती प्रवर्ग्ये कश्यप आदित्यपङ्क्तिरुप-
सत्स्वात्रेयउपसद्देवता त्रिष्टुबग्नीषोमीयेऽगस्त्योऽग्नीषोमौ जगती प्रायणीयेऽतिरात्र आग्निवेश्योऽहो-
रात्रे अतिजगतीचतुर्विꣳशत्यहेसौकरायणः संवत्सरः शक्वर्यभिप्लवे षडहे सौपर्णोऽर्द्धमासामासाश्वा-
तिशक्करीपृष्ठ्येषडहे सायकायनऋतवोष्टिरभिजितिप्रियघृतोग्निरत्यष्टिः स्वरसामसु सरस्वत्यापोधृति-
र्विषुवति रौहिणायन आदित्योतिधृतिर्विश्वजिति सौभरऽइंद्रः कृतिर्गोआयुषो वाष्कलिर्मित्रावरुणौ
प्रकृतिर्दशरात्र आचार्यो विश्वेदेवा आकृतिर्द्वादशरात्रिके पृष्ठ्ये षडहे भाल्लवेयो दिशोविकृतिश्छ-
न्दोमेषु शौल्वायन इमे लोकाः संकृतिर्दशमेहनि पराशरःसंवत्सरोभिकृतिर्महाव्रते शैलिनः प्रजा-

पङ्क्तिरुक्थ्यातिरुदयनीयेतिरात्रे भौवायनो वायुश्छन्दाꣳसि सर्वाणि ॥ १२ ॥ ऋषिभिरुपलक्षितं वाक्यं ऋषयश्छंदोभिरुपलक्षिता देवता मंत्रवर्णादृग्यजुषयोर्विनियोगतश्च विज्ञेयाः सर्वमेतच्छंन्दोदैवतमार्षं च विज्ञाय यत्किंचिज्जपहोमादिकरोति तस्य फलमश्नुते ब्रह्मयज्ञारंभे यथाविधि स्नात्वा छन्दःपुरुषमेनोनिर्णोदनꣳशरीरं न्यसेत्तिर्यग्बिलश्चमसऊर्ध्वबुध्नस्तस्याक्षिणी गोतमभरद्वाजौ श्रोत्रे विश्वामित्रजमदग्नी नासिके वसिष्ठकश्यपौ वागत्रिर्गायत्रींछंदोऽग्निर्देवताꣳशिरसि विन्यसेदेवमेवोष्णिहꣳसवितारं ग्रीवास्वनूकेबृहतीं बृहस्पतिं बाह्वोर्बृहद्रथन्तरे द्यावापृथिवीमध्येत्रिष्टुभमिन्द्रꣳश्रोण्योर्जगतीमादित्यं मेंढ्रेऽतिछंदसं प्रजापतिं पायौ यज्ञायज्ञियं वैश्वानरमूर्वोरनुष्टुभं विश्वान्देवानष्ठीवतोः पंक्तिं मरुतः पादयोर्द्विपदाविष्णुं प्राणेषु विछन्दसं वायुं न्यूनातिरिक्तेष्वङ्गेषु न्यूनाक्षरं छन्द आपोदेवतेत्येवꣳसर्वांगेषु योजयित्वा वेदमयः संपद्यते शापानुग्रहसमर्थो भवति ब्राह्मं तेजश्च वर्द्धते न कुतश्चिद्भयं विन्दते ऋङ्मयो यजुर्मयः साममयस्तेजोमयो ब्रह्ममयोऽमृतमयः संभूय ब्रह्मैवाभ्येति तस्मादेवं नाब्रह्मचारिणे नातपस्विने नासंवत्सरोषिताय नाप्रवक्रेऽनुब्रूयादनेनाधीतेन चांद्रा-

यणाब्दफलमवाप्नोत्यनेन च सम्यग्ज्ञातेन ब्रह्मणः सायुज्यꣳसलोकतामाप्नोत्याप्नोति ॥ १३ ॥ इति
सर्वानुक्रमणिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ अथ छन्दाꣳसि गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्ति-
त्रिष्टुब्जगत्यतिजगती शक्वर्यतिशक्वर्यष्ट्यत्यष्टीधृत्यतिधृतयः कृतिप्रकृत्याकृतिविकृतिसंकृत्यभिकृत्युत्कृत-
यश्चतुर्विꣳशत्यक्षरादीनि चतुरुत्तराण्यूनाधिकेनैकेननिचृद्भुरिजौ द्वाभ्यां विराट्स्वराजौ पादपूरणार्थं
तु क्षैप्रसंयोगैकाक्षरीभावान् व्यूहेदाद्ये तु सप्तवर्गे पादविशेषान् संज्ञाविशेषांस्ताननुक्रामन्त एवो-
दाहरिष्यामो विराड्रूपाविराट्स्थानाश्च बहूनामपि त्रिष्टुभ एवेत्युद्देशस्तत्र दशैकादशद्वादशाक्षराणां
वैराजत्रैष्टुभजागता इति संज्ञा अनादेशेष्टाक्षराः पादाश्चतुष्पदाश्चर्चः ॥ १ ॥ प्रथमं छन्दस्त्रिपदा-
गायत्री पञ्चकाश्चत्वारषट्कश्चैकश्चतुर्थश्चतुष्को वा पदपंक्तिः षट्सप्तैकादशा उष्णिग्गर्भास्त्रयः सप्तकाः
पादनिचृन्मध्यमः षट्कश्चेदतिनिचृद्दशकश्चेद्यवमध्या यस्यास्तु षट्सप्तकाष्टकाः सा वर्द्धमाना विप-
रीता प्रतिष्ठा द्वौ षट्कौ सप्तकश्चेति ह्रसीयसी ॥ २ ॥ द्वितीयमुष्णिक्त्रिपदान्त्यो द्वादशक आद्यश्चे-
सं. ५७ त्पुरउष्णिङ्मध्यमश्चेत्ककुप्त्रैष्टुभजागतचतुष्काः ककुम्न्यंकुशिरैकादशिनोःपरःषट्कस्तनुशिरा मध्ये

चेत्पिपीलिकमध्याद्यः पंचकस्त्रयोऽष्टका अनुष्टुब्गर्भाश्चतुःसप्तकोष्णिगेव ॥ ३ ॥ तृतीयमनुष्टुप्चतुष्पदाथ पञ्चपञ्चकाः षट्कश्चैकौ महापदपंक्तिर्जागतावष्टकश्च कृतिर्मध्ये चेदष्टकः पिपीलिकमध्या नवकयोर्मध्ये जागतः कविराणनववैराजत्रयोदशैर्नष्टुरूपादेकास्त्रयो विराडेकादशका वा ॥ ४ ॥ चतुर्थं बृहतीतृतीयो द्वादशक आद्यश्चेत्पुरस्ताद्बृहती द्वितीयश्चेन्न्यंकुसारिण्युरोबृहती स्कन्धो ग्रीवीवान्त्यश्चेदुपरिष्टाद्बृहत्याष्टिनोर्मध्ये दशकौ विष्टारबृहती त्रिजागतोर्ध्वबृहती त्रयोदशिनोर्मध्येऽष्टकः पिपीलिकमध्या नवकाष्टकैकादशाष्टिनो विषमपदाचतुर्नवका बृहत्येव ॥ ५ ॥ पञ्चमं पंक्तिः पञ्चपदाऽथ चतुष्पदाविराट्दशका अयुजौ जागतौ सतो बृहती युजौ चेद्विपरीता आद्यौ चेद्विष्टार[1]पंक्तिरन्त्यौ चेदास्तारपंक्तिराद्यान्त्यौ चेत्सँस्तारपङ्क्तिर्मध्यमौ चेद्विष्टारपंक्तिः ॥६॥ षष्ठं त्रिष्टुप् त्रैष्टुभपदा द्वौ तु जागतौ यस्याः सा जागते जगती त्रैष्टुभे त्रिष्टुब्वैराजौ जागतौ चाभिसारिणी नवकौ वैराजस्त्रिष्टुभश्च द्वौ वा वैराजौ नवकस्त्रैष्टुभश्चाविराट्स्थानैकादशिनस्त्रयोऽष्टकश्च विराड्रूपा द्वादशि- ॥२१२॥

---

१ प्रस्तार.

नस्त्रयोष्टकश्च ज्योतिष्मती यतोऽष्टकस्ततो ज्योतिश्चत्वारोऽष्टका जागतश्च महाबृहतीमध्ये जागतश्चे-
व्यवमध्याद्यौदशकावष्टकास्त्रयः पंक्त्युत्तरा विराट्पूर्वा वा ॥ ७॥ सप्तमं जगती जागतपदाष्टिनस्त्रयः
स्वौ च द्वौ महासतो बृहत्यष्टकौ सप्तकः षट्को दशको नवकश्च षडष्टका वा महापंक्तिर्माध्यन्दिनीये
वाजसनेयके सर्वानुक्रमणिकैषा कृतिर्भगवतः कात्यायनस्यैषा कृतिर्भगवतः कात्यायनस्य ॥ ८ ॥
इति सर्वानुक्रमणिकायां पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ कंडिका संख्या ॥ १२४ ॥ समाप्ता ॥ ॥

श्रीशुक्लयजुर्वेदिनां पारस्करगृह्यसूत्रम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः । अथातो गृह्यस्थालीपाकानां कर्म परिसमुह्योपलिप्योल्लिख्योद्धृत्याभ्युक्ष्याग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्य प्रणीय परिस्तीर्यार्थवदासाद्य पवित्रे कृत्वा प्रोक्षणीः सँस्कृत्यार्थवत्प्रोक्ष्य निरुप्याऽऽज्यमधिश्रित्य पर्यग्नि कुर्यात्स्रुवं प्रतप्य सम्मृज्याभ्युक्ष्य पुनः प्रतप्य निदध्यादाज्यमुद्वास्योत्पूयावेक्ष्य प्रोक्षणीश्च पूर्ववदुपयमनान्कुशानादाय समिधोऽभ्याधाय पर्युक्ष्य जुहुयादेष एव विधिर्यत्र क्वचिद्धोमः ॥ १ ॥ आवसथ्याधानं दारकाले दायाद्यकाल एकेषां वैश्यस्य बहुपशोर्गृहादग्निमाहृत्य चातुष्प्राश्यपचनवत्सर्वमरणिप्रदानमेके पञ्चमहायज्ञा इति श्रुतेरग्न्याधेय- ॥२१३॥

अ

१ "छन्दोवत्सूत्राणि" इत्युच्चारणे याजुषां नियमः । ग्रे ये धर्माश्छन्दसि ते सर्वे सूत्रेष्वपि ज्ञेयाः । अतोऽध्ययनवेलायामेव तत्र तत्र गुरोः सकाशाद् षकारोच्चारणं खकारोच्चारणं द्वित्त्वादिकञ्चावगन्तव्यं तज्ज्ञानेच्छुना ।

देवताभ्यः स्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाज्याऽऽहुतीर्जुहोति त्वन्नोऽअग्ने, स त्वन्नोअग्न इमं मे व्वरुण, तत्त्वायामि, ये ते शतमयाश्चाग्नऽउदुत्तमं, भवतन्न इत्यष्टौ पुरस्तादेवमुपरिष्टात्स्थालीपाकस्याग्न्याधेयदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति स्विष्टकृते चायास्यग्नेर्व्वषट्कृतं यत्कर्मणाऽत्यरीरिचं देवा गातुविद इति बर्हिर्हुत्वा प्राश्नाति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥ षडर्घ्या भवन्त्याचार्य ऋत्विग्वैवाह्यो राजाऽप्रियः स्नातक इति प्रतिसंवत्सरानर्हयेयुर्यक्ष्यमाणास्त्वृत्विज आसनमाहार्याह साधु भवानास्तामर्चयिष्यामो भवन्तमित्याहरन्ति विष्टरं पद्यं पादार्थमुदकमर्घमाचमनीयं मधुपर्कं दधिमधुघृतमपिहितङ्काꣳस्ये काꣳस्येनान्यस्त्रिस्त्रिः प्राह विष्टरादीनि विष्टरं प्रतिगृह्णाति वर्ष्मोऽस्मि समानानामुद्यतामिव सूर्यः ॥ इमं तमभितिष्ठामि यो मा कश्चाभिदासतीत्येनमभ्युपविशति पादयोरन्यं विष्टर आसीनाय सव्यं पादं प्रक्षाल्य दक्षिणं प्रक्षालयति ब्राह्मणश्चेद्दक्षिणं प्रथमं व्विराजो दोहोऽसि व्विराजो दोहमशीय मयि पाद्यायै व्विराजो दोह इत्यर्घं प्रतिगृह्णात्यापः स्थ युष्माभिः सर्वान्कामानवाप्नवानीति निनयन्नभिमन्त्रयते, समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमभिगच्छत ॥ अरिष्टा अस्माकं

वीरा मा परासेचिमत्पय इत्याचामत्यामागन्यशसा सꣳसृज वर्चसा ॥ तं मा कुरु प्रियं प्रजानामधिपतिं पशूनामरिष्टिन्तनूनामिति मित्रस्य त्वेति मधुपर्कं प्रतीक्षते देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णाति सव्ये पाणौ कृत्वा दक्षिणस्यानामिकया त्रिः प्रयौति नमः श्यावास्यायान्नशने यत्त आविद्धं तत्ते निष्कृन्तामीत्यनामिकाङ्गुष्ठेन च त्रिर्न्निरूक्षयति तस्य त्रिः प्राश्नाति यन्मधुनो मधव्यं परमꣳरूपमन्नाद्यम् ॥ तेनाहं मधुनो मधव्येन परमेण रूपेणान्नाद्येन परमो मधव्योऽन्नादोऽसानीति मधुमतीभिर्वा प्रत्यृचं पुत्रायान्तेवासिने वोत्तरत आसीनायोच्छिष्टं दद्यात्सर्वं वा प्राश्नीयात्प्राग्वा सञ्चरे निनयेदाचम्य प्राणान्सम्मृशति वाङ्म आस्ये नसोः प्राणोऽक्ष्णोश्चक्षुः कर्णयोः श्रोत्रं बाह्वोर्बलमूर्वोरोजोऽरिष्टानि मेऽङ्गानि तनूस्तन्वा मे सहेत्याचान्तोदकाय शासमादाय गौरिति त्रिः प्राह प्रत्याह माता रुद्राणां दुहिता वसूनाꣳस्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः ॥ प्रनुवोचं चिकितुषे जनाय ॥२१४॥
मागामनागामदितिं वधिष्ट ॥ मम चामुष्य च पाप्मानꣳ हनोमीति यद्यालभेताथ यद्युत्सिसृक्षेन्मम चामुष्य च पाप्माहत ओमुत्सृजत तृणान्यत्त्विति ब्रूयान्न त्वेवामाꣳ सोऽर्घस्यादधियज्ञम-

धिविवाहं कुरुतेत्येव ब्रूयाद्यद्यप्यसकृत्संवत्सरस्य सोमेन यजेत कृतार्घ्या एवैनं याजयेयुर्नाकृतार्घ्या-
इति श्रुतेः ॥ ३ ॥ चत्वारः पाकयज्ञा हुतोऽहुतः प्रहुतः प्राशित इति पञ्चसु बहिःशालायां विवाहे
चूडाकरण उपनयने केशान्ते सीमन्तोन्नयन इत्युपलिप्त उद्धृतावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय निर्मन्थ्य-
मेके विवाह उदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे कुमार्याः पाणिं गृह्णीयात्त्रिषु त्रिषूत्तरादिषु स्वातौ
मृगशिरसि रोहिण्यां वा तिस्रो ब्राह्मणस्य वर्णानुपूर्व्येण द्वे राजन्यस्यैका वैश्यस्य सर्वेषाꣳशूद्रा-
मप्येके मन्त्रवर्जमथैनां वासः परिधापयति जराङ्गच्छ परिधत्स्व वासो भवाकृष्टीनामभिशस्तिपावा ॥
शतं च जीव शरदः सुवर्चा रयिञ्च पुत्राननुसंव्ययस्वायुष्मतीदं परिधत्स्व वास इत्यथोत्तरीयं
या अकृन्तन्नवयं या अतन्वत । याश्च देवीस्तन्तूनभितो ततन्थ तास्त्वा देवीर्जरसे संव्ययस्वायु-
ष्मतीदं परिधत्स्व वास इत्यथैनौ समञ्जयति समञ्जन्तु विश्वेदेवाः समापो हृदयानि नौ ॥ सम्मा-
तरिश्वा सन्धाता समुदेष्ट्री दधातु नाविति पित्रा प्रत्तामादाय गृहीत्वा निष्क्रामति यदैषि मनसा
दूरं दिशोऽनु पवमानो वा ॥ हिरण्यपर्णो वैकर्णः स त्वा मन्मनसां करोत्वित्यसावित्यथैनौ

समीक्षयत्यघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः ॥ वीरसूर्देवकामा स्योनाशन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद उत्तरः ॥ तृतीयोऽग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥ सोमोऽदद्गन्धर्वाय गन्धर्वोऽददग्नये ॥ रयिं च पुत्राँश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥ सा नः पूषा शिवतमामैरय सा न ऊरू उशती विहर ॥ यस्यामुशन्तः प्रहराम शेपं यस्यामु कामा बहवो निविष्ट्या इति ॥ ४ ॥ प्रदक्षिणमग्निं पर्याणीयैके पश्चादग्नेस्तेजनीङ्कटं वा दक्षिणपादेन प्रवृत्योपविशत्यन्वारब्ध आघारावाज्यभागौ महाव्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यꣳस्विष्टकृच्चैतन्नित्यꣳ सर्वत्र प्राङ्महाव्याहृतिभ्यः स्विष्टकृदन्यच्चेदाज्याद्धविः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यान्तरमेतदावापस्थानं विवाहे राष्ट्रभृत इच्छञ्जयाभ्यातानाँश्च जानन्येन कर्मणेर्छेदिति वचनाच्चित्तञ्च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञातिश्च मनश्च शक्वरीश्च दर्शश्च पौर्णमासं च बृहच्च रथन्तरं च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतना जयेषु ॥ तस्मै विशः समनमन्तः सर्वाः स उग्रः स इहव्यो बभूव स्वाहेत्यग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः पृथिव्या वायुरन्त-

रिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा नक्षत्राणां बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपाꣳसमुद्रः स्रोत्यानामन्नꣳसाम्राज्यानामधिपति तन्मावतु सोम ओषधीनाꣳसविता प्रसवानाꣳरुद्रः पशूनां त्वष्टा रूपाणां विष्णुः पर्वतानां मरुतो गणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्ततामहाः ॥ इह मावन्त्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रेस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यां देवहूत्याꣳ स्वाहेति सर्वत्रानुषजत्यग्निरैतु प्रथमो देवतानाꣳ सोस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात् ॥ तदयꣳराजा वरुणोऽनुमन्यतां येथयꣳ स्त्री पौत्रमघन्नरोदात्स्वाहा ॥ इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः ॥ अशून्योपस्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानन्दमभिविबुध्यतामियꣳ स्वाहा ॥ स्वस्ति नो अग्ने दिवा पृथिव्या विश्वानि धेह्ययथा यजत्र ॥ यदस्यां महि दिवि जातं प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रꣳ स्वाहा ॥ सुगन्नु पन्थां प्रदिशन्न एहि ज्योतिष्मध्येह्यजरन्न आयुः ॥ अपैतु मृत्युरमृतम्म आगाद्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु स्वाहेति परं मृत्यविति चैके प्राशनान्ते ॥ ५ ॥ कुमार्या भ्राता शमीपलाशमिश्राँल्लाजानञ्जलिनाञ्जलावावपति तां जुहोति

सꣳहतेन तिष्ठत्यर्यमणं देवङ्कन्या अग्निमयक्षत। स नो अर्यमा देवः प्रेतो मुञ्चतु मा पतेः स्वाहा॥ इयन्नार्युपब्रूते लाजानावपन्तिका॥ आयुष्मानस्तु मे पतिरेधन्तां ज्ञातयो मम स्वाहा॥ इमाँल्लाजानावपाम्यग्नौ समृद्धिकरणं तव॥ मम तुभ्यं च संवननं तदग्निरनुमन्यतामियꣳस्वाहेत्यथास्यै दक्षिणꣳहस्तं गृह्णाति साङ्गुष्ठं गृभ्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः॥ भगो अर्यमा सविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गार्हपत्याय देवाः॥ अमोहमस्मि सा त्वꣳसात्वमस्यमो अहम्॥ सामाहमस्मि ऋक्त्वं द्यौरहं पृथिवी त्वम्। तावेहि विवहावहै सह रेतो दधावहै॥ प्रजां प्रजनयावहै पुत्रान्विन्द्यावहै बहून्॥ ते सन्तु जरदष्टयः सम्प्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ॥ पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳशृणुयाम शरदः शतमिति॥ ६॥ अथैनामश्मानमारोहयत्युत्तरतोऽग्नेर्दक्षिणपादेनारोहेममश्मानमश्मेव त्वꣳस्थिरा भव॥ अभितिष्ठ पृतन्यतोऽवबाधस्व पृतनायत इत्यथ गाथां गायति सरस्वति प्रेदमव सुभगे वाजिनीवती॥ यां त्वा विश्वस्य भूतस्य प्रजायामस्याग्रतः॥ यस्यां भूतꣳसमभवद्यस्यां विश्वमिदं जगत्॥ तामद्य गाथां गास्यामि या ॥२१६॥

स्त्रीणामुत्तमं यश इत्यथ परिक्रामतस्तुभ्यमग्रे पर्यवहं सूर्यां वहतु ना सह ॥ पुनः पतिभ्यो जाया-न्दाग्ने प्रजया सहेत्येवं द्विरपरं लाजादि चतुर्थꣳशूर्पकुष्ठया सर्वाँल्लाजानावपति भगाय स्वाहेति त्रिः परि-णीतां प्राजापत्यꣳ हुत्वा ॥ ७ ॥ अथैनामुदीचीꣳ सप्त पदानि प्रक्रामयत्येकमिषे द्वे ऊर्ज्जे त्रीणि रायस्पोषाय चत्वारि मायोभवाय पञ्च पशुभ्यः षड्तुभ्यः सखे सप्तपदा भव सा मामनुव्रता भव विष्णुस्त्वानयत्विति सर्वत्रानुषजति निष्क्रमणप्रभृत्युदकुम्भꣳस्कन्धे कृत्वा दक्षिणतोऽग्नेर्वाग्यतः स्थितो भवत्युत्तरत एकेषान्तत एनां मूर्धन्यभिषिञ्चत्यापः शिवाः शिवतमाः शान्ताः शान्ततमा-स्तास्ते कृण्वन्तु भेषजमित्यापोहिष्ठेति च तिसृभिरथैना७ सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरित्यथास्यै दक्षि-णा७समधिहृदयमालभते मम व्रते ते हृदयं दधामि मम चित्तमनुचित्तं तेऽअस्तु ॥ मम वाच-मेकमना जुषस्व प्रजापतिष्ट्वा नियुनक्तु मह्यमित्यथैनामभिमन्त्रयते सुमङ्गलीरियं वधूरिमाꣳसमेत पश्यत ॥ सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं विपरेतनेति तान्दृढपुरुष उन्मथ्य प्राग्वोदग्वानुगुप्त आगार-आनडुहे रोहिते चर्मण्युपवेशयतीह गावो निषीदन्त्विहाश्वा इह पूरुषाः ॥ इहो सहस्रदक्षिणो

वृद्धा इह पृथा निषीदन्त्विति ग्रामवचनं च कुर्युर्विवाहश्मशानयोर्ग्रामं प्राविशनादिति वचनात्त-
स्मात्तयोर्ग्रामः प्रमाणमिति श्रुतेराचार्याय वरं ददाति गौर्ब्राह्मणस्य वरो ग्रामो राजन्यस्याश्वो
वैश्यस्याधिरथꣳशतं दुहितृमतेऽस्तमिते ध्रुवं दर्शयति ध्रुवमसि ध्रुवं त्वा पश्यामि ध्रुवैधिपोष्ये मयि
मह्यं त्वादात् ॥ बृहस्पतिर्मया पत्या प्रजावती सञ्जीव शरदः शतमिति सा यदि न पश्येत्पश्या-
मीत्येव ब्रूयात् त्रिरात्रमक्षारालवणाशिनौ स्यातामधः शय्याताꣳ संवत्सरं न मिथुनमुपेयातां
द्वादशरात्रꣳषड्रात्रं त्रिरात्रमन्ततः ॥ ८ ॥ उपयमनप्रभृत्यौपासनस्य परिचरणमस्तमितानुदित-
योर्दध्ना तण्डुलैरक्षतैर्वाग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति सायꣳसूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति
प्रातः पुमाꣳसौ मित्रावरुणौ पुमाꣳसावश्विनावुभौ ॥ पुमानिन्द्रश्च सूर्यश्च पुमाꣳसंवर्ततां मयि
पुनः स्वाहेति पूर्वाङ्गर्भकामा ॥ ९ ॥ राज्ञोऽक्षभेदे नद्धविमोक्षे यानविपर्यासेऽन्यस्यां वा व्यापत्तौ
स्त्रियाश्चोद्वहने तमेवाग्निमुपसमाधायाऽऽज्यꣳसंस्कृत्येहरतिरिति जुहोति नानामन्त्राभ्यामन्यद्यान-
मुपकल्प्य तत्रोपवेशयेद्राजानꣳस्त्रियं वा प्रतिक्षत्र इति यज्ञान्तेनात्वाहार्षमिति चैतया धुर्यौ दक्षिणा

प्रायश्चित्तिस्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १० ॥ चतुर्थ्यामपररात्रेऽभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोत्यग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पतिघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै प्रजाघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ सूर्य प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पशुघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ चन्द्र प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै गृहघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ गन्धर्व प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै यशोघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहेति । स्थालीपाकस्य जुहोति प्रजापतये स्वाहेति हुत्वा हुत्वैतासामाहुती-नामुदपात्रे सꣳस्रवान्समवनीय तत एनां मूर्द्धन्यभिषिञ्चति या ते पतिघ्नी प्रजाघ्नी पशुघ्नी गृहघ्नी यशोघ्नी निन्दिता तनूर्जारघ्नीं तत एनां करोमि सा जीर्य त्वं मया सहासावित्यथैनाꣳस्थालीपाकं

प्राशयति प्राणैस्ते प्राणान्सन्दधाम्यस्थिभिरस्थीनि माꣳसैर्माꣳसानि त्वचा त्वचमिति तस्मादेवं विच्छ्रोत्रियस्य दारेण नोपहासमिच्छेदुत ह्येवंवित्परो भवति तामुदुह्य यथर्त्तुप्रवेशनं यथा कामी वा काममाविजनितोः सम्भवामेति वचनादथास्यै दक्षिणाꣳसमधिहृदयमालभते यत्ते सुशीमे हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ॥ वेदाहं तन्मां तद्विद्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳ शृणुयाम शरदः शतमित्येवमत ऊर्ध्वम् ॥११॥ पक्षादिषु स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा दर्शपूर्णमासदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति ब्रह्मणे प्रजापतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो द्यावापृथिवीभ्यामिति विश्वेभ्यो देवेभ्यो बलिहरणं भूतगृह्येभ्य आकाशाय च वैश्वदेवस्याग्नौ जुहोत्यग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति प्राशनान्ते बाह्यतः स्त्रीबलिꣳ हरति. नमः स्त्रियै नमः पुꣳसे वयसेऽवयसे नमः शुक्लाय कृष्णदन्ताय पापिनां पतये नमो ये मे प्रजामुपलोभयन्ति ग्रामे वसन्त उत वारण्ये तेभ्यो नमोऽस्तु बलिमेभ्यो हरामि स्वस्ति मेऽस्तु प्रजां मे ददत्विति शेषमद्भिः प्रप्लाव्य ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१२॥ अथ गर्भाधानꣳ स्त्रियाः पुष्पवत्याश्चतुरहादूर्ध्वꣳ स्नात्वा विरजायास्तस्मिन्नेव

दिवा आदित्यङ्गर्भमित्यादित्यमवेक्षते गृहे वा स्नापयित्वा तामभिगच्छेदिति श्रुतेस्तस्मिन्प्रजायाः सम्भवकाले निशायां कुर्याद्यदि दिवा मैथुनं व्रजेत्क्लीवा अल्पवीर्या अल्पायुषाश्च प्रसूयन्ते तस्मादेतद्वर्जयेत्प्रजाकामो गृही श्रुतिस्मृतिविरोधाभ्यां दक्षिणेन पाणिनोरू प्रसार्य प्रजास्थानमभिमृशति पूषा भगꣳ सविता मे ददातु रुद्रः कल्पयति ललामगुं विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिꣳशतु ॥ आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि पृथुष्टुके ॥ गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजाविति सꣳसृजेथास्तेजो वैश्वानरो दद्याद् ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मा गर्भं दधात्विति प्राङ्मुख उदङ्मुखो वोपविष्टो मन्यते रेतो मूत्रमिति चैके श्रावणं कुर्यात् ॥ १३ ॥ अथर्तुमतीं जायामधिगच्छेत्पिण्डपितृयज्ञेन यजेत मध्यमपिण्डं पत्नी प्राश्नाति पुत्रकामा तत एतामाहुतिं जुहोत्याधत्त पितर इत्यलङ्कारमवजिघ्रत्यायन्तु न इति जपत्येवमथर्तुमतीं जायाहृदयमालभ्य पूर्ववत्सव्येन पाणिनोपस्थमभिमृशति भगप्प्रणेतारिति प्रागुतेदानीमिति रेतोमूत्रमिति सन्धत्ते गायत्रेणेति प्रतिमन्त्रं मन्थयति पुत्रकामोऽभिगच्छेन्नित्यम् ॥ १४ ॥ सा यदि गर्भं

न दधीत सिंहद्याः श्वेतपुष्प्या उपोष्य पुष्येण मूलमुत्थाप्य चतुर्थेऽहनि स्नातायां निशायामुदपेषं पिष्ट्वा दक्षिणस्यां नासिकायामासिञ्चतीयमोषधी त्रायमाणा सहमाना सरस्वती ॥ अस्या अहं बृहत्याः पुत्रः पितुरिव नाम जग्रभमिति ॥ १५ ॥ अथ पुꣳसवनं पुरा स्पन्दत इति मासे द्वितीये तृतीये वा यदहः पुꣳसा नक्षत्रेण चन्द्रमा युज्येत तदहरुपवास्याऽऽप्लाव्याहते वाससी परिधाप्य न्यग्रोधावरोहाञ्छुङ्गाँश्च निशायामुदपेषं पिष्ट्वा पूर्ववदासेचनꣳ हिरण्यगर्भोऽद्भ्यः सम्भृत इत्येताभ्याङ्कुशकण्टकꣳ सोमाꣳशुं चैके कूर्मपित्तं चोपस्थे कृत्वा स यदि कामयेत वीर्यवान्स्यादिति विकृत्यैनमभिमन्त्रयते सुपर्णोसीति प्राग्विष्णुक्रमेभ्यः ॥१६॥ अथ सीमन्तोन्नयनम् ॥ पुꣳसवनवत् प्रथमगर्भे मासे षष्ठेऽष्टमे वा तिलमुद्गमिश्रꣳस्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा प्रजापतेर्हुत्वा पश्चादग्नेर्भद्रपीठ उपविष्टायां युग्मेन सटालुग्रप्सेनौदुम्बरेण त्रिभिश्च दर्भपिञ्जुलैस्त्रेण्या शलल्या वीरतरशङ्कुना पूर्णचात्रेण च सीमन्तमूर्द्ध्वं विनयति भूर्भुवःस्वरिति प्रतिमहाव्याहृतिभिर्वा त्रिवृतमाबध्नात्ययमूर्जावतो वृक्ष उर्ज्जीव फलिनी भवेत्यथाऽऽह वीणागाथिनौ राजानꣳसङ्गायेतां यो वाऽप्यन्यो वीरतर इति

नियुक्ताभप्येके गाथामुपोदाहरन्ति सोम एव नो राजेमा मानुषीः प्रजाः ॥ अविमुक्तचक्र आसी-
रँस्तीरे तुभ्यमसाविति यां नदीमुपावसिता भवति तस्या नाम गृह्णाति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१७॥
सोष्यन्तीमद्भिरभ्युक्षत्येजतु दशमास्य इति प्रागयस्यैत इत्यथावरावपतनमवैतु प्रश्निशेवलꣳशुने
जराय्वत्तवे नैव माꣳसेन पीवरीं न कस्मिँश्चनायतनमवजरायुपद्यतामिति जातस्य कुमारस्याच्छि-
न्नायान्नाड्यां मेधाजननाऽऽयुष्ये करोत्यनामिकया सुवर्णान्तर्हितया मधुघृते प्राशयति घृतं वा
भूस्त्वयि दधामि भुवस्त्वयि दधामि स्वस्त्वयि दधामि भूर्भुवःस्वः सर्वं त्वयि दधामीत्यथास्याऽऽयुष्यं
करोति नाभ्यां दक्षिणे वा कर्णे जपत्यग्निरायुष्मान्स वनस्पतीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं
करोमि सोम आयुष्मान्सौषधीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि ब्रह्माऽऽयुष्मत्तद्ब्राह्मणै-
रायुष्मत्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनाऽऽयुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽ-
युष्मन्तं करोमि ऋषय आयुष्मन्तस्ते व्रतैरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि पितर आयु-
ष्मन्तस्ते स्वधाभिरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि यज्ञ आयुष्मान्स दक्षिणाभिरायुष्माँ-

स्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि समुद्र आयुष्मान्स स्रवन्तीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि त्रिस्त्रिस्त्र्यायुषमिति च स यदि कामयेत सर्वमायुरियादिति वात्सप्रेणैनमभिमृशेद्दिवस्परीत्येतस्यानुवाकस्योत्तमामृचं परिशिनष्टि प्रतिदिशं पञ्च ब्राह्मणानवस्थाप्य ब्रूयादिममनुप्राणितेति पूर्वो ब्रूयात्प्राणेति व्यानेति दक्षिणोऽपानेत्यपर उदानेत्युत्तरः समानेति पञ्चम उपरिष्टादवेक्षमाणो ब्रूयात्स्वयं वा कुर्यादनुपरिक्राममविद्यमानेषु स यस्मिन्देशे जातो भवति तमभिमन्त्रयते वेद ते भूमि हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ॥ वेदाहं तन्मां तद्विद्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳश्रृणुयाम शरदः शतमित्यथैनमभिमृशत्यश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमश्रुतं भव ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यथास्य मातरमभिमन्त्रयत इडासि मैत्रावरुणी वीरे वीरमजीजनथाः ॥ सा त्वं वीरवती भव याऽस्मान्वीरवतोऽकरदित्यथास्यै दक्षिणꣳस्तनं प्रक्षाल्य प्रयच्छतीमꣳ स्तनमिति यस्ते स्तन इत्युत्तरमेताभ्यामुदपात्रꣳशिरस्तो निदधात्यापो देवेषु जाग्रथ यथा देवेषु जाग्रथ ॥ एवमस्याꣳ सूतिकाया सपुत्रिकायां जाग्रथ इति द्वारदेशे सूतिकाग्निमुपसमाधायोत्थाना-

त्सन्धिवेलयोः फलीकरणमिश्रान्सर्षपानग्नावावपति शण्डामर्का उपवीरः शौण्डिकेय उलूखलः ॥ मलिम्लुचो द्रोणासश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहा ॥ आलिखन्ननिमिषः किंवदन्त उपश्रुतिर्हर्यक्षः कुम्भी शत्रुः पात्रपाणिर्नृमणिर्हन्त्रीमुखः सर्षपारुणश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहेति यदि कुमार उपद्रवेज्जालेन प्रच्छाद्योत्तरीयेण वा पिताङ्क आधाय जपति कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कुरो बालबन्धनः ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम् ॥ यत्ते देवा वरमददुः स त्वं कुमारमेव वा वृणीथाः ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम् ॥ यत्ते सरमा माता सीसरः पिता श्यामशबलौ भ्रातरौ ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वरेत्यभिमृशति न नामयति न रुदति न हृष्यति न ग्लायति यत्र वयं वदामो यत्र चाभिमृशामसीति ॥ १८ ॥ अथातो यमलजनने प्रायश्चित्तं व्याख्यास्यामो यस्य भार्या गौर्दासी महिषी वडवा वा विकृतं प्रसवे प्रायश्चित्ती भवेत्पूर्णे दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां काषायमुपसंहरेत् प्लक्षवटौदुम्बराश्वत्थशमीदेवदारुगौरसर्षपास्तेषामपो हिरण्यदूर्वाङ्कुराम्रपल्लवैरष्टौ कलशान्प्र-

पूर्षं सर्वौषधीनां दम्पती स्नापयित्वाऽऽपो हिष्ठेति तिसृभिः कयानश्चित्र इति द्वाभ्यां पञ्चैन्द्रेण पञ्च
वारुणेनेदमापः प्रवहतेत्यपाघमिति स्नापयित्वालङ्कृत्य तौ दर्भेषूपवेश्य तत्र मारुतꣳस्थालीपाकꣳ-
श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पूर्वोक्तैः स्नपनमन्त्रैः स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहा
सोमाय स्वाहा पवमानाय स्वाहा पावकाय स्वाहा मरुताय स्वाहा मारुताय स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा
यमाय स्वाहान्तकाय स्वाहा मृत्यवे स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेत्येतदेव गृहोत्पातेषूलूक-
कपोतगृध्रः श्येनो वा प्रविशेत्स्तम्भः प्ररोहेद्वल्मीकं मधुजालं वा भवेदुदकुम्भप्रज्वलनाशनशयन-
यानभङ्गेषु गृहगोधिकाकृकलासशरीरसर्पण इत्येवं छत्रध्वजविनाशे सार्पे नैर्ऋते गण्डयोगेष्वन्येष्व-
प्युत्पातेषु भूकम्पोल्कापातकाकसर्पसङ्गमप्रेक्षणादिष्वेतदेव प्रायश्चित्तं ग्रहशान्त्योक्तेन विधिना कृत्वा-
ऽऽचार्याय वरं दत्त्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा स्वस्ति वाच्याशिषः प्रतिगृह्य शान्तिर्भवति शान्तिर्भवति ॥२२१॥
॥१९॥ अथातो यमलचरुं मारुतं व्याख्यास्यामो यस्य च यमलौ पुत्रौ दारिका वा प्रजायते पूर्णे
दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां काषायमाहृत्याश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधौदुम्बराश्चत्वारो विधवाः स्नापयति

ब्रह्मचारिणो वा शुक्लवासस ऐन्द्रीं दिशमुदिचीं वा मङ्गलं पूर्ववद्गायन्त्यो यमलिनीᳩस्नापयन्त्याचार्यः स्नापयति वसोः पवित्रेण शतधारेण चाष्टभिः कलशैः स्नात्वाऽप्रतिरथं जपेदिदमापः प्प्रवहतेति तौ स्नापितौ वरं प्रयच्छत्यानडुहमातृभ्यश्च हिरण्यं वस्त्रमेव परीतोषणं वाजेवाजेवतेति पतेपद्याद्वादित्याघारं मारुतं चरुं जुहोति मरुताय स्वाहा मारुती स्वाहा मरुद्भ्यो विष्णवे प्रजापतयेऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति प्राशनान्ते शेषं चरुं गृहीत्वाऽश्वत्थं प्रदक्षिणीकृत्योपविशेत्तदेव तन्त्रᳪसमाप्य ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २० ॥ अथातो मूलविधिं व्याख्यास्यामो मूलांशे प्रथमे पितुर्नेष्टो द्वितीये मातुस्तृतीये धनधान्यस्य चतुर्थे कुलशोकावहः स्वयं पुण्यभागी स्यान्मूलनक्षत्रे मूलविधानं कुर्यात्सर्वौषध्यात्सर्वगन्धैश्च सञ्युक्तं तत्रोदकुम्भं कृत्वा स वस्त्रगन्धपुष्परत्नसहितᳩश्वेतसिद्धार्थकुसुमायुक्तं कुर्यात्तस्मिन्रुद्रं जपित्वाऽप्रतिरथᳪराक्षोघ्नं च सूक्तं द्वितीयोदकुम्भं कृत्वा चतुःशतपाठः प्रस्रवणसञ्युक्तन्तस्मिन्नुपरिष्टान्मूलानि धारयेद्वंशपात्रे कृत्वा वस्त्रे वद्ध्वा तस्मिन्प्रधानानि मूलानि वक्ष्यामि हिरण्मयमूलᳪ सप्त धान्यं प्रथमाकाष्मर्या सहदेव्याऽपराजिता बाला पाठा शङ्खपुष्प्यधोपुष्पी

मधुयष्टिका चक्राङ्किता मयूरशिखा काकजङ्घा कुमारीद्वयं जीवन्त्यपामार्गभृङ्गारकलक्ष्मणाः सुलक्ष्मणा जाती व्याघ्रपत्रश्चक्रमर्द्दकः सिद्धेश्वरोऽश्वत्थोदुम्बरपालाशप्लक्षवटार्कदूर्वारोहितकशमीशतावरीत्येवमादिमूलशतं पूरयित्वा तस्मिन्निषिद्धानि मूलानि वक्ष्यामि वैल्वधवनिम्बकदम्बराजवृक्षोक्षशालाप्रयालुदधिकपित्थकोविदारश्लेष्मान्तकविभीतकशाल्मलीररलुसर्वकण्टकिवर्जं तत्राभिषेकं कुर्यात्पितुः शिशोर्जनन्या देवस्य त्वेत्यौदुम्बर्यात्सन्दीमुदगग्रामास्तृणाति तत्रासीनान्सम्पातेनाभिषिञ्चति शिरसोऽध्यनुलोमꣳशिरो मे श्रीर्यश इति यथाऽङ्गमङ्गानि सम्मृशति स्नानादूर्ध्वं नैर्ऋतं पायसꣳ श्रपयित्वा काश्मर्यमयꣳ स्रुक्स्रुवं प्रतप्य सम्मृज्यान्वारब्ध आघारावाज्यभागौ हुत्वाऽसुन्वन्तमिति चतस्रः स्थालीपाकेन जुहुयात्पञ्चदशाऽऽज्याहुतीश्चतुर्गृहीतेन जुहोति कृणुष्व पाज इति पञ्च मा नस्तोक इति द्वे या ते रुद्र शिवा तनूरिति षडग्नी रक्षाꣳसि सधेति शुक्रज्योतिरमर्त्यः शुचिः पावक ईड्य इति त्वन्नः सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतो न रिष्ये त्वावतः सखेति स्विष्टकृदादि प्राशनान्ते कृष्णा गौः कृष्णाश्च तिला हेममयमूलꣳसप्त-

धान्यसञ्युक्तमाचार्याय वरं दद्यात्कृष्णोऽनड्वान्ब्रह्मणे दद्यान्नक्षत्रसूचकेभ्यो वासो दद्यादन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णं दद्यात्कृसरापायसेन ब्राह्मणान्भोजयेत्सार्पदैवते गण्डजात एष एव विधिः कात्यायनेनोक्तः कात्यायनेनोक्तः ॥ २१ ॥ दशम्यामुत्थाप्य ब्राह्मणान्भोजयित्वा पिता नाम करोति द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा घोषवदाद्यन्तरन्तःस्थं दीर्घाभिनिष्ठानं कृतं कुर्यान्न तद्धितमयुजाक्षरमाकारान्तꣳ स्त्रियै तद्धितꣳशर्म ब्राह्मणस्य वर्म क्षत्रियस्य गुप्तेति वैश्यस्य चतुर्थे मासि निष्क्रमणिका सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरिति ॥ २२ ॥ प्रोष्येत्य गृहानुपतिष्ठते पूर्ववत्पुत्रं दृष्ट्वा जपत्यङ्गादङ्गात्सम्भवसि हृदयादधिजायसे ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यथास्य मूर्द्धानमवजिघ्रति प्रजापतेष्ट्वाहिंकारेणावजिघ्रामि सहस्रायुषाऽसौ जीव शरदः शतमिति गवां त्वा हिंकारेणेति च त्रिर्दक्षिणेऽस्य कर्णे जपत्यस्मे प्रयन्धि मघवन्नृजीषिन्निन्द्ररायो विश्ववारस्य भूरेः ॥ अस्मे शतꣳशरदो जीवसेऽधा अस्मे वीराञ्छश्वत इन्द्रशिप्रिन्निनीतीन्द्र श्रेष्ठानि द्रविणानि धेहि चित्तिं दक्षस्य सुभगत्वमस्मे ॥ पोषꣳरयीणामरिष्टिं तनूनाꣳ स्वात्मानं वाचः सुदिन त्वमह्ना-

मिति सव्ये स्त्रियै तु मूर्द्धानमेवावजिघ्रति तूष्णीम् ॥ २३ ॥ षष्ठे मासेऽन्नप्राशनꣳस्थालीपाकꣳ श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ॥ सा नो मन्द्रेषमूर्जन्दुहाना धेनुर्वागस्मानुपसुष्टुतैतु स्वाहेति वाजो नो अद्येति च द्वितीयाꣳ स्थालीपाकस्य जुहोति प्राणेनान्नमशीय स्वाहाऽपानेन गन्धानशीय स्वाहा चक्षुषा रूपाण्यशीय स्वाहा श्रोत्रेण यशोऽशीय स्वाहेति प्राशनान्ते सर्वान्रसान्सर्वमन्नमेकत उद्धृत्याथैनं प्राशयेत्तूष्णीꣳहन्तेति वा हन्तकारं मनुष्या इति श्रुतेर्भारद्वाज्या माꣳसेन वाक्प्रसारकामस्य कपिञ्जलमाꣳसेनान्नाद्यकामस्य मत्स्यैर्जवनकामस्य कृकषाया आयुष्कामस्याऽऽट्या ब्रह्मवर्चसकामस्य सर्वैः सर्वकामस्यान्नपर्याय वा ततो ब्राह्मणभोजनमन्नपर्याय वा ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २४ ॥

इति पारस्करगृह्यसूत्रे प्रथमं काण्डं समाप्तम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीयं काण्डम् ।

सांवत्सरिकस्य चूडाकरणं तृतीये वाऽप्रतिहते षोडशवर्षस्य केशान्तो यथामङ्गलं वा सर्वेषां ब्राह्मणान्भोजयित्वा माता कुमारमादायाप्लाव्याहते वाससी परिधाप्याङ्क आधाय पश्चादग्नेरुपविशत्यन्वारब्ध आज्याहुतीर्हुत्वा प्राशनान्ते शीतास्वप्सूष्णा आसिञ्चत्युष्णेन वाय उदकेनेह्यदिते केशान्वपेति केशश्मश्रुवति च केशान्तेऽथात्र नवनीतपिण्डं घृतपिण्डं दध्नो वा प्रास्यति तत आदाय दक्षिणं गोदानमुन्दति सवित्रा प्रसूता दैव्या आप उन्दन्तु ते तनूम् ॥ दीर्घायुत्वाय वर्चस इति त्र्येण्या शलल्या विनीय त्रीणि कुशतरुणान्यन्तर्दधात्योषध इति शिवो नामेति लोहक्षुरमादाय निवर्त्तयामीति प्रवपति, येनावपत्सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ॥ तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्याऽऽयुष्यं जरदष्टिर्यथासदिति सकेशानि प्रच्छिद्यानडुहे गोमयपिण्डे प्रास्यत्युत्तरतो ध्रियमाण एवं
पं.अ.७७ द्विरपरं तूष्णीमितरयोश्चोन्दनाद्यथ पश्चात् त्र्यायुषमित्यथोत्तरतो येन भूरिश्चरा दिवं ज्योक् च

पश्चाद्धि सूर्यम् ॥ तेन ते वपामि ब्रह्मणा जीवातवे जीवनाय सुश्लोक्याय स्वस्तय इति त्रिः क्षुरेण शिरः प्रदक्षिणं परिहरति समुखं केशान्ते यत्क्षुरेण मज्जयता सुपेशसा वप्त्वा वाऽऽवपति केशाञ्छिन्धि शिरो माऽस्याऽऽयुः प्रमोषीर्मुखमिति च केशान्ते ताभिरद्भिः शिरः समुद्य नापिताय क्षुरं प्रयच्छत्यक्षण्वं परिवपेति यथामङ्गलं केशशेषकरणमनुगुप्तमेतꣳसकेशं गोमयपिण्डं निधाय गोष्ठे पल्वल उदकान्ते वाऽऽचार्याय वरं ददाति गां केशान्ते संवत्सरं ब्रह्मचर्यमवपनं च केशान्ते द्वादशरात्रꣳ षड्रात्रं त्रिरात्रमन्ततः ॥ १ ॥ (अथ कर्णवेधो वर्षे तृतीये पञ्चमे वा पुष्येन्दुचित्राहरिरेवतीषु पूर्वाह्णे कुमारस्य मधुरं दत्त्वा प्राङ्मुखायोपविष्टाय दक्षिणं कर्णमभिमन्त्रयते भद्रंकर्णेभिरिति सव्यं वक्ष्यन्तीवेदिति चाथ भिन्द्यात्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥) अष्टवर्षं ब्राह्मणमुपनयेद्गर्भाष्टमे वैकादशवर्षꣳराजन्यं द्वादशवर्षं वैश्यं यथामङ्गलं वा सर्वेषां ब्राह्मणान्भोजयेत्तं च पर्युप्तशिरसमलङ्कृतमानयन्ति पश्चादग्नेरवस्थाप्य ब्रह्मचर्यमागामिति वाचयति ब्रह्मचार्यसानीति चाथैनं वासः

१ वप्त्रेति जयरामः । वप्त्वा (मुण्डयित्वा) इति गदाधरः ।

परिधापयति येनेन्द्राय बृहस्पतिर्वासः पर्यदधादमृतम् ॥ तेन त्वा परिदधाम्यायुषे दीर्घायुत्वाय बलाय वर्चस इति मेखलां बध्नीत इयं दुरुक्तं परिबाधमाना वर्णं पवित्रं पुनती म आगात् ॥ प्राणापानाभ्यां बलमादधाना स्वसा देवी सुभगा मेखलेयमिति युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ॥ तन्धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्त इति वा तूष्णीं वात्र यज्ञोपवीतपरिधानम् ॥ (यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनो-पनह्याम्मीत्यथाजिनं प्रयच्छति मित्रस्य चक्षुर्द्धरुणं बलीयस्तेजो यशस्वि स्थविरꣳसमिद्धम् ॥ अनाहनस्यं वसनं जरिष्णुः परीदं वाज्यजिनं दधेऽहमिति तूष्णीं वा) दण्डं प्रयच्छति तं प्रति-गृह्णाति यो मे दण्डः परापतद्वैहायसोऽधिभूम्याम् ॥ तमहं पुनरादद आयुषे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसायेति दीक्षावदेके दीर्घसत्रमुपैतीति वचनादथास्याद्भिरञ्जलिनाऽञ्जलिं पूरयत्यापोहिष्ठेति तिसृभिरथैनꣳ-सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरित्यथास्य दक्षिणाꣳसमधि हृदयमालभते मम व्रते ते हृदयं दधामि

मम चित्तमनु चित्तं ते अस्तु ॥ मम वाचमेकमना जुषस्व बृहस्पतिष्ट्वा नियुनक्तु मह्यामित्यथास्य दक्षिणꣳहस्तं गृहीत्वाऽऽह को नामासीत्यसावहं भो ३ इति प्रत्याहाथैनमाह कस्य ब्रह्मचार्यसीति भवत इत्युच्यमान इन्द्रस्य ब्रह्मचार्यस्यग्निराचार्यस्तवाहमाचार्यस्तवासावित्यथैनं भूतेभ्यः परिददाति प्रजापतये त्वा परिददामि देवाय त्वा सवित्रे परिददाम्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः परिददामि द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिददामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः परिददाम्यरिष्ट्या इति ॥ ३ ॥ प्रदक्षिणमग्निं परीत्योपविशत्यन्वारब्ध आज्याहुतीर्हुत्वा प्राशनान्तेऽथैनꣳसꣳशास्ति ब्रह्मचार्यस्यपोऽशान कर्म कुरु मा दिवा सुषुप्था वाचं यच्छ समिधमाधेह्यपोऽशानेत्यथास्मै सावित्रीमन्वाहोत्तरतोऽग्नेः प्रत्यङ्मुखायोपविष्टायोपसन्नाय समीक्षमाणाय समीक्षिताय दक्षिणतस्तिष्ठत आसीनाय वैके पच्छोर्द्धर्चशः सर्वां च तृतीयेन सहानुवर्तयन्संवत्सरे षण्मास्ये चतुर्विꣳशत्यहे द्वादशाहे षडहे त्र्यहे वा सद्यस्त्वेव गायत्रीं ब्राह्मणायानुब्रूयादाग्नेयो वै ब्राह्मण इति श्रुतेस्त्रिष्टुभꣳराजन्यस्य जगतीं वैश्यस्य सर्वेषां वा गायत्रीम् ॥ ४ ॥ अत्र समिदाधानं

पाणिनाऽग्निं परिसमूहत्यग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु यथा त्वमग्ने सुश्रवः सुश्रवा अस्येवं माᳪं सुश्रवः सौश्रवसं कुरु ॥ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपा अस्येवमहं मनुष्याणां वेदस्य निधिपो भूयासमिति प्रदक्षिणमग्निं पर्युक्ष्योत्तिष्ठन्त्समिधमादधात्यग्नये समिधमहार्षं[2] बृहते जातवेदसे ॥ यथा त्वमग्ने समिधा समिध्यस एवमहमायुषा मेधया वर्चसा प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन समिन्धे जीवपुत्रो ममाऽऽचार्यो मेधाव्यहमसान्यनिराकरिष्णुर्यशस्वी तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यन्नादो भूयासᳪंस्वाहेत्येवं द्वितीयां तथा तृतीयामेषा त इति वा समुच्चयो वा पूर्ववत्परिसमूहनपर्युक्षणे पाणी प्रतप्य मुखं विमृष्टे तनूपा अग्नेऽसि तन्वं मे पाह्यायुर्दा अग्नेस्यायुर्मे देहि वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि ॥ अग्ने यन्मे तन्वा ऊनं तन्म आपृण ॥ मेधां मे देवः सविता आदधातु मेधां मे देवी सरस्वती आदधातु ॥ मेधामश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजाविति । (अङ्गान्यालभ्य जपत्यङ्गानि च म आप्यायन्तां वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलमिति त्र्यायुषाणि करोति भस्मना ललाटे ग्रीवायां दक्षिणेᳪंसे

१ पर्युक्ष्योत्त्थायेति बहूनां पाठः सम्मतः ।   २ माहार्यमित्यपि पाठो दृश्यते ।

हृदि च त्र्यायुषमिति प्रतिमन्त्रम्) ॥ ५ ॥ अत्र भिक्षाचर्यचरणम् । भवत्पूर्वां ब्राह्मणो भिक्षेत भवन्मध्याꣳराजन्यो भवदन्त्यां वैश्यस्तिस्रोऽप्रत्याख्यायिन्यः षड् द्वादशापरिमिता वा मातरं प्रथमामेक आचार्याय भैक्षं निवेदयित्वा वाग्यतोऽहःशेषं तिष्ठेदित्येकेऽहिꣳसन्नरण्यात्समिधमाहृत्य तस्मिन्नग्नौ पूर्ववदाधाय वाचं विसृजतेऽधःशाय्यक्षारालवणाशी स्याद्दण्डधारणमग्निपरिचरणं गुरुशुश्रूषा भिक्षाचर्या मधुमाꣳसमज्जनोपर्यासनस्त्रीगमनानृतादत्ताऽऽदानानि वर्जयेदष्टाचत्वारिꣳशद्वर्षाणि वेदब्रह्मचर्यं चरेद्द्वादश द्वादश वा प्रतिवेदं यावद्ग्रहणं वा वासाꣳसि शाणक्षौमाविकान्यैणेयमजिनमुत्तरीयं ब्राह्मणस्य रौरवꣳ राजन्यस्याऽऽजं गव्यं वा वैश्यस्य सर्वेषां वा गव्यमसति प्रधानत्वान्मौञ्जी रशना ब्राह्मणस्य धनुर्ज्या राजन्यस्य मौर्वी वैश्यस्य मुञ्जाभावे कुशाश्मन्तकबल्वजानां पालाशो ब्राह्मणस्य दण्डो बैल्वो राजन्यस्यौदुम्बरो वैश्यस्य केशसम्मितो ब्राह्मणस्य ललाटसम्मितः क्षत्रियस्य घ्राणसम्मितो वैश्यस्य सर्वे वा सर्वेषामाचार्येणाऽऽहुत उत्थाय प्रतिशृणुयाच्छयानं चेदासीन आसीनं चेत्तिष्ठँस्तिष्ठन्तं चेदभिक्रामन्नभिक्रामन्तं चेदभिधावन्स एवं वर्त्तमानोऽमुत्राद्य वसत्यमुत्राद्य वस-

तीति तस्य स्नातकस्य कीर्तिर्भवति त्रयः स्नातका भवन्ति विद्यास्नातको व्रतस्नातको विद्याव्रतस्नातक इति समाप्य वेदमसमाप्य व्रतं यः समावर्त्तते स विद्यास्नातकः समाप्य व्रतमसमाप्य वेदं यः समावर्त्तते स व्रतस्नातक उभयꣳ समाप्य यः समावर्त्तते स विद्याव्रतस्नातक इत्याषोडशाद्वर्षाद्ब्राह्मणस्यानतीतः[1] कालो भवत्याद्वाविꣳशाद्राजन्यस्याचतुर्विꣳशाद्वैश्यस्यात ऊर्ध्वं पतितसावित्रीका भवन्ति नैनानुपनयेयुर्नाध्यापयेयुर्न याजयेयुर्न चैभिर्व्यवहरेयुः कालातिक्रमे नियतवत्त्रिपुरुषं पतितसावित्रीकाणामपत्ये संस्कारो नाध्यापनं च तेषाꣳ संस्कारेप्सुर्व्रात्यस्तोमेनेष्ट्वा काममधीयीरन्व्यवहार्या भवन्तीति वचनात् ॥ ६ ॥ सूत्रस्यार्द्धः ॥ खण्डानि ॥ ३० ॥ अथोपनीतो ब्राह्मणस्त्रिशिखः शिखी जटिलो मुण्डो वाऽक्षारालवणाशी स्यात्सावित्रꣳ षड्रात्रं त्रिरात्रꣳ सद्यःकालं वा चरेत्तदेव व्रतमुदीक्ष्य दण्डमपो निधाय मेखलां यज्ञोपवीतं चाप्स्वन्तरिति प्रत्यृचं नमो वरुणायेति त्रिमधुरं दत्त्वा ततोऽस्याऽऽग्नेयं प्रथमं वेदव्रतमादिशेद्ब्राह्मणक्षत्रियविशां पञ्च सांवत्सरिकाणि

---

१ अनतीतः काल इति हरिहरगदाधरजयरामाः । नातीतः काल इति कर्कः ।

वेद्व्रतानि भवन्त्याग्नेयꣳशुक्रियमौपनिषदꣳ शौलभं गोदानमिति पञ्च सांवत्सरिकाणि वेद्व्रतानि चरित्वा स्नात्वोपव्रतं चरेत्त्रिष्ववगुण्ठनꣳ शुक्रियादिषु शुक्रियꣳ शुक्रभिः श्रावयेदौपनिषदमौपनिषद्भिः शौलभꣳ शौलभिनीभिरथवा विद्यमान आब्रह्मन्नुदीरतामानो भद्रा आशुः शिशान इमानुकमिति च वेदशिरसाऽवगुण्ठयेदवगुण्ठनीं त्रिवलिं पञ्चवलिं वा नाभिदेशात्प्रच्छाद्य वाग्यतोऽरण्येऽधः शयीत ग्रामे गोष्ठे देवतायतने वा व्युष्टायामवगुण्ठनीमरण्ये विसृजेदद्दृश्रमस्योदुत्त्यं चित्रन्देवानामित्युदितेऽर्के जपति वर्षति द्यौः शान्तिरिति शान्तिं करोति शान्तिभाजनं गुरवे दद्यादेवमेवावगुण्ठनीं च गोदाने गोमिथुनं तस्माद्गोदानमिति तस्माद्गोदानमिति ॥ ७ ॥ वेदꣳसमाप्य स्नायाद्ब्रह्मचर्यं वाऽष्टाचत्वारिꣳशकं द्वादशकेऽप्येके गुरुणाऽनुज्ञातो विधिर्विधेयस्तर्कश्च वेदः षडङ्गमेके न कल्पमात्रे कामं तु याज्ञिकस्योपसङ्गृह्य गुरुꣳ समिधोऽभ्याधाय परिश्रितस्योत्तरतः कुशेषु प्रागग्रेषु पुरस्तात्स्थित्वाऽष्टानामुदकुम्भानां येऽप्स्वन्तरग्नयः प्रविष्टा गोह्य उपगोह्यो मयूषो मनोहास्खलो विरुजस्तनूदूषुरिन्द्रियहा तान्विजहामि यो रोचनस्तमिह गृह्णामीत्येकस्मादपो

गृहीत्वा तेनाभिषिञ्चते तेन मामभिषिञ्चामि श्रियै यशसे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसायेति येन श्रियमकृणुतां येनावमृशताꣳसुरां येनाक्ष्यावभ्यषिञ्चतां यद्वा तदश्विना यश इत्यापोहिष्ठेति च प्रत्यृचं त्रिभिस्तूष्णीमितरैरुदुत्तममितिमेखलामुन्मुच्य दण्डं निधाय वासोऽन्यत्परिधायाऽऽदित्यमुपतिष्ठत उद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्प्रातर्यावभिरस्थाद्दशसनिरसि दशसनिं मा कुर्वाविदन्मागमयोद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थाद्दिवा यावभिरस्थाच्छतसनिरसि शतसनिं मा कुर्वाविदन्मागमयोद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्सायं यावभिरस्थात्सहस्रसनिरसि सहस्रसनिं मा कुर्वाविदन्मा गमयेति दधि तिलान्वा प्राश्य जटालोमनखान्[1] सꣳहृत्यौदुम्बरे दन्तान्धावेताऽन्नाद्याय व्यूहध्वꣳसोमो राजाऽयमागमत् ॥ स मे मुखं प्रमार्क्ष्यते यशसा च भगेन चेत्युत्साद्य पुनः स्नात्वाऽनुलेपनं नासिकयोर्मुखस्य चोपगृह्णीते प्राणापानौ मे[2] तर्पय चक्षुर्मे तर्पय श्रोत्रं मे तर्पयेति पितरः शुन्धध्वमिति पाण्योरवनेजनं दक्षिणानिषिच्यानुलिप्य जपेत्सुचक्षा अहमक्षीभ्यां भूयास-

---

१ "नखानि" इत्यपि पाठः ।   २ समानव्यानौ मे तर्पय इति पाठः ॥

<ऽसुवर्चा मुखेन ॥ सुश्रुत्कर्णाभ्यां भूयासमित्यहतं वासो धौतं वाऽमौत्रेणाच्छादयीत परिधास्यै यशो धास्यै दीर्घायुत्वाय जरदष्टिरस्मि ॥ शतं च जीवामि शरदः पुरूची रायस्पोषमभिसंव्ययिष्य इत्यथोत्तरीयं यशसा मा द्यावापृथिवी यशसेन्द्राबृहस्पती ॥ यशो भगश्च मा विन्दद्यशो मा प्रतिपद्यतामित्येकं चेत् पूर्वस्योत्तरवर्गेण प्रच्छादयीत सुमनसः प्रतिगृह्णाति या आहरज्जमदग्निः श्रद्धायै कामायेन्द्रियाय ता अहं प्रतिगृह्णामि यशसा च भगेन चेत्यथावबध्नीते यद्यशोऽप्सरसामिन्द्रश्चकार विपुलं पृथु ॥ तेन सङ्ग्रथिताः सुमनस आबध्नामि यशो मयीत्युष्णीषेण शिरो वेष्टयते युवा सुवासा इत्यलङ्करणमसि भूयोऽलङ्करणं भूयादिति कर्णवेष्टकौ वृत्रस्येत्यपङ्क्तेऽक्षिणी रोचिष्णुरसीत्यात्मानमादर्शे प्रेक्षते छत्रं प्रतिगृह्णाति बृहस्पतेश्छदिरसि पाप्मनो मामन्तर्द्धेहि तेजसो यशसो मामन्तर्द्धेहीति प्रतिष्ठेस्थो विश्वतो मा पातमित्युपानहौ प्रतिमुञ्चते विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यस्परिपाहि सर्वत इति वैणवं दण्डमादत्ते दन्तप्रक्षालनादीनि नित्यमपि वासश्छत्रोपानहश्चापूर्वाणि चेन्मन्त्रः ॥ ८ ॥ स्नातस्य यमान्वक्ष्यामः । कामादितरो नृत्यगीतवादित्राणि न कुर्यान्न च गच्छे-

त्कामं तु गीतं गायति वैव गीते वा रमत इति श्रुतेर्हर्षपरं क्षेमे नक्तं ग्रामान्तरं न गच्छेन्न च धावेदुदपानावेक्षणवृक्षारोहणफलप्रपतनसन्धिसर्पणविवृतस्नानविषमलङ्घनशुष्कवदनसन्ध्याऽऽदित्यप्रेक्षणभैक्षणानि न कुर्यान्न ह वै स्नात्वा भिक्षेतापह वै स्नात्वा भिक्षां जयतीति श्रुतेर्वर्षत्यप्रावृतोव्रजेदयं मे वज्रः पाप्मानमपहनदित्यप्स्वात्मानं नावेक्षेताजातलोम्नीं विपुꣳसीꣳषण्ढं च नोपहसेन्न गच्छेद्गर्भिणीं विजन्येति ब्रूयात्सकुलमिति नकुलं भगालमिति कपालं मणिधनुरितीन्द्रधनुर्गां धयन्तीं परस्मै नाचक्षीतोर्वरायामनन्तर्हितायां भूमावुत्सर्पंस्तिष्ठन्न मूत्रपुरीषे कुर्यात्स्वयं प्रशीर्णेन काष्ठेन गुदं प्रमृजीत विकृतं वासो नाच्छादयीत दृढव्रतो वधत्रः स्यात्सर्वत आत्मानं गोपायेत् सर्वेषां मित्रमिव ॥ (शुक्रियमध्येष्यमाणः पाठः) ॥९॥ तिस्रो रात्रीर्व्रतं चरेदमाꣳसाश्यमृण्मयपायी स्त्रीशूद्रशवकृष्णशकुनिशूनां च दर्शनमसम्भाषणं च तैः शवशूद्रसूतकान्नानि च नाद्यान्मूत्रपुरीषे ष्ठीवनं चातपे न कुर्यात्सूर्याच्चात्मानं नान्तर्दधीत तप्तेनोदकार्थान्कुर्वीताऽवज्योत्य रात्रौ भोजनꣳसत्यवदनमेव वा दीक्षितोऽप्यातपादीनि कुर्यात्प्रवर्ग्यवाँश्चेत् ॥ १० ॥ इति षोडशकर्म समाप्तम् ॥ अथालः

पञ्च महायज्ञा वैश्वदेवादन्नात्पर्युक्ष्य स्वाहाकारैर्जुहुयाद्ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमत-
य इति भूतगृह्येभ्यो मणिके त्रीन् पर्जन्यायाद्भ्यः पृथिव्यै धात्रे विधात्रे च द्वार्ययोः प्रतिदिशं
वायवे दिशां च मध्ये त्रीन्ब्राह्मणेऽन्तरिक्षाय सूर्याय विश्वेभ्यो देवेभ्यो विश्वेभ्यश्च भूतेभ्यस्ते-
षामुत्तरत उषसे भूतानां च पतये परं पितृभ्यः स्वधा नम इति दक्षिणतः पात्रं निर्णिज्योत्तरा-
परस्यां दिशि निनयेद्यक्ष्मैतत्त इत्युद्धृत्याग्रं ब्राह्मणायावनेज्य दद्याद्धन्तत इति यथार्हं भिक्षुकान-
तिथींश्च सम्भजेरन् बालज्येष्ठा गृह्या यथार्हमश्नीयुः पश्चाद्गृहपतिः पत्नी च पूर्वो वा गृहपतिः तस्मादु
स्वादि(द्वि)ष्टं गृहपतिः पूर्वोऽतिथिभ्योऽश्नीयादिति श्रुतेरहरहः स्वाहा कुर्यादन्नाभावे केनचिदा-
काष्ठाद्देवेभ्यः पितृभ्यो मनुष्येभ्यश्चोदपात्रात् ॥११॥ अथातो धर्मजिज्ञासा। केशान्तादूर्ध्वमपत्नीक
उत्सन्नाग्निरनग्निको वा प्रवासी ब्रह्मचारी चान्वग्निरिति ग्रामाग्निमाहृत्य पृष्ठो दिवीत्यधिष्ठाप्य
त्रिभिश्च सावित्रैः प्रज्वाल्य ताꣳसवितुस्तत्सवितुर्विश्वानि देवसवितरिति पूर्ववदक्षतैर्हुत्वा पाकं
पचेत्तत्र वैश्वदेवं ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमतये विश्वेभ्यो देवेभ्योऽग्नये स्विष्टकृतऽ-

इत्युपस्पृश्य पूर्ववद्बलिकर्मैवं कृते न वृथा पाको भवति न वृथा पाकं पचेन्न वृथापाकमश्नीयादत्र पिण्डपितृयज्ञः पश्चाद्याग्रायणानि कुर्यात् ॥ १२ ॥ अथातोऽध्यायोपाकर्मौषधीनां प्रादुर्भावे श्रवणेन श्रावण्यां पौर्णमास्याᳪ श्रावणस्य पञ्चमीᳪ हस्तेन वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पृथिव्या अग्नय इत्यृग्वेदेऽन्तरिक्षाय वायव इति यजुर्वेदे दिवे सूर्यायेति सामवेदे दिग्भ्यश्चन्द्रमस इत्यथर्ववेदे ब्रह्मणे छन्दोभ्यश्चेति सर्वत्र प्रजापतये देवेभ्य ऋषिभ्यः श्रद्धायै मेधायै सदसस्पतयेऽनुमतय इति चैतदेव व्रतादेशनविसर्गेषु सदसस्पतिमित्यक्षतधानास्त्रिः सर्वेऽनुपठेयुर्हुत्वा हुत्वौदुम्बर्यस्तिस्रास्तिस्रः समिध आदध्युरार्द्राः सपलाशा घृताक्ताः सावित्र्या ब्रह्मचारिणश्च पूर्वकल्पेन शन्नो भवन्त्वित्यक्षतधाना अखादन्तः प्राश्नीयुर्दधिक्राव्ण्ण इति दधि भक्षयेयुः स यावन्तं गणमिच्छेत्तावतस्तिलानाकर्षफलकेन जुहुयात्सावित्र्या शुक्रज्योतिरित्यनुवाकेन वा प्राशनान्ते प्रत्यङ्मुखेभ्य उपविष्टेभ्य ॐकारमुक्त्वा त्रिश्च सावित्रीमध्यायादीन्प्रब्रूयादृषिमुखानि बह्वृचानां पर्वाणि छन्दोगानाᳪसूक्तान्यथर्वणानाᳪ
७८ सर्वे जपन्ति सह नोऽस्तु सह नोऽवतु सह न इदं वीर्यवदस्तु ब्रह्म ॥ इन्द्रस्तद्वेद येन यथा न

विद्विषामह इति त्रिरात्रं नाधीयीरँल्लोमनखानामनिकृन्तनमेके प्रागुत्सर्गात् ॥ १३ ॥ वातेऽमावा-
स्यायामिति सर्वानध्यायः ॥ श्राद्धाशने चोल्कावस्फूर्ज्जद्भूमिचलनाग्न्युत्पातेष्वृतुसन्धिषु चाकाल-
मुत्सृष्टेष्वभ्रदर्शने सर्वरूपे च त्रिरात्रं त्रिसन्ध्यं वा भुक्त्वाऽऽर्द्रपाणिरुदके महानिशायाᳬसन्धिवेल-
योरन्तःशवे ग्रामे ग्रामान्तर्दिवाकीर्त्यै धावतोऽभिशस्तपतितदर्शनाश्चर्याभ्युदयेषु च तत्कालं नीहारे
वादित्रशब्द आर्त्तस्वने ग्रामान्ते श्मशाने श्वगर्दभोलूकशृगालसामशब्देषु शिष्टाचरिते च तत्कालं
गुरौ प्रेतेऽपोऽभ्यवेयाद्दशरात्रं चोपरमेत्ससतानूनप्त्रिणि सब्रह्मचारिणि च त्रिरात्रमेकरात्रमसब्रह्मचा-
रिण्यर्द्धषष्ठान्मासानधीत्योत्सृजेयुरर्द्धसप्तमासान्वाऽथेमामृचं जपन्त्युभा कवी युवा यो नो धर्मः
परापतत् ॥ परिसख्यस्य धर्मिणो विसख्यानि विसृजामह इति त्रिरात्रᳬसहोष्य विप्रतिष्ठेरन् ॥ १४ ॥
पौषस्य रोहिण्यां मध्यमायां वाऽष्टकायामध्यायानुत्सृजेयुरुदकान्तं गत्वाऽद्भिर्देवाँश्छन्दाᳬसि वेदा-
नृषीन्पुराणाचार्यान् गन्धर्वानितराचार्यान्त्संवत्सरं च सावयवं पितॄनाचार्यान्स्वाँश्च तर्पयेयुः सावित्रीं

१ दिवाकीर्तिरिति कर्कसम्मतः पाठः ।

चतुरनुद्रुत्य विरता स्म इति प्रब्रूयुः क्षपणं प्रवचनं च पूर्ववत् ॥ १५ ॥ पुण्याहे लाङ्गलयोजनं ज्येष्ठया वेन्द्रदैवत्यमिन्द्रं पर्जन्यमश्विनौ मरुत उद्लाकाश्यपꣳ स्वातिकारीꣳ सीतामनुमतिं च दध्ना तण्डुलैर्गन्धैरक्षतैरिष्ट्वाऽनडुहौ मधुघृते प्राशयेत्सीरा युञ्जन्तीति योजयेच्छुनꣳसुफाला इति कृषेत् फालं वा लभेत न वाऽग्न्युपदेशाद्वपनाद्यङ्गाच्चाग्र्यमभिषिच्याकृष्टं तदा कृषेयुः स्थालीपाकस्य पूर्ववद्देवता यजेदुभयोर्व्रीहियवयोः प्रवपन्सीतायज्ञे च ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१६॥ (अथातो वापीकूपतडागारामदेवतायतनानां[1] प्रतिष्ठापनं व्याख्यास्यामस्तत्रोदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे तिथिवारनक्षत्रकरणे च गुणान्विते तत्र वारुणं यवमयं चरुꣳ श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति त्वन्नोऽअग्ने स त्वन्नोऽअग्नऽइमम्मे वरुण तत्त्वा यामि ये ते शतमयाश्चाग्नऽउदुत्तममुरुꣳहि राजा वरुणस्योत्तम्भनमग्नेरनीकमिति दशर्चꣳ हुत्वा स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा वरुणाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहोग्राय स्वाहा भीमाय स्वाहा शतक्रतवे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा स्वर्गाय स्वाहेति

१ पुष्करिण्याम्.

यथोक्तꣳ स्विष्टकृत्प्राशनान्ते जलचराणि क्षिप्त्वाऽलङ्कृत्य गां तारयित्वा पुरुषसूक्तं जपन्नाचार्याय वरं दत्त्वा कर्णवेष्टकौ वासाꣳसि धेनुर्दक्षिणा । ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥) ॥ १७ ॥ अथातः श्रवणाकर्म श्रावण्यां पौर्णमास्याꣳ स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वाऽक्षतधानाश्चैककपालं पुरोडाशं धानानां भूयसीः पिष्ट्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुती जुहोत्यप श्वेतपदा जहि पूर्वेण चापरेण च ॥ सप्त च वारुणीरिमाः प्रजाः सर्वाश्च राजबान्धवैः स्वाहा ॥ न वै श्वेतस्याध्याचारेऽहिर्ददर्श कश्चन ॥ श्वेताय वैदर्व्याय नमः स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोति विष्णवे श्रवणाय श्रावण्यै पौर्णमास्यै वर्षाभ्यश्चेति धानावन्तमिति धानानां घृताक्तान्सक्तून्सर्पेभ्यो जुहोत्याग्नेयपाण्डुपार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपतये स्वाहा श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपतये स्वाहाऽभिभूः सौर्यदिव्यानाꣳ सर्पाणामधिपतये स्वाहेति सर्वहुतमेककपालं ध्रुवाय भौमाय स्वाहेति प्राशनान्ते सक्तूनामेकदेशꣳ शूर्पे न्युप्योपनिष्क्रम्य बहिःशालायाः स्थण्डिलमुपलिप्योल्कायां ध्रियमाणायां माऽन्तरागमतेत्युक्त्वा वाग्यतः सर्पानवनेजयत्याग्नेयपाण्डुपार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्व श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्वाभिभूः सौर्यदिव्या-

नाꣳ सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्वेति यथावनिक्तं दर्व्योपघातꣳ सक्तून्सर्पेभ्यो बलिꣳ हरत्याग्नेयपाण्डु-पार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपत एष ते बलिः श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपत एष ते बलि-रभिभूःसौर्यदिव्यानाꣳसर्पाणामधिपत एष ते बलिरित्यवनेज्य पूर्ववत्कङ्कतैः प्रलिखत्याग्नेयपाण्डु-पार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपते प्रलिखस्व श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपते प्रलिखस्वाभिभूः-सौर्यदिव्यानाꣳसर्पाणामधिपते प्रलिखस्वेत्यञ्जनानुलेपनꣳस्रजश्चाञ्जस्वानुलिम्पस्व स्रजोऽपि नह्यस्वेति सक्तुशेषꣳस्थण्डिले न्युप्योदपात्रेणोपनिनीयोपतिष्ठते नमोऽस्तु सर्प्पेभ्य इति तिसृभिः स यावत्का-मयेत न सर्पा अभ्युपेयुरिति तावत्सन्ततयोदधारया निवेशनं त्रिः परिषिञ्चन्परीयादप श्वेतपदा जहीति द्वाभ्यां दर्वीं शूर्पञ्च प्रक्षाल्य प्रतप्य प्रयच्छति द्वारदेशे मार्जयन्त आपोहिष्ठेति तिसृभि-रनुगुप्तमेतꣳसक्तुशेषं निधाय ततोऽस्तमितेऽस्तमितेऽग्निं परिचर्य दर्व्योपघातꣳसक्तून्सर्पेभ्यो बलिꣳ हरेदाग्रहायण्यास्तꣳ हरन्तन्नान्तरेण गच्छेयुर्दर्व्याचमनं प्रक्षाल्य निदधाति धानाः प्राश्नन्त्यसꣳ

१ स्थालीपाकस्य जुहोतीन्द्राय स्वाहेति वैदिकपाठः ॥

स्यूतास्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १८ ॥ प्रौष्ठपद्यामिन्द्रयज्ञः । पायसमैन्द्रꣳश्रपयित्वाऽपूपाँश्चापूपैस्तीर्त्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अजायैकपदेऽहिर्बुध्न्याय प्रौष्ठपदाभ्यश्चेति प्राशनान्ते मरुद्भ्यो बलिꣳ हरत्यहुतादो मरुत इति श्रुतेराश्वत्थेषु पलाशेषु मरुतोऽश्वत्थे तस्थुरिति वचनाच्छुक्रज्योतिरिति प्रतिमन्त्रं विमुखेन च मनसा नामान्येषामेतानीति श्रुतेरिन्द्रं दैवीरिति जपति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १९ ॥ आश्वयुज्यां पृषातकाः पायसमैन्द्रꣳ श्रपयित्वा दधिमधुघृतमिश्रं जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अश्विभ्यामाश्वयुज्यै पौर्णमास्यै शरदे चेति प्राशनान्ते दधिपृषात्तकमञ्जलिना जुहोत्यूनं मे पूर्यतां पूर्णं मे मा व्यगात्स्वाहेति दधिमधुघृतमिश्रममात्या अवेक्षन्त आयात्विन्द्र इत्यनुवाकेन मातृभिर्वत्सान्सꣳसृज्य ताꣳरात्रिमाग्रहायणीं च ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २० ॥ अथ सीतायज्ञो व्रीहियवाणां यत्र यत्र यजेत तन्मयꣳ स्थालीपाकꣳ श्रपयेत्कामादीजानोऽन्यत्रापि व्रीहियवयोरेवान्यतरꣳस्थालीपाकꣳश्रपयेन्न पूर्वचोदितत्वात्सन्देहोऽसम्भवाद्विनिवृत्तिः क्षेत्रस्य पुरस्तादुत्तरतो वा शुचौ देशे कृष्टे फलानुपरोधेन ग्रामे वोभयसम्प्रयोगाद-

विरोधाद्यत्र अपयिष्यन्नुपलिप्त उद्धतावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय तन्मिश्रैर्दर्भैस्तीर्त्वाऽऽज्यभागा-
विष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पृथिवी द्यौः प्रदिशो दिशो यस्मै द्युभिरावृताः । तमिहेन्द्रमुपह्वये शिवा
नः सन्तु हेतयः स्वाहा । यन्मे किञ्चिदुपेप्सितमस्मिन्कर्मणि वृत्रहन् ॥ तन्मे सर्वꣳ समृध्यतां
जीवतः शरदः शतꣳ स्वाहा ॥ सम्पत्तिर्भूतिर्भूमिर्वृष्टिर्ज्यैष्ठ्यꣳ श्रैष्ठ्यꣳ श्रीः प्रजामिहावतु स्वाहा ॥
यस्या भावे वैदिकलौकिकानां भूतिर्भवति कर्मणाम् ॥ इन्द्रपत्नीमुपह्वये सीताꣳ सा मे त्वनपायिनी
भूयात्कर्मणि कर्मणि स्वाहा ॥ अश्वावती गोमती सूनृतावती बिभर्ति या प्राणभृतो अतन्द्रिता ॥
खलमालिनीमुर्वरामस्मिन्कर्मण्युपह्वये ध्रुवाꣳ सा मे त्वनपायिनी भूयात्स्वाहेति स्थालीपाकस्य
जुहोति सीतायै यजायै शमायै भूत्या इति मन्त्रवत्प्रदानमेकेषाꣳ स्वाहाकारप्रदाना इति श्रुते-
र्विनिवृत्तिः स्तरणशेषकुशेषु सीतागोप्तृभ्यो बलिꣳ हरति पुरस्ताद्ये त आसते सुधन्वानो निष-
ङ्गिणः ॥ ते त्वापुरस्ताद्गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीम-
मित्यथ दक्षिणतो निमिषा वर्मिण आसते ॥ ते त्वा दक्षिणतो गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो

नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममित्यथ पश्चादाभुवः प्रभुवो भूतिर्भूमिः पार्ष्णिः शुनङ्कुरिः ॥ ते त्वा पश्चाद्गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममित्यथोत्तरतो भीमा वायुः समाजवे ॥ ते त्वोत्तरतः क्षेत्रे खले गृहेऽध्वनि गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममिति प्रकृतादन्यस्मादाज्यशेषेण च पूर्ववद्बलिकर्म स्त्रियश्चोपयजेरन्नाचरितत्वात्सꣳस्थिते कर्मणि ब्राह्मणान्भोजयेत् सꣳस्थिते कर्मणि ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इति पारस्करगृह्यसूत्रे द्वितीयकाण्डं समाप्तम् ॥

1014

अथ तृतीयं काण्डम् ।

अनाहिताग्नेर्नवप्राशनन्नवꣳस्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति शतायुधाय शतवीर्याय शतोतये अभिमातिषाहे ॥ शतं यो नः शरदोऽजीजानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा स्वाहा । ये चत्वारः पथयो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति ॥ तेषां योऽज्यानिमजीजिमा-वहात्तस्मै नो देवाः परिधत्तेह सर्वे स्वाहेति । स्थालीपाकस्याऽऽग्रयणदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति स्विष्ट-कृते च स्विष्टमग्ने अभितत्पृणीहि विश्वाँश्च देवः पृतना अविष्यत् । सुगन्नु पन्थां प्रदिशन्न एहि ज्योतिष्मध्येह्यजरन्न आयुः स्वाहेति । अथ प्राश्नात्यग्निः प्रथमः प्राश्नातु स हि वेद यथा हविः । शिवा अस्मभ्यमोषधीः कृणोतु विश्वचर्षणिर्भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावशेन समशीमहि त्वा । स नो मयोभूः पितो आविशस्व शं तोकाय तनुवे स्योन इत्यन्नपतीयया वाथ यवानामेत-

१ अन्नपतिशब्दो विद्यते यस्यां सा अन्नपतीया तया अन्नपतीयया अत्र छप्रत्ययः ।

१०१५

मुत्यं मधुना सञ्युतं यवꣳसरस्वत्या अधिवनाय चक्रुषुः ॥ इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः कीनाशा आसन्मरुतः सुदानव इति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १ ॥ मार्गशीर्ष्यां पौर्णमास्यामाग्रहायणीकर्म स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा श्रवणवदाज्याहुतीर्हुत्वाऽपरा जुहोति यां जनाः प्रतिनन्दन्ति रात्रीन्धेनुमिवायतीम् ॥ संवत्सरस्य या पत्नी सा नो अस्तु सुमङ्गली स्वाहा ॥ संवत्सरस्य प्रतिमा या ताꣳ रात्रिमुपास्महे ॥ प्रजाꣳ सुवीर्यां कृत्वा दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा ॥ संवत्सराय परिवत्सरायेदावत्सरायेद्वत्सराय वत्सराय कृणुते बृहन्नमः ॥ तेषां वयꣳसुमतौ यज्ञियानां ज्योग्जीता अहताः स्याम स्वाहा ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः शिवा वर्षा अभया शरन्नः । तेषामृतूनाꣳ शतशारदानां निवात एषामभये वसेम स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोति सोमाय मृगशिरसे मार्गशीर्ष्यै पौर्णमास्यै हेमन्ताय चेति प्राशनान्ते सक्तुशेषꣳशूर्पे न्युप्योपनिष्क्रमणप्रभृत्यामार्जनान्मार्जनान्त ॥२३४॥
उत्सृष्टो बलिरित्याह पश्चादग्नेः स्रस्तरमास्तीर्याहतं च वास आप्लुता अहतवाससः प्रत्यवरोहन्ति दक्षिणतः स्वामी जायोत्तरा यथाकनिष्ठमुत्तरतो दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रꣳशमी-

शाखसीतालोष्ठाश्मनो निधायाग्निमीक्षमाणो जपत्ययमग्निर्वीरतमोऽयं भगवत्तमः सहस्रसातमः ॥
सुवीर्योऽयं श्रैष्ठ्ये दधातु नाविति पश्चादग्नेः प्राञ्चमञ्जलिं करोति दैवीं नावमिति तिसृभिः स्रस्त-
रमारोहन्ति ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्प्रत्यवरोहामेति ब्रह्मानुज्ञाताः प्रत्यवरोहन्त्यायुः कीर्त्तिर्यशो बल-
मन्नाद्यं प्रजामित्युपेता जपन्ति सुहेमन्तः सुवसन्तः सुग्रीष्मः प्रतिधीयतान्नः ॥ शिवा नो वर्षाः सन्तु
शरदः सन्तु नः शिवा इति स्योना पृथिवि नो भवेति दक्षिणपार्श्वैः प्राक्शिरसः संविशन्त्युपोदुति-
ष्ठन्त्युदायुषा स्वायुषोत्पर्जन्यस्य वृष्ट्या पृथिव्याः सप्तधामभिरित्येवं द्विरपरं ब्रह्मानुज्ञाता अधःशयीरँ-
श्चतुरो मासान्यथेष्टं वा ॥२॥ ऊर्ध्वमाग्रहायण्यास्तिस्रोऽष्टका ऐन्द्री वैश्वदेवी प्राजापत्या पित्र्येत्य-
पूपमांससशाकैर्यथासङ्ख्यं प्रथमाऽष्टका पक्षाष्टम्याँस्थालीपाकंश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्या-
हुतीर्जुहोति त्रिंशत्स्वसार उपयन्ति निष्कृतꣳसमानं केतुं प्रतिमुञ्चमानाः ॥ ऋतूँस्तन्वते कवयः
प्रजानतीर्मध्ये छन्दसः परियन्ति भास्वतीः स्वाहा ॥ ज्योतिष्मती प्रतिमुञ्चते नभो रात्री देवी सूर्यस्य
व्रतानि ॥ विपश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपामातुरस्या उपस्थे स्वाहा ॥ एकाऽष्टका तपसा

तप्यमानाः जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् ॥ तेन दस्यून्व्यसहन्त देवा हन्ताऽसुराणामभवच्छ-
चीभिः स्वाहा ॥ अनानुजामनुजां मामकर्त्त सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत् ॥ भूयासमस्य सुमतौ यथा
यूयमन्या वो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा ॥ अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा आष्ट प्रतिष्ठामविदद्धि
गाधम् ॥ भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा ॥ पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च-
दोहा गां पञ्चनाम्नी मृतवोऽनु पञ्च ॥ पञ्च दिशः पञ्चदशेन क्लृप्ताः समानमूर्ध्नीरधिलोकमेकꣳ-
स्वाहा ॥ ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्यूषिष्यपामेका महिमानं बिभर्ति । सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु
धर्मस्यैका सवितैकान्नियच्छतु स्वाहा । या प्रथमा व्यौच्छत्सा धेनुरभवद्यमे ॥ सा नः पयस्वती धुक्ष्वो-
त्तरामुत्तराꣳ समाꣳ स्वाहा ॥ शुक्रऋषभा नभसा ज्योतिषाऽगाद्विश्वरूपा शबली अग्निकेतुः ॥
समानमर्थꣳ स्वपस्यमाना बिभ्रती जरामजर उष आगाः स्वाहा ॥ ऋतूनां पत्नी प्रथमेयमागादह्नां
नेत्री जनित्री प्रजानाम् ॥ एका सती बहुधोषो व्योच्छत्सा जीर्णा त्वं जरयसि सर्वमन्यत्स्वाहेति ।
स्थालीपाकस्य जुहोति शान्ता पृथिवी शिवमन्तरिक्षꣳशन्नो द्यौरभयं कृणोतु ॥ शन्नोऽदिशः प्रदिश

आदिशो नोऽहोरात्रे कृणुतं दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा ॥ आपो मरीचीः परिपान्तु सर्वतो धाता समुद्रो अपहन्तु पापम् । भूतं भविष्यदकृन्तद्विश्वमस्तु मे ब्रह्माभिगुप्तः सुरक्षितः स्याꣳस्वाहा ॥ विश्वे आदित्या वसवश्च देवा रुद्रा गोप्तारो मरुतश्च सन्तु ॥ ऊर्जं प्रजाममृतन्दीर्घमायुः प्रजापतिर्मयि परमेष्ठी दधातु नः स्वाहेति च । अष्टकायै स्वाहेति मध्यमा गवा तस्यै वपां जुहोति वह वपां जातवेदः पितृभ्य इति श्वोऽन्वष्टकासु सर्वासां पार्श्वसक्थिसव्याभ्यां परिवृते पिण्डपितृयज्ञवत्स्त्रीभ्यश्चोपसेचनञ्च कर्षूषु सुरया तर्पणेन चाञ्जनानुलेपनꣳस्रजश्चाचार्यायान्तेवासिभ्यश्चानपत्येभ्य इच्छन् मध्या वर्षे च तुरीया शाकाष्टका ॥ ३ ॥ अथातः शालाकर्म पुण्याहे शालां कारयेत्तस्या अवटमभिजुहोत्यच्युताय भौमाय स्वाहेति स्तम्भमुच्छ्रयतीमामुच्छ्रयामि भुवनस्य नाभिं वसोर्धारां प्रतरणीं वसूनाम् ॥ इहैव ध्रुवान्निमिनोमि शालां क्षेमे तिष्ठतु घृतमुक्षमाणा ॥ अश्वावती गोमती सूनृतावत्युच्छ्रयस्व महते सौभगाय ॥ आ त्वा शिशुराक्रन्दत्वा गावो धेनवो वाश्यमानाः ॥ आ त्वा कुमारस्तरुण आवत्सो जगदैः सह ॥ आ त्वा परिस्रुतः कुम्भ आदध्नः कलशैरुप क्षेमस्य

पत्नी बृहती सुवासा रयिन्नो धेहि सुभगे सुवीर्यम् ॥ अश्वावद्गोमदूर्जस्वत्पर्णं वनस्पतेरिव ॥ अभि-
नः पूर्य्यताꣳरयिरिदमनुश्रेयो वसान इति चतुरः प्रपद्यतेऽभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो
ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाकꣳश्रपयित्वा निष्क्रम्य द्वारसमीपे स्थित्वा
ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्प्रविशामीति ब्रह्मानुज्ञातः प्रविशत्यृ(चं)तं प्रपद्ये शिवं प्रपद्य इत्याज्यꣳ-
सँस्कृत्येहरतिरित्याज्याहुतीर्हुत्वाऽपरा जुहोति वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो
भवा नः ॥ यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शञ्चतुष्पदे स्वाहा ॥ १ ॥ वास्तोष्पते
प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वेभिरिन्दो ॥ अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति तन्नो
जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शञ्चतुष्पदे स्वाहा ॥२॥ वास्तोष्पते शग्मया सꣳसदा ते सक्षीमहि रण्वया
गातुमत्या ॥ पाहि क्षेम उत योगे वरन्नो यूयम्पात स्वस्तिभिः सदा नः स्वाहा ॥ ३ ॥ अमीवहा ॥२३६॥
वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् ॥ सखा सुशेव एधि नः स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्निमिन्द्रं
बृहस्पतिं विश्वान्देवानुपह्वये ॥ सरस्वतीं च वार्जी च वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ सर्पदेव-

जनान्सर्वान् हिमवन्तꣳसुदर्शनम्। वसूँश्च रुद्रानादित्यानीशानं जगदैः सह ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ पूर्वाह्णमपराह्णश्चोभौ मध्यन्दिना सह ॥ प्रदोषमर्द्धरात्रं च व्युष्टां देवीं महापथाम् ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा। कर्तारं च विकर्तारं विश्वकर्माणमोषधींश्च वनस्पतीन् ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ धातारं च विधातारं निधीनां च पतिꣳसह ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ स्योनꣳ शिवमिदं वास्तु दत्तं ब्रह्मप्रजापती ॥ सर्वाश्च देवताः स्वाहेति प्राशनान्ते कांꣳस्ये सम्भारानोप्यौदुम्बरपलाशानि ससुराणि शाड्वलं गोमयं दधि मधु घृतं कुशान्यवाँश्चासनोपस्थानेषु प्रोक्षेत्पूर्वे सन्धावभिमृशति श्रीश्च त्वा यशश्च पूर्वे सन्धौ गोपायेतामिति। दक्षिणे सन्धावभिमृशति यज्ञश्च त्वा दक्षिणा च दक्षिणे सन्धौ गोपायेतामिति पश्चिमे सन्धावभिमृशति ॥ अन्नं च त्वा ब्राह्मणश्च पश्चिमे सन्धौ गोपायेतामित्युत्तरे सन्धावभिमृशत्यूर्क्च त्वा सूनृता चोत्तरे सन्धौ गोपायेतामिति निष्क्रम्य दिश उपतिष्ठते केता च मा सुकेता च पुरस्ताद्गोपायेतामित्यग्निर्वै

केतादित्यः सुकेता तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पुरस्ताद्गोपायेतामित्यथ दक्षिणतो गोपायमानं च मा रक्षमाणा च दक्षिणतो गोपायेतामित्यहर्वै गोपायमानꣳरात्री रक्षमाणा ते प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु ते मा दक्षिणतो गोपायेतामित्यथ पश्चाद्दीदिविश्च मा जागृविश्च पश्चाद्गोपायेतामित्यन्नं वै दीदिविः प्राणो जागृविस्तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पश्चाद्गोपायेतामित्यथोत्तरतः स्वप्नश्च मानवद्राणश्चोत्तरतो गोपायेतामिति चन्द्रमा वा अस्वप्नो वायुरनवद्राणस्तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मोत्तरतो गोपायेतामिति निष्ठितां प्रपद्यते धर्मस्थूणा राजꣳश्रीस्तूपमहोरात्रे द्वारफलके ॥ इन्द्रस्य गृहा वसुमन्तो वरूथिनस्तानहं प्रपद्ये सह प्रजया पशुभिः सह ॥ यन्मे किञ्चिदस्त्युपहूतः सर्वगणसखायसाधुसंवृतः । तां त्वा शालेरिष्टवीरा गृहान्नः सन्तु सर्वत इति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ ४ ॥ अथातो मणिकावधानमुत्तरपूर्वस्यां दिशि यूपवदवटं खात्वा कुशानास्तीर्याक्षतानरिष्टकाँ(सुमनसः कपर्दिकान्)श्चान्यानि चाभिमङ्गलानि तस्मिन्मिनोति मणिकꣳ समुद्रोऽसीत्यप आसिञ्चत्यापो रेवतीः क्षयथा हि वस्वः क्रतुं च भद्रं बिभृथामृतं च ॥

रायश्च स्थ स्वपत्यस्य पत्नी सरस्वती तद्गृणते वयोऽधादित्यापोहिष्ठेति च तिसृभिस्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ ५ ॥ अथातः शीर्षरोगभेषजं पाणी प्रक्षाल्य भ्रुवौ विमार्ष्टि चक्षुर्भ्यां श्रोत्राभ्यां गोदानाच्चुबुकादधि । यक्ष्मꣳशीर्षण्यꣳरराटाद्विवृहामीममित्यर्द्धश्चेदवभेदकविरूपाक्ष श्वेतपक्ष महायशः । अथो चित्रपक्ष शिरो मास्याभिताप्सीदिति क्षेम्यो ह्येव भवति ॥ ६ ॥ उतूलपरिमेः ह्स्वपतो जीवविषाणे स्वं मूत्रमासिच्यापसल(मेव)वि त्रिः परिषिञ्चन्परीयात् परित्वा गिरेरहं परिमातुः परिस्वसुः परिपित्रोश्च भ्रात्रोश्च सख्येभ्यो विसृजाम्यहम् ॥ उतूल परिमीढोऽसि परिमीढः क्व गमिष्यसीति स यदि भ्रम्याद्दावाग्निमुपसमाधाय घृताक्तानि कुशेण्ड्वानि जुहुयात्परित्वा ह्वलनो ह्वलनिर्वृत्तेन्द्रवीरुधः ॥ इन्द्रपाशेन सित्वा मह्यं मुक्त्वाऽथान्यमानये दिती क्षेम्यो ह्येव भवति ॥ ७ ॥ शूलगवः स्वर्ग्यः पशव्यः पुत्र्यो धन्यो यशस्य आयुष्य औपासनमरण्यꣳ हृत्वा वितानꣳसाधयित्वा रौद्रं पशुमालभेत साण्डं गौर्वा शब्दाद्वपाꣳश्रपयित्वा स्थालीपाकमवदानानि च रुद्राय वपामन्तरिक्षाय वसाꣳस्थालीपाकमिश्राण्यवदानानि जुहोत्यग्नये रुद्राय

शर्वाय पशुपतय उग्रायाशनये भवाय महादेवायेशानायेति च वनस्पतिस्विष्टकृदन्ते ॥ दिग्व्याघारणं व्याघारणान्ते पत्नी सञ्याजयन्तीन्द्राण्यै रुद्राण्यै शर्वाण्यै भवान्या अग्निं गृहपतिमिति लोहितं पालाशेषु कूर्चेषु रुद्राय सेनाभ्यो बलिꣳ हरति यास्ते रुद्र पुरस्तात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र दक्षिणतः सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र पश्चात्सेनास्ताभ्य एष बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्रोत्तरतः सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्रोपरिष्टात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्राधस्तात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नम इत्यूवध्यँल्लोहितलिप्तमग्नौ प्रास्यत्यधो वा निखनत्यनुवातं पशुमवस्थाप्य रुद्रैरुपतिष्ठते प्रथमोत्तमाभ्यां वाऽनुवाकाभ्यां नैतस्य पशोर्ग्रामꣳ हरत्येतेनैव गोयज्ञो व्याख्यातः पायसेनानर्थलुप्तस्तस्य तुल्यवया गौर्दक्षिणा ॥ ९ ॥ अथ वृषोत्सर्गो गोयज्ञेन व्याख्यातः कार्तिक्यां पौर्णमास्याꣳ रेवत्यां वाऽऽश्वयुजस्य मध्येगवाꣳसुसमिद्धमग्निं कृत्वाऽऽज्यꣳसंस्कृत्येहरतिरिति षट् जुहोति प्रतिमन्त्रं पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः ॥ पूषा वाजꣳसनोतु नः स्वाहेति

पौष्णस्य जुहोति रुद्रान् जपित्वैकवर्णं द्विवर्णं वा यो वा यूथं छादयति यं वा यूथं छादयेद्रोहितो वैव स्यात्सर्वाङ्गैरुपेतो जीववत्सायाः पयस्विन्याः पुत्रो यूथे च रूपस्वित्तमः स्यात्तमलङ्कृत्य यूथे मुख्याश्चतस्रो वत्सतर्यस्ताश्चालङ्कृत्य एतं युवानं पतिं वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्चरथ प्रियेण ॥ मानः साप्तजनुषाऽसुभगा रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्येतयैवोत्सृजेरन्नभ्यस्थमभिमन्त्रयते मयोभूरित्यनुवाकशेषेण (वामे चक्रं दक्षिणे त्रिशूलꣳ)। सर्वासां पयसि पायसꣳ श्रपयित्वा ब्राह्मणान्भोजयेत् पशुमप्येके कुर्वन्ति तस्य शूलगवेन कल्पो व्याख्यातः ॥ १० ॥ अथोदककर्माद्विवर्षे प्रेते मातापित्रोराशौचꣳशौचमेवेतरेषामेकरात्रं त्रिरात्रं वा शरीरमदग्ध्वा निखनत्यन्तःसूतके चेदोत्थानादाशौचꣳसूतकवन्नात्रोदककर्म द्विवर्षप्रभृति प्रेतमाश्मशानात्सर्वेऽनुगच्छेयुर्यमगाथां गायन्तो यमसूक्तं च जपन्त इत्येके यद्युपेतो भूमिजोषणादिसमानमाहिताग्नेरोदकान्तस्य गमनाच्छालाग्निना दहन्त्येनमाहितश्चेत्तूष्णीं ग्रामाग्निनेतरं सञ्युक्तं मैथुनं वो याचेरन्नुदकं करिष्यामह इति कुरुध्वं मा चैवं पुनरित्यशतवर्षे प्रेते कुरुध्वमित्येवेतरस्मिन् सर्वे ज्ञातयोऽपोऽभ्यवयन्त्यासप्तमात्पुरुषाद्-

श्माद्वा समानग्रामवासे यावत्सम्बन्धमनुस्मरेयुरेकवस्त्राः प्राचीनावीतिनः सव्यस्यानामिकयाऽपनोद्यापनः शोशुचदघमिति दक्षिणामुखा निमज्जन्ति प्रेतायोदकꣳ सकृत्प्रसिञ्चन्त्यञ्जलिनाऽसावेतत्त उदकमित्युत्तीर्णाञ्छुचौ देशे शाड्वलवत्युपविष्टांस्तत्रैतानपवदेयुरनवेक्षमाणा ग्राममायान्ति रीतीभूताः कनिष्ठपूर्वा निवेशनद्वारे पिचुमन्दपत्राणि विदश्याचम्योदकमग्निं गोरमयं गौरसर्षपाँस्तैलमालभ्याश्मानमाक्रम्य प्रविशन्ति त्रिरात्रं ब्रह्मचारिणोऽधःशायिनो न किञ्चन कर्म कुर्युर्न प्रकुर्वीरन् क्रीत्वा लब्ध्वा वा दिवैवान्नमश्नीयुरमाꣳसं प्रेताय पिण्डं दत्त्वाऽवनेजनप्रत्यवनेजनेषु नामग्राहं मृन्मये हताꣳ रात्रीं क्षीरोदके विहायसि निदध्युः प्रेतायात्र स्नाहीति त्रिरात्रꣳशावमाशौचं दशरात्रमित्येके न स्वाध्यायमधीयीरन् नित्यानि निवर्तेरन्वैतानवर्जꣳ शालाग्नौ चैकेऽन्य एतानि कुर्युः प्रेतस्पर्शिनो ग्रामन्न प्रविशेयुरानक्षत्रदर्शनाद्रात्रौ चेदादित्यस्य प्रवेशनादि समानमितरैः पक्षं द्वौ वौऽऽशाचमाचार्ये चैवं मातामहयोश्च स्त्रीणां चाप्रत्तानां प्रत्तानामितरे कुर्वीरन् ताश्च तेषां प्रोषितश्चेत्प्रेयाच्छ्रवणप्रभृति कृतोदकाः कालशेषमासीरनतीतश्चेदेकरात्रं त्रिरात्रं वाथ कामोदकान्यृत्वि- ॥२३९॥

श्वशुरसखिसम्बन्धिमातुलभागिनेयानां प्रत्तानां चैकादश्यामयुग्मान्ब्राह्मणान्भोजयित्वा माꣳस-
वत्प्रेतायोद्दिश्य गामप्येके घ्नन्ति पिण्डकरणे प्रथमः पितॄणां प्रेतः स्यात्पुत्रवाँश्चेन्निवर्तेत चतुर्थः
संवत्सरं पृथगेके न्यायस्तु न चतुर्थः पिण्डो भवतीतिश्रुतेरहरहरन्नमस्मै ब्राह्मणायोदकुम्भं च दद्या-
त्पिण्डमप्येके निपृणन्ति ॥ ११ ॥ पशुश्चेदाप्लव्या गामग्रेणाग्नीन्परीत्य पलाशशाखान्निहन्ति परिव्यय-
णोपाकरणनियोजनप्रोक्षणान्यावृता कुर्याद्यच्चान्यत्परिपशव्ये हुत्वा तूष्णीमपराः पञ्च वपोद्धरणं
चाभिघारयेद्देवताश्चादिशेदुपाकरणनियोजनप्रोक्षणेषु स्थालीपाके चैवं वपाꣳहुत्वाऽवदानान्यवद्यति
सर्वाणि त्रीणि पञ्च वा स्थालीपाकमिश्राण्यवदानानि जुहोति पश्वङ्गं दक्षिणा यद्देवते तद्दैवतं यजे-
त्तस्मै च भागं कुर्यात्तं च ब्रूयादिममनुप्रापयेति नद्यन्तरे नावं कारयेन्न वा ॥ १२ ॥ अथातोऽवकीर्णि-
प्रायश्चित्तममावास्यायां चतुष्पथे गर्दभं पशुमालभते निर्ऋतिं पाकयज्ञेन यजेताप्स्ववदानहोमो भूमौ
पशुपुरोडाशश्रपणं तां छविं परिदधीतोर्ध्वबालामित्येके संवत्सरं भिक्षाचर्यं चरेत्स्वकर्म परिकीर्तयनथा-
परमाऽऽज्याहुतीर्जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि कामकामाय स्वाहा ॥ कामाभिदु(द्रु)ग्धोऽ-

स्म्यभिदु(द्रु)ग्धोऽस्मि कामकामाय स्वाहेत्यथोपतिष्ठते सम्मा सिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सम्बृहस्पतिः
सम्मायमग्निः सिञ्चतु प्रजया च धनेन चेत्येतदेव प्रायश्चित्तम् ॥ १३ ॥ अथातः सभाप्रवेशनꣳ-
सभामभ्येति सभाङ्गिरसि नादिर्नामासि त्विषिर्नामासि तस्यै ते नम इत्यथ प्रविशति सभा च मा
समितिश्चोभे प्रजापतेर्दुहितरौ सचेतसौ ॥ यो मानविद्यादुपमास तिष्ठेत्सचेतनो भवतु शꣳसथे जन
इति पर्षदमेत्य जपेदभिभूरहमागमविराडप्रतिवाश्याः ॥ अस्याः पर्षद ईशानः सहसा सुदुष्टरो जन
इति स यदिमन्येत क्रुद्धोऽयमिति तमभिमन्त्रयते यात एषा रराट्या तनूर्मन्योः क्रोधस्य नाशनी ॥ तां
देवा ब्रह्मचारिणो विनयन्तु सुमेधसः ॥ द्यौरहं पृथिवी चाहं तौ ते क्रोधं नयामसि गर्भमश्वतर्य-
सहासावित्यथ यदि मन्येत द्रुग्धो यमिति तमभिमन्त्रयते तां ते वाचमास्य आदत्ते हृदय आदधे
यत्र यत्र निहिता वाक्तां ततस्तत आददे यदहं ब्रवीमि तत्सत्यमधरोमत्तांग्यस्वेत्येतदेव वशीकर- ॥२४०॥
णम् ॥ १४ ॥ अथातो रथारोहणं युङ्क्तेतिरथꣳ सम्प्रेष्य युक्त इति प्रोक्ते सा विराडित्येत्य चक्रे
अभिमृशति रथन्तरमसीति दक्षिणं बृहदसीत्युत्तरं वामदेव्यमसीति कूबरीꣳ हस्तेनोपस्थमभि-

मृशत्यङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनुसञ्चरन्तं दूरेहेतिरिन्द्रियवान्पतत्रि ते नाग्नयः पप्रयः पारयन्त्विति नमो माणिचरायेति दक्षिणं धुर्यं प्राजति (गवां मध्ये स्थापयति) अप्राप्य देवताः प्रत्यवरोहेत्सम्प्रति ब्राह्मणान्मध्ये गा अभिक्रम्य पितॄन्न स्त्रीब्रह्मचारिणौ सारथी स्यातां मुहूर्त्तमतीयाय जपेदिहरतिरिहरमध्वमेके मास्त्विहरेतिरिति च स यदि दुर्बलो रथः स्यात्तमास्थाय जपेदयं वामश्विनारथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति स यदि अभ्यात्स्तम्भमुपस्पृश्य भूमिं वा जपेदेष वामश्विना रथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति तस्य न काचनार्त्तिर्न्न रिष्टिर्भवति या त्वा ध्वानं विमुच्य रथं यवसोदके दापयेदेष उ ह वाहनस्यापह्नव इति श्रुतेः ॥ १५ ॥ अथातो हस्त्यारोहणमेत्य हस्तिनमभिमृशति हस्तियशसमसि हस्तिवर्चसमसीत्यथावरोहतीन्द्रस्य त्वा वज्रेणाभितिष्ठामि स्वस्ति मा सम्पारयेत्येतेनैवाश्वारोहणं व्याख्यातमुष्ट्रमारोक्ष्यन्नभिमन्त्रयते त्वाष्ट्रोऽसि त्वष्ट्रदैवत्यः स्वस्ति मा सम्पारयेति रासभमारोक्ष्यनभिमयन्त्रते शूद्रोऽसि शूद्रजन्माग्नेयो वै द्विरेताः स्वस्ति मा सम्पारयेति नावमारोक्ष्यनभिमन्त्रयते सुनावमित्युत्तरिष्यनभिमन्त्रयते सुत्रामाणमिति वनम-

भिमन्त्रयते नमो रुद्राय वनसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति गिरिमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय गिरिषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति चतुष्पथमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय पथिषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति नदीमुत्तरिष्यन्न-भिमन्त्रयते नमो रुद्रायाप्सुषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति श्मशानमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय पितृषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति गोष्ठमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय शकृत्पिण्डसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति यत्र चान्यत्रापि नमो रुद्रायेत्येव ब्रूयाद्रुद्रो ह्येवेदꣳसर्वमिति श्रुतेः सिचाऽवधुतोऽभिमन्त्रयते सिगसि न वज्रोऽसि नमस्तेऽस्तु मा मा हिꣳसीरिति स्तनयित्नुमभिमन्त्रयते शिवा नो वर्षाः सन्तु शिवा नः सन्तु हेतयः शिवा नस्ताः सन्तु यास्त्वꣳसृजसि वृत्रहन्निति शिवां वाश्यमानामभिमन्त्रयते शिवो नामेति शकुनिं वाश्यमानमभिमन्त्रयते हिरण्यपर्ण शकुने देवानां प्रहितं गम ॥ यमदूत नमस्तेऽस्तु किन्त्वाकार्क्षारिणोऽब्रवीदिति क्षेम्यो ह्येव भवति लक्षण्यं वृक्षमभिमन्त्रयते मा त्वाशनिर्मा परशुर्मा वातो मा राजप्रेषितो दण्डः ॥ अङ्कुरास्ते प्ररोहन्तु निवाते त्वाऽभिवर्षत्वग्निष्टे मूलं मा हिꣳसीत्स्वस्ति तेऽस्तु वनस्पते स्वस्ति मेऽस्तु वनस्पत इति स यदि किञ्चिल्लभेत तत्प्रतिगृह्णाति

द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी त्वा प्रतिगृह्णात्विति साऽस्य न ददतः क्षीयते भूयसी च प्रतिगृहीता भवत्यथ यद्योदनं लभेत तत्प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य द्विः प्राश्नाति ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नात्वित्यथ यदि मन्थं लभेत तम्प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य त्रिः प्राश्नाति ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नातु ब्रह्मा त्वा पिबत्विति ॥ अथातोऽधीत्याधीत्यानिराकरणं प्रतीकं मे विचक्षणं जिह्वा मे मधु यद्वचः। कर्णाभ्यां भूरि शुश्रुवे मात्वङ्हार्षीः श्रुतं मयि ब्रह्मणः प्रवचनमसि ब्रह्मणः प्रतिष्ठानमसि ब्रह्मकोशोऽसि सनिरसि शान्तिरस्यनिराकरणमसि ब्रह्मकोशं मे विश ॥ वाचा त्वा पिदधामि वाचा त्वा पिदधामीति (तिष्ठ प्रतिष्ठ) स्वरकरणकण्ठ्यौरसदन्त्यौष्ठ्यग्रहणधारणोच्चारणशक्तिर्मयि भवत्वाप्याऽयन्तु मेऽङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलम्। यन्मे श्रुतमधीतं तन्मे मनसि तिष्ठतु तिष्ठतु ॥ १६ ॥

इति श्रीपारस्करगृह्यसूत्रे तृतीयकाण्डः समाप्तः ॥ ३ ॥

सं. ८०
1031

(अथ पारस्करगृह्यसूत्रपरिशिष्टम् ।)

अथ श्राद्धसूत्रम् ।

अपरपक्षे श्राद्धं कुर्वीतोर्ध्वं वा चतुर्थ्या यदहः सम्पद्येत तदहर्ब्राह्मणानामन्त्र्य पूर्वेद्युर्वा स्नातकानेके यतीन् गृहस्थान् साधून् वा श्रोत्रियान् वृद्धाननवद्यान् स्वकर्मस्थानभावेऽपि शिष्यान् स्वाचारान् द्विर्नग्नशुक्लविक्लिधश्यावदन्तविद्धप्रजननव्याधितव्यङ्गिश्वित्रिकुष्ठिकुनखिवर्जमनिन्द्येनामन्त्रितो नापक्रामेदामन्त्रितो वाऽन्यदन्नं न प्रतिगृह्णीयात्स्नाताञ्छुचीनाचान्तान्प्राङ्मुखानुपवेश्य दैवे युग्मानयुग्मान्यथाशक्ति पित्र्य एकैकस्योदङ्मुखान्द्वौ वा दैवे त्रीन् पित्र्य एकैकमुभयत्र वा मातामहानाश्चैवं तन्त्रं तत्र वा वैश्वदेविकꣳश्रद्धान्वितः श्राद्धं कुर्वीत शाकेनापि वाऽपरपक्षमतिक्रामेन्मासि मासि वोशनमिति श्रुतेस्तदहः शुचिरक्रोधनोऽत्वरितोऽप्रमत्तः सत्यवादी स्यादध्वमैथुनश्रमस्वाध्यायान्वर्जयेदावाहनादि वाग्यत उपस्पर्शनादामन्त्रिताश्चैवम् ॥ १ ॥ दैवपूर्वꣳ श्राद्धं पिण्डपितृयज्ञवदुपचारः पित्र्ये द्विगुणास्तु दर्भाः पवित्रपाणिर्दद्यादासीनः सर्वत्र प्रश्नेषु पङ्क्ति-

मूर्धन्यं पृच्छति सर्वान्वासनेषु दर्भानास्तीर्य विश्वान्देवानावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञातो विश्वे देवासऽआगतेत्यनयाऽऽवाह्यावकीर्य विश्वेदेवाः शृणुतेममिति जपित्वा पितॄनावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञत उशन्तस्त्वेत्यनयाऽऽवाह्यावकीर्याऽऽयन्तु न इति जपित्वा यज्ञिय-वृक्षचमसेषु पवित्रान्तर्हितेष्वेकैकस्मिन्नप आसिञ्चति शन्नो देवीरित्येकैकस्मिन्नेव तिलानावपति तिलोऽसि सोमदैवत्यो गोसवो देवनिर्मितः॥ प्रत्नमद्भिः प्रक्तः स्वधया पितॄनिमाँल्लोकान्प्रीणाहि नः स्वाहेति सौवर्णराजतौदुम्बरखड्गमणिमयानां पात्राणामन्यतमेषु यानि वा विद्यन्ते पत्रपुटेष्वे-कैकस्यैकेन ददाति सपवित्रेषु हस्तेषु या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुर्या अन्तरिक्षा उत पार्थ-वीर्याः॥ हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः शꣳस्योनाः सुहवा भवन्त्वित्यसावेष तेऽर्घ इति प्रथमे पात्रे सꣳस्रवान्समवनीय पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जं पात्रं निदधात्यत्र गन्धपुष्पधूपदीप-वाससाञ्च प्रदानम्॥ २॥ उद्धृत्य घृताक्तमन्नं पृच्छत्यग्नौ करिष्य इति कुरुष्वेत्यनुज्ञातः पिण्ड-पितृयज्ञवद्धुत्वा हुतशेषं दत्त्वा पात्रमालभ्य जपति पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखे

अमृते अमृतं जुहोमि स्वाहेति वैष्णव्यर्चा यजुषा वाऽङ्गुष्ठमन्नेऽवगाह्यापहता इति तिलान्प्र-
कीर्योष्णꣳस्विष्टमन्नं दद्याच्छक्त्या वाऽश्नत्सु जपेत् व्याहृतिपूर्वां गायत्रीꣳ सप्रणवाꣳ सकृत्त्रिर्वा
राक्षोघ्नीः पित्र्यमन्त्रान्पुरुषसूक्तमप्रतिरथमन्यानि च पवित्राणि तृप्तान् ज्ञात्वाऽन्नं प्रकीर्य सकृत्स-
कृदपो दत्त्वा पूर्ववद्गायत्रीं जपित्वा मधुमतीर्मधु मध्विति च तृप्ताः स्थेति पृच्छति तृप्ताः स्म
इत्यनुज्ञातः शेषमन्नमनुज्ञाप्य सर्वमन्नमेकतोद्धृत्योच्छिष्टसमीपे दर्भेषु त्रीꣳस्त्रीन्पिण्डानवनेज्य
दद्यादाचान्तेष्वित्येक आचान्तेषूदकं पुष्पाण्यक्षतानक्षय्योदकं च दद्यादघोराः पितरः सन्तु
सन्त्वित्युक्ते गोत्रं नो वर्धतां वर्धतामित्युक्ते दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ॥ श्रद्धा
च नो मा व्यगमद्बहु देयं च नोऽस्त्वित्याशिषः प्रतिगृह्य स्वधावाचनीयान्सपवित्रान्कुशानास्तीर्य
स्वधां वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातः पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो माता-
महेभ्यः प्रमातामहेभ्यो वृद्धप्रमातामहेभ्यश्च स्वधोच्यतामित्यस्तु स्वधेत्युच्यमाने स्वधावाचनीये-
ष्वपो निषिञ्चत्युर्जमित्युत्तानं पात्रं कृत्वा यथाशक्ति दक्षिणां दद्याद्ब्राह्मणेभ्यो विश्वेदेवाः प्रीयन्ता-

मिति दैवे वाचयित्वा वाजेवाजेवतेति विसृज्यामावाजस्येत्यनुव्रज्य प्रदक्षिणीकृत्योपविशेत् ॥ ३ ॥ अथैकोद्दिष्टमेकोऽर्घ एकं पवित्रमेकः पिण्डो नावाहनं नाग्नौकरणं नात्र विश्वेदेवाः स्वदितमिति तृप्तिप्रश्नः सुस्वदितमितीतरे ब्रूयुरुपतिष्ठतामित्यक्षय्यस्थानेऽभिरम्यतामिति विसर्गोऽभिरताः स्म इतीतरे ॥ ४ ॥ ततः संवत्सरे पूर्णे त्रिपक्षे द्वादशाहे वा यदहर्वा वृद्धिरापद्येत चत्वारि पात्राणि सतिलगन्धोदकानि पूरयित्वा त्रीणि पितृणामेकं प्रेतस्य प्रेतपात्रं पितृपात्रेष्वासिञ्चति ये समाना इति द्वाभ्यामेतेनैव पिण्डो व्याख्यातोऽत ऊर्ध्वं संवत्सरे संवत्सरे प्रेतायान्नं दद्याद्यस्मिन्नहनि प्रेतः स्यात् ॥ ५ ॥ आभ्युदयिके प्रदक्षिणमुपचारः पूर्वाह्णे पित्र्यमन्त्रवर्जं जपः ऋजवो दर्भा यवैस्तिलार्थाः सम्पन्नमिति तृप्तिप्रश्नः सुसम्पन्नमितीतरे ब्रूयुर्दधिबदराक्षतमिश्राः पिण्डा नान्दीमुखान्पितॄनावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः प्रीयन्तामित्यक्षय्यस्थाने नान्दीमुखान्पितॄन्वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः पितामहाः प्रपितामहा मातामहाः प्रमातामहा वृद्धप्रमातामहाश्च प्रीयन्तामिति न स्वधां प्रयुञ्जीत युग्माना-

शयेदत्र ॥ ६ ॥ अथ तृप्तिर्ग्राम्याभिरोषधीभिर्मासं तृप्तिस्तदभाव आरण्याभिर्मूलफलैरोषधीभिर्वा सहान्नेनोत्तरास्तर्पयन्ति छागोस्रमेषानालभ्य क्रीत्वा लब्ध्वा वा न स्वयं मृतानाहृत्य पचेन्मासद्वयं तु मत्स्यैर्मासत्रयं तु हारिणेन चतुर औरभ्रेण पञ्च शाकुनेन षट् छागेन सप्त कौर्मेणाष्टौ वाराहेण नव मेषमाꣳसेन दश माहिषेणैकादश पार्षतेन संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन वा वार्ध्रीण-समाꣳसेन द्वादश वर्षाणि ॥ ७ ॥ अथाक्षय्यतृप्तिः खड्गमाꣳसं कालशाकं लोहच्छागमाꣳसं मधु महाशल्को वर्षासु मघाश्राद्धꣳहस्तिच्छायायाश्च मन्त्राध्यायिनः पूताः शाखाध्यायी षडङ्गविज्ज्येष्ठ-सामगो गायत्रीसारमात्रोऽपि पञ्चाग्निः स्नातकस्त्रिणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णी द्रोणपाठको ब्राह्मोढा-पुत्रो वागीश्वरो याज्ञिकश्च नियोज्या अभावेऽप्येकं वेदविदं पङ्क्तिमूर्द्धनि नियुञ्ज्यात् ॥ आसहस्रा-त्पङ्क्तिं पुनातीति वचनात् ॥ ८ ॥ अथ काम्यानि भवन्ति स्त्रियोऽप्रतिरूपाः प्रतिपदि द्वितीयायाꣳस्त्री-जन्म श्वास्तृतीयायां चतुर्थ्यां क्षुद्रपशवः पुत्राः पञ्चम्यां द्यूतर्द्धिः षष्ठ्यां कृषिः सप्तम्यां वाणिज्य-मष्टम्यामेकशफं नवम्यां दशम्यां गावः परिचारका एकादश्यां धनधान्यानि द्वादश्यां कुप्यꣳ

हिरण्यं ज्ञातिश्रैष्ठ्यं च त्रयोदश्यां युवानस्तत्र म्रियन्ते शस्त्रहतस्य चतुर्दश्याममावास्यायाꣳसर्वमित्यमावास्यायाꣳसर्वमिति ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥

इति कात्यायनप्रोक्तं पारस्करगृह्यसूत्रस्य परिशिष्टं समाप्तम् ।

श्रीकात्यायनोक्तं त्रिकण्डिकास्नानसूत्रम् ।

अथातो नित्यस्नानं नद्यादौ मृद्गोमयकुशतिलसुमनस आहृत्योदकान्तं गत्वा शुचौ देशे स्थाप्य प्रक्षाल्य पाणिपादं कुशोपग्रहो बद्धशिखी यज्ञोपवीत्याचम्योरुदृहीति तीर्थमामन्त्र्यावर्तयेद्येतेशतमिति सुमित्रियान इत्यपोऽञ्जलिनाऽऽदाय दुर्मित्रिया इति द्वेष्यं प्रति निषिञ्चेत्कटिं वस्त्यूरू जङ्घे चरणौ करौ मृदा त्रिस्त्रिः प्रक्षाल्याचम्य नमस्योदकमालभेदङ्गानि मृदेदं विष्णुरिति सूर्याभिमुखो निमज्जेदापो अस्मानिति स्नात्वोदिदाभ्य इत्युन्मज्य निमज्योन्मज्याचम्य गोमयेन विलिम्पेन्मानस्तोक इति ततोऽभिषिञ्चेदिमम्मे वरुणेति चतसृभिर्माप उदुत्तमं मुञ्चन्त्ववभृथेत्यन्ते चैतन्निमज्योन्मज्याचम्य दर्भैः पावयेदापोहिष्ठेति तिसृभिरिदमापो हविष्मतीर्देवीराप इति द्वाभ्यामपोदेवा द्रुपदादिव शन्नो देवीरपाꣳरसमपोदेवीः पुनन्तुमेति नवभिश्चित्पतिर्मेत्योङ्कारेण व्याहृतिभिर्गायत्र्या चादावन्ते चान्तर्जलेऽघमर्षणं त्रिरावर्त्तयेद् द्रुपदादिवायज्ञौरिति वा तृचं प्राणायामं वा सशिरसमोमिति वा विष्णोर्वा स्मरणम् ॥ १ ॥ उत्तीर्य धौते वाससी परिधाय मृदोरू करौ प्रक्षाल्याचम्य त्रिरायम्यासून् पुष्पाण्यम्बुमिश्राण्यूर्ध्वं क्षिप्त्वोर्ध्वबाहुः सूर्यमुदीक्षन्नुद्वयमुदुत्यं चित्रं तच्चक्षुरिति गायत्र्या च

यथाशक्ति बिभ्राडित्यनुवाकपुरुषसूक्तशिवसङ्कल्पमण्डलब्राह्मणैरित्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्योपविशेत् दर्भेषु दर्भपाणिः स्वाध्यायञ्च यथाशक्त्यादावारभ्य वेदम् ॥ २ ॥ ततस्तर्पयेद्ब्रह्माणं पूर्वं विष्णुꣳ रुद्रं प्रजापतिं देवाँश्छन्दाꣳसि वेदानृषीन् पुराणाचार्यान् गन्धर्वानितराचार्यान्संवत्सरञ्च सावयवं देवीरप्सरसो देवानुगान्नागान्सागरान्पर्वतान्सरितो मनुष्यान् यक्षान् रक्षाꣳसि पिशाचान्सुपर्णान् भूतानि पशून् वनस्पतीनोषधीर्भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यतामिति ॐकारपूर्वं ततो निवीती मनुष्यान् । सनकञ्च सनन्दनं तृतीयञ्च सनातनम् । कपिलमासुरिञ्चैव वोढुं पञ्चशिखन्तथा । ततोऽपसव्यं तिलमिश्रं कव्यवाडनलꣳ सोमं यममर्यमणमग्निष्वात्तान् सोमपो बर्हिषदो यमाँश्चैके । यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च । वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च । औदुम्बराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने । वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय वै नम इति "एकैकस्य तिलैर्मिश्राँस्त्रींस्त्रीन्दद्याज्जलाञ्जलीन् । यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति जीवत्पितृकोऽप्येताननन्याँश्चेतर उदीरतामङ्गिरस आयन्तु न ऊर्जं वहन्ती पितृभ्यो ये चेह मधुव्वाता इति तृचञ्जपन् प्रसिञ्चेत्तृप्यध्वमिति त्रिर्नमो व इत्युक्त्वा मातामहानाञ्चैवं गुरुशिष्यर्त्विग्ज्ञातिबान्धवानतर्पिता देहाद्रुधिरं पिबन्ति वासो निष्पीड्याचम्य ब्राह्मवैष्णवरौद्रसावित्रमैत्रवारुणैस्तल्लिङ्गैरर्चयेदद्दश्रꣳ हꣳस इत्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य दिशश्च देवताश्च नमस्कृत्योपविश्य ब्रह्माग्निपृथिव्योषधिवाग्वाचस्पतिविष्णुमहद्भ्योऽद्भ्योऽपाम्पतये वरुणाय नम इति सर्वत्र संवर्चसेति मुखं विमृष्टे देवागातुविद इति विसर्जयेदेष स्नानविधिरेष स्नानविधिः ॥ ३ ॥ इति श्रीकात्यायनोक्तं त्रिकण्डिकास्नानसूत्रं समाप्तम् ॥

॥ अथ भोजनसूत्रम् ॥

अथातः श्रुतिस्मृतीरनुसृत्य भोजनविधिं व्याख्यास्यामः ॥ आचान्तो धृतोत्तरीयवस्त्रो धृतश्रीखण्डगन्धपुण्ड्रो भोजनशालामागत्य गोमयेनोपलिप्य शुचौ देशे विहितपीठाधिष्ठितो नित्यं प्राङ्मुखो

न दक्षिणामुखो न प्रत्यङ्मुखो न विदिङ्मुखो श्रीकामश्चेत्प्रत्यङ्मुख सत्यकामश्चेदुदङ्मुखो यशस्कामश्चेद्दक्षिणामुखो जीवन्मातृकवर्जं हस्तपादास्येषु पञ्चस्वार्द्रो नीवारचूर्णैर्गोमृदा भस्मनोदकेन वा मण्डलं कुर्याच्चतुष्कोणं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य मण्डलाकृति वैश्यस्याभ्युक्षणं शूद्रस्य यथा चक्रायुधो विष्णुस्त्रैलोक्यं परिरक्षति ॥ एवं मण्डलभस्मैतत्सर्वभूतानि रक्षत्विति तत्र भूमौ निहितपात्रेऽन्ने परिविष्टे पितुन्नुस्तोषमित्यन्नꣳ स्तुत्वा मानस्तोके नमो वः किरिकेभ्यो नमः शम्भवायेत्यभिमन्त्र्य प्रोक्षयेत् ॥ सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातर्ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं तेजोसि शुक्रमस्यमृतमसीति यजुषाऽन्नमभिमृश्याऽग्निरस्मीत्यात्मानमग्निं ध्यात्वा भूपतये भुवनपतये भूतानां पतये इति चित्राय चित्रगुप्ताय सर्वेभ्यो भूतेभ्यो नम इति दिवा प्रणवादिकैः स्वाहा नमोऽन्तैर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रं बलीन्हरेदन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः ॥ त्वं ब्रह्म त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमोङ्कारस्त्वं विष्णोः परमं पदममृतोपस्तरणमसि स्वाहेति विष्णुमन्त्रमभिध्यायन्नाचम्यान्नममृतं ध्यायन्मौनी हस्तचापल्यादिरहितो मुखे पञ्च प्राणाहुतीर्जुहोति प्राणाय

स्वाहाऽपानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा समानाय स्वाहोदनाय स्वाहेति क्रमं याज्ञवल्क्यो मन्यत उदानाय स्वाहेति शौनकबौधायनौ याज्ञवल्क्योदितक्रमो वाजसनेयिनां दन्तैर्नोपस्पृशेज्जिह्वया ग्रसेदङ्गुष्ठप्रदेशिनीमध्यमाभिः प्रथमामङ्गुष्ठमध्यमानामिकाभिर्द्वितीयामङ्गुष्ठानामिकाकनिष्ठिकाभिस्तृतीयां कनिष्ठिकातर्जन्यङ्गुष्ठैश्चतुर्थीꣳसर्वाभिरङ्गुलीभिः साङ्गुष्ठाभिः पञ्चमीमङ्गुष्ठानामिकाग्राह्यान्नेनैता आहुतय इति हारीतव्याख्यातारः सर्वाभिरेता इति बौधायनः ॥ मौनं त्यक्त्वा प्राग्द्रवरूपमश्नीयान्मध्ये कठिनमन्ते पुनर्द्रवाशी स्यान्मधुरं पूर्वं लवणाम्लौ मध्ये ॥ कटुतिक्तादिकान्पश्चाद्यथासुखं भुञ्जीत भुञ्जानो वामहस्तेनान्नन्न स्पृशेन्न पादौ न शिरो न बस्तिं न पराभोजनꣳ स्पृशेदेवं यथारुचि भुक्त्वा भुक्तशेषमन्नमादाय ॥ "मद्भुक्तोच्छिष्टशेषं ये भुञ्जते पितरोऽधमाः ॥ तेषामन्नं मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु" इति ॥ १ ॥ पितृतीर्थेन दत्वाऽमृतापिधानमसि स्वाहेति हस्तगृहीतानामपामर्धं पीत्वाऽर्धं भूमौ निक्षिपेत् ॥ "रौरवे पूयनिलये पद्मार्बुदनिवासिनाम् ॥ अर्थिनाꣳसर्वभूतानामक्षय्यमुपतिष्ठतु" इति तस्माद्देशादपसृत्य गण्डूषशलाकादिभिस्तर्जनीवर्जमा-

स्य(ं)शोधयेन्न भार्यादर्शनेऽश्नीयान्न भार्या सह न सन्ध्ययोर्न मध्याह्ने नार्धरात्रे नायज्ञोपवीती नार्द्रशिरा नार्द्रवासा नैकवासा न शयानो न ताम्रभाजने न भिन्नेन राजतसौवर्णशङ्खस्फाटिककाँस्यभाजनवर्जं न लौहे न मृन्मये न सन्धिसं(ं)स्थिते न भुवि न पाणौ न सर्वभोजी स्यात्किञ्चिद्भोज्यं परित्यजेदन्यत्र घृतपायसदधिसक्तुपललमधुभ्यः साध्वाचान्तो दक्षिणपादाङ्गुष्ठे पाणिं निःस्रावयेदङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः ॥ ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणातु विश्वभुगिति श्वात्राः पीता इति नाभिमालभेत अमृता इत्यतः प्राग् "अगस्त्यं वैनतेयं च शनिश्च वडवानलम्। आहारपरिणामार्थं स्मरेद्भीमश्च पञ्चमम्" ॥ इत्युदरमालभ्य "शर्यातिं च सुकन्याश्च च्यवनं शक्रमश्विनौ ॥ भोजनान्ते स्मरेन्नित्यं तस्य चक्षुर्न हीयते" इति स्मृत्वा मुखशुद्धिं कुर्यान्नमो भगवते वाजसनेयाय याज्ञवल्क्याय नमो भगवते वाजसनेयाय याज्ञवल्क्याय ॥ ॥ ॥

इति परिशिष्टे भोजनसूत्रम् ॥

इति याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-
पारस्करगृह्यसूत्र-परिशिष्टप्रकरणानि समाप्तानि ॥

१०४२

श्लोकपञ्चकम् ।

द्विसप्तत्युत्तरे शाके ह्यष्टादशशते युते । चैत्रे तिथौ प्रतिपदि शुक्ले च रविवासरे ॥ १ ॥
सौराष्ट्रान्तर्गतश्रीमज्जामनगरवासिना । आचार्यामृतलालेन त्रिकंजित्तनुजन्मना ॥ २ ॥
शास्त्रिणा, श्रीयजुर्वेदसंहिता विदुषां कृते । पीयूषवर्षिणीनाम्न्या टिप्पण्या समलङ्कृता ॥ ३ ॥
याज्ञवल्क्यकृतां शिक्षामालोक्यैव यथामति । इयं संशोधिता सुष्ठु प्रातिशाख्यानुसारतः ॥ ४ ॥
प्रसन्नमानसाः सन्तु पितरो गुरवस्तथा । प्रीणातु ललितादेवी चास्मच्छ्रीकुलदेवता ॥ ५ ॥

१०४३

इति प्रास्ताविक-संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका-वेदपारायणविध्यनुवाकसूत्राध्यायाद्यविकृति-
याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-पारस्करगृह्यसूत्रादिसमलङ्कृता

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनीयसंहिता समाप्ता ॥